އިސްލާމީ ޝަރީޢާގެ
ހެއްކާބެހޭ އުސޫލުތައް

ދިވެހިރާއްޖޭގައި ތަޠުބީޤު ކުރަމުންދާ ގޮތް

ފަނޑިޔާރު ޙުސްނުއްސުޢޫދު

ޝާއިޢު ކުރި އަހަރު 2021
މޯލްޑިވްސް ލޯ އިންސްޓިޓިއުޓް
ފަންގިފިލާ 2، ހ. މިލޭނިއާ، މާލެ، ދިވެހިރާއްޖެ.

މިފޮތުގެ އޮންލައިން ހައްގުތައް މިލްކުވެގެންވަނީ މޯލްޑިވްސް ލޯ އިންސްޓިޓިއުޓަށެވެ. މިފޮތް ނުވަތަ މިފޮތުން ބައެއް މޯލްޑިވްސް ލޯ އިންސްޓިޓިއުޓުގެ ހުއްދަ ލިބިގަނެގެން މެނުވީ އެއްވެސް ފޯރމެޓަކުން، އެއްވެސް ޒަރީޢާއަކުން ކޮޕީކުރުން އުފައްދައި، ޝާއިޢުކުރުން، ނަކަލުކުރުން، ރައްކާކުރުން، މަޢުލޫމާތު ރައްކާކުރާ އެއްވެސް ވަސީލަތެއް މެދުވެރިކޮށް ބަލައި ބޭނުންކުރުމަކީ ގާނޫނުން މަނާކަމެކެވެ.

ޝުކުރުގެ ދެތިންބަހެއް

ހެއްކާބެހޭ ގާނޫނަކީ ގާނޫނުގެ އިލްމުގެ ތެރެއިން އެންމެ ހިތްގައިމު އަދި އެންމެ ޝައުޤުވެރި އެއް ދާއިރާއެވެ. ހެއްކާބެހޭ ގާނޫނަކީ ގާނޫނުގެ ފަލްސަފާގެ ތެރެއަށް [illegible] މާއްދާއެކެވެ. އަދުލުއިންސާފަށް މަގުފަހިކޮށްދޭ ވަސީލަތަކީ ހެއްކާބެހޭ އުސޫލުތައް ކަމުގައިވާތީވެ، ގާނޫނު ކިޔަވާ ދަރިވަރުންނާއި ގާނޫނީ ވަކީލުންނާއި ފަނޑިޔާރުން ހެއްކާބެހޭ އުސޫލުތަކަށް ފަރިތަވުމަށް ނޫނީ އެންމެ އެދެވޭ ގޮތުގައި އެ ވަސީލަތްތަކުގެ ބޭނުން ނުހިފޭނެކަން ކަށަވަރެވެ. މި ސަބަބަށްޓަކައި ހެއްކާބެހޭ ފޮތެއް ލިޔުމުގެ މަސައްކަތް ކުރަމުން އަންނަތާ ދުވަސްތަކެއް ވެއްޖެއެވެ. މި ފޮތް ނިންމައިލުމުގެ ތައުފީޤު ދެއްވި [illegible] މާތް ﷲ ގެ ހަޟްރަތަށް ޝުކުރު ދަންނަވަމެވެ.

މި ފޮތުގެ [illegible] ބައްލަވައި ދެއްވައި، އޭގައި ހުރި ކުށްތައް [illegible] އުނިއިތުރުތައް ވިދާޅުވެދެއްވި ކަމަށްޓަކައި ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ފަނޑިޔާރު [illegible] ޝުކުރު ދަންނަވަމެވެ.

22 ޖެނުއަރީ 2021

ޙުސްނުއްސުޢޫދު

ފިހުރިސްތު

ހެއްކާބެހޭ އުސޫލުތައް……11
ތަޢާރުފު……11
ޗެޕްޓަރ 1……14
ހެއްކާއި ވާގިއާތައް……14
ހެކިދެއްކޭނެ ވާގިއާތައް……16
1. ކޯޓުން ގޮތެއް ނިންމަންޖެހޭ ވާގިއާތައް……16
2. ކޯޓުން ގޮތެއް ނިންމަންޖެހޭ ވާގިއާއާ ގުޅުންހުރި ވާގިއާތައް……17
ޗެޕްޓަރ 2……24
ޣައިރުގާނޫނީ ގޮތުން ހޯދާ ހެއްކާއި ނުގަވާއިދުން ހޯދާ ހެކި……24
ގާނޫނާ ޚިލާފަށް ހޯދާ ހެކި……25
ނުގަވާއިދުން ނުވަތަ ބޭއިންސާފުން ހޯދާ ހެކި……28
ޗެޕްޓަރ 3……38
ސާބިތުކުރުމުގެ ބުރަ……38
މަދަނީ މައްސަލަތައް……42
ޖިނާއީ މައްސަލަތައް……45
ސާބިތުކުރުމުގެ މިންގަނޑު……47
އެއްވެސް ޝައްކެއް ނެތް މިންވަރު……48
އެކަށީގެންވާ ޝައްކެއްނެތް މިންވަރު……49
ބޮޑަށް ގަބޫލުކުރެވޭ މިންގަނޑު……50
ބޮޑިއަން ގަބޫލުކުރެވޭ އެކަށީގެންވާ ސަބަބުތަކެއް ނުވަތަ ހެކިތަކެއް……57
ތުހުމަތުކުރެވޭ މިންގަނޑަށް ހެކިހުރުން……58
ޗެޕްޓަރ 4……62
އިޢުތިރާފު……62
އިޢުތިރާފު ސައްހަވުމުގެ ޝަރުތުތައް……63
އިޢުތިރާފުގެ ތަފްސީލު ހޯދުން……70
އިޢުތިރާފު ބައިބައިކުރުން، އެކުގައި ބަލައިގަތުން……71
ކުރީގެ މައްސަލަތަކުގައި ކޯޓުން ބޭރުގައި އިޢުތިރާފުވުން……73

އިޢުތިރާފުގެ މިންވަރު 81
އިސްވެ ދަޢުވާއެއް އޮތުން 82
އެކުގައި ދަޢުވާލިބޭ މީހުންގެ އިޢުތިރާފު 82
އިޢުތިރާފުން ރުޖޫޢަވުން 83
ހައްދުގެ މައްސަލަތައް 84
ޤިޞާޞްގެ މައްސަލަތައް 85
ތަޢުޒީރުގެ މައްސަލަތައް 85
މަރުގެ މައްސަލަތަކުގައި އިޢުތިރާފު 88
ސާބިތުކޮށްދިނުމުގެ ބުރަ 88
ޗެޕްޓަރ 5 90
ހެކިންގެ ހެކިބަސް 90
ހެކިބަސް އަދާކުރުމަކީ ވާޖިބެއް 91
ހެކިވެރިންގެ ކިބައިގައި ހުންނަންވާނެ ޝަރުޠުތައް 95
އަންހެނުންގެ ހެކިބަސް 110
މަޖުބޫރު ޒިނޭގެ މައްސަލަތައް 120
ލޯފަން ނުފެންނަ އަދި ވާހަކަ ނުދެއްކޭމީހުން 122
ލޯފަން މީހުންގެ ހެކިބަސް 122
ވާހަކަ ނުދެއްކޭ މީހުންގެ ހެކިބަސް 124
ތިމާގެ މީހުން 124
ތުހުމަތެއް އޮތުން 128
އެކުގައި ދަޢުވާލިބޭ މީހުންގެ ހެކިބަސް 130
ޤަޛުފުކޮށްފައިވާ މީހުންގެ ހެކިބަސް 133
ހެކިންގެ އަދަދު 134
ހެކިބަހުގެ ސިފަތައް 153
ހެކިވެރިޔާގެ ޙާލަތު ވަޒަންކުރުން 157
ހެކިބަހުގެ މައްޗަށް ދޭ ހެކިބަސް 162
ދުރާލައި ހެކިބަސް ނެގުން 164
ހެކިބަހުން ރުޖޫޢަވުން 165
ދޮގުހެކި ދިނުން 168

ހެކިބަސް ދިނުމަށް ލާޒިމުކުރުން 170
ހެކިން ހިމާޔަތްކުރުން 172
ޗެޕްޓަރ 6 184
ހެކިން ހާޒިރުކުރުމާއި ހެކިންނާ ސުވާލުކުރުން 184
ހެކިން ހާޒިރުކުރުން 184
ދިފުޢުން ސާބިތުވާން އޮތް ކަމެއްގައި ހެކިވެރިން ހާޒިރުކުރުން 188
ހާދިސާ ހިނގިތަނުގައި ނެތްކަމުގެ ދިފާޢާއި ހެކިން ހާޒިރުކުރުން 189
ހެކިންނާ ސުވާލުކުރުން 189
ޗެޕްޓަރ 7 197
ކިތާބީ ހެކި 197
ކޯޓުގައި [illegible] ސާބިތުކޮށްދިނުން 202
ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހެއްކާބެހޭ ޤާނޫނު 211
ކިތާބީ ހެކީގެ ބާވަތްތައް 211
ޗެޕްޓަރ 8 236
[illegible] ހެކި 236
ޗެޕްޓަރ 9 239
ޤަރީނާ 239
ޗެޕްޓަރ 10 266
ހުއްޖަތުގެ [illegible] 266
ޗެޕްޓަރ 11 268
ހުވާ 268
ސާބިތުކުރުމަށް ބޭނުންކުރެވޭ ހުވާގެ ވައްތަރުތައް 271
ޗެޕްޓަރ 12 276
ފޮރެންސިކް ހެކި 276
ދިވެހިރާއްޖޭގެ ކޯޓުތަކުގައި ފޮރެންސިކް ހެކި 278
ޗެޕްޓަރ 13 283
ކޯޓުގެ އަމިއްލަ މަޢުލޫމާތު 283
ޗެޕްޓަރ 14 288
[illegible] [illegible] މަޢުލޫމާތު 288

ޗެޕްޓަރ 15 289
ޝަރުސިއްޔަތުގެ ހުކުމް 289

ގަޟިއްޔާތަކުގެ ފިހުރިސްތު

މުހައްމަދު ނާޒިމް ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް........209
ހުސައިން ޚާލިދު ވ. ނުޢުމާން އަހްމަދު ދީދީގެ ވާރިސުން........308
ހުސައިން އިރުޝާދު ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް........63, 65
ހުސައިން އަބްދުލް ގާދިރު ވ. ރިޔާސް ހުސައިން........49
ހުސައިން ވަހީދު ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް........76, 172
ޚަދީޖާ އަހްމަދު ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް........34, 298
ނާހިދާ އަހްމަދު ވ. އެޓާރނީ ޖެނެރަލް........274
ނަސްރުﷲ ކަމާލުއްދީން ވ. އިސްމާޢީލް ޝުޖާ........50
ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ. އަދީބު އަލީ........93
ރަޝީދާ ހުސައިން ވ. އެޓާރނީ ޖެނެރަލް........71
ބީ.ކޭ ވ. ރިޕަބްލިކް........255
އަހްމަދު ރަޝީދު ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް........200
އަހްމަދު މުހައްމަދު ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް........33, 299
އަހްމަދު ފާރިސް މައުމޫން ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް........65
އަހްމަދު ޖަމީލް ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް........42
އަންވަރު މޫސާ ވ. އެޓާރނީ ޖެނެރަލް........89, 275
އާނިސް [illegible] ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް........170
އާރ ވ. [illegible] [illegible]........219
އާރ ވ. [illegible]........208
އާރ ވ. [illegible]........209
އާރ ވ. [illegible]........254
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ވ. އެޓާރނީ ޖެނެރަލް........202
އިބްރާހީމް އަލީ ވ. [illegible] [illegible] [illegible]........78
އިބްރާހީމް [illegible] އަހްމަދު ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް........135
އިބްރާހީމް [illegible] ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް........33, 174
އަބްދުﷲ [illegible] ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް........202

އަބްދުﷲ ޤައިސް ނޫރީ ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް........208

އަބްދުއްރަޝީދު އިބްރާހިމް ވ. އަހްސަން ނިޒާރު........233

އާމިނަތު ސަޢްދުޔާ ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް........280

އޮޝްރިނަތް ތާސް އާއި އިމިދުރަބައްސް ވ. ޕްރިމުޤާ ސްޓޫޑިއޯ........141

އާދަމް ހަލީމް ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ އޮފީސް........32, 197, 286

އާދަމް ޝަރީފް ވ. މުޙައްމަދު މޫސާ........138

އާދަމް ޝަރީފް ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް........86, 276

އަލީ މުޙައްމަދު ވ. މުޙައްމަދު ޤާސިމް........200

އޯޓެވައި ވ. ދައުލަތް........255

އިގްބާލު މުޙައްމަދު ހުސައިން ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް........31, 120

އޯގަސްޓީން ވ. ކެލިސް........219

އިސްމާޢީލް އަބްދުއްލަޠީފް ވ. އަޙްމަދު ނާސިރު........222

އިސްމާޢީލް އަބްދުލް ޙަމީދު ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް........201, 210

އިސްމާޢީލް އާދަމް ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް........142

އިސްމާޢީލް އަބްދުލް ޙަމީދު ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް........215, 217

އިސްމާޢީލް ޢަފީފް މުޙައްމަދު ވ. ރާގާ އިންވެސްޓްމަންޓް ޕވޓ ލޓޑ........32

އޮޑިޓަރ ޖެނެރަލް ވ. އާމިނަތު ނަޒީހާ........274

އޮޑިޓަރ ޖެނެރަލްގެ އޮފީސް ވ. އަޒުހަރު ރަޝާދު........58

އިނާދު އަފީފް ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް........170

އަބްދުﷲ ހުސައިން ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް........108

އަބްދުﷲ ހުސައިން ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް........104, 105

އަބްދުﷲ ނަޒީރު ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް........120, 164

އަބްދުﷲ ޢާރިފް ވ. އޮޕްޓިކް ކޮޕްރިންޓްސް ޕވޓ ލޓޑ........235

އަބްދުﷲ މުޙްސިން ވ. އޮޑިޓަރ ޖެނެރަލް........234

އަލީ ޒުބައިރު އާއި އިތުރު ބައެއް ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް........35

އަލީ ޒުބައިރު ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް........66

ވިލްސަ އިންވެސްޓްމަންޓް ވ ފިއުލް ލިންކް........231

ވިލްސަ އިންވެސްޓްމަންޓް ވ. ފިއުލް ލިންކް........47

މުހައްމަދު ހަސަން ވ. ފިއުލް ސަޕްލައިސް މޯލްޑިވްސް ޕވޓ ލޓޑ 62
މުހައްމަދު ހުސައިން ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް 277
މުހައްމަދު ރަމީޒު ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް 142
މުހައްމަދު ރަޝާދު ވ. ހުސައިން ރަޝީދު 230
މުހައްމަދު ރަޝީދު ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް 134
މުހައްމަދު މަނިކު ވ. އެޓާރނީ ޖެނެރަލް 107, 108
މުހައްމަދު މިންބަރު ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް 136
މުހައްމަދު ސައީދު ވ. ގާސިމް އިބްރާހިމް 199
މުހްތާޖް މުހްސިން ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް 182
މުޙަންމަދު ސައީދު ވ. ޢަބްދުﷲ ހަމީދު 33
މުޙައްމަދު ސައީދު ވ. ގާސިމް އިބްރާހިމް 45
މުޙައްމަދު ޝަމްޢޫން ނަސީރު ވ. އެޓަރނީ ޖެނެރަލްގެ އޮފީސް 122
މުޙައްމަދު ޝިހާބު ވ. ޕްރޮސެކިއުޓަރ ޖެނެރަލް 204
މެރިމެކްސް ޕވޓ ލޓޑ ވ. ސްޓެޕް ކޮމްޕެނީ ޕވޓ ލޓޑ 47
މޯލްޑިވްސް އެއާޕޯޓްސް ކޮމްޕެނީ ލިމިޓެޑް (އެމްއޭސިއެލް) ވ. ޖާބިރު ޢަބްދުއްރަހްމާން 55
މޯލްޑިވްސް އެއާޕޯޓްސް ކޮމްޕެނީ ލިމިޓެޑް ވ. ޖާބިރު ޢަބްދުއްރަހްމާން 55
މޯލްޑިވްސް އެއާޕޯޓްސް ކޮމްޕެނީ ލިމިޓެޑް ވ. ޖާބިރު ޢަބްދުއްރަހްމާން 58
މޫސާ އިބްރާހިމް ވ. ޢަބްދުﷲ ސަމީރު 161, 174, 294
މޫސާ އިބްރާހިމް ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް 28
[illegible] [illegible] ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް 72
[illegible] އިންޝުއަރަންސް ކޮމްޕެނީ ޕވޓ ލޓޑ ވ. އައިޝަތު އިބްރާހިމް 111, 176, 232
ސްޓޭޓް ޓްރޭޑިންގ އޯގަނައިޒޭޝަން ޕލކ (އެސްޓީއޯ) ވ. [illegible] [illegible] ޕވޓ ލޓޑ 112, 138, 222
ސްޓޭޓް ޓްރޭޑިންގ އޯގަނައިޒޭޝަން ޕލކ ވ. [illegible] [illegible] ޕވޓ ލޓޑ 220
[illegible] ވ. [illegible] އިންޓަރނޭޝަނަލް ލިމިޓެޑް 219
ސްޕީޑް ކޮންސްޓްރަކްޝަން ޕވޓ ލޓޑ ވ. އައިޝަތު ޖަމީލާ 16
ޝަހީބް އިބްރާހިމް ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް 64
ސިޔާ ސަމީރު ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް 169
ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ. ހުސައިން ހުމާމް އަޙްމަދު 94, 273

ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ. ހުސައިން ސަބާހް......29
ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ. ނަޝްއަމު ނިޒާރު......277
ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ. ކުޑަކުއްޖެއް......270
ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ. އަހްމަދު މުޚްތާރު......51
ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ. އިބްރާހިމް ސުހައިލު......90
ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ. އަބްދުﷲ ރާޝިދު......183
ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ. އަބްދުﷲ ޖާބިރު......199
ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ. އަލީމު އަލީ......88
ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ. އަލީ ހަސަން......197
ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ. ޢަބްދުﷲ ސައީދު......186
ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ. ޢަބްދުﷲ ޖާބިރު......307
ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ. މުހަންމަދު ނަބީލު......82, 177, 273, 283
ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ. މުޙައްމަދު ނަޖާހު......265
ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ. މުޙައްމަދު ތައުފީގު......146
ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ. މޫސާ ގާސިމް......223, 300
ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ .ޝަހުރުޒާދު ރަޒާ......14, 80, 283, 302
ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ. ޝަފިއްޔާ އިބްރާހިމް......79, 276, 281

ހެއްކާބެހޭ އުސޫލުތައް

ތަޢާރުފު

ކޯޓުތަކަށް ހުށަހެޅޭ މައްސަލަތަކުގައި އަދުލުއިންސާފު ގާއިމުކުރަނީ ޝަރިއަތެއް ކުރުމަށްފަހުގައެވެ. ޝަރިއަތްކުރަނީ ކަނޑައެޅިފައިވާ އިޖުރާއަތުތަކެއްގެ ތެރެއިން ވާޤިޢާއެއްގެ ހަޤީޤަތް ހޯދުމަށްޓަކައި، ވާޤިޢާގެ ހަޤީޤަތް ހޯދުމަށްފަހު ޙައްޤު ފަރީޤަށް ޙައްޤު ހައްލުކޮށް ދިނުމަށެވެ. ވާޤިޢާއެއްގެ ހަޤީޤަތަށް ވާސިލުވުމަށް ކަން ހިނގާފައިވާ ގޮތް ދެނެގަތުމަށްޓަކައި ފަނޑިޔާރުން ބޭނުންކުރާ ވަސީލަތަކީ ހެއްކެވެ. ފަނޑިޔާރު ނިންމާ ނިންމުން ބިނާވެގެން އޮންނަނީ ޝަރިޢަތުގެ މަޖިލީހަށް ހުށަހަޅާ ހެކި މައްޗަށެވެ. ސަލާމާއި ޞަލަވާތް [illegible] [illegible] ރަސޫލާ [illegible] ދެއްވާފައިވާ [illegible] [illegible] [illegible] މައްސަލަ ނިންމުމުގެ [illegible][1] [illegible] [illegible] [illegible] ﷲ ސުބްޙާނަހޫ ވަތަޢާލާއެވެ. [illegible] ރަސޫލާ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ:

عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّكُمْ تَخْتَصِمُونَ إِلَيَّ وَإِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ وَلَعَلَّ بَعْضَكُمْ أَنْ يَكُونَ أَلْحَنَ بِحُجَّتِهِ مِنْ بَعْضٍ وَإِنَّمَا أَقْضِي بَيْنَكُمْ عَلَى نَحْوٍ مِمَّا أَسْمَعُ مِنْكُمْ فَمَنْ قَضَيْتُ لَهُ مِنْ حَقِّ أَخِيهِ شَيْئًا فَلَا يَأْخُذْهُ فَإِنَّمَا أَقْطَعُ لَهُ قِطْعَةً مِنَ النَّارِ يَأْتِي بِهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ

އުންމު ސަލަމާ ވިދާޅުވިއެވެ. ސަލާމާއި ޞަލަވާތް [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. "ހަމަކަށަވަރުން ތިޔަބައިމީހުން ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް ޚުޞޫމަތްތަކާއި ގޮތް ކަނޑައެޅުމަށްޓަކައި އަންނަމުއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން ތިމަންކަލޭގެފާނަކީ އިންސާނެކެވެ. ތިޔަބައިމީހުންގެ ތެރެއިން އެއްބަޔަކު އަނެއްބަޔަކަށްވުރެ ހުއްޖަތް ދެއްކުމުގައި ކުޅަދާނަވެދާނެއެވެ. އަދި ތިމަންކަލޭގެފާނު ތިޔަބައިމީހުންގެ މެދުގައި މައްސަލަތަކުގައި ޙުކުމް ކަނޑައަޅުއްވަނީ ތިޔަބައިމީހުންގެ ބަހައިން ތިމަންކަލޭގެފާނު އަޑުއައްސަވާ އެއްޗެއްގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށެވެ. ފަހެ އެ ގޮތަށް ގޮތް ކަނޑައެޅުމުގެ ތެރޭގައި [illegible] އަޚާގެ ޙައްޤުގެ ބައެއް [illegible] ލިބިދިނުމަށް ނިންމައިފިނަމަވެސް، އެ ބައެއް [illegible] ނުނަގާށެވެ. ފަހެ [illegible]

---

[1] Sahih Muslim, Sharh al-Nawawi, vol. 12, al-Matbaah al-Misriyyah wa Maktabuha, Egypt, 1924, p. 4.

ތިމަންކަލޭގެފާނު ނިންމުމުގެ ސަބަބުން އެމީހަކަށް ކަނޑައެޅިދީ ނަޒަރުކުރެއްވީ. އެ އިޖުތިހާދު ޤާޟީގެ ދުވަހުން އެމީހަކަށް ލިބޭނެއެވެ."

ހެއްކާބެހޭ ޤާނޫނުގެ ބޭނުމަކީ، ކޯޓަށް ހުށަހެޅޭ ދަޢުވާއަކާ ބެހޭގޮތުން ޝަރީޢަތަށް ބަޔާންކުރެވޭ ކަން ހާމަކުރުމާއި ކަމާއި، ކޯޓުތަކުން ހެދި ބަލައިގަންނަން ޖާގަ ހުރި ހެކި ބަޔާންކުރުމާއި، ހެކީގެ ސާބިތުކުރުމުގެ ސާބިތުކުރަން ޖެހޭ ކަންތައް ހުށަހެޅުމާއި، ސާބިތުކުރުމުގެ މަސްއޫލިއްޔަތު އުފުލަންޖެހޭ ފަރާތްތަކާއި، ހެކީގެ ބާވަތްތަކާއި، ހެކި ދިނުމުގައި ޢަމަލުކުރަންޖެހޭ އުސޫލުތަކާއި، ހެކީގެ ބާވަތްތަކުގެ ތެރެއިން ކޮންކޮން ބާވަތެއްގެ ހެއްކެއް ބަލައިގަނެވޭނީ ކޮން ޙާލަތެއްގައިތޯ ކަނޑައެޅުމާއި، ސާބިތުކުރުމާއި ޢަމަލުކުރާނެ ގޮތް ހިމެނެއެވެ.

ދެވަނަ ގޮތަކަށް ބުނާނަމަ، ހެއްކާބެހޭ ޤާނޫނަކީ ކޯޓަށް ހުށަހަޅާ ހެކި ބަލައިގަތުމާއި ނުބަލައިގަތުމުގައި ޢަމަލުކުރާނެ ގޮތް ކަނޑައަޅާ ޤާނޫނެވެ. އެ ޤާނޫނުގެ ދަށުން ހެކީގެ މަސްއޫލިއްޔަތާއި ހެކީގެ ބާވަތްތަކާއި ހެކީގެ ޝަރުޠުތަކާއި ހެކިވެރިޔާގެ ޝަރުޠުތައް ބަޔާންކުރެއެވެ. ސަބަބަކީ، ހެކީގެ ޝަރުޠުތައް ހަމަނުވާ ހެއްކެއް ބަލައިނުގަނެވޭނެތީއެވެ.

ހެއްކަކީ، ޙައްޤު ސާބިތުކުރުމުގެ ވަސީލަތެއްކަމުގައި ބެލެވޭތީއެވެ.[2] ބަލައިގަނެވޭ ހެއްކަކީ ކޮބައިކަން ބަލައިގަންނަ ގޮތް ނަގަމުންނެވެ. ހެކިވެރިއެއް ހެކިދޭނެ ގޮތާއި، ހެއްކެއްގެ ގޮތުގައި ބަލައިގަނެވޭ ހެކީގެ ބާވަތްތައް ކަނޑައެޅުމާއި، ހެކި ހުށަހަޅާ ފަރާތެއް ހެކިގެ މަސްއޫލިއްޔަތު ގެންދާ އުސޫލު ބަލައިގަނެވޭނެ ގޮތް ހިމެނެއެވެ.

މިހާރު އަމަލުކުރަމުންދާ ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހެއްކާބެހޭ ޤާނޫނު[3] ފާސްކޮށްފައިވަނީ 1976 ވަނަ އަހަރުގައެވެ. އެ ޤާނޫނަކީ ހަތް މާއްދާގެ މައްޗަށް އެކުލަވާލެވިފައިވާ ވަރަށް ކުރު ޤާނޫނެކެވެ. އެ ޤާނޫނުގެ ހަތްވަނަ މާއްދާގައި ބުނެފައިވަނީ ވިދާޅުވެދެއްވާ ހުރި ޝަރީޢަތް ކަމުގައި ދީނުގެ އުސޫލުތަކާއި ބަރާބަރަށް ހެކި ހުށަހަޅަން ޖެހޭނެ ކަމަށެވެ. 1976 ގެ ހެއްކާބެހޭ ޤާނޫނަކީ ބޭނުންކުރެވޭ ޤާނޫނެއް ނަމަވެސް ހެއްކާބެހޭ ގިނަ އުސޫލުތަކެއް ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޝަރީޢަތުގައި ބޭނުންކުރަމުން އަންނަނީ ފިޤްހުގެ ކިތާބުތަކުގައިވާ ބަޔާންތަކަށެވެ. މިގޮތުން ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޝަރީޢަތްތަކުގައި ހުކުމްތައް ނެރެނީ ހެއްކާބެހޭ އުސޫލުތަކާއި ފިޤްހުގެ މަސްއަލަތަކާ ގުޅުވައިގެން އިސްލާމީ ޤަވާޢިދުތަކާއި ހެއްކާބެހޭ އުސޫލުތަކެވެ.

ދިވެހިރާއްޖޭގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ އަރިމަތީ ނަންބަރު މ. މުޙައްމަދު މުސްތަފާ[4] ގެ މައްސަލާގައި ބަޔާންކުރެއްވި ގޮތުގައި ހުކުމް ސާބިތުކުރުމަށް ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޤާނޫނުތަކާއި ގާނޫނީ ބާރުލިބިގެންވާ ފިޤުހުގެ އުސޫލުތަކުގެ އިތުރުން، އިސްލާމީ

---

[2] Abu Abdullah Muhammad bin Abi Baker Ibn-e-Qayyim, I‘lamul Muwaqqe‘in, vol. 1 (Beirut: Dar-ul-Jail), 90.

[3] ޤާނޫނު ނަންބަރު 24/76

[4] 2010/SC-A/02

ޝަރީޢާ ހުއްދަކުރާ ސާބިތުކުރުމުގެ އުސޫލުތަކާ ވަސީލަތްތަކަކީ ދިވެހިރާއްޖޭގެ ކޯޓުތަކުންނާއި ނިޒާމް އިންސާފުކުރާ މަޖިލިސްތަކުން ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޖުމްހޫރިއްޔާގެ ޤާނޫނުއަސާސީގެ 142 ވަނަ މާއްދާގައި ބުނެފައިވާ ގޮތުގައި ރިޢާޔަތްކުރަންވާނެ ވަސީލަތްތަކާއިކަން ޤާނޫނު އަސާސީގެ 142 ވަނަ މާއްދާގެ މަޤްޞޫދުން އެނގޭ ކަމަކީ، ތަފާތު ދިރިވެރިކަމާ މުޖުތަމަޢުތަކުގެ ގާނޫނީ ނިޒާމުތަކުން ގަބޫލުކުރާ، އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ އަސްލަކާ ތަޢާރުޟުނުވާ، ސާބިތުކުރުމުގެ އާންމު މަބްދައުތަކަށް ވެސް ދިވެހިރާއްޖޭގެ ކޯޓުތަކުންނާއި ނިޒާމް އިންސާފުކުރާ މަޖިލިސްތަކުން ދިރިއުޅުމާ ކުރަންވާނެކަން ޤާނޫނުއަސާސީގެ 10 ވަނަ މާއްދާ އިންނާއި 142 ވަނަ މާއްދާ އިންނާއި 68 ވަނަ މާއްދާ އިން އެނގޭ ކަމެކެވެ.

ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ. ޝަރުހުއްރާޖު ރަޒާ[5] ގަޟިއްޔާގެ ހުކުމުގައި ބުނެފައިވާ ޖިނާއީ މައްސަލަތައް ނިންމުމުގައި، ހުރަހަކީ ހާލަތްތަކާއި ދަލީލުތަކުގެ ބަލައިން ގާނޫނީ ގަރީނާ[6] ޒިޔާވައި، ވަކި ހާލަތްތަކަށް ނުވަތަ ދަލީލުތަކަށް ބަލަމުން ފަރާތަކުން މައްސަލައިގެ ޖިނާއީ ތުހުމަތު ކަމެކެވެ. އަދި އިތުރަށް ބުނެފައިވަނީ، ހުރަހަކީ ހާލަތްތައް ތަކްރާރު ތިން ވަޒަންކުރުމުން ހަރު ހާލަތުގައި ދަލީލުތަކާއި އެ ދަލީލުތަކުގެ ނަތީޖާ ނިމިގެންދާ މައްޗަށް ބަރު ހުކު ހަރުގޮތް ގޮތުވާ މިންވަރަށް ގައިމު ގޮތުގައި ބަލަން ކުރެވޭ ސާބިތުވުމުގެ ކަމަށް ޖިނާއީ މައްސަލަތަކުގައި ހުކުމްކޮށްގެން ނުވާނެ ކަމެކެވެ.

މި ގޮތުގައި މައިގަނޑު ބާރުތަކުގައި މިގޮތަށް ދިވެހިރާއްޖޭގެ ކޯޓުތަކުން ނިންމާފައިވާ ގަޟިއްޔާތަކުގައި، އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ ހެއްކާބެހޭ އުސޫލުތަކާއި ހެއްކާބެހޭ ޤާނޫނުގެ އާންމު އުސޫލުތައް ދިވެހިރާއްޖޭގެ ކޯޓުތަކުން ބަލައިގަންނަވާ ގޮތާއި އެ އުސޫލުތައް ދިވެހިރާއްޖޭގެ ކޯޓުތަކުން ތަޠުބީޤުކުރަމުންދާ ގޮތެވެ.

---

[5] 2011/SC-A/23

[6] Presumption of law

ފަޞްލު 1

ޤާނޫނީ ވާޤިޢާތައް

ވާޤިޢާ އަކީ އިންސާނާގެ ހިއްސުތަކުން ދެނެގަނެވޭ ކޮންމެ އެއްޗެއް ނުވަތަ ކަމެއް ނުވަތަ ހާލަތެކެވެ. ވާޤިޢާ އަކީ މާއްދީ ނުވަތަ ޣައިރުމާއްދީ އެއްޗަކަށްވެސް ވެދާނެއެވެ. ކޮބައިކަން ހުރިހާ ގިނަ ޤައުމުތަކުގެ ޤާނޫނުތަކުގެ ގޮތުގައި އޮންނަ ދަރަޖަސްވުމަކީ ވާޤިޢާއަކާ ނުވަތަ ވާޤިޢާތަކަކާ ބެހޭ ގޮތުން އެފަރާތްތަކުގެ ގޮތުގައި އެއްފަދަ ހިމެނެއެވެ. އެހެންކަމުން، އެފަދަ ހިމެނޭ ކޮބައި ހުރިހާ ޖިންސެއް ނަމަ، ޤާނޫނީ ހާލަތުގެ ދަށުގައި އެފަރާތްތަކުގެ ގޮތުގައި ހިމެނޭ އެފަދަ ވާޤިޢާ ނުވަތަ ވާޤިޢާތައް މުޢާމަލާތްތަކުގެ ތެރޭގައި ބޮޑު ނުވަތަ ކުޑަ ބަދަލު ގެނެސްދޭ އަދި ޤާނޫނީ ގޮތުން އަސަރުކުރާ ކަންތައްތަކެވެ. ވާޤިޢާތައް ބަދަލުވުމުގެ ސަބަބުން ހުރިހާ ޤާނޫނީ ގުޅުމެއް ބަދަލުވެއެވެ. ވާޤިޢާތައް ހުރިހާ ވަގުތަކު ސާބިތުކުރަން ނުވަތަ އާދައިގެ ފިކުރެއް ބަދަލުކުރެވެނީ ހަމައެކަނި ޤާނޫނީ އެއްޗަކުން ނޫނެވެ. ހަމައެކަނި ޤާނޫނީ ގުޅުމެއް އުފެދޭ ވާޤިޢާތައް ސާބިތުކުރުމަށް ޤާނޫނީ ފިކުރުތަކުގެ ބަދަލުކުރުމެއް ނެތެވެ.[7] ޤާނޫނީ ވާޤިޢާއަކީ ބޭނުން ވާނީ ކޮން ވަގުތެއް ހުރިހާ ޤާނޫނީ ގުޅުމެއް ހިމެނޭ ޤާނޫނީ ހާލަތެއް ބަޔާންކޮށްދޭ އެއްޗަކަށެވެ. ވާޤިޢާތައް ސާބިތުކުރުމަށް ޤާނޫނީ ގުޅުމެއް އުފެދޭ ވާޤިޢާ ނުވަތަ ވާޤިޢާތައް ޙަޤީޤަތުގައި ހިނގާފައިވާކަން ސާބިތުކުރުމަށް ހެކި ހުށަހަޅަން ޖެހޭނެއެވެ. ޤާނޫނީ ވާޤިޢާތައް ބަޔާންކުރެވޭނީ ހަމައެކަނި ހެކިތަކުން އެކަށީގެންވާ ގޮތަކަށް ސާބިތުވެގެންނެވެ.

ޤާނޫނީ ވާޤިޢާތައް ދެބައިކުރެވޭ ގޮތުން ދެވަނަ ބައެއް ވާޤިޢާ ނުވަތަ ހާލަތް ސާބިތުކުރުމަށް، ޤާނޫނީ ގުޅުމެއް އުފެދޭ ކަމެއް، ޤާނޫނީ ހާލަތް ބަދަލުވާ ވާޤިޢާ ހިނގާ ވަގުތު ނުވަތަ ހާލަތެވެ. ޤާނޫނީ ވާޤިޢާތަކާ ގުޅޭ ގޮތުން ހުރިހާ ޤާނޫނީ ގުޅުމެއް ސާބިތުކުރެވޭނީ ހެކިތަކުން ސާބިތުވާ ވާޤިޢާއަކުން ނުވަތަ ހަމައެކަނި ޤާނޫނީ ގުޅުމެއް އުފެދޭ ވާޤިޢާއަކުންނެވެ. އެހެންކަމުން، ޤާނޫނީ ގުޅުމެއް އުފެދޭ ވާޤިޢާތައް ބަޔާންކުރުމަށް ހުރިހާ ޤާނޫނީ ގުޅުމެއް ބަޔާންކޮށްދޭ ވާޤިޢާ ސާބިތުކުރުމަށް ހެކި ނުހުށަހަޅައިފިނަމަ، ޤާނޫނީ ގުޅުމެއް ނެތެވެ. އެހެންކަމުން، އެފަދަ ޤާނޫނީ ވާޤިޢާ ނުވަތަ ޤާނޫނީ ގުޅުމެއް ނެތެވެ. ކަމުގެ ސާބިތުކުރުމުގެ ބާރު، ކަމާ ބެހޭ ޤާނޫނީ ގުޅުމެއް ސާބިތުކުރެވޭނީ ޤާނޫނީ ވާޤިޢާގެ ސަބަބުން ޙަޤީޤަތުގައި އެކަން ބަޔާންކުރެވިގެން ބޭނުންވާނެއެވެ.

---

[7] އެކްސްޕޯޓް އިމްޕޯޓް ބޭންކް އޮފް މޯލްޑިވްސް ޕަބްލިކް ވ. ސަލާމް ކުންފުނި ލިމިޓެޑް ގެ މައްސަލާގައި ޤަޟިއްޔާ ނަމްބަރު 2017/SC-A/23 ގައި ޝަރީޢަތުގެ ޕެރެގްރާފު 37 – 39.

މިސާލަކަށް: އަލިފު، ބާގެ މައްޗަށް ކުރާ ދައުވާއަކީ 2019 ވަނަ އަހަރުގެ ޑިސެމްބަރު 8 ވަނަ ދުވަހު ބާ، އަލިފުގެ ދޫނުމަތީގައި ޗަރި ކަމުގެ ދައުވާއެވެ. ނަމަވެސް އަލިފު މި ދައުވާ ސާބިތުކުރަން ހުށަހަޅާފައިވާ އެއް ޝާހިދާއަކީ 2015 ވަނަ އަހަރު އަލިފުގެ ގަޅުދޫނުއް ހިއްކަން ރިޕޯޓުގައި އަތްޖެހިއް އެއްޗާ ބާ، އެ ގަޅުދޫނު ވަގަށް ނެގިކަމެވެ. ހުށަހެޅިފައިވާ ދައުވާއާ މި ވާހަކަ ގުޅުވައި ނޫޅުމުން މި ވާހަކަ ސާބިތުކުރުމަށް ހުށަހަޅާ ޝަހާދަތާއި ދައުވާއާ ގުޅުން ނެތް ހެއްޔެވެ ކަމަށް ފާހަގަ ކުރެވޭ މި ހެކި ކަމަކު ނުވާނެއެވެ. އަދި މި ކަން ސާބިތުކުރުމަކީ ހެކި ހުށަހެޅުމަކާ ކެތްގެ ވަގުތު ބޭކާރުކުރުމެވެ.

ދައުވާއަކާ ގުޅިގެން ކޯޓުން ބަލައިގަންނާނީ ދައުވާއާ ގުޅުން ހުރި ހެކިތައް ކަމުގައިވާތީވެ، ދައުވާއާ ގުޅުންހުރި ހެކިތަކާ ޚާއްޞަ ކަނޑައެޅުން ޤާނޫނުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވަނީ ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހެކީގެ ޤާނޫނު (ޤާނޫނު ނަންބަރު 24/76) ގެ 3 ވަނަ މާއްދާގައި ބަޔާންކޮށްފައިވެއެވެ:

> "އެއްވެސް ގަޟިއްޔާއެއް ނުވަތަ މައްސަލައެއްގައި ހުށަހެޅޭ ނުވަތަ ދައްކާނީ އެކަމާ ގުޅުންހުރި ހެކިތައް ބަލާނެއެވެ. އެ ހެކިތަކެއް އަސްލުގައި ބަލައިގަނެވޭ ކަނޑައެޅިގެން ދުސްތޫރުގައިވެސް، އެހެން ޤާނޫނަކުން ބަލައިގަނެވޭ ކަމަށް ބުނެފައިވާ ހެކިތަކަށް ވާނަމަ އެ ހެކިތަކެއް ބަލައިގަނެވޭނެ ހެކިތަކަށް ހެދޭނީ އަދި ހެކިބަސް ވަނަވަރު ބަލައިގަތުމުގެ އިސްލާމްދީނާ ހިލާފުނުވާ ހެއްކާބެހޭ ކޮންމެ ހެކިތަކަކީ މައްސަލައާ ގުޅުންހުރި ހެކިތަކެއް ނަމަ އެ މައްސަލައާއި ގުޅުންހުރި ހެއްކަކަށް ބެލެވޭ ހެކިތަކެއް ނުވަތަ ދައުވާއާ ގުޅުންހުރި ހެކިތަކަށް ބަލާނެއެވެ."

ވީމާ، މައްސަލައެއްގައި ހުށަހެޅޭ ހެކިބަހަކީ މައްސަލައާ ނުވަތަ ދައުވާއާ ގުޅުންހުރި ވާޤިއާއެއް ސާބިތުކުރުމަށްކަން ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހެކީގެ ޤާނޫނު (ޤާނޫނު ނަންބަރު 24/76) ގެ 3 ވަނަ މާއްދާއިން ސާފުކޮށް އަންގައެވެ.

ސްޓޭޓް ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ. އައިޝަތު ޒަހީރާ[8]

މި ގަޟިއްޔާގައި ދައުވާލިބޭ ފަރާތުން ބުނެފައިވަނީ، އެ ފަރާތުން ދައުވާކުރާ ފަރާތުގެ އިމާރާތުގެ އަނގަނަ ތަޅުމުގައި ކުރަންޖެހުނު މަސައްކަތްތައް ކުރަމުން ދައުވާލިބޭ ފަރާތުން ދައުވާކުރާ ފަރާތުގެ އިމާރާތުގެ ފާރުގައި އިންޖިނިއަރސްގެ ޚިދުމަތް ފޯރުކޮށްދީ ޕްލޭން ދުވަހުން 30 ދުވަހުގެ ތެރޭގައި ފޮނުވާ ރިޕޯޓް ދައުވާކުރާ ފަރާތަށް ހުށަހަޅާފައިނުވާ ކަމަށެވެ. ދައުވާލިބޭ ފަރާތުން ރައްދުވާ ހުށަހެޅި އިސްތިއުނާފުގެ ނިޔާގައި ބުނެފައިވާ މި އިންޖިނިއަރސްގެ ދައުލަތުން ހުށަހަޅާފައިވާ އިސްތިއުނާފު ރައްދުވާ ފަރާތުން ފަހުން ދައުވާކުރާ ޝަރުޠުގައި ސާބިތުކުރުމަށް ބޭނުންވާ ކަމަށް، ނަމަވެސް މި އިންޖިނިއަރސްއިން ދަރުބާރުން ރިޕޯޓްކޮށްފައި ނުވާކަމަށެވެ. ރައްދުވާ ފަރާތުން މި އިންޖިނިއަރސްއަކީ މި ދައުވާގެ ދަށުން ހުށަހަޅާ ޝަރުޠުގެ އެއްވެސް ގޮތެއް ދައުވާކުރާ ފަރާތުން އިސްތިއުނާފުގެ ދުވަހުގެ 15 ދުވަހުގެ ތެރޭގައި ފޯރުކޮށްދޭން ޝަރުޠުކުރާ ކަމަށާއި ފަހުން ދަރުބާރުން އިންޖިނިއަރިންގެ ކަމަށްވާތީވެ ދަރު ރިޕޯޓް މި ވާހަކަ ބަލައިގަނެވޭނެ ކަމެއް ނޫނެވެ.

އިސްތިއުނާފު ރައްދުވާ ފަރާތުން މި މައްސަލައާ ގުޅިގެން ޝަރުޠުކުރާ ދައުވާކުރާ ފަރާތުގެ އެއްބަސްވުމާ ހިލާފަށް މަސައްކަތް ހިންގުމުގެ ވާޖިބު ގުޅުންހުރި ދައުވާއާ ގުޅިގެން ދައުވާއާ ގުޅުންހުރި މައްސަލައެއް ކަމަށްވާތީ، ރައްދުވާ ފަރާތުން ނަގަން ބޭނުންވަނީ ދައުވާއާ ގުޅުންހުރި ހެކިތައް ސަބަބު

---

[8] 2017/HC-A/224

ހެކި ހުށަހަޅަން ޖެހޭނީ ދެފަރާތުގެ ދެމެދުގައިވާ އެއްބަސްވުމާ ޚިލާފުވާ މައްސަލަތަކާ ހުއްޖަތާއި ނަތީޖާ ކަމުގެ ހެކި ކަމަށާއި، ނަމަވެސް އިސްތިސްނާވެފައިވާ ގޮތަކަށް ހުށަހެޅިފައިވާ ހުއްޖަތުގެ ސާބިތުކުރުމަށް ކުރާ މަސައްކަތާއި ހެކި ހުށަހަޅަން ޖެހޭނީ، އެވެސް މައްސަލައިގައި ދެފަރާތުގެ ދެމެދުގައިވާ ކަމުގެ ހުއްޖަތާއި ނަތީޖާ ގުޅުވައިދޭ ކަންކަމާއި ހެކި ބިނާވެގެންވާ ނުގަބޫލުވާން ދެން ކޯޓުން ނިންމާ ނިންމުމަކީ ޢަމަލުކުރެވޭ ނިންމުމެއް ކަމަށެވެ.

ހެކިދެއްކޭނު ވާޤިޢާތައް

ކޯޓަށް ހެކި ހުށަހެޅޭނީ؛ (1) އެ މައްސަލައެއްގައި ކޯޓުން ގޮތެއް ނިންމަންޖެހޭ ވާޤިޢާ ވުޖޫދުވިކަން ނުވަތަ ވުޖޫދުވެފައި ނެތްކަމާބެހޭ ގޮތުންނާއި (2) ކޯޓުން ގޮތެއް ނިންމަންޖެހޭ ވާޤިޢާއާ ގުޅުން ހުރި ވާޤިޢާތަކާބެހޭ ގޮތުންނެވެ.

1. ކޯޓުން ގޮތެއް ނިންމަންޖެހޭ ވާޤިޢާތައް

ކޯޓުން ގޮތެއް ކަނޑައަޅަންޖެހޭ ވާޤިޢާ ނުވަތަ ވާޤިޢާތަކީ ހުށަހެޅިފައިވާ ދައުވާ ނުވަތަ މައްސަލައިގައި ދެފަރާތުގެ ދެމެދުގައި ޚިލާފު އުފެދިފައިވާ، އަދި އެ ޚިލާފުގެ މައްޗަށް ކޯޓުގެ ހުކުމަކުން ނިމުމަކަށް ޚަސްމުން ފަރާތްތަކުން ހުށަހެޅި މައިގަނޑު ވާޤިޢާތަކެވެ. މިސާލަކަށް ހިތުން މި ބަޔާންކުރި މައިގަނޑު ވާޤިޢާ ނުވަތަ ވާޤިޢާތަކީ އެ ދައުވާއެއް ހުކުމް ކުރުމަށް ދައުވާކުރާފަރާތުން ސާބިތުކޮށްދޭންޖެހޭ އަދި ދައުވާލިބޭ ފަރާތުން އެ މައްސަލަ ހުރިގޮތް ކުރިމަތިލާ ފުށުން ސާބިތުކުރަންޖެހޭ ވާޤިޢާތަކެވެ.

ކޯޓަށް ހުށަހެޅޭ މައްސަލައެއްގައި ހިމެނޭ، ކޯޓުން ގޮތެއް ނިންމަންޖެހޭ ވާޤިޢާތަކުގެ ޤަވާޢިދާއި އަދަދު ބިނާވެފައި އޮންނާނީ ހެކިތަކުން ދައުވާގައި ތުހުމަތުކުރާ ނުވަތަ އިންކާރުކުރާ ކަންކަމުގެ މައްސަލައިގައި އެ ހުއްދަތަކާބެހޭ މައްސަލައިގެ ގާނޫނުތަކުގައި ކަނޑައަޅާފައިވާ ކަންކަމުގެ މައްޗަށެވެ.

ދައުވާލިބޭ ފަރާތުން އެއްބަސްވުމާ ޚިލާފުވުމާ ސަބަބުން ގެއްލުމުގެ ބަދަލު ހޯދުމަށް ދައުވާކުރާ ފަރާތުން ދައުވާކުރާ މައްސަލައިގައި، ދައުވާކުރާ ފަރާތުގެ ދައުވާ ބިނާކޮށްފައިވާ ވާޤިޢާތަކަށް ދައުވާ ދިފާޢުކުރާފަރާތުން އިންކާރުކުރާ ނަމަ، ކޯޓުން ގޮތެއް ނިންމަންޖެހޭނީ ވާޤިޢާތަކީ ދައުވާކުރާފަރާތުގެ ދައުވާ އެކަށޭކަމުގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށްފައިވާ ވާޤިޢާތަކެވެ. ދައުވާކުރާ ފަރާތުގެ ދައުވާ ބިނާކޮށްފައިވާ ވާޤިޢާތައް ސާބިތުކޮށްފިނަމަ، ދައުވާލިބޭ ފަރާތުގެ ޖަވާބުދާރީ ކަމުގައި ގެއްލުމުގެ ބަދަލު ދޫކުރަން ޖެހޭ ކަމެއް ކަމާއި، ގެއްލުން ގެއްލިވަނިކަމެވެ. އެއާ ހިލާފަށް، ދައުވާލިބޭ ފަރާތުން ދައުވާގެ ޖަވާބުގައި ޖަވާބުދާރީވާ ގޮތަށް އިންކާރުކުރާނަމަ، އެ އެގްރީމަންޓު ޚިލާފުވިކަމާ ދައުވާކުރާފަރާތަށް ގެއްލުން ލިބިފައިވާކަން އިންކާރު ކުރާނަމަ، ކޯޓުން ގޮތެއް ނިންމަންޖެހޭ ވާޤިޢާތަކީ އެ

ވާޤިޢާތައް ސާބިތުވެއްޖެ ނަމަ، ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުން ތުހުމަތުކުރާ ޝަޚްޞާ އަދި ގެއްލުން ލިބުނު ފަރާތަކަށް. ދުރުވެރިކުރުމުން އަނެއް ހާލަތަކީ ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުގެ ދަޢުވާއަށް ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުން އިޢުތިރާފުވެ ދަޢުވާލިބޭ ފަރާތުގެ މައްޗަށް ބަލައިގަތުމުން ދަޢުވާއަށް ނުކުރާ ހާލަތެވެ. މި ހާލަތުގައި ކޯޓުން ބޭއް ނިންމަންޖެހޭނީ ވާޤިޢާތަކާ އެ ވާޤިޢާތައް ސާބިތުކުރުމުގެ ނަމަ، ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުން ދަޢުވާކުރާ ފަރާތަށް ދޭންޖެހޭ ގެއްލުންތަކާބެހޭ މިންވަރު ގާއިމުވާނީ ވާޤިޢާތައް. މަދަނީ ދަޢުވާތަކުގައި ކޯޓުން ބޭއް ނިންމަންޖެހޭ ވާޤިޢާތަކީ ކޯޓަށް ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުން ދަޢުވާކުރާ ބަޔާންތަކާއި ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުގެ ދަޢުވާގެ ބައެއް ބާރުތަކަކީ ސާބިތު ވާޤިޢާތަކެއް ކަމަށެވެ. އެހެން، ދަޢުވާކުރާ ފަރާތާއި ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުގެ ބަޔާންތަކާ ދިމާވާ ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުން ވާޤިޢާތަކާ އެއްބަސްނުވާ ވާޤިޢާތަކީ ކޯޓުން ބޭއް ނިންމަންޖެހޭ ވާޤިޢާތަކެވެ. އެގޮތުން ކުރިމަތިވާ ވާޤިޢާތަކާ ގުޅޭ ހެކިތަކާއި ސާބިތުކުރުމުގެ ބާރު އެ ފަރާތެއްގެ މައްޗަށް. ކޯޓުން ކޮށްދޭން ދަޢުވާކުރާ ވާޤިޢާތަކުން ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުން ދަޢުވާކުރާ ވާޤިޢާތައް ކަނޑައަޅާ ކޯޓުން ބޭއް ނިންމަންޖެހޭ ވާޤިޢާތަކީ ކޯޓުން ކޮށްދޭން ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުގެ ބޭނުންތަކާ ގުޅޭ ވާޤިޢާތަކެއް ކަމަށެވެ.

ޖިނާއީ މައްސަލަތަކުގައި ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުން ދަޢުވާކުރާ އިޘްބާތުކުރާ ނުވާނަމަ، އެ ދަޢުވާކުރާ ގޮތަށް ޝައްކުގެ ދަރަޖައިން ބޭރުވާ ސާބިތު ކުރަންޖެހޭނެ ވާޖިބެއް އެ ދަޢުވާގެ ގާއިމުވާ ބާރަކީ ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުގެ ވާޖިބެކެވެ. އެ ވާޤިޢާތަކުގެ ބޮޑުކަމުގައި މައްސަލަގެ އަސާސްތައް ވާދެ، ކުރުގެ މާއްދީ ހުކުމް މައްސަލަގެ ޤާނޫނީ ހިމާޔަތްތަކުގައި، ކަމާއި އެކަން ހިނގާފައިވާ ނުވަތަ ކާރުގެ ކޮށްފައިވާ ކުރުގެ ހިމާޔަތް ހިމެނެއެވެ.

މިސާލު: ބޭގެ މައްސަލަ ދަޢުވާކުރުމުގައި އަލިފު ގަނޑުވާގެ ސިފަތަކުގައި އަލިފުގެ ގެއިގައި ބޭ ލަގުބޮޑުވެގެން ބައެއް ގޮސްގައި ގަނޑުވާގެ ދަޢުވާއެވެ. މި މައްސަލައިގައި ކޯޓުން ބޭއް ނިންމަންޖެހޭ ވާޤިޢާ:

(ހ) އަލިފުގެ ގެއިގައި ބޭ ލަގުބޮޑުވެގެން ޖެހިކަން.

(ށ) ބޭގެ އަމަލުން އަލިފު ގަނޑުވިކަން.

(ނ) އަލިފު ގެރުގެ ސިފަ ބޭގެ ހިޔަލުގައި އޮތްކަން.

2. ކޯޓުން ބޭއް ނިންމަންޖެހޭ ވާޤިޢާ ގުޅުންހުރި ވާޤިޢާތައް

ބައެއް ދިމުމުގައިވާ ސަބަބުގައި، ދަ ވާޤިޢާއެއް ގުޅުން ހުރިކަމުން ބަލާފައި، ދަ ވާޤިޢާ އެކުގައި ނުވަތަ ވަކިވަކިން ބަލައިގެ ކުރުމުން އެ ދަވާގެ އެއްވާޤިޢާ އަނެއް ވާޤިޢާ ގުޅުމައި ހުރިވަނީ ބޭނުމުން އެއްގުޅޭ ކަންކަން ހިނގާ އުސޫލުން ބަޔާނު އެއް ވާޤިޢާއިން މަޖައްސުން ނުވަތަ ހުރިގައި ނުވަތަ މުސްތަޤްބަލުގައި އެހެން ވާޤިޢާ ވުޖޫދުވާކަން ނުހެކަސް ނުވަތަ ސާބިތުވުން

ނުވަތަ ވަރަށް ބޮޑަށް އެކަން ވުޖޫދުވިކަން ނުވަތަ ވުޖޫދުވެފައިވާކަން ނުވަތަ ވުޖޫދުވާނެކަމަށް އެކަށީގެން ވުމެވެ.[9] ދެ ވާޤިޢާ އެކަމީ އަށްކަތްކާ ގުޅުންހުރިތޯ ބެލުމުގައި މި މައްސަލައަކީ ހަރުކަށި ކަމަކަށްވާތީ، ދީނީ ޢިލްމުވެރިންގެ ނަޒަރުގައި ގުޅުން ހުރުމަކީ ކޯޓުން ގޮތެއް ނިންމަންޖެހޭ ވާޤިޢާއާ ގުޅުންހުރި ވާޤިޢާ އަކީ ކޯޓުން ގޮތެއް ނިންމަންޖެހިފައިވާ މައިގަނޑު ވާޤިޢާ ސާބިތުކުރުމުގައި ނުވުމަން ކޮންމެވެސް މިންވަރަކަށް ބަރާބަރު ގެންސަވާ ވާޤިޢާއެއްކަމެވެ.[10] އެގޮތުން ފަރާތްތަކުގެ ބައެއް ބޮޑެތި ވާޤިޢާއެއް ތިބިގައި މިވަނީއެވެ.

1. މުއާމަލާތުގެ ބައެއް ކަމަށްވާ ވާޤިޢާތައް

އެ ވާޤިޢާ އަކީ ކޯޓުން ގޮތެއް ނިންމަންޖެހޭ ވާޤިޢާއެއް ނޫންނަމަވެސް އެ ވާޤިޢާ އަކީ ކޯޓުން ގޮތެއް ނިންމަންޖެހޭ ވާޤިޢާއާ އެއް މުއާމަލާތެއްގެ ބައެއް ކަމަށްވާ ނަމަ އެއީ ގުޅުންހުރި ވާޤިޢާ އެކެވެ. އެއީ: އެ ވާޤިޢާ ދިމާވި ހަމަ އެވަގުތު ކަމަށްވިޔަސް ހަމަ އެވަގުތުގައި ކަމަށް ވިޔަސް ނުވަތަ އެހެން ވަގުތެއްގައި ކަމަށްވިޔަސް ވެއެވެ.

މިސާލު: ވަލީދުގެ މައްޗަށް ދައުވާކުރަނީ ހަމީދުގެ ގައިގައި ތަޅައި މަރާލުމުގެ ދައުވާއެވެ. ވަލީދު ހަމަލާދެމުން ގެންދިޔައިރު، ނުވަތަ އޭގެ ކުރިން ކުރިން ނުވަތަ ވަލީދު ނުވަތަ ހަމީދު ނުވަތަ އެ ތަން ބަލަން ކައިރީގައި ހުރި މީހުން ބުނި ނުވަތަ ކުރި ކަމަކީ އެ މުއާމަލާތުގެ ބައެއް ކަމަށްވާތީ، އެއީ ގުޅުންހުރި ވާޤިޢާ އެކެވެ.

މިސާލު: ފަރާތްތަކުގެ ކުރިމަތީގައި ބޮޑު ސިޔާސީ ވަލީދު އިޖުތިމާޢީ ދުވަހު ހަމަބޭ ވަލީދުއަށް ޙަރަކާތްތެރިވީ އެވެ. ވަލީދު އިޖުތިމާޢީ ތަކަތި ވަލީދުއަށް ފުރުސަތުދިނުމުގެ އެކަކުގެ އަތުން އަނބުރާ ހަވާލުކުރުމަށް ދިޔަ ދުއްވުމުގެ ތެރޭގައި އެ ސިޔާސީ ހިތްހަމަ ކުރި މީހާ އެތަކެތި ހަވާލުކުރި ކުރަމުން އެ މުއާމަލާތުގެ ބައެއް ކަމުގައިވާތީ، އެއީ ގުޅުންހުރި ވާޤިޢާ އެކެވެ.

2. ކޯޓުން ގޮތެއް ނިންމަންޖެހޭ ވާޤިޢާ އުފެދުނު ނުވަތަ އެއިން ދުރުވެރިވި ވާޤިޢާތައް

ކޯޓުން ގޮތެއް ނިންމަންޖެހޭ ވާޤިޢާއަށް މަގުފަހިކުރި، ނުވަތަ އެ ވާޤިޢާގެ ނަތީޖާއެއްގެ ގޮތުން އުފެދުނު ވާޤިޢާ އަކީ ގުޅުންހުރި ވާޤިޢާއެކެވެ.

މިސާލު: ޝަރީޢަތުގެ ކުރިމަތީގައި އޮޅު ސުވާލަކީ ހަމީދުގެ އަމީން ވަލީދު ފުރުޞަތުދިން އެވެ. ފުރުސަތުގެ ކުރީ ދުވަސް ވަލީދު ދިނުމުގެ ސަބަބު ބަލައިގެން ހަމަ އެއްގޮތަކަށް ފާހަގަކުރެވޭ ދިޔަ އުފެދުނު ދެކޮޅުން ވާޤިޢާ ވާޤިޢާއެއް ކުރިއަށް ޖެހޭ ދަރަޖަ ކަމަށް ކުރި ވާޤިޢާ ވީ ނުވަތަ ވާޤިޢާ ހުރިހާ އެއްގޮތުން ގުޅުންހުރި ވާޤިޢާއެކެވެ. ހަމަ އެއާއެކު، މިސާލު ވަލީދު ކުރީގެ ފުރުސަތުވާ އެއްގޮތަށް ވަލީދު ތަކުރާރު އަދި ދިން ފަރާތްތަކުގެ ހިނގުމުގެ ވާޤިޢާ ފުރުސަތު ދިން ދެއްވީ ވާޤިޢާ ގުޅުންހުރި ވާޤިޢާއެކެވެ.

މިސާލު: ވަލީދުގެ މައްޗަށް ދައުވާކުރަނީ ހަމީދުގެ ގައިގައި ތަޅައި މަރާލުމުގެ ދައުވާއެވެ. އެ ދުވަހުން އެވަގުތު ހަމީދުގެ ބަރަހަމަ ހަމީދުގެ ޖިސްމުގައި ހުރި ހުރި ތަޅުއްވި ގުޅުންހުރި ވާޤިޢާއެވެ.

---

[9] Article 1, *Stephen's Digest of the Law of Evidence*, 12th Edn.

[10] Lord Simon of Glaisdale in *DPP v Kilbourne* [1973] AC 729 at 756.

މިސާލު: ވަޒީރުގެ މައްޗަށް ދަޢުވާކުރި ރިޝްވަތުގެ މައްސަލައިގައި ބޭނުންކުރި މުދަލުގެ ދަރަޖައެވެ. މިފަދަ މުދަލުގެ ނިސްބަތުން ރިޝްވަތުގެ ކިބައިން ފެނިގެން ދިޔަ ރިޝްވަތުގެ ސިފައަށް ބަލާއިރު ބޮޑު ރިޝްވަތެއް ދިނުމާއި ހުރި މުޢާމަލާތުގެ ރިޝްވަތުގެ ދަރަޖަ ހުރިހާ ބޮޑުތަކުން ބޮޑު ރިޝްވަތެއް ދިނުމާއި ހުރި މުޢާމަލާތަކީ ގުޅުންހުރި ފާޑުގެ ކަމަކަށެވެ.

3. ކުށް ކުރުމުގެ ނިޔަތާއި ފާޑު އެއް ކުރުމަށް ބޭނުންވާ ސަބަބު ދެއްކޭ ފާޑު

ކުށް ކުރުމުގެ ނިޔަތާއި ފާޑު އެއް ކުރުމަށް ބޭނުންވާ ސަބަބު[11] ދެއްކޭ ނުވަތަ އެކަށީގެން ކުރެވޭ ފާޑަކީ ކުށް ކުރުމުގެ ނިޔަތާއި ފާޑާ ގުޅުންހުރި ފާޑެއް ކަމަށް ބަލައެވެ. އަދި ކުށް ކުރުމުގެ ނިޔަތާއި ފާޑާއެކު ހަމަ ނުވަތަ އެހެން ގޮތެއްގައި ކުށް ކުރާ ފަރާތުގެ ސަބަބު އަދި ފައިސާ ނަގަފައިވާ ނަމަ ކުރިމަތިވާ ނަގަދަ ޙާލަތު ގުޅުންހުރި ފާޑެއް ކަމަށް ބަލައެވެ. މިފަދަ އަޙްވާލު ގުޅުންހުރި އަޙްވާލު ކަމުގައި ވިސްނަން އެ އަޙްވާލު ބެލުމުގައި މުޅި ކޮމިޝަނުން ނަގަފައިވާ އަދާކުރާ ރަސްމީ ދަރަޖައިގެ އަސަރު މިހާރު ބޭނުން ބަލާ ގުޅުންހުރި ބާކީ ވެއެވެ.

މިސާލު: އަލީގެ މައްޗަށް ދަޢުވާކުރީ ބ މަރާލުމުގެ ދަޢުވާއެވެ. ވ މަރާލީ އަލީފުކަން ބ އަށް އެނގޭތީއެވެ. ބ އަށް އެނގޭ ފަދައިން ބޮޑެތި ކުށްތަކެއްގެ އަލީފު ބ އަށް ފައިސާ ނުދިނު ނަމަ އެ ހަބަރު ފުލުހަށް ދޭނެ ކަމަށް ބުނެ ބިރުދެއްކުމަކީ ގުޅުންހުރި ފާޑެއް އެވެ.

މިސާލު: އަލީފު، ބ އާއި މަހްމޫދު ދަޢުވާކުރީ ޖިންސީ ގޯނާގެ ދަރަޖައިގެ ޖިނާއީ ދަޢުވާ ފާޑެއް ދަށުން ތަޙްޤީޤު ފައިސާ ނެތިގެންނެވެ. އެއީ އެކުން ބި ފައިސާ ނެތި ފަރު މަގުސަދުއްގައި ކަމުގައި ބޭނުމަކީ އެއީ ގުޅުންހުރި ފާޑު އެވެ.

މިސާލު: އަލީގެ މައްޗަށް ދަޢުވާކުރީ މަރާލުމުގެ ދަޢުވާއެވެ. ބ މަރާލެވުނީ ބ މަރާލުމުގެ ދަޢުވާއެވެ. ބ މަރާލުމަށް ހަމައެކަނި ކަމާބެހޭ ބ މަރުވުމުގެ ސަބަބު އަލީފު ފުރާނަ އަށް ދެވުނު ގުޅުންހުރި ފާޑެއް އެވެ.

މިސާލު: ސުވާލަކީ އަލީފު ބގެ އަތުން ފޮނުވާފައި އެވެ. ބގެ އަތުން ފޮނުވާ ފަހުން އަލީފުގެ ހަޖޫރުގައި ބ ފޮނުވާ މަރުން ހުކުމް ކުރުމަށް އަތަ ނުނަގާ ކަމުން ވ ބޮޑު، ވަކިން ހ އެނގުނު ދުވަ ފިއި ފިޔަވަޅު ގުޅުންހުރި ފާޑެއް އެވެ.

މިސާލު: ސުވާލަކީ އަލީފު ބ އަށް 10،000 ރުފިޔާ ދޫކޮށްލައިފި އެވެ. ސ އަށް އަޒީމާ ހިސާބުގައި މ ކުރެއް، އަލީފު މ ގޮތުގައި ނަޖީބާ ދައްކަން ފައިސާތަކެއް ދިނީ ބޮޑު - ސ، މ ގޮތުގައި "އަލީފަށް ހިލޭބަދަލު ނުކުރާ މިނުވަސް އަލީފު ބ އަށް 10،000 ރުފިޔާ ލިބިދޭ ނުލި އެބައެވެ" ބުނުމުން އެކަމާދޯދު އެއްވަސް އެއްޗެއް ނުބަސް އަލީފު އެވަރުން ނިކުމުގެން ދިދަ ދިޔުމަކީ ގުޅުންހުރި ފާޑެއް އެވެ.

މިސާލު: ސުވާލަކީ އަލީފު ކުރު ކުށްފައިވާ ކޮންޓެއެވެ.

(ހ) ކުށްކުށްފައިވާ މިހާ ހުރިހާ ފަރުވާން އެބައި ކަމަކީ ސިފައަކުން އަލީފަށް އެނގުމާ އެކު އަލީފު ފަރުވާން ސިފައިގައި ތިޔަފައި ހުރި މައްސަލައަކީ ގުޅުންހުރި ފާޑެއް އެވެ.

(ށ) ކުރު ކުށުގެން ހާދިސާ ބަލާއި ނަގަފަ ފައިސާ ނަގަފަ ވަކިހާ އެކުގައި ހުރުމަކީ ގުޅުންހުރި ފާޑަކަށެވެ.

---

[11] Motive.

(ނ) ކުށްކުރަން ބޭނުންކުރި އާލާތް ނުވަތަ ހަތިޔާރު ކަމަށް ބެލެވޭ އެއްޗެއް ފޯރުކުރުމަށް ނުވަތަ ފޯރުކުރަން އުޅުމަކީ ގުޅުންހުރި ވާޤިޢާ އެކެވެ.

(ރ) އަލިފު، ބާ ރޭޕު ކުރުމާއެކު ވަގުތުން އެކަން ބާ ފުލުހުންނަށް ރިޕޯޓުކުރިއެވެ. ރިޕޯޓުކުރި ހާލަތާއި، ބާ ޝަކުވާ ކުރިއިރު ބޭނުންކުރި އިބާރާތްތަކަކީ ގުޅުން ހުރި ވާޤިޢާ ތަކެވެ.

(ބ) އަލިފު ބާ އަތުން ފޭރިގަންފިކަމަށް ބުނެ ވަގުތުން އެކަން ބާ ފުލުހުންނަށް ރިޕޯޓުކުރިއެވެ. ރިޕޯޓުކުރި ހާލަތާއި، ބާ ޝަކުވާ ކުރިއިރު ބޭނުންކުރި އިބާރާތްތަކަކީ ގުޅުން ހުރި ވާޤިޢާ ތަކެވެ.

4. ގުޅުންހުރި ވާޤިޢާތައް [illegible] އަދި [illegible] ވާޤިޢާތައް

ގުޅުންހުރި ވާޤިޢާތައް [illegible] އަދި [illegible] ކަމުގެ ވާޤިޢާއަކީ ގުޅުންހުރި ވާޤިޢާ އެކެވެ. އަދި ގުޅުން ހުރި ވާޤިޢާއަކީ [illegible] ނުވަތަ ގުޅުން ހުރި ވާޤިޢާއާ [illegible] ވާޤިޢާ އަދި [illegible] ގުޅުންހުރި ވާޤިޢާއެކެވެ. މީގެ އިތުރުން، ގުޅުންހުރި [illegible] ކާކުކަން އަންގައިދޭ ނުވަތަ ގުޅުންހުރި ވާޤިޢާއާއި ހިނގި ތަނާއި ވަގުތު އަންގައިދޭ [illegible] ވާޤިޢާ އަކީ ވެސް ގުޅުންހުރި ވާޤިޢާ އެކެވެ. އަދި އެ ވާޤިޢާ [illegible] [illegible] [illegible] ގުޅުން [illegible] ވާޤިޢާ [illegible] އެ [illegible] ގުޅުންހުރި ވާޤިޢާތަކެވެ.

މިސާލު: އަލިފުގެ މައްޗަށް ކުށެއް ކުރިކަމުގެ ތުހުމަތު އުފުލިފައިވެއެވެ.

(ހ) ކުށް ކުރުމާއެކު ކުއްލިއަކަށް އަލިފު އެހެން ގައުމަކަށް ދިޔައެވެ. މި ވާޤިޢާ އަކީ ގުޅުންހުރި ވާޤިޢާ އެކެވެ.

(ށ) އަލިފު ދިޔަ ތަނުގައި [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ގުޅުންހުރި ވާޤިޢާ އެކެވެ. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

މިސާލު: އަލިފު ބާގެ [illegible] [illegible] އަލިފާއި ބާއާ ދެމެދުގައި [illegible] ވިޔަފާރި ކޮންޓްރެކްޓު [illegible] ގުޅުންހުރި ވާޤިޢާ އެކެވެ.

މިސާލު: [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ބާ [illegible] [illegible] [illegible] ބާ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ބާ [illegible] [illegible] "[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]" [illegible]. – ބ ގ މ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]، [illegible] ގުޅުންހުރި ވާޤިޢާއެކެވެ.

މިސާލު: [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. އަދި އެ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. އެ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ގުޅުންހުރި ވާޤިޢާއެކެވެ.

މިސާލު: އަލިފު ބޭނުންވަނީ އޭނާ ބޭބެ ދައްކަން ކުރާ ދައުވާގައި އިލެކްޓްރޯނިކް ފޯމެޓުގައި އޮތް ރެކޯޑެއް ހެއްކެއް ގޮތުގައި ހުށަހަޅަން. އެ އިލެކްޓްރޯނިކް ރެކޯޑް އުފެއްދި ގޮތާއި، މައުލޫމާތު ރައްކާކުރި ގޮތާއި، ފޮނުވި ގޮތާއި، ލިބުނު ގޮތާއި، ރައްކާކުރެވިފައިވާ ގޮތާއި، އެ ރެކޯޑް އުފެއްދި ނިޒާމާއި ފޮނުވި ނިޒާމާއި ލިބުނު ނިޒާމާއި ރައްކާކުރި ނިޒާމުގެ އިތުބާރު، އެ ސިސްޓަމުގެ ހާލަތާއި އެ އިލެކްޓްރޯނިކް ރެކޯޑުގެ ސައްހަކަން ކަށަވަރުކުރުމަށްޓަކައި ގުޅުންހުރި ވާޤިޢާތަކަށް ބަލާނެއެވެ.

5. އެއް މަގްސަދެއްގައި ހަރަކާތްތެރިވުމާ ބެހޭ ގޮތުން ކުށްކުރަން ރޭވި މީހާ ބުނެފައިވާ ވާހަކަތަކާއި ކުރިކަންކަން

ދެ މީހަކު ނުވަތަ އެއަށް ވުރެ ގިނަ މީހުން ބައިވެރިވެގެން ކުށްކުރަން ރޭވުމުގައި، އެ ކުށް ކުރަން ގަސްތުކުރިކަން އެއިން އެކަކު ހާމަކުރުމުގެ ވަގުތު، އެ މީހުން އެއް މަގްސަދެއްގައި ހަރަކާތްތެރިވުމުގައި އެއިން ކޮންމެ މީހަކު ދައްކާފައިވާ ވަކަކަމުގައި، ބުނެފައިވާ ކަމެއް ކަނޑައަޅާ، އެއިން ކޮންމެ މީހަކު ގެނެސް އެ ކުށްކުރަން ރޭވުމުގައި ބައިވެރިވެފައިވާކަން ސާބިތުކުރުމަށް ބޭނުންކުރެވިދާނޭ ގުޅުންހުރި ވާޤިޢާއެވެ.

6. ގުޅުމެއް ނެތް ވާޤިޢާ އެއް ގުޅުންހުރި ވާޤިޢާއަކަށް ވުން

ގުޅުމެއް ނެތް ވާޤިޢާއެއް އަންނަނިވި ގޮތުގައި ގުޅުންހުރި ވާޤިޢާއެއް ކަމަށް ވެއެވެ.

(ހ) އެ ވާޤިޢާ އަކީ ކޯޓުން ގޮތެއް ނިންމަންޖެހިފައިވާ ވާޤިޢާ އާ ފުރުއަތާ ވާޤިޢާއެއް ކަމަށް ވުން.

(ށ) އެ ވާޤިޢާއަކުން ނުވަތަ އެހެން ވާޤިޢާ އެކަނި ނުވަތަ އަދި ގުޅުމުގެ ނަތީޖާއެއްގެ ގޮތުން، ކޯޓުން ގޮތެއް ނިންމަންޖެހިފައިވާ ވާޤިޢާ ނުވަތަ ގުޅުންހުރި ވާޤިޢާ ވުޖޫދުގައި ވާކަން ނުވަތަ ނޫންކަމުގެ އިހުތިމާލު ވަރަކަށް ބޮޑުކޮށް އުފެދުން.

މިސާލު: ސޮފިޔާ ފަރި ދުވަހެއްގެ ފަރި ގެއެއްގައި ސިންގަޕޫރުގެ ފިހާރައެއްގައި އަލިފު ކުރެއް ކުރި ހައްދެވެ. އެދުވަހު އޭނާ މެލޭޝިއާގެ ފިހާރަ ކުރިއަށްގެންދާ ހިސާބުގައި ހުރިކަމަށް ވާޤިޢާއެކެވެ. ސަބަބަކީ އެއިން ކަމަން ވެރިޔާއާ އަލިފު ކުރުކުރި ކަމަން ފެނި މުސްތަޤިއްލުކަމެވެ.

ނަމަވެސް ކުރުކުރި ވަގުތު ގޮތް ވަގުތުގައި އަލިފު ހުރި ކުރުކުރިތަން ވަރަށް ދުރުގައި ކަމަށް އޭނާ ކުރުކުރަން މުސްތަޤިއްލުވެގެން ނުދެވެ. ނަމަވެސް އެއީ އޭނާ ކުރި ނުކުރާކަމުގެ އިހުތިމާލު އެކުރޭ ކަމެއް ކަމަން ވާގިވެ، އޭގެ ގުޅުން ހުރި ވާޤިޢާ އެކެވެ.

މިސާލު: ސޮފިޔާ އަލިފު ކުރު ކުރި ހައްދެވެ.

ކަންހިނގާފައި އޮތް ގޮތަށް ބަލާއިރު ކުރުކުރީ އަލިފު ނުވަތަ ބާ ނުވަތަ ތާ ނުވަތަ ސާ އެވެ. އެކުރުކުރީ އަލިފު ނޫން އެހެން މީހަކު ނޫންކަމަކަށް، އެކަން ބާ، ތާ ނުވަތަ ސާ ނުކުރާ ކަމަށް ދައްކައިދޭ ކަމެއް ވާޤިޢާ އަކީ ގުޅުންހުރި ވާޤިޢާ އެކެވެ.

7. ގެއްލުމުގެ ބަދަލުގެ މިންވަރު އަންގައިދޭ ވާޤިޢާތައް

ގެއްލުމުގެ ބަދަލު ހޯދުމަށް ދައުވާކުރާ މައްސަލަތަކުގައި ހޯދަން އެދޭ ބަދަލުގެ މިންވަރު ކޮބައިކަން ކަނޑައެޅުމަށް އެހީތެރިވާނެ ކޮންމެ ވާޤިޢާއެއް އަދި ގުޅުންހުރި ވާޤިޢާ އެކެވެ.

8. ހައްގެއް ނުވަތަ އާދައެއް ވުޖޫދުގައި އޮތް ކަމާމެދު ސުވާލު އުފެދުން

ހައްގެއް ނުވަތަ އާދައެއް އޮތްކަމާމެދު ސުވާލު އުފެދޭ ހިނދު ތިރީގައި މިވާ ވާޤިޢާތަކަކީ ގުޅުންހުރި ވާޤިޢާތަކެވެ.

(ހ) ހައްގު ނުވަތަ އާދަ އުފެދުނު، ބަދަލުވި، ގަބޫލުކުރެވުނު، ހުކުމްކުރެވުނު، ތަފާތުވުމަށް، އިންކާރުކުރި ނުވަތަ ވުޖޫދުގައިވާ ތަޢާރުޟުވާ ކަންތައް ވާޤިޢާ އެއް.

(ށ) ހައްގު ނުވަތަ އާދައިގެ މައްސަލަ ދައުވާކުރި، ގަބޫލުކުރެވުނު ނުވަތަ އެ ބޭނުންކުރި ނުވަތަ ބޭނުންކުރުމާ ދުރުވި ހުރި ނުވަތަ ލިބޭނެކަމަށް ބެލެވުނު ނުވަތަ އެއާ ޚިލާފަށް އަމަލުކުރި ހާލަތުތަކާއި ދަޢުވާގެ ވާޤިޢާތައް.

9. ހަރަކާތާއި ހަރަކާތުގެ އިހްސާސުވުމާއި ވިސްނުމުގެ ހާލަތު އަންގައިދޭ ވާޤިޢާތައް

މީހެއްގެ ވިސްނުމުގެ ހާލަތުތައް ކަމުގައިވާ ނިޔަތާއި، އެނގުމާއި، ހޭލުންތެރިކަމާއި، ގަސްދުގައި ޖެހުމާއި، ހާލުގައި ޖެހުމާއި، ވަކި މީހަކަށް ދެކޮޅަށް ނުވަތަ ހެޔޮ ނިޔަތާއި ބައްދަލުކުރުމުގެ ނުވަތަ އެނގި ހުރުމާއި، ހަރަކާތުގެ ނުވަތަ ހަރަކާތުގެ އިހްސާސުވުމުގެ ހާލަތުގެ ހަރަކާތްތަކާ ގުޅުންހުރި ވާޤިޢާތަކެވެ. ގުޅުންހުރި ކޮންމެ ކަމަކީ ގުޅުންހުރި ވާޤިޢާއެއް ކަމުގައި ބަލާ ހިނދު މީހެއްގެ ވިސްނުމުގެ ހާލަތު ކަނޑައެޅުމަށް ކަމާގުޅޭ ދަލީލުތައް ނުނެރެވޭ. ގުޅުންހުރި ވާޤިޢާ އަދި ވަކި ހާލަތެއް ވަގުތުއެއްގައި ނިޔަތް ވަކި ހާލަތެއްގައި ވަކި ކަމަކާ ބެހޭގޮތުން އެކަމުގެ ވިސްނުމުގެ ހާލަތު ކަނޑައެޅުމަށް ކޮންމެ ވާޤިޢާ އެކެވެ. އަދި މި ބޭނުމަށްޓަކައި ކުރިން ހިނގާފައިވާ މީހާގެ ވަކި ކަމެއް ކަމަށް ކުރިން ކޮށްފައިވާ އެއްފަދަ ކަމެއް ބެހެއްޓުމާއި ސާބިތުކުރުމަށް ކުރީގައި ހިނގާފައިވާ ކަންކަމުގެ ހެކިތައް ގުޅުންހުރި ވާޤިޢާތަކެވެ.

މިސާލު: އަލީގެ މައްސަލަ ޙަޤީގަތުގައި ވަކި ތަނެއްގައި ވަގުތުގައިކަން އޮޅުވާލާފައިވާ ހާޒިރު ކުރިކަމުގެ ހަމަ ވަގުތު ދައުވާއެވެ. އެކަމުގެ އަހުމަދުއާ ދެބަސްވި އިރު ބަދަލުގެ ޝަރީޢަތުން ގެއްލުމާ ހަމަޖެހިފައި ނުވާތީ ނުވާ، ވަގުތު ހިނގާ ހާދިސާ އާއިއެކީގައި ސާބިތުވިއެވެ.

ވަގުތު ހިނގާ ހާދިސާ ދުވަސް ފަހުން އެކަމުގެ ހިތްހަމަޖެހުން ވަގުތުގެ ވާގިއާ އެބަ، އެ ޙަޤީޤަތަކީ ވަގުތު ހިނގާ ހާދިސާ

ބަލައިގަތް އެކަމަށް އިންކާރުކުރި ބޭނުން ދެކޮޅަށް ގެނެސްދިނުމަކީ ގުޅުންހުރި ވާޤިޢާއެކެވެ.

މިސާލު: އަލީގެ މައްސަލަ ދައުވާކުރަން ހިނގާފައިވާ ގާނޫނުގައި ބާ މަރުން ބާގެ ގަބުން ބާރުލިބިގެން ދައުވާކުރެވިއެވެ. އަލީ ކުރިން

އެހެން ފަހަރަކު ބާގެ ގަބުން އަލީއާ ބާރު ޖެހިފައިވާކަން ދައުވާ ކުރުމަކީ އަލީގެ ނިޔަތް ސާބިތުކުރުމަށް ގެނެސްދިނުމަކީ ގުޅުން

ހުރި ގަބޫލު އެކެވެ.

10. ކަން ހިނގީ އެކްސިޑެންޓަކުންކަން ނުވަތަ ގަސްދުގައިކަން ދެއްކުމުގެ ވާޤިޢާތައް

ކޮށްފައިވާ ކަމެއް ނިންމަވާނެ ހިނގާފައިވާ ކަން ހިނގީ އެކްސިޑެންޓަކުންކަން ނުވަތަ ގަސްދުގައިކަން ނުވަތަ އެނގިގެންކަން

ނުވަތަ އިހުމާލުވުމުން ދައުވާކުރެވިފައިވާ ސިލްސިލާގެ އެހެން ހިނގާފައިވާ އެ ބާވަތުގެ އެއްގޮތަކަށް ކަންކަމަކީ ގުޅުންހުރި ވާޤިޢާ

ތަކެވެ.

މިސާލު: އަރިފުގެ މައްޗަށް ދަޢުވާކޮށްފައިވަނީ އިންޝުއަރަންސް ޕޮލިސީގެ ދަށުން ފައިސާ ހޯދުމަށްޓަކައި އޭނާގެ އަމިއްލަ ގެ އަންދާލުމުގެ ދަޢުވާއެވެ. އަރިފު ކުރިން އުޅުނު ހުރިހާ ދެގެއްގައި ރޯވި ކަމާއި އެއިން ކޮންމެ ފަހަރަކު ތަފާތު އިންޝުއަރަންސް ކުންފުންޏަކުން ފައިސާ ލިބުނު ކަމަކީ ގުޅުންހުރި ވާހަކައެކެވެ.

11. އާންމުކޮށް ކަން ކުރުމަށް ހަމަޖެއްސިފައިވާ އުސޫލުން ކުރަންޖެހޭ ކަމެއް ކުރުން

ވަކި ކަމެއް ކޮށްފައިވާ ކަމުގެ ސުވާލު އުފެދިފައިވާ ހިނދު، އާންމުކޮށް ކަން ކުރުމަށް ހަމަޖެއްސިފައިވާ އުސޫލުން އެއީ ކުރަންޖެހޭ ކަމެއްނަމަ، އެކަން އޮތީ ކޮށްފައިކަމަށް ދެއްކުމަކީ ގުޅުންހުރި ވާހަކައެކެވެ.

މިސާލު: ސުވާލަކީ އެ ސިޓީ ވަނީ އޮފީހުން ބޭރުކޮށްފައިވޭތޯ އެވެ. އެ އޮފީހުން ބޭރުކުރަންޖެހޭ ސިޓީތައް އަޅަން ހަމަޖެއްސާފައި އޮންނަނީ ވަކި ތަބަކަކަށް ކަމަށްވާނަމަ، އެ ސިޓީ އެ ތަބަކަށް ލީކަމަށް ދެއްކުމަކީ ގުޅުންހުރި ވާހަކަ އެކެވެ.

ގުޅުންހުރި ވާހަކަތަކުގެ ބައެއް މިސާލު

ތިރީގައިމިވަނީ ގުޅުންހުރި އަދި އެއް ވާހަކަ އިން އަނެއް ވާހަކަ ވުޖޫދުވިކަން ސާބިތުކުރުމަށް ނުފުދޭ ބައެއް ވާހަކަތަކުގެ މިސާލުތަކެވެ.

(ހ) ދަޢުވާލިބޭ ފަރާތުން ބުނެފައިވަނީ ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުން ފޯރުކޮށްދީފައިވާ ޝަރުބަތު ފުޅިތަކަކީ ހަލާކުވެފައިވާ ތަކެތި ކަމަށް ވާތީވެ، އެހެން އަގުދޭން ނުޖެހޭ ކަމަށެވެ. ދަޢުވާލިބޭ ފަރާތުގެ ވާހަކަ ނަފީކުރުމުގެ ގޮތުން ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުން ހެކިންގެ ގޮތުގައި ހުށަހަޅަން ބޭނުންވީ އޭނާގެ އަތުން ކުރިން ޝަރުބަތު ގަނެފައިވާ ކަސްޓަމަރުންގެ ހެކިބަހެވެ. އެ ހެކިންގެ ބުނުން ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުން ސާބިތުކޮށްދިނުން ބޭނުންވީ އޭނާ ފޯރުކޮށްދިން އެހެން ކަސްޓަމަރުންނަށް ދިނީ ރަނގަޅު ޝަރުބަތުކަމެވެ. ކޯޓުން ބުނެފައިވަނީ އެ ކަސްޓަމަރުންގެ ހެކިބަހުން ދަޢުވާލިބޭ ފަރާތަށް ފޯރުކޮށްދިން ސާފުކޮށްފައިވާ ޝަރުބަތުގެ ފެންވަރު ސާބިތުވާތީވެ، އެ ކަސްޓަމަރުންގެ ހެކިބަހުން ސުވާލު އުފެދިފައިވާ ވަގުތު ސާބިތުކުރުމަށް ނުވަތަ ނުވުމަށް އެއްވެސް ބަރުދަނެއް ގެނެސްދޭތީވެ، އެ ހެކިބަސް ބަލައިގަނެވޭނެ ކަމަށެވެ.[12]

(ށ) ޑޮކްޓަރެއްގެ އިހުމާލުން ބަލިމީހަކު މަރުވިކަމުގެ ދަޢުވާ އުފުލިފައިވާ މައްސަލައެއްގައި އެ ޑޮކްޓަރު އެހެން ބަލިމީހުންނަށް ބޭސްކުރުމުގައި އޭނާގެ ގާބިލްކަން ދެއްކުމުގެ ގޮތުން، ކުރިން އެ ޑޮކްޓަރު އެހެން ބަލިމީހުންނަށް ރަނގަޅަށް ފަރުވާދީފައިވާކަން މި ބަލިމީހާއަށް އިހުމާލުވެފައިވާކަން ސާބިތުވުމަށް ބަރުދަނެއް ގެނެސްނުދޭ ވާހަކައެއް ނޫންކަމުން އެއީ ގުޅުންހުރި ވާހަކައެކެވެ.[13]

---

[12] *Holcombe v Hewson* (1810) 2 Camp 391, KB.

[13] *R v Whitehead* (1848) 3 Car&Kir 202.

ޗެޕްޓަރ 2

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ނުގަތުމުގެ އުސޫލަކަށް ދިވެހިރާއްޖޭގެ ކޯޓުތަކުން ނިންމުންތަކުން އެނގެއެވެ. ފަސޭހައިން އެފަދަ ހެކި ބަލައިގަތުމުގެ އިޚްތިޔާރު އެއްވެސް ޝަރީޢަތަކަށް އޮންނަ ކަމަށް ކޯޓަކުން ނިންމާފައެއް ނުވެއެވެ. އަދި މިފަދަ ހެކި ބަލައިގަތުމާއި ނުގަތުމުގައި ބަލައި ޖިނާއީ މައްސަލަތަކުގައި ފަރާތްތަކުގެ ޙައްޤުތަކަށް ހުއްޓިފައި ނުކުރެއެވެ.

ޤާނޫނާ ޚިލާފަށް ހޯދާ ހެކި

ޤާނޫނުއަސާސީގެ 52 ވަނަ މާއްދާގައި ބުނެފައިވަނީ މިހާކަން މަޖުބޫރުކޮށްގެން ބަޔާން ހޯދުމާއި، ޤާނޫނާ ޚިލާފަށް ހެކި ހޯދުމަކީ އެއްވެސް ޝަރީޢަތެއްގައި ކުރަން ނުޖެހޭ ކަމެއް ނޫން ކަމަށެވެ. އަދި ޤާނޫނާ ޚިލާފަށް ހޯދާ ބަޔާންތަކާއި ހެކިތައް ޝަރީޢަތަށް ގަބޫލުކުރުން ނުވާނޭ ކަމަށެވެ.

މޫސާ އިބްރާހީމް ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް[14]

މި މައްސަލައިގައި ހިފޭ ގެއަށް ހެކި ހޯދުމަށް ދިޔުން ހައްޔަރު ކުރުމަށްފަހުގައި އެގެއަށް ވަންނަން ހުއްދަދީފައިވާ ކޯޓު އަމުރެއް ނުލިބި އޮތް ނަމަވެސް، އެ އަމުރު އެގެއަށް ގެނައުމަށްފަހު ފުލުހުން ވަދެ ހޯދާފައިވަނީ ހައްޔަރުކުރުމަށްފަހުގައި ކަމަށްވާތީ، މި ފަދަ ގޮތަކަށް މި ގެއަށް ވަދެ ހޯދާފައިވާ ހެކި ޤާނޫނީ އެއްގޮތަށް ފުލުހުން ހޯދާފައިވާ ހެކި ޝަރީޢަތަކަށް ބަލައިގަނެވޭނެ ނޫން ކަމަށް ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުން ނިންމާފައިވެއެވެ.

ފުލުހުންނަށް ލިބުނު މައުލޫމާތަކާ ގުޅިގެން 16 އޮގަސްޓް 2013 ވަނަ ދުވަހު 18:11 ހާއިރު މޫސާ އިބްރާހީމްގެ ހަރަކާތްތަކަށް ފުލުހުން ބަލަމުން ގެންދިޔައިރު މޫސާ އިބްރާހީމް ގ. މިއަދުނިޔާގެ ފުރަބަދަ ތަޅުމުގެ އެޕާޓްމަންޓުން ނުކުތް ވަގުތު އެޕާޓްމަންޓުގެ ދޮރުމަތީގައި ފުލުހުން ބަލާ ގެނުގޮސް އެތަނުގައި ތިބި މީހުންގެ ތެރެއިން އަޝްރަފް ޢަބްދުﷲ ދީދީ ހުސައިނުގެ އެތަނަށް ފުލުހުން ވަދެ އެތަނުގައި ހުރި ކޮޓަރިން ނުކުމެވުން މި މީހުން ފުލުހުންގެ ބެލުމުގެ ދަށަށް ގެންގޮސް މި މީހުންގެ ހަށިގަނޑުގައި އެތަން ބަލައި ފާސްކުރިއިރު މޫސާ އިބްރާހީމް ޖަހައިގެންހުރި ސުވޭޓަރުގެ ވާތްފަރާތު ކުރިމަތީ ޖީބުގައި އޮތް ބިސްކޯދުގެ ތެރޭގައި އޮތް ޕްލާސްޓިކް ކުޑަ ދަޅުގައި، އެ ސްޓްރޯގެ ކަނޑާލުން ފެހިފަދަ ކުލައިގެ ޖީބުގައި އޮތް ޕްލާސްޓިކް ކުޑަ ދަޅުގައި 134.417 ގްރާމް ކެނަބިސް ހުއްޓެވެ. އަދި އެ ސްޓްރޯ ބަލައިފާސްކުރި އިރު އެ ސްޓްރޯގައި ހުރި ދޫޖެއްގެ މަތިން ފުޅިން 13 ފުޅިގެ ކުދި ދަޅުގައި އެތެރެއިން ފެނުނު ބިސްކޯދުގައި ވަކިވަކި ހަތް ސިލްވަރފޮއިލްކޮޅުގައި އެ ސްޓްރޯގެ ދަޅުގައި ހުރި ޖަލްސާއެއްގެ އޮތް ކާޓުގެ ދަޅުއިން 360.9376 ގްރާމް ކެނަބިސް ފެނިފައިވެއެވެ. ދަށު ކޯޓުން މޫސާ އިބްރާހީމްގެ މައްޗަށް ކުރު ސާބިތުވުމުން ޢާދީ އެ ހުކުމް ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުގައި އިސްތިއުނާފުކުރަން ހުށަހެޅި އޭރު ނުކުތާގައި ބުނެފައިވާ ގޮތުގެ މައްޗަށް ދަށު ކޯޓުން ކުރި ސާބިތުވާކަމަށް ހުކުމްކުރެވިފައިވީ ޤާނޫނާ ޚިލާފަށް ހޯދާފައިވާ ހެކީގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށް ކަމަށް ބުނެފައެވެ.

---

[14] 2017/HC-A/387

ހައިކޯޓުން ބެލި އިސްތިއުނާފީ ޤަޟިއްޔާގައި، މޫސާ އިބްރާހީމްގެ މައްޗަށް ދަށުކޯޓުން އިއްވާފައިވާ ހުކުމް ބާތިލުކުރަމުން ހައިކޯޓުން ބަޔާންކޮށްފައިވަނީ ޤާނޫނުއަސާސީގެ 47 ވަނަ މާއްދާގެ (ނ) ގައިވާ ގޮތުން ގޯތިގެދޮރުތަކާއި މީހުން ދިރިއުޅޭ ތަންތަނަށް ހުރުމަތްތެރިވުމުގެ ޙައްޤު ލިބިގެންވާކަމާއި، އަދި އެ މާއްދާގައިވާ ގޮތުން، މީހެއްގެ ދިރުމަށް ނުވަތަ ހަށިގަނޑަށް ނުރައްކާތެރި ގެއްލުމަކުން އެ ދުރުކޮށް ނުވަތަ އެ މީހަކު ސަލާމަތްކުރުމަށްޓަކައި، ނުވަތަ ކޯޓު އަމުރަކާއި ހުއްދަ ލިބިގެން ފިޔަވައި އެއްވެސް މީހަކު ދިރިއުޅޭ ތަނަކަށް އެ މީހާގެ ނުރުހުމުގައި ވަދެގެން ނުވާނެ ކަމަށް ބަޔާންކޮށްފައިވާތީ، މި މައްސަލައިގައި ފުލުހުން ހޯދާފައިވާ ކްރިމިނަލް ކޯޓުގެ އަމުރު ނެރުނު ސަބަބު ބަލާއިރު، އެ އަމުރު ނެރެފައިވަނީ ދ. މިއަރިސްއާގޭގައި މަސްތުވާތަކެތީގެ ވިޔަފާރި ކުރަމުން އަންނަ ކަމުގެ މައުލޫމާތު ލިބިފައިވާތީ އިސްވެ ބަޔާންކުރެވުނު ގެ ބަލައި ފާސްކުރުމަށް ތުހުމަތުކުރެވޭ ފަރާތުގެ ބޮޑުދޮރުގެ ތަނަށް ގަސްދުކުރުމުގައި، މިހެންވެ، އަދި އެ އަމުރުގައި ދ. މިއަރިސްއާގޭގެ އެޑްރެސް ބަޔާންކޮށްފައިވާއިރު، ދ. މިއަރިސްއާގޭގައި ހިނގާފައިވާ އިތުރު ދަށުން ފުލުހުން ކަމާގުޅޭ ގޮތުން ބަލާފައިވާ ކަމުގެ ތަފްޞީލު، މިއަރިސްއާގޭ ގެއާއި ހުއްދަ ނުލިބި ވަދެވޭ ޕާކިނގަށް ވަދެ ހޯދުމަށް އަމުރު ނެރެފައިވާކަމާއި، އެ ހާލަތުގައި ސަރަހައްދުން ހޯދުނު މާއްދާއަކީ މަސްތުވާތަކެތި ކަމަށް ނިންމާފައިވާކަމާ، އަދި އެ ހާލަތުގައި އަމުރު ނެރުނު ގެއިން ބޭރުގައި ހުރި ސަރަހައްދަކުން ކަމަށްވާތީ، އެ ހާލަތުގައި ހޯދުނު ހެކި ޤަބޫލުކުރުމަށް ނުވާނެ ކަމަށެވެ. އަދި ޤާނޫނުއަސާސީގެ 52 ވަނަ މާއްދާގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ ގޮތުގެ މަތިން ގާނޫނާ ހިލާފަށް ލިބިފައިވާ ހެކި ޤަބޫލުނުކުރެވޭނެ ކަމަށް ހައިކޯޓުން ނިންމާފައިވެއެވެ.

ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ. ހުސައިން ސަބާރު[15] މައްސަލަ އިސްތިއުނާފުކުރަން ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ ފަރާތުން ސުޕްރީމް ކޯޓަށް ހުށަހެޅުމުގައި ބުނެފައިވަނީ މި މައްސަލައިގައި ހުސައިން ސަބާރު މަސްތުވާތަކެތީގެ ޑީލަރަކުކަން ފުލުހުންނަށް އެނގިފައިވާ ކަމަށާއި، ފުލުހުން މަސްތުވާތަކެތީގެ ހުރި ޚަބަރު ހޯދުމަށް ހުސައިން ސަބާރުގެ އިތުރުން ނިސްބަތް ފިޔަވަޅުއެޅުމުންނާއި ހުސައިން ސަބާރު އެ ހިދުމަތުގައި މަސްތުވާތަކެތި ގެންގުޅޭ ކަމަށް ބުނާ ފުލުހުންނަށް ލިބިފައިވާ މަޢުލޫމާތުގެ މައްޗަށް ހުސައިން ސަބާރު ހުރި ތަނަށް ފުލުހުން ދިޔައިރު، ހުސައިން ސަބާރުގެ އަތުގައި ހުރި ޕެކެޓެއް ފުލުހުން ފެނުމުން، އެއީ މަސްތުވާތަކެތި ކަމަށް ފުލުހުންނަށް ޝައްކުކުރެވުނީތީ، އެ ޕެކެޓް ބަލައި ހޯދުމުން ޕެކެޓުގައި މަސްތުވާތަކެތި ހުރިކަން އެނގުނު ކަމަށާއި، ފުލުހުން އެ ހާލަތުގައި ހުސައިން ސަބާރު ހައްޔަރުކޮށް ސަރަހައްދުގައި ހުރި ތަކެތި ހޯދައި ފާސްކޮށްފައިވަނީ ޤާނޫނާ އެއްގޮތަށް ކަމަށެވެ. މި އިސްތިއުނާފުގައި ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ކުރިމަތީގައި ސުވާލަކަށް ވެފައިވަނީ ހުސައިން ސަބާރުގެ ގައިގައި ފުލުހުން ހޯދީ ބަލާ ހޯދުމަށް އަމުރެއް ނެތި ކަމުގައިވިއަސް ހުސައިން ސަބާރުގެ ހަށިގަނޑުގައި ފާސްކުރި ކަމެއްގެ ގޮތުގައި ފުލުހުން ބަލައި ހޯދުމުން ދިމާވި ހާލަތަކީ ކޮބައިތޯއެވެ. މި ސުވާލާ ގުޅިގެން ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ހުކުމުގައިވާ ގޮތުން ފުލުހުން ހޯދި ހެކިތައް ކަނޑައެޅިގެންދިޔައީ ގާނޫނާ އެއްގޮތަށް ކަމަށް ނިންމާފައިވެއެވެ. މި ޤަޟިއްޔާގައި ބަލާފައިވަނީ ޤާނޫނުއަސާސީގެ 47 (ނ) ގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ އެއް ޙާލަތަކީ ޤާނޫނުއަސާސީގެ 47 ވަނަ މާއްދާގެ "މީހުން ދިރިއުޅޭ ތަންތަން" – މި އިބާރާތުގެ މާނައިގެ ތެރޭގައި ހިމެނޭތޯ އިމާރާތް ހިމެނޭ ގޮތަށް ނުބަލައެވެ. ޤާނޫނުއަސާސީގެ 47 (ނ) ގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ "ކޯޓު އަމުރަކާނުލައި ގޯތިގެދޮރުތަކާއި މީހުން ދިރިއުޅޭ ތަންތަނަށް ހުރުމަތްތެރިވުމުގެ ޙައްޤު ލިބިގެން

---

[15] 2014/SC-A/18 (ނިމުނު ތާރީޚު 25 ޖޫން 2020)

ނުވާނެ" ކަމަށެވެ. މި މައްސަލައިގައި ސުޕްރީމް ކޯޓުން މާނަކޮށްފައިވާ ގާނޫނުއަސާސީގެ 47 (ހ) ގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ "މީހުން ދިރިއުޅޭ ތަންތަން" - މި އިބާރާތުގެ މާނައިގެ ތެރޭގައި އޮފީސް އިމާރާތް ވެސް ހިމެނޭ ކަމަށެވެ.

> ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ މި ޤަޟިއްޔާގެ ހުކުމުގައިވާ ފަނޑިޔާރު ޑރ. ޢަޒްމިރަލްދާ ޒާހިރުގެ ރައުޔުގައި ބުނެފައިވޭ:
>
> "މިނިވަން ދިމިޤްރާޠީ މުޖްތަމަޢުއަކަށް ކޯޓު އަމުރެއް ނެތި ފުލުހުން ނުވަތަ ދައުލަތުގެ ކަމާބެހޭ އިދާރާތަކުން ބަލައި ފާސްކޮށް ހޯދާ ހެކި ކޯޓުން ބަލައިގަންނަން އިސްތިސްނާ [illegible] ހުރެއެވެ. މިސާލަކަށް އެމެރިކާގައި އޮންނަ އާންމު އުޞޫލަކީ، އެ ޤައުމުގެ ޤާނޫނުއަސާސީގެ ހަތަރުވަނަ އެމެންޑްމަންޓާ ހިލާފަށް ހޯދާ ހެކި [illegible] ހޯދާ ހެކި ކޯޓުން [illegible] ހިފެހެއްޓުމެވެ. އެކްސްކްލޫޝަނަރީ ރޫލް (exclusionary rule) ގެ ދަށުން ޤާނޫނުއަސާސީއާ ހިލާފަށް ހޯދާ ހެކި ކޯޓުން މައްސަލަ ނިންމުމުގައި ރިޢާޔަތް ނުކުރާނެ ހެއްކެވެ. އެކަމަކު އޭގެ މާނައަކީ ކޮންމެހެން މުޅި ދަޢުވާ [illegible] ފަރާތުގެ މައްޗަށް [illegible] ނުވެއެވެ. ޤާނޫނުއަސާސީއާ އެ ސްޓޭޓްގެ ޤާނޫނުތަކާ އެއްގޮތަށް އެ މައްސަލައިގައި ދެން ހުރި އެހެނިހެން ހެކިތަކުން މައްސަލަ ނިންމުމުގައި ކޯޓުން ރިޢާޔަތް ކުރެވިދާނެއެވެ. "ދަ ފްރޫޓް އޮފް ދަ ޕޮއިޒަނަސް ޓްރީ ޑޮކްޓްރިން" (The fruit-of-the-poisonous-tree doctrine) ގެ ދަށުން ޤާނޫނުއަސާސީއާ ހިލާފަށް ހޯދާ ހެކި [illegible] "މޭވާ"އެވެ.[16] އެހެންނަމަވެސް، [illegible] ކޯޓުން ބަލައިގަންނަން [illegible]"
>
> އިތުރަށް ފަނޑިޔާރު ޑރ. ޢަޒްމިރަލްދާ ޒާހިރުގެ ރައުޔުގައި ބުނެފައިވޭ:
>
> "ފުލުހުން އަމަލުކޮށްފައިވަނީ ހެޔޮ ނިޔަތުގައި ނުވަތަ "އިން ގުޑް-ފެއިތު" ގައި ކަމަށް [illegible]، "ގުޑް-ފެއިތު" ގައި [illegible] އެކްސްކްލޫޝަނަރީ ރޫލަށް އޮންނަ އިސްތިސްނާ [illegible]. "ގުޑް ފެއިތު" [illegible] ... [17] [illegible] (facts) [illegible]

---

[16] އެމެރިކާ ސުޕްރީމް ކޯޓުން މި ޑޮކްޓްރިން އެންމެ ފުރަތަމަ [illegible] ނާޑޯން ވ. ޔުނައިޓެޑް ސްޓޭޓްސް ގައެވެ.
(*Nardone v United States*, 308 U.S. 338 (1939))

[17] މިސާލަކަށް ޔުނައިޓެޑް ސްޓޭޓްސް ވ. ލިއޮން ގައި ފުލުހުން ހިންގި ބޮޑު ޑްރަގް-ޓްރެފިކިން އިންވެސްޓިގޭޝަނެއްގައި، ބަލައި ފާސްކުރުމުގެ ކޯޓު އަމުރެއް ހޯދަން ފުލުހުން ހުށަހެޅި [illegible] "ގުޑް-ފެއިތު" [illegible]
(*United States v Leon*, 468 U.S. 897 (1984))

ހިސާބުން، ދެން ހިނގާދިޔަ ކަންތައްތަކުގެ މައްޗަށެވެ."

އިގްބާލު މުހައްމަދު ހުސައިން ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް[18]

މި މައްސަލަ އިސްތިއުނާފުކުރަން ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުން ހުކުރެވި އެއް ނުކުތާގައި އިސްތިއުނާފުކުރާ ފަރާތުން ބަޔާންކޮށްފައިވަނީ އޭނާ ދިރިއުޅޭ ތަން ބަލައި ޗެކްކުރުމަށްޓަކައި ދިޔަ ފުލުހުން އަތުގައި ވީ ކޯޓު އަމުރެއް ނެތި ކަމަށާއި އެހެންކަމުން ކޯޓު އަމުރެއް ނެތި ގޭތަން ހިފާފައިވާ ހެކި ކޯޓަށް ބަލައި ނުގަނެވޭނެ ކަމަށެވެ. މި ނުކުތާއާ ބެހޭ ގޮތުން ހައިކޯޓުން ބަޔާންކޮށްފައިވަނީ ޤާނޫނުއަސާސީގެ 47 ވަނަ މާއްދާގެ (ނ) ގައި ބަޔާންކޮށްފައިވަނީ އެ މާއްދާގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ ހާލަތްތަކުގައި ފިޔަވައި އެއްވެސް މީހަކު ދިރިއުޅޭ ތަނަކަށް އެމީހެއްގެ ރުހުމެއް ނެތި ވަދެގެން ނުވާނެ ކަމަށާއި، ޤާނޫނުއަސާސީގެ މި މާއްދާއަށް ބަލާއިރު އެ މާއްދާގެ މައިގަނޑު މަގްސަދަކީ ގޮތް ދޭހަވާ މީހުން ދިރިއުޅޭ ތަންތަނުގެ ހުރުމަތް ރައްކާތެރިކުރުން ކަމަށާއި، އެހެންކަމުން އެފަދަ ތަންތަނުގެ ހުރުމަތް ކަށަވަރުކުރުމަށް ޤާނޫނު އަދި ނުވަތަ ކޯޓު އަމުރަކާ ނުލައި ހިނގާ ކަމުގެ މައްޗަށް ބޮޑު ސަބަބެއް އޮތުމުން ފިޔަވައި ދޭ ހުއްދައެއް ނުވަތަ އެއީ ޤާނޫނުއަސާސީގެ އެ މާއްދާގެ މަގްސަދު ގެއްލުން ކަމެއް ކަމަށެވެ. އިތުރަށް ހައިކޯޓުން ބަޔާންކޮށްފައިވަނީ އެގޮތް ސާޗްވޮރަންޓް ހިފުން އިޖުރާއަތުގެ ފިޔަވަޅުތަކުން ދީ ހުއްދަދޭނަމަ އެ ފިޔަވަޅުތައް ދިނުމުގެ ސާބިތުވާ ހާލަތްތަކުގައި ފިޔަވައި އެ ފިޔަވަޅު ނުދެވޭނެ ކަމަށާއި، ނަމަވެސް ވަކި ހާލަތްތަކެއްގައި ފިޔަވަޅު ނުވަތަ އެކަންގައި ދިރިއުޅޭ ފިޔަވަޅު ނުވަތަ އެކަން ބަޔާންކޮށްފައިވާ ހަމަތަކާ ޚިލާފު ކަމަށް ފާހަގަކޮށް ކޯޓަށް ފޮނުވާ ކަމަށާއި އެ ހާލަތުގައި ހުރި ޝަރީޢަތުގެ ނުވަތަ ޤާނޫނުގެ ސާބިތުވާ ނުވަތަ އަސާސްތަކެއް ހުރި ކަމަށާއި ހުރިހާ ގޮތެއްގެ ނުވަތަ އެ ގޮތަށް ކަނޑައެޅުމުގައި ހުރިހާ ކަންތައްތަކާ ބެހޭ ތަފްސީލު ނުވަތަ ސާބިތުކުރެވޭ ގޮތެއްގައި ކަށަވަރުކޮށް ރިޢާޔަތްކުރަންޖެހޭ ކަމަށެވެ. މި މައްސަލައިގައި އިސްތިއުނާފުކުރާ ފަރާތުން ކުރާ ހިނގާފައިވާ އެ ގޮތް ފިޔަވަޅުތަކުން އެހެން ހުކުމަކާ ދިމާވާ ފިޔަވަޅުތަކުގެ ތެރޭގައެވެ. އެ ގޮތަށް ފުރުޞަތު އެހެން ވެވޭ ގޮތް ފިޔަވަޅު ކަމަށްވާ އަދި ހިފުމަށް ފުރުޞަތު ހުށަހެޅުމުގެ ގޮތުގައި ހުރިހާ ހެކިތައް ލިބިގަތުމަށް ނުކުރެވޭނެ. އެހެންކަމުން، މި މައްސަލައިގައި ހުށަހަޅާފައިވާ ހެކިތައް އެއްގޮތަށް ކަނޑައަޅާ ހައިކޯޓުން ކަމަށް އެއްބަސްވެވެއެވެ.

ނުގަވާއިދުން ނުވަތަ ބާއިންސާފުން ހޯދާ ހެކި

އާދަމް ހަލީމް ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ މައްސަލަ[19] ގައި ހުކުމުގައި ސުޕްރީމް ކޯޓުން ބަޔާންކޮށްފައިވަނީ ޝަރީޢަތަށް ހުށަހެޅޭ ހެކިތަކުގެ މައްޗަށް ޝަރީޢަތުން ބުރަވުމުގެ ކުރިން ފުރިހަމަކުރަންޖެހޭ އުސޫލީ ކަންތައްތަކެއް

---

[18] 2010/HC-A/40

[19] 2011/SC-A/31

ހުންނަ ކަމަށާއި، އޭގެ ތެރޭގައި އެ ޚަބީރަކު ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހަށް ހާޒިރުވެ އޭނާގެ ޢަދުލު ހަމަކުރުމާއި، ޤާޟީގެ ކުރިމަތީގައި ތެދުބަހުން ވާހަކަ ދެއްކުމުގެ މައްޗަށް ޝަރުޢީ ހަމަޖެހޭގޮތުގެ މަތިން ކުރަންޖެހޭ ހުވައި ކުރުމާއި، އެ ޚަބީރަކު ދައްކާފައިވާ ކަންތައްތަކާ ގުޅޭގޮތުން މައްސަލައިގައި ހިމެނޭ ޚަސްމުންނަށް ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި އޭނާއާ ސުވާލުކުރުމުގެ ފުރުޞަތު ދިނުމުގެ ފުރުޞަތު ކޯޓުގެ ބަޔާނުން މަސައްކަތްތެރިންނަށް ހިނގާ ކަމަށެވެ. އެހެންކަމުން ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ މި ހުކުމުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވަނީ ޚަބީރު ކޯޓަށް ހާޒިރުކޮށްގެން އޭނާ ދައްކާ ވާހަކަ ކޯޓުގައި ހިންގުމަށްވުރެ، ޚަބީރު ލިޔުމުން ދީފައިވާ ރިޕޯޓަކީ މަޤްބޫލު ހެކިބަހެއް ނޫންކަމަށެވެ.

ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުން ނިންމާފައިވާ އިސްމާޢީލް ޒަހީރު މުޙައްމަދު ވ. ރާރާ އިންވެސްޓްމަންޓް ޕްރައިވެޓް ލިމިޓެޑް[20] ގަޟިއްޔާގައި ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުން ކަނޑައަޅާފައިވާ މައްސަލައެއްގައި ހެއްކެއްގެ ގޮތުން ހުށަހަޅާ ލިޔުން ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި ހެކިބަސް އަދާކުރުމުގެ ކުރިން ހުވައި ކުރުމަކީ ހެކިންގެ ހެކިބަސް ނަގާއިރު އަމަލުކުރަމުން އަންނަ އިޖުރާއަތު ކަމަކަށް ވާތީ، ހުވައި ނުކޮށް ޝަރީޢަތަށް ދޭ ހެކިބަހަކަށް ބަރުދަން (ހެކިބަހުގެ ދަރަޖަ) ނުދެވޭނެ ކަމަށެވެ.

އިބްރާހީމް ޒަކީ ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް[21] ގަޟިއްޔާގައި ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުން ކުރި ހުކުމުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ ހެކިން ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހަށް ހާޒިރުނުކުރެވޭ، އެކަމުން ދީފައިވާ ވަކިވަކި ބަޔާންތަކާއި ވާހަކަތަކަކީ ހެކިބަހުގެ ގޮތުގައި ނުބެލެވޭނެ ކަމަށެވެ.

ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ މުޙައްމަދު ސަޢީދު ވ. ޢަބްދުﷲ ހަމީދު[22] ގަޟިއްޔާގައި ސުޕްރީމް ކޯޓުން ބުނެފައިވަނީ ޝަރީޢަތަށް ކަމެއް ސާބިތުކުރުމަށް ދިނުމަށްޓަކައި ހުށަހަޅަންޖެހޭ ހެއްކަކީ ކަނޑައެޅޭ ވަކި ޝަރުޠުތަކަކާއި ފުރިހަމަވާންޖެހޭ އެއްކަށަވަރުވާ ޝަރުޠަކީ އަދި ގާނޫނީ ހަމަޖެހޭގޮތުގެ މަތިން ފުރިހަމަވާންޖެހޭ ޝަރުޠުތައް ފުރިހަމަކުރަމުން ހެކި، ހުރި ތެރޭގައި ހުށަހެޅުމުގައި ވިސްނުން އެދި ޝަރީޢަތަށް ކަމެއް ސާބިތުކޮށްދިނުމަށް ކާފީ[23] ހެކިން ކަމަށް ބެލެވޭނެ ސަބަބު ނުވާ އިރު އިސްތިއުނާފުކޮށްފައިވާ މައްސަލައިގައި އިސްތިއުނާފުކުރި ފަރާތުން ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުގެ ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި ދައްކާފައިވާ ވާހަކަތަކަށް ބަލާއިރު އެފަރާތުން ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުން ހުށަހަޅާފައިވާ ހެކިބަސްތަކާ ޝަރީޢަތުގެ ކަމެއް ސާބިތުކުރުމަށް ބަލާފައިވާ ކަމަކީ ހެކިބަހެއް ނޫން ކަމަށެވެ. މި ގަޟިއްޔާގައި ދައުވާކުރި ފަރާތުން ދައުވާކޮށްފައިވާ މުޙައްމަދު ސަޢީދުގެ ދައުވާ ސާބިތުކުރުމަށް ހުށަހަޅާފައިވަނީ އެ ގަޟިއްޔާގައި ދައުވާލިބިފައިވާ ޢަބްދުﷲ ހަމީދާ ދެކޮޅު ހިނގާފައިވާ ކަމަށް މުޙައްމަދު ސަޢީދުގެ ބެލުމުގެ ދަށުގައި ގެންގުޅުނު ފޮތެއް ކަމަށާއި، އޭގެ އިތުރުން ހުށަހަޅާފައި ނުވާ ކަމަށާއި، މުޙައްމަދު ސަޢީދު އަމިއްލައަށް ލިޔެ މުޙައްމަދު ސަޢީދުގެ ބެލުމުގެ ދަށުގައި ގެންގުޅުނު ފޮތެއް ދައުވާލިބިފައިވާ ފަރާތުން އޭގައިވާ އެއްކަލަ ގޮތުންނާއި ހިނދީ، ނުވަތަ އޭގައިވާ ލިޔުން އެއްކޮށް ނުވަތަ އޭގެ ބައެއް ހިންގާފައިވާ ކަމުގައިވާނަމަ އޭނާގެ ހެކިބަސް ހުށަހެޅުމުން ގޮތަކަށް މުޙައްމަދު ސަޢީދުގެ ފޮތުގައިވާ ނޫނީ ހިނދަކު އެފަދަ ލިޔުން ދެކިދާނެ ކަމަށް ދަޢުވާކުރުމާއި ދައުވާވެސް ސާބިތުކުރާނީ ފުރިހަމަ ހެކިތަކުން ކަމަށް ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ހުކުމުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވެއެވެ.

---

[20] 2008/HC-A/80
[21] 2011/HC-A/142
[22] 2011/SC-A/37
[23] ފުރިހަމަ، ފުދޭ.

އަހުމަދު މުހައްމަދު ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް[24]

އަހުމަދު މުހައްމަދުގެ މައްޗަށް ތުހުމަތުކުރެވުނު މަސްތުވާތަކެތީގެ މައްސަލައަކާ ގުޅިގެން 18 ނޮވެމްބަރު 2010 ގައި އަހުމަދު މުހައްމަދު ފުލުހުންގެ ބެލުމުގެ ދަށަށް ގެންގޮސް އޭނާގެ ހަށިގަނޑާއި ތަކެތި ބަލައި ފާސްކުރުމުގެ ތެރޭގައި އޭނާގެ ސޮނީ އެރިކްސަން މޮބައިލް ފޯނުން ފެނުނު 17 އަދަދުގެ ކުޑަ އަންހެން ކުއްޖެއްގެ ޢުރިޔާން މަންޒަރު ދައްކުވައިދޭ ފޮޓޯއާއި ވީޑިއޯ އަކީ 2010 ގެ ނޮވެމްބަރު މަހުގެ ކުރީކޮޅު ދުވަހެއްގެ 21:00 ހާއިރު އެ ކުއްޖާގެ ކޮޓަރިއަށް އަހުމަދު މުހައްމަދު ވަދެ އަނިޔާކޮށް ބިރުދައްކައިގެން ނަގާފައިވާ ވީޑިއޯތަކާއި ފޮޓޯތަކެއް ކަމަށް އެ ކުއްޖާ ބުނެފައިވެއެވެ. މި މައްސަލައިގައި ކުޑަކުދިންނަށް ޖިންސީ ގޯނާކުރާމީހުންނާމެދު ޚާއްސަ އުސޫލުތަކުން އަމަލުކުރުމުގެ ގާނޫނުގެ 18 ވަނަ މާއްދާގެ (ހ) އާއި (ނ) ގެ ދަށުން އަހުމަދު މުހައްމަދުގެ މައްޗަށް ދައުވާކޮށްފައިވަނީ ކުޑަކުއްޖަކު ބޭނުންކޮށް ޢުރިޔާންކަން އުފެއްދުމުގެ ކުށުގެ ދައުވާއެވެ. މި ދައުވާ ސާބިތުކުރުމަށް ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ ފަރާތުން ހުށަހަޅާފައިވާ އެއް ހެކި މޯލްޑިވްސް ޕޮލިސް ސަރވިސް އިން ތައްޔާރުކޮށްފައިވާ އަހުމަދު މުހައްމަދުގެ އަތުން ފެނުނު އަދި ޢުރިޔާން މަންޒަރު ހުރި ފޯނުގެ ޑިޖިޓަލް އެވިޑެންސް އެނަލިސިސް ރިޕޯޓެވެ.

މި ގަޟިއްޔާގައި ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުން ކުރި ހުކުމުގައި ބުނެފައިވަނީ ހަވާލާ ދުވެސް ޑިޖިޓަލް އެވިޑެންސް އެނަލިސިސް ރިޕޯޓުގައި ހިމެނޭ ފޯނާ ދެ ކާރިން އާޓީ ކަސްޓަޑީ ފޯމު މި މައްސަލައިގައި ގެވިގެން ކާޓަރު ހުށަހެޅިފައިވާ މިންވަރަށް ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ މަސައްކަތްތެރިއެއް ހުށަހަޅައިފައިވާ ކަމަށް، ހުރި ހޯދައި ނަގާފައިވާ ޗެކްލިސްޓު އިބާރާއި ދޭން އެކަމަށް ކަން ތަފާތުވާތީ އަދި ދިވެހި ބަހުން ކޮށް ކަނޑައެޅިފައިވާ ތަފާތުތަކާއި ފޯމުތަކުގެ ނިސްބަތުން ވަކި ގޮތަކަށް ކަނޑައެޅޭނެ އެއްވެސް ބާވަތެއް ނެތުމާއި ޑިޖިޓަލް އެވިޑެންސް އެނަލިސިސް ރިޕޯޓުގައި ހިމެނޭ ސާމްޕަލްތަކާއި އަހުމަދު މުހައްމަދުގެ ފޯނާ ބައްލަވާއިރު ފޮޓޯ އަދި ވީޑިއޯ އިން ފެންނަ ކުއްޖާއަކީ ޝަކުވާއަކުން އެއްވެސް ފަރާތަކުން ހަމަ ދެއްވާ ފޯނުން ފޮޓޯ އަދި ވީޑިއޯ ހުރެއްކަން ކަމަށް ބަލައިގެން ދައުވާ ސާބިތުކުރުމަށް ކަރަގަނަ ނުވެން ކަމަށެވެ.

ޚަދީޖާ އަހުމަދު ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް[25]

މި ގަޟިއްޔާގައި ހައިކޯޓުން ކުރި ހުކުމުގައި ބުނެފައިވަނީ ޚަދީޖާ އަހުމަދުގެ ވަކީލުން ފުރުނުނަކަން ބުނާ މަސްތުވާތަކެތި ހޯދި އޭނާގެ އަތުގައި އޮތް ވަގުތުގައިކަން ފުލުހުންގެ ސްޓޭޓްމަންޓް އިންވެސްޓިގޭޓަރ އިފާދާގެ ހެކިބަހުން އެނގެން ނެތް ކަމަށާއި، ފުލުހުން ޚަދީޖާ ހައްޔަރުކުރި އޮފިސަރުންގެ ޗެއިން އޮފް ކަސްޓަޑީ ފޯމުގައި އޮފިސަރުން ފުލުހުންގެ އަތުން ދޫކުރި ޚަދީޖާ އަހުމަދުގެ އަތުން (ފުލުހުން) ގެ ފަރާތުން ސާބިތުވުމުގެ މަޖިލިސްގައި ބޭނުންކުރި ނަމަވެސް، އޮފިސަރުގެ ބަޔާން އެދު ކަނޑަޖެހޭ ފުރަތަމަ ބެލުމުން އެކަން ދިޔުމުން އެހެން ނުވާނެކަމަށް، ޚަދީޖާ އަހުމަދު 1 މޭ 2013 ގައި UL119 އިން ސީދާ ދިވެހިރާއްޖެއަށް އައިއިރު، ވަޒީފާ ފެށުނު މަސްތުވާ ތަކެތި ކަމަށް ޝައްކު ކުރުވުން ތަކެއްޗާއި މި މައްސަލައިގައި ހިފެހި މަސްތުވާ ތަކެތީގެ ތަރުތީބާ ދިވެހިގައި ހިފެހި ތަކެތި ކަމާބެހޭ ޝައްކު އުފެދޭ

---

[24] 2017/HC-A/284

[25] 2017/HC-A/253

ކަމަށާއި، އެތަކެތި ތަޙުލީލުކުރުމަށްޓަކައި ލެބޯޓަރީއަށް ގެންގޮސް ތަޙުލީލުކުރި ފަރާތާ ހަމައަށް ވާސިލުވި ގޮތުގެ އިތުރުން ސައްޙަ ވެގެން މެނުވީ ތަޙުލީލު ރިޕޯޓު ސައްޙަ ނުވާނެ ކަމަށާއި، ސައްޙަނޫން ތަޙުލީލު ރިޕޯޓުގެ ނަތީޖާއަށް ބަދަލެއް ނުއަތުވާ އިރު އެ ނަތީޖާގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށް ހުކުމް އަދަދުގެ ތަފާތުން ފުދުނު ކަމަށް ބެލޭ ޑައިއަސެޓިލް މޯފީންގެ 400 ގްރާމްގެ ތެރޭގައި 371.7 ގްރާމް ހިމެނިފައިވާ ކަމަށާއި، ޑައިއަސެޓިލް މޯފީންގެ 200 ގްރާމްގެ ތެރޭގައި 199.1 ގްރާމް ހިމެނިފައިވާ ކަމަށް ބަޔާންކޮށްފައި ނުވާ ކަމަށެވެ.

އަލީ ޖުބައިރު އާއި އިތުރު ބައެއް ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް

2020/SC-A/108, 2020/SC-A/109, 2020/SC-A/110

ފަނޑިޔާރު ޙުސްނުއްސުލޫކުގެ ރައުޔު

7. މި މައްސަލައިގައި ސުޕްރީމް ކޯޓުން ގޮތެއް ނިންމަވަންޖެހޭ މައިގަނޑު ސުވާލަކީ، ފަނޑިޔާރު އަލީ ރަޝީދު ޙުސައިން ވިދާޅުވެފައިވާ ފަދައިން، ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނަށް 3 ވަނަ އިސްލާޙު ގެނައުމުގެ ޤާނޫނުގެ[26] ދަށުން ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނަށް[27] އިތުރުކުރެވުނު 60 ވަނަ މާއްދާގެ (ވ) ގައިވާ ގޮތުގެ މަތިން އެ މާއްދާގެ (ހ) ނުވަތަ (ށ) ގެ ދަށުން ޝަރީޢަތް ނިމެންދެން މިހާރު ބަންދުގައި ބަހައްޓަން ފަނޑިޔާރު ނިންމައިފިނަމަ، އެ ނިންމުން، ކޯޓުގެ 30 (ތިރީސް) ދުވަހުގެ މުއްދަތާ ހުށަހަޅަން ކަމަށާއި އަދި އެމުއްދަތު އިތުރަށް ބަންދުގައި ބަހައްޓަންޖެހޭ ސަބަބުތައް ބެލުމަށްޓަކައި، ކޯޓުން 30 (ތިރީސް) ދުވަހުން އެއްފަހަރު ހަމަޖެހުމަށް ފޮނުވާ ބަދަލުތަކާ ނުލައި ބަހައްޓައިދާނެ ވަނީކަން، ޝަރީޢަތް ނިމެންދެން ބަންދުކުރުމަށްފަހު މިހާ ބަންދުކުރުމުގައި ހުރި ހުރިހާ ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގެ[28] 60 ވަނަ މާއްދާގެ (ވ)[29] ގައިވާ ގޮތުގެ މަތިން 30 (ތިރީސް) ދުވަހުން މުރާޖަޢާކުރަމުން ނުވަތަ، ބަންދުގައި ހުރި މީހާގެ ބަންދު އަލުން ބަންދަކަށް ބަދަލުވެ، ޝަރީޢަތް ނިމެންދެން ބަންދުކުރުމުގެ އަމުރު ބަންދުން ވިއްދުމަށް ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުން[30] ނުވަތަ އެހެންނަމަވެސް ޤާނޫނީ އުސޫލެއްގެ ދަށުން ހާޒިރުކޮށް ނުވަތަ ނުކުރެވޭނެއެވެ.

8. ކޯޓުގެ ތަޖުރިބާގައި ހުއްދަތު ކޯޓަށް މިހާރު 24 (ސައުވީސް) ގަޑިއިރުތެރޭގައި މުއްދަތަކަށް ބަންދުކުރުމާއި ބަހައްޓަން ހަމަޖެހިފައި ބަލާކުރުމަށް ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޤާނޫނުއަސާސީގެ 49 ވަނަ މާއްދާގައެވެ. އެމާއްދާގައި ބުނެފައިވާ ގޮތުން އެއްވެސް މީހަކު ޝަރީޢަތުން ކުރިމަތިލުމުގެ ކުރިން އެދިނަށް

---

[26] ޤާނޫނު ނަންބަރު 21/2020

[27] ޤާނޫނު ނަންބަރު 12/2016

[28] ޤާނޫނު ނަންބަރު 12/2016

[29] ޤާނޫނު ނަންބަރު 21/2020 (ޤާނޫނު ނަންބަރު 12/2016 (ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނު) އަށް 3 ވަނަ އިސްލާޙު ގެނައުމުގެ ޤާނޫނު) ގެ ދަށުން ގެނެވުނު އިސްލާޙުތަކާއެކު

[30] ޤާނޫނު ނަންބަރު 12/2016

ބަންދުކޮށްފައި ބެހެއްޓޭނީ، ހަމައެކަނި އެމާއްދާގައި ބުނެފައިވާ ހާލަތު ހަމަ ވުޖޫދުގައި އޮތްނަމަ ނުވަތަ އެއިން ހާލަތެއް އޮތްކަމުގެ އިހުތިމާލު އޮތްނަމަ އެވެ. އެއީ؛ (1) އެމީހުންގެ މައްޗަށް ތުހުމަތުކުރެވޭ މައްސަލައެއްގެ ހެކި ފޮރުވުމަށް ނުވަތަ ހެކިބަސްދޭން ހުރި މީހުންނަށް ނުފޫޒު ފޯރުވުން ކަމަށްބެލެވުމާއި، ނުވަތަ (2) ކޯޓަށް ހާޒިރު ނުވުން ކަމަށްބެލެވުމާއި، ނުވަތަ (3) ފިލުން ކަމަށްބެލެވުމާއި، ނުވަތަ (4) ބަންދުން ދޫކޮށްލައިފިނަމަ މުޖުތަމަޢުގެ ސަލާމަތަށް ނުރައްކާތެރިވުން ކަމަށްބެލެވުމެވެ. ޤާނޫނުއަސާސީގެ 49 ވަނަ މާއްދާ ތަންފީޒުކުރާނޭ ގޮތް ބަޔާންކުރުމުގެ ގޮތުން، ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގެ 60 ވަނަ މާއްދާގެ (ނ) ގައި ބުނެފައިވަނީ، ކުށެއްގެ ތުހުމަތުގައި ހައްޔަރުކުރެވޭ މީހާ ފަނޑިޔާރެއްގެ ކުރިމައްޗަށް ހުށަހަޅާ އިރު، އެމީހަކާމެދު ތުހުމަތުކުރެވުނު ކުށް އޭނާ ކުރިކަމަށް ތުހުމަތުކުރެވޭ މިންވަރަށް ހެކި ހުށަހެޅި ނަމަ އަދި ޤާނޫނުއަސާސީގެ 49 ވަނަ މާއްދާގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ 4 ހާލަތުންކުރެ ހާލަތެއް އޮތް ކަމަށް ފެނިއްޖެނަމަ ގަބޫލުކުރެވިދާނެ ހާލަތެއްގައި ޝަރީޢަތް ނިމެންދެން އެމީހަކު ބަންދުގައި ބަހައްޓަން ފަނޑިޔާރު އަމުރުކުރަންވާނެ ކަމަށްބެލެވެއެވެ. އަދި ހަމަ އެފަދައިން ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގެ[31] 60 ވަނަ މާއްދާގެ (ހ) ގައި ބުނާ ހާލަތްތަކުގެ އިތުރުން ޤާނޫނުއަސާސީގެ 49 ވަނަ މާއްދާގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ 4 ހާލަތުންކުރެ ހާލަތެއް އޮތް ކަމަށް ފެނިއްޖެނަމަ ގަބޫލުކުރެވިދާނެ ހާލަތެއްގައި އޭނާގެ ޝަރީޢަތް ނިމެންދެން ބަންދުގައި ބަހައްޓަން އަމުރުކުރުމުގެ ބާރު ފަނޑިޔާރަށް ލިބިގެންވެއެވެ.

9. ވީމާ، ޤާނޫނުއަސާސީގެ 49 ވަނަ މާއްދާގައި ބުނާ ހާލަތެއް އޮތް ކަމާއި އަދި ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގެ[32] 60 ވަނަ މާއްދާގެ (ނ) އާއި (ހ) ގައި ބުނާ "އެމީހަކާމެދު ތުހުމަތުކުރެވުނު ކުށް އޭނާ ކުރިކަމަށް ތުހުމަތުކުރެވޭ މިންވަރަށް ހެކިހުރި ކަމަށް" ފަނޑިޔާރަށް ޝުޢޫރުވެއްޖެ އަމުރުގެ ސައްހަކަން މަތީ އެގޮތުގައި ދެމިއޮތް ހިނދަކު އެމީހާގެ ބަންދަކީ ދުސްތޫރީ ގޮތުން ސައްހަ ބަންދެއްކަމަށް ބެލެވޭނެއެވެ. ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގެ[33] 60 ވަނަ މާއްދާ އަށް އިޞްލާހުކުރުމުން (ވ) ގެ ބޭނުމަކީ ކަނޑައެޅި ބަޔާންކޮށްފައިވާ މުއްދަތަކުން (ކޮންމެ 30 ދުވަހަކުން) ޤާނޫނުއަސާސީގެ 49 ވަނަ މާއްދާގެ ދަށުން އެމީހަކު ބަންދުގައި ބެހެއްޓުމަށް ހުއްދަދޭ ހާލަތު ނުވަތަ ހާލަތްތަކެއް އަދިވެސް އޮތްތޯ ބެލުމަށްޓަކައި ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގެ ދަށުން ހިންގުމަށް ދައުލަތުގެ މައްޗަށް ލާޒިމުކުރާ އިޖުރާއަތެކެވެ.

10. ސަބަބަކީ ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގައި ކަނޑައަޅާފައިވާ އިޖުރާއަތް ކަނޑައެޅިފައިވާ ގޮތަށް ނުހިނގައިފިނަމަ ނުވަތަ އެ ޖިނާއީ ހިނގުން އެއްވެސް ސަބަބަކާހުރެ ފަސްވެއްޖެ ނަމަ ބަންދުގައި ހުރިމީހާގެ ބަންދަކީ ނާޖާއިޒު ބަންދަކަށް ވާނެ އާއި އެމީހަކު އެހިސާބުން ބަންދުން ދޫކޮށްލުމަށް މަޖުބޫރުވާނެއެވެ.

11. ޤާނޫނަކުން މީހެއްގެ މައްޗަށް މަނާކޮށްފައިވާ ކަމެއް އެމީހަކު ކޮށްފިނަމަ ނިކުންނާނޭ ނަތީޖާ އާއި، އިޖުރާއީ ޤާނޫނުތަކުގައި ވަކިކަމެއް ވަކިގޮތަކަށް ކުރަންޖެހޭ ކަން ބަޔާން ބުނެފައިވާ އިޖުރާއަތަކީ މަބްދައެއް

---

[31] ޤާނޫނު ނަންބަރު 12/2016

[32] އބދ.

[33] ޤާނޫނު ނަންބަރު 12/2016

ނަމަ ނުވަތަ އެ އިޖުރާއަތަށް އަމަލުކުރުމުގައި އުނިކަމެއް ނުވަތަ ޢައިބެއް ހުރެއްޖެނަމަ އެކަމުގެ ސަބަބުން ނިކުންނާނޭ ގާނޫނީ ނަތީޖާއަކީ ތަފާތު ނަތީޖާތަކެކެވެ. ޤާނޫނުއަސާސީގައި މަނާކޮށްފައިވާ ކަމެއް މީހަކު ކޮށްފިނަމަ އެ މީހަކު އެކުރަނީ ކުށެކެވެ. އަދި އެކަން ކޮށްފި މީހަކަށް ދިނުމަށް ޤާނޫނުގައި ކަނޑައަޅާފައިވާ އަދަބާ އުޅެނީ ދިމާވާނީއެވެ. ޤާނޫނުގައި މަނާކޮށްފައިވާ އަމަލުކުރާ މީހާގެ އެ އަމަލު ފާސްކުރާނީ ބޭނުމެއް އަމަލުކުރަންވެ.

·12 ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ބަޔާންކުރާ ޤާނޫނުއަސާސީގައި ވަކިފަރާތަކުން ކުރުން ލާޒިމުކޮށްފައިވާ ކަމަކަށް ތަބާނުވެއްޖެ ނަމަ އެކަމުގެ ސަބަބުން ތަފާތު ދެ ނަތީޖާއެއް ނިކުންނާނެއެވެ. ފުރަތަމަ ކަމަކީ އެ އިޖުރާއަތަކުން ތަބާވު ނުވި ނުވަތަ އުނިކަމުގައި އިހުމާލުވި މީހަކަށް ޖަޒާއެއް ލިބުން ޖެހުމެވެ. ދެވަނަ ކަމަކީ ކަނޑައެޅި ބައްޓަންވެގެންވާ އިޖުރާއަތަކަށް ތަބާނުވެ އެކުލެވިގެން ކުރިޔަށް، އެ ކުރިޔަށް އޭގެ ބާޠިލު ކަމެއް ކަމަށް ގާނޫނު ގަބޫލުކުރާ ހާލަތުގައި އެ އުނިކަން ހުރުމާއެކުވެސް އެކަން އޮތީ ސައްޙަ ކަމުގައި ކަމަށް ގާނޫނު ގަބޫލުކުރާ ހާލަތެވެ.

·13 ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުއަސާސީގައި ވަކިގޮތަކަށް ކަމެއް ކުރުމަށް ކަނޑައަޅާފައިވާ އިޖުރާއަތަކާ ޚިލާފުވުމުން މެދު އެ އަމަލަކީ ޣައިރުޤާނޫނީ އަމަލެއް ކަމަށް ވެގެންދާނީ، (1) ގާނޫނުގައި ކަނޑައެޅިފައިވާ އުސޫލުކަމާ ޚިލާފުވުމުން، ނުވަތަ، (2) އެ އިޖުރާއަތު އެއްވެސް މިންވަރަކަށް ނުހިންގައި މުޅި އެ އިޖުރާއަތު ބާޠިލުވައި ޖާރީވައިވާނަމައެވެ. މިސާލަކަށް ގާނޫނުއަސާސީގެ 45 ވަނަ މާއްދާގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ ރައްޔިތުންގެ މަޖިލީހުން ފާސްކޮށްފައިވާ ގާނޫނާ އެއްގޮތަށް ގޮތުގެ މަތިން ފިޔަވާ އެއްވެސް މީހެއްގެ ގައިން އަތުލައި ހިފައި ހައްޔަރުކޮށް އަދި ބަންދުކުރެވިގެންނުވާނެ ކަމަށެވެ. މި މާއްދާގައި ބަޔާންކޮށްފައި މިވަނީ ޖިނާއީ އިޖުރާއަތެއް ކަމަށްވާއިރު މި މާއްދާގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ ގޮތް ހިލާފަށް މީހަކު ހައްޔަރުކުރުމަކީ އެ ހައްޔަރުކުރުން ބާޠިލުވާން ސަބަބެކެވެ. އަދި ހަމަ އެގޮތަށް ޤާނޫނުއަސާސީގެ 49 ވަނަ މާއްދާގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ ސަބަބެއް ނެތި، ޝަރީޢަތުން މީހާގެ މައްސަލަ ހުކުމް ކުރުމުގެ ކުރިން އެ މީހަކު ބަންދުކޮށްފައިވާނަމަ، އެ ބަންދަކީ ބާޠިލު ބަންދެކެވެ. އެހާ ހިފެހެއްޓުން ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ގޮތުންނާއި ވަކިގޮތަކަށް ތަހުގީގުކުރާ ފަރާތުން ނުވަތަ ދައުލަތުން ނުވަތަ ހޯދުމުން ނުވަތަ ޖަލުކުރުމާބެހޭ އިދާރާއިން ކަންކުރަންޖެހޭ ގޮތަށް ބޭނުންކުރުމުގެ ތެރެއިން ހުރި ހެއްކެއް ނުވަތަ އެހެން ފުރިހަމަ ނުރައްކަލަކަށް އެކަށީގެންނުވާ ޝަރީޢަތުގެ ހިންގައިފިނަމަ ނުވަތަ އުނިކަމެއް ކުރުން ގޮތް މުއްދަތުގެ ފަރުން އެކަންކަން ހުއްޓުވުމަށް، އެފަދަ ކަންކަން ބެލުމާ އެއީ އިޖުރާ ހިލާފުވުން ކަމަށެވެ. އެކަމުގެ ސަބަބުން އެ މައްސަލައެއްގައި ސާބިތު އުފެދިފައިވާ މުޅި ޖިނާއީ އިޖުރާއަތު އެއީ ޣައިރުޤާނޫނީ އިޖުރާއަތަކަށް ވެގެން ދާނެއެވެ.

·14 އިންޑިއާގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުން ނިންމާފައިވާ State of U.P. v Desh Raj[34] މައްސަލާގައި އިޖުރާއަތުގެ އެއީ ޣައިރުޤާނޫނީ އިޖުރާއަތަކަށް ވާނީ ކޮބައި އިޖުރާއަތާ ހިލާފުކަމަކީ ކޮން ކަމެއް ފެންވަރެއްގައިވެއެވެ. އެކަމުން އެ ކޯޓުން އެ މައްސަލައިގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ އިޖުރާއަތުގެ އެއީ ޣައިރުޤާނޫނީ

---

[34] Case No.: Appeal (civil) 574 of 2006F

އިޖުރާއަތުތަކަށްވާނީ ދުސްތޫރީ އިލްތިޒާމުތަކާއި އިދާރީ ގަވާއިދުތައް އެކުލަވާލައި ދޫކުރުމުން ކަމަށާއި އިޖުރާއީ ގަވާއިދުތަކުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ ގަވާއިދުތަކާއި އެއްގޮތަކަށް ޙިމާޔަތްތަކާއި ފުރިހަމަކުރުމަށްޓަކައި ވާނަމަ އެކަމަކީ އިޖުރާއީ ގޮތުން ފުރިހަމަކުރުމުން ކަމެއް ކަމަށާއި އެކަމުގެ ސަބަބުން އެ ކަމެއް އެއީ ޣައިރުޤާނޫނީ ކަމެއް ކަމަށް ނުބެލެވޭނެ ކަމަށެވެ.

15. އެ ކަމަކީ ޣައިރުޤާނޫނީ ކަމެއްތޯ ނުވަތަ އިޖުރާއަތާ ހިލާފު ކަމެއްތޯ ބަލަން އެންމެ ފަސޭހަ އެއް ޓެސްޓަކީ ޤާނޫނުގައި އެކަން ބަޔާންކޮށްފައިވާ ޢިބާރާތަށް ބެލުމެވެ. އެގޮތުން ޤާނޫނުގައި ވިދާޅުވާ ކުރުން މަސައްކަތްތަކުގައިވާނީ އެންމެ ކުރިއަށްދާނެ އެކަންކަން ޤާނޫނުތަކުން ބާރުއަޅާފައިވާ އިޖުރާއަތާ ހިލާފުނުވާ ކަމެއް ކަމަށެވެ. އެއީ ހިލާފުން ޤާނޫނީ އުސޫލުތަކަށް ބަލާއިރު ޤާނޫނު ކުރިން ފާސްކޮށްފައިވާ ޤަވާޢިދުތަކަށް އެކަން ކުރިއަށް ގެންދިޔުމަށް ފުރިހަމަކުރުމަށް އެކަން ކަނޑައަޅާފައިވާ ނިޔާތަކެވެ. އިންސާނުގެ ޙައްޤުތަކާ ގުޅޭ އެކަމާއެކު ޖިނާއީ މައްސަލަތަކުގައި އެކަށީގެންވާ ވަގުތު ދޭނެކަމެވެ. ނަމަވެސް އެކަމާ ހިލާފަށް އިޖުރާއަތުތަކުގެ ތެރެއިން ޖިނާއީ ގޮތުން އިސްކަންދޭނެ ކަމަށެވެ. ޣައިރުޤާނޫނީ ކަމަށް އެއްވެސް ގޮތެއްގައި ވަކިން ކަމަކަށް ވުރެން ކަނޑައަޅާފައިވެއެވެ. އެއީ ހިލާފުން، ޤާނޫނީ އުސޫލުތަކަށް ބަލާއިރު ފުރިހަމަކުރުމަށް އިސްތިސްނާކުރެވޭ ފުރުޞަތު ދޭންޖެހޭ ކަމެއް ނެތެވެ.

16. ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުން ނިންމާފައިވާ އަޙްމަދު ފާރިސް މަނިކުގެ މ. ފިނިފެންމާގެ ޝަރުޢީ ޚިލާފުގެ ޤަޟިއްޔާ[35] މައްސަލާގެ ހުކުމުގެ ފާހަގަކުރެވިފައިވާ ނުކުތާތަކުގެ 3 ވަނަ ނަންބަރުގެ (ހ) ގައި ހައިކޯޓުން ވިދާޅުވެފައިވަނީ:

"ޝަރުޢީ ކޯޓުތަކަށް ހުށަހެޅޭ މައްސަލަތަކުގެ ޝަރީޢަތްތަކަށް އިޖުރާއީ އުސޫލުތަކާއި އެއްގޮތަށް ގޮތުގެމަތިން ހިންގުން ފަސޭހަކުރުމުގެ މައްޗަށް ވާޖިބުވެގެންވާ ކަމާއި، ދިމާވާ ތަކުގެ ތަރުތީބު "إذا سقط الأصل سقط الفرع" މި ޤާއިދާއަށް ނަޒަރު ކުރައިރު، ކަމެއްގެ އަސްލު ނެތިގެން ގޮސްފިނަމަ، އެކަމެއްގެ ފަރުޢުގައިވާ ކަންތައްތައްވެސް ނެތިގެން ދިޔައީ ކަމަށް ބަލަންޖެހޭ ކަމާއި، އެގޮތުން ބަލާއިރު، މައްސަލަތަކުގައި ޝަރީޢަތުން ފައިސަލާ ކުރަނިވި ދުވަސްކަން ފާސްކޮށްފައިވާ ޤާނޫނު، އެމައްސަލަތަކުގައި ދަށުގެ ކުރަންޖެހޭ އިޖުރާއާތުތަކާއި އެކަށީގެން ދަށުގެ ފާހަގަކުރެވިފައިވާ ޝަރީޢަތުން ކަނޑައަޅާ ކުރަންޖެހޭކަމާއި، އިޖުރާއީ ކަންތައްތައް ފުރިހަމަ ނުކޮށް، އެއާއިމެދުގެން ތަޙުޤީޤު ކުރުވާ ފާހަގަ ކަންކަން، ފާސްނުވާ ކަމާއި، ޤަވާޢިދުތަކާއި އެއްގޮތް ކުރިއަށް ގެންގޮސްގައިވެ ނަމަވެސް، އިޖުރާއާތު ފުރިހަމަ ނުކުރެވޭގެ ސަބަބުން އެ ފިޔަވަޅުތަކެއްވެސް ހިމެނިގެންދާނީ ބާޠިލު ކަންތައްތަކުގެ ގޮތުގައިކަން ޝަރީޢަތުން ބަލަންޖެހޭ" ކަމަށެވެ.

މި ހުކުމުގެ 6 ވަނަ ނުކުތާގައި ހައިކޯޓުން ލިޔުއްވާފައިވާ "ޝަރުޢީ ކަންތައްތައް ފުރިހަމަ ނުކޮށް" – މި އިބާރާތުގައި ހުރިހާ ބާވަތެއްގެ ޝަރުޢީ އިޖުރާއާތު ހިމެނޭ ގޮތަށް ވިދާޅުވެފައި އޮތީ ގާނޫނީ ގޮތުން އެކަމުގެ ތަރުތީބު ހަމަކުރެވޭ ތަފާސްހިސާބު ނުކުރެވޭ ކަމަށެވެ. އެކަމަކު ތަރުތީބު ގޮތަށް ކޮށްފައިވާތީ، ޝަރުޢީ ކަމެއް ހިންގުމުގައި ހުކުމެއްގައި އެ ޝަރުޢީ ފިޔަވަޅު ނުކުރުމުގެ ސަބަބުން އެގޮތް ކަމެއް ތަޙުޤީޤުގެ ނުވަތަ އެކަމުގެ ކަންތަކެއް

---

[35] 2018/HC-A/292

ބާޠިލުވާނެ ކަމަށް ކަނޑައެޅުއްވުމުގެ ބަދަލުގައި އެ [illegible] ނުވަތަ އިޖުރާއީ [illegible] އެ ކަމެއް ނުކުރުމުގެ ސަބަބުން [illegible] ކަމަށް [illegible] ކަމަށް ގަބޫލުކުރައްވައެވެ. [illegible] ބާޠިލުވާނެ ކަމަށް [illegible] ޖިނާއީ އިޖުރާއާތުގެ [illegible]، ޖިނާއީ [illegible] ސަބަބުން، [illegible] ޖިނާއީ [illegible]

17. ޖިނާއީ އިޖުރާއާތުގެ ޤާނޫނަށް 3 ވަނަ އިސްލާހު ގެނައުމުގެ ޤާނޫނުގެ[36] ދަށުން ޖިނާއީ އިޖުރާއާތުގެ ޤާނޫނަށް އިތުރުކުރެވުނު 60 ވަނަ މާއްދާގެ (ވ) ގައިވާ ގޮތުގެ މަތިން ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ޝަރީޢަތުގެ ކުރިމަތީގައި [illegible] މައްސަލަ އިސްތިއުނާފުކުރުމަށް [illegible] 3 (ތިނެއް) [illegible] ޖިނާއީ އިޖުރާއާތު ޤާނޫނުގެ[37] 60 ވަނަ މާއްދާގެ (ވ)[38] ގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ 30 (ތިރީސް) ދުވަހުގެ މުއްދަތު [illegible]. އެހެންކަމުން އިސްތިއުނާފު ކުރި 3 (ތިނެއް) [illegible] ޖިނާއީ އިޖުރާއާތުގެ ޤާނޫނުގައި [illegible]، ޖިނާއީ އިޖުރާއާތުގެ ޤާނޫނުގެ[39] 60 ވަނަ މާއްދާގެ (ވ) ގެ ދަށުން [illegible] ޤާނޫނުއަސާސީގެ 49 ވަނަ މާއްދާގައި [illegible] 4 (ހަތަރު) [illegible]. ޖިނާއީ އިޖުރާއާތުގެ ޤާނޫނަށް[40] 3 ވަނަ އިސްލާހު

---

[36] ޤާނޫނު ނަންބަރު 21/2020

[37] އބދ.

[38] ޤާނޫނު ނަންބަރު 21/2020 (ޤާނޫނު ނަންބަރު 12/2016 (ޖިނާއީ އިޖުރާއާތުގެ ޤާނޫނު) އަށް 3 ވަނަ އިސްލާހު ގެނައުމުގެ ޤާނޫނު) ގެ ދަށުން ގެނެވުނު އިސްލާހުތަކާއެކު

[39] ޤާނޫނު ނަންބަރު 12/2016

[40] އބދ.

ގެނައުމުގެ ޤާނޫނުގެ[41] ދަށުން ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނަށް[42] އިތުރުކުރެވުނު 60 ވަނަ މާއްދާގެ (ވ)[43] ގައިވާ ގޮތުގެ މަތިން އެ މާއްދާގެ (ނ) ނުވަތަ (ކ) ގެ ދަށުން ޝަރީޢަތް ނިމެންދެން މިހާރު ބަންދުގައި ބަހައްޓަން ފެނިގެންދާތީ ނިންމަވައިފިނަމަ، އެ ނިންމުން، ކޮންމެ 30 (ތިރީސް) ދުވަހަކުން މުރާޖަޢާކުރަންވާނެ ކަމަށާއި އަދި އެމީހަކު އިތުރަށް ބަންދުގައި ބަހައްޓަންޖެހޭ ސަބަބުތައް އޮތްތޯ ބެލުމަށްޓަކައި، އޭނާ ހައްޔަރުކުރެވިފައިވާ ފަރާތުން ކޮންމެ 30 (ތިރީސް) ދުވަހަކުން ކޯޓަށް ހާޒިރުކުރަންވާނެ ކަމަށް ބަޔާންކޮށްފައި ވަނީ، ޝަރީޢަތް ނިމެންދެން ބަންދުގައި ތިބޭ މީހުންގެ މައްސަލަ ކުރިއަށް ޝަރީޢަތް އިންތިޒާމަށް ގަސްދުވާ ދިރުމުގެ ސަލާމަތުން، ޝަރީޢަތް ނިމެންދެން ބަންދުކޮށްފައި ތިބޭމީހުން ދިގު މުއްދަތަކަށް، ހުކުމްނުކޮށް، ތިބޭގޮތުގެ މައްސަލަ ހައްލުކުރުމުގެ ގޮތުން، އެގޮތުން އަދަދު މިސާލުން ބަންދުގައި ބޭއްވުމަށް ގާނޫނުއަސާސީގެ 49 ވަނަ މާއްދާއިން ޝަރުޢީ ސަބަބު އެގޮތުގައި ދެމިހުރުމާ ކަމުގައި ވާނަމަ އެފަދަ މީހެއްގެ ބަންދު މުރާޖަޢާކުރެވޭ، ޝަރުޢީމަރުހަލާތު ނުވަތަ ކާރިސާގެ ދަށުން އެފަދަ މީހުން ބަންދުން ދޫކޮށްލައި ބޭނުންކުރުމަށް. އެ މަޤްޞަދުގައި 30 (ތިރީސް) ދުވަހުން 30 (ތިރީސް) ދުވަހުން އެފަދަ މީހެއްގެ ބަންދު މުރާޖަޢާކުރަމުން ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގެ[44] 60 ވަނަ މާއްދާގެ (ވ)[45] ޢަމަލުކުރަނީއެވެ. އެއްވެސް މަރުހަލާއެއްގައި އެ މާއްދާ ތަޠުބީޤުވާއިރުވެސް އެ މާއްދާއާ އަމަލުކުރުމުގައި ކަންކުރަންޖެހޭ ފަރާތުން ކަންކުރުން ބަލަހައްޓާނަމަ ނުވަތަ ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގައި އުސޫލުތައް ހުންނަ ގޮތުގައި އެކަމަކު މިސާލަކަށް ބަންދު ހަވާލުވެއްޖެ ބަންދު ކަމަށް ގެދުވަހަށް ނުނިމޭ. ޤާނޫނު އެކުލަވާލުމުގައި ރައްޔިތުންގެ މަޖިލީހުން ބަލައިލައިފައިވާ ޝަރީޢަތް ނިމެންދެން ބަންދުގައި ތިބޭ މީހުންގެ ހާލަތު މަދަދު އެއްފަހަރު ބަލައި މިންވަރެއް އިތުރުން ބަންދުގައި ބަހައްޓަންޖެހޭ ނުވަތަ ނުނިމޭ ކަނޑައެޅިގެން ނިޒާމެއް ގާއިމުކުރެވިފައެވެ. ރައްދުދިނުމުގެ މަޖިލީހުން، ގާނޫނުގައި ކަނޑައަޅާފައިވާ ރައްދުގެ މަޤްޞަދަކީ ޝަރީޢަތް ނިމެންދެން ބަންދުކޮށްފައިވާ މީހާ ބަންދުގައި އިތުރަށް ބަހައްޓަންޖެހޭ ކޮންމެ ފަހަރެއް އެއް ފަހަރު ބަލަން ޖާއިޒުކުރުމެވެ. އަދި އެ ކަން ހިނގަމުންދާ ގޮތް ހަދަމުން ޕްރޮސީޖަރަށް ޖެނެރަލްގެ އޮފީހުން ބަޔާންކުރުމުން މަޤްޞަދު ބުނެވިފައިވާ ގޮތް ދެނެގަތުމެވެ.

18. ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގެ[46] 60 ވަނަ މާއްދާއަށް އިތުރުކުރެވުނު (ވ) [47] އިން އިލްތިޒާމު އުފައްދަނީ ދައުލަތުގެ މުއައްސަސާތަކުގެ މައްޗަށެވެ. އެ އިލްތިޒާމާ އެއްގޮތަށް އަމަލުކުރަންޖެހޭނީ އެކަމުގެ ނަތީޖާ ރައްދުވާ އެ މުއައްސަސާތައް ހިންގަން ހަވާލުވެތިބޭ ފަރާތްތަކުގެ މައްޗަށެވެ. ޤާނޫނުގައި ވަކި މުއްދަތުތަކެއް

---

[41] އަޞްލު.

[42] އަޞްލު.

[43] ޤާނޫނު ނަންބަރު 21/2020 (ޤާނޫނު ނަންބަރު 12/2016 (ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނު) އަށް 3 ވަނަ އިސްލާހު ގެނައުމުގެ ޤާނޫނު) ގެ ދަށުން ގެނެވުނު އިސްލާހުތަކާއެކު

[44] ޤާނޫނު ނަންބަރު 21/2020

[45] ޤާނޫނު ނަންބަރު 21/2020 (ޤާނޫނު ނަންބަރު 12/2016 (ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނު) އަށް 3 ވަނަ އިސްލާހު ގެނައުމުގެ ޤާނޫނު) ގެ ދަށުން ގެނެވުނު އިސްލާހުތަކާއެކު

[46] ޤާނޫނު ނަންބަރު 12/2016

[47] ޤާނޫނު ނަންބަރު 21/2020 (ޤާނޫނު ނަންބަރު 12/2016 (ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނު) އަށް 3 ވަނަ އިސްލާހު ގެނައުމުގެ ޤާނޫނު) ގެ ދަށުން ގެނެވުނު އިސްލާހުތަކާއެކު

ކަމެއް ކުރުން ދައުލަތުގެ މުއައްސަސާއެއްގެ ވައްކަން ސާބިތުކުރެވިއްޖެނަމަ އެކަން އެގޮތަށް ނުކޮށް ދޫކޮށްލުމަކީ ހުއްދަކަމެއް ނޫނެވެ.

ޗެޕްޓަރ 3

ސާބިތުކުރުމުގެ ބުރަ

ސާބިތުކުރުމުގެ ބުރައަކީ ކޯޓުން ގޮތެއްނިންމަވަންޖެހޭ ވާއިރު ސާބިތުކޮށްދިނުމުގެ ފަރާތެއްގެ މައްޗަށް ގާނޫނީ ގޮތުން އޮންނަ މަސްއޫލިއްޔަތެވެ. ހެއްކާބެހޭ އުސޫލުތަކުގައި ބަޔާންކުރާ "ސާބިތުކުރުމުގެ ބުރަ" - މި މަފްހޫމުގައި މައިގަނޑު ދެބާވަތް އެކުލެވެއެވެ. އެއްބާވަތަކީ ޝަރީޢަތުގައި އިދިކޮޅު ހުށަހެޅި ދައުވާއާ ހެކިހެކީތަކުން ދައުލަތުން ތުހުމަތު މިންވަރު ހުރި ހުށަހެޅުމުގެ ޒިންމާއެވެ. ދެވަނަ ބައަކީ އެގޮތުން ހުށަހަޅާ ހެކިތަކުން އެއީ ތެދު ހަގީގަތެއްކަން ފަނޑިޔާރަށް ގަބޫލުކުރުވުމެވެ. މިންވަރަކަށް ނުވަތަ ގާނޫނުގައި ބަޔާންކުރާ މިންވަރަކަށް ފަނޑިޔާރަށް ވިސްނައި ދިނުމެވެ. ސާބިތުކުރުމުގެ ބުރަ އުފުލަންޖެހޭ ފަރާތުން ގާނޫނު ޝަރުތުކުރާ މިންވަރަށް އެ ބުރަ އުފުލައިދީފިނަމަ ނުކުމެދާނެ އަސާސީ ފަނޑިޔާރުން ހުކުމަކާ ހިމާޔަތް ހުކުމަކަށް ނިމުމުންނެވެ. ސާބިތުކުރުމުގެ ބުރަ އުފުލަންޖެހޭ މިންވަރު ބިނާވެފައި އޮންނަނީ އެ މައްސަލައިގެ ބާވަތުގެ މައްޗަށެވެ. ޖިނާއީ މައްސަލައެއް ނަމަ އާންމު ގޮތެއްގައި ސާބިތުކުރުމުގެ ބުރަ އުފުލަންޖެހޭނީ މިންވަރަކީ އެކަށީގެންވާ ޝައްކެއް ނެތް މިންވަރަށެވެ.[48] މަދަނީ މައްސަލައެއްނަމަ ސާބިތުކުރުމުގެ ބުރަ އުފުލަންޖެހޭނީ މިންވަރަކީ ބޮޑުން ގަބޫލުކުރެވޭ މިންވަރެވެ. އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި ބައްޔިނާތާ ހައްދުތަކުގެ މައްސަލަތަކުގައި އެއީ ތުހުމަތުކުރެވޭ ފަރާތުން ވިސްނައިދިނުން ޝައްކު އެކަމުގެ ހަގީގަތުން ފަރާތުން އެއްވެސް ޝައްކެއް ނުއުފެދޭ ވިސްނުމުން ވާހަކަ ސަބަބުން އުފުލަންޖެހޭ ސާބިތުކުރުމުގެ ބުރަ އެ ހުށަހަޅާ ނުކުތާއަކީ ސަބަބަކީ އެ ވާހަކައެއް ސާބިތުކުރަން ނުކުތާއެއް ހަމަ ވަކިން ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޤާނޫނުލްއުޤޫބާތު (9/2014) ގެ 15 ވަނަ މާއްދާގެ (ނ) ގެ (1) ގައި ބުނެފައިވާ ގޮތުން ސާބިތުކޮށްދިނުމުގެ ޒިންމާ އޮތީ ދިފާޢުން އެ ޒިންމާ އަދާކުރުމުގައި ނަމަ އެ ކަމެއް ކަނޑައެޅިގެންނުވާ އުސޫލާ ދެމުގައި ކަމަށެވެ.

ހެއްކާބެހޭ އުސޫލުތަކުގައި ބޭނުންކުރާ މަފްހޫމުތަކަކީ ހެކިހުށަހެޅުމުގެ ބުރަ[49] އާއި ސާބިތުކުރުމުގެ ބުރަ[50] އަކީ ތަފާތު ދެ މަފްހޫމެކެވެ. ސާބިތުކުރުމުގެ ބުރައަކީ އެ މައްސަލައެއްގައި ކޯޓުން ގޮތެއް ނިންމަވަންޖެހޭ ވާއިރު ސާބިތުކުރުމުގެ ގާނޫނީ މަސްއޫލިއްޔަތު ކަމަށްވާއިރު، ހެކިހުށަހެޅުމުގެ ބުރަ އަކީ ކޯޓުން ގޮތެއް ނިންމަވަންޖެހޭ ވާއިރު ގާނޫނީ ގޮތުން ސާބިތުކުރުމުގެ ބުރަ އޮންނަ ފަރާތުން އެ ބުރަ އަދާކުރުމުގެ ގޮތުން ހުރި ހުށަހެޅުމުން އެފަރާތުން ހުށަހެޅި ހެކިތަކުގެ އަލީގައި އެ ވާގި ވަކިގޮތަކަށް ސާބިތުވެއްޖެކަމަށް ފަނޑިޔާރު ނިންމުމަށް ނުފޫޒުކަން ދެއްކުމަށްޓަކައި، މައްސަލައިގެ އަނެއް ޚަސްމު ހުށަހަޅާ ބުރައެވެ. ޖިނާއީ މައްސަލައެއްގައި ނަމަ ދިފާޢުން ދައުވާ ސާބިތުކުރުމަށް ހުށަހެޅޭ ހެކިތަކުން އެކަށީގެންވާ ޝައްކެއް ނެތް މިންވަރަށް ދައުލަތާ ސާބިތުކުރެވޭނެ ދައުލަތާ ފަރާތުން ވިސްނައި ދިނުމަށް ނުވަތަ ފަރާތުގެ

---

[48] ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޤާނޫނުލްއުޤޫބާތު (9/2014) ގެ 15 ވަނަ މާއްދާގެ (ރ).

[49] Evidential burden

[50] Burden of proof

ހިތުގައި އެކަށީގެންވާ މިންވަރުގެ ޝައްކެއް އުފެއްދުމަށްޓަކައި ހުކުމްކުރުމެވެ. ބުރަ އުފުލުމުގައިވާ އެއް ޤަޟިއްޔާ އަކީ ދިވެހިރާއްޖޭގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުން ނިންމާފައިވާ __އަހުމަދު ރަޝީދު ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް__[51] މި ޤަޟިއްޔާއެވެ.

__އަހުމަދު ރަޝީދު ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް__[52]

އަހުމަދު ރަޝީދު މަސްތުވާތަކެތި ގެންގުޅުމުގެ ދަޢުވާ ފުލުހުންނަށް ލިބުމުން، 2010 ނޮވެމްބަރު 01 ވަނަ ދުވަހުގެ 13:15 ހާއިރާކަންހާއިރު، މ. މާލެ މާލޭސްޓޭޑިއަމް ކައިރި ކުރިމަތީގައި ހުރި ޖެޓީފަހަރެއްގައި އަހުމަދު ރަޝީދު ގޮޅިއަށް، ފުލުހުން އެތެރެވެގެން އަހުމަދު ރަޝީދު ފުލުހުންގެ ބެލުމުގެ ދަށަށް ގެނެސް މ. މާލެ ޕޮލިސް ސްޓޭޝަނުން އަހުމަދު ރަޝީދު ހަޖަރުކޮށް އަހުމަދު ރަޝީދުގެ ހަށިގަނޑު ބަލައި ފާސްކުރިއިރު، އަހުމަދު ރަޝީދު ރައްކާކޮށްފައި ސްޓޫލްގެ ޖީބުން ފުޅިން ވަރަކަށް ބޮޑުރޮނގުގެ ސައިބޮނި އޮޅާފައިވާ ތަކެތި ހޯދައިން މަސްތުވާތަކެތި ކަމަށް ޝައްކުކުރެވޭ ތަކެތި އެއްވެސް ހުރެގެން ފުލުފުލު ހުސްކުރި ދޮޅުއް ފުޅުން ނަގައިފިއެވެ. އެ ދޮޅު އޭނާގެ އަތުގައި އޮތްކަމަށް އަހުމަދު ރަޝީދު މަޢުލޫމާތު ދީފައިވެއެވެ. ނަމަވެސް އަހުމަދު ރަޝީދު ބުނެފައިވަނީ އެ ދޮޅަކީ އަހުމަދު ރަޝީދުގެ އެއްޗެއް ނޫންކަމަށެވެ. އެ ދޮޅަކީ އަހުމަދު ރަޝީދުގެ އެއްޗެއް ނޫންކަމަށް އޭނާ ސާބިތުކޮށްދޭން މަސައްކަތްކޮށް ތަހުލީލުކުރުމުން ހެރޮއިން ކަމަށް ކަނޑައެޅުނު، އެ ފުޅުން ދޮޅު އަހުމަދު ރަޝީދުގެ ޖީބުން ފެނިފައިވާކަން އެންގެން އެކަމަށް ރައްޔިތު ދެކޭ އެއްޗެއްކަން އަހުމަދު ރަޝީދުވެސް ބުނެފައިވާ ކަމާއި ޝަރީޢަތް ސާބިތު ކަނޑައެޅިފައިވާ މަސްތުވާ އެއްޗެއް ދިވެހިރާއްޖެއަށް ގެނައުމުގެ ދަޢުވާގައި އަހުމަދު ރަޝީދުގެ މައްޗަށް ސާބިތު ވާކަމަށް ކުރިމަތިލާ ކުށެއް ކަނޑައަޅުއްވައިފިއެވެ. މި ހުކުމަށް ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުން ތާއީދުކުރައްވައިފިއެވެ.[53]

މި މައްސަލަ ނިންމަވަމުން ހައިކޯޓުން ބުނެފައިވާ މިފަދަ ހިއްޖުމުގެ ދަރަޖައިގައި ހުއްޖަ ފެންނަ މަސްތުވާތަކެތީގެ ޖިންސާ އެކުލެވޭ އުފެދުން ޤާނޫނާގައި، ޝަރުޢީ އަދި ޤާނޫނީ ހަމަތަކުގެ މަތިން އެދޭ މަސްތުވާތަކެތީގެ ޖިންސާ އުފެދުނުތަކާ ފަރާތުގެ ނުދެއްކުމަށް އެތަކެއްޗާ ގުޅޭ ޖަވާބުދާރީވާ، އެތަކެތީގެ ޖިންސާ އުފެދުނުތަކާ އެތަކެތި އެލުމުގެ ހިއްޖަތުގެ ދަރަޖައިގައި ހުއްޖަ ފެންނަ ފަދައިން ދަށުރަތަށުގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ނަންބަރު 2010/SC-A/07 ޤަޟިއްޔާއާއި ދަށުރަތަށުގެ ހައިކޯޓުގެ ނަންބަރު 2009/HC-A/212 ޤަޟިއްޔާގައި ކަނޑައަޅާފައިވާ ކަމަށެވެ.[54] މި ގޮތުން އަހުމަދު ރަޝީދުގެ އަތުން ފެނިފައިވާ މަސްތުވާތަކެއްޗަކީ އަހުމަދު ރަޝީދުގެ ފަރާތުން ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހަށް ހާޒިރުކުރި ފުއްދުމުގެ ޝަރުޢީދޭ، މުޢައްމަދު މުޙައްސިލް، އަހުމަދު ރަޝީދުގެ އަތުން ދިން އެއްޗެއްކަމަށް ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި އަހުމަދު ރަޝީދު ބުނެފައިވާއިރު، މިފަރާތަކުން މި މައްސަލައާގުޅޭގޮތުން ހޯދިފައިވާ ފާރަވެރިކަމުގެ ސަރަހައްދުގެ ފާރާތުން އަހުމަދު ރަޝީދު ބަލައި ފާސްކުރި ދުވަހު އަދި ތަނަވަސްކަން މަދުރަށާއިވެސް އެއްވެސް ވަރަކަށް ފާރަވެރިކޮށްފައިނުވާކަން އެނގޭ ބަޔާނާއި ރިކޯޑިންގ ސާބިތުކުރާ ޝަހާދަތާއި އަހުމަދު ރަޝީދުގެ ފަރާތުން ހާޒިރުކުރެއްވި ހުއްޖަތުން ތަނަވަސްކަން މަދުރަކާއިވެސް އަހުމަދު ރަޝީދުގެ އަތުން މަސްތުވާތަކެތި

---

[51] 2016/SC-A/21 ޢުއްމަތަ ފަނޑިޔާރު އަހުމަދު މުޢުތަޞިމް އަދުނާނުގެ ރައުޔުގެ ޕެރެގްރާފް 21.

[52] 2016/SC-A/21

[53] ހައިކޯޓުގެ ނަންބަރު 2014/HC-A/182 ޤަޟިއްޔާ.

[54] އެބައި، ޕެރެގްރާފްވެސް ނަންބަރުތަކުގެ 2 ގެ (ނ)

ހިތުން ގޮތެއް ބަޔާންކުރުމަކާ ނުލައި ޝަރީޢަތުގެ މަޤާޞިދުގައި އެކަށައި ދިރުމުގެ ހިފައިދީ އެކަށައިގެ ޢިއްޒަތާ އުފެދުން ދިރަކު ދެއްކުމަކީ، ހަމަ އުފެއްދައިގެން ޝަރީޢަތަށް ހުރަހެޅުމަށް މަގުފަހިވެގެންދާނެ ކަމެއްކަމަށްވުމުން އަޙްމަދު ޖަމީލްގެ ވިސްނުން ދިރާސާގައި ހުރަހަށްޓަކައި ހުރިހާގޮތެއް ދެމެހެއްޓުމަށް ފަރާތްތައް ބަލައިގަތުމަކީ ވަރަށް ޢާއިލީ މި މައްސަލައިގައި ޝަރީޢަތުން ދިފާޢުކޮށްދޭ އޮތުމަކީ އިސްލާމީ ދީނުގެ ފަރާތުން ހިމާޔަތް ދިނުމެވެ ހައިކޯޓުގެ ހުކުމުގައި ބުނެފައިވެއެވެ.[55] އަޙްމަދު ޖަމީލްގެ ވިސްނުން ސަލާމަތް ކުރުމަށް ހުރިހާ އިސްލާމީ ބައިވެރިވުމަށް ބުނެފައިވާ ޢާއިލީ ޙައްޤު ނިޒާމެއްގެ ދަށުން އަޙްމަދު ޖަމީލްގެ ވިސްނުން ދަރިންނަށް އެދި އެކަޑެމީގައި މަސްލަޙަތު އެއްވަރުން ހުރިކަމުން އަޙްމަދު ޖަމީލްގެ ނުހަނު ގާތް ޝަރީޢަތް އެދި ގާނޫނީ ހަމަތަކުގެ މަތިން ސާބިތުކުރެވިފައި ވަރަށް ބޮޑު އަސާސީ މައްސަލައެއް ކަމަށް ސާބިތުކޮށްދިނުމަށް ޙައްޤުތައް ދަމަހައްޓަން ނުހަނު ބޮޑު ކަމެކެވެ.

ކުރިމިނަށް ކަޑައި ހައިކޯޓުގެ ހުކުމަކީ ސުޕްރީމް ކޯޓުން ބާޠިލުކުރުމުން ބޭނުވައިވެސް އަޙްމަދު ޖަމީލް ޖަމާޢަތުގެ ސިޔާސީ ވަރަށްބޮޑަށް ކުރިމަތިވި ގެންދިއުމަށް ފުރުޞަތު ނުދީ ފުދޭ ހުސްކުރި ދަނޑު އަދި އެ ދަރުމަތަކަށް ހިތި އެއްބަސްވުމެއް އަޙްމަދު ޖަމީލްގެ އެއްބަސްވުން ދަރަޖަކުރާ ގާނޫނީ އަދި އާއްމު ހިތި ކޯޓުއެއްބަސްވުން އަޙްމަދު ޖަމީލް ދަރިފުޅުން ނުހަނުގާތްވަމުން ބާރުއެޅު، އަޙްމަދު ޖަމީލްގެ ކަމަކީ އެ ފަރާތް ފުރިހަމަގޮތުގައި އެއްވަރު ސަބަބު ވަރަށްގަދައެއްގައި އަޙްމަދު ޖަމީލް ދާއިރާގެ ސިޔާސީ ދާއިރާއެއްގައި ނުލާ ކަމަކެވެ. އަޙްމަދު ޖަމީލް ޖަމާޢަތް ހިތި ސަރުކާރު ވަރަށްގަދަ ކަންކަމާ ކުރިމަތިވި ކަމުން ފުދޭ ފުދޭ ހުސްކުރި ދަނޑު އަޙްމަދު ޖަމީލްގެ ކަނޑައެޅި އެމްޑީޕީން އަޙްމަދު ޖަމީލް ޖަމާޢަތް އެއްބަސްވުން އަޙްމަދު ޖަމީލްގެ އިއްތިޙާދުން އެއްބަސްވެއެވެ. އަދި އެ ހުކުމް ނިކުންނާ ކަމަށް ބުނެ ސާބިތުކުރެވިފައި ނުވެއެވެ. އަދި ފުދޭގޮތުގެ ބަލައި ކުރިއަށްގެންދިއުމަށް އަޙްމަދު ޖަމީލް ހިތި ޝަރީޢަތުގެ އެއްބަސް ކުރިއަށްގެންދިޔައިރު ސާބިތުކުރުމަށް ސާބިތުވެއެވެ. ފަހަރެއްގައި ޝަރީޢަތުގެ ކަމަކީ އަޙްމަދު ޖަމީލް ހިތި ބޭނުން ދިވެހި ވިޔަސް ބަލަނީ ވަރަށްގަދަ ސިއްރީ ކޮމިޓީ ވާހަކައިގައި ސާބިތުވެއެވެ. ނަމަވެސް، ޝަރީޢަތުގެ ކަނޑައެޅިގެން އަޙްމަދު ޖަމީލް ހިތި ބޭނުން އިތުރު އެއްބަސްވުމެއް ދި. ބައްޕަގައި ހުރި ދިރާސާކުރި ދަރިފުޅުން ފުރުޞަތުދިނުމަށް ސިޔާސީކަމުގެ، މުޅިއަޙްމަދު މުޙައްމަދު ދަރިން ބައިވެރި ކަމަކެވެ. ޝަރީޢަތުގެއިން މުޅިއަޙްމަދު މުޙައްމަދު ހިއްސާ ދަރިފުޅުގައި އެދި މުޅިއަޙްމަދު މުޙައްމަދުގެ އެއްބަސްވުމުގެ ބައްޕަބުނުން ފުރަތަމަ އެއްވަރު ސާބިތުކުރަނީ ނިކުމެވެ. އަދި އެ ބައްޕަ ދި. ބައްޕަގެން ހަމަޖެހިވަމުން ދިރާގެ މަނިކުފާނުމެންނާ ސިޔާސީ ސަރުކާރުގެ ހިތި ހުސްކުރި ދަރިކަލުންގެ ސާބިތުކުރަނީ ނިކުމެވެ. ސިޔާސީ ދާއިރާގައި އެ ބައްޕަގެ މުޅިއަޙްމަދު މުޙައްމަދު ބައްޕަ ކަމުން ހަމައެހެން ބަހާލުމުގެ ރިޔާސަތު އަޙްމަދު ޖަމީލް ހިތި ދަނޑުގެ މަސައްކަތް އޭގެ ދާއިރާ ސަރުކާރު ކަށަވަރުކުރުމުގެ ކަމަށް ކަނޑައެޅި ސާބިތުކުރެވިފައިވެއެވެ. އަޙްމަދު ޖަމީލްގެ ދަރިފުޅުގެ ބާރުވެރިކަން ހަމަޖެހިގެން ސިޔާސީ އެހެނިހެން މުޅިއަޙްމަދު މުޙައްމަދުގެ ނޫން ކުރިޔަށްދިޔައީ ސާބިތުވެއެވެ. މުޅިއަޙްމަދު މުޙައްމަދު ބަލައިގަތުމަށް ދަރިއަކަށް ބުނުން ދިރުމާއި ހިޔާލު ކުރިއަށްގެންދިއުމުގެ ފުރިހަމަ ސާބިތުކުރަނީ ނިކުމެވެ. މަޤާމުން ދި. ބައްޕަގެ ދަރުމަވަންތަ އިރުން ފުރިހަމަ ފުދޭގޮތުގެ ބައްޕަގެ ދަރިކަލުން އަޙްމަދު ޖަމީލް ހިތި ދަނޑުގެ ކުރިއަށްގެންދިއުން އަޙްމަދު ޖަމީލް ހިތި ބައްޕަ ބަޔާންކުރަނީ ބައްޕަގެ ސިޔާސީ ބާރުގެ އެއްބަސްވުމުގެ ބައްޕަ ސާބިތުކުރުމުގެ ކަމަށް ހިތި ފުރިހަމަ ދި. ފުދޭ ބުނުން ދަރިކަލުން ބައްޕަ އަޙްމަދު ޖަމީލް ހިތިވެރިކަމުގެ ބާރުވެރިކަން ވަކި ސާބިތުކުރެވިފައި އެއްބަސްވެއެވެ. އަދި އެ ފުދޭގޮތް ދަރިކަލުން ދި. ފުދޭގޮތުގެ ބައްޕަގެ އަޙްމަދު ޖަމީލް ހިތިވެރިކަމުގެ ފުދޭގޮތުގެ ހިމެނެއެވެ. އެއްބަސްވުމަކީ އަޙްމަދު ޖަމީލް ހިތި ބައްޕަގެ ބަހާލުމުގެ ދަރިކަލުން ސާބިތުކުރުމަށް ސިޔާސީ ފުދޭގޮތުގެ ސާބިތުކުރެވިފައިވެއެވެ. އެހެންކަމުން އަޙްމަދު ޖަމީލް ހިތި ބައްޕަގެ ދަރިކަލުން ބައްޕަ ހުރިހާހާހަމަތަކުގެ ބަލައި އަޙްމަދު ޖަމީލް ހިތިވެރިކަމުގެ އޮފީހުގައި ސާބިތު ނުވާ ސަބަބުން ސިޔާސީ ހުކުމުގެ ހުކުމުގައި ބުނެފައިވެއެވެ.

---

[55] އިބިދ، ޤަރާރުގެ ނުކުތާތަކުގެ 2 ގެ (ނ)

ދިވެހިރާއްޖޭގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ އަޙްމަދު ނާޝިދު ވ. މުޙައްމަދު މުސްތަފާ[56] ޤަޟިއްޔާގެ ހުކުމުގައި ބުނެފައިވަނީ މަދަނީ ދެބަސްވުންތަކުގައި އެ މައްސަލައެއްގައި ހިމެނޭ ޚަޞްމުންގެ ދަޢުވާއެއް އިތުބާރު ކަމަށްވާނަމަ، މިގޮތުން ސާބިތުކޮށްދިނުމުގެ ހައްގު އަބަދުވެސް ޚަޞްމުންނަށް ދިނުމަކީ ލާޒިމު ކަމަށާއި، ޚަޞްމުންގެ އަމިއްލަވާ ގާނޫނީ ހައްގުތަކަށް އެކަށީގެން ހުރިހާ ދަލީލުތައް ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހަށް ހުށަހެޅުމުގެ ފުރުސަތު ކޯޓުން ޚަޞްމުންނަށް ދޭންޖެހޭނެ ކަމަށެވެ.

ކޯޓަށް ހުށަހެޅޭ ގިނަ ޤަޟިއްޔާތަކުގައި ކޯޓުން ގޮސް ނިންމަވަނީ އެއް ފަރާތަކުން ވެސް ފަރާތް ހުށަހަޅާ ސާބިތުކޮށްދިނުމަކީ ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުގެ މައްޗަށް އޮތް ކަމެއް ކަމަށެވެ. އެ ޤަޟިއްޔާގައި ވެސް ހުކުމާ ފަރާތުން ސާބިތުކޮށްދިނުމުގެ ބާރު އަޅުއްވާފައިވަނީ ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުގެ މައްޗަށެވެ. އަދި ކޯޓުން ދަޢުވާއެއް ސާބިތުކުރުމުގެ ޒިއްމާ އެ ޤަޟިއްޔާގައި ވެސް ޒިއްމާ ނޫނީ ޚަޞްމުންގެ މައްސަލަތަކުގައި ދަޢުވާކުރާ ފަރާތަށް ބާރު އަޅުއްވާ އެ ދެފަރާތުގެ ދަޢުވާތަކުގެ ފަރާތްތަކުން ދަޢުވާކުރާ ފަރާތަށް ދަޢުވާލިބިފައިވާ ފަރާތްތަކުގެ ވާހަކަ ދެކެވެ. މިސާލަކަށް ޖިނާއީ މައްސަލަތަކުގައި ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުން ކުރިމަތިލާ ދަޢުވާތަކުގެ މައްޗަށް ދަޢުވާލިބިފައިވާ ފަރާތުގެ ދިފާޢުގައި ބަރުދަން ކަމުގެ ދިފާޢު ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުގެ މައްޗަށް ދަޢުވާކޮށްފައިވާން ކަމަކަށް އެ ދިފާޢު ނުވަތަ އެ ފަރާތާ ސާބިތުކޮށްދިނުމަކީ ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުގެ ފަރާތްތަކުގެ ފަރާތެކެވެ. އެ ޤަޟިއްޔާގައި ވެސް އެ ދިފާޢު ނޫން ހުކުމާ ފަރާތުން ސާބިތު ދިނުމުގެ ޒިއްމާ އަންނާނީ ދަޢުވާކުރާ މައްޗަށެވެ. ހަމަ އެގޮތުން އިހުމާލުވުމުގެ މައްސަލަތަކުގައި ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުން ދަޢުވާ ލިބޭ ފަރާތުގެ މައްޗަށް ދަޢުވާކުރާ މީހުންގެ ދަޢުވާއާ އެ ދެފަރާތުގެ ހުކުމެއް ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުގެ ދަޢުވާތަކުގެ މައްޗަށް ގެނެސްދެނީ ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުގެ ޒިންމާއެއް ކަމުގައި. އަދި އެ ޤަޟިއްޔާގައި ވެސް ހުކުމާ ފަރާތްތައް ސާބިތުކޮށްދިނުމަށް ދަޢުވާކުރާ ފަރާތަށް ޒިއްމާއެއް ލާޒިމުކޮށްފައިވާ ކަމެވެ. އެ މައްސަލައިގައި ކޯޓުން ގޮތަށް ނިންމަވާނީ އަނެއް ހުކުމާ ފަރާތުން ސާބިތު ދިނުމުގެ ޒިއްމާ އަންނާނީ އެ މައްސަލައިގައި ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުގެ މައްޗަށެވެ.

ކޯޓުން ހުކުމްކުރެއްވި މައްސަލައިގައި ވެސް ފަރާތްތައް ސާބިތުކޮށްދިނުމުގެ ބާރު އަންނާނީ ދަޢުވާކުރާ މައްސަލަ އެ މައްސަލައިގެ މައްޗަށް ބަލައިގަތުމަށް މައްސަލަ ގަބޫލުކުރާނެއެވެ. އެއްބަސްވުން އެޅިގެންވާ މައްސަލައިގައި ވެސް ހުކުމްތަކަށް އެއީ ފަރާތްތަކުގެ ސާބިތުކުރުމުގެ ޒިއްމާ އަންނާނީ ދަޢުވާކުރާ އެންމެ އެ މައްސަލައިގައި ވެސް މައްސަލަ އާއި ފަރާތްތަކުގެ ޝަރީޢަތުގެ މައްސަލައިގެ ކަމުގެ ގަބޫލު ކުރައްވާފައިވާނެއެވެ.

ނަބިއްޔާ ރަސޫލުﷲ (ސ.ޢ.ވ) ހަދީސް ކުރައްވާފައިވެއެވެ.

عن ابن عباسٍ رضي الله عنهما: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «لو يعطى الناس بدعواهم، لادعى رجالٌ أموال قومٍ ودماءهم، لكن البينة على المدَّعِي، واليمين على من أنكر»؛ حديث حسنٌ، (رواه البيهقي وغيره هكذا، وبعضه في الصحيحين)

ނަބިއްޔާ ﷲ އެ ދަރުމަވަންތަ ރަސޫލާ ޢަބްދުﷲ ބިން ޢައްބާސް ރިވާކުރައްވައިފައިވެއެވެ. ރަސޫލާ ޞައްލަﷲ ޢަލައިހި ވަސައްލަމަ ހަދީސް ކުރެއްވިއެވެ. "މީސްތަކުން ކުރާ ދަޢުވާއާ އެއްގޮތަށް ހުކުމްކުރެވޭނަމަ، ގިނަގިނަ މީހުން އެހެން މީހުންގެ މުދަލާއި ލޭއާ ދަޢުވާ ކުރާނެއެވެ. ނަމަވެސް، ހެކި ދޭންޖެހޭނީ ދަޢުވާ ކުރާ ފަރާތުގެ މައްޗަށެވެ. ހުވާ ކުރަން ޖެހޭނީ ދަޢުވާއަށް އިންކާރު ކުރާ ފަރާތުގެ މައްޗަށެވެ."

---

[56] 2010/SC-A/02

މަދަނީ މައްސަލަތައް

މަދަނީ މައްސަލަތަކުގައި ސާބިތުކުރުމުގެ ބުރަ އުފުލަންޖެހެނީ ދައުވާކުރާ ފަރާތުންނެވެ. މިސާލަކަށް މަދަނީ ގެއްލުމުގެ މައްސަލައެއްގައި ދައުވާލިބޭ ފަރާތް އިހުމާލުވެފައިވާ ކަމަށް ދައުވާކުރާ ފަރާތުން ބުނާނަމަ، ގާނޫނީ ގޮތުން ފަރުވާތެރިކަން ބެލެހެއްޓުމުގެ ޒިންމާއެއް އޮތް ކަމާއި އެ ގާނޫނީ ޒިންމާ ދައުވާލިބޭ ފަރާތުން [illegible] ކަމާއި އެ [illegible] ނަތީޖާއެއްގެ ގޮތުން ދައުވާކުރާ ފަރާތަށް ގެއްލުން ލިބުނުކަން ސާބިތުކުރަންޖެހެނީ ދައުވާކުރާ ފަރާތުންނެވެ. ނަމަވެސް އެ ދައުވާއަށް އިންކާރުކުރުމުގެ އިތުރުން ދައުވާލިބޭ ފަރާތުން ކޮންމެވެސް ދިފާޢެއް ހުށަހަޅައިފިނަމަ، އެކަމެއް ސާބިތުކުރުމުގެ ބުރަ އޮންނަނީ ދައުވާލިބޭ ފަރާތުގެ މައްޗަށެވެ. ހަމަ އެފަދައިން، ދައުވާލިބޭ ފަރާތުން ދައުވާކުރާ ފަރާތަށް ދައްކަންޖެހޭ ފައިސާއެއް ނުދައްކައިގެން ބުނާ ދައުވާއެއްގައި އެ ދައުވާއަށް އިންކާރުކުރުމުގެ އިތުރުން، އެފައިސާ ދައްކާފައިވާ [illegible] [illegible] ދައުވާލިބޭ ފަރާތުން ބުނެފިނަމަ، އެ ކަމެއް ސާބިތުކުރުމުގެ ބުރަ އޮންނަނީ ދައުވާލިބޭ ފަރާތުގެ މައްޗަށެވެ.

ދިވެހިރާއްޖޭގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ އަޙްމަދު ނާޝިދު ވ. މުޙައްމަދު މުސްތަފާ[57] ގަޟިއްޔާގެ ހުކުމުގައި ބުނެފައިވަނީ މަދަނީ މައްސަލަތައް ސާބިތުކުރަންވީ އެއިން ގާނޫނީ ނަތީޖާތައް [illegible] ގާނޫނީ [illegible] [illegible] މިންވަރަކަށް ޝަރީޢަތުގެ ހިތްހަމަޖެހޭ ގޮތަށް ކަނޑައެޅިފައިވާ ވަސީލަތްތަކުން ދަލީލު [illegible] ކަމަށެވެ. މި ގަޟިއްޔާގެ ހުކުމުގައި އިތުރަށް ސުޕްރީމް ކޯޓުން ބުނެފައިވަނީ މަދަނީ [illegible] ސާބިތުކުރުމުގެ ބުރަ [illegible] ދައުވާކުރާ ފަރާތުގެ ޒިންމާއެއް ކަމުގައި، މި [illegible] ދައުވާކުރާ ފަރާތުން ހުށަހަޅާފައިވާ ދަލީލު ކޯޓަށް [illegible] ކަމަށާއި، އަދި އިތުރުން ދައުވާ [illegible] ފަރާތުން [illegible] [illegible] ސާބިތުކޮށްދިނުމަކީ އެފަރާތެއްގެ ޒިންމާއެއް ކަމަށާއި، އެހެން ކަމުން ދައުވާއެއްގައި އެއް [illegible] އަނެއް [illegible] [illegible] ސާބިތުކުރުމުގެ ޒިންމާ އުފުލަންޖެހޭ [illegible] އެ [illegible] [illegible] [illegible].

މުޙައްމަދު ސަޢީދު ވ. ގާސިމް އިބްރާހީމް[58]

ހ. [illegible] އެވް [illegible] [illegible] ޖަނަވަރީ [illegible] ހުރި ފިހާރަ މުޙައްމަދު ސަޢީދު [illegible] [illegible] އެ ފިހާރައިގެ ކުލީގެ [illegible] 2010 ވަނަ އަހަރުގެ ފެބްރުއަރީ މަހުން ފެށިގެން އެ އަހަރުގެ ޖުލައި މަހާ ހަމައަށް ދައްކަންޖެހޭ ކުލި ނުދައްކައިގެން އެ ފައިސާ ހޯދުމަށް ގާސިމް އިބްރާހީމްގެ ފަރާތުން މުޙައްމަދު ސަޢީދުގެ މައްޗަށް ސިވިލް ކޯޓުގައި ދައުވާކުރިއެވެ. މި ދައުވާސްކޮޅުގެ [illegible] ކުލި [illegible] [illegible] މުޙައްމަދު ސަޢީދު ބުނީ [illegible] ނަމަވެސް އެކަން ގާސިމް އިބްރާހީމް އިންކާރުކޮށްފައިވެއެވެ. ކުލި [illegible] [illegible] މުޙައްމަދު ސަޢީދު ބުނާ ބޭނުން ސާބިތުކުރުމުގެ [illegible] [illegible] [illegible] މުޙައްމަދު ސަޢީދުގެ ޒިންމާއެވެ. ގާސިމް އިބްރާހީމުން ފިހާރައިގެ ކުލި [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] މި [illegible] [illegible] ކުލީގެ މައްޗަށް ގާސިމް އިބްރާހީމް [illegible] [illegible] [illegible] ނުޖެހޭނެއެވެ. [illegible] [illegible] [illegible] މި މައްސަލައިގައި [illegible] ފައިސާ ހޯދުމަށް ގާސިމް އިބްރާހީމް ދައުވާ ކުރުމުން އެ ދައުވާގެ [illegible] [illegible] މުޙައްމަދު ސަޢީދު [illegible] [illegible]

---

[57] 2010/SC-A/02

[58] 2011/HC-A/192

ސަބަބުންނެވެ. އެ ދަޢުވާގެ ދިފާޢުގެ ގޮތުން އެފައިސާ ހަމައަށް ދައްކައިފި ކަމަށް މުހައްމަދު ސައީދު ބުނުމުން އެކަން ސާބިތު ކުރުމަށްޓަކައި ހުރި ހުއްޖަތްތަކުން މުހައްމަދު ސައީދުގެ މައްޗަށް ލާޒިމުވަނީއެވެ.

މި ގަޟިއްޔާގެ ހުކުމުގައި ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުން ބުނެފައިވަނީ، ގާސިމް އިބްރާހީމް އާއި މުހައްމަދު ސައީދާ ދެމެދުގައި ކުރެވުނު އެގްރީމެންޓްގެ ދަށުން ގާސިމް އިބްރާހީމްގެ ފިހާރައިން މުހައްމަދު ސައީދު ކުއްޔަށް ހިފައިގެން އުޅުނު މުއްދަތުގެ ކުލި ގާސިމް އިބްރާހީމް އަށް ދެއްކިކަމަށް މުހައްމަދު ސައީދު ބުނާ ބުނުމަކީ މި މައްސަލައިގެ ތެރޭގައި މުހައްމަދު ސައީދު ކުރިމަތިލާ ދަޢުވާއެއް ކަމުން މި ގޮތުން ވާ އެކަން ފަރާތުން ކާ ދިފާޢީ ދަޢުވާއެއް ކަމުގައި ބަޔާންކޮށްދީފައި ނޫން ކަމުގައި، އެހެންކަމުން މުހައްމަދު ސައީދުގެ މި ދިފާޢީ ދަޢުވާ ސާބިތުކޮށްދިނުމުގެ ބާރު އުފުލަންޖެހޭ ފަރާތަކީ މުހައްމަދު ސައީދު ކަމަށެވެ. އަދި އިންކާރުގެ ހުވާ ދަޢުވާކުރެވޭ ދަޢުވާ ދަޢުވާކުރި ފަރާތަށް ކަމަށް މިހާލަތުގައި އިންކާރުގެ ހުވާ ދެވޭނީ ގާސިމް އިބްރާހީމްގެ މައްޗަށް ކަމަށާއި ގާސިމް އިބްރާހީމް ހުވާކުރާ ހުވަޔަކީ ގާސިމް އިބްރާހީމްއަށް މުހައްމަދު ސައީދު ކުލި ނުދައްކާ ކަމަށް ކުރާ ހުވައެއް ކަމަށެވެ. އަދި އިންކާރުގެ ހުވާ ދައްކާދިނުމުގެ ގޮތުން ހުވާ ދިނުމަށް މުހައްމަދު ސައީދު އެދިފައިވާ ނަމަވެސް، މުހައްމަދު ސައީދުގެ ދިފާޢީ ދަޢުވާ ސާބިތުކޮށްދޭ ހެއްކެއް ނުވާތީ އިންކާރުގެ ހުވާ ގާސިމް އިބްރާހީމްގެ މައްޗަށް ދެވޭނީ ކަމަށާއި ގާސިމް އިބްރާހީމް އިންކާރުގެ ހުވާ ކުރުމުން މުހައްމަދު ސައީދުގެ ދިފާޢީ ދަޢުވާ ބާޠިލުވާނެ ކަމަށް ހުކުމުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ ހުކުމަކީ ޝަރުޢީ ގޮތުން ސައްހަ ހުކުމެއް ކަމަށް ނިންމާ ކަމަށް ހައިކޯޓުން މި ގަޟިއްޔާގެ ހުކުމުގައި ކަނޑައަޅައިފައެވެ.

މީގެ އިތުރުން ހައިކޯޓުގެ ހުކުމުގައި ބުނެފައިވަނީ ކޯޓުގައި ގާސިމް އިބްރާހީމް ދައްކާފައިވާ ފައިސާ ކަމަށް ބުނާ އެކަން ސާބިތުކުރަން ހެކިވެރިއަކު ނެތުމުން މުހައްމަދު ސައީދު ހުވާކުރުމަށް އެދިފައިވާ ނަމަވެސް، މުހައްމަދު ސައީދުގެ ދިފާޢީ ދަޢުވާ ސާބިތުކޮށްދިނުމުގެ ގޮތުން ހެކިބަސް ދޭން ހާޒިރުކުރި އެއްޝާހިދު ގާސިމް އިބްރާހީމް މި ދަޢުވާ ފުރިހަމަކުރާ ހުވާ ދިނުމަކީ ޝަރުޢީ ގޮތުން ސައްހަ ނޫން ކަމަށާއި، ހުކުމް ކުރާ ފަރާތުން ސާބިތުކުރާ ކަމުގައިވާ ހުވާ ހުރިހާ ހާލަތެއްގައި ފުރިހަމަކުރާ ހުވާ ދެއް ޔަމީނުލް މުތައްމިމާ[59] ދޭން ޝަރުޢީ އަދި ޤާނޫނީ ހަމައެއް ނެތް ކަމަށެވެ.

އަދިވެސް އިތުރަށް، މި ގަޟިއްޔާގެ ހުކުމުގައި ހައިކޯޓުން ބުނެފައިވަނީ ހުވާކުރުމުގެ ގޮތުން ހުރިހާ ކަންކަމަކީ ހެކިވެރިޔާގެ ޝަހާދަތާ ގުޅޭގޮތުން ކުރާ ހުވަޔެއްކަމަށާއި ކުރިމަތިވާ ކޯޓުގެ މަސްއޫލިއްޔަތު ގާޟީއަކަށް ހުރިހާ ހެކިބަސް ބަލައިގަތުމުގެ ކުރިން އެ ހުވާއާއި ހުވާކުރުމުގެ ގޮތުން ހެކިވެރިޔާގެ ހެކިބަސް ކޯޓަށް ބަލައިގަނެވޭނީ ހެކިވެރިޔާއަށް ހުވާކުރުމަށް ދެވޭނީ ޝަރުޢީ ހުކުމެއްގެ ދަށުން ކަމަށާއި، ހެކިވެރިޔާ ބަލައިގަތުމަށް ބަޔާންވެފައިވާ ހެކިވެރިޔާ ނުވަތަ ހެކިބަސް ދޭ ފަރާތުން ހުކުމް ކުރިމަތީގައި ހެކި ނުވާނެކަމަށް ނުވަތަ ހުވާކުރުމަށް ނުދެވޭނެ ކަމަށް ބަޔާންކޮށްފައިވާ ކަމަށެވެ. އިތުރަށް ހައިކޯޓުގެ ހުކުމުގައި ބުނެފައިވަނީ ހުވާކުރުމުގެ ގޮތުން ޝަހާދަތް ހުރިހާ ހެކިވެރިޔާ ހެކިބަސް ގެނައުމުގެ ޝަރުޢީ ހުކުމް ނުވަތަ ޝަހާދަތުގެ ކަޅިދުއްލަވެއް ހުވާ ނުވަތަ ހުރިހާ ހެކިވެރިޔާއި ކުލި ހެއްކާ މައްސަލަތަކުގައި ހުވާކުރުމަށް ދެވޭ ކަމަށާއި ހުވާ ކުރުމުގެ މަސްއޫލިއްޔަތު ނުވަތަ ހެކިބަސް ނުދެވޭ ކަމަށެވެ. އަދި ހުރިހާ ހެކިވެރިޔާ ހުވާކުރުން ނުވަތަ ސަބަބަކީ ޝަރުޢީ އަދި ގާނޫނީ ހަމަތަކާ މުޅިން އެކަށީގެންވާ ސަބަބުތަކެއް ކަމަށް ފާހަގަކުރެވޭ ކަމަށެވެ.

---

[59] Supplementary oath

ޑެރިމެކްސް ޕވޓ ލޓޑ ވ. ސްޓޭޓް ކޮމްޕެނީ ޕވޓ ލޓޑ[60]

ސްޓޭޓް ކޮމްޕެނީ ޕވޓ ލޓޑ އިން ސ. ހިތަދޫގައި ހަދާފައިވާ ކޯލްޑް ސްޓޯރޭޖް އާއި އެއާ ގުޅިފައިވާ ހަރުގެއެއް ޑެރިމެކްސް ޕވޓ ލޓޑ އަށް ވިއްކުމަށް މި ދެ ފަރާތުގެ ދެމެދުގައި އެއްބަސްވެފައިވާ ކަމަށް ދެ ފަރާތުންވެސް ކޯޓުގައި އެއްބަސްވެފައި ވެއެވެ. މި މައްސަލަ ސްޓޭޓް ކޮމްޕެނީ ޕވޓ ލޓޑ އިން ކޯޓަށް ހުށަހަޅާ ވިއްކުމުގެ އަގު ޑެރިމެކްސް ޕވޓ ލޓޑ އިން ދައްކާފައި ނުވާތީ އެ ފައިސާ ހޯދުމަށެވެ. މި ދެފަރާތުގެ ދެމެދުގައި ހެދިފައިވާ އެއްބަސްވުމުގައި ފައިސާ ދައްކާނެ ގޮތް ބަޔާންކޮށްފައިވެއެވެ. ފައިސާ ލިބިފައި ނުވާކަމަށް ސްޓޭޓް ކޮމްޕެނީ ޕވޓ ލޓޑ އިން ބުނެފައިވާއިރު ޑެރިމެކްސް ޕވޓ ލޓޑ އިން ބޭނުންވަނީ މި ފައިސާ ސްޓޭޓް ކޮމްޕެނީގެ ޙިސާބަށް ޖަމާކޮށްގެން ދެފަރާތުގެ ބައްދަލުވުމުގައި ފައިސާ ދައްކާފައިވާ ކަމަށް ބުނެ ބަހައްޓާށެވެ. މި މައްސަލައިގައި ހައިކޯޓުން ދެކެނީ ދަޢުވާ ކުރާ ފަރާތުން ހުށަހަޅާފައިވާ ހެކި ކަމުގެ ދަރަޖައާ ހަމައަށް ހެކި ޤާއިމުކޮށްދޭނެ ބާރު މިންވަރުގެ ހުރިހާ ހެއްކެއް އެ ފަރާތަށް ދޫކޮށްލާއިރު ކަމާބެހޭ ހެކި ފަރާތުން ހުށަހަޅާފައިވާ ދަލީލު ސާބިތުކޮށްދޭ ސްޓޭންޑަރޑަކަށް ހެކިތަކުގެ މިންވަރު އަރާފައިނުވާ ކަމަށެވެ. ހުށަހެޅުނު ހެކިތަކުން ސާބިތުވަނީ ފައިސާ ދައްކާފައިވާ ކަމަށް ނުވާތީ ދަޢުވާ ކުރި ފަރާތުގެ ދަޢުވާ ސާބިތުވާ ކަމަށް ބެލުނު ސަބަބުތަކަށެވެ.

ވިއްސަ އިންވެސްޓްމަންޓް ވ. ފުޢާދު ޢިނާޔަތު[61]

މި ގަޟިއްޔާ އިސްތިއުނާފުކުރެވުނު އިސްތިއުނާފުކުރި ފަރާތުން ހުށަހަޅާފައިވާ ނުކުތާގައި ބަޔާންވެފައިވާ އާންމު އުސޫލުގެ ގޮތުން މަދަނީ ދަޢުވާއެއްގައި ސާބިތުކުރުމުގެ ބާރު އޮތީ ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުގެ މައްޗަށް ކަމަށް ދިވެހިރާއްޖޭގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ނަންބަރު 2010/SC-A/02 ގަޟިއްޔާގައި ކަނޑައަޅާފައިވާ ހިނދު އެ އުސޫލު ހިފާފައިވާ ދަރަޖައިން މައްސަލަ ނިންމާފައި އޮތް ކަމަށެވެ.

މި މައްސަލައިގައި ފުޢާދު ޢިނާޔަތު ދަރު ކޯޓަށް ހުށަހެޅީ ދަޢުވާ އަކީ އެ ފަރާތުން ވިއްސަ އިންވެސްޓްމަންޓްއަށް ވިއްކާފައިވާ ބޯޓަށް ދަށްކުރަންޖެހޭ ފައިސާ އާއި ބާކީހުރި ފައިސާގެ ގޮތުގައި ރުފިޔާ 000،50 ދެއްކުމާއި، އަދި ޖުމްލަ 060،308،2 ރުފިޔާ ވިއްސަ އިންވެސްޓްމަންޓުން ރުފިޔާ ކުރި ދަޢުވާ އެކެވެ. ވިއްސަ އިންވެސްޓްމަންޓުން ދަޢުވާކުރި ފަރާތް ވަރަކަށްގައި އެ މުޢާމަލާތް ނިމުނުކަމަށް ބުނެ އެ މުޢާމަލާތަށް އިންކާރުކޮށްފައި ނުވެއެވެ. އެ ދަޢުވާގެ ދިފާޢުގައި ވިއްސަ އިންވެސްޓްމަންޓުން ބުނެފައިވަނީ އެފައިސާ ވަނީ ހަމައަށް ދައްކާފައި ކަމަށެވެ. އެހެންކަމުން ފައިސާ ދައްކާފައިވާ ކަމަށް ބުނާ ދަޢުވާ ލިބޭ ހެކިތަކުން ހެކިދޭނަމަ ވެސް ދިފާޢުގެ ސާބިތުކުރުމަށް ހުށަހެޅިދާނެ ދަޢުވާ ލިބޭހެކިތަކުން އުފުލަންޖެހޭ ބާރެއް ކަމަށް ކޯޓުން ކަނޑައަޅައިފައި ވެއެވެ. ފުޢާދު ޢިނާޔަތުގެ ދަޢުވާގައި ބުނެފައިވާ މުޢާމަލާތް ދަޢުވާލިބޭ ވިއްސަ އިންވެސްޓްމަންޓުން އިންކާރުކޮށްފައިނުވާ އެ މުޢާމަލާތް ކޮށްފައިވާތީ ސާބިތުކުރުމުގެ ބާރު އުފުލަންޖެހުނީ މި ގަޟިއްޔާގައި ދަޢުވާލިބި ފުޢާދު ޢިނާޔަތުގެ ފަރާތުން ކަމަށެވެ.

---

[60] 2012/HC-A/08

[61] 2018/HC-A/357

ޖިނާއީ މައްސަލަތައް

ޖިނާއީ ދަޢުވާ ސާބިތުކުރުމުގެ ބާރު އުފުލަންޖެހޭ ފަރާތަކީ ދައުލަތުގެ ފަރާތުން ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް އެވެ. ދަޢުވާކުރާ ކުށުގައި ހިމެނޭ ހުރިހާ އުންސުރެއް ދައުލަތުގެ ފަރާތުން ކޯޓުގައި ސާބިތުކޮށްދޭންވާނެ އެވެ.[62] ނަމަވެސް، ކަމާބެހޭ މައްސޫލު ގާނޫނުގައި އެހެންގޮތަކަށް ކަނޑައަޅާފައިނުވާ ނަމަ، ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުން ކުށަށް އިންކާރުކުރާ ދިފާޢެއް ނުވަތަ އިސްތިސްނާއެއް ނުވަތަ އުޛުރެއް ކުރިމަތިކޮށްފިނަމަ، އެ ދިފާޢުގެ ހުރިހާ ވާޤިޢާތައް ސާބިތުކުރުމަކީ ދަޢުވާލިބޭ ފަރާތުގެ ޒިންމާއެކެވެ.[63]

ދިވެހިރާއްޖޭގެ ގާނޫނުލްޢުޤޫބާތު[64] ގެ 15 ވަނަ މާއްދާގެ (ހ) ގެ (3) ގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ ގޮތުން ދަޢުވާލިބޭ ފަރާތުން ކުރިމަތިކުރާ ދިފާޢުގެ ވާޤިޢާތައް ސާބިތުކޮށްދިނުމުގެ ޒިންމާ ދަޢުވާލިބޭ ފަރާތަށް އޮތުމުގެ އިތުރުން، ބައެއް ގާނޫނުތަކުން ވަކި ހާލަތްތަކެއްގައި ކަމެއް ސާބިތުކޮށްދިނުމުގެ ޒިންމާ ދަޢުވާލިބޭ ފަރާތަށް މަތިކޮށްފައިހުރެއެވެ. ގިނަވަރަކަށް މިގޮތަށް ކަމެއް ސާބިތުކޮށްދިނުމުގެ ޒިންމާ ދަޢުވާލިބޭ ފަރާތަށް މަތިކޮށްފައި އަންނަނީ، ގާނޫނުތަކުގައި ބަޔާންކޮށްފައި ހުންނަ އިދާރީ ޝަރުތުތަކުގައި ނުވަތަ ގާނޫނީ ގަރީނާތަކުގައި ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުން ވަކި ވާޤިޢާތައް ވުޖޫދުވެފައިވާކަމަށް މައްސަލައެއްގައި ސާބިތުކުރެވިއްޖެ ނަމަ، އެ ވުޖޫދުވެފައިވާ ހާލަތު ނަފީކުރުމަށް ދަޢުވާލިބޭ ފަރާތުން ހެކިހުށަހެޅުމުގެ ނަމަ އެ ހާލަތު އޮތް ކަމަށް އެ ގާނޫނު ގަބޫލުކުރާނެ ކަމަށް ބޭނުމުގައި ހުރުމުންނެވެ.

ހަމަ އެގޮތަށް، ބައެއް ގައުމުތަކުގެ ޖިނާއީ ގާނޫނުތަކުގައި، ދަޢުވާލިބޭ ފަރާތުން އެފަދަ ކުރިން ބަޔާންވާ އިސްތިސްނާއީ ދިފާޢެއް ނުވަތަ ހާލަތެއް ކުރިމަތިކުރުމުން އެފަދަ އިސްތިސްނާއީ ހާލަތެއް ނެތްކަން ސާބިތުކުރުމުގެ ޒިންމާ ދައުލަތުން އުފުލުން ލާޒިމުކޮށްފައި ވެސް ހުރެއެވެ. މިގޮތަށް ކަނޑައަޅާފައި ހުންނަނީ ގިނަވަރަކަށް އެފަދަ ހާލަތެއް ނެތްކަން ސާބިތުކުރުމަށް ވަސީލަތްތައް ނުވަތަ ހެކިތައް ހުށަހަޅައިގެން ނުކުތާތަކުން ކަމަކަށް ގާނޫނު ގަބޫލުކުރާ ހާލަތްތަކުގައެވެ.

ސާބިތުކުރުމުގެ ބާރު ގާނޫނުތަކުން ހަސްތަކާ މަތިކުރުން

ވަކިވަކި މަސްލަހަތެއް ހިމާޔަތްކުރުމުގެ ގޮތުން ބައެއް ގާނޫނުތަކުން ބައެއް ޚާއްސަ ބާވަތުގެ މައްސަލަތަކުގައިވެސް ވަކި ވާޤިޢާއެއް ނުވަތަ ވާޤިޢާތަކެއް ސާބިތުކޮށްދިނުމުގެ ޒިންމާ އެ މައްސަލައެއްގައި ދަޢުވާލިބޭ ފަރާތަށް ގާނޫނުން ކަނޑައަޅާފައިހުރެއެވެ. މީގެ އެއް މިސާލަކީ، ދުވަހެއްގެ ވަކިހާލަތްތަކުގައި ވަޒީފާއިން ވަކިކުރުމާ ގުޅިގެން، އެމްޕްލޯއިމަންޓް ސަލާމަތީ ނުވަތަ ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުގައި، އެ

---

[62] ދިވެހިރާއްޖޭގެ ގާނޫނުލްޢުޤޫބާތު (9/2014) ގެ 15 ވަނަ މާއްދާގެ (ހ) ގެ (2).

[63] ދިވެހިރާއްޖޭގެ ގާނޫނުލްޢުޤޫބާތު (9/2014) ގެ 15 ވަނަ މާއްދާގެ (ހ) ގެ (3).

[64] 9/2014

މުވައްޒަފަކު ވަޒީފާއިން ވަކިކުރި ސަބަބަކީ އެކަށީގެންވާ ސަބަބެއްކަން ސާބިތުކޮށް ދިނުމަކީ ވަޒީފާދޭ ފަރާތުގެ ޒިންމާއެއް ކަމަށް ވަޒީފާބެހޭ ޤާނޫނުގައި ބަޔާންކޮށްފައި އޮންނަ އޮތުމެވެ.[65]

ސާބިތުކުރުމުގެ ބާރު ޤަޟާއީ ނިސްބަތްކުރުން

މަދަނީ މައްސަލަތަކުގައި ދަޢުވާލިބޭ ފަރާތުން ވަކި ދަލީލެއް ނުވަތަ ވާގިއެއް ކުރިމަތިކުރާއިރު އެ ދަލީލު ނުވަތަ ވާގިއާ ސާބިތުކުރުމުގެ ބާރު އޮންނަނީ ފަރާތަކަށެވެ. އެ ޤާނޫނުގައި ކަނޑައެޅިގެން ބަޔާންކޮށްފައިވާނަމަ، ސާބިތުކުރުމުގެ ޒިއްމާ އޮންނަނީ ކޮންފަރާތަކަށްކަން މި ކޯޓަކުން ކަނޑައަޅަން ނިންމާފައިވާ އަކުރުން ފާހަގަކޮށް ދީފައި ގޮތުގެ އަދި ކޯޓުތަކުން ނިންމާފައިވާ މައްސަލަތަކުގެ ތެރެއިން ސާބިތުކުރުމުގެ ބާރު ޤަޟާއީ ގޮތުން ނިސްބަތްކުރުމެވެ. އަދި އެގޮތަށް، އަމަލުކުރަމުން ގެނައީ ކޯޓުގެ ޤާނޫނީ ނިޔާތަކުން އުސޫލުތަކާއި އަމަލުކުރަން ފެށުނު ޤާނޫނުގައި ބައްޓަންކޮށްފައިވާ ސިޔާސަތާ އެ ޤާނޫނުގެ މަޤްސަދާ އެއްގޮތަށް ގޮތެއް މަތީން ކޯޓުން ގޮތެއް ކަނޑައަޅައެވެ.

ހުސައިން އަބްދުލް ގާދިރު ވ. ރިޔާސް ހުސައިން[66]

ގއ. މާމެންދޫ މެޖިސްޓްރޭޓް ކޯޓަށް ހުށަހެޅުން މި މައްސަލައިގައި ދަޢުވާކުރާފަރާތުން ދަޢުވާކޮށްފައިވަނީ އޭނާގެ ބައްޕަ އޭނާއަށް ވިއްކި ނަމަވަކަށް ކާރު ދިން އޭނާ އިއްވި ކޮންޓްރެކްޓްގައި ސޮއިކުރަން ނުވަތަ އޭނާއަށް ވާރުތަވާ ބައިވެރިކަން އެއްބަސްވުމުގެ ސަބަބުން ދަޢުވާލިބޭ ފަރާތާއި އެއްގޮތަށް ވެގެން ހުސައިން އަބްދުލް ގާދިރާ ގުޅިގެން ކޮންޓްރެކްޓްގައި ސޮއިކުރި ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުން ބިޑްޑާކާއިރުން މަޖުބޫރުކުރެވިގެން ކަމަށެވެ. މި މައްސަލައިގައި މާމެންދޫ މެޖިސްޓްރޭޓް ކޯޓުން ނިޔާ ހުކުމުގައި ބޭނުންކޮށްފައިވާ މި ބާވަތުގެ މައްސަލަތަކުގައި ބައިވެރިޔާގެ އިއްބަސްވުމުގެ ސަރަހައްދުގައި ސުވާލު އުފެއްދިނަމަ ޝަރީޢަތަށް ސާބިތުކޮށްދިނުމުގެ ބާރު އުފުލުމުގެ ޒިއްމާއަކީ އެފަރާތުން ބުނާ ފަރާތެއްގެ ކަމަށް ވާއިރު، މި އެއްބަސްވުމުގައި ސޮއިކުރަން ޖެހުނީ މަޖުބޫރުވެގެން ކަމުގައި ދަޢުވާލިބޭ ހުސައިން އަބްދުލް ގާދިރުން ސާބިތުކޮށްދިނުމުގައި އެހެންކަމުން ނުވާކަމުގައި ކޮންޓްރެކްޓްބެހޭ ޤާނޫނުގެ 12 ވަނަ މާއްދާއާއި 13 ވަނަ މާއްދާއާއި 14 ވަނަ މާއްދާއާއި 15 ވަނަ މާއްދާގައި ބުނާފަދަ ހާލަތެއް މުޅިއެއްގޮތަކަށް ދަޢުވާލިބޭ ހުސައިން އަބްދުލް ގާދިރުއަށް ސާބިތު ނުކުރެވޭ ކަމަށާއި އެހެން ކަމުން ދުވަހެއްގެ ދުރުދުރުގައި ސަރަހައްދަކުން ކޮންޓްރެކްޓްގެ އަސަރެއް ނެތްކަމަށެވެ. މި ގޮތުގައި ދިފާޢުގެ ހައިކޯޓުން ހުކުމްގައި ބުނެފައިވާ ކޮންޓްރެކްޓްބެހޭ ޤާނޫނުގެ 15 ވަނަ މާއްދާގައި މީހެއްގެ މައްކަރުން ނުފޫޒާއި ހިންގާފަދަ މަގާމުގައި ހުރި، އެފަދަ ނުފޫޒު ހިންގައިގެން މުހިއްމު ކޮންޓްރެކްޓްގައި ބައިވެރިޔާފައިވާ ނުހަނުގަދަ ބާރުކުރުން ނުފޫޒުގެ ބޭނުންކޮށްގެން ކަމަށް ބުނެވިފައި، އެއްބަސްވުމެއް ވާ ދެފަރާތުގެ ދެމެދުގައި ހައްސާ ގެއްލުމެއް އުވިފައި، މިފަދަ ގެއްލުމެއް ނުލިބޭ ދެފަރާތުގެ ދެމެދުގައި ހާލަތު ބަޔާންކޮށް، ނުހަނުގަދަ ނުފޫޒެއް ގެއްލިފައި ކޮންޓްރެކްޓްގެ އުސޫލުގައި ވާނަމަ، މި ގޮތުގެ ސާބިތުކުރުމުގެ ބާރު ޤަޟާއީ ގޮތުން ކޮންމެ ފަރާތަކުން ނުފޫޒު ހިންގައިފިކަމަށް ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުގެ މައްޗަށް އަޅާނެ ކަމެވެ. ނުހަނުގަދަ ނުފޫޒުގެ ބާރު ބޭނުންކޮށްގެން ހިންގާ ކޮންޓްރެކްޓްތަކުގައި އެ ފަރާތެއްގެ ހުރިހާ ވާހަކަ ނުފޫޒު ހިނގުމާއި ގުޅިގެން ހިނގާ ކަމެކެވެ. މިގޮތުން ކަމުގައިވާ ކޮންޓްރެކްޓްގެ ކަމެއް ނުހަނުގަދަ ނުފޫޒާއި ބުނެވިފައިވާ ކަމުގައި ވިޔަސް ބާރު ބޭނުންކުރުން ހިނގާ ކަމެވެ

---

[65] ދިވެހިރާއްޖޭގެ ވަޒީފާއާބެހޭ ޤާނޫނު (ޤާނޫނު ނަންބަރު 02/2008) ގެ 27 ވަނަ މާއްދާ.

[66] 2018/HC-A/14

ކޮންޓްރެކްޓުގެ ބައިވެރިއަކު ބުނާނަމަ އެކަން ސާބިތުކޮށްދިނުމުގެ ބުރަ އަދުލުއްޔާ ކޮންޓްރެކްޓުގެ އަނެއް ބައިވެރިޔާ ނުވަތަ ނުރަނގަޅު ނުފޫޅުބޭނުންކުރިކަމަށް ތުހުމަތުކުރާ ފަރާތުގެ މައްޗަށް ކަމަށްވެއެވެ.

އަދި މިފަދަ ހާލަތްތަކުގައި ކޮންޓްރެކްޓެއް ކުރިން ކޮންޓްރެކްޓުގެ އެއް ބައިވެރިއަކު އަނެއް ބައިވެރިއެއްގެ މައްޗަށް އެކަކަށްވުރެ ނުފޫޒު ބޭނުންކުރިކަން ކަމަށް ކޮންޓްރެކްޓުގެ ބައިވެރިއަކު ކޮޅުން ބާރުފޯރުވައިގެން ސާބިތުކުރުމުގެ ޒިންމާ އޮތީ އަދާކުރަން ޖެހޭ ފަރާތުގެ މައްޗަށް ކަމަށް ނަސްރުﷲ ކަމާލުއްދީން ވ. އިސްމާޢީލް ޝުޖާޢު[67] ގެ މައްސަލާގައި ހުކުމްކޮށްފައި ވެއެވެ. ހައިކޯޓުން ބަޔާންކޮށްފައިވެއެވެ.

ސާބިތުކުރުމުގެ މިންގަނޑު

ސާބިތުކުރުމުގެ ބުރަ އުފުލަންޖެހޭ ފަރާތުން ގާނޫނު ލާޒިމުކުރާ މިންވަރަށް އެ ބުރަ އުފުލައިފިކަން ނުވަތަ ނޫންކަން އިނގޭނީ ދެފަރާތުން ހުށަހަޅާ ހެކިތައް ހަރުދަނާގޮތުގައި ނިމުމުން. ސާބިތުކުރުމުގެ ބުރަ އުފުލަންޖެހޭ މިންވަރު ބިނާވެފައި އޮންނާނީ އެ މައްސަލައިގެ ބާވަތުގެ މައްޗަށެވެ. މައްސަލައިގެ ބާވަތުން، އެ މައްސަލައިގައި ކޯޓުން ގޮތެއް ނިންމަންޖެހޭ ވަކިއާދައް ސާބިތުކޮށްދީން ޖެހޭނީ މިންވަރު ކަނޑައަޅާފައިވަނީ ގާނޫނުންނެވެ. ހަސްމު ހުރަހަކާ ހުކުމުތަކުން އެ ބާވަތުގެ މައްސަލައެއްގައި ހުރި ދިބުންޖެހޭ މިންވަރަށް ހުރި ބިއްޖެހޭކަމަށް ގަބޫލުކުރެވޭނީ ސާބިތުކުރުމުގެ ބުރަ އަދާކުރެވިއްޖެ ކަމަށް ބެލެވޭނެއެވެ. އަދި އެ ދަރަޖައިން ނުވަތަ އެ ވަޒަނުގައި ސާބިތުކުރާ މިންވަރު ބެލެވޭނެއެވެ.

ގާނޫނުން ތާޢީދުކުރަނީ ކޯޓުން ގޮތެއް ނިންމަންޖެހޭ ވާޤިޢާ ހިނގިތޯ ނުވަތަ ނޫނޭތޯ ނުވަތަ އެ ވާޤިޢާއާއި ވުޖޫދުވެ އޮތްތޯ ނުވަތަ ނޫންތޯ ފަނޑިޔާރު ކަށަވަރުކުރުމެވެ. އެކަން ފުރަތަމައިގައި ހިނގާފައި އޮތްކަން ކަމަށް ނިންމުމުގެ އިޙްތިމާލު ފަނޑިޔާރަށް ނޯންނާނެއެވެ. ފަނޑިޔާރުގެ އިޙްތިމާލުގައި އޮންނާނީ ހަމައެކަނި އެކަން ހިނގާކަމަށް ބެލުން ނުވަތަ އެކަން ނުހިނގާކަމަށް ބެލުމެވެ. މި ދެ ގޮތެވެ. ފަނޑިޔާރުގެ ހިތުގައި ޝައްކެއް އޮތްނަމަ އެ ޝައްކެއް ފައިދާވާނީ ދަ ޚަސްމުންކުރަ ސާބިތުކުރުމުގެ ބުރަ އުފުލުމުންނެވެ. އެ ވާޤިޢާ ސާބިތުކުރަން ދިނުމުގެ ޒިންމާ އޮތް ފަރާތަށް ފަނޑިޔާރުގެ ހިތުގައި އޮތް ޝައްކު ފުރިހަމައިން ނިކުމެވިއްޖެނަމަ އެ ފަނޑިޔާރަކަށް ދަޢުވާކުރާގޮތަށް އެ ކަން ހިނގާފައި ނެތީއެވެ. އެ ފަނޑިޔާރު ސާބިތުކަން ދިނުމުގެ ޒިންމާ އޮތް ފަރާތަށް ހިތުގައި އޮތް ޝައްކު ފުރިހަމައި ދުރުކޮށްދީފައިނުވާނަމަ އެކަން އޮޅުނީ ހިނގާފައި އޮތީއެވެ.

ގާނޫނުލްޢުޤޫބާތުގެ 15 ވަނަ މާއްދާގެ (ނ) ގެ (2) ގައި ބުނެފައިވާ ގޮތުން އެހެން ގޮތަކަށް ކަނޑައެޅިގެން ބުނެފައިނުވާނަމަ، ޖިނާއީ މައްސަލައެއް ސާބިތުކުރުމުގެ ބުރަ އުފުލަންޖެހޭ މިންވަރަކީ އެކަށީގެންވާ ޝައްކުން

---

[67] 2017/HC-A/180

ނެތް މިންވަރެވެ.[68] އިސްލާމީ ޝަރީޢާގައި ބާރުއެޅިގެންވާ ހައްދުތަކުގެ މައްސަލަތަކުގައި ކަންހިނގާފައި އޮތްކަން ފަނޑިޔާރަށް ގަބޫލުކުރެވުން ޖެހޭނީ ފަނޑިޔާރުގެ ހިތުގައި އެކަމުގެ ހަޤީޤަތާމެދު އެއްވެސް ޝައްކެއް ނުއުފެދޭ މިންވަރަށެވެ. މަދަނީ އަދި އިދާރީ މައްސަލަތަކުގައި ހެކި ދައްކަންވާނީ ބޮޑަށް ގަބޫލުކުރެވޭ މިންވަރަށެވެ.

މަދަނީ މިންގަނޑާއި އެކަށީގެންވާ ޝައްކެއްނެތް މިންގަނޑާ ދެމެދުގައި އިތުރު މިންގަނޑެއް އޮންނަ ކަމަށް ބައެއް އިލްމުވެރިން ބަޔާންކޮށްފައިވެއެވެ. މި މައުޟޫޢުގައި ދިވެހިރާއްޖޭގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުން ނިންމާފައިވާ ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ. އަހުމަދު މުންތަޒިރު[69] ގަޟިއްޔާގައި، ކުޑަކުދިންނަށް ޖިންސީ ގޯނާކުރާ މީހުންނާމެދު ޚާއްޞަ އުސޫލުތަކަކުން އަމަލުކުރުމުގެ ޤާނޫނު[70] ގެ 47 ވަނަ މާއްދާގައި، ޖިނާއީ ކުށް ސާބިތުކުރުމަށް އާންމުކޮށް ބޭނުންވާ މިންގަނޑު، އެޤާނޫނުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ ޖިނާއީ ކުށްތަކާ ގުޅިގެން ތަރުތީބުކޮށްފައި އޮތްއޮތުން ސުޕްރީމް ކޯޓުން ކަނޑައަޅުއްވާފައި ވެއެވެ. އަދި އެ ގާނޫނުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ ކުޑަކުދިންނަށް ޖިންސީ އަނިޔާކުރުމުގެ މައްސަލަތަކާއި އެކަށީގެންވާ ޝައްކެއް ނެތް މިންވަރަށް ސާބިތުކުރަން ނިންމުމުގެ ބަދަލުގައި، އަނިޔާވެރިޔާ ކުޑަކުއްޖާ ދީފައިވާ ބަޔާނަކީ ހަމައެކަނި ސާބިތުކުރުމަށް ފުދޭ ހެއްކެއް ކަމަށްވާތީ، އެ ގަޟިއްޔާގައި އެވިޑެންސްގެ ކުރިން ބަލާނެ މިންގަނޑަކީ އެކަށީގެންވާ ޝައްކެއް ނެތް މިންވަރަށް ސާބިތުކުރުމުގެ ބަދަލުގައި ކުށް ސާބިތުވާ މިންވަރު ކަމަށް ސުޕްރީމް ކޯޓުން ބަޔާންކޮށްފައިވެއެވެ.

އެއްވެސް ޝައްކެއް ނެތް މިންވަރު

ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޤާނޫނުލްއުޤޫބާތުގެ[71] 1204 ވަނަ މާއްދާގެ (ހ) ގައި ބުނެފައިވަނީ މީހެއްގެ މައްޗަށް ކުށުގެ ހުކުމްކުރުމަށްޓަކައި ދައުލަތުން ކުރާ ދަޢުވާގެ ދަލީލުތައް ސާބިތުކޮށްދޭންޖެހޭނީ ދައުލަތުން ކަމަށް، އަދި އެއީ އުސޫލެއް ކަމަށްވެސް ޖިނާއީ ކުށުގެ ސާބިތުކުރަންޖެހޭ އެއްވެސް ބައެއް ސާބިތުކުރަން ޖެހޭނީ އެކަށީގެންވާ ޝައްކަކުން ބޭރުވާ މިންވަރަށް ސާބިތުކުރަންޖެހޭ ކަމަށެވެ. އަދި އެ މާއްދާގެ (ށ) ގެ (1) ގައި ބުނެފައިވާ މިންވަރަށް ކުށް ސާބިތުކުރުމަށް ކުރިމަތިވާ ޝަކުވާތަކުގެ ތެރެއިން ސާބިތުކުރާ މިންވަރު ގަބޫލުކުރެވޭނީ ހެކިތަކުން ކުށެއް ކުރިކަން ސާބިތުވާ މިންވަރަށް ކުށްވެރިކުރުމަށް ބޭނުންވާ މިންވަރު ކަމަށް ފާހަގަކޮށްފައިވެއެވެ. އަދި މަސްލަހަތު ޚިޔާލުތަކުގެ ބޭނުމުގައި، ދައުލަތުން ހުށަހަޅާ ހެކިތަކަށް އަސާސީ ބިނާކޮށް އެއްވެސް ޝައްކެއް ނެތް މިންވަރަށް ކުށް ސާބިތުކުރަން ވާނެކަމަށް މި މާއްދާގެ (ށ) ގައި ބުނެފައިވެއެވެ. އަދި އެ މާއްދާގެ (ށ) ގެ (2) ގައި ބުނެފައިވާ ގޮތުން އެއްވެސް ހެއްކެއް ހުށަހެޅުމުގެ ބޭނުމަކީ އެއްވެސް މިންވަރަކަށް ފުރިހަމަކުރަމުން އެކަށީގެންވާ ޝައްކެއްނެތް މިންވަރަށް ކުށް ސާބިތުކުރުމެވެ.

---

[68] ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޤާނޫނުލްއުޤޫބާތު (9/2014) ގެ 15 ވަނަ މާއްދާގެ (ހ).

[69] 2019/SC-A/77

[70] 12/2009

[71] 9/2014

ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޤާނޫނުލްޢުޤޫބާތު[72]ގެ 1205 ވަނަ މާއްދާގެ (ހ) ގައި ބުނެފައިވަނީ އެ ޤާނޫނުގައި އެހެން ގޮތަކަށް ބަޔާންކޮށްފައި ވިނަމަވެސް، އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި ހައްދު ކަނޑައަޅާފައިވާ ނުވަތަ ޤިޞާޞް ކަނޑައަޅާފައިވާ ކުށެއް އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި ކަނޑައެޅިފައިވާ ގޮތުގެ މަތިން އެއްވެސް ޝައްކެއްނެތް މިންވަރަކަށް ސާބިތުވެއްޖެ ނަމަ އެކުށެއްގެ މައްޗަށް ކަނޑައަޅަންވާނީ އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައިވާ ގޮތުގެ މަތިން އެކަމަށް އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައިވާ އަދަބުކަމަށެވެ.

އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި ހައްދު ކަނޑައަޅާފައިވާ ނުވަތަ ޤިޞާޞް ކަނޑައަޅާފައިވާ ކުށެއް ސާބިތުކުރަން އެއްވެސް ޝައްކެއްނެތް މިންވަރަށް ސާބިތުވާން ޖެހެން ކަމަށް ޢިލްމުވެރިން ބުރަވެވަޑައިގެންފައިވަނީ ހަދީސް ޝަރީފުގެ ނަޞް: «ادرؤوا الحدود بالشبهات» މި ބަސްފުޅުގައި، ކިރިޔާވެސް ޝައްކެއް އޮތްނަމަ، ވީހާވެސް ބޮޑަށް ހައްދު ޤާއިމުކުރުން ދުރުވެގެންވާން ކިރިޔާ ބަސްފުޅާ އަންގަވާފައިވާ އެންގެވުމަށް އަމަލުކުރުމުގެ ގޮތުންނެވެ.[73]

އެކަށީގެންވާ ޝައްކެއްނެތް މިންވަރު

މަތީގައި ކުރިން ބުނެވުނު ޤާނޫނުގައި އެހެން ގޮތަކަށް ބުނެފައިވާނަމަ، ޖިނާއީ މައްސަލައެއް ސާބިތުކުރުމުގެ ބުރަ އުފުލަންޖެހޭ މިންވަރަކީ އެކަށީގެންވާ ޝައްކެއް ނެތް މިންވަރެވެ.[74] އެކަށީގެންވާ ޝައްކެއްނެތް މިންވަރަކީ ކޮންފަދަ އެކަމެއް ހިނގިކަން [illegible] [illegible] ނޫނެވެ. އެއީ ޝައްކުކޮށްފައި [illegible] [illegible] [illegible] ނޫނެވެ. [illegible] މައްޗަށް ހުރި ހެކިތައް ވަރުގަދަކުރުމުގެ ސަބަބުން [illegible] އެކަން ހިނގުމުގެ ވަރަށް ހަނި ފުރުޞަތެއް އޮންނަކަމަށް [illegible] އެކަން ވެސް އެއީ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ޙާޞިލުވެއްޖެ.

ދިވެހިރާއްޖޭގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުން ނިންމާފައިވާ އެޕީލުގެ ނަންބަރު 51/SC-A/2018 ޤަޟިއްޔާގައި ބުނެފައިވަނީ ޖިނާއީ މައްސަލަ ޖިނާއީ ކުށެއް ސާބިތުކުރަން ކަނޑައަޅަންވާނީ އެ މިޒާނު [illegible] [illegible] ނުވަތަ އެހެން މިޒާނު ކުރި [illegible] މަސްއޫލިއްޔަތު ޖެހޭނީ [illegible] [illegible] އުފުލަންޖެހޭ [illegible] ޤާއިމުވެފައިވާކަން އެކަށީގެންވާ ޝައްކެއްނެތް މިންވަރަކަށް އިސްބާތުކުރުމުން ކަމަށެވެ. ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ނަންބަރު 2019/SC-A/41 ޤަޟިއްޔާގެ ހުކުމުގައި ބުނެފައިވަނީ ޖިނާއީ މައްސަލަތަކުގައި ސާބިތުކުރުމުގެ ބާރުގައި [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ވަޒަން ކުރުމަށްފަހު މައްސަލަ ބަލާ ފަރާތުން ގަބޫލުކުރާ ހެކިތަކާއި ދަލީލުތަކާއި އެ ހެކިތަކާއި ދަލީލުތަކުން އިސްތިދުލާލުކުރެވޭ ނަތީޖާތަކުގެ މައްޗަށް ބުރަވެ ހުރެ ޙަޤީޤަތް ގަބޫލުކުރާ މިންވަރަށް [illegible] ގަބޫލުކުރެވިގެން ދުނިޔެ ޖިނާއީ މައްސަލައިގައި ކުރިމަތިލާ ސާބިތުކޮށްދޭކަމަށް ވާޖިބު ކަނޑައެޅެން ނުވާނެ ކަމަށެވެ.

---

[72] 9/2014

[73] Sobhi R. Mahmassani, *Falsafat Al-Tashri' Fi Al-Islām*, The Philosophy of Jurisprudence in Islam, Leiden, E.J. Brill, 1961, translated into English by Farhat Ziadeh, 220 – 248.

[74] ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޤާނޫނުލްޢުޤޫބާތު (9/2014) ގެ 15 ވަނަ މާއްދާގެ (ހ).

ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުން ބަލާފައިވާ އަސީލް އަޙްމަދުގެ މަރުގެ މައްސަލައިގައި[75] ހައިކޯޓުން ބުނެފައިވަނީ އެކަށީގެންވާ މިންވަރުގެ ޝައްކެއްނެތް މިންގަނޑަކީ އެ މައްސަލައިގެ ވާޤިޢާތަކާއި ހުށަހެޅިފައިވާ ދަލީލުތަކުގެ މައްޗަށް ބަލާއިރު އެކަން އެނޫން އެހެން ގޮތަކަށް ހިނގާފައި ނުވާނެކަން ޔަޤީންވުން ނުވަތަ ކަށަވަރުވުމެވެ. މިގޮތުން ބަޔާންކުރުމަށްފަހު ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުން ބުނެފައިވަނީ އެ މައްސަލައިގައި ހުށަހެޅިފައިވާ ހެކިތަކާއި ދަލީލުތަކަށް ބަލާއިރު ހާދިސާ ހިނގިކަން [illegible] ދުށް ހެކިބަހުން އެ ހާދިސާގައި އިސްތިޢުމާލުކުރި [illegible] ކަމާއި އަދި އަސީލަށް ވަޅިއެޅިކަން އިސްތިއުނާފުކުރާ ފަރާތް [illegible] ދުށް ކަމަށް [illegible] އުމުރުން [illegible] ކަމާއި، އެ ހާދިސާ ހިނގާފައިވާ ސަރަހައްދުން ނަގާފައިވާ ސީސީޓީވީ ފުޓޭޖްތަކުން އިސްތިއުނާފުކުރާ ފަރާތް އެއްގޮތް ސިފަތަކެއް މީހަކު ފެންނަ ކަމަށް ވީޑިއޯ އެނަލިސިސް [illegible] އެނަލިސިސް ރިޕޯޓުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ ކަމާއި، އަސީލް މަރުވެފައިވާ އެ ހާދިސާގައި އަސީލްއަށް ލިބިފައިވާ އަނިޔާ ލިބިގެން ކަމަށް [illegible] އަސީލްއަށް ފަރުވާދިނި ޑޮކްޓަރު [illegible] ބަޔާން [illegible]، 23 ޑިސެމްބަރ 2014 ވަނަ ދުވަހު ހަވީރު 4:30 ގައި މާލޭ ދިރި ގޯޅިގައި ހުންނަ [illegible] އެކްސްޕްރެސް ކުރިމަތީގައި އަސީލް އާއި [illegible] ހަތަރު ސައިކަލްގައި [illegible] ދިޔަ މީހުންގެ ތެރެއިން [illegible] ވަޅިން ހަމަލާދިނުމުގެ ސަބަބުން [illegible] ކަމަށް، އަސީލް [illegible] ދިޔަ މީހުންގެ ތެރެއިން އެކަކު އިސްތިއުނާފުކުރާ ފަރާތްކަމަށް މި މައްސަލައިގައި ޝަރީޢަތަށް ހުށަހަޅާފައިވާ ހެކިތަކާއި ގަރީނާ [illegible] އެކަށީގެންވާ [illegible] ސާބިތުވާތީ، އިސްތިއުނާފުކުރާ ފަރާތުގެ މައްޗަށް ދައުވާކޮށްފައިވާ ޤަތުލުޢަމްދުގެ ދައުވާ ސާބިތުވާ ކަމަށެވެ.

ބޮޑަށް ގަބޫލުކުރެވޭ މިންގަނޑު

މަދަނީ މައްސަލަތައް ސާބިތުކުރަން [illegible] މިންވަރަކީ ބޮޑަށް ގަބޫލުކުރެވޭ މިންގަނޑެވެ. ވާޤިޢާއަކީ ހިނގާފައިވާ ކަން ނުވަތަ ނުހިނގާކަން [illegible] ގޮތުން ހުށަހެޅޭ ދަލީލުތަކުގެ [illegible] އެ ދެ [illegible] ބޮޑަށް ގަބޫލުކުރެވޭ [illegible] [illegible] ސާބިތުވާނެއެވެ. މި މިންވަރަކީ [illegible] [illegible] އަދި [illegible] ނަމަ އެ [illegible] ނުވަތަ ވާޤިޢާއެއް [illegible] ސާބިތުވިއެވެ. އެހެންނަމަވެސް [illegible] ނަމަ އެ [illegible] ނުވަތަ ވާޤިޢާއެއް [illegible]. ޖިނާއީ މައްސަލައެއް ސާބިތުކުރުމުގެ މިންގަނޑަށް ވުރެ [illegible] މަދަނީ [illegible] ސާބިތުކުރެވޭނެއެވެ. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] އެކަމެއް ސާބިތުވާނެއެވެ. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] އެ [illegible] [illegible] އެކަމެއް [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] އެކަމެއް ސާބިތުވާނެއެވެ.

---

[75] 2016/HC-A/380

ބައެއް ފަރާތަކުން، މަދަނީ މައްސަލައެއްގެ ތެރޭގައި އެ މައްސަލައިގައި ހިމެނޭ އެއް ޚަޞްމުގެ މައްޗަށް އަނެއް ޚަޞްމު ޖިނާއީ ޖަރީމާއެއްގެ ތުހުމަތު ކުރެއެވެ. އެފަދަ ތުހުމަތެއް ސާބިތުކުރުމަށް މަދަނީ މައްސަލަތަކުގައި ވާގޮތަށް ސާބިތުކުރާ މިންގަނޑު ކަމުގައިވާ ބޭޑަރ ގަބޫލުކުރާ މިންގަނޑެވެ.[76] މިސާލަކަށް ޖިންސީ ފުރައްސާރައާއި ގޯނާކުރުން ހުއްޓުވުމުގެ ގާނޫނު[77] ގެ 2 ވަނަ މާއްދާގެ (ރ) ގައި ބުނެފައިވަނީ އެ ގާނޫނުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ ކުށެއް ކޮށްފައިވާކަން ދެނެގަތުމަށް ބެލޭނީ މާހައުލުގައި ޖިންސީ ފުރައްސާރައާއި ގުޅޭ އަދަބުގެ ހިނގުމާއި ގުޅިގެން މަދަނީ މިންގަނޑުން ކަމަށެވެ.

މަދަނީ މައްސަލައެއް ސާބިތުކުރުމަށް ހިފަހައްޓަންޖެހޭ މިންވަރު ކަމުގައިވާ ބޭޑަރ ގަބޫލުކުރާ މިންގަނޑުން ހުރި ވަޒަންކުރާނެ މިންގަނޑާމެދު ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ މޯލްޑިވްސް އެއަރޕޯޓްސް ކޮމްޕެނީ ލިމިޓެޑް ވ. ޖާބިރު އަބްދުއްރަހްމާން[78] ގަޟިއްޔާގައި ފަނޑިޔާރު ހުސްނުއްސުޢޫދު އިޚްތިލާފުވެފައިވާގޮތުގައި ވެއެވެ.

މޯލްޑިވްސް އެއަރޕޯޓްސް ކޮމްޕެނީ ލިމިޓެޑް (އެމްއޭސީއެލް) ވ. ޖާބިރު އަބްދުއްރަހްމާން[79]

މި ގަޟިއްޔާގައި ސުޕްރީމް ކޯޓުން ބަލާފައިވަނީ ޖާބިރު އަބްދުއްރަހްމާން މޯލްޑިވްސް އެއަރޕޯޓްސް ކޮމްޕެނީ ލިމިޓެޑްގައި އަދާކުރަމުން ގެންދިޔަ ވަޒީފާއިން، ނޯޓިސް ދިނުމެއް ނެތި ވަކިކުރި ކަމަށް އެއްގޮތަށް ނިންމަވާ ނަންބަރު އޮވެ.

މި މައްސަލަ އިސްތިއުނާފުކުރަމުން އެމްއޭސީއެލްގެ ފަރާތުން ހުކުމުގައި ފުރަތަމަ ނިންމާގައި ބުނެފައިވަނީ މި ވައްކަމުގެ ތުހުމަތު ޖާބިރު ވަޒީފާއިން ވަކިކުރެވުނީ ޖިނާއީ މިންގަނޑުން ސާބިތުކުރަން ޖެހޭ ކަމެއް ކަމަށާއި، ސިޔާސީ ފުރުޞަތު ފަރާތްތަކުގެ އިސްތިއުނާފު ބަޔާނުގައި އަދިވެސް މިންގަނޑު ކަމަށް ބަލައިގަތުމުގެ ތަފާތު ވަޒަންކުރުމުގައި އެ ހުކުމާއި ގުޅޭ ސިޔާސަތުތަކާ ޚިލާފަށް މަދަނީ ވަކިކުރުމުގެ އަދަބު ޖިނާއީ ނިޔާގައި ހުށަހަޅާ ސާބިތުކުރުމަށް ވޭދިވާތީ ދެން ސާބިތުކުރާ އަސާސީ ވަޒީފާއިން އެ ޖިނާއީ ފުރުޞަތު އިސްތިއުނާފުވާ ދަރަޖައިގެ ހިނގުމާ ކަމަށް ދެކޭ ހުކުމާގެ ފަރާތުން ހުށަހަޅާފައިވާ ކަމެވެ. ޖާބިރު އަބްދުއްރަހްމާނުގެ ފަރާތުން ބުނީ ޖަވާބުގައި ބުނެފައިވަނީ ކުށުގެ ޖިނާ ހުކުމެއް ސިޔާސީ ފުރުޞަތު ހުރިހާ ނިޔާވެރިވުމާއި ބައްޔަކު ވައްކަމަކީ ކުރަން ހުއްދަ ކަމަށާއި، ޖިނާ ނުކުތާ ހުރިހާ ކަމަކީ ނުވަތަ އެކުގައި ހުއްދަ ފަރާތެއް ނުވަތަ ހުށަހަޅާ ކަމަށާއި، ތުހުމަތު ކުރެވިދާނެ ބަޔާނުގައި ވާ ނިޔާއާ އެކު ވެރިކަން ވަކި މަދަނީ މައްސަލައެއް އެ ހުކުމުގައި ހުށަހަޅާ ކަމަށެވެ.

> ފަނޑިޔާރު ހުސްނުއްސުޢޫދުގެ ޚިޔާލުގައި ބުނެފައިވަނީ:
>
> "މިގޮތުން، ހުރިހާ ގަޟިއްޔާ ކަމަށް ވީނަމަވެސް ދެ ގޮތަކުން ގަބޫލުކުރާ ޙާލަތް ހުރި މި ފަދަ
> ހާލަތްތަކުގައި ސިވިލް ބޭނުން ބަލާ ދަލީލު ނޫން ހަމަޖެހޭ ފަރާތުން ގަބޫލުކުރާ ގޮތަށް ބަލާއިރު

---

[76] *Hurst v Evans* [1917] 1 KB 352; *Bater v Bater* [1957] 1 QB 247.

[77] 16/2014

[78] 2018/SC-A/49

[79] 2018/SC-A/49

އެކަން ކުރާނޭ ތަފާތު އެކިއެކި ގޮތް ހެއްކާބެހޭ އުސޫލުތަކުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވެއެވެ. އެހެންކަމުން މި މައްސަލައިގައި ވީޑިއޯ ހެކިން [illegible] [illegible] ގޮތުން [illegible] [illegible] ފަރާތުން [illegible] ގޮތް ތަފާތުވެފައި ވާތީ މިކަމުގައި ބޮޑަށް [illegible] ގޮތް ކަނޑައެޅުމުގައި އަންނަނިވި ގޮތްތަކަށް ރިޢާޔަތްކުރަމެވެ.

ކަން ހިނގާފައިވާ ގޮތުގައި [illegible] ދެ ގޮތް ފަރާތްތަކުގެ ކުރިމަތީގައި [illegible] [illegible] އެއްވެސް ގޮތެއް މުސްތަޙީލު ގޮތް ކަމަށް [illegible]، [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ފަނޑިޔާރަށް ކަނޑައެޅިފައިވާނަމަ، ދެން [illegible] އެންމެ [illegible] ބޮޑު [illegible] މިންގަނޑުން [illegible] ވެފައިވާ ގޮތް ކަމަށް ބެލެވިގެންނެވެ. ހަމައެހެންމެ، ހުކުމްކުރުމުގައި ހެކިތަކާ ވަޒަންކުރާއިރު، ކަށަވަރުވާ ގޮތް ކަމަށް [illegible] [illegible] ނުވަތަ އެއަށްވުރެ [illegible] ކަމުގައި [illegible] ފަރާތްތަކުގެ [illegible] [illegible]، [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]، [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]، [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ކަންވެފައިވާ ފަނޑިޔާރަށް ބޮޑަށް [illegible] [illegible].

އިނގިރޭސި ވިލާތުގެ ހައިކޯޓުގެ ޤަޟިއްޔާއެއް ކަމުގައިވާ މިލަރ ވ. މިނިސްޓަރ އޮފް ޕެންޝަންސް ޤަޟިއްޔާގައި ލޯޑް ޑެނިންގް ބުނެފައިވަނީ:

"ހުށަހެޅިފައިވާ ހެކިތަކުން ބަލާއިރު، އެކަން ނުވުމަށްވުރެ ބޮޑަށް އެކަން ވެފައިވާކަމަށް ބެލެވޭކަމަށް ފަނޑިޔާރަށް ބެލެވިއްޖެ ނަމަ ސާބިތުކޮށްދިނުމުގެ މަސްއޫލިއްޔަތު އަދާކުރެވިއްޖެއެވެ. ނަމަވެސް ދެ ގޮތްވެސް އެއީ ކަންވެފައި އެއްވަރުން ގޮތްކަމަށް ފަނޑިޔާރަށް ބަރާބަރުވާނަމަ، ސާބިތުކޮށްދިނުމުގެ މަސްއޫލިއްޔަތު އަދާކުރެވިފައި ނުވާނެއެވެ."

[illegible] އުސޫލުން [illegible] ކަމަށް ވެއްޖެއްޔާ، [illegible] ވެފައިވާ ކަމަށް 50% އަށް ފަނޑިޔާރަށް ގަބޫލުކުރެވޭނަމަ ދަޢުވާކުރާ ފަރާތަށް މައްސަލަ [illegible]. އަދި [illegible] ކަންވެފައިވާ ކަމަށް 51% އަށް ފަނޑިޔާރަށް ގަބޫލުކުރެވޭނަމަ އެ ދަޢުވާ ދަޢުވާކުރާ ފަރާތަށް ކާމިޔާބު ވާނެއެވެ. އެހެންކަމުން ބޮޑު ގަބޫލުކުރެވޭ ގޮތުގެ މިންވަރަކީ 1% ގެ ތަފާތެއް ކަމަށް މަދުވިޔަސް އެކަށީގެންވާ ކަމެކެވެ.

ބޮޑަށް [illegible] ގޮތް [illegible] ގޮތުގެ މިސާލުން ބަޔާންކޮށްލެވިދާނެއެވެ. މިސާލަކަށް، [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ބޮޑަށް [illegible] [illegible] [illegible]، [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]، [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]، [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]، [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

> ކުރެވޭ އަމަލު ހިންގުމުގެ ފުރުސަތު ކުޑަކަމަށްވެ. އެ ދެ ގޮތުންކުރެ ސިފައެއް ތުހުމަތުކުރެވޭ އަމަލު ހިންގުމާއި ކަމަށް ބުރަވާ ނަމަ އެކޮޅަށް ހުރި ހުކުމެއް ވަރުގަދަވާން ޖެހޭނެއެވެ. މިސާލަކަށް، މަކަރާ ހީލަތް ހުރުމުގެ އަމަލުތަކާއި ކަމަށްވުރެ ބޮޑަށް ބުރަވާންޖެހޭނީ އެކަން ހިންގާއިރުވެސް މުހިއްމުކަމުގެ ފުރުޞަތު ކުޑަކަމުން ކަމަށް ކުރެވޭ ތުހުމަތުތަކެވެ. ގަސްތުގައި މިހާރަކު އަނިޔާކުރިކަމަށް ވުރެ ބޮޑަށް ބުރަވާންޖެހޭނީ އެކަށީގެންވާކަން ހިނގި ކަމެއް ކަމަށް ކުރެވޭ ތުހުމަތުތަކެވެ.
>
> މި ހަމަތަކުން ބަލާއިރު، ޤާބިލު އަބްދުއްރަހްމާންގެ ވައްކަން ތުހުމަތުކުރެވިފައި ފަސްޖެހުމުގެ ފުރިން ވައްކަން ކުރިކަމުގެ ތުހުމަތު ކަމަށްވާއިރު، އެ ދާރާގެ ޖީބު އޭގާ ހުރެވިފައިން ފުރުން ކަމުގައިވީ ނަމަވެސް، އެ ފުރިން އޭގެ އެއްބައެއް ނިގުޅައިގެން ފުރިހައްޔާ ނުވެއެވެ. އަދި އޭގެ ފުރި ދެބައިއިޓަޗީތަކުން ކުރެވިފައިވާ ބައެއް ހުރި ބޮޑު ހެކިތަކުން ސާބިތުވާ ނަމަވެސް ވަކިގޮތަކަށް ހުރިކަމަކީ ނުވެއެވެ. އަދި އޭގެ ގޮތުން ބަޔާންކުރެވިފައިވާ ތަފާސީލުތަކުން ދެއްކި ކަމުގެ ދަލީލެއް ހޯދުމަށް ފުރުޞަތެއް ނުވެއެވެ. އޭގެ ބަލިއެއް ކަމަށް ދެކުނު ތަކެތި ހުރިކަމުގެ މިންވަރު ސާބިތުކުރެވެނީ ހަމައެކަނި ބަޔާނުގެ އަލީގައި ކަމަށް ބުނެވޭނެއެވެ. އެ ފާހަގަކޮށްލެވޭ ހެކިތަކުގެ މަދުކަމެއް ދިޔަ ޙަރަކާތްތަކުގެ ތެރެއިން ފެނިގެން ނުދާތީއެވެ. މި ހުކުމުގައި އަންނަނިވި ނުކުތާ ސިޔާސީ ހުރިއެވެ. ބަލައިލިއިރު ބަލާއިރު ބަލައިގަނެ ސާބިތުކުރުމުގެ ކަމުގެ ފަހަރާ ފެނިގެންވާކަން ވަކިކޮށް ބަޔާންކުރުމަށް ފުދިގެންނުވާކަން ފެނެއެވެ. އެހެން ބަޔާން ބަލާލާކަށް ދަލީލުތަކެއް ނުވެއެވެ. ހަމައެކަނި އެ ބަޔާނުގެ ބިނާގައި ބަލާނަމަ އޭނާ ކުށުގެ ވަކި ބައެއް ކުރިކަމަށް ނިންމުނުކަމާ ހަމައެކަނި ބުނެވޭނެއެވެ.
>
> އެހެންކަމުން މި މައްސަލައިގައި އުއްޒަތުގެ އިން ޤާބިލު އަބްދުއްރަހްމާން ވައްކަން ކުރިކަމަށް ދެއްވިފައިވާ ސަބަބު ނުވަތަ އޭނާގެ މައްސަލަ ތުހުމަތުކުރެވުނު އަމަލު އޭނާ ކުރިކަމަށް ސާބިތުނުވާތީ، މި މައްސަލައިގައި ޤާބިލު އަބްދުއްރަހްމާން އުއްޒަތުގައި އަދާކުރުމަށް ޙުކުމްކުރެވުނު ވައްކަން ކުރިކަމުގެ ނިންމުމުގައި މައްސަލަ އަދާކުރިކަމަށް ޝަރީޢަތުގެ ކޯޓުން ކުރި ހުކުމެއް ނަގާލައިފިއެވެ."

މަތީގައި މައްސަލައިގައި ސާބިތުކުރުމަށް ހަރުދަނާކަމުގެ މިންވަރު ކަމުގައިވާ ބޮޑު ގަބޫލުކުރެވޭ މިންގަނޑު ހެކިތަކުން ކޮށް ދިވެހިރާއްޖޭގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ އޮފީސް ވ. އަޙްމަދު ރަޝީދު[80] ގަޟިއްޔާގެ ހުކުމުގެ ފަސޭހަކޮށް ހުސްނުއުސޫލުގެ ދަށުގައި ބަލާނުލެވޭނެއެވެ.

---

[80] 2017/SC-A/38

1. އަޙުމަދު ރަޝާދު ފުލުހުންގެ ވަޒީފާއިން ވަކިކުރަން މޯލްޑިވްސް ޕޮލިސް ސަރވިސްގެ ޑިސިޕްލިނަރީ ބޯޑުން ނިންމައިރު، އެ ބޯޑުގެ ކުރިމަތީގައި ހުރި ހެކިތަކާއި އެ ބޯޑުން ނިންމި ނިންމުމަށް އެކަށޭނަ ހިފެހެއްޓޭތޯ ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ މޯލްޑިވްސް [illegible] ވ. [illegible] އަބްދުއްރަޙްމާން[81] ޤަޟިއްޔާގެ ޙުކުމުގެ 39 ވަނަ ޕެރެގްރާފުން ފެށިގެން 44 ވަނަ ޕެރެގްރާފުގެ ނިޔަލަށް ހިމެނޭ ޕެރެގްރާފުތަކުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ އުސޫލާ އެއްގޮތަށް ޝަރީޢަތަށް ބޭނުން ގަބޫލުކުރެވޭ މިންގަނޑަށް ވަޒަންކުރިއިރު އަންނަނިވި ކަންކަން ފާހަގަކުރެވިފައިވެއެވެ.

2. ފޯން އެކްސްޓްރެކްޝަން ރިޕޯޓް: މި ރިޕޯޓުގައިވާ ގޮތުން، ޖަލު ކޮޓަރިން ހޯދުނު ފޯނުން ކޮށްފައިވާ މުޢާމަލާތްތަކަށް ބަލާއިރު، އަޙުމަދު ރަޝާދުގެ ނަންބަރު 7574207 އާއި 7640744 ނަންބަރަށް އެ ފޯނުން މެސެޖްކޮށްފައިވެއެވެ. އެފޯނުގައި ހުރި މެސެޖްތަކަށް ބެލިއިރު 18 ޖެނުއަރީ 2011 ވަނަ ދުވަހު 00:21 ގައި 7640744 ނަންބަރު ފޯނުން، ޖަލު ކޮޓަރިން ހޯދުނު ފޯނުން ކޮންސްޓަބަލް އަޙުމަދު ރަޝާދުގެ 7574207 ފޯން ނަންބަރު ފޮނުވައި އަޙުމަދު ރަޝާދުގެ އެ ނަންބަރަށް [illegible] [illegible] ވެއެވެ. އަދި ޖަލުގެ ކޮޓަރިން ހޯދުނު ފޯނުން އަޙުމަދު ރަޝާދުގެ ފޯނަށް 4 މެސެޖް ކޮށްފައިވެއެވެ. ހަމަ އެދުވަހު 02:37 ގައި އަޙުމަދު ރަޝާދުގެ ފޯނުން މެސެޖް [illegible] ކަމަށް ބުނެ [illegible] [illegible] 7640744 ނަންބަރު ފޯނަށް، ޖަލުކޮޓަރިން ހޯދުނު ފޯނަށް [illegible] މެސެޖެއް ފޮނުވައި، އަޙުމަދު ރަޝާދުގެ ފޯނުން މެސެޖް [illegible] ކަމަށް ބުނެ ޖަލުގެ ކޮޓަރިން ހޯދުނު ފޯނަށް މެސެޖްކޮށްފައިވެއެވެ.

3. ދޫނިދޫ C-14 ކޮޓަރިން ހޯދުނު ފޯނުން 7640744 ފޯނުން އައި 00:21 ގައި މެސެޖްކޮށްފައި [illegible] އަޙުމަދު ރަޝާދުގެ ނަންބަރު 7574207 ފޯނާއި 7640744 ފޯނުން ދެމެދުގައި ވާހަކަ ދެއްކި ކަމަށެވެ. ފިރިހެން [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] އަންހެން [illegible] [illegible] [illegible] ހުރި [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] އަޙުމަދު ރަޝާދުގެ އަމިއްލަ [illegible] [illegible] އަޙުމަދު ރަޝާދު [illegible] ކަމަށް ފޯނުން ފޯނަށް [illegible] [illegible] މުޢާމަލާތްތައް ކުރި [illegible] 7640744 ފޯނުން މުޢާމަލާތްތައް ކުރި [illegible] 7640744 ނަންބަރު ފޯނާއި [illegible] [illegible] [illegible]. އަދި 7640744 ފޯނުން [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ދެމެދުގައި [illegible] [illegible] އެނގެއެވެ. އަޙުމަދު ރަޝާދު [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ޖަލުގެ ކޮޓަރިން ހޯދުނު [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] އަޙުމަދު ރަޝާދުގެ [illegible] [illegible]. އަދި [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] އަޙުމަދު ރަޝާދު

---

[81] ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ނަންބަރު 2018/SC-A/49 ޤަޟިއްޔާ

ރަޝާދުގެ ނަންބަރު 7574207 ފޯނަށް މެސެޖުކޮށްފައިވެއެވެ. އަޒުހަރު ރަޝާދުގެ ފޯނަށް ފޮނުވި މެސެޖުތަކަށް ޖަވާބު ނުދިނުމުން އަންނަނިވި ޑިލީޓް ކުރެވިފައިވާ ފޯނުން 7640744 ނަންބަރު ފޯނަށް ގުޅައި ސުވާލުކޮށްފައިވެއެވެ.

އަޒުހަރު ރަޝާދުއާ ދެކޮޅަށް ކުރެވޭ ސުވާލުތައް

(ހ) ޝާހިދު C-14 ޑިސްކް ފުރުން ފޯނާއި 7640744 ފޯނާ ދެމެދު 18 ޖަނަވަރީ 2011 ގެ ދަންވަރު 12 ގެ ފަހުން ބަދަލުކުރެވިފައިވާ މެސެޖުތަކުން، ފިރިހެން ކޮއްކޮ ވަޒީފާގެ ބަލިވާ އަންހެން ވަޒީފާގެ ހުރި ޑޭޓާ ފެނުނު ބަތްޓަރީ ގަވާއިދާ ހިލާފަށް ބަޔަކު ބަދަލުކުރި އަޒުހަރު ރަޝާދު އެއްބަސް ބޭއްވިފައިވާ ކަމަށް ބެލެވިދާނެތޯ، އަޒުހަރު ރަޝާދު އެކަމުގައި ބައިވެރިވާނަމަ އެ ދެ މީހުން އެކުގައި ވާހަކަ ދައްކާނެ ހިތްވާނެ ގޮތް ހުއްޓެވެ؟

(ށ) ޑިއަކަށް އެއްޗެއް އެބޮޑުކުރުވިސް އެތަނުގައި ޖެހޭކަށް މިހާރު ގުޅުވިދާނެ ކަމުގައިވާތީވެ އެފަދަ ކަމެއް ކުރުމަށް އަޒުހަރު ރަޝާދުދީން އެހެން މިހާރު ބޭނުންކުރީމަ، އަޒުހަރު ރަޝާދުގެ ފޯން ނަންބަރު ދިވެހި 7640744 ފޯނުން C-14 ޑިސްކް ފުރުން ފޯނަށް އަޒުހަރު ރަޝާދުގެ ނަންބަރު 7574207 ފޮނުވައި އެ ނަންބަރަށް ގުޅުމަށް ބޭނުންވި ކަމަށް ބެލެވިދާނެތޯ؟

(ނ) ފުލުހުން ބޭނުންކުރި އެތަކެއް ނުފެނުނުމުން C-14 ޑިސްކް ފުރުން ފޯނުން އަޒުހަރު ރަޝާދުގެ ނަންބަރު 7574207 ފޯނަށް އެތަކެއް ނުފެނުނުކަން އެކަމާބެހޭ ޑޭޓާ މެސެޖުކުރި ކަމަށް ބެލެވިދާނެތޯ؟

(ރ) ފުލުހުން ބޭނުންކުރި އެތަކެއް ނުފެނުނުކަމާ އަޒުހަރު ރަޝާދުގެ ފޯނުން މެސެޖަށް ޖަވާބުނުދޭ ކަމަށް ބެލެ C-14 ޑިސްކް ފުރުން ފޯނުން 7640744 ނަންބަރަށް މެސެޖުކުރުމުން އެތަކެއް ފުލުހުން ބޭނުންކުރި ސީދާ އަޒުހަރު ރަޝާދުގެ އަމިއްލަ އަތުން ކަމަށް އަޒުހަރު ރަޝާދު ބެލުމަށް 7640744 ނަންބަރު ފޯނުން ބެލު ޖަވާބުދީފައިވާ ކަމަށް ބެލެވިދާނެތޯ؟

(ބ) އަޒުހަރު ރަޝާދުއާ އެ ކަމާ އެއްބަސް ވެގެން ނުބެލީ އަޒުހަރު ރަޝާދުގެ ނަންބަރު އަޒުހަރު ރަޝާދުގެ ފޯނުގެ ނަންބަރު ދިނީ އެހެންމީހުންގެ ދެމެދުގައި ބަދަލުކުރެވުނު މެސެޖުތަކުގައި އެ ވާހަކަ އެކުގައި ދައްކަނީ ސަބަބަކީ އެބަ އިނގޭ ހުއްޓެވެ؟

(ޅ) އަޒުހަރު ރަޝާދުގެ ފޯނަށް ޑިސްކް ފުރުން ފޯނުން މެސެޖުކުރުމުން، އަޒުހަރު ރަޝާދުގެ ފޯނުން ޖަވާބު ނުދެވުނުކަމަށް ބެލެ ޑިސްކް ފުރުން ފޯނުން އަނެއްކާ 7640744 ނަންބަރަށް މެސެޖުކުރުމުން އަޒުހަރު ރަޝާދުގެ

ނަންބަރު 7574207 ފޯނުން ޖަވާބުދެއްވުމުގެ ސަބަބު އަޙްމަދު ރަޝާދު ނުދަންނަ އަދި މުޢާމަލާތް ނުކުރާ އަދި ގުޅުމެއް ނެތް ފަރާތަކަށް އެނގިދާނެ ހެއްޔެވެ؟

(ހ) ޓެލެކޮމިއުނިކޭޝަންސް އޮތޯރިޓީގެ ކޯލް ރެކޯޑުތަކުން ދައްކާގޮތުގައި 7640744 ނަންބަރު ފޯނާއި އަޙްމަދު ރަޝާދުގެ ނަންބަރު 7574207 ފޯނާ ދެމެދު އެކަކު އަނެކަކަށް އެތައް ދުވަސް މަތީން ގުޅާފައިވާ ކަމަށް ފެންނާތީވެ، އެކަމުން 7640744 ފޯނު ގެންގުޅޭ ފަރާތަކީ އަޙްމަދު ރަޝާދު ދަންނަ އަދި މުޢާމަލާތް ކުރަމުން ދިޔަ މީހެއްކަން ދޭހަވެއެވެ.

(ށ) ދުނިދޫ ކަސްޓޮޑިއަލްގައި މަސައްކަތްކުރާ ފުލުހަކަށް، ނަންބަރު 7640744 ފޯނުން ގުޅައި ދުނިދޫ ކަސްޓޮޑިއަލް އަށް ވަގަށް އެއްޗެހި އެތެރެކުރުމަށް މަސައްކަތް ކޮށްފައިވާކަން އެނގެއެވެ.

އަޙްމަދު ރަޝާދާ އެއްކޮޅަށް ކުރެވޭ ތުހުމަތު

(ހ) ދޮރިން ފުލުހުން ފޯނުން އަޙްމަދު ރަޝާދުގެ ނަންބަރަށް ގުޅުވި މުސްތަގުބަލު އަޙްމަދު ރަޝާދު ޖަވާބުދީފައި ނުވެއެވެ.

(ށ) ދޮރިގައި ބަންދުގައި ހުރި މީހަކަށް ސިއްރިއްޔާތު ދިނުން ފިޔަވައި އަޙްމަދު ރަޝާދު ގަވާއިދާ ޚިލާފަށް އެއްވެސް އެއްޗެއް ބަންދުގައި ހުރި މީހަކަށް ދައްކުވާދީފައި އެއްވެސް ހެއްކެއް ހުށަހަޅާ ނުވެއެވެ.

މީގައި މި ފަރާތުގެ ކަންކަން ބެލުމާ ވަޒީފާއަދާކުރާ ކަންކަމުގައި ރަސްމީ ދާއިރާއެއްގެ ބޭނުން ނެތި ގޮސް ހުރިކަމަށް ބުނެ އަޙްމަދު ރަޝާދު ސަސްޕެންޑްކުރީ ޖަލުގެ ޒިންމާދާރު ބަންދުގައި ހުރި މީހަކާ ގުޅުން ބާއްވައި ބަންދުގައި ހުރި މީހަކަށް އެއްޗެހި ބަދަލުކޮށްދީފައިވާ ކަމަށް ތުހުމަތުކޮށްގެންނެވެ. ފޯނުގެ ފަހުން ފޯނުން މުޢާމަލާތުގައި ބޭނުން ކުރި 7640744 ފޯނުން މުޢާމަލާތަށް ވަޒީފާގެ ދާއިރާގައި ބޮޑަށް ގުޅިގެން ދެވިފައިވާ ކަރުދާސްތަކާއި ގުޅޭގޮތުން ޖަލުގެ ޒިންމާދާރު ބަންދުގައި ހުރި މީހަކާ ގުޅުން ބާއްވާފައި އޮތް އެއްވެސް ހެއްކެއް އަޙްމަދު ރަޝާދުގެ ފަރާތުން ހުށަހަޅާ ނުވެއެވެ. އަދި ވަޒީފާގެ ދާއިރާގައި އެއްވެސް ގޮތަކުން ގުޅުވާފައިވާ ކަމަށް ޝަރީޢަތުގައި އެއްވެސް ހެއްކެއް ހުށަހަޅާފައި ނުވާކަމަށް ބަޔާންކުރެވޭ ގޮތް ޖަލުގެ ޒިންމާދާރު ފަރާތުން ދިޔަ މުޢާމަލާތުގެ ސިޔާސަތާ ގުޅޭ ގޮތުން ހުށަހަޅާ ނުވެއެވެ. އަޙްމަދު ރަޝާދުގެ ތިމާގެ ވާހަކަ އެއް ފަރާތުން 7640744 ނަންބަރު ފޯނާއި އަޙްމަދު ރަޝާދުގެ ނަންބަރު 7574207 ފޯނާ ދެމެދު އެކަކު އަނެކަކަށް އެތައް ދުވަސް މަތީން ގުޅާފައިވާ ކަމަށް ޓެލެކޮމިއުނިކޭޝަންސް އޮތޯރިޓީގެ ކޯލް ރެކޯޑުތަކުން ފެންނާތީވެ، 7640744 ފޯނު ގެންގުޅޭ ފަރާތަކީ އަޙްމަދު ރަޝާދު ދަންނަ އަދި މުޢާމަލާތް ކުރަމުން ދިޔަ މީހެއްކަން އެނގެއެވެ، މި މައްސަލައިގައި ތުހުމަތުކުރެވޭ އަމަލުތަކުގައި ޖަލުގެ ޒިންމާދާރު ބަންދުގައި ހުރި މީހަކާ ގުޅުން ބާއްވާފައިވާ ކަމަށް ޖަލުގެ ފަރާތުން ސާބިތުކޮށްދެވިފައިވާ ކަމަށް ބެލެވެއެވެ. އަޙްމަދު ރަޝާދު ބަލައިގަނެފައިވާކަން ފެނެ

ބޭނުން ގަބޫލުކުރެވޭ އެ މުސްތަޤުބަލުގައި ހަވާލާ ދިފާޢުވާ ތަކުރާ ކުރޭގެ ފުރާނަގެ ވަރަށް ބޮޑުކަން ތަފާތުވާ އަތު ކަށަވަރު

ބައިވެރިވެގެން ނުވަތަ އޭނާގެ ދައުރުން އޮތްގޮތުން ކަމަށެވެ.

މުހައްމަދު ހަސަން ވ. ފިރާތު ސަޕްލައިސް ޕްރައިވެޓް ލިމިޓެޑް[82]

ހައިކޯޓުގައި މައްސަލަ އިސްތިއުނާފުކުރި ފަރާތް އިސްތިއުނާފުކުރައްވާ ކުންފުނީގެ ވަޒީފާއިން ވަކިކޮށްފައިވަނީ އިސްތިއުނާފުކުރި ފަރާތުން ކުންފުނީގެ މުދަލަށް ޚިޔާނާތްތެރިވުމުގެ ތުހުމަތުގައެވެ. މި މައްސަލައިގައި ހައިކޯޓުގައި އިސްތިއުނާފުކުރި ފަރާތުން ހުށަހެޅި އެއް ނުކުތާގައި ބުނެފައިވަނީ ގާނޫނުއަސާސީގެ 51 ވަނަ މާއްދާގައި ބުނެފައިވާ އެކަށީގެންވާ ޝައްކުގެ މިންވަރަށް ސާބިތުވާން ނުކުރެވޭ ކަމަށާއި އެހެން ކަމުން ނޯޓިސް ދިނުމަކާނުލައި ވަޒީފާއާ ބެހޭ ގާނޫނުގެ 23 ވަނަ މާއްދާގެ ދަށުން އޭނާ ވަޒީފާއިން ވަކިކޮށްފައިވަނީ ބައިންސާފުން ކަމަށެވެ. އިސްތިއުނާފުގެ މައްސަލަ ނިންމަމުން ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުން ކުރި ހުކުމުގައި ބުނެފައިވަނީ މުވައްޒަފެއްގެ މައްޗަށް ޖިނާއީ ކުށެއްގެ ތުހުމަތު ކުރިމަތިވެފައިވާކަމީ އެކަނިވެސް ވަޒީފާ ދޫކޮށްލާ ކަމަކަށް ނުވަތަ ވަޒީފާ އަދާކުރާ މަޤާމުން ގެއްލުވާލެވޭނެ ކަމަކަށް ދިވެހިރާއްޖޭގެ ގާނޫނުއަސާސީގެ 51 ވަނަ މާއްދާގެ (ހ) ގައި ބުނާ ޖިނާއީ މިންގަނޑުން ސާބިތުވެއްޖެ ހާލަތުގައި ނޫންކަމަށާއި، މި ހާލަތުގައިވެސް ވަޒީފާދޭ ފަރާތުން ބަލަން ޖެހޭނީ އެ މުވައްޒަފުގެ މައްޗަށް ތުހުމަތު ކުރުވާފައިވާ ކަން ދެކިގެން ވަޒީފާދޭ ފަރާތުން ކުރާ ތަޙުޤީޤަކުން މަދަނީ އަދި އިދާރީ ފިޔަވަޅު އެޅުމަށްޓަކައި އެކަމުގެ ސާބިތުކުރަން އޮންނަ މިންގަނޑަކީ އެކަން ސާބިތުވުމަކީ ކަމަށާއި، އެ މިންގަނޑަކީ މައްސަލައާ ގުޅިގެން ހުށަހަޅާފައިވާ ހެކިބަހާއި ތަކެތި ބަލައިގެން ބޭނުން ބޮޑުވާ ގޮތުގެ މައްޗަކަށް ޙާޞިލްކުރަން ކަމަށެވެ.

ބައްޔިނާ ގަބޫލުކުރެވޭ އެކަށީގެންވާ ސަބަބުތަކެއް ނުވަތަ ހެކިތަކެއް

ގާނޫނުއަސާސީގެ 46 ވަނަ މާއްދާގައި ބުނެފައިވަނީ ހައްޔަރުކުރާ މީހާއަށް މީހަކު ކުށެއް ކުރާކަން ފެނިގެން، ނުވަތަ މީހަކު ކުށެއް ކޮށްފައިވާކަން، ނުވަތަ އެމީހަކު ކުށެއް ކުރާނެ ކަމަށް ބައްޔިނާ ގަބޫލުކުރެވޭފަދަ އެކަށީގެންވާ ސަބަބުތަކެއް ނުވަތަ ހެކިތަކެއް ހުރިގެން، ނުވަތަ ކޯޓުގެ އަމުރަކުން ހައްޔަރުކުރުމަށް ދީގެން، އެއްވެސް މީހަކު ހިފައި ހައްޔަރުކުރެވޭނީ، ނުވަތަ ބަންދުކުރެވޭނީ އެގޮތުން ކަމަށެވެ.

---

[82] 2011/HC-A/124

ގާނޫނުއަސާސީގެ 48 ވަނަ މާއްދާގެ (ރ) ގައި ބުނެފައިވާ ކުށެއްގެ ތުހުމަތުގައި ބަންދުކޮށްފައިވާ މީހާ ބަންދުކޮށްފައި ވަނީ ގާނޫނީ ހަމަތަކުގެ މަތިންތޯ ކަނޑައެޅުމަށް، އެމީހަކު ހައްޔަރު ކުރުމުންތާ ސައުވީސް ގަޑި އިރުގެ ތެރޭގައި، ފަނޑިޔާރެއްގެ ކުރިމައްޗަށް ހާޒިރުކުރަން ވާނެ ކަމަށެވެ. އަދި ޝަރުއީގޮތުން ނުވަތަ ޝަރުއީގޮތާ ނުލައި އެ މީހަކު ދޫކޮށްލުމަށް، ނުވަތަ ބަންދުގައި ބެހެއްޓުމަށް އަމުރެއް ނެރުމުގެ ބާރު އެ ފަނޑިޔާރަކަށް ލިބިގެންވެއެވެ.

ކޯޓު އަމުރެއްގެ ދަށުން ނުވަތަ އެނޫންވެސް ގޮތަކަށް ހައްޔަރުކުރެވޭ މީހަކު ބަންދުކޮށްފައިވާ ގާނޫނީ ހަމަތަކުގެ މަތިންތޯ ކަނޑައެޅުމަށް، ގާނޫނުއަސާސީގެ 49 ވަނަ މާއްދާގެ ދަށުން، އެ މީހެއްގެ މައްޗަށް ޝަރީޢަތް ހިންގުމުގެ ކުރިން އެމީހާ ބަންދުކޮށްފައި ބަހައްޓާނީ ނުވަތަ އެމީހާ އެ ދޫކޮށްލުމުގައި ވިޔަސް ބަހައްޓާނީ ކަނޑައަޅުވަން ތަޙްޤީޤުގެ ކުރިމައްޗަށް ގެނެސް ހިނދު އެ މީހާ ބަންދުކޮށްފައިވާ ގާނޫނުއަސާސީގެ 46 ވަނަ މާއްދާގައި ބުނާ މިންވަރަށް ހުރި ހުރިގޮތާ ނުވަތަ ނޫނީތޯ ފަސްޖެހިފަ ކަރަވަރުކުރުމަށް ގާނޫނުއަސާސީގައި ބަޔާންކުރެވިފައިވެއެވެ. އެ ހަމަގޮތުގައި ހާލަތުކުރަނީ ގޮތަކަށް ގާނޫނުއަސާސީގެ 46 ވަނަ މާއްދާ ތަޙްޤީޤުކުރާ މިންގަނޑަކީ ކުރިން އެމީހާގެ ކުރިމަތިން "ޖުރުމެއްގެ ބައިވެރިއަކު ކަމަށް ގޮތުން ދެކުމަށް އެކަށީގެންވާ ސަބަބުތަކެއް ހުރުމާއި ހުރިގޮތެއް" ދަށުގައެވެ. އެހެނަމަ ހުރިގޮތަކުން ނުވަތަ އަދި ގާނޫނުއަސާސީގެ 49 ވަނަ މާއްދާގައި ބުނާ އެއްވެސް ސަބަބެއް ޤާނޫނީގޮތުގެ ބަންދުގައި ބެހެއްޓުމުގެ އުސޫލުތަކުގެ އިސްތިސްނާ ލިބިގެންވެއެވެ.

ތުހުމަތުކުރެވޭ މިންގަނޑަން ހިރުކުން

ހުސައިން އިބްރާހީމް ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް[83] ގަޟިއްޔާގައި ހައިކޯޓުން ބުނެފައިވާ ގާނޫނުއަސާސީގެ 49 ވަނަ މާއްދާއާ އެއްގޮތަށް ކުށެއްގެ ތުހުމަތުގައި ބަންދުކުރުމުގައި އެމީހެއްގެ މައްޗަށް ތުހުމަތުކުރެވޭ ކުށް ސާބިތުކުރުމަށް ކާފީ ހެކިތަކެއް ނެތް ކަމުގައިވިޔަސް ކުރެވޭ ނުރައްކާތެރި ކަމެއް ތަޙްޤީޤަށް، އެކަން ތަޙްޤީޤުގައި ހުރަސް އެޅިދާނެކަމުގެ އުނދަގޫތަކާއި ހިމެނެނީ ކަމާއި، ހެކިބަހަށް ބަދަލު ގެނެސްދާނެ ކަމާއި، ޖަމާޢަތުގެ އަމާންކަމަށް ނުރައްކާވާ ކަމާއި، އޭނާ ފިލައިދާނެ ކަމާއި، އަދި ހެކިތަކަށް ބަދަލު ގެނައުމާއި ހެކިބަހަށް ނުފޫޒު ފޯރުވުމާއި ދެ ތުހުމަތު ހުރިކަމާއި، ދެކުމަށް ބުރަވެވޭ ކަމެއް ކަމާއި، ޢަދާލަތުގެ ރައްކާތެރިކަމަށް ކަމާއި، ދެމެހެއްޓުމުގައި ތަޙްޤީޤަށް ކުރިމަތިވާ ކަމާއި، ހެކީގެ ގޮތުގައި ރަނގަޅު ގޮތެއް ބަލާ ކަމަކީ ދެމެހެއްޓުމުގެ ކުރިމަތިލާ ފަނޑިޔާރަށް ބަލަންޖެހޭ ކަމެކެވެ. ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ނަންބަރު 2010/SC-A/19 ނަންބަރު ގަޟިއްޔާގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ ގޮތަށް ހުރި ޝަރުއީ ތުހުމަތެއް ބަލާފައިވާ ފަދަ ތަޙްޤީޤު ހިންގެވެ. ހައިކޯޓުން އިޢުތިރާފް ބުނެފައިވާ މި ގަޟިއްޔާގައި ބުރި މައްސަލައަށް ބަލާއިރު ހުސައިން އިބްރާހީމްގެ ބަންދުގެ މުއްދަތު ޖަހައި ދިނުމަށް ފުރުޞަތު އެދިފައިވާ 15 މޭ 2012 ގެ ރަނގަޅު 00:15 އާއިރު ހުސައިން އިބްރާހީމް މ. ދިލާސާ ގޯތިސްގެ ވަނަ ފަންގިފިލާއަށް ވަދެ އެގެއިން ވައްކަން ކުރަމުން އުޅުނުކަމަށް ތުހުމަތު ކުރެވުނު މައްސަލައެއްގައި ކަމަށާއި، އޭނާ ހައްޔަރުކުރެވުނީ ވަކި ކުރުގެ ފާރިން ކަމަށާއި، ކުރުގެ ތުހުމަތުގައި މިހާރު

---

[83] 2012/HC-A/145

ބަންދުގައި ބެހެއްޓުމަށް އަމުރުކުރުމުގައި އެކަށޭނެ ސާބިތުވާ މިންވަރަށް ހެކި ހުށަހެޅުން ލާޒިމުވާ ކަމަށާއި، އެފަދަ މަޖިލީހަކަށް ހެކި ހުށަހަޅަންޖެހޭ މިންވަރަކީ އެމީހާގެ ބަންދުގެ މުއްދަތު އިތުރުކުރުމަށް ނުވަތަ ބަންދުގައި ބެހެއްޓުމަށް އެދޭ ކުށުގެ ތުހުމަތު އޭނާގެ މައްޗަށް ކުރެވޭފަދަ ހުރިކަމުގައިވީ ހިނދު، ހުސައިން އިރުޝާދުގެ މައްޗަށް ތުހުމަތުކުރެވޭ މިންވަރަށް ފުދުން ފަސޭހަވާދުގެ ކުރިމައްޗަށް ހުރި ހުރަހަކާފައިވާ ކަމަށްވެ. މި މައްސަލައަށް ބަލާއިރު މި މައްސަލައިގައި ތުހުމަތުކުރެވޭ މިންވަރަށް ހުރި ހުރިކަމަށް ފަސޭހަވާދު ކަސެކެވާގައިވުރެ 15 ޑި 2012 ގެ ދަންވަރު 00:15 އެހާއިރު ހުސައިން އިރުޝާދު މ. ދިރާސާ ވޯލްސްގެ 9 ވަނަ ފަންގިފިލާއަށް ވަދެ އެމިއުނިޝަން ފުރިހަމަ އާރާ އެކަނިން ހަލަބޮލި ކޮށްލުމެވެ.

ތުހުމަތުކުރެވޭ މިންވަރަށް ހެކި ހުރުމަކީ ކޮބައި ހެއްޔެވެ. މި ސުވާލު އުފުލުނު އެއް މައްސަލައަކީ ސުޕްރީމް ކޯޓުން ނިންމާފައިވާ ސަރިބާ އިބްރާހީމް ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް[84] މި މައްސަލައެވެ. މި މައްސަލައިގައި ފަސޭހަވާދު ދެ ނ. މުހައްމަދު އިބްރާހީމް ގެ ރައްދުގައި ބޭނުންވެސް ދިނުމާ އިބްރާހީމް ބަންދުގައި ބެހެއްޓުމާ ގުޅޭ ދާއިރާ ނިސްބަތްވާ މައްސަލައިގާ ފަސޭހަވާދު ދޮ ސުވާލުތަކުގެ ޖަވާބު ހޯދަން ޖެހޭ ކަމަށްވެ. ފުރަތަމަ ސުވާލަކީ ފަސޭހަވާދުގެ ކުރިމައްޗަށް ހުރި ހުރަސްތަކުގެ ބޭނުމުގައި މިހާ ދެން ތުހުމަތުކުރެވޭ ކުށް އޭނާ ހިންގިކަމަށް ބެލޭ ހުރި ހެކި ނުފެނޭތޯ. ދެވަނަ ސުވާލަކީ ޤާނޫނުއަސާސީގެ 49 ވަނަ މާއްދާގައި ބަންދުގައިވާ ހާލަތްތަކަށް ޤާނޫނީ ޒިންމާދާރުވާ ދިމާވާ ނުރަނގަޅު ކުރުމެވެ. އިތުރުން ބަންދުގައިވާ ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގެ[85] 60 ވަނަ މާއްދާ އަދި ޑެފިނިޝަން މާއްދާ ބަލާއިރު ފުރަތަމަ ސުވާލުގެ ޖަވާބު ހިން ޗެކަކުން ދެވިދާނެއެވެ. ފުރަތަމަ ޝަރުޠަކީ ކުށްކުރިކަމުގެ އެއްވެސް ހެއްކެއް ހުރުމެވެ. ދެވަނަ ޝަރުޠަކީ ތުހުމަތުކުރެވޭ ކުށް އެމީހާ ހިންގިކަމަށް ތުހުމަތުކުރެވޭ މިންވަރަށް ހެކި ހުރުމެވެ.[86] ތިންވަނަ ޝަރުޠަކީ ތުހުމަތުކުރެވޭ ކުށް އެހެން މީހަކު ހިންގިކަމަށް ތުހުމަތު ކުރެވޭ މިންވަރަށް ހެކި ނެތް ނަމަވެސް، އެކަން ތުހުމަތުކުރެވޭ ޖަރީމާގެ މިންވަރާއި ހިސާބު ހުރުމެވެ.[87] ތުހުމަތުކުރެވޭ މިންވަރަށް ހެކި ހުރިކަމާއި އެކަނިކަމެއް ކަމަށް ތުހުމަތުކުރެވޭ މިންވަރުގެ ހެކި ހުރިކަން ބާޢިރާޒްކުރުމުގެ ޖެހޭ އަންނަނިވި ބަންދުކުރަން ފަރާތުން ކަމަށް މި ދިވެހިރާއްޖޭގެ ކޯޓުތަކުން ބަލަމުން ގެންދެވިއެވެ. ޤާނޫނުއަސާސީގެ 49 ވަނަ މާއްދާގައި ބަންދުކުރާ ހާލަތްތަކާބެހޭ ފަހުމްކުރުމުގެ ގޮތްތައް ފާހަގަކުރާ ކަމަށްއެކުލެވުނުގައި އެފަދަ ހާލަތްތަކުގެ ނުވަތަ ސަބަބުތައް ތަފްސީލުކޮށްފައިވާ ނުވަތަ ތަރުތީބުކޮށްފައިވާ ފާހަގަކުރާ ކަމަށް އެކުލެވޭނަމަ ޤާނޫނުއަސާސީގެ 49 ވަނަ މާއްދާގައި ބަންދުކުރާ ހާލަތްތަކާ ނުވަތަ ސަބަބުތަކާ ތަފާތުވިއަސް، އެފަދަ ހާލަތްތައް ނުވަތަ ސަބަބު ތަފްސީލުކޮށްދީފައިވާ ގޮތްތަކުން ބާރުލިބުނުގެ ކަމަކަށް. ތުހުމަތުކުރެވޭ ކުށް އެމީހާ ހިންގިކަމަށް ތުހުމަތުކުރެވޭ މިންވަރަށް ހެކި ނުވަތަ ޝަރުޠުތައް ތުހުމަތުކުރެވޭގޮތުގެ ހާލަތުގައި، އަދި ޤާނޫނުއަސާސީގެ 49 ވަނަ މާއްދާގައި ބުނާ ހާލަތްތައް ނުވަތަ ސަބަބު ތަފްސީލުކޮށްދީފައިވާ އަދި ހާލަތްތަކާ ތަފާތުކުރެވިގެންވާ ވަކިވަކި ސަބަބުތަކެއް ބޭނުންކޮށްގެން ނަމަ އަދި މިހާރު ބަންދުގައި ބެހެއްޓުމަށް އަމުރުކުރެވިދާނެ ކަމަށް މި މައްސަލައިގައި ސުޕްރީމް ކޯޓުން ކަނޑައަޅާފައިވެއެވެ.

މި މައްސަލައިގައި ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގެ[88] 60 ވަނަ މާއްދާގައި ބަޔާންކުރާ "ތުހުމަތުކުރެވޭ މިންވަރަށް ހެކި ހުރުން" އަކީ ކޮބައިކަން ބަޔާންކޮށްދީފައި ނުވެއެވެ. އެހެން ބައެއް މައްސަލަތަކުގައި، ހާއްސަކޮށް ކުރީގެ ގޮތުން، މިހާރު

---

[84] 2020/SC-A/93

[85] ޤާނޫނު ނަންބަރު 12/2016

[86] ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގެ ގެ 60 (ނ)

[87] ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގެ ގެ 60 (ބ)

[88] ޤާނޫނު ނަންބަރު 12/2016

ހައްޔަރުކުރާއިރު ހެކި ނުހުރެއެވެ. އެހެންކަމުން ބަންދުގެ މުއްދަތު އިތުރުކުރުމުގައި "ހެކި" ހުރުން ރާޖިހުވާނަމަ ޤާނޫނުއަސާސީގެ 49 ވަނަ މާއްދާގައި ބަޔާންކުރާ ސަބަބެއް ވުޖޫދުވެގެންވި ނަމަވެސް އެމީހަކު ބަންދުގައި ބެހެއްޓުމަށް އަމުރުކުރުމުގެ އިޚްތިޔާރު ފަނޑިޔާރަށް ނުލިބޭނެއެވެ. ކޯޓުގެ ފެނިން މީހަކު ހައްޔަރުކުރާ ހާލަތުތަކުގައި ހެކި ހޯދަން ފަރާތީ މި މަރުހަލާގައި ކަމަށްވާއިރު، ޖިނާއީ އިޖުރާއާތުގެ ޤާނޫނުގެ[89] 60 ވަނަ މާއްދާގައި ބަޔާންކުރާ "ތުހުމަތުކުރެވޭ މިންވަރަށް ހެކި ހުރުން" ކަމަށް ބުނެފައިވަނީ ކުށްވެރިން ކުށްސާބިތުކުރުމަށް ކޯޓަށް ހުށަހެޅުމަށް ފުދޭ "ހެކި" ހުރުމަކަށް ނޫނެވެ. އެ ހާލަތުގައި ހުރުމުން ޤާނޫނުއަސާސީގެ 46 ވަނަ މާއްދާ ރާޖިޢުކުރާ މިންގަނޑަކީ އެމީހާ ކުށެއްކޮށްފި ކަމަށް "މީހެއްގެ ބުއްދިއަށް ގަބޫލުކުރެވޭފަދަ އެކަށީގެންވާ ސަބަބުތަކެއް" ހުރުމެވެ. އެހެން އިބާރާތަކުން ބުނާނަމަ ކުށެއް ކުރިކަމަށް ތުހުމަތުކުރެވެން އެކަށީގެންވާ ސަބަބެއް އޮތުން ފުދޭނެއެވެ.

މިސާލަކަށް، އިސްވެ ބަޔާންކުރެވުނު ހުސައިން އިބްރާހީމް ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް[90] ގަޟިއްޔާގައި ބަންދުގެ މުއްދަތު ޖެހުމަށް ތުހުމަތުކުރެވޭ މިންވަރަށް ހެކި ހުރިކަމަށް ފަނޑިޔާރު ކަނޑައަޅާފައިވަނީ 15 މޭ 2012 ގެ ދަންވަރު 00:15 ހާއިރު ހުސައިން އިބްރާހީމް މ. ދިރާސާ ވޯވްސްގެ 9 ވަނަ ފަންގިފިލާއަށް ވަދެ އުޅުނިކޮށް ފުލުހުން އޭނާ ހައްޔަރުކޮށްފައިވުމުންނެވެ. އެމިންވަރަށް ބަލާއިރު އޭނާގެ މައްޗަށް ތުހުމަތުކުރެވުނު "ވައްކަން ކުރަން އުޅުމުގެ" ދަޢުވާ ސާބިތުވާ މިންވަރުގެ "ހެއްކެއް" ބަންދުގެ މުއްދަތު ޖެހިއިރު ފަނޑިޔާރުގެ ކުރިމަތީގައި ނެތެވެ. ބަންދުގެ މުއްދަތު ޖެހިއިރު ފަނޑިޔާރުގެ ކުރިމައްޗަށް ފުލުހުން ހުށަހަޅާފައިވަނީ އެމީހާ ކުށެއްކޮށްފި ކަމަށް "މީހެއްގެ ބުއްދިއަށް ގަބޫލުކުރެވޭފަދަ އެކަށީގެންވާ ސަބަބުތަކެކެވެ." ކުށެއްކޮށްފި ކަމަށް "މީހެއްގެ ބުއްދިއަށް ގަބޫލުކުރެވޭފަދަ އެކަށީގެންވާ ސަބަބެއް އޮވެއި، ޤާނޫނުއަސާސީގެ 49 ވަނަ މާއްދާގައި ބަޔާންކުރާ ސަބަބެއް ނުވަތަ ހާލަތެއް ވުޖޫދުވާ އޮތްނަމަ އެ ސަބަބެއް ނުވަތަ ހާލަތެއް ފިލައިގެން ދަންދެން އެ މީހަކު ކުރީގެ ތުހުމަތުގައި ބަންދުގައި ބެހެއްޓުމަށް ފުދެއެވެ.

އަޙްމަދު ފާރިސް މައުމޫން ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް[91]

މި ގަޟިއްޔާގައި ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ އޮފީހުން ކްރިމިނަލް ކޯޓުގައި އުފުލައިފައިވަނީ އޭނާގެ މައްޗަށް ތުހުމަތުކުރެވޭ ރިޝްވަތުގެ ކުށާ ގުޅިގެން، އޭނާގެ މައްޗަށް ހުރި މީހުންނަށް ނުޒޫލު ފޮނުވައި ހުރި ނައްތާލުމުގެ ބިރު އަމުދުން އޭނާ ބަންދުގައި ބެހެއްޓުމަށް އަމުރުކުރުމުގެ ނިޔާ ނިންމާފައެވެ. މި އަމުރު އަޙްމަދު ފާރިސްގެ ފަރާތުން ހައިކޯޓުގައި އިސްތިއުނާފުކުރުމުން 13 ޑިސެމްބަރު 2020 ގައި ހައިކޯޓުން ކުރި ހުކުމުގައި ބުނެފައިވަނީ ބަންދުގެ އަމުރަކަށް އެދި ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ އޮފީހުން ކްރިމިނަލް ކޯޓަށް ހުށަހަޅާފައިވާ ލިޔުންތަކުގެ ތެރޭގައި ހުރި ބަޔާނާއި މޯލްޑިވްސް ޕޮލިސް ސަރވިސްގެ 26 ޖެނުއަރީ 2018 ގެ ސިއްރު ރިޕޯޓާއި ކަމަށާއި، އެ ރިޕޯޓާ ދިރާސާ ބަޔާނުން ކުރިމަތިކޮށް ތުހުމަތުކުރެވޭ މިންވަރަށް ހެކި ހުރިކަމަށް ދޭހަވާކަމަށެވެ.

---

[89] ޤާނޫނު ނަންބަރު 12/2016

[90] 2012/HC-A/145

[91] 2018/HC-A/169

އަލީ ޢުބައިދު ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް[92]

މި ގަޟިއްޔާގައި ހައިކޯޓުން ކުރި ހުކުމުގައިވާ ފަނޑިޔާރު ހަސަން ޝަފީއުގެ ރައުޔުގައި ބުނެފައިވާ އަދި ޢުބައިދު ބަންދުކުރުމަށް ކްރިމިނަލް ކޯޓުން އަމުރުކޮށްފައިވަނީ އަދި ޢުބައިދުގެ މައްޗަށް ތުހުމަތުކުރެވޭ ކުށާ އޭނާއާ ގުޅުވާލެވޭ އެކަށީގެންވާ ހެކިހުރިކަމާއި އޭނާ ބަންދުން ދޫކޮށްލައިފިނަމަ މުޖުތަމައުގެ ސަލާމަތަށް ނުރައްކާ ވެދާނެ ކަމަށް ކްރިމިނަލް ކޯޓުގެ ފަނޑިޔާރަށް ފެންނާތީ ކަން އެނގޭ ކަމަށެވެ.

---

[92] 2020/HC-A/267

ޗެޕްޓަރު 4

އިޤްރާރު

ތައާރަފު

ކުށެއް ނުވަތަ ހައްގެއް ސާބިތުކުރުވާނެ އެއް މަސްދަރަކީ އިޤްރާރެވެ. ތަޢްރީފުކޮށް އިޤްރާރުގެ މާނައަކީ ގަބޫލުކުރުން ނުވަތަ ކަމަކަށް އެއްބަސްވުމެވެ. ގާނޫނީ ބަސްމަގުގައި އިޤްރާރަކީ ކުށެއް ކުރިކަމަށް، ނުވަތަ އެހެން މީހެއްގެ ހައްގެއް މައްޗަށް ލިބުމުން ނުވަތަ އަނގަބަހުން ނުވަތަ އިޝާރާތުން މީހަކު އެއްބަސްވެ ދޭ ބަޔާނަކަށެވެ. އާންމު ގޮތެއްގައި މަދަނީ މައްސަލަތަކުގައި އެހެން މީހެއްގެ ހައްގެއްގެ މައްޗަށް އެއްބަސްވާ އެއްބަސްވުމަށް ކިޔަނީ 'އިގްރާރު' އެވެ.[93] ޖިނާއީ މައްސަލަތަކުގައި ކުށެއްކުރިކަމަށް މީހަކު އެއްބަސްވާ އެއްބަސްވުމަށް ކިޔަނީ 'އިޢުތިރާފު' އެވެ. މި ދެ ބާވަތުގެ މައްސަލަތަކުގައި ވެސް ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޝަރުޢީ ނިޒާމުގައި ބޭނުންކުރާ ތަޢްރީފަކީ އިޤްރާރު އެވެ. 'އިޤްރާރު' ގެ މާނައިގައި ދިވެހިބަހުން 'އެއްބަސްވުން' މި ތަޢްބީރު ވެސް ބޭނުންކުރެއެވެ.

އިޤްރާރުގެ ޒަރީޢާއިން ކުށެއް ނުވަތަ ހައްގެއް ސާބިތު ކުރެވިދާނެކަން ކީރިތި ޤުރުއާނާއި ކީރިތި ރަސޫލާގެ ސުންނަތުން ސާބިތުވެއެވެ.

وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا (ބަޤަރާ ސޫރަތުގެ 282 ވަނަ އާޔަތް)

މާނަ: އަދި، އެމީހެއްގެ މައްޗަށް ހައްޤު ހުރި މީހާ ލިޔުއްވާހުށިކަމެވެ! އަދި، އޭނާގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ކަމުގައިވާ الله އަށް، އޭނާ ތަޤުވާވެރި ވާހުށިކަމެވެ! އަދި، އޭއިން އެއްވެސް އެއްޗެއް އުނި ނުކުރާހުށިކަމެވެ!

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ كُونُواْ قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاء لِلّهِ وَلَوْ عَلَى أَنفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالأَقْرَبِينَ إِن يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقَيرًا فَاللّهُ أَوْلَى بِهِمَا فَلاَ تَتَّبِعُواْ الْهَوَى أَن تَعْدِلُواْ وَإِن تَلْوُواْ أَوْ تُعْرِضُواْ فَإِنَّ اللّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا (އަންނިސާ ސޫރަތުގެ 135 ވަނަ އާޔަތް)

---

[93] Article 1572, Majallah Al-ahkam Al-adliyyah (English Translation), tyser, CR Law Publishing Company, (1980) Pakisatan.

މާނަ: އޭ އީމާންވެއްޖެ މީސްތަކުންނޭވެ! ތިޔަބައިމީހުން އަދުލު އިންސާފު ގާއިމު ކުރުމުގައި ދެމިތިބޭ (އަދި) الله އަށްޓަކައި ހެކިބަސް އަދާކުރާ ބަޔަކު ކަމުގައިވާށެވެ! ތިޔަބައިމީހުންގެ އަމިއްލަ ނަފްސުތަކުގެ ކަމުގައިވިޔަސް، ނުވަތަ މައިންބަފައިންނާއި، ގާތްތިމާގެ މީހުންގެ ދެކޮޅަށް ކަމުގައިވިޔަސް ދޭށެވެ. އެމީހަކީ (އެބަހީ: އެމީހެއްގެ ކަމުގައި ހެކިދޭ މީހާ) މުއްސަނދިއަކު ކަމުގައި، ނުވަތަ ފަގީރަކު ކަމުގައިވިޔަސް، ފަހެ، އެ ދެ މީހުންނަށްވުރެ، الله، އައުލާކަން ބޮޑެވެ. ތިޔަބައިމީހުން އަދުލުވެރިވުން ދޫކޮށް ހަވާއަށް ތަބާ ނުވާށެވެ! އަދި، ތިޔަބައިމީހުން ހެކިބަސް ބަދަލުކޮށްފިނަމަ، ނުވަތަ ހެކިބަސް އަދާކުރުމުން އެއްކިބާވެއްޖެނަމަ (ދަންނާށެވެ!) ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން ތިޔަބައިމީހުން ކުރާ ޢަމަލުތަކާމެދު ޚަބަރުވެރިވެވޮޑިގެންވާ ކަލާނގެ ކަމުގައި الله ވޮޑިގެންވެއެވެ.

މަތީގައިވާ އާޔަތުގައިވާ ފަދައިން އަމިއްލަ ނަފްސާ ދެކޮޅަށް ހެކިދިނުމަކީ އިޤްރާރުވުމެވެ. ނުވަތަ އެއްބަސްވުމެވެ. އަދި އަނގަ ކުރިމަތީގައި ދެކޮޅަށް ހެކި ދިނުމަކީ އިޤްރާރު ކަމުގައިވާ ޝަރުޢީ ހުކުމްތަކަށް ކަނޑައެޅި ޤާޟީއާއި ހެކިބަސް ދިނުމެވެ.

އިޤްރާރަކީ ކަމެއް ސާބިތުކުރުމަށް ފުދެނިވި ހުއްޖަތެއް ކަމަށް ޤުރުއާނާއި ސުންނަތާއި އިޖުމާޢުން އެނގެއެވެ. އަދި، ހަދީޘްތަކުގައި، އިޤްރާރުގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށްގެން، ޙައްދު ޤާއިމު ކުރެއްވިކަން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ.[94] މީގެ އިޖުމާޢުން އިޤްރާރަކީ ހުއްޖަތެއް ކަމުގައި ބަލައި، އެކަމުގެ މައްޗަށް ޢަމަލުކުރުމަށް ފިޤުހުވެރިންގެ އިޖުމާޢު ސާބިތުވެފައިވާ ކަމެކެވެ.[95]

އިޤްރާރުގެ ސައްޙަކަމުގެ ޝަރުޠުތައް

ކަމެއް ސާބިތުކުރުމަށް މީހާގެ އިޤްރާރު ބަލައިގަތުމަށްޓަކައި އިޤްރާރުވާ މީހާގެ ރިޢާޔަތުގައި ވަކި ކަހަލަ ޝަރުޠުތަކެއް ހުރުން ލާޒިމު ކުރެއެވެ. އޭގެ ތެރެއިން ބޮޑެތި ޝަރުޠުތައް ތިރީގައި ބަޔާންކޮށްލާނަން. އިޤްރާރުވާ މީހާގެ އިޤްރާރު ބަލައިގަތުމަށް އަސާސީ ޝަރުޠަކީ އޭނާ ޢާޤިލުވުމާއި، ބާލިޣުވުމާއި، އަމިއްލަ އިޚްތިޔާރުގައި އިޤްރާރުވުމެވެ. ނުވަތަ ބާރުގައި ކުރާ އިޤްރާރު ޤަބޫލު ނުކުރެވޭނެއެވެ. އިޤްރާރުވާ މީހާގެ ރިޢާޔަތުގައި ވާން ޖެހޭ ޝަރުޠުތައް ތަފްސީލުކޮށް ތިރީގައި ބަޔާންކޮށްލާނަމެވެ.

---

[94] ސަޙީޙް އަލް ބުޚާރީ، ޞަޙީޙް އަލް މުސްލިމް.

[95] ޢުމްދަތުލް އުސޫލު މިން އަދިއްލަތުލް ޝަރުޢިއްޔާ ސ.291 ޖުޒުއު 4.

އިޢުތިރާފު ޞައްޙަ ވުމަށްޓަކައި އިޢުތިރާފުވާ މީހާގެ ކިބައިގައި އަދި އޭނާ އިޢުތިރާފުވުމުގައި ހުންނަންޖެހޭ ޝަރުތުތައް:

1. އިޢުތިރާފްވާ މީހާ އަކީ މުކައްލަފަކު ކަމުގައި ވާންޖެހޭނެއެވެ. މުކައްލަފްކަމުގެ މާނައަކީ، އިޢުތިރާފްވާ މީހާ ބާލިޣުވެ އަދި ބުއްދި ސަލާމަތުން ހުރި މީހެއްކަމުގައިވުމެވެ. އެމީހާ އަކީ ބުއްދި ސަލާމަތުން ހުރި މީހަކު ކަމުގައި ވާންޖެހޭނެއެވެ.[96] އެހެންކަމުން، ކުޑަކުއްޖާ އާއި ބުއްދި ހަމަނުޖެހޭ މީހާ އާއި ނިދާފައި ހުރި މީހާ އާއި މަސްތުވާ ތަކެތީގައި ހުންނަ މީހާގެ އިޢުތިރާފު ސަޙީޙެއް ނުވާނެއެވެ.[97] މިކަމަށް ދަލީލު ކޮށްދެނީ މާއިޒު ޒިނާގެ ކުށަށް އަމިއްލަ އަށް އިޢުތިރާފުވުމުން ބަޔާންކުރުމުން، ނަބިއްޔާ މަސްތުވެގެން ބާރުގައިތޯ ނުވަތަ މާއިޒުއަކީ ބުއްދި ގެއްލިފައިވާ މީހެއްތޯ އަހުއްވާފައިވާ ކަމަށް ކަނޑައެޅުމުގެ ކުރިން ދަސްތޫރު ސާފު ކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘެވެ. ބުނެވުނު ކަމަކީ މަދަނީ މައްސަލަތަކުގައި ކުޑަކުދިންގެ އިޢުތިރާފު ސަބަބާވެސްކަމުން ނަމަވެސް މަޖްހޫލުގެ ޢިލްމުވެރިން ގަބޫލުކުރައެވެ.

2. އިޢުތިރާފު ސާފުވާން ޖެހޭނެއެވެ. ޚާއްޞަކޮށް އަޙްކާމްތަކުގައި އިޢުތިރާފު ޝައްކާ ސަބަބަކާ ނުވާނެއެވެ. މިސާލަކަށް މީހަކު ކަތިލު ކުރިކަމުގެ މައްސަލައިން އިޢުތިރާފުވެއްޖެ ކަމުގައި ބެލިދާނެ އެހެން ބަޔަކު ކަނޑައެޅިގެން އެމީހާގެ ކަމަކަށް ތުހުމަތު ކުރާ ކަމަކަށް ވާ އިޢުތިރާފުވުމުގެ ބަދަލު ސާބިތުކުރަންޖެހޭނެއެވެ. މިސާލަށް ބިރުދައްކައިގެން ކުރާ ޖަރީމާގެ ދޫކޮށްލާ ސުލްޠާނުގެ ކުށެއް ކޮށްކަމަށް. މާއިޒު ބިން ދޫކޮށް ޖިނާއީ އިޢުތިރާފުވެފައި، އެކަން ދަޢުވާ ކުރުމަށް ކުރި ފިޔަވަޅު ދަލީލު އަމުރު ކުރުމުން ވަރަށް ގިނަ ސުލްޠާނުގެ ލިބިވަޑައިގަތުމެއް ނެތެވެ.[98]

3. އިޢުތިރާފްވާ މީހާ އަކީ އަމިއްލައަށް ބާރުނުލާ ގޮތުން އެނގޭ މީހަކަށް ވާންޖެހޭނެއެވެ. ޒާތީ މަޖުބޫރުގެ ބަލައި ދަށުން ބާރުލުމުގެ ދަށުގައި އާއި އަދި އިނާމް ސާބިތު ފައިދާވާ ގޮތުން މީހުންނާއި މަޖުމޫޢުގެ އިޢުތިރާފު، އެމީހުންނަށް ލިބުން އެނގޭނަމަ އަދި އިސްތިޢުމާލު ވާހަކަ ސާފުވާނަމަ، ހައްދު މައްސަލަތަކުގައި ގަބޫލުކުރެވޭނެއެވެ. ނަމަވެސް އިމާމް އަބޫ ހަނީފާގެ ރައުޔަށް އެހެން މީހުންގެ އިޢުތިރާފުގައި ޝުބުހަ ހުރިނަމަވެސް، ހައްދު މައްސަލަތަކުގައި އެހެން މީހުންގެ އިޢުތިރާފު ގަބޫލު ނުކުރެވޭނެ ކަމަށެވެ.[99]

4. އިޢުތިރާފުވާންޖެހޭނީ ފުރިހަމަ ބުއްދީގައި އަދި އަމިއްލަ އިޚްތިޔާރުގައި ނިޔަތުގައި ކޮށްފައިވާ ފަދައިން އިޢުތިރާފް ސާބިތުވެއެވެ. މިގޮތުން މަޖްބޫރުކޮށްގެން ކުރާ އިޢުތިރާފަކީ މަސްއޫލިއްޔަތުގެ ދަށުގައި ހުންނަ މީހާ އަދި ބުއްދި ހަމަނުޖެހޭ މީހާ ފަދައިން އިޢުތިރާފު ސައްޙަ ނުވާނެއެވެ. އޭގެ މިގޮތަށް ކަނޑައަޅާ މީހުންގެ

---

[96] މަޖައްލާގެ 1573 ވަނަ މާއްދާ.

[97] San'ani, Muhammad ibn Ismai'il, Subul al-salam, Vol. 4, 78.

[98] Al Shawkani, Muhammad bin Ali bin Muhammad, 1987, Nayl al-awthar, 12.

[99] Saedon A. Othman, *Introduction to Islamic Law of Evidence*, The Open Press (M) Sdn Bhd (2003, Mahmud Kuala Lumpur), 34.

އަމިއްލަ އިޤްރާރު ގެއްލޭ ކަންތައްތައް ކަމުގައިވާތީއެވެ. އިޢުތިރާފުވުމުގައި ޝައްކެއް މަޖުބޫރުކަމެއް ނުވަތަ ނުފޫޒެއް ނުވަތަ ބާރެއް އޮވެގެން ނުވާނެއެވެ.[100]

ހަދީޘް: "ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ އުއްމަތުގެ މީހުންގެ ތެރެއިން، ހަނދާންނެތިގެން ކަންކުރާ މީހުންނާއި، ޚަޠާގަކުން ކަންކުރާ މީހުންނާއި، މަޖުބޫރުން ކަންކުރާ މީހުން ޖިނާއިން ބަރީއަވެގެންވެއެވެ."[101]

އެހެންކަމުން ބިރުދައްކައިގެން ނުވަތަ މަޖުބޫރުކޮށްގެން ވެފައިވާ އިޢުތިރާފައި، ޝަރުޢީ ގޮތުން ނުވަތަ ވަޢުދެއްގެ މުގާބިލުގައިވާ އިޢުތިރާފަކީ ޞައްޙަ އިޢުތިރާފެއް ނޫނެވެ.[102]

5. އިޢުތިރާފުވާ މީހަކަށް އޭނާގެ އިޢުތިރާފުގެ ނަތީޖާ އެނގެންވާނެއެވެ. އެހެންކަމުން މީހަކު ކޯޓުގައި ކުށަކަށް އިޢުތިރާފުވެއްޖެ ނަމަ އެ އިޢުތިރާފުގެ ނަތީޖާއަކީ ކޮބައިކަން ފަހަމްވާތޯ އެ މީހަކަށް އޮޅުން ފިލުވައިދޭންވާނެއެވެ.[103]

އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި ބައްޔިނާތްތަކާ ހަމައަށް ކުށްތަކުގެ މައްސަލަތަކުގައި އިޢުތިރާފުގައި ކުށްކުރިކަމާމެދު އެއްވެސް ޝައްކެއް އުފެދިގެން އިޢުތިރާފުގެ އިތުބާރު ގެއްލިއްޖެނަމަ އެ އިޢުތިރާފަކީ ސައްޙަ އިޢުތިރާފެއް ކަމަށް ބަލައިގަނެވިގެން ނުވާނެއެވެ. އެއީ ادرؤوا الحدود بالشبهات "ޙައްދުތައް ޝުބުހަތަކުން ދުރުކުރާށެވެ." މި އުސޫލަށް ރައްކާތެރިވުމުގެ ގޮތުންނެވެ.[104] އިބްނު ހުމާމް ދިފާޢުކުރައްވާފައިވާ ގޮތުން މާޢިޒު[105] ޒިނާގެ ކުށަށް އިޢުތިރާފުވުމުން ރަސޫލާ ޢާޤިލުން އެއްސެވީ އެއީ ތިބާ އެ އަންހެން މީހާއަށް ބޮސްދިނީ ކަމަށް ވެދާނެ . . . ނޫން ހެއްޔެވެ؟"[106] ޞަޙީޙު ބުޚާރީ މި ސުވާލުކުރެއްވުމުގެ މަގުސަދަކީ ޝައްކުތައް ފިލުވުމެވެ. މި ސުވާލުކުރެއްވީ އަސްލު ބޭނުމަކީ މާޢިޒަށް އިޢުތިރާފުން ރުޖޫޢަވުމަށް ފުރުޞަތު ދެއްވުމަށް ކަމަށްވެސް ބައެއް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އުމަރު އިބްނު އަލްޚައްޠާބު ވިދާޅުވެފައިވާ ކަމަށް ރިވާވެގެންވެއެވެ، ހައްދުގެ ކުށްތަކުގައި ކުށްވެރިއަކަށް އަދަބު ނުދީ ދޫވެގެން ދިއުމަށްވުރެ، އެކަކީ ރަނގަޅު ޝުބުހަތުގެ މައްޗަށް މީހެއްގެ މަތިވެގެން ކުށަކަށް އަދަބު ތަންފީޒުކުރުން ކަމަށެވެ.[107]

ރަޝީދާ ހުސައިން ވ. އެޓަރނީ ޖެނެރަލް[108]

ކޯޓު ނަންބަރު 3 ން 17 ސެޕްޓެމްބަރު 1984 ގައި ނިންމާފައިވާ މި މައްސަލާގައި ހުކުމް ކޮށްފައިވަނީ ރަޝީދާ ހުސައިން (24 އަހަރު) ހިރާ ފިރިހެނަކާ އެކު ދުރުމާ ގަބޫލުގައި ޒިނާ ކުރިކަމަށް އިޢުތިރާފުވުމުން ރަޝީދާ ހުސައިންގެ

---

[100] Articles, 1575, 1576, Majalhah Al-ahkam.

[101] Ibn asir, Jami’a al-usul, Vol.4, 136.

[102] Ibid.

[103] ޖިނާއީ އިޖްރާއަތުގެ ޤާނޫނު (12/2016)ގެ 107 އަދި 108 ވަނަ މާއްދާ.

[104] Sunan Ibn Mājah 2545.

[105] ޞަޙާބީ ރަސޫލާގެ އަރިހަށް އައިސް އަމިއްލައަށް ޒިނާކަން އިޢުތިރާފުވި އަސްލަމީ ބޭކަލެއް.

[106] Al-Bukhari, Hadith No. 6438

[107] Al-Shawkani, Nayl al-Awtar, Beirut: Dar al-Jil, 1973), 7:118.

[108] 84/HC-A/91

މައްޗަށް ޖިނާއީ ކުށް ސާބިތުވެއްޖެ ކަމަށެވެ. މި މައްސަލަ ޝަރީފާ ހުސައިންގެ ފަރާތުން ހައިކޯޓުގައި އިސްތިއުނާފުކުރުމުން ބުނެފައިވަނީ އޭނާގެ އިޢްތިރާފުން އެއްވެސް ތަނެއްގައި [illegible] [illegible] ކަމަށް [illegible] [illegible] ޖިނާއީ ކުށް އޭނާގެ މައްޗަށް ސާބިތުވާކަމަށް ދަށުކޯޓުން ހުކުމްކުރީ ޤާނޫނާ ހިލާފަށް ކަމަށެވެ. ޝަރީފާ ހުސައިން ހައިކޯޓުގައި ބުނެފައިވަނީ އޭނާ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] އިބްރާހީމް މުހައްމަދު [illegible] [illegible]، މި އިބްރާހީމް މުހައްމަދު އާއި [illegible] [illegible] [illegible] އަޝްރަފު މުހައްމަދު އާއި [illegible] [illegible] މުހައްމަދު [illegible] އާއި [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] 12 [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] މުހައްމަދު [illegible] ކަމަށެވެ. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] މުހައްމަދު [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ކަމަށެވެ. އަޝްރަފު މުހައްމަދު [illegible] [illegible] [illegible] ޝަރީފާ ހުސައިން [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ކަމަށާއި، [illegible] ޝަރީފާ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] މުހައްމަދު ކަމަށާއި އަޝްރަފު މުހައްމަދު [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] މުހައްމަދު [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ކަމަށެވެ. [illegible] މި [illegible] [illegible] ކަމަށް [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] އަޝްރަފު މުހައްމަދު [illegible] ޝަރީފާ ހުސައިން [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ކަމަށެވެ. [illegible] ޝަރީފާ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ކަމަށެވެ. މި މައްސަލައާގައި [illegible] [illegible] [illegible] ޝަރީފާ ހުސައިން [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ޝަރީފާ ހުސައިން [illegible] [illegible]، މި [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ޝަރީފާ ހުސައިން [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ކަމަށެވެ.

މި [illegible] ހައިކޯޓުން [illegible] [illegible] [illegible]، ޝަރީފާ ހުސައިން [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ޝަރީފާ ހުސައިން [illegible] [illegible] ކަމަށާއި، [illegible] ޝަރީފާ [illegible] [illegible] [illegible] ޝަރީފާ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ކަމަށާއި، [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ޝަރީފާ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ކަމަށެވެ. [illegible] [illegible] ހައިކޯޓުން [illegible] ޝަރީފާ ހުސައިން [illegible] ޝަރީފާ ހުސައިން [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ކަމަށެވެ.

ކީރިތި ރަސޫލާގެ ހަދީސްފުޅުގައި "ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ އުއްމަތުގެ މީހުންގެ ޚަޠައިން، ހަނދާންނެތިގެން ކަންކުރާ މީހުންނާއި، އޮޅުމަކުން ކަންކުރާ މީހުންނާއި، މަޖުބޫރުން ކަންކުރާ މީހުންގެ ޛިއްމާއިން ބަރީއަވެގެންވާ"[109] ކަމަށް ވިދާޅުވެފައިވާ އިރު އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި އިޖްތިހާދު ސަވާބު އަދި އެ އިޖްތިހާދުގެ މައްޗަށް އަދަބު ކަނޑައެޅޭނީ އެ އިޖްތިހާދަކީ ހިތްހުރުމުން ވެފައިވާ އިޖްތިހާދެއް ކަމަށްވާނަމައެވެ. އަދި އޮޅުމަކުން ކަންކުރާ މީހުން އެކަމުގެ ޛިއްމާއިން ބަރީއަވެގެންވާކަން ރަސޫލާގެ ހަދީސްފުޅުން ސާފުކޮށް އެނގެއެވެ. މި މައްސަލައަށް ބަލާއިރު ރަޝީދު ހުސައިން، އަޝްރަފް މުހައްމަދު އާއެކު ޖިމާއުވި ކަމަށް އެއްބަސްވީ ނަމަވެސް ރަޝީދު ހުސައިން ބުނެފައިވިޔަސް އޭނާ އަޝްރަފާ އެކު ޖިމާއުވީ އެ ދު މީހުންގެ ކައިވެނިވެފައިވާ ކަމަށް ބަޔަކު އާނާއަށް ވިސްނައިދީ އެގޮތަށް ގަބޫލުކޮށްދިނުމުން ކަމަށްދެއެވެ. ވީމާ މި އިޖްތިހާދީ ހައްދުގެ ކުށެއް ސާބިތުކުރެވޭން ސައްހަ އިޖްތިހާދެއް ކަމަށް ނުބެލެވެއެވެ. ރަޝީދު ހުސައިނުގެ ބަހުގައި އޭނާ އެ އަމަލު ކުރިކަމަށް ބުނި ނަމަވެސް ރަޝީދު ހުސައިން ޖިނާ ކުރިކަމާމެދު ދަލީލެއް ކުރިމަތިކޮށް ޖިނާ ކުރިކަމާ ދެކު ޝަހާދަތް އުފައްދާފައި ވެއެވެ. ރަޝީދު ހުސައިން ޖިނާ ކުރިކަމާމެދު ޝުބުހަ އުފެދޭ ކައިވެނިކުރުމުގެ ވާހަކަތަކުގައި ރަޝީދުގެ ގޮތުގައި ދައްކަމުން ކަމަށް އެހެން ކިޔަންގެ ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި ބުނެފައިވާތީ އާއި، އެފަދަ ކަހަލަ ބަޔަކު ގަސްތުގައި ހިންގައި ރަޝީދު ހުސައިން އަށް އޮޅުވާލާފައި އޮވެދާނީއެވެ. ހައިކޯޓުގެ ހުކުމުގައި ބުނެފައިވަނީ ފަދައިން ރަޝީދު ހުސައިން އަދި ކުރިން މިރަކާ އިނދުރު ދަރިން ފިހެލިފައިވާ މިޔަހު ކަމުގައިމު ނަމަވެސް އާނާގެ އުމުރުގައި ތަންތަނުގެ އާންމުންގެ ގާނޫނީ ކުޅުންތެރިކަން ހުންނަ މިންވަރަކުން ބަގާއިދު ކައިވެންޏާ ވަލީއާ ބައި ޝަރީޢަތުގެ އުސޫލުތަކާ ޚިލާފުކަމާއިން އިންސާފާއި ނިޒާމާއި ވަރުދިން އަނިޔާއަށް ކަދަރެވެ. ވީމާ މިފަދަ ހާލަތްތަކުގައި ރަނގަޅުގެ މަބާދީ ކަން ސާބިތުކުރުމުގައި އެ މީހާގެ ބަސް އެއީ އިޢުތިރާފުވުމާއި ކަމަށް ނުބަލައި އެބަސް އިއްތިބާ ކުރުމެވެ.

ދޫދު ކުޑަކުއްޖާ ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް[110]

މި މައްސަލައިގައި 15 އަހަރުގެ ކުޑަކުއްޖެއްގެ މައްޗަށް ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ގެ ފަރާތުން ޖިނާގެ ދައުވާ އުފުލިއެވެ. މި ދައުވާ ހުށަހެޅުމުން ދަށު ކޯޓުން ޝަރީޢަތް ކުރުމަށްފަހު އިއްވާފައިވާ ހުކުމުގައި ބުނެފައިވަނީ ދައުވާކުރުމުގެ ދައުވާގައިވާ ފަދައިން ކުޑަކުއްޖާ ޖިނާގެ ކުށަށް ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި އިޢުތިރާފުވެފައި ވުމުން ދައުވާކުރުމުން ކުރަ ޖިނާކުރުމުގެ ކުށުގެ ދައުވާ ޝަރީޢަތުން ސާބިތުވެއްޖެ ކަމަށެވެ.

ދަށު ކޯޓުގެ ހުކުމް ހައިކޯޓުގައި އިސްތިއުނާފުކުރުމަށް ކުއްޖާގެ ފަރާތުން ހުށަހަޅާފައިވަނީ އަންނަނިވި ނުކުތާ ތަކެވެ.

(1) ޝުބުހައެއް އުފެދިގެންވާ އެއްވެސް ކަމެއްގައި ހައްދު ޤާއިމުކުރެވޭނެ ނުވާނެ ކަމަށް އޮންނަ ޝަރުޢީ އުސޫލާ ޚިލާފަށް ހުކުމްކޮށްފައި އޮތުން.

---

[109] Ibn asir, Jami’a al-usul, Vol.4, 136.

[110] 2013/HC-A/122

(2) އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ އުސޫލުތަކަށް ބަލާއިރު އިޢުތިރާފަކީ އެމީހެއްގެ އަމިއްލަ އިޚްތިޔާރުގައި ވާންޖެހޭ އެއްޗަކަށްވާއިރު، އެ އިޢުތިރާފު ވެފައިވަނީ އަމިއްލަ އިޚްތިޔާރުގައިކަން ނުވަތަ ނުނިކުމެވޭކަމަށް ސާބިތުވެއްޖެނަމަ ވަރަށް އެހެނިހެން ހެކިތަކުގެ މައްޗަށް ރިޢާޔަތްކުރުމަކާނުލައި ނިންމާފައިވުން.

(3) ޖިނާއީ ތުހުމަތުކުރުމާއި ދަޢުވާ ކުރުމުގެ އިޖްރާއީ ގަވާއިދުތަކާ ޚިލާފަށް ދަޢުވާކުރެވިފައިވުން.

ޖުވެނައިލް ކޯޓުގެ ހުކުމް ބާތިލުކޮށް ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުން ކުރި ހުކުމުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވަނީ އިސްތިއުނާފުކުރި ފަރާތުގެ މައްސަލަ ދައުލަތުގެ ފަރާތުން ދައުވާ ހުށަހެޅުމުން ދަރު ކޯޓުގައި ބޭއްވުނު ފުރަތަމަ ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި އިސްތިއުނާފުކުރި ފަރާތުގެ މައްސަލަ ދައުލަތުން ހުށަހަޅާ ދައުވާއާ އެއް އިސްނާދުކޮށްފައިވާ ކަމަށާއި އެކަމަކު އިންކާރުކޮށްފައިވާ ސަބަބަކީ އެ ދައުވާކޮށްފައިވަނީ ތުހުމަތުގެ ބަޔާން ނަގާފައިވާ ބަޔާނެއްގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށްފައިވާތީ ކަމަށާއި، އިސްތިއުނާފުކުރި ފަރާތުގެ ބަޔާން ނަގާފައިވަނީ ގާނޫނީ ވަކީލެއްގެ ހާޒިރުގައި ނޫން ކަމަށާއި، އިސްތިއުނާފުކުރި ފަރާތަށް ހަރުދަނާކުރުމުގެ ހައްގު ދިފާޢުކުރުމަށް ވެސް ފުރުސަތު ދީފައި ނުވާ ކަމަށާއި، ހުކުމް ހައިކޯޓަށް ޖިންސީ އަނިޔާ ލިބުނު ކުޑަކުއްޖާގެ ކުއްޖާ ކަމަށާއި، އެއްޗެއް ސުވާލުކުރުމަށް ހުށަހެޅި ބަޔާން ނެގުމުގައި ހާޒިރުވާންޖެހޭ ބެލެނިވެރިޔާ ހާޒިރުކޮށްފައިނުވާ ކަމަށާއި، އަދި ސުވާލުކުރުމުގައި ބެލެނިވެރިޔާ (ޕްރޮސެކިއުޓަރ) ހުރިހާ ކަމެއް ބަޔާންކޮށްދީފައިނުވާ ކަމަށާއި، ހުށަހެޅިފައިވާ ސުވާލުތަކާއި ޖަވާބުތަކާ ގުޅޭ ގޮތުން ވަކި ޚާއްޞަ ގަވާއިދެއް ނެތް ކަމަށާއި، އެގޮތުން ސުވާލުކުރުމަށް ހުށަހަޅާފައިވާ އުސޫލު ސުވާލުކުރާ ފަރާތަށް ބަޔާންކޮށްދީފައިވާ ކަމަށާއި، ދެން ހުށަހަޅާފައިވާ ޝަރީޢަތުގެ ހުކުމްތަކާއި ޤަވާޢިދުތަކާ ޚިލާފަށް ސުވާލުކުރެވިފައިވާ ކަމަށާއި، ސުވާލުތަކުގެ ހުށަހެޅުން މައިގަނޑު ތަޙުޤީޤުގައި ވިސްނާފައި ނުވަނީ ކުއްޖާގެ ބަޔާން ނެގުމުގެ އުސޫލުތަކަށް ރިޢާޔަތްކޮށްފައިވާ ކަމަށް ނުވާ ކަމަށާއި، އަދި މިފަދަ ސުވާލުކުރުމަށް ތަޙުޤީޤީ ފަރާތުން ބޭނުންކުރެވިފައިވާ އުސޫލުތަކާއި ޝަރީޢަތަށް ހުށަހެޅި ހެކި ސާބިތުނުވާކަމަށް ނިންމާފައިވެއެވެ. މިގޮތުން ހައިކޯޓުގެ ހުކުމުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވަނީ އިސްތިއުނާފުކުރި ފަރާތުގެ ޖިނާއީ އިޢުތިރާފުވާކަމަށް ތަޙުޤީޤުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ ހުށަހެޅުންތަކާއި ސުވާލުތަކާ ގުޅިގެން ތަޙުޤީޤުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ ސުވާލުތަކުގައި ޝަރީޢަތުގެ ބަޔާން އިސްތިއުނާފުކުރި ފަރާތުގެ ސުވާލުތަކުގެ ޖަވާބުތަކާއި ގުޅޭ ޤަވާޢިދުތަކާ ޚިލާފަށް ސުވާލުކުރެވިފައިވާ ކަމާއި ސާބިތުވެފައިވާ ކަމަށެވެ. އަދި އިސްތިއުނާފުކުރި ފަރާތުގެ ޖިނާއީ ތުހުމަތުގެ މައްސަލަ ބަލަނީ ކޯޓުގައި ތަޙުޤީޤުގައި ބަޔާން ކޮށްފައިވާ ސުވާލުތަކުގައި ހާޒިރުކުރި ބެލެނިވެރިޔާ ގާނޫނީ ވަކީލަކު ތަޙުޤީޤުގައި ހާޒިރުކުރުމުގެ އުސޫލަކަށް ނުވާތީ، އިސްތިއުނާފުކުރި ފަރާތުގެ ސުވާލުކުރުމުގެ ބަޔާން ޖިނާއީ ތުހުމަތުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ ސުވާލުތަކުގެ ހެކި ހެކީގެ ގޮތުގައި ބަލައިނުގަނެވޭނެ ކަމަށެވެ. އެ ސުވާލުކުރުމުގައި ހާޒިރުވާންޖެހޭ ފަރާތެއް ހާޒިރުކޮށްފައިނުވާތީ، އެ އިޢުތިރާފު ވެފައިވަނީ ކަމެއް އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި ބަލައިގަނެވޭނެ ގޮތަކަށް ސާބިތުވެފައި ނުވާ ކަމަށެވެ.

މި މައްސަލައިގައި އިސްތިއުނާފުކުރި ފަރާތުގެ ހައިކޯޓުގެ ބަޔާނާއި ތަޙުޤީޤުގައި ދައުވާކޮށްފައިވާ ގޮތާމެދު އެއްގަމުދެވޭ ޖިނާއީ ސުވާލު ދެނެގަތުމަށް ހައިކޯޓުގެ ހުކުމުގައި ބަޔާންކުރެވިފައިވާ ކުށުގެ ތަޙުޤީޤުގައި މިފަދަ އަސާސްތަކާ ހުރިހާ ކުށުގެ ތަޙުގީގު ކުރުމުގައި ބަލައިގަނެވޭ އުސޫލުތަކާ ޚިލާފު ވާތީ ނިންމާފައިވާ ގޮތަށް ހުކުމްކޮށްފައިވާ ކަމަށެވެ. ކުއްޖާގެ ހުކުމުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ ކަމުގެ ސުވާލުތަކާއި ކުއްޖާގެ ބަޔާން ބަލައިގަނެވޭނެ ގޮތަކަށް ސާބިތުވެފައިނުވާތީ ތަޙުޤީޤުގައި ދައުވާކުރެވިފައިވާ ހެކި ދަނޑިވަޅުގެ ތަޙުޤީޤުކުރުމުގައި ބަލައިގަނެވޭނެ ކަމަށެވެ.

އަންގަންޖެހީ ބެލެނިވެރިއެއްގެ ހާޖަތުގައި ކަމަށް ގާނޫނުގައި ބަޔާންވެގެންވީ ނަމަވެސް އެކަންކަން އެކުއްޖާއަށް އަންގާފައިވަނީ ބެލެނިވެރިއެއްގެ ހާޖަތުގައި ނޫންކަމަށެވެ.

މި މައްސަލައިގެ ހުކުމުގައި އިތުރަށް ހައިކޯޓުން ބުނެފައިވަނީ އިސްލާމީ ޝަރީޢަތާއި ފަރާތް ބަލަހައްޓާ ގަރާރުތަކުގައިވާ އިސްލާމީ ޝަރީޢަތާއި ފަރާތަކުން އިސްލާމީ ޝަރީޢަތާއި ފަރާތުގެ ބަދަލުގައި އެހެން ހިސާބެއް ޖެހޭ އަދާލަތުގެ ބަލަހައްޓާ މައްސަލައިން ބަލާ ނުވަތަ ބެލެނިވެރިޔާ ގާތުގައި ބެލުމަށް ގަރާރުތަކާ ބެލެވޭނެ ކަމަށެވެ، ބުނުން އެނގޭ ފުރަތަމަ އިސްލާމީ ޝަރީޢަތާ ގަރާރުކުރާ ހަމަ އެއީ އެކުއްޖާގެ އިސްލާމީ ޝަރީޢަތާ ކަމަށެވެ، ފަހުން ބުނުން ހައްގާއި ވަރަކަށްކަމަށް ހައްގު އިބާރާތް ހުކުމުން ބަލަހައްޓާ މައްސަލައިގައި ގަރާރުކުރާ ހާލަތްތަކުގައި ހައްގު އިސްބަތުކުރަމުންނެވެ. އަދި ކުރަމުންދާ ބަލަހައްޓާގައި އަނިޔާ ލިބޭގޮތަށް ބަލަހައްޓަން ބާރުލެވޭ ފަރާތްތަކުގެ މައްސަލަ ޖެހޭ ކުރިން ހުކުމުގައި އުފެދިފަދަ ހުނަރުތައް އަމިއްލައަށް ސަލާމަތް އަދި ހުކުމްކުރުގަ އިތުރަށް ސިފަކޮށްދިނުމުގެ ނަމަ އެކަން ކުރަނިވި ގާނޫނުއަސާސީގެ މައްސަލަތަކުން ކަންތައްތަކުގެ ބައިވެރިވުމަށް އެންމެގައި ރައްޔިތުމްހޫރިއްޔާ ކަމަށެވެ، މިފަދަ ހުކުމްތަކުގައި ކުޅިވަރުގެ ގާނޫނުއަސާސީގެ 48 ވަނަ މާއްދާގެ ދަށުން ލިބިގެންވާ ހައްގުތައް ލިބިގަންނަ ހައްގެއް ލިބިގެންވާކަމަށް އެއްވަރުގެ ބެލުމުގެ ނުފޫޒު ކަމަށެވެ، އެ ހައްގުތައް ހިފެހެއްޓުމުގައި ދަށްކުރުމާއި މަސައްކަތްކުރުމާ ކަމަށް އަދި އެހެނީ މަތިން މީޑިޔާ ޖަ◌ރީދާ ސަރުކާރުން އަމަލުކުރައްވާ ކަމަށެވެ.

އިތުރަށް ހައިކޯޓުގެ ހުކުމުގައި ބުނެފައިވަނީ މީޑިޔާ ޖަރީދާ ސަރުކާރުން ކުރި ބަލަހައްޓަނިވި ދައުލަތުގެ ޖަލްސާގައި ޖިނާއީ ގޯސްކަމުގެ ހުކުމު ދައުލަތުގެ މައްސަލަ ކޯޓުގެ ގޮތުގައި ވާނުވާ ފުރުޞަތު މި މައްސަލައިގައި ބަލަހައްޓާ ދައުލަތުގެ ކޯޓުން 15 އަހަރުގެ ކުއްޖާގެ ދަރިވަރު އިތުރުފަރާތަކުން ޖިނާއީ އަނިޔާވެރިކަމުގެ މައްސަލައިގައި އެހެން އަޅައިގަނެ އަދި އެކަން އެދިގެން އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ ސަރުކާރު މައްސަލައިގައި ބަލަހައްޓާ ކުށަކާ ދިމާވާ ޖަލްސާގެ ހުކުމުގެ މިފަދަ ހައްގު އެކަށީގެން ޖިނާއީ ކުށުގެ ސަބަބުން އިސްލާމީ ޝަރީޢަތާ ބަލަހައްޓަނިވި ފުރުޞަތާއި ވަކި ކުރުމަށް ކުށުގެ ގޮތުގައި ހުކުމުގެ އިތުރު މުޖުތަމަޢުގައި އެ ކުރިމަތިލާ ގުޅުން އަސާސީ ހައްގުތަކާ ގުޅޭ ހުކުމުތަކުގައިވެސް މިފަދަ މައްސަލައިގެ އެ ކުރިމަތިލި ގުޅުންހުރި ޖަލްސާގައި ދައުލަތުގެ ބަލަހައްޓާ ފުރުޞަތު ގުޅުން ހިމެނޭ މައްސަލައިގެ ކަމަށެވެ، ސަރުކާރުން ސ. ފޭދޫ ދޫނިބޭރު މުއައްސަސާ އިބްރާހީމް އެކު އިސްލާމީ ޝަރީޢަތާ ހުކުމު ޖިނާއީ މައްސަލަ ފުރުޞަތު ލިބިގެންވާ ކަމަށެވެ، މި ހުކުމުގެ މައްޗަށް ދަރުވާ ކުރިން ފުރުޞަތު ދެއްވުމަށް ޖަލްސާގެ އިތުރުން ނިންމި އެ މައްސަލަ ހުށަހެޅި ޢިލްމީ ދިރާސާގައި މި މައްސަލައިގައި އިތުރު ބަލަހައްޓާ މައްސަލަ ދައުލަތުގެ ދަރުވާ ކުރުމުގައި ދަރުވާކުރުމަށް ދައުލަތުން އެކަނި ވާހަކަ ޢިލްމީ އެއްބަސްވުމެވެ، ޢިލްމީ ދިރާސާއެއް އަށް ބިނާކޮށްފައި އެކުލެވޭ އެއް ފުރުޞަތު ފުރުޞަތު މައްސަލައިގައި ހިމެނޭ މިފަދަ މައްސަލައިގައި ދަރުވާކުރަން ކަމަށް ގާނޫނުތަކުގެ ފަރުމާކުރުމުގެ އެހެނިހެން. ސ. ފޭދޫ ދޫނިބޭރު މުއައްސަސާ އިބްރާހީމްއާއެކު ޖިނާއީ ކުށްތަކުގެ ބޭރު މައްސަލަ◌ައިގައި ދަރުވާކުރުމަށް ފުރުޞަތު ދިނުމުގެ ޖިނާއީ ކުށުގެ މައްސަލަ ފުރުޞަތު ނުވާ ކަމަށެވެ.

މީގެ އިތުރުން ހައިކޯޓުގެ ހުކުމުގައި ބަލަހައްޓަނިވި މި މައްސަލައިގައި އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ ފަރާތުން ބަލަހައްޓަން ދިރިއުޅުމާ ބަލަހައްޓާ ޖިނާއީ އަނިޔާ ދިނުން ފަރާތްތަކުގެ ގޮތުން ދިރިއުޅުމާ ބަލަހައްޓަ ކަމަށެވެ، އެހެން ބަލަހައްޓާ ކުރުމުގެ ހުކުމުތަކުގައި ސަރުކާރުގެ ބަލަހައްޓާ ނުކުރެވޭ ކަމަށެވެ، ކުރުމުގެ ހުކުމުތަކާ ކުރުވުން ދިފާޢުން ކުރުމުގެ ހުކުމުތަކުގެ ވިސްނުމުގައި އަމަލުކުރަމުންދާ ގަވާއިދާ އެއްގޮތަށް ފުރަތަމަ ކުރަމުންދާ އިޖުރާއާތުތަކަށް ފުރަމަތިކަމަށްފައިވާ ކަމަށެވެ، މި މައްސަ◌ަލަ ދަރުވާކުރުމުގައި ކުރިއަށް

ދިޔައިރު އިސްތިއުނާފުކުރާ ފަރާތަކީ ޝަރީޢަތާ ކުރިމަތިލުމުގެ ސަލާހިއްޔަތު ނެތް ކުއްޖަކަށް ވުމުގެ އިޙްތިމާލު އޮތް ކަމަށާއި، އެފަދަ ހާލަތެއްގައި އެ ކުއްޖާގައި ޝަރީޢަތާއި ކުރިމަތިލުމުގެ ސަލާހިއްޔަތު ހުރިކަން ކަށަވަރު ނުކޮށް ދަށު ކޯޓުގެ ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި އެ ކުއްޖާގެ މައްސަލަ އުފުލުން ދަޢުވާއަށް އެކުއްޖާ އިންސާފުވެރިކޮށްވާގޮތަކަށް އެނގޭ ކަމަށާއި، އެކުއްޖާ ދަށުކޯޓުގެ ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި ދިފާޢުވާ ބަޔާންކޮށްދިނުމަށް ހުރި ކަމަށާއި، އެ ބަޔާންކޮށްދިނުމުގައި އިންސާފު ކުރެވިފައި ގެސްޓްކަމުގައި އެނގިގެން މާފުކުރުން ކަމަށާއި، އިސްތިއުނާފުކުރި ފަރާތުން ދަށު ކޯޓުގައި ދިން ބަޔާންތަކުން ބަޔާންކުރާ ސަބަބުތަކާ ބެހޭގޮތުން އިސްތިޢުނާފުގެ މަރުޙަލާގައި ތަހުގީގުކޮށް ނިންމަންޖެހޭ ކަމަށާއި، އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި ހައްދުތަކާބެހޭ ކަނޑައެޅުމަށް ބާރުގެ ޝަރީޢަތުން ސާބިތުވާ މިންވަރަށް ހައްދެއް ތަންފީޒު ނުކުރެވޭނެ ކަމަށް އިސްތިއުނާފުކުރާ ފަރާތުގެ މައްސަލަ ސާބިތުނުވާ ކަމަށެވެ.

އިޢުތިރާފުގެ ތަފްސީލު ހުކުމް

އިޢުތިރާފަކީ ހަޤީޤަތެއް އާއި އިޢުތިރާފުވާނީ އެއްވެސް މަޖުބޫރުކަމެއް ނެތި އަމިއްލަ އިޚްތިޔާރުގައިވާ ކަށަވަރުވާން ޖެހޭނެއެވެ.[111] އިޢުތިރާފުގެ ތަފްސީލު ހުކުމުން އިޢުތިރާފުގެ ހަމަތައް ކަނޑައަޅުއްވާފައިވަނީ ވަސީލަތެއްގެ ގޮތުގައެވެ. އަދި އިޢުތިރާފުވާ މީހަކީ އިޢުތިރާފުވުމުގައި ކަނޑައަޅާފައިވާ ޝަރުތުތައް އަންނަނިވި ގޮތަށް ބަޔާންކުރެވިއްޖެއެވެ. އިޢުތިރާފުވާ ކަމުގެ ތަފްސީލު ހުކުމުން އިޢުތިރާފުވާ މީހާ ދަރަނި ވާރުތަ ދަރަނި ވާރުތަ އާއި ހުކުމަކާ ދިމާވާ ކަމާއި އެކަން ދަރަނި ވާރުތަ ދަށުވެރިކަން ނުވާތީ ތަންތަނުގައި އެނގިދާނެއެވެ.

އިޢުތިރާފުގެ މައްސަލަ ހުކުމުކުރާ ނަމަ ކަނޑު ހުރިހާ އެންމެ ބޮޑަށް އިޢުތިރާފުވާ ފަރާތުން އިޢުތިރާފުވާފައިވާކަން ބަޔާންވާނެއެވެ. މިގޮތުން މައްސަލައެއް ނަމަ އިޢުތިރާފުވާ މިހާ ދައުވާކުރާ ފަރާތުގެ ދައުވާގައި ހިމާނާފައިވާ ކަންތައްތަކުގެ ތެދުވެރިކަން ދައުވާގިނީ ފަރާތުން އިޢުތިރާފުވާނެ ކަންކަންތަކަކަށް ކަމާއި އިޢުތިރާފުވާ މީންވަރަކީ ކާބަޔަކަށް ވަކިވަކިން ކަނަވަދުކުރަން ޖެހޭނެއެވެ.

މާޢިޒު ބިން މާލިކު އައި ދުވަހު ނަބިއްޔާ ރަސޫލާ (ސ.ޢ.ވ) އަރިހަށް ގޮސް އޭނާ ޒިނޭކޮށްފައިވާ ކަމަށް ބުނުމުން އޭނާ ބައްދިޔައި ދިޔައީމު ނަބިއްޔާ ރަސޫލާ އޭނާގެ ކިބައިން އެއްސެވިއެވެ. އޭނާ ދެވަނަފަހަރު އެ ކަމަށް މިގޮތަށް ދަންނަވަން ދުވަސްކަމަކަށް ނަބިއްޔާ ރަސޫލާ އޭނާގެ ކިބައިން އެއްސެވުމަށް ދެވަނަ ފަހަރު އޭނާ ބޭނުމަށް ބުނެ ކަމަށް. ދެން ރަސޫލާ އޭނާ ގާތުން އެއްސެވީ އޭނާގެ ކަމާބެހޭ ވިސްނުން ހުރިތޯއެވެ. އޭނާ އަނބުރާ ދެވަނަ ފަހަރުވެސް ބުނެ ހިމާނާން އެއްސެވުމަށް ނަބިއްޔާ ރަސޫލާ އޭނާގެ ކިބައިން އެއްސެވިއެވެ. އޭނާ ދެވަނަފަހަރު ވިސްނުން ހުރިތޯ ބެލުމަށް ތަހުގީގުކުރުމުގައި ކަންތައްތައް ހިނގަން ބަލައިގަނެ ހިނދު ކަމަކަށް ވެއެވެ. އަދި އެއާއެކު، އެ އިޢުތިރާފުން ނުހާސިލު ވާނެ ވީމަ ތަހުގީގުކުރުން ހިނގަން ނަބިއްޔާ ރަސޫލާ އިންސާނީގެ ހުކުމްތަކާ ބެހޭގޮތުން އިޢުތިރާފުން ސާބިތުވިއެވެ. ދަރަޖަކޮށް އެ އިޢުތިރާފުން ޝަރީޢަތުގެ ބަރުދަމެއްގައި އޭނާ ސާބިތުވީ ކަމަށް 4 ފަހަރު

---

[111] Ibid.

އިޢުތިރާފުވިއެވެ. އެހިނދު އޭނާ ރަޖަމްކުރުމަށް ނަބިއްޔާ ރަސޫލާ ހުކުމްކުރެއްވިއެވެ.[112] މި ހަދީޘް އިން އެނގެނީ މީހަކު އަމިއްލަ އިޢުތިރާފު ވިޔަސް އެ އިޢުތިރާފުގެ ތަފްޞީލު ކަނޑައަޅާފައިނުވާނަމަ އެއީ ކޮން ސާބިތުކުރުމަކަށް ވެސް އިޢުތިރާފެއް ކަމަށް ޝަރީޢަތް ނުބައްދަވާކަމެވެ. އަދި އިޢުތިރާފުގެ ތަފްޞީލު ކަނޑައަޅު ކުށުގެ ޢަދަދުތަކާއި، އޭނާގެ އިޢުތިރާފުގެ ތަފްޞީލު ޝަރީޢަތް ޝަރީޢަތަށް ޤަބޫލު ސާބިތުކުރައްވާ ކަމެވެ.[113]

ހުސައިން ވަލީދު ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް[114]

މި ޤަޟިއްޔާގައި ހައިކޯޓުން ކުރި ހުކުމުގައި ބުނެފައިވަނީ ދައުލަތުގެ ފަރާތުން ހުސައިން ވަލީދުގެ މައްޗަށް ކޮށްފައިވާ އާންމު ތުހުމަތަކީ އެހެން ފިރިހެނަކާއެކު ބަދުއަޚުލާޤީ އަމަލު ހިންގުމުގެ ދައުވާ ހުސައިން ވަލީދުގެ މައްޗަށް ސާބިތުވާ ކަމަށް ދަށު ކޯޓުން ހުކުމްކޮށްފައިވަނީ އޭނާގެ އިޢުތިރާފުގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށް ކަމަށް އެ ހުކުމުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވީ ނަމަވެސް، ހުސައިން ވަލީދުގެ މައްޗަށް ކޮށްފައިވާ ދައުވާގެ ޖަވާބުގައި ހުސައިން ވަލީދު ދަށު ކޯޓުގައި ބުނެފައިވަނީ "ދައުލަތުގެ ފަރާތުން ހުށަހަޅާފައިވާ ދައުވާއަކީ ހަޤީޤަތާ ދެކޮޅަށް ހުށަހަޅާފައިވާ ތަޙުޤީޤުގައިވާ ފަދަ ދައުވާއެއް ކަމަށާއި، ނަމަވެސް މި މައްސަލައާ ގުޅޭ ވިސްނާލުމަށް 15 ދުވަހުގެ މުއްދަތު ބޭނުންވާ" ކަމަށެވެ. އެހެންކަމުން ހައިކޯޓުން ބުނެފައިވަނީ މި ބަޔާން ބެލުމުން ހުސައިން ވަލީދުގެ މައްޗަށް ތުހުމަތުކުރެވޭ ޖަރީމާއާ ގުޅޭގޮތުން އެ ޖަރީމާގެ ތަފްސީލާއި ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި ހުސައިން ވަލީދުގެ ޖަވާބުން އެ ޖަރީމާ ސިފަކޮށްދިނުމަކަށް ނުވާކަން އެނގޭ ކަމަށާއި، އެހެންކަމުން މިއީ ހުސައިން ވަލީދުގެ މައްޗަށް ތުހުމަތުކުރެވިފައިވާ ބަދުއަޚްލާޤީ އަމަލު ހިންގުމުގެ ކުށުގެ މައްޗަށް އޭނާ ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި ފުރަތަމަ ސަފްހާގައި އިޢުތިރާފުވި ކަމަށް ނުބެލެވޭނެ ކަމަށެވެ.

އިޢުތިރާފު ބައިބައިކޮށް، އެކުގައި ބަލައިގަތުން

ބައެއްފަހަރު އިޢުތިރާފު ކުރަނީ، ދައުވާ އާއި ތުހުމަތުގެ ދިމާވާގޮތަށް ފުރިހަމައަށެވެ. ނަމަވެސް ބައެއް ފަހަރު އިޢުތިރާފު ކުރަނީ އެއަށް ހުރިއިތުރަށް ގެންގޮސްފައި، ނުވަތަ އިޢުތިރާފުގެ މާނަ ބަދަލުވާފަދަ ބައެއް އެ އިޢުތިރާފު އާއެކު ހިމަނާފައެވެ.

މިސާލަކަށް، މީހަކު ދަރަންޏެއް ފައިސާ ނެގިކަމަށް ބުނެފައި އެ އިޢުތިރާފުގެ އިތުރުން އަމިއްލަ ބާރުން ޚަރަދުކުރި އަދި އެ ފައިސާ އަނބުރާ ދައްކާފައިވާކަމަށް ބުނެފައެވެ. އަސްލުގައި ފައިސާ ދަރަންޏެއް ނެގިކަމަށް

---

[112] ބުޚާރީ އަލް ޞަޙީޙް، ކިތާބު އަލް ހުދޫދު، ހަދީޘް ނަންބަރު 1695.

[113] Hamid Jusoh, *Islamic Law of Evidence: Sources and Its Applicability with Special Reference to the Practice in Malaysia and Pakistan* (Selangor, 2001), Vol.1, 367.

[114] 2012/HC-A/116

އިޢުތިރާފްވެފައި، އޭގެ އިތުރަށް އެ ފައިސާ ވަނީ ދައްކައި ނިންމާފައިވާކަމަށް ބުނެފާނެއެވެ. މިފަދަ ހާލަތްތަކުގައި ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުގެ އިޢުތިރާފް ނަގާނީ ޖުމްލަކޮށް ހަމައެވެ. ނަމަވެސް ދެބައި ވަކިވެގެން ދެބައިގެ ގޮތުގައި ހުރެއެވެ. މިގޮތުން އިޢުތިރާފް ދެބައިކޮށްފިނަމަ، ފައިސާ ނެގިކަމުގެ އިޢުތިރާފް ބަލައިގަނެވޭނެއެވެ، ފައިސާ އަނބުރާ ދެއްކިކަމުގެ އިޢުތިރާފް ބަޔާނުގައި އެއްމެން އޭނާ އިޢުތިރާފުގެ ބާނަރަން އަމިއްލައަށް ބަޔާންކުރި ބަހާ ގުޅިގެން އެ ފައިސާ އަނބުރާ ދައްކާކަން ސާބިތުނުކުރެވޭ ޙާލަތު އޭނާގެ މައްޗަށް ފުރިހަމަކޮށް ދޭން ޖެހެއެވެ.

މި ސުވާލުގެ ޖަވާބު ދެއްވުމުގައި އިމާމުވެރިންގެ މެދުގައި ދެ ރައުޔެއް ވެއެވެ.[115] އެއް ރައުޔަކީ ހަނަފީ އަދި މާލިކީ މަޛްހަބުގެ އިމާމުވެރިންގެ ރައުޔެވެ. އެ ރައުޔަކީ އިޢުތިރާފްގެ މި ދެބައި ވަކި ކުރެއްވިދާނެ ކަމަށެވެ، އެ އިޢުތިރާފްވި ގޮތަށް ދެބައިކޮށް އޭނާ ޖުމްލަކޮށް ޖެހޭނެ ކަމަށެވެ، އެހެންވީމާ އޭނާ އަނބުރާ ދައްކައިދިނިކަން ބުނާ ބުނުން ސާބިތުކުރުމުގެ ބުރަ އޭނާ އުފުލަން ޖެހޭނެކަމަށެވެ.

ދެވަނަ ރައުޔަކީ ޝާފިޢީ މަޛްހަބާއި ޙަންބަލީ މަޛްހަބުގެ އިމާމުވެރިންގެ ރައުޔެވެ. އެ ރައުޔަކީ އިޢުތިރާފު ބަހަނަދެނެއް ނުދޭ ގޮތަށް ހިފަހައްޓަންވާނީ ޖުމްލަކޮށް އެކަހެރި ނުކުރެވޭނެ ކަމަށެވެ. ޝާފިޢީ މަޛްހަބުގެ އިމާމުވެރިން ވަކި ރައުޔަކަށް އިޢުތިރާފުގެ ނުވެއެވެ.[116]

އިބްރާހީމް އަލީ ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް[117]

މި މައްސަލައަކީ ހައިކޯޓުން ކުރި ހުކުމުގައި ބުނެފައިވަނީ 2007 ވަނަ އަހަރުން ފެށިގެން އޭރު ތަހުގު މަތިން އިބްރާހީމް އަލީއަން އޮފީސަރަކަށް ސަލާމް ކޯޓުގެ އޭރު އެހެންކަމުން ފައިސާ ހިފަހައްޓާ ކަމަން އިބްރާހީމް އަލީ ސަރުކާރުގެ މުއާމަލާތުގައި ހިފެހެއްޓި ކަމުގެ އިޢުތިރާފުވެފައިވާ ކަމަށް ނަގައިފި އިބްރާހީމް އަލީއަށް ހިފެހެއްޓި ފައިސާއެއް ކަމެއްގެ މުޢާމަލާތުގައި ހިފެހެއްޓި ފައިސާއާއި ނުނިންމަކަމަށް، އެ ފައިސާއާ ތަކެތި ދޫކޮށްލުމުގެ ގޮތުގައި ހިފެހެއްޓި ފައިސާއެއް ކަމަށް ބުނެފައިވާކަމެވެ. މި މައްސަލައިގައި ހުކުމްކުރެއްވި ހައިކޯޓުގެ ފަނޑިޔާރުން ތިން ފަނޑިޔާރުންގެ މެޖޯރިޓީ ފައިސާ ދިނިފައިވާ ކަމަށް އިޢުތިރާފުވެފައިވާ އޭނާގެ ވާހަކަ އަނބުރާ ބުނާ ނުޖެހޭ ކަމަށް ބުނެފައިވާ ކަމަށް ބުނެފައިވާ މީހާގެ ހިފެހެއްޓި ފައިސާއާ ކަމަށް ފުރިހަމަކޮށް ވަކިކަމަކަށް ދެމިހުރުމާއި ހަމައެކަނި ސާބިތުކުރުމުގެ ބުރަ ނުފުރިހަމަކަމުން ތިބި އިބްރާހީމް އަލީގެ މައްޗަށް ސާބިތުވާ ކަމެއް ނޫނެވެ. އެހެންކަމުން އެ ދާއިރާ ސާބިތުކުރުމުގެ ނުކުރެވުމުން އެ ފައިސާ އަނބުރާ އޮފީސަރަށް ދިނުމަށް ހައިކޯޓުން ކުރުމުގެ ހުކުމެވެ.

ޖަލްސާ މައްސަލައިގައި ދަޢުވާކުރި ފަރާތުގެ ވާހަކަ ޤަބޫލުކުރި ފަރާތުގެ ހުކުމް ޤާއިމުކުރުމަށް، މިގޮތަށް އެކްސް ކުރިމަތިން އެ ކޯޓުގައި ފަރާތް ޤާނޫނާއި، މުޢާމަލާތު އިޢުތިރާފުވުން ޖެހޭނެއެވެ.

---

[115] Hamid Jusoh, *Islamic Law of Evidence: Sources and Its Applicability with Special Reference to the Practice in Malaysia and Pakistan* (Selangor, 2001), Vol.1, 359.

[116] Ibid.

[117] 2012/HC-A/270

ކުށުގެ މައްސަލަތަކުގައި ކޯޓުން ބޭރުގައި އިޢުތިރާފުވުން

ޖިނާއީ މައްސަލަތަކުގައި އިޢުތިރާފުވާން ޖެހޭނީ ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި ގާޒީގެ ކުރިމަތީގައެވެ. އިމާމް އަބޫޙަނީފާ ވިދާޅުވާގޮތުން ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގެ ބޭރުގައިވާ އިޢުތިރާފުގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށް ކުށް ސާބިތު ނުކުރެވޭނެ އެވެ.[118] އެހެންނަމަވެސް އިމާމް މާލިކު، އިމާމް ޝާފިޢީ އަދި އިމާމް އަޙްމަދުގެ ނަޒަރުގައި، ދެ ހާލަތް ހިލާފަށް ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގެ ބޭރުގައިވާ އިޢުތިރާފަކީ ސައްޙަ އިޢުތިރާފެއް ކަމަށް ބެލެވޭނެއެވެ.[119]

ދިވެހިރާއްޖޭގެ ގާނޫނު އަސާސީގެ 52 ވަނަ މާއްދާގައި ބުނެފައިވަނީ ކުށުގެ ތުހުމަތުކުރެވޭފަރާތު ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި ވާ އިޢުތިރާފު ފިޔަވައި، އެހެން އިޢުތިރާފަކީ ހެއްކެއް ކަމުގައި ނުބެލެވޭނެ ކަމަށެވެ. އެހެންކަމުން ތަޙުޤީޤު މަރުޙަލާގައި ބިރުން އަމިއްލައަށް ހިތުން ދޫކުރުން ކުރަން އިޢުތިރާފު ވުމަށްފަހު އެމައްސަލަ ޝަރީޢަތަށް ހުށަހެޅުމުން އެ އިޢުތިރާފުން އެ މީހަކު ރުޖޫޢަ ވެއްޖެނަމަ، ތަޙްޤީޤީ މަރުޙަލާގައި ކުރިން ދީފައިވާ އިޢުތިރާފަކީ، ޤާނޫނު އަސާސީގެ 52 ވަނަ މާއްދާއާ އެއް ގޮތުން، ފަހުން ތަކުރާރު ނިންމުމުގައި އެއްވެސް މިންވަރަކަށް ރިޢާޔަތް ނުކުރެވޭ ކުށްވެރިޔާ ކުރަންޖެހޭ އެއްކަމެއް ހެއްކެވެ. ނަމަވެސް ކުށް ސާބިތުކުރުމުގައި އެއްވެސް މިންވަރަކަށް އެ އިޢުތިރާފުގެ ބަރުދަން ދެވިދާނެ ކަމަށް ހުއްޓެވެ. ކުށް ސާބިތުކުރުމުގައި އެއްވެސް ސިފައަކަށް އެ އިޢުތިރާފުގެ ބަރުދަން ކުރިމަތިކުރަ އަދި އިޢުތިރާފުވުމަކީ ބަރުދަނަކީ ކޮބައިކަމެވެ.

އިސްވެ މިބަޔާންކުރެވުނު ސުވާލުތަކަށް ޖަވާބު އެއް ގޮތަށްއާއި ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުގެ ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ. ޝަފީޤާ އިބްރާހީމް ޤަޟިއްޔާ އެވެ.

ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ. ޝަފީޤާ އިބްރާހީމް[120]

މަރިޔަމް ޝިޔާނާ އުޅޭ ކޯޓަރި ތެރޭގައި 7 ޑިސެންބަރު 2007 ދުވަހުގެ ހަވީރު 6 ޖަހާ އެހާކަންހާއިރު މަރިޔަމް ޝިޔާނާގެ މޯބައިލް ފޯނު ބޮއްކާފައި އޮތުން ޝަފީޤާ އިބްރާހީމް ވަގަށް ނަގާފައިވާތީވެ، ގާނޫނުން އުޤޫބާތުގެ 131 (ނ) އާއި 138 ވަނަ މާއްދާގެ ދަށުން ޝަފީޤާ އިބްރާހީމްގެ މައްޗަށް ވައްކަން ކުރުމުގެ ދަޢުވާ އުފުލުމުން ގއ. ދާންދޫ ކޯޓުން އެ މައްސަލަ ބަލައި ނިންމާފައިވެއެވެ. މި މައްސަލަ ގއ. ދާންދޫ ކޯޓުން ނިންމަވާފައިވާ ޙުކުމްގެ ތަރުތީބު، ތަޙުޤީޤު މަރުޙަލާގައި ޝަފީޤާ ކުށަށް އިޢުތިރާފުވެފައިވީ ނަމަވެސް މި ދަޢުވާ ގެ އަސްލަކަން ޔާނާ ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި އިންކާރު ކޮށްފައިވާތީ، ވައްކަން ކުރުމުގެ ކުށް އޭނާގެ މައްޗަށް ސާބިތު ނުވާކަމަށެވެ. މި މައްސަލަ ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުގައި އިސްތިއުނާފު ކުރުމުން ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ އޮފީހުން ފާހަގަކޮށްފައިވާ ނުކުތާތަކުގެ ތެރެއިން އެއް ނުކުތާއަކީ

---

[118] Hamid Jusoh, *Islamic Law of Evidence: Sources and Its Applicability with Special Reference to the Practice in Malaysia and Pakistan* (Selangor, 2001), Vol.1, 381.

[119] Ibid.

[120] 2009/HC-A/274

ބުނެފައިވަނީ، މި މައްސަލައިގެ ތަޙްޤީޤު މަރުޙަލާގައި ވައްކަންކުރި ކަމަށް ޤަޟިއްޔާ އިބްރާހީމް ފެހިވީ ނަމަވެސް، މައްސަލަ ނިންމުމުގައި ދަށުކޯޓުން އެކަމަށް އެއްވެސް މިންވަރަކަށް ރިޢާޔަތްކޮށްފައި ނުވާކަމަށެވެ. އަދި ތަޙްޤީޤު މަރުޙަލާގައި ޤަޟިއްޔާ އިބްރާހީމް ފެހިވާ އިޢްތިރާފުން އޭނާ ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި އިންކާރުކުރުމުން ކުރީ ސާބިތުކުރުމަށް އިތުރު ހެކި ހުށަހެޅުމަށް މައްސަލަ ބެލި ފަނޑިޔާރު ދަޢުވާކުރާ ފަރާތަށް ފުރުޞަތު ދީފައިނުވާކަމަށެވެ. އިސްތިއުނާފުކުރުމުން މި ނިންމުމާ ގުޅޭ ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުގެ ފަނޑިޔާރުން ބުނެފައިވަނީ، ޖިނާއީ ކުށެއް ސާބިތުކުރުމުގައި ތުހުމަތުކުރެވޭ ފަރާތުން ދޭ އިޢްތިރާފު ބަލައިގަނެވޭނީ ގާނޫނުގެ ދަށުން މުޤައްރަރުކޮށްފައިވާ ޙައްޤުތައް ދީގެން ކަމަށާއި، އެ ގާނޫނުން އެކަށައަޅާ ޙައްޤުތައް މައްސަލަތަކުގައި ދީފައިވާކަން ސާބިތުވާންޖެހޭ ކަމަށެވެ. ގާނޫނު ތަސްދީޤުކުރެވުނު އަދި ފާސްވެ މަސައްކަތްކުރާ ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ 2011/SC-A/23 ޤަޟިއްޔާގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ ކަމަށާއި، 7 އޮގަސްޓް 2008 ގައި ފާސްކުރެވުނު ޤާނޫނުއަސާސީގެ 52 ވަނަ މާއްދާގައި، ތުހުމަތު ކުރެވޭ ބޭފުޅަކު ސަލާމަތުން ހުރި ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި ދިފާޢުގެ ޙައްޤު އޭނާ އިޚްތިޔާރުކުރާ ވަކީލަކު ލައްވައި ދިފާޢު ހުށަހެޅުމުގެ ފުރުޞަތު ދީފައިނުވާނަމަ ދީފައިވާ ބަޔާން ހެކިކަމުގައި ބަލައިގަނެވޭނެ ކަމަށް ބަޔާންކޮށްފައިވާ ކަމަށެވެ. މިގޮތުން ހައިކޯޓުގެ ފަނޑިޔާރުން ބުނެފައިވަނީ، ތުހުމަތު ކުރެވޭ ފަރާތުގެ "ފުރިހަމަ ހައްޤެއް" ކަމުގައި ނުދެކޭނެ ކަމަށާއި، "ފުރިހަމަ ހައްޤެއް" ކަމުގައި ނުދެކޭނީ ތުހުމަތު ކުރެވޭ ފަރާތުގެ "ތަޙްޤީޤު މަރުޙަލާގައި ދީފައިވާ ބަޔާން މަޖިލީހުގައި ދޭ ބަޔާނާ ޚިލާފު ކަމަށާއި، ނުވަތަ އިޢްތިރާފަކީ ވ ތުހުމަތު ކުރެވޭ ފަރާތުގެ ފުރިހަމަ ރުހުމާ ވަކިން ގަބޫލުކުރާކަން ސާބިތު ނުވާނަމަ، ތަޙްޤީޤު މަރުޙަލާގައި ނުވަތަ ދަޢުވާ ކުރުމުގެ ކުރިން ދީފައިވާ ތުހުމަތު ކުރެވޭ ފަރާތުގެ ބަޔާން ހެކިކަމުގައި ބަލައިގަނެވޭނެ ޤާނޫނީ ބާރެއް ނުލިބޭނެ ކަމަށެވެ. ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ 2009/SC-A/18 ޤަޟިއްޔާގައި ނިންމާފައިވާ ނިންމުމުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ . . . ތަފްސީލު ދަޢުވާގައި ކުރިން ތުހުމަތު ކުރެވިފައިވާ ޝަރީޢަތުގައި އިޢްތިރާފު ކުރުމަކީ ހަމައެކަނި ހެކި ބަލައިގަތުމުގެ މިންގަނޑެއް ނޫނެވެ. އެއީ ބަޔާން ކަމަކަށް ދާއިރާގެ އަދި ހެކިތަކާއި ގުޅޭ ޙައްޤުތަކުގެ ކަމަކަށް ބާރުދޭ، އެފަދަ ކަމަކަށް ޤާނޫނުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ ނަމަ، ޤާނޫނު އަސާސީގެ 51 ވަނަ މާއްދާގެ (ހ) ގައިވާ މިންގަނޑުތަކާއި، އެފަދަ ކަމަކަށް ސާބިތުކުރުމަށް އަދި އެފަދަ ތަފްސީލުން ދިފާޢުވާ ބާރުގެ ކަމަކަށް ބާރުއަޅާ ހެކި އަދި ގޮތަށް ފުރުޞަތު ދީގެން، އެ ހެކިތަކާއި ގުޅޭ ބަޔާންތަކުގެ ކަމަކަށް ބަލާގޮތް، އެފަދަ ކަމަކަށް ބަލާ ސާބިތުކުރެވޭ ފުރުޞަތު" ކަމަށެވެ. މި ޤަޟިއްޔާގައި އިޢްތިރާފު ފަރާތުން ބުނެފައިވަނީ، "ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި ބާރުގައި މުޤައްރަރު ވީ"، ތުހުމަތު އިޢްތިރާފުވުމަށް ފަހު ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި އެ އިޢްތިރާފުން ރުޖޫޢަވުމާ ދެކޮޅަށް، އިޢްތިރާފުން ރުޖޫޢަވުމުގެ އެ ރުޖޫޢަވުން ބަލައިގަތުމަށް ސަބަބުތަކެއް ވަޒަންކުރާ ޤާނޫނީ ތަރުތީބު ބާރު މައްސަލަ ބަލާ ފަނޑިޔާރުން ބަލައިގަނެވޭނެކަމަށް، މި ޤާނޫނީ އުސޫލުތަކާ ދިމާލަށް ހައިކޯޓުގެ ޢަދާލަތުގެ 2011/HC-A/94 އަދި 2012/HC-A/14 ޤަޟިއްޔާގައި ހިމެނޭ މައްސަލަތަކުގެ ނިންމުމުގައިވެސް ބަޔާންކޮށްފައިވާ "ތުހުމަތުކުރާ އުސޫލުތައް" ކަމަށްވާތީ، އިޢްތިރާފުގެ ކަމަކަށް ބާރުލިބޭ ޤަރާރެއް ތަފްސީލުގެ ބާރުތަކެއް ހުރުމާއި ޖެހޭ މައްސަލަތަކުގައި، ތަޙްޤީޤުގައިވާ އިޢްތިރާފުން ޝަރީޢަތުގައި ރުޖޫޢަވާ ގޮތްތަކުގައި، އެހެނަސް ތަޙްޤީޤުގައި ވާފަދަ އިޢްތިރާފުގެ ރުޖޫޢަ އެހެނިހެން ބާރުތަކާ ގުޅުނު ބަޔާނާއި ބަޔާންތަކާއި ޚިލާފު ބަލައި އެކަނިކަމުގެ ކަމަކަށް ޝަރީޢަތުން ރިޢާޔަތް ކުރެއްވުން ކަމަށެވެ.

ހައިކޯޓުގެ މި ޤަޟިއްޔާގެ ހުކުމުން އެނގެނީ ތުހުމަތު ކުރެވޭ ބޭފުޅަކު ސަލާމަތުން ހުރި ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި އިޢްތިރާފު ވުމަކީ އޭނާގެ އިޢްތިރާފުތަކެއް ދެކޮޅަށް ސާބިތުކުރާ ހެކި "ފުރިހަމަ ހައްޤެއް" ކަމުގައި ނުބެލޭ ނަމަވެސް އެފަދަ

އިއުތިރާފުތަކަކީ މުއްތަހަމު މީހާ މަޖުބޫރުކުރެވިގެން ނުވި ދޭ ބަޔާނެއް ކަމުގައި ވާނަމަ އެފަދަ އިއުތިރާފުތަކަކީ ގަރީނާއެއްގެ ގޮތުގައި ބޭނުންކުރެވިދާނޭ އެއްޗެއް ކަމެވެ. އަދި އެފަދަ ގަރީނާއެއްގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށް ކުށް ސާބިތުކުރެވޭނީ އެ އިއުތިރާފަށް ބާރު ލިބިދޭ ގުޅިފައިވާ ހަރުދަނާ އެހެނިހެން ހެކިތަކާއި ގަރީނާ ތަކެއް ހުށަހެޅިއްޖެނަމައެވެ. ތަހުޤީޤު މަރުހަލާގައި މަޖުބޫރުކަމެއް ނެތި ވެފައިވާ އިއުތިރާފުވުން ބާރުލިބިދޭ އިތުރު ހެކިތަކާއި ގަރީނާ ނެތްނަމަ، އެ ގަރީނާއަކީ ކުށް ސާބިތުކުރުމަށް ފުދޭނެ އެއްޗެއް ނޫނެވެ.

ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ. ޝަހުރުއުރާޖު ރަޒާ[121]

ދިވެހިރާއްޖޭގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުން 11 ޖޫން 2012 ވަނަ ދުވަހު ނިންމި ނަންބަރު 2011/SC-A/23 ގަޟިއްޔާގައި ސުޕްރީމް ކޯޓުން ބެންޗުއަޑުވަނީ ޖިނާއީ ކޯޓުގެ އިސްތިއުނާފުގައި މުއްތަހަމު އަނބުރާ ތުހުމަތުކުރެވިފައިވާ ކުށުގައި ސާބިތުވާ އަދަދުން ކުރިއަށް ގެނެވުނު ހެކިތަކާއި ގަރީނާގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށް އިއުތިރާފާ ބެހޭ އުސޫލުތައް އިންކާރުކޮށް، އިއުތިރާފުގެ ބާރު ޖިނާއީ ޝަރީޢަތުގެ ކޯޓުން ސާބިތުވާ ކަމަށް. މިގޮތުން ޖިނާއީ އިއުތިރާފު އަސާސީ ގޮތަކަށް ބުނެދީފައިވާ ޝަރީޢަތް ގަރާރުކޮށްގެން، އެ ދެ ބަޔާ ގަސްދު އިއުތިރާފާ ގަސްދު ނޫން އިއުތިރާފު ކަމަށް. ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ މި ހުކުމުގައި ބެންޗުއަޑުވަނީ ގަސްދު އިއުތިރާފާއި މުއްތަހަމު ސަރީހަކޮށް މަސްލަހަތުގެ ކުރިމަތީގައި އިއުތިރާފު ކަމަށް، އަދި ގަސްދުނޫން އިއުތިރާފާއި މުއްތަހަމު ސަރީހަކޮށް މަސްލަހަތު ބޭނުން ވަކިވެފައިވާ ކުރިމަތީގައި ސަރީހަކޮށް ވާހަކަ ދައްކާ އިއުތިރާފު ކަމަށް، ގަސްދު ބައެއް؛ މުއްތަހަމު އިއުތިރާފުވިކަން މަސްލަހަތުގެ ކުރިމަތީގައި ހުކުމާ ބެހޭ ގޮތުން އިއުތިރާފު ކަމަށް، ދުވަސް ބައެއް، މުއްތަހަމުގެ އިއުތިރާފު ބަޔާންކޮށް ވަކިވެފައިވާ ގޮތަކީ އެ އިއުތިރާފު ސިފައިގައި ހުކުމުގެ ބައިގައި ބޭނުން ކަމަށް، މިއީން އެއްވެސް ބާވަތެއްގެ އިއުތިރާފުގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށް ހުކުމް ކުރެވޭނީ ތަހުޤީޤު ސަރަހައްދުގެ ހުރިހާ ހެކިތަކާއި، ޖިނާއީ އެހެނިހެން ހެކިތަކާއި ދިރާސާކޮށް ތަޙްލީލުކޮށް ވަކިވަކިން މަޝްވަރާކޮށް ގަބޫލުކުރެވޭ ވަރަށް އިއުތިރާފުވާ ޝަރީޢަތުގެ ކުރިމަތީގައި ޝަރީޢަތުގެ މިންގަނޑާއި އެއްގޮތަށް ކަމަށް ކަނޑައަޅުއްވާފައިވެއެވެ.

ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ މި ހުކުމުގައި އިތުރަށް ބެންޗުއަޑުވަނީ މަޖުބޫރުކޮށް ކުރެވޭ އިއުތިރާފާއި ބެހޭ ގޮތުން ޝަރީޢަތުގެ ކުރިމަތީގައި ދިން ބަޔާނާއި ތަހުޤީޤުގައި ދިން ބަޔާން ތަފާތުވުމުން، ޖިނާއީ އިއުތިރާފު ޖިނާއީ ގަރީނާ ސާބިތުކުރުމަށް ތަހުޤީޤުގެ މަރުހަލާގައި އިއުތިރާފުވި ގޮތަށް ޝަރީޢަތުގެ ކުރިމަތީގައި ޝަރީޢަތުގެ މިންގަނޑާއި އެއްގޮތަށް ސާބިތުކުރެވޭ ގަރީނާ ތަކެއް ހޯދުމަށް ކަމަށެވެ. އެހެންކަމުން މުއްތަހަމު އެކަމުގައި ޖިނާއީ އިއުތިރާފުގެ ބާރު ހުރި އިއުތިރާފު ކަމަށް ބަލައިގަތުމަށް ބާރު ނުލިބޭ ކަމަށް، ނަމަވެސް މުއްތަހަމު އެއް ގޮތަކަށް ޖިނާއީ އިއުތިރާފުގެ ބާރު ލިބޭނީ ޝަރީޢަތުގެ ސާބިތުކުރެވޭ ހެކިތައް ތަހުޤީޤުގެ ކުރިމަތީގައި ޝަރީޢަތުގެ މިންގަނޑާއި ގަރީނާ ބަލައިގަންނަކަމަށެވެ.

އިތުރަށް، ސުޕްރީމް ކޯޓުން ބެންޗުއަޑުވަނީ ހަމައެކަނި މަސްލަހަތުގެ ކުރިމަތީގައި ދިން ބަޔާން އެކަނި ޖިނާއީ އިއުތިރާފުގެ ބާރު ހުރި ހެކިތަކެއް ނޫން ކަމަށާއި، ކުށް ސާބިތުކުރުމަށް ޖިނާއީ ކޯޓުން ސާބިތުކުރުމަށް ގަބޫލުކުރާ ހެކިތަކާއި ޖިނާއީ ސާބިތުކުރެވޭ ގަރީނާ އެކުލެވިގެން 52 ވަނަ މާއްދާއިން އެއް ކަމަށް ކަނޑައަޅުއްވާފައެވެ. އަދި މިހެންކަމުން މަޖުބޫރުކުރެވިގެން ބާރާން ހުށަހެޅުމަށް،

---

[121] ގަޟިއްޔާ 2011/SC-A/23

ޤާނޫނާ ޚިލާފަށް ހަދި ހޯދުމަކީ އެއްވެސް ފަރާތަކުން ކޮށްގެން ވާނީ ކަމެއް ނޫން އެގޮތަށް ހޯދާ ބަޔާންތަކާއި ހެކިތަކެއް އެއްވެސް ގޮތަކުން ޝަރީޢަތުގައި ގަބޫލުކުރެވޭން ނުވާނެ ކަމަށް ޤާނޫނުއަސާސީގެ 52 ވަނަ މާއްދާ ގައި ބަޔާންކޮށްފައިވެއެވެ. މި މާއްދާއަށް ބިނާކޮށް ސުޕްރީމް ކޯޓުން ބެލެހެއްޓިފައިވާ ދިވެހިރާއްޖޭގެ ގާނޫނީ ނިޒާމުގައި، ޝަރީޢަތުގެ މަރުޙަލާތަކުން ބޭރުގައި މުޢާމަލާތު ވެފައިވާ އިޢުތިރާފަކީ ސައްޙަ އިޢުތިރާފެއް ކަމުގައި ޝަރީޢަތުގެ މަރުޙަލާގައި އޭނާ ސަރީޙަކޮށް އިސްރާރު ނުކުރާނަމަ ހިސާބުކަށް، އެފަދަ އިޢުތިރާފަކީ ހަމައެކަނި އޭގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށް ޖިނާއީ މައްސަލަތަކުގައި ސާބިތުކުރަންވާ މިންވަރުގެ ކާފީ ހުއްޖަތް ނޫން ކަމަށެވެ. އެހެން ނަމަވެސް ޝަރީޢަތުގެ މަރުޙަލާގެ ބޭރުގައި ކުރިން ދިނާ ވެފައިވާ އިޢުތިރާފުން ޝަރީޢަތުގެ މަރުޙަލާގައި ރުޖޫޢަވުމާއި އެ ރުޖޫޢަވުން ބިނާކުރި ސަބަބުތައް ވަޒަންކޮށް ތަޤުދީރުކުރުމު ގެ ބާރު މައްސަލަ ބަލާ ފަނޑިޔާރަށް ލިބިގެންވާ ކަމަށާއި، އެފަދައިން ރުޖޫޢަވާ އިޢުތިރާފުގެ މައްޗަށް ރިޢާޔަތްކުރަން ޖެހޭނީ ދައުވާ ސާބިތުވާނީ ޝައްކުން ބޭރުވާ ފަރާތަކުން އިސްތިސްނާއާއެކު މިންވަރަށް އިތުރު ހެއްކާއި ގަރީނާ ލިބިގެންކަމަށެވެ.

ތަޙުޤީޤުގައި ބަޔާން ދިނީ އެއްވެސް މަޖުބޫރު ކަމެއްނެތި އަމިއްލަ އިޚްތިޔާރުގައިކަން ޝަރީޢަތަށް ސާބިތުވުމާއި، އެބަޔާނަކީ ބާރުދީ އެހެން ހެކިތަކެއް ނުވަތަ ގަރީނާތަކެއް ހުރިނަމަ، އެބަޔާނަކީ ގަރީނާއެއްގެ ބަދަހިކަން ދިނުން ޤާނޫނު އަސާސީގެ 52 ވަނަ މާއްދާއިން ހުރަސް ނާޅާކަމަށް ބައްލަވާފައިވާ ގާއިމުކުރެވިފައިވާ މި އުސޫލު ތަޠުބީޤުކުރެވިފައިވާ މައްސަލަ ކްރިމިނަލް ކޯޓުން ނިންމާފައިވެއެވެ.

ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ. މުޙައްމަދު ނަބީލް[122]

ކްރިމިނަލް ކޯޓުން ނިންމާފައިވާ މި ޤަޟިއްޔާއަކީ ގ. ރިލީ މުޙައްމަދު ނަބީލް 08 މާރޗް 2009 ދުވަހުގެ 23:00 އެހާއިރުކަންހައި އިރު، ސ. ހުޅުދޫ ބިލިމާގެ ޢަބްދުﷲ ފަރުހާދުގެ ގެއިގައި ޖަހައި މާރާމާރީ ހިންގުމަށް، ދަޢުވާލިބުނުގައި 06 އިންޗި ހުންނަ ވަރުގެ ކަތިރެއް ހިފައިގެން ވ. ސީނުކަރަންޓާގޭ ކައިރިއަށް ގޮސް، އިބްރާހިމް ބަޔާބާއި އެކު، މަޖީދީ މަގުގައި ހުންނަ ބޮނޑި ސްޓްރީޓް ފާރުކައިރިއަށް ޢަބްދުﷲ ފަރުހާދު ހުދުހަން ދަނޑި މަދުމަތީގައި ނަގާހާ ހަތަރުވެރިން މަގުމަތިގައި ހިފައިގެން ތިއްބާ، ސަލާމާ ކައިރިން މަގުމަތިމަގުން ހުރަސްވެގެން ދުރަށް ޢަބްދުﷲ ފަރުހާދު ހިނގާފައި ދަނިކޮށް އަނގަ މަޑުކޮށްލުމުން، އަނގަ ގޮވައިގެން ސްކޫޓަރ ކައިރިމަގުގައި ގޭގެ ކާރު ފާރުކައިރިން ދުއްވަމުން، ޢަބްދުﷲ ފަރުހާދު، މުޙައްމަދު ނަބީލްގެ ކައިރި ގ.ރިލީ ގޭތެރެއަށް ނިކުމެ އާއި ދުވެފައި މުޙައްމަދު ނަބީލް ސްކޫޓަރަށް އަރިހަށް ނިކުމެ އާއި ނުދާކަމަށް ޢަބްދުﷲ ފަރުހާދު ބުނުމުން، މުޙައްމަދު ނަބީލާއެކު ދިޔަ މީހުން، ޢަބްދުﷲ ފަރުހާދުގެ ގެއިގައި އަތުންނާއި ފައިން ޖަހައި މާރާމާރީ ހިންގަން ފެށުމުން، މި މީހުންގެ ހަމައިން ސަލާމަތްވާން ވެގެން ޢަބްދުﷲ ފަރުހާދު ދުވެފައި ގޭގެ އިރުމަތީ މަގުން ނުކުތުމުގެ ދުވަމުންދަނިކޮށް، މުޙައްމަދު ނަބީލްގެ ޖީބުގައި އޮތް ކަތިރެއް ޢަބްދުﷲ ފަރުހާދުގެ ގައިގައި އަޅުވާލުމުން، އޭނާގެ ބަރަކަށްޖަހާ ހަރުފަތުގެ ސަބަބުން ޢަބްދުﷲ ފަރުހާދަށް ލިބުނު އަނިޔާއަށް ބޭސްފަރުވާ ކުރަމުން ދަނިކޮށް 09 މާރޗް 2009 ދުވަހު ޢަބްދުﷲ ފަރުހާދު މަރުވެފައިވާތީ، މުޙައްމަދު ނަބީލް ގަސްދުގައި ޢަބްދުﷲ ފަރުހާދު މަރާލައިފައިވާ ކަމަށް ބުނެ ދައުލަތުން މުޙައްމަދު ނަބީލްގެ މައްޗަށް ކޮށްފައިވާ ގަސްދުގައި މީހަކު މަރާލުމުގެ ކުށުގެ ދައުވާ ބެލި ޤަޟިއްޔާއެވެ.

---

[122] (2447/JC/2009) 585/Cr-C/2010

މި ދަޢިއްޔާގެ ހުކުމުގައި ގާޒީ އަލީ ހަރަޝީދު ބާރުތަކާކުރުގައިވެސް، "ގަސްތުގައި މިހާރު ދެރަކަމުގެ ދައުވާއާ ދުނިޔެގެން، ދައުލަތުގައި ބައިނަލްއަގްވާމީ ޤާނޫނުތަކުގެ ބަހެއް ކަނޑައަޅާ ދައުވާއަށް ޝަރީޢަތުގެ ވާހަކަ ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި ދިރާސާ ފަހުމު ބޭނުމައި، ފަރާތް ކުރި ދައުވާއަށް މަރުކަޒު ނަޒަރު އިސްލާމީ ކަނޑައަޅާ ދިރާސާ ވަރަށް ބޭނުމު ކަމުގައި ވިދާޅުވި، މި މައްސަލައަކީ ތާރީޚު އެއްބަސްވުން މިނިވަން ހަމަޖެހުމާއި ހަމައެކަނި މައްސަލައިގައި އަހުރު، މިބާވަތުގެ މައްސަލަތަކުގައި ޝަރީޢަތުގައި އިސްލާމީ ވިސްނުން، އަ އިސްލާމީ ޝަރީޢަތް ހަމަހަމަކޮށް ބަލައިގެން ބާރުބޮޑު އިސްލާމީ ގާނޫނީ ނުވުމާއި، މުޅިއުމުރު ނަޒަރު އެކަމުގައި ދިޔަ މިހެން ގަވާއިދުގެ ގައިގައި ތަފާތު އަސާސީކަން ގަވާއިދުން އެކިކޮށްގެ ކަށަވަރުން ސަލާމަތްވާން ގަވާއިދު ދިރާސާކުރުމުގެ މުޅިއުމުރު ނަޒަރިއްޔާ އޭނާ އޭގައި ތިބި މިހެންގެ ތަރުތީބުން އެކަކު އެއްޗެ ކަތިލުން ގަވާއިދުގެ ބަރާބަރުގެ ހުއްދަކުރާ ދައުލަތުގެ ހުރިހާ ތަރުތީބުން ބޭނުމުގެ ހުއްޔަތުގެ އިންސާފުން

މުޅިއުމުރު ނަޒަރު ގަވާއިދާ ދިރާސާ ކަރުދާހު އެއްސުރުޚީ މުޅިއުމުރު ނަޒަރިއްޔާ ކާއްޔާ މުޅިއުމުރު ނަޒަރުގެ ކައިރިގައި ހުރިކަމަށް، ނަޒަރުގެ ފިޔަވަޅު ދިރާސާގައި އެއް ކަރުދާސް ގަނޑައި ގަވާއިދުގެ ދިރާސާ އެއްޗެހި އެކުލެވޭ ނަޒަރުގެ އަދުލުގައި ހިތްހަމަޖެހުން އެކަމާ ކައިރިކުރެވޭ އިސްލާމީ ގާނޫނީ ކަމަށް، ނަފްސާނީ ނަޒަރު ހުރިހާ ފިޔަވަޅު ކަރުދާހު އެއްޗެހިކަމަށް، އަ ކަރުދާ ޚާއްޞަ ގަވާއިދުގެ ދިރާސާކުރާ އެކުލެވިގެން ހުރީ މަރުކަޒު ބުނެ ކަނޑައަޅާ ނަޒަރުގެ ކާއްޔާ ނިޔާމާ ބެލުމަކަށް ފިޔަވަޅު ބާރާވަނީ، ބެލެހެއްޓުން ފިޔާގެ ބާރުބޮޑު އިސްލާމީ ނިޔާމާ ޝަރީޢަތުގައި ބޭނުންވެފައި ބަސް، ހުރިހާ ކަމެއްގައި ބޭނުންވާ ހިސާބުން، ނިޔާމާ ބަދަލުގައި ބޭނުންވާ ކަމުގެ

ނިޔާމާ ބަދަލުގައި ސޯލާނުގެ އިސްތިޢުމާލު ނިސާބުން ޖާގައިވާ ބާރާން ހަރައި، ނިޔާމާ ބަދަލުގެ ބާރާން ދިރާސާކުރު ނަގާފައިވާ ވެޔޮ ޓިކެޓް އަޞްލަކައި ބެލެވުން، އާނމުކޮށް ހިޔާލުގެ ހިސާބުގައި ބަލާނެ، އަދި ޝަރީޢަތް ބަދަލުގެ ދުވާލުގެ ކަނޑައެޅުމުގެ ގަވާއިދު ކާއްޔާ ފިޔަވަޅު، ހުކުމުތަކުން މުޅިއުމުރު ނަޒަރިއްޔާ އަދިނަމަ ނިޔާމާގެ އެއްބަސްވުން ބޮޑު ބައިވެރިވުމާއި ފިޔަވަޅު، ނިޔާމާ ބަދަލުގައި ބާރާން ދިރާސާކުރު ގާތުގައި ނިޔާމާ ބާރާން ހަރައި ނިޔާމާގެ ބޮޑުވީ ފޯނު އަބާރާން ހަރުދުން، ނިޔާމާ ބާރާނުގައި ސޯލާނު އިސްތިޢުމާލު ނިސާބުން ޖާގަދުން، ނިޔާމާގެ ބޮޑުވަފާ

ބާރާނުގައި ސޯލާނު އިސްތިޢުމާލު ނިސާބުނޑުގެ މަޖިލީހު ވިޔަޖައްބު ފިޔަފަޔަ އެއްބަސްވުން، މިކަން މިގޮތަށް ހިސާބުކަން ނިޔާމާގެ ބޮޑު ޝަރީޢަތުގައި ބާރުވެރިވީމާ، ނިޔާމާ ބަދަލުގައި ބާރާން ދިރާސާކުރު ސަރުކާރުވާ ވިޔަޖައްބު ބާރުގައި، "ފިޔަވަޅު ދިރާސާކުރުމުގެ ނިޔާމާގެ ބޮޑު ކަރުދާ ސަރުކާރު އެއްބަސްވުން އަދިނަމަ ހިޔާލުއަބާރާން އަދިނަމަ ކާއްޔާ ނިޔާމާ ބޮޑު ހިޔާލުއަބާރާން އަދިނަމަ ކަމަށް، ނަފްސާނީ ބޮޑު ބަލާވުނު ބޮޑު ހުޅުވިގެން ކަރުދާ ކާއްޔާ ހިޔާ ކަމަށް، ބޮޑު އިކަރުދާ އެއްބަސްވުން އަ ކަރުދާ ބާރު ގަވާއިދު ދިރާސާކުރުމުގެ ހުކުމު"

ނިޔާމާ އަދިގެ އިސްތިޢުމާލުން ދައުލަތުން ބާރާ މަރުކަޒު ވިޔަޖައްބު ފިޔަފަޔަ އެއްބަސްވުން، އާރިސާގައި ކަނޑައަޅާ ހިސާބުއަހުރު ގޮތްކަމަށް ނިޔާމާ ބަދަލުގައި ބާރާން ގޮތް، ބެލެހެއްޓުން ބޭނުމުގެ ބެލެވުމާއި އަސާސީ ގަވާއިދުގެ ފިޔަވަޅުގައި ނަޒަރިއްޔާގެ، އަ އާރިސާގައި ފިޔަވަޅު މަޖިލީހުގައިވާ އަ ބާރާން ދިރާސާކުރު ނިޔާމާގެ ހިސާބުވާ އާރުމުއާ، އާރިސާ ހިސާބުގެ މަސައްކަތުގެ ނިޔާމާ ބަދަލުގައި ބާރާން ދިރާސާކުރު، ހަމަގައި ހަމައެކަނި ބޮޑުވީ ފިޔަވަޅު ގަވާއިދު ކާއްޔާ ބޭނުމުކަމަށް، ކަރުދާހު

ގާތްވާން ނިޔާމާ ބޮޑުކަމުގެ ސަރުކާރުގެ ބާރުގައި ގޮތްތަކުގެ ކަނޑައެޅުމަށް ނިޔާމާ ބާރާނުގެ އަދި ނިޔާމާ އާރި ނަޒަރުގެ ބާރުގައި އަ ވާހަކަ އަދިއަހުން އިސްލާމު، ބާރާން ކަށަވަރު ހިސާބު، ބާރާނުގައި ސޯލާނު ހިސާބުގައި، އާރުމުގެ އަދިގެ ކަރުދާ މަރުކަޒު ނަޒަރު، ފިޔަވަޅު ގޮތާ ކަލާ ބެލެވުން ނިޔާމާ ނަފްސާނީ، އަވާހަކަ ވިދާޅުވި އަދި ބާރާނުގައި އާރި ސޯލާ ސޯލާނު ބޮޑުވީ ސަރުކާރު ބޮޑުކަމުގެ ގަވާއިދު ކަރުދާ ނަޒަރުގެ، އާރިސާ ނިޔާމާ ބަދަލުގައި ބާރާން ކަރުދާ ވާހަކަ ވިއަޚިރު ކަރުދާހު ކަރުދާ ނަޒަރުގެ ބާރާނުގައި ނިޔާމާ ބާރާނުގެ، އަދިގެ ކަރުދާހު ކަރުދާ އާރުމުގެ ބާރާން ބޮޑުކަމުގެ ބާރާން ބޮޑުކަމެއްގެ ނިޔާމާ ބަދަލުގައި،

އޭނާގެ ބައްޕަގެ ހާޒިރުގައި ބުނަން ޖެހުނީ ޔާއްވެގެންކަން ނިޔާވާ ސަރަޙައްދުގައި ބަނދުވައި ނުވާތީ، މި ބަންދުވުމަކީ ކަންތައްތަކަށް ރިޢާޔަތްކޮށްގެން ބަލާއިރު، އާދިނަތުގެ ނިޒާމާ ތަރުތީބުގައި ސުލްޠާނުގެ އިސްލާމީ ނިޒާމުގެ ޖުމްހޫރިއްޔާ ބާރުތައް، އާދިނަތުގެ ނިޒާމާ ތަރުތީބުކުރި ބާރުތަކާ ދިނުމުގެ ނަގާފައިވާ ވިޔަފާރި ރާއްޖެއިންނާއި އެއްވެސް ބަދަލުކުރެއްވި ނަމަ އެއްގަމުގެ ބަޔަކު ނަމަވުން، އަދުލުއިންސާފުގެ ހަމަތަކާއި މަސްއަލަ ބަރަވާ، މިއާއިމެދު ސިޔާސީ ދައުރެއް ގެނައި ނިޒާމެއް ގެންގުޅެ ކަރުދާސް ހިސާބު، އާދިނަތުގެ ނިޒާމާ ތަރުތީބުގައި ސުލްޠާނުގެ އިސްލާމީ ނިޒާމުގެ ޖުމްހޫރިއްޔާ ބާރުތައް، އާދިނަތުގެ ނިޒާމާ ތަރުތީބުކުރި ބާރުތަކާ ދިނުމުގެ ނަގާފައިވާ ވިޔަފާރި ރާއްޖެއިން މި މުއައްސަސާތަކުގެ ބަޔަކާ ބަލަހައްޓާ ބަލަހައްޓާ ދޭ ބަދަލުކުރުމަށް، އެ ބަލަހައްޓާ ބަލަހައްޓަން ބާރުދިނުން ގަވާއިދުން ކަމަށް ކަނޑައެޅި، ޢަބްދުﷲ ފަރީދުގެ ގައިގައި މުޙައްމަދު ނަޞީރު އާއި އަސްރާރުދު މިތި މީހުން ތަކުލީފު އަނިޔާކުރުން ވިޔަފާރި ފަރީދު ދަރުމަވަންތަ ފަރީދުގެ ފަރުމާނުގެ މުޙައްމަދު ނަޞީރު އާއި އަހަރާ އާދި މިތި މީހުން ތިރީސް ގެ މުޙައްމަދު ނަޞީރު ދިވެހިރާއްޖޭގެ ބާރުލާ ކަން ފަރުމާނު ދިނުމާ ފަރުމާނުގެ އާއްމު ކަމަށްގެ، އެ ކަނޑައެޅި ފަރުމާނުގެ ބަލަހައްޓާބަލަ އަމަލު ކަމަށް މުޙައްމަދު ނަޞީރު ސުލްޠާނުގެ ބާރު ކަމަކީ މިފަދަ، ތަރުތީބު ބާރުނަގާ އިސްތިހާރު ހުށަހަޅާ ސިޔާސީގައި ބާރުދިނުން، ތަރުތީބު ނަމަ ބާރުނަގާ ދިވެހިރާއްޖޭގެ ބާރު ފަހަރު ބަރާބަރު ކަމަށް ތިމާ ނަޞީރު ތަރުތީބު، މުޙައްމަދު ނަޞީރު ތަރުތީބު ބާރުނަގާ ބާރުނަގައި ބާރުއެޅުމުގެ ސިޔާސީގައި ވަކިކުރުމުގެ، ތަރުތީބު އާދިނަތުގެ ނިޒާމާ ތަރުތީބުގައި ސުލްޠާނުގެ އިސްލާމީ ނިޒާމުގެ ޖުމްހޫރިއްޔާ ރާއްޖެ، މުޙައްމަދު ނަޞީރު ތަރުތީބު ބާރުނަގާ ދިނުމުގެ ނަގާފައިވާ ވިޔަފާރި ރާއްޖެއިން ބަދަލު އެއް ގާނޫނު، ރިޔާސީ ނިޒާމް ދިނުމުގެ ދަރުމަ ކަމަށް ގަދަ ހުރި ކަމަށް ބާރު ކަމަކީ، ވަކިވުމުގެ ކަމަށް ވެއްޖެ؛ މުޙައްމަދު ނަޞީރު ތަރުތީބު ދިވެހިރާއްޖޭ ބާރުނަގާ ދިވެއިވި އެއްވެސް މަޖިލީހުގެ ކަނޑައެޅިގެން މަދަނީ އިންތިޚާބުގައި ކަމަށް މުޙައްމަދު ނަޞީރު ސިޔާސީ ސަރަޙައްދުގައި ބާރުވެ ވެއްޖެ، މުޙައްމަދު ނަޞީރު ތަރުތީބު ބާރުނަގާއި ސުލްޠާނު އިސްލާމީ ނިޒާމުގެ ޖުމްހޫރިއްޔާ އޭނާ ބޮޑުބަހަނައި ހުރި ވަރަށް ބާރުނަގާ ނިކަމެތި ކަމަށް ބަދަލުވާވަރު، މުޙައްމަދު ނަޞީރު، ފަރުމާނުގެ ގައިގައި ބަލަހައްޓާ ބަދަލުވުން ބާރު ދިނުމާ ގާނޫނީ ވާހަކަ އޭރު އަދި ވާހަކަ ބާރުނަގާ ދިވެހިރާއްޖޭ އާއި ހުސްކަމެއް ހިފީ ފަރުމާނުގެ ގައިގައި ހިފުމުގެ ނަގާ މިކަން ހިމެނޭ އިތުރު ދިވެހިރާއްޖޭގެ ބާރު ކަމަށް ކަނޑައެޅި ޢަމަލު ކުރަން ހިމެނޭ އިތުރު ނިޒާމުގެ އޭރު ފަރުމާނުގެ ގައިގައި ތަރުތީބު ތިމާ ނަޞީރު ކަމަށް، ފަރުމާނުގެ ކަނޑައެޅި ބާރު ބަލަހައްޓާ ކަމަށް މުޙައްމަދު ނަޞީރު ބާރުނަގާ ސުލްޠާނުގެ ބާރުވެރިކަން، ވަރަށް ދިގު ވަގުތެއް ހަރަކާތްތެރިވާ ބާރުވެރި މުޙައްމަދު ނަޞީރު ދިވެހިރާއްޖޭ ވަކިކުރުމުގެ، އެ ފަރުމާނުގައި ފަރުމާނުގެ ބަލަހައްޓާ ބަދަލުކުރުމާ ކަމަށް އަޅުވެތި ރައްޔިތުންނަށް ޚިޔާނާތްތެރިވުން، މުޙައްމަދު ނަޞީރު ނިކަމެތި ވާހަކަ މަދަނީ އިންތިޚާބުގައި އިސްލާމީ ނިޒާމުގެ ސުލްޠާނުގެ ބާރު ކަމަށް ކަނޑައެޅި، އިންތިޚާބު މިކަމާ ދިވެހިރާއްޖޭގެ ބާރުވެރިކަމަށް ވަކިކުރި ބާރުދިނުން ބަލަހައްޓާ ޙުކުމުގެ ހަކަތަ ދަށުގައި ބާރުވެރިކަމާ ދިނުމާ ދަރުމަވަންތަ ކަނޑައެޅިގެން، މުޙައްމަދު ނަޞީރު ފަރުމާނުގެ ގައިގައި ބަދަލުގައި ފަރުމާނުގެ ނަގާ ބަލަހައްޓަން ކަމަށް ތަކުލީފުގެ ބާރު، އެ ފަރުމާނުގައި ކަނޑައެޅިގެން ހިނގައިދިޔަ ދޮގުކަމަށް ބަލަހައްޓާ ބަދަލުވުމާ ދިނުމުން، ބަލަހައްޓާ ދިނުން ބަލަހައްޓާ ދޭ އަސާސީ މުއައްސަސާތަކުގެ ފުރިހަމަކަމާ ނަމަވުން، މުޙައްމަދު ނަޞީރު ހިމެނޭ އިތުރު ތަރުތީބު ބަލަހައްޓާ ސުލްޠާނުގެ ބާރު ފަރުމާނު ބަލަހައްޓާ ފަރުމާނުގެ ވަކި ގާނޫނީ ނިޒާމެއް ތިމާވެށީގެ ވިސްނުމުން ހަރަކާތްތެރިވާ ބާރުވެރި ސަލާމަތް މުޙައްމަދު ނަޞީރު ސިޔާސީ ނިޒާމުގެ ބާރުވެރިކަމަށް ހުރި ކަމަށް، މި ބަދަލުވުމަކީ، ކަނޑައެޅި ގަދަ ކަމަށް ބޮޑުވެގެން ވިސްނުމުން، މުޙައްމަދު ނަޞީރު ނިޒާމުގެ ޖުމްހޫރިއްޔާ ރާއްޖެ، އާދިނަތުގެ ނިޒާމާ ތަރުތީބުގައި ސުލްޠާނުގެ އިސްލާމީ ނިޒާމުގެ ޖުމްހޫރިއްޔާ ބާރުތައް، މުޙައްމަދު ނަޞީރު ނިޒާމުގެ ތަރުތީބު ބާރުތައް ބަރާބަރު ކަމަށް ބާރުނަގާ ބާރުއެޅުމުގެ ނަގާފައިވާ ވިޔަފާރި އެއް ރާއްޖެއިން ބަދަލު ނަމަ އެއްގަމުގެ ބަޔަކު ބަލަހައްޓާ ބަޔަކު ނަމަވުން، ސިޔާސީ ނިޒާމުގެ އިސްލާމީ ވިޔަފާރި ފޮނުވައި ކަންކަން އިސްލާމީ ގާނޫނު ގެއްލުމުގެ ކަނޑައެޅި ކަމަށް ނަޞީރު ފެށި ގާނޫނު އަސާސީގެ 52 ވަނަ މާއްދާއިން ދަރަވާއިރު، އިސްލާމް ބާރުން ބަލަހައްޓާ ފަސް ކަމުގެ މައްޗަށް ރިޔާސީ ނިޒާމް، ގާނޫނު އަސާސީގެ 52 ވަނަ މާއްދާގައި ހިމެނޭ ތިން ޖުމްލަ ހިތައި ދިރާސާ

ކުރުމުން ކަންތައްތަކާއި ފާހަގަ ކުރެވިފައި ވެއެވެ؛ ތުހުމަތު ކުރާ މީހާ ބަންދީ ސަލާމަތުން ހުރި ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލިހުގައިވާ އިޢުތިރާފު ފިޔަވައި، އެހެން އިޢުތިރާފުތަކާއި ހެކިތައް ކަމުގައި ނުބެލޭނެ ކަމަށް ޤާނޫނު އަސާސީގެ 52 ވަނަ މާއްދާގައި ހިމެނޭ ތިން ޖެހިލުމެއްގައި ބާރުން ވޭން ވާއިރު، މިހެން އަމިއްލަ އިރާދާގައި އެއްވެސް މަޖުބޫރުކުރުމެއްނެތި ތަޙުޤީޤުގައި އިޢުތިރާފުވާ ބަޔާންދިނުމަކީ އެގޮތާ އިޢުތިރާފުތަކަށް ޝަރީޢަތުން ސާބިތުވެފައި، އެކަން ކުރިއަށް ދަނީ ތުހުމަތުކުރެވޭ ކަމުގެ ޙުކުމެއްގައި، އެބަޔާނަކީ އެއްވެސް ބިރުގަނޑެއް ނުލައި ޖަބަރުކޮށްގެން ސަކަރާތްކޮށް ބޭއްވުމަކާ ނުލައި ދީފައިވާ ބަޔާނެއްކަމަށް ކަށަވަރުވާނަމަ، ޤާނޫނު އަސާސީގެ މާއްދާގެ މި ޢިބާރާތުގައި ބުނާ އެއްބަސްވުން ސަރީޙަކޮށް ނުބެލޭނެ، މިޢިބާރާތުގެ ތަފްސީލުގައި ބުނެފައިވާ ކަމަށް ގެނެސްދޭ ކުރުވުމަށް، ބޭނުންވާ މަޢުލޫމާތު ދެއްކުމުގައި އަސާސީ ޤާނޫނު ބަލަން ޖެހޭ ނަމަ، އެ މައުސޫލަކީ އެއްބަސްވާ ކަމެއް، ޤާނޫނު އަސާސީގެ 143 ވަނަ މާއްދާގެ (ނ) އިން ދަރުމަވަންތަކަން އިސްތިސްނާ ދިނުމާ ވާހަކައިގެ، އެކަން ތަރުތީބުތަކެއް ވާހަކަ، އިޢުތިރާފު ބަލައިގަތުމަށް ހަމަކޮށްފައިވާ ޝަރުޠުތަކެއް ނުދާނެ ސާބިތު ތުހުމަތު އެއްވެސް ބަޔާނެއް ނިންމުމުގައި، ޤާނޫނު އަސާސީގެ 52 ވަނަ މާއްދާގައި ހިމެނޭ ދެ ބަޔާނެއްގެ ތެރެއިން ފުރަތަމަ ބަޔާނެއްގައި އޮތުމަކީ އިޢުތިރާފުގެ ވާހަކަ ކަމަށްވާއިރު، ޝަރީޢަތްތަކުގައި އިޢުތިރާފު ފިޔަވައި އެހެން އިޢުތިރާފުތަކެއް ހުށަހެޅުމަށް ހުއްދަ ދޭ ސިފަތަކެއް ލިބިދިނުމަކީ އެ ކަނޑައަޅާ ހަމައެއް، ކުރުމަށް ދަތިނުވާނެ ކަމުގެ ސަބަބުތަކެއް، ޝަރީޢަތްތަކުގައި އިޢުތިރާފު ފިޔަވައި އެހެން ހެއްކާއި ބަޔާނެއް ނުބަލައިގަނެވޭނެ ކަމުގެ ޝަރުޠުތަކެއް ނެތް ކަމެއް، އިޢުތިރާފުތަކުގެ ބާބުގައި ސާބިތުވުމަށް، އެހެންކަމުން ބަޔާންކުރާ ޝަރީޢަތްތަކުގެ ކަމުގެ ތަފުސީލު، ދަލީލުތަކާއި މި މާއްދާގައި ވަނީ ހުއްދަކުރެވޭ ނިޔަތްތަކެއް، އިޢުތިރާފު ދިނުމުގައި ބާރުގެ އަސްލެއް ނެތި ސާބިތުވުމުގެ ސަބަބު ދޭން ދަތި، ދޭހަވާ ދަތިތަކަކާ ގުޅިގެން ދިމާވާ ހާލަތްތަކުގައި ސާބިތުކުރުމުގެ ބާރު، ދޭހަވީ ކަމެއް ދަތިނޫނީ، ހަމަ ނަގާ ވާހަކަ ކުރިޔަށް ވެއްޖެނަމަ، ޝަރީޢަތުން ކުރަނީ ދީފައިވާ ބަޔާނަށް އިޢުތިރާފު ދިނުމުގެ ބާރު ދޭ ސަބަބު އެކަން ސާބިތުކުރުމުގައި ގަބޫލުކުރެވޭ އަސްލެއް، އިޢުތިރާފު ދީފައިވާ ހާލަތުގައި ޝަރީޢަތުން ކަނޑައެޅިދާނެ ކަމަށް ބުނާ "ހުކުމްކުރެވޭ" ބަޔާނެއް ކަމަށެވެ.

މީގެ އަދި ރަސްމީކޮށް އިތުރަށް ބަޔާންކޮށްދޭ "ދައުލަތުގެ މި ހުކުމްތަކުގައި އިޢުތިރާފުވެފައި، ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލިހުގައި ހުކުމްތަކެއް އިތުރު ނުކުރެވޭނެ ކަމަށް ބުނާ ސަބަބު، އެ ހުކުމްތަކުގައި ހުރި ސާބިތު ތުހުމަތު ކަނޑައަޅާ ބޮޑު ހަމައެއް ނެތް ކަމުގެ ޝަރުޠުތަކެއް، ޝަރީޢަތުގެ ބާބުގައި ސާބިތުވެފައި، އެހެންކަމުން ބަލާ ކަމުގެ ޙައްޤު ބަޔާން ކުރާ ފަދަ އުސޫލުތައް ދަލީލަކަށް ދެއްކުމަކީ، އެ ކަމުގެ ދަލީލުތަކާ ދިމާވާ ޤާނޫނު އަސާސީގެ 52 ވަނަ މާއްދާގައި ބުނެފައިވާ ގޮތްތަކަށް، ޤާނޫނު އަސާސީގެ 143 ވަނަ މާއްދާގެ (ނ) އިން ޝަރީޢަތުގެ ދެއްވާ އިޢުތިރާފުގެ ދަރުމަ ހާލަތު، މުއައްސަސާ ނަޞީޙަތު ސާބިތު އިސްލާމީ ނިޒާމުގެ ޤަވާޢިދާއި ބަޔާނަށް، މުއައްސަސާ ނަޞީޙަތު ހުކުމްތަކުން ބަޔާންކޮށް ދިނުމުގެ ސިފަވެސް ޤާނޫނީ އުސޫލާއި ދޭހަވާ ގޮތުގައި މިހާރު ވެސް ބަޔާންކުރެވިފައިވާ ބާރުތަކުގެ ސިފަތައް، ސާބިތުވެފައިވާ ބާރުތަކުގެ ބާބުގައި ކަނޑައެޅި ހުކުމުގެ ދަރަޖައިގެ ބަލާ ކަމަށް ބުނެފައި، ދިފާޢުގައި ނިންމާ ދަރަޖަ، މުއައްސަސާ ނަޞީޙަތު ޝަރީޢަތުގެ ހުކުމްތަކުން ހުއްދަވާ ގޮތްތަކަށް، މި ދަރަޖައިގައި ބާބުގެ ދަރަޖަ ދެއްކުމުގެ ބާރު ދޭ ބާބުގައި

ކުރުމުން، ފަރުހާދުގެ ގައިގައި ތަޅައިގަތުމަށް މުޙައްމަދު ނަބީލު ގޮވައިގެން ބަޔަކު ގޮވައިގެން ގޮސް މުޙައްމަދު ނަބީލު އާއި ޢަސްރާ އުމުރުގައި ދިހަ މިނެޓް ފަރުހާދުގެ ގައިގައި ތަޅައި އަނިޔާކުރިކަން ފަރުހާދު ދެކެވަޑައިގަތުން، މުޙައްމަދު ނަބީލުގެ ޖަބުން ނޭރި ތިރީގައި ފެލެމިނިގައި އެއް އިންޗި އަދި ދެ މިނިގައި ހަ އިންޗި ހުންނަ ވަރުގެ ކަށިކުރުއެއްގެ ފަރުހާދާ ދިމާއަށް މުޙައްމަދު ނަބީލު އުރަށް ކަމުދި، ފަރުހާދުގެ ބަނަކަށްބަށް ހަރުފައިވާ މުޙައްމަދު ނަބީލު އަތުން ކަށިކުރަށް މުޙައްމަދު ނަބީލު ޝަރީޢަތުގައި ބުނެފައިވާ ވާހަކަތަކާއި، ތިން ހެކިންގެ ހެކިބަހާއި މިބައިން ކުރުވެސް ދީ ގެރިނިޔާއިން ސާބިތުވާތީ އާއި، ޑީ.ޖޭ.ކޭ-ޗިކަމް ތަކުރާރުން އެކަން އަމިއްލަ ކަމަށް ބުނާ އިޢުތިރާފާއި ހެކިން ދެ ހެކިވެރިންގެ ބަޔާން ބޭނުންކުރި، ފަރުހާދު މަރުވީ މުޙައްމަދު ނަބީލު ހަމަލާދިނުމުން ކަމުގައި ބަލާ، މުޙައްމަދު ނަބީލު ކުށްވެރިވެއްޖެ ކަމަށެވެ. މި މައްސަލައިގައި ފަރުހާދު ގެއްލުނީ ސަބަބުން ކަމަށް ޝަރީޢަތަށް ޖެހޭ ހެކި ސާބިތުވާ ކަމަށާއި ފަރުހާދުގެ ބައްޕަ ޢަބްދުالله ފަރުހާދު ދަޢުވާ ކުރި ޝަރީޢަތުގައި ވާހަކަދެއްކި، ޢަބްދުالله ފަރުހާދު މަރުވުމުގެ ކުރިން މުޙައްމަދު ނަބީލު ކަޑަކަށް ހިފި ހަމަގައިމު ޝަރީޢަތުން ސާބިތުވާ އާއި، ކުރުގެ މާއްދާ ނުރައްކާ ތަނުގެ ބޭނުންކުރާ ސާބިތުވާ އަމަލާއި ނުރައްކާތެރި ނަމޫނާ އާއި ސަބަބުގެ ގޮތުގައި އެހެން ކުދިކުދި ބައެއް، ފަރުހާދު މުޙައްމަދު ނަބީލު ސާބިތުވާ އަމަލާއި ބޭނުންކުރި ގޮތުގައި ގެންގުޅުނު ގޮތް ފަރުހާދުގެ ގައިގައި ތަޅައިގަތުމުން، މުޙައްމަދު ނަބީލުގެ ޖަބުން ނޭރި ތިރީގައި ފާގަ މިނިގައި އެއް އިންޗި އަދި ދެ މިނިގައި ފަރުހާދާ ދިމާއަށް ކަށިކުރަށް ކުރުގެ ފަރުހާދު ގޮތް އިޢުތިރާފު ކުރި، ފަރުހާދު ބަލާ ދެއްކި ގޮތުގައި ނުރައްކާތެރި ފަރުހާދު މަރުވުމުގެ ކުރިން މުޙައްމަދު ނަބީލު ދިން ނުވަތަ ކުރި ގޮތް، ފަރުހާދު، މަރުވެދިޔައިރު މުޙައްމަދު ނަބީލު ކަށިކުރުން ދިން ހަމަލާގެ ސަބަބުން ކުރި ސާބިތުވެފައި ވުން، މުޙައްމަދު ނަބީލު ކުރިއަށް ސާބިތުވާ އަމަލާއި ނުރައްކާތެރި ނަމޫނާ އާއި ސަބަބުގެ ގޮތުން ދެފަރާތުން އަރާރުން، ކުރުގެ މާއްދާ ފަރުހާދު ނުރައްކާތެރި ގޮތް ކުރުގެ ފަރުހާދު ބައިކުވެސް ފަރުހާދު ކަމަށް ބަލައިގަނެވޭ، މުޙައްމަދު ނަބީލު ފަރުހާދު މަރާލުމަށް ނިޔަތްކޮށްގެން ހަމަލާދިން ކަމުގައި ޝަރީޢަތުން ބަލާނެ ކަމަށް ސާބިތުވެ ބަލައިގެން، މުޙައްމަދު ނަބީލު ގެ ނުރައްކާތެރި ގޮތުގެ މިންވަރު ކަމަށް ހުރިހާ ދަލީލުތަކުން ސާބިތުވެ، ނުރައްކާތެރި ފާފަ ކަމަކަށް ގޮވާލި ސަބަބުން ކަމަކަށް ބަލައިގަނެވޭ، ކަށިކުރުގެ މިންވަރު ހުރި ފާރާއި ވަޅުގެ ބޮޑުމިން ސާބިތުވުމުން ފަރުހާދު މަރުވި ސަބަބު ހަމަލާ ދިނުމުން ކަމަށް ދެކޭތީ، ޢަބްދުالله ފަރުހާދު ދަޢުވާކުރި ކަމާބެހޭ މުޙައްމަދު ނަބީލު ޚިލާފަށް ދަޢުވާ ކުރުމަށް ހަމަ ކަމަކަށް ގޮވާލައި، މުޙައްމަދު ނަބީލު، ޢަބްދުالله ފަރުހާދު ދަޢުވާކުރި ކަމުގައިވާ ދަޢުވާ ސާބިތުވާ ގޮތުގައި ވާތީ، ދަޢުވާގައި ބުނާ ގޮތަށް ކުށްވެރިވެއްޖެ ކަމަށް މުޙައްމަދު ނަބީލު ކުށްވެރިވެއްޖެ" ކަމަށެވެ.

އާދަމް ޝަރީފް ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް 2009/SC-A/18

މި މައްސަލައިގައި ދަޢުވާލިބޭ ފަރާތް އާދަމް ޝަރީފަށް ދަޢުވާ ކުރެވިފައިވާނީ، މީނާ އިތުރު މީހަކާ އެކު 8 ފެބްރުއަރީ 2006 ވަނަ ދުވަހު ރޭ 2:00 ހާއިރު މިނިސްޓްރީ އޮފް ހޯމް އެފެއާޒް ގެ ދަށުގައިވާ ކޮށިއެއްގެ ތަޅުލާފައިވާ މަގުފޮއްޓަކާ ދުރުގައި އޮއް ކޯޓެއްގައިވާ ވައްކަމުގެ މިސާލު ސާމާނު ވަގަށް ނަގައިފައި ކަމަށް މި

މައްސަލައިގެ ތަފްޞީލުގައި މިނާ އިޢުތިރާފުވެފައިވާތީއެވެ. މި މައްސަލައާ ގުޅިގެން ޖިނާއީ ކޯޓާއި ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުގައި ހިންގުނު ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި އާދަމް ޝަރީފު ކުށްކުރިކަމަށް އިންކާރު ކުރި ނަމަވެސް، މިނިސްޓްރީ އޮފް ޖަސްޓިސްގެ ފަތުވާއިގެން ވަގަށް ނަގާފައިވާ ތަކެތި އާދަމް ޝަރީފުގެ ޤަބުޟުގެ ދަށުގައިވާކަން އާދަމް ޝަރީފު މަޖިލީހުގައި އިޢުތިރާފުވެފައިވެއެވެ.

މިމައްސަލައިގައި ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުން ކުރި ހުކުމަށް ސުޕްރީމް ކޯޓުން ތާއިދު ކުރައްވަމުން ބަޔާންކުރައްވައިވަނީ، މި މައްސަލައިގައި ޖިނާއީ ކޯޓުންނާއި ހައިކޯޓުން އާދަމް ޝަރީފުގެ މައްސަލަ ކުށް ސާބިތުވާ ކަމަށް ކަނޑައަޅާފައިވަނީ އާދަމް ޝަރީފު ތަފްޞީލުގައި ފުލުހާ އިޢުތިރާފުގެ މައްސަލައިން ބަލައިގެން ނޫން ކަމަށް، ޖިނާއީ ކޯޓުންނާއި، ހައިކޯޓުން އާދަމް ޝަރީފުގެ [illegible] ކުށް ސާބިތުވާކަމަށް ކަނޑައަޅާފައިވަނީ އާދަމް ޝަރީފު ތަފްޞީލުގައި ދީފައިވާ ބަޔާނުގައި މި ވައްކަންކުރި އަމަލު ހިނގި ގޮތް ބަޔާންކޮށްދީފައިވާ ގޮތާއި، އާދަމް ޝަރީފާއެކު މި ވައްކަންކުރުމުގައި ބައިވެރިވި ދެވަނަ މީހާ ނަމާއި ހުރި ގުޅުމުގެ [illegible] ބިނާކޮށް [illegible]، އަދި އެއާ އިތުރުން މި [illegible] [illegible] [illegible] ހިފައިގެން [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] އާދަމް ޝަރީފުގެ ގެއިންނާއި [illegible] [illegible] ފެނިފައިވާ [illegible] [illegible] [illegible] އޮތް [illegible] ފާހަގަކުރެވުން ވަގަށް ނަގާފައިވާ ތަކެތި ހުރިގޮތް، މިކަންތައްތަކުގެ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ބިނާކޮށް، އެކަށީގެން މިންވަރަކުން [illegible] ކުށް ސާބިތުވާކަން ޝަރީޢަތަށް ބުރަވެވިގެން ކަމަށެވެ.

ތަފްޞީލުކުރުމާ މިހާ ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައިވާ އިޢުތިރާފު ފިޔަވައި، އެހެން އިޢުތިރާފުތަކަކީ ހެކީގެ ކަމުގައި ނުބެލެވޭނެ ކަމަށް ޤާނޫނު އަސާސީގެ 52 ވަނަ މާއްދާގައި ބުނެފައިވީ ނަމަވެސް، ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުން ނިންމާފައިވާ އިސްވެ ބަޔާންކޮށްދެވުނު ޤަޟިއްޔާތަކުގެ ޙުކުމްތަކުން [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައިވާ އިޢުތިރާފު ފިޔަވައި އެހެން އިޢުތިރާފުތަކަކީ ސާބިތުކުރުމަށް އޮތް "ފުރިހަމަ ހެކިބަސް" ކަމުގައި ނުވި ނަމަވެސް އެފަދަ އިޢުތިރާފުތަކަކީ [illegible] ފަދައިން އިޢުތިރާފުވެގެން [illegible] [illegible] އެފަދަ އިޢުތިރާފުތަކަކީ ގަރީނާ ގޮތުގައި ބޭނުންކުރެވިދާނެ އެއްޗެއް ކަމެވެ.

އިޢުތިރާފުގެ މިންވަރު

ބައެއް އިލްމުވެރިންގެ ނަޒަރުގައި ހައްދުގެ މައްސަލަތަކުގެ ތެރެއިން ޒިނާގެ މައްސަލަތަކުގައި އިޢުތިރާފުގެ މައްޗަށް ހުކުމް ކުރުމަށް 4 ފަހަރު އިޢުތިރާފުވުން ޝަރުޠެވެ.[123] ނަމަވެސް އިމާމް މާލިކް އާއި އިމާމް ޝާފިޢީ ގެ ނަޒަރުގައި އެކަމަށް މައްސަލައެއްގައި ޤާޟީއެއްގެ ކުރިމަތީގައި އެއްފަހަރު އިޢުތިރާފުވިޔަސް ފުދެއެވެ.[124]

---

[123] Mahmud Saedon A. Othman, *Introduction to Islamic Law of Evidence*, The Open Press (M) Sdn Bhd (2003, Kuala Lumpur), 39 - 40.

[124] Ibid.

އިމާމް އަބޫޙަނީފާއި އިމާމް އަޙްމަދުގެ ނަޒަރުގައި ޒިނާގެ މައްސަލަތަކުގައި 4 ފަހަރަށް އިޢުތިރާފުވާން ޖެހެނެއެވެ.[125] (ރަސޫލާގެ އަރިހަށް މާއިޒް ހާޒިރުވެ 4 ފަހަރަށް އިޢުތިރާފުވުމުން އެ އިޢުތިރާފުގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށް ރަޖުމްކުރުވުން ޞައްޙަ ރަސޫލާ އެންގެވިއެވެ. އަދި ޣާމިދިއްޔާ ވަންހަރައިގެ އަންހެނާ އަރިސް 4 ފަހަރު އިޢުތިރާފުވިއެވެ.) ނަމަވެސް އިމާމް މާލިކާ އާއި އިމާމް ޝާފިޢީގެ ރައުޔަކީ 1 ފަހަރު އިޢުތިރާފުވުމުން ފުދޭނެ ކަމަށެވެ.[126]

ހައްދު ޤާއިމުކުރަން ޖެހޭ މައްސަލަތަކުގެ ތެރެއިން ޒިނާ ނޫން މައްސަލަތަކާއި ތުހުމަތީ މައްސަލަތަކުގައި އިޢުތިރާފުވުމުގައި ވަކި މިންވަރެއް އޮތުން ލާޒިމު ނުވާކަން އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެއެވެ.[127]

ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުން ނިންމި ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ. އަޒީމް އަލީ[128] ހުކުމުގައި ހައިކޯޓުން ބުނެފައިވަނީ، އިސްލާމީ ޖިނާއީ ޤާނޫނު ބަޔާންކޮށްދޭ ބައި ދިން، ބަޔާންކޮށްދޭ ބައިވެރިޔާ ފުރިހަމަ ޢަގުލެއްގައި އިޢުތިރާފުވުމުން ފުދޭނެ ކަމަށާއި، އަދި އެކަމަށް އިޢުތިރާފުވާ ވަގުތު އޭނާގެ އަނގައިގައި ވަސްދުވުން ފެންނަން ދޫކޮށް އިތުބާރުވެރިންގެ ބަހުން އެނގޭ ކަމަށާއި، ބަސްދީގެ ބާރުގެ މައްޗަށް ފުރިފައިވާ އިޢުތިރާފުތަކުން ދޮގުކޮށްފައިވާ ނަމަ، އަދި އެހެން ހެއްކެއް ނެތް ނަމަ، ހައްދު ތަންފީޛުނުކުރެވޭނެ ކަމަށެވެ.

ހިސްބަ ދަޢުވާއެއް އޮތުން

އިސްލާމީ ސަރުކާރުތަކުގެ އެއް ސިފައަކީ، ޖުމުލަކޮށް ކަންކަމާ ނުވަތަ އުފުލިފައިވާ ދަޢުވާއަކާއި ގުޅޭ އިޢުތިރާފެވެ. މިންވަރަކުން އިސްލާމީ ފުރުޞަތު ދިނުން ހުށަހެޅޭ ދަޢުވާއެއް އުފުލިދާނެއެވެ. ނަމަވެސް الله ގެ ހައްޤުތަކާ ގުޅޭގޮތުން، ހިސްބަ ދަޢުވާއެއް އޮތުން ލާޒިމުނުވާކަން އިލްމުވެރިން އިއްތިފާޤުވެއެވެ.

އުކުގައި ދަޢުވާލިބޭ މީހުންގެ އިޙްތިޔާރު

އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި އިޢުތިރާފުވެއްޖެ ހަމައެކަނި އެ އިޢުތިރާފުވާ މީހާގެ މައްޗަށް އޮތް ހުކުމެވެ. ވީނަމަވެސް އާންމު ގޮތެއްގައި ތުހުމަތުކޮށްފައިވާ އެހެން މީހުންގެ މައްޗަށް ކުރި ސާބިތުކުރުމުގައި ބޭނުން ކުރެވޭ ވަސީލަތެއް ކަމުގައި

---

[125] Ibid.

[126] Ibid.

[127] ނަޒަރިއްޔަތުލް އިޘްބާތު، އަޙްމަދު ފަތްޙީ ބަހަންސީ ސ. 179

[128] 2018/HC-A/40

މި އިޢްތިރާފު ނުވެއެވެ.[129] އެކަމަކު ތުހުމަތުކުރެވޭ މީހާގެ މައްޗަށް ކުރާ ސާބިތުވާނީ، އަސްލު މިހާރު ކުރިޔަށް ސާބިތުކޮށް ކުރެވޭ މިނިވަން ހުރިގެ ވަސީލަތެއްކަމުންނެވެ. މިކަން އަންނަނިވި ޙަދީޘުން އެނގެއެވެ.

ސަޢަދު އަލް ސާޢިދީގެ ފަރާތުން ރިވާވެގެން ވަނީ، އެއް ދުވަހަކު މީހަކު ކިޔަމި ރަސޫލާގެ އަރިހަށް އައިސް އޭނާ އެހެން އަންހެނަކާ އެކު (މީހާގެ ނަން ބަޔާންކޮށް) ޒިނޭކުރިކަމަށް އިޢުތިރާފުވިއެވެ. އެ އަންހެނުންގާ ބަލައިފުޅުވައިގެން އެ އަންހެނުންގާ އަހުއްވުން އެ އަންހެނުންގާ ކުރިން އެކަމާ އަހުއްވުން އެ ކުށްކުރިކަމަށް އިންކާރުކުރުމުން، ފިރިހެން މީހާއަށް ޙައްދު ޖެހުމަށްފަހު، އެ އަންހެނުންނާ ދޫކޮށްލެއްވިއެވެ.[130]

އަންވަރު މޫސާ ވ. އެޓަރނީ ޖެނެރަލް[131] ޤަޟިއްޔާގައި ގއ. ވިލިނގިލީ ކޯޓުން ބުނި މަސްއޫލިއްޔަތު[132] އިސްތިއުނާފުކުރުމަށް ހައިކޯޓަށް ހުށަހެޅުމުން ހައިކޯޓުން ބުނީ ޤަޟިއްޔާ އެކުވެ. ދަރު ކޯޓުގައި ގއ. ވިލިނގިލީ ކުދިދަނޑު ފަރާތުން މުޙައްމަދު އާދި ގއ. އަނބަރީ އަންވަރު މޫސާގެ މައްޗަށް ދައުވާކޮށްފައިވަނީ މި ދަރިވަރުން ޒިނޭގެ ކުށް ބައިވެރިވެ އަދި ހިންގުމުގެ ކުށްކޮށްފައިވާތީއެވެ. މި މައްސަލައިގައި ފަރާތް ޒިނޭގެ ކުރިން އިޢުތިރާފުވުމުން ޒިނޭގެ ކުށް އޭނާގެ މައްޗަށް ސާބިތުވާކަމަށް ދަރު ކޯޓުން ކަނޑައަޅައި އޭނާގެ އުމުރަށް ކަނޑައެޅުއްވިއެވެ. އަންވަރު މޫސާ ފަރާތުން މުޙައްމަދު ޢާއިޝަތު ޒިނޭކުރިކަމަށް އިންކާރުކުރުމުގައި ވެއެވެ. ނަމަވެސް މި މައްސަލައިގައި ވީނުކަމީ ދަރާމުގެ މައްސަލަ ބޮޑަވެ މި ޤަޟިއްޔާގައި ދަރުކޯޓުން ޙުކުމްކުރުމުގައިވެސް ބައިވެރިވުމާ އަދި ޙުކުމްގެ ކުރިން އަންވަރު މޫސާ ކުށް އަންވަރު މޫސާގެ މައްޗަށް ސާބިތުކުރެވިފައި ނުވާ. އަންވަރު މޫސާ ދީފައި ހިނދުން ހުރި އަންހެނަކާ ޒަވާޖުން އަންވަރު މޫސާގެ ޝަރީޢަތުގެ ބަދަލުގައި ޖަރީމާގެ ކުރިން ވަކި އަމުރުން ދޭ ޢަމަލުތަކަށް އަންވަރު މޫސާގެ އަރި އާސިޔާ ކައިރިގައި އަންވަރު މޫސާގެ ކުރާ ނަޒީފާ މޫސާ ބަލާފައި އަންވަރު މޫސާގެ އަރި އާސިޔާ އަހުރުން އަންވަރު މޫސާގެ ޒިނޭގެ ޝަރީޢަތުގަ ތެދުއޮތް އެއްޗެއް ސާބިތުނުވެ އަދި އަންވަރު މޫސާ ދޭތެރޭ ބައިވެރިއެއް ނުވެ ސާބިތުނުވުމުން އަރި އާސިޔާ ބާރު ސަމާލުކަމަށް ޒިނޭގެ ކުށްވެރިކޮށް ކުއްވެރިވާ ކަމަށް ޝަރީޢަތް ދިނުމުން އެ ޒިނޭގެ ކުށް ބުނެދޭ ޝަރީޢަތުގަ ބަޔާން ކުރި ބުނާއިރު އާސިޔާގެ ބޭނުމުގެ ޙާލަތުގައި އަންވަރު މޫސާގެ ހެއްކާއި ޝާހިދުގެ ބަޔާނުގައިވެސް، އަރި އާސިޔާ މެދު އަންވަރު މޫސާ ބަޔާން ކުރި ކަމުގެ ނަޒަރުން ނޫން ފައިދާ ޝަރީޢަތުގަ ކަމާ ބެހޭ ނިޔާ މިހާރު ޖަވާބުދާރީ އަރި އާސިޔާގެ ޝަރީޢަތް ހުސްވެއްޖެ، ކުރީގެ ކަންތައްތަކާ ފުރިހަމަކޮށް އަންވަރު މޫސާ ޙުކުމްކުރެވުނު ބަޔާން ދޭން ފެށުމުން ނިޔާ ދިނުމުގެ ސަބަބެއް ނެތް. ވިލިނގިލީ ކޯޓުން ބަލައިގަތް އަންވަރު މޫސާގެ ހެއްކާއި ޝާހިދުގެ ބަޔާނުން ޝާހިދުގެ ނިޔާ ކަނޑައަޅާނީ ކުރީގެ ހެއްކަށް ބަލައިގެންނެވެ. މި ޤަޟިއްޔާ ގައި ހައިކޯޓުން ޤަބޫލުކުރި ފައިސަލާ އަންވަރު މޫސާ ދީފައިވާ ވިލިނގިލީ ކޯޓުގެ ޙުކުމް ބާޠިލުކޮށް، އިސްތިއުނާފުގެ ޤަބޫލުކުރެއްވިއެވެ.

އިޢުތިރާފުން ރުޖޫޢަވުން

ހައްދުގެ މައްސަލަތަކުގައި، ޙުކުމް ކުރުމުގެ ކުރިން ނުވަތަ ޙުކުމް ނުވަތަ ތަންފީޛުކުރުމުގެ ތެރޭގައި މީހާ އިޢުތިރާފުން ރުޖޫޢަވެއްޖެނަމަ، އިޢުތިރާފުން ރުޖޫޢަވުން ސަޙީޙު ވާނެއެވެ. އެހެންނަމަވެސް ޙުޤޫޤުން ހައްދުގެ

---

[129] Mohd Akram Shair Mohammed, *Confessions under Malaysian and Islamic Law: A Comparative Evaluation*, Australian Journal of Basic and Applied Sciences, 2012, 6(11): 43.

[130] Hadith Malik 493:1520

[131] 1996/HC-A/12

[132] 26/P.2.C/1995

މައްސަލަތަކުގައި، މިސާލަކަށް، ޤިޞާޞް އާއި ދިޔަތުގެ މައްސަލަތަކުގައި އިޤްރާރުން ޘުބޫތަކަށް ނުވެވޭނެއެވެ. އަދި ތަޢުޒީރުގެ އަދަބު ހިމެނޭ ކުށްތަކުގެ މައްސަލަތަކުގައިވެސް އިޤްރާރުން ޘުބޫތަކަށް ނުވެވޭނެއެވެ. އަދި މަދަނީ އެއްވެސް މައްސަލައެއްގައި އިޤްރާރުން ޘުބޫތަކުން ހުއްޖަތެކެއް ނުވެއެވެ.

ޙައްދުގެ މައްސަލަތައް

ފިޤްހުވެރިން އެއްބަސްވާ ގޮތުގައި ޙައްދުގެ މައްސަލަތަކުގައި އިޤްރާރުން ޘުބޫތުވުމަކީ ހުއްޖަތެކެވެ. އަދި ޙައްދުގެ މައްސަލަތަކުގައި މީހަކު އިޤްރާރުން ޘުބޫތުވާ ހިނދު، އެހެން ހެކި ކުރެއްޖެ ނަމަ އެމީހަކަށް ތަޢުޒީރުގެ އަދަބު ދޭންވާނެ ކަމަށް ފިޤްހުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. މިގޮތުން އިޤްރާރުވެރިން ވިދާޅުވަނީ [illegible] ބަޔާންކޮށްދެއްވެއެވެ.[133] ރިވާވެގެންވާ ގޮތުން ރަޖުމްކުރަން މާޢިޒު ސަލާމަތްވާން މަސައްކަތްކުރެއްވިއެވެ. މިވާހަކަ [illegible]

[illegible][134]

[illegible][135] [illegible]

[illegible]

---

[133] Bukhari: Volume 7, Book 63, Number 195.

[134] Hamid Jusoh, *Islamic Law of Evidence: Sources and Its Applicability with Special Reference to the Practice in Malaysia and Pakistan* (Selangor, 2001), Vol.1, 367-368.

[135] 2009/HC-A/152

ޤިޞާޞްގެ މައްސަލަތައް

އަލްޤުރްޠުބީ ވިދާޅުވެފައިވާ ގޮތުން އިންސާނުންގެ ކަމުގައި ހިމެނޭ މައްސަލަތަކުގައި އިޢުތިރާފުވުން ގަބޫލުކުރެވޭނެއެވެ. މި ބަޔާން ބިނާވެފައިވަނީ ކީރިތި ޤުރުއާނުގެ ޤިޔާމާ ސޫރަތުގެ 14-15 މި ދެ އާޔަތުގެ މައްޗަށެވެ.[136]

بَلِ الْاِنْسَانُ عَلٰى نَفْسِهٖ بَصِيْرَةٌ ﴿75:14﴾

މާނަ: އަދި ޔަޤީނަށް! އެ އިންސާނާވަނީ އޭނާގެ އަމިއްލަ ނަފްސުގެ މައްޗަށް ހެއްކެއް ކަމުގައެވެ.

وَّلَوْ اَلْقٰى مَعَاذِيْرَهٗ ﴿75:15﴾

މާނަ: އެ އިންސާނާ، އޭނާގެ އުޒުރުތައް ކިޔަންނަމަވެސް ވެއެވެ.

މި ދެ އާޔަތުން އެނގޭ އިންސާނާ ކުރިއަރިޔާ ކަމަކަށް ދުވަހުން އޭނާ ޖަވާބުދާރީވާ ހިސާބު ހަމަޖެއްސުން ޖެހޭނެ ކަމެވެ. އޭގެ ތެރެއިން ކުރިން އޭނާ ވެފައިވާ އިޢުތިރާފުތައް ވެސް ހިމެނެއެވެ.[137]

މި އާޔަތުގެ މައްޗަށް ބިނާވެ ޤިޞާޞްގެ މައްސަލަތަކުގައާއި ޙައްދުގެ މައްސަލަތަކުގައި ޢުޤޫބާތުތަކުގެ ހައްގުގައި ފުރިހަމަ މައްސަލަތަކުގައި ވިޔަސް ވާ އިޢުތިރާފުން ޙުކުމްކުރުން ނުވެވޭނެކަމަށެވެ.[138]

ތަޢުޒީރުގެ މައްސަލަތައް

ޙައްދުގެ މައްސަލަތަކާ ޚިލާފަށް، ތަޢުޒީރުގެ އަދަބުތައް ދިނުމަށް ޤާނޫނީ ބާރުލިބިގެންވާ ހާކިމަށް ދިނުމަކާއި އުސޫލުތަކުން ނިންމަވާ ޝަރުޢީ ގޮތް މިންވަރު ކަމަށް ވުމުން އިޢުތިރާފު ޤަބޫލުކުރުމަށް ތަޢުޒީރުގެ އަދަބު އުފުލަތަށް ދިނުމަށް ހުކުމްކުރެވޭނެއެވެ. އަދި އެފަދަ އަދަބުތައް ތަންފީޛުކުރުމަށްވެސް ހުކުމްކުރެވޭނެއެވެ.[139]

---

[136] އިބްނު ކަޘީރު މަސްދަރުގެ، ސ. 390-391.

[137] Ibid.

[138] މަޖައްލާގެ 1588 ވަނަ މާއްދާ

[139] Anwarullah, *Principles of Evidence in Islam*, (1999) Shariah Academy, Islam Abad, 100.

ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ. ޝަހުރުނާޒު ހަވާ އަދި އިތުރު އެހެން މީހުން[140]

ދިވެހިރާއްޖޭގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުން 11 ޖޫން 2012 ވަނަ ދުވަހު ނިންމި ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ. ޝަހުރުނާޒު ހަވާ އަދި އިތުރު އެހެން މީހުން ޤަޟިއްޔާގައި ސުޕްރީމް ކޯޓުން ބުނެފައިވަނީ ޖިނާއީ ޤާނޫނުގެ ބަސްމަގުގައި އިޢުތިރާފަކީ މުއްތަހަމު އޭނާއަށް ތުހުމަތުކުރެވިފައިވާ ކުށުގައި ޝާމިލުވާ އަމަލެއް ކުރިކަމަށް އޭނާގެ އަމިއްލަ ނަފްސުގެ ޚިލާފަށް ވާ އިޤްރާރެއް ކަމަށާއި، އިޢުތިރާފަކީ ޖިނާއީ މައްސަލަތަކުގައި ކުށް ސާބިތުކުރުމުގެ އެންމެ މުހިންމު ހެއްކެއް ކަމަށެވެ. މިގޮތުން ޝަރީޢަތުގައި އިޢުތިރާފަށް އަސާސީ ދެ ގޮތެއް ހުރިކަމަށާއި، އެ ދެ ގޮތަކީ ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި ކުރާ އިޢުތިރާފާއި ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުން ބޭރުގައި ކުރާ އިޢުތިރާފު ކަމަށެވެ. ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ މި ހުކުމުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ ގޮތުން ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި ކުރާ އިޢުތިރާފަކީ ޝަރީޢަތުގެ ކުރިމަތީގައި ކުރާ އިޢުތިރާފެވެ. އަދި ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުން ބޭރުގައި ކުރާ އިޢުތިރާފަކީ ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުން ބޭރުގައި ތަޙްޤީޤުގެ މަރުޙަލާގައި ތަޙްޤީޤުކުރާ ފަރާތްތަކުގެ ކުރިމަތީގައި ނުވަތަ އެހެން ފަރާތެއްގެ ކުރިމަތީގައި ކުރާ އިޢުތިރާފެވެ. ގޮތެއް ނުވަތަ ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުން ބޭރުގައި ކުރާ އިޢުތިރާފު ބަލައިގަނެވޭނީ، ދެވަނަ ގޮތަކީ؛ މުއްތަހަމު އިޢުތިރާފުވެފައިވާ ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުން ބޭރުގައި ހުށަހެޅުނު ބަޔާނެއްގެ ސިފައިގައި ހުރި ކަމަށާއި، ދެވަނަ ގޮތަކީ؛ މުއްތަހަމު އިޢުތިރާފުވެފައިވާ ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި ހުށަހެޅުނު ބަޔާނާއި ސިފައިގައި ހުރުމެވެ، މިއީ މުއްތަހަމު އިޢުތިރާފުވުމާ ހުށަހެޅުނު ބަޔާނަކީ ތަޙްޤީޤުގައި ދޭ ބަޔާނާ މުއްތަހަމުގެ އިޢުތިރާފުން ހުށަހެޅުނު ބަޔާންކަން ކަށަވަރުވާން، މިއީ އެއް ބަޔާނެއްގެ ގޮތުގައި ޝަރީޢަތަށް ސާބިތުވާން ޖެހޭނެ، ޝަރީޢަތް އަށް އިޢުތިރާފުގެ ކުރިމަތިން މުއްތަހަމު އިޢުތިރާފުވެފައިވާ ގޮތް ތަޙްޤީޤުގެ މަރުޙަލާގައި އެކަން ވެރިވެ އިޢުތިރާފު ކުރާ މީހާގެ މައްޗަށް ހެއްކެއްގެ ގޮތުގައި ބަލައިގަނެވޭނެ ކަމަށެވެ. ތަޙްޤީޤާތުގެ އިޢުތިރާފު ގަބޫލުކުރަން ޖެހޭ މިންގަނޑުތައް ބަޔާންކޮށްދޭ ގޮތުން ހަމައެކަނި އެންމެ ހިފެހެއްޓުމަށް ވަނީ ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޤާނޫނުއަސާސީގެ އުސޫލުތަކަށް ބެލުން އެނގޭކަމަށެވެ.

ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ މި ހުކުމުގައި އިޝާރާތްކޮށްފައިވާ ގޮތުން އިޖްރާއާތުގެ ގާނޫނުގައި އިޢުތިރާފަކީ ނުވަތަ ޢަމަލީ ގޮތުން ބޭނުންކުރެވޭ މިންގަނޑުތަކެއް ގޮތަކަށް ތަޢާރުފުކޮށްފައި ވާކަމަށާއި ނަމަވެސް، ޖިނާއީ އިޢުތިރާފަކީ ޤާނޫނީ ގޮތުން ސާބިތުކުރެވޭ ތަރުތީބުގެ މައްޗަށް ބިނާކުރެވިގެން ދިމާވާ ކަމަކަށް ބަލަމުންނެވެ، ވީމާ ހެއްކެއް ޤަބޫލުކުރުމުގެ އިޖްރާއާތުގެ މަރުޙަލާތަކުގައި ހެކިބަސްތައް ދޭ ބަޔާނާއި ސާބިތުކުރުމަށް ތަރުތީބުވެފައިވާ ކަމަށެވެ. އެހެންކަމުން ވަޒީރަށް ހަމަޖެހިގެން ދެވިގެން ކުރާ އިޢުތިރާފު ސިއްރު ގޮތުން ހޯދާފައިވާ ކަމަށް ނުވަތަ ޤަބޫލުކުރެވޭ ވަރަށް ޖިސްމާނީ، ނަފްސާނީ ގޮތުން ބާރުކުރުމުން ކުރާ އިޢުތިރާފެއް ނަމަ، އެ އިޢުތިރާފުގެ ބާތިލު ހެކި ވަނީ ސާބިތުނުވެވިފައި ވާ ކަމަށެވެ. އިހުގައި، ސުޕްރީމް ކޯޓުން ބުނެފައިވަނީ ހަމައެކަނި ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުން ބޭރުގައި ހެކިވެރިންގެ ހެއްކާއި ތަޙްޤީޤުގައި ދޭ ބަޔާނާއި ބެހިގެންވާ ތަރުތީބެއް ނެތި ސާބިތުވާނެ ކަމަށާއި ދިވެހިރާއްޖޭގެ ގާނޫނީ ނިޒާމުގައި ގަބޫލުކުރާ ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޤާނޫނުއަސާސީގެ 52 ވަނަ މާއްދާއިން އެނގޭ ކަމަށެވެ. އަދި މިހާރު މަޤްބޫލުކުރެވޭ ބާރުން ހަމަވެފައި، ޤާނޫނީ ހަމަތަކާ ޚިލާފަށް ހޯދާފައިވާ ހުރިހާ ހެއްކެއް ޤަބޫލުނުކުރެވޭނެ ކަމަށާއި އެ ހެއްކެއް ބާރުވާނީ ބައިތިއްބައިގެ ޖިނާއީ ބަޔާނުން ސިޔާސީ ތަޙްޤީޤުތަކުގައި ގަބޫލުކުރެވޭ ކަމަށް ނުވާނެ ކަމަށެވެ. ޤާނޫނުއަސާސީގެ 52 ވަނަ މާއްދާގައި ބާރުން ހޯދާފައިވާ ހެކި ޤަބޫލުނުކުރުމަށް ވަނީ. މި މާއްދާއަށް ބިނާކޮށް ސުޕްރީމް ކޯޓުން ބުނެފައިވަނީ ދިވެހިރާއްޖޭގެ ގާނޫނީ ނިޒާމުގައި، ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުން ބޭރުގައި މުއްތަހަމު ކުރާ އިޢުތިރާފު ސާބިތުކުރުމުގައި އިޢުތިރާފުވުމުގައި ބަލާނީ ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި އޭނާ ސާބިތުކޮށް އިޢުތިރާފު ނިޒާމަށް ހިނގައިދާ، އެހެން އިޢުތިރާފު ހެއްކަކަށް ހެދޭ މަޤްބޫލު ސާބިތު ދިވެހިރާއްޖޭގެ ގާނޫނު ސާބިތުކުރުމަށް ނިންމަވަނީ ކުރެވޭނެ ހެއްކެއް ނެތް ކަމަށެވެ. އެހެން ނަމަވެސް ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުން ބޭރުގައި

---

[140] ޤަޟިއްޔާ 2011/SC-A/23

މުއްތަހަމު މިހާ ވެފައިވާ އިޢުތިރާފުން ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި ރުޖޫޢަވުމާއި އެ ރުޖޫޢަވުން ބިނާކުރި ސަބަބުތައް ވަޒަންކޮށް ތަޞްދީޤުކުރުމު ގެ ބާރު މައްސަލަ ބަލާ ފަނޑިޔާރަށް ލިބިގެންވާ ކަމަށާއި، އެފަދައިން ރުޖޫޢަވާ އިޢުތިރާފުގެ މައްޗަށް ރިޢާޔަތްކޮށް މުއްތަހަމުގެ މައްޗަށް ދަޢުވާ ސާބިތުވާނީ މައްސަލަ ބަލާ ފަނޑިޔާރަށް އިޤްތިނާޢުވާފަދަ މިންވަރަށް އިތުރު ހެއްކާއި ގަރީނާ ލިބިގެންކަން ކަމަށެވެ.

މި ޤަޟިއްޔާގައި ސުޕްރީމް ކޯޓުން ބަހުސްކޮށްފައިވަނީ ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުން ބޭރުގައި މުއްތަހަމު ކުރަން އިޢުތިރާފު ވުމަށްފަހު ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި ފަނޑިޔާރުގެ ކުރިމަތީގައި އެ އިޢުތިރާފުން މުއްތަހަމު ރުޖޫޢަވުމުގެ ހުކުމުގެ ވަޒަންކަން އަނގައެވެ. ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި މިހާރު ޖިނާއީ ކުށަކަށް އިޢުތިރާފުވުމަކީ އޭގެ ފަހުން އަނބުރާ ޝަރީޢަތުގެ ކުރިމަތީގައި އެ އިޢުތިރާފުން އަލުން ރުޖޫޢަވުން ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޤާނޫނުގެ ދަށުން ހުއްދަކަން ނުވަތަ ނުހުއްދަކަން މި ޤަޟިއްޔާގެ ހުކުމުގައި ސުޕްރީމް ކޯޓުން ބުނެފައި ނުވެއެވެ. ނަމަވެސް، ސުޕްރީމް ކޯޓުން ނިންމާފައިވާ ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ [illegible] އާއި އިތުރު އެހެން މީހުން[141] ޤަޟިއްޔާއާ ހަވާލާދީ، ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުން ނިންމި ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ. އަޙްމަދު އަލީ[142] ޤަޟިއްޔާގެ ހުކުމުގައި ހައިކޯޓުން ބަޔާންކޮށްފައިވަނީ ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި މުއްތަހަމު ވެފައިވާ ޖިނާއީ އިޢުތިރާފުން ރުޖޫޢަވުމަކީ ހުއްދަކަމެއް ކަމަށެވެ.[143] އަދި، [illegible] [illegible] [illegible] މުއްތަހަމު ވެފައިވާ އިޢުތިރާފުކަން ރުޖޫޢަވިއަސް ނަމަ، އަދި އެހެން ހެއްކެއް ނެތް ނަމަ، ހައްދު ތަންފީޛުނުކުރެވޭނެ ކަމަށެވެ.

ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ. ހުސައިން ހުމާމް އަޙްމަދު[144]

މި ޤަޟިއްޔާގައި ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ފަރާތުން ހ. [illegible] ހުސައިން ހުމާމް އަޙްމަދު ގެ މައްޗަށް ދަޢުވާކުރީ ޑރ. އަފްރާޝީމް ޢަލީ މަރާލުމުގެ ކުށުގައެވެ. 2 އޮކްޓޯބަރު 2012 ގައި ޑރ. އަފްރާޝީމްގެ [illegible] [illegible] ވަޅިއަޅާ މަރާލުމުގެ ދަޢުވާ ހ. [illegible] ހުސައިން ހުމާމް އަޙްމަދުގެ މައްޗަށް ސާބިތުވާތީ، ހުސައިން ހުމާމް އަޙްމަދުގެ މައްޗަށް ކްރިމިނަލް ކޯޓުން މަރުގެ ހުކުމް އިއްވާފައެވެ. ކްރިމިނަލް ކޯޓުގެ މި ހުކުމަށް ހައިކޯޓުންނާއި ދިވެހިރާއްޖޭގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުން ތާއީދުކޮށްފައިވެއެވެ.

ހުސައިން ހުމާމް އަޙްމަދުގެ މައްޗަށް ކޮށްފައިވާ ދަޢުވާ ސާބިތުކުރުމަށް [illegible] ބަރޯސާވެފައިވަނީ އޭނާ ބަންދުގައި [illegible] [illegible] [illegible]، އޭނާގެ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] އޭނާ [illegible] ޑރ.އަފްރާޝީމް [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ޑރ. އަފްރާޝީމްގެ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]، ޑރ. އަފްރާޝީމް [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ކަމަށެވެ. ހުމާމްގެ [illegible] [illegible] [illegible]

---

[141] 2011/SC-A/23

[142] 2018/HC-A/40

[143] [illegible] [illegible] މަސްދަރުގެ ޕެރެގްރާފް 3.3

[144] 1158/Cr-C/2012

އުފުލުނީ 30 ޖެނުއަރީ 2013 ވަނަ ދުވަހުއެވެ. 6 މޭ 2013 ވަނަ ދުވަހު އޮތް ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި ހުކުމުގެ މަރުޙަލާ ކޮށްފައިވާ ދައުވާއަށް އިންކާރުކޮށް އޭނާ 7 ޑިސެމްބަރު 2012 ގައި ފަނޑިޔާރުންގެ ކުރިމަތީގައި ދީފައިވާ އިއުތިރާފު ބާޠިލުކުރުން ދުރުވެއްޖެއެވެ. ނަމަވެސް 22 މޭ 2013 ގައި އޮތް ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި އަނެއްކާވެސް ރުޖޫޢު ކުރިން އިއުތިރާފުވިއެވެ. އެހެން ނަމަވެސް 31 މޭ 2013 ގައި އޮތް ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި އެ އިއުތިރާފުން ރުޖޫޢަވެ ދައުވާއަށް އިންކާރުކުރިއެވެ.

ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގެ 107 ވަނަ މާއްދާގެ ދަށުން ބޭއްވޭ މައްސަލައިގެ އިބްތިދާއީ އަޑުއެހުމުގައި ދައުވާއަށް ޖަވާބުދިނުމުގެ ކުރިން ދައުވާލިބޭ ފަރާތުން ކުރިން އިއުތިރާފުވެފައިވިޔަސް، އެ މަރުޙަލާގައި ދައުވާލިބޭ ފަރާތުން އޭގެ ކުރިން ވެފައިވާ އިއުތިރާފުން ރުޖޫޢަވެ، ދައުވާލިބޭ ފަރާތުން އިންކާރުކޮށްފިނަމަ، އޭނާ ކުރިން ވި އިއުތިރާފު އޭނާއާ ދެކޮޅަށް ބޭނުން ނުކުރެވޭނެ ކަމަށް ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގެ 111 ވަނަ މާއްދާގައި ބުނެފައިވެއެވެ. އަދި އޭނާ އިއުތިރާފުން ރުޖޫޢަވިޔަސް އޭނާ އާއި ޕްރޮސިކިއުޝަނާއި އެއްބަސްވުމެއް ފިޔަވާ ވަކިވެއްޖެނަމަ، އޭނާ ވި އިއުތިރާފުވުން ރުޖޫޢަވެ، ދައުވާލިބޭ ފަރާތުން އިންކާރުކޮށްފިނަމަ، އެ އެއްބަސްވުމުގައި ވާ ކަންކަން އޭނާއާ ދެކޮ◌ޅަށް ބޭނުން ނުކުރެވޭނެއެވެ.[145]

މަރުގެ މައްސަލަކުގައި އިއުތިރާފު

ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޤާނޫނުލްޢުޤޫބާތު[146]ގެ 1204 ވަނަ މާއްދާގެ (ހ) ގައި ބުނެފައިވާ އަދަބެއްގެ ގޮތުގައި މީހެއްގެ މައްޗަށް މަރުގެ ހުކުމް އަހިސްޓާނުވަތަ ކުރަނިކަމާ އިއުތިރާފުވާ، ހުކުމްދިނުމާ ކަނޑައެޅުމުގައި އަދި ވަކިވުމުގެ އެހެނިހެން ލިބިގެން އެ މީހަކު އެހެނުންގެ އެއްޗަށް ތުހުމަތުކުރުމަށް އަދިއެކު އިސްތިރާޖުގައި ވިޔަވާ އިއުތިރާފުވާކަން ނުވާ ހިނދުގައި، އެމީހެއްގެ މައްޗަށް މަރުގެ އަދަބު ދިނުމުގެ ބޭނުމުގައި އެކަމަ ކުރެއް ސާބިތުކުރުމަށް ހަމައެކަނި އޭނާ ދީފައިވާ އިއުތިރާފު ހެއްކެއްގެ ގޮތުގައި ދައްކައިގެން ބޭނުންކޮށްގެން ނުވާނެ ކަމަށެވެ.

ސާބިތުކޮށްދިނުމުގެ ބުރަ

މީހަކު ކުށަށް އިއުތިރާފުވެފައިވިޔަސް ހިތްރުހުމުން ނޫންކަމަށް ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި ބުނެފިނަމަ، އޭނާ އިއުތިރާފުވެފައިވަނީ އޭނާގެ ހިތްރުހުމުންކަން އެއްވެސް ޝައްކެއްނެތި މިންވަރަށް ސާބިތުކޮށްދިނުމުގެ ޒިންމާ ޕްރޮސިކިއުޝަނުގެ މަސްއޫލިއްޔަތެއް ކަމަށް އިނގިރޭސި ކޯޓަކުން ވ ގައި ކަނޑައަޅާފައިވެއެވެ.[147] އާންމު ގޮތެއްގައި އިއުތިރާފުގެ ސައްހަކަން

---

[145] ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނު (12/2016) ގެ 111 ވަނަ މާއްދާ.

[146] 9/2014

[147] DPP v Ping Lin [1976] AC 597

ގެއްލޭނީ އަނިޔާކުރުން، ބިރުދެއްކުން، މަންފާއެއް ލިބުމުން ނުވަތަ މަންފާއެއް ވާނެކަމުގެ ވަޢުދެއް އޮޅުވުން އެމީހެއްގެ ސިކުނޑިއަށް އެކަން ވެރިވުމުގެ ސަބަބުން އެމީހަކު ބުނަން ބޭނުންނުވާ އެއްޗެއް ބުނާ ހާލަތުގައެވެ.

ޗެޕްޓަރު 5

ހެކިންގެ ހެކިބަސް

ތައާރަފު

ގިނަ އިލްމުވެރިންގެ ނަޒަރުގައި އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި ހަގީގަތް ސާބިތު ކުރުމުގެ އެންމެ މުހިންމު މަސްދަރަކީ ހެކިންގެ ހެކިބަހެވެ.[148] ހެކިބަހަކީ މީހެއްގެ ލޮލަށް ފެނިފައިވާ ކަމަކުން ނުވަތަ ކަންފަތަށް އިވިފައިވާ އަޑަކުން، ނުވަތަ އެނޫންވެސް ހިއްސަކުން އެމީހާއަށް އެނގިފައިވާ ކަމެއް، ލިޔުމަކުން ނުވަތަ އަނގަބަހުން ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި ނުވަތަ ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުން ބޭރުގައި ބަޔާންކޮށްދިނުމެވެ. އެހެންނަމަވެސް، އާންމުކޮށް ހެކިބަސް ކަމަށް މުޢާމަލާތުކުރެވޭ މިހާރު ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި ނުވަތަ އެނޫންވެސް ނިޔާކޮށް އިންސާފުކުރާ މަޖިލީހެއްގައި ދޭ ހެކިބަހަށެވެ.

އިހުގެ ބައެއް މުސްލިމު ފިޤްހުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވާ ގޮތުގައި ބައްޔިނާއަކީ ހެކިވެރިން ދޭ ހެކިބަހެވެ. މި ގޮތުން ވިދާޅުވާ ފިޤްހުވެރިންގެ ތެރޭގައި [illegible][149] މި [illegible][150] [illegible][151] [illegible]

---

[148] M. Ibn Maajouz, *Wasa'el al-Ithbat fi al-Fiqh al-Islami* (The Means of Evidence in Islamic Jurisprudence), Dar al-Hadith al-Hasaniya, p.50; Abu alfaraj Maha, *'Evidence in Islamic law: reforming the Islamic evidence law based on the federal rules of evidence'* (2011) 13 Journal of Islamic Law and Culture 140.

[149] Judiciary the Ahmed Al-Hussari, *Fi-Ilm al-Qada Adelat al-Ithbat fi al-Fiqh al-Islami* [The Science of the Means of Evidence in Islamic Jurisprudence], Vol. 1, Beirut (Dar al-Kitab al Arabi) p. 11.

[150] Mohamed Fath-Allah Al-Nashar, *Ahkam wa Qawaed Ib' al-Ithbat fi al-Fiqh al-Islami wa Qanun al-Ithbat Tibqan le Ahdath Ahkam Mahkamet Al-Naqd*, [The Decisions and Rules of the Burden of Proof in Islamic Jurisprudence and the Law of Evidence According to the Most Recent Dicta of the Court of Cassation], Egypt (Dar al-Game'a al-Gadida) 2000, p. 28.

[151] 'And get two witnesses out of your own men, and if there are not two men, then a man and two women, such as ye choose for witnesses, so that if one of them errs, the other can remind her. . . ' Quran Süra al-Baqara 11:282, 'When ye release their property to them, take witnesses in their presence: but all-sufficient is God in taking account.Qur'an Süra an-Nisã IV:6, 'and take for witness two persons from among you, endued with justice, and establish the evidence (as) before God'. Quran Süra at-Talaq LXV:2, 'And those who stand firm in their testimonies'. Qur'an Sura al-Mãrij LXX:

ވަސީލަތެއް ކަމަށެވެ.[152] މި ރައުޔަށް ތާއީދުކުރައްވާ ބޮޑުވެރިންގެ ތެރޭގައި އިބްނު އަލް ޤައްޔިމް، އިބްނު ތައިމިއްޔާ އަދި އިބްނު ފަރްޙޫން ހިމެނެއެވެ.[153]

ތެދުހަޤީޤަތަށް ވާސިލުވެވޭނެ ކޮންމެ ވަސީލަތަކީ އަލްބައްޔިނާ ނުވަތަ ހެއްކެއް ވީނަމަވެސް، ވާދިއާތަކާ ސާބިތުކުރުމުގެ އެންމެ މުހިންމު ވަސީލަތަކީ އަދިވެސް ހެކިންގެ ހެކިބަހެވެ.

ޝަހާދަތް އަދާކުރުމަކީ ވާޖިބެއް

ހަޤީޤަތާ އެއްގޮތަށް އަދުލުން ޝަހާދަތް ދިނުމަށް މުސްލިމުންގެ މައްޗަށް الله ފަރުޟު ކުރައްވާފައި ވެއެވެ.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ كُونُواْ قَوَّامِينَ لِلّهِ شُهَدَاء بِالْقِسْطِ وَلاَ يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ عَلَى أَلاَّ تَعْدِلُواْ اعْدِلُواْ هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى وَاتَّقُواْ اللّهَ إِنَّ اللّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ (އަލްމާއިދާ ސޫރަތުގެ 8 ވަނަ އާޔަތް، 5:8)

އޭ އީމާންވެއްޖެ މުސްލިމުންނޭވެ! ތިޔަބައިމީހުން الله އަށްޓަކައި ޤާއިމުވާ ހައްގުގައި ފުރިހަމަކޮށް ގާއިމުކުރާ، އަދި އަދުލަށް ޝަހާދަތް ދޭމީހުން ކަމުގައިވާށެވެ! އަދި ބައެއްމީހުން ދެކެ ތިޔަބައިމީހުންގައި އުފެދިފައިވާ ރުޅިވެރިކަމެއް އެއީ، ތިޔަބައިމީހުން އަދުލުވެރި ނުވުމުގެ މައްޗަށް ބާރުއަޅާކަމެއް ކަމުގައި ނުހަދާށެވެ! ތިޔަބައިމީހުން އަދުލުވެރިވާށެވެ! އެއީ ތަޤުވާވެރިކަމާ ގާތްކަން ބޮޑެވެ. އަދި ތިޔަބައި މީހުން الله އަށް ތަޤުވާވެރިވާށެވެ! ހަމަކަށަވަރުން، الله އަކީ، ތިޔަބައިމީހުންކުރާ އަމަލުތައް މޮޅަށް ދެނެވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެއެވެ.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ كُونُواْ قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاء لِلّهِ وَلَوْ عَلَى أَنفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالأَقْرَبِينَ إِن يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقَيرًا فَاللّهُ أَوْلَى بِهِمَا فَلاَ تَتَّبِعُواْ الْهَوَى أَن تَعْدِلُواْ وَإِن تَلْوُواْ أَوْ تُعْرِضُواْ فَإِنَّ اللّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا (އައްނިސާ ސޫރަތުގެ 135 ވަނަ އާޔަތް، 4:135)

އޭ އީމާންވެއްޖެ މުސްލިމުންނޭވެ! ތިޔަބައިމީހުންނީ އަދުލު އިންސާފު ގާއިމު ކުރުމުގައި ދެމިތިބޭ (އަދި الله އަށްޓަކައި ޝަހާދަތް އަދާކުރާ ބަޔަކު ކަމުގައިވާށެވެ! ތިޔަބައިމީހުންގެ އަމިއްލަ ނަފްސު ތަކުގެ މައްޗަށް ކަމުގައިވިޔަސް، ނުވަތަ މައިންބަފައިންނާއި، ގާތްތިމާގެ މީހުންގެ މައްޗަށް ކަމުގައިވިޔަސް ވެއެވެ. އެމީހަކީ (އެބަހީ: އެމީހާގެ މައްޗަށް ޝަހާދަތްދޭ މީހަކީ) މުއްސަނދިއަކު ކަމުގައި، ނުވަތަ ފަގީރަކު ކަމުގައިވިޔަސް، ވެސް، އެދެމީހުންނަށް، الله، އައުލާކަން ބޮޑެވެ. ތިޔަބައިމީހުން އަދުލުވެރިވުން ދޫކޮށް އަމިއްލަ އެދުމަށް ތަބާނުވާށެވެ! އަދި، ތިޔަބައިމީހުން ޝަހާދަތް ބަދަލުކުރިޔަސް، ނުވަތަ ޝަހާދަތް

---

[152] Ibid.

[153] Ibid.

އަދާކުރުމުން އެއްކިބާވާނަމަ (ދަންނާށެވެ!) ދެން، ހަމަކަށަވަރުން، ތިޔަބައިމީހުން ކުރާ އަމަލުތަކެއް ރަނގަޅަށް ދެނެވޮޑިގެންވާ ކަލާނގެ ކަމުގައި الله ވޮޑިގެންވެއެވެ.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ إِذَا تَدَايَنتُم بِدَيْنٍ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ وَلْيَكْتُب بَّيْنَكُمْ
كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ وَلاَ يَأْبَ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللّهُ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ الَّذِي
عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللّهَ رَبَّهُ وَلاَ يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا فَإن كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ
سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لاَ يَسْتَطِيعُ أَن يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ وَاسْتَشْهِدُواْ
شَهِيدَيْنِ من رِّجَالِكُمْ فَإِن لَّمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّن تَرْضَوْنَ مِنَ
الشُّهَدَاء أَن تَضِلَّ إْحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الأُخْرَى وَلاَ يَأْبَ الشُّهَدَاء إِذَا مَا
دُعُواْ وَلاَ تَسْأَمُوْاْ أَن تَكْتُبُوْهُ صَغِيرًا أَو كَبِيرًا إِلَى أَجَلِهِ ذَلِكُمْ أَقْسَطُ عِندَ اللّهِ
وَأَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَأَدْنَى أَلاَّ تَرْتَابُواْ إِلاَّ أَن تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ
فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلاَّ تَكْتُبُوهَا وَأَشْهِدُوْاْ إِذَا تَبَايَعْتُمْ وَلاَ يُضَآرَّ كَاتِبٌ وَلاَ شَهِيدٌ
وَإِن تَفْعَلُواْ فَإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ وَاتَّقُواْ اللّهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللّهُ وَاللّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ
(އަލްބަޤަރާ ސޫރަތުގެ 282 ވަނަ އާޔަތް، 2:282)

އޭ އީމާންވެއްޖެ މީސްތަކުންނޭވެ! ކަނޑައެޅި އެނގިގެންވާ މުއްދަތަކަށް ތިޔަބައިމީހުން ދަރަނިއެއްގެ މުޢާމަލާތެއް ކޮށްފިނަމަ، ދެން، އެ ދަރަނިއެއް ތިޔަބައިމީހުންގެ ދެމެދުގައި ލިޔާ މީހަކު އަދުލުވެރި ކަމާއެކު (އުނި އިތުރު ކުރުމެއް ނެތި، އެއްޗެއް އެއްބަސްވުމާގޮތަށް، އެ ދަރަނީގެ ލިޔުން) ލިޔާހުށި ކަމެވެ! ލިޔާ މީހާ (ކިބައިން ލިޔެދިނުމަށް އެދިއްޖެނަމަ) އޭނާއަށް الله ލިޔުން އުނގަންނައިދެއްވި ގޮތަށް ލިޔެދޭންވާނެއެވެ. ދެން، އޭނާ ލިޔާހުށި ކަމެވެ! އަދި، އެމީހެއްގެ މައްޗަށް ހައްޤު އޮތް މީހާ (އެބަހީ: ދަރަނިވެރިޔާ ލިޔުއްވާ އެއްޗެއް ލިޔާ މީހާއަށް) ކިޔައިދޭހުށިކަމެވެ! އަދި، އޭނާގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ކަމުގައިވާ الله އަށް، އޭނާ ތަޤުވާވެރިވާހުށިކަމެވެ! އަދި، އެއިން އެއްވެސް އެއްޗެއް އުނި ނުކުރާހުށިކަމެވެ! ދެން، އެމީހެއްގެ މައްޗަށް ހައްޤު އޮތް މީހާއީ (އެބަހީ: ދަރަނިވެރިޔާއީ) ހަމަބުއްދިނުވާ މީހަކު ކަމުގައިވާނަމަ (އެބަހީ: ވިސްނުން ހަރުދަނާކަން އިސްރާފުކުރާމީހެއް، [illegible] ހުރި ކަމުގައިވާނަމަ) ނުވަތަ (ދަރަނިވެރިޔާއީ) ނިކަމެތިއެއް ކަމުގައިވާނަމަ، (އެބަހީ: ކުޑަކުއްޖަކު، ނުވަތަ މޮޔައަކުފަދަ މީހަކު ކަމުގައިވާނަމަ) ނުވަތަ (ދަރަނިވެރިޔާއީ) އޭނާ އަމިއްލައަށް ލިޔުއްވުމުގެ ކުޅަދާނަކަން ލިބިގެންނުވާ މީހަކު ކަމުގައިވާނަމަ، ދެން، އަދުލުވެރިކަމާއެކު އޭނާގެ ވަލީވެރިޔާ (އެ ދަރަނި ލިޔުއްވުން) ލިޔުއްވާހުށިކަމެވެ! އަދި، (މުސްލިމު ކަންކަމުގައި) ތިޔަބައިމީހުންގެ ފިރިހެނުންގެ ތެރެއިން ދެ ހެކިވެރިން ތިޔަބައިމީހުން ހޯދާ މީހުންގެ ތެރެއިން (އެބަހީ: އަދުލުވެރި މުސްލިމުންގެ ތެރެއިން) ހެކިވެރިކަމަށް ހޯއްދަންވާނެއެވެ. (އޭރު) އެ ދެ އަންހެނުންކަލުން އެކަކަށް (ހަނދާންނެތިއްޖެނަމަ) ތިޔަބައިމީހުން ކަމަށްޓަކައެވެ. ދެން، އެހެނީ އެ ދެ އަންހެނުންނަކު އެކަކަށް އަނެކަކު (އެކަކަށް) ހަނދާންކޮށް ދިނުމަށްޓަކައެވެ. އަދި، ހެކިވެރިން ގޮވައިލެވިއްޖެ ހިނދަކު އެމީހުން (އެކަކުވެސް) ދެކޮޅު ނުހަދާހުށިކަމެވެ! އަދި (އެ ދަރަނި) ކުޑަކަމުގައިވިޔަސް، ނުވަތަ ބޮޑު ކަމުގައިވިޔަސް، އެ ދަރަނީގެ މުއްދަތާ ހަމައަށް ލިޔުމަށް، ތިޔަބައިމީހުން ކަންނެތްނުވާށެވެ! އެގޮތަށް ލިޔުން، الله ގެ ހަޟްރަތުގައި އަދުލުވެރިކަން ބޮޑެވެ. އަދި، ހެކި ދިނުމަށް ސީދާކަން ބޮޑެވެ. އަދި، ތިޔަބައިމީހުންނަށް ޝައްކު ނުވުން ގާތްކަން ބޮޑު

ވެސްމެއެވެ. ތިޔަބައިމީހުންގެ ދެމެދުގައި، ވަގުތުން ހިނގާ ވިޔަފާރިއެއް ކަމުގައި ވުމުން މެނުވީއެވެ. ފަހެ، ތިޔަބައިމީހުން އެ ވިޔަފާރި ނުލިޔުމުގައި ތިޔަބައިމީހުންގެ މައްޗަކަށް ކުށެއް ނުވެއެވެ. އަދި، ތިޔަބައިމީހުން ވިޔަފާރިއެއް ކޮށްފިނަމަ، ތިޔަބައިމީހުން ހެކިކުރާށެވެ! އަދި، ލިޔާ މީހާއަށްވެސް އަދި ހެކިވެރި މީހާއަށް ވެސް ގެއްލުމެއް ނުދެވޭހުށި ކަމެވެ! (ނުވަތަ، އެ ދެމީހުންނަށްވެސް ގެއްލުމެއްދީގެންނުވާނެއެވެ.) ތިޔަބައިމީހުން (ނަހަން ނަހީކުރެއްވި ކަންތައް) ކުރިނަމަ، ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، އެއީ، ތިޔަބައިމީހުން ކިބައިގައިވާ (ނުކިޔަމަންތެރި) ފާސިޤުންގެ ކަމެކެވެ. ތިޔަބައިމީހުން، ﷲ އަށް ތަޤުވާވެރިވާށެވެ! ﷲ، ތިޔަބައިމީހުންނަށް އުނގަންނައި ދެއްވަނީއެވެ. ﷲ އީ، ކޮންމެ ކަމެއް ދަންނަވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެއެވެ.

وَاللاَّتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِن نِّسَآئِكُمْ فَاسْتَشْهِدُواْ عَلَيْهِنَّ أَرْبَعةً مِّنكُمْ فَإِن شَهِدُواْ فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتَّىَ يَتَوَفَّاهُنَّ الْمَوْتُ أَوْ يَجْعَلَ اللّهُ لَهُنَّ سَبِيلاً (އައްނިސާ ސޫރަތުގެ 15 ވަނަ އާޔަތް)

ތިޔަބައިމީހުންގެ އަންހެނުންކުރެ ހުތުރުކަން ބޮޑުވެގެންވާ ފާޙިޝް ގެނެސްދޭ މީހުންނާމެދު، (އެބަހީ: ޒިނޭކުރާ މީހުންނާމެދު) ތިޔަބައިމީހުންގެ ތެރެއިން ހަތަރު ހެކިން، އެކަނބަލުންގެ މައްޗަށް ހެކިކުރުވާށެވެ! ފަހެ، އެމީހުން ހެކިދީފިނަމަ، މަރު، އެކަނބަލުން އަތުލައިގަން ދާނދެން (އެބަހީ: މަރުވެއްޖައުމަށް ދާނދެން) ނުވަތަ، އެކަނބަލުންނަށް ﷲ މަގެއް ދެއްކަވައިދެއްވަން ދާނދެން، ގޭގޭގައި އެކަނބަލުން ބަންދުކުރާށެވެ!

(އިތުރު ބަޔާން: މަގެއް ދެއްކެވުމަކީ [illegible] މާނައަކީ، އެކަނބަލުންނަށް ދޭން އަދަބެއް ކަނޑައަޅުއްވަވައި އެންގެވުމެވެ.)

وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاء فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُوْلَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ (އައްނޫރު ސޫރަތުގެ 4 ވަނަ އާޔަތް، 24:4)

ޢިއްފަތްތެރި އަންހެނުންނަށް ޤަޛުފުކުރާމީހުން (އެކަމުގެ މައްޗަށް) ހަތަރު ހެކިން ނުގެނައިސްފިނަމަ، ފަހެ، އެމީހުންގެ ގައިގައި އަށްޑިހަ ދުރުވަރުން ހައްދު ޖަހާށެވެ! އަދި ދުވަހަކުވެސް އެމީހުންގެ ހެކިބަހެއް ތިޔަބައިމީހުން ގަބޫލު ނުކުރާށެވެ! އަދި އެމީހުންނީ، ހަމަ ފާސިޤުންނެވެ.

فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَأَشْهِدُوا ذَوَيْ عَدْلٍ مِّنكُمْ وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ ذَلِكُمْ يُوعَظُ بِهِ مَن كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَن يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَل لَّهُ مَخْرَجًا (އައްޠަލާޤު ސޫރަތުގެ 2 ވަނަ އާޔަތް)

ފަހެ، އެކަނބަލުންގެ ޢިއްދަ ހަމަވާ ގާތްވާހިނދު، ހެޔޮގޮތުގައި ތިޔަބައިމީހުން އެކަނބަލުން ހިފެހެއްޓާށެވެ! (އެބަހީ: ރުޖޫޢަ ކުރާށެވެ!) ނުވަތަ ހެޔޮގޮތުގައި އެކަނބަލުންނާ ވަކިވާށެވެ! އަދި ތިޔަބައިމީހުންގެ ތެރެއިން ޢަދުލުވެރި ދެމީހުން ހެކިކުރާށެވެ! އަދި ﷲ އަށްޓަކައި ތިޔަބައިމީހުންގެ ހެކިބަސް އަދާކުރާށެވެ! ﷲ އާއި، އާޚިރަތު ދުވަހަށް

އީމާންވާ މީހުންނަށް ނަސޭހަތް ދެއްވާފައިވާ ގޮތަކީ އެއީއެވެ. އަދި الله އަށް ތަޤްވާވެރިވާ މީހާ (ދަންނާށެވެ!) އެކަލާނގެ ހާލަތުން ނުކުންނާނެ މަގެއް ދައްކަވާފައެވެ.

وَإِن كُنتُمْ عَلَى سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُواْ كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَّقْبُوضَةٌ فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُم بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ أَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللّهَ رَبَّهُ وَلاَ تَكْتُمُواْ الشَّهَادَةَ وَمَن يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آثِمٌ قَلْبُهُ وَاللّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ (އަލްބަޤަރާ ސޫރަތުގެ 283 ވަނަ އާޔަތް، 2:283)

ތިޔަބައިމީހުން (ދަތުރީގެ މުއާމަލާތެއް ކުރާހިނދު) ދަރަނިއެއްގެ މަތީގައި ލިޔާނެ މީހަކު ތިޔަބައިމީހުންނަށް ނުލިބިއްޖެނަމަ، ދީ، އަތުގައި ބަހައްޓާ ރަހުނެއް ޤަބޫލުކުރައްވާށެވެ! ދީ، ތިޔަބައިމީހުންކުރެ އެކަކު އަނެކަކާ އަމާނާތެއް ހަވާލުކޮށްފިނަމަ، ދީ، އެ އަމާނާތް ހަވާލުވި މީހާ، އޭނާގެ އަމާނާތް ރައްދުކުރާ ހުށިކަމެވެ! އަދި، އޭނާގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ކަމުގައިވާ الله އަށް އޭނާ ތަޤްވާވެރިވާހުށިކަމެވެ! އަދި ތިޔަބައިމީހުން ހެކިބަސް ވަންހަނާ ނުކުރައްވާށެވެ! އެކަން ވަންހަނާކުރާ މީހާ (ދަންނާށެވެ!) ދެން، ހަމަކަށަވަރުން، އޭނާއީ، އޭނާގެ ހިތް ފާފަވެރިވެގެންވާ މީހެކެވެ. الله އީ، ތިޔަބައި މީހުންކުރާ ކަންތައް ދެނެވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެއެވެ.

وَالَّذِينَ هُم بِشَهَادَاتِهِمْ قَائِمُونَ. (ސޫރަތުލް މަޢާރިޖު: 33)

މާނަ: އެއުރެންނީ، އެއުރެންގެ ހެކިބަސް ފުރިހަމަކޮށް އަދާކުރާ މީހުންނެވެ.

މިއާޔަތް ތަނުގެ މައްޗަށް ބައްލަވާ ހިނދު ހެކިބަސްދިނުމުގެ ގޮތް ލިބިއްޖެނަމަ އެކަމުން ދުރުހެލިވުމަކީ ޖާއިޒުވެގެންވާ ވާޖިބެއްކަމަށް އިބްނު ޢައްބާސް ވިދާޅުވެއެވެ. އިބްނު ޢައްބާސް ރިވާކުރައްވައިފައިވެއެވެ. "އެއް ދުވަހަކު މީހަކު ހެކިވެރިޔަކަށް ވާގޮތުގެމަތިން ނަބީ ރަސޫލާ ކުރިން އެއްސެވިއެވެ. އެ ހިނދު ނަބިއްޔާ ރަސޫލާ އޭނާ ސުވާލުކުރެއްވިއެވެ. މިބައިން ކަލޭ އިރު ފެނޭހެއްޔެވެ. އޭނާ އާން ދެންނެވުމުން، އެ ނަބިއްޔާ ވިދާޅުވިއެވެ، އެ އިރު ފެންނަ ފަދައިން (އެހާވެސް ސާފުކޮށް ފެންނަ ނަމަ އެގޮތަށް) ތިބާ ހެކިބަސްދޭށެވެ. އެހެން ނޫން ނަމަ އެކަމުން ދުރުވާށެވެ."[154]

މީގެ އިތުރުން ޒައިދު ބިން ޚާލިދު އަލް ޖުހަނީ ގެ ފަރާތުން ރިވާވެގެންވާ ހަދީޘެއްގައި ނަބިއްޔާ ރަސޫލާ އަންނަނިވި ބަސްފުޅު ރިވާވެގެންވެއެވެ. "އަހަރެން ތިޔަބައިމީހުންނަށް ހެކިވެރިންގެ ތެރެއިން އެންމެ ހެޔޮ ހެކިވެރިޔާ ދައްކައިދޭން ނުވަތަ ކިޔައިދޭން ދެއްތޯ؟ އޭނާއީ ހެކިބަސް އެހުމުގެ ކުރިން ހެކިބަސްދޭ މީހާއެވެ."[155] މި ހަދީޘް އިން ފެނޭ ހެކިބަސްދިނުމަށް އިސްނެގުމަކީ ބޮޑު ޘަވާބެއް ލިބޭނެ ކަމެއް ކަމުގައެވެ.

---

[154] Al-Kahlani, Al-Said Al-Imam Muhammad bin Ismail, *Subul Al-Salam*, Mustafa Al-Babi, Egypt, 1960, p.130 cited by Mahmud Saedon A. Othman, An Introduction to Islamic Law of Evidence, The Open Press (M) Sdn Bhd (2003, Kuala Lumpur), p.48.

[155] އިބްނުޙަޖަރު، މަސްދަރު، ސ. 126.

ހެކިވެރިންގެ ކިބައިގައި ހުންނަންވާ ޝަރުތުތައް

1. ތަސައްރަފު ފުރިހަމަވުން

ހުރިހާ މަޒްހަބެއްގެ އިލްމުވެރިންވެސް އުސޫލެއްގެ ގޮތުން އެއްބަސްވާ ގޮތަކީ ބާލިޣުވެ، ތަސައްރަފު ކުރޭ މީހެއްގެ ހެކިބަސް ނޫނީ ގަބޫލު ނުކުރެވެއެވެ. މި ރައުޔު ބިނާވެފައިވަނީ ތިރީގައިމިވާ ހަދީސްގެ މައްޗަށެވެ.[156]

"ތިން ބާވަތެއްގެ މީހުން އެންމެހައި ޒިއްމާއިންނާއި ދަރަނިން އިސްތިސްނާ ވެގެންވެއެވެ. އެއީ؛

(ހ) ކުޑަކުއްޖާ، އޭނާ ބާލިޣުވަންދެން.

(ށ) ބުއްދިފިލައިގެންވާ މީހާ، އަލުން ތަސައްރަފު ކުރޭ ހާލަތަށް ރުޖޫޢަވަންދެން.

(ނ) ނިދާފައިވާ މީހާ އޭނާ ހޭލަންދެން."

ގިނަ ފުޤަހާއުން ވިދާޅުވެފައިވަނީ ބާލިޣުނުވާ ކުއްޖަކަށް، އޭނާގެ ހެކިބަހުގެ ޖަވާބުދާރީވާ ކޮބައިކަން އެނގުނަސް ނަމަވެސް އޭނާގެ ހެކިބަސް ގަބޫލު ނުކުރެވޭނެ ކަމަށެވެ.[157] އިމާމް ޝާފިޢީގެ ރައުޔަކީވެސް އުސޫލެއްގެ ގޮތުން ކުޑަކުދިންގެ ހެކިބަސް ގަބޫލެއް ނުކުރެވޭނެ ކަމަށެވެ. އިމާމް ޝާފިޢީގެ ދަލީލަކީ ކީރިތި ޤުރުއާނުގެ ބަޤަރާ ސޫރަތުގެ 282 ވަނަ އާޔަތުގައި އަމުރު އައިސްފައިވަނީ ބޮޑެތި މީހުންނަށް ކަމަށްވާތީ، ކުޑަކުދިންނަކީ ޝަރީޢަތުގައި އިލްތިޒާމެއް އުފުލަން ނުޖެހޭ ބަޔަކަށްވާތީވެ، އެ މީހުންގެ ހެކިބަހުން ބޮޑެތި މީހުންގެ މައްޗަށް އިލްތިޒާމް އުފުލިގެން ނުދާނެ ކަމަށެވެ.[158] ނަމަވެސް އިސްތިސްނާ ހާލަތްތަކުގައި ކުޑަކުދިންގެ ހެކިބަސް ވަކި ޝަރުތުތަކާ އެކު ގަބޫލުކުރެވިދާނެ ކަމަށް ބައެއް ފުޤަހާއުން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އެހެން ހެއްކެއް ނެތް ހާލަތްތަކުގައި، ބާލިޣު ނުވާ ކުއްޖަކާ [illegible] [illegible] [illegible] ކުދިން [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ހެކިބަސް ގަބޫލުކުރެވޭނެ ކަމަށް އިމާމު މާލިކު ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ.[159] އިމާމު އަޙްމަދު ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި ކުޑަކުދިންގެ ދެމެދުގައި އެއްކުއްޖަކު އަނެއް ކުއްޖާގެ ގަޔަށް [illegible] މައްސަލަތަކުގައި، އެކުދިންގެ [illegible] ހިނގި ތަނުން [illegible] ކުރިން ކުޑަކުދިންގެ ހެކިބަސް، ގަބޫލުކުރެވޭނެއެވެ.[160]

---

[156] San'ani, Muhammad ibn Ismai'il, Subul al-salam, Vol. 4, 78; Bassiouni, M.C; *The Islamic Criminal Justice System*, USA (Oceana) 1982, 204.

[157] Al-Muwatta on the Legal Testimony of Children.

[158] Abdul Waḥid b. Ismail Al-Ruyani, Bahr al-Madhhab fi farūʿʿ madhhab al Imām Shāfī. (Beirūt: Dār-al-Ihyaa-al-Turāth al-Arabi), 12:169.

[159] Al-Muwatta Hadith, 36:9

[160] Al-Mardāwī, al-Insāf, 28-29.

އަނަސް ބިން މާލިކު ރިވާކުރައްވާފައިވާ ގޮތުގައި އެއް ދުވަހަކު ކުޑަ އަންހެން ކުއްޖެއްގެ ބޯ ދެ ހިލައެއްގެ ދެމެދުގައި ޕިސްވެފައި އޮއްވާ ބަޔަކަށް ފެނުނެވެ. އެ އަންހެން ކުއްޖާ ކުރެން އެކަން ކުރީ ކާކުތޯ އެކި މީސްމީހުންގެ ނަންކިޔައި އެ ކުއްޖާ ކުރެން އަހަމުން ގޮސް ޔަހޫދީއެއްގެ ނަން ބުނުމުން އާނއޭ ބުނުމުގެ ގޮތުން އެކުއްޖާގެ ބޮލުން އިޝާރާތްކުރިއެވެ. ދެން އެމީހާ ގެނައުމުން އެ މީހާ ކުށަށް އިޢުތިރާފުވިއެވެ. އެމީހާ ކުށަށް އިޢުތިރާފު ވުމުން އެމީހާކުރެން ޤިޞާޞް ހިފުމަށް [illegible] ރަސޫލާ އެންގެވިއެވެ.[161] އެމީހާގެ މައްޗަށް އަދަބު [illegible] [illegible] މައްޗަށް ބިނާކޮށްގެން [illegible] ނަމަވެސް އަނިޔާ ލިބުނު އެ ކުއްޖާގެ ބަސް [illegible] ރަސޫލާ ގަބޫލުކުރެއްވިއެވެ. މިގެ [illegible] [illegible] މައްސަލައެއްގައި [illegible] ކުޑަކުދިންގެ ހެކިބަސް ގަބޫލުކުރެއްވިއެވެ.[162]

ކުޑަކުދިންގެ ހެކިބަހާބެހޭގޮތުން އެންމެ ތަފްސީލުކޮށް ވިދާޅުވެފައިވަނީ އިމާމް މާލިކު އެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވެފައިވަނީ އިސްތިސްނާއީ ހާލަތްތަކުގައި [illegible] 11 ޝަރުތެއް ފުރިހަމަވާނަމަ ކުޑަކުދިންގެ ހެކިބަސް ގަބޫލުކުރެވިދާނެ ކަމަށެވެ. އިމާމް މާލިކު މިގޮތުން [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].[163] އިމާމް މާލިކުގެ ގޮތާ ބަޔާންކުރައްވާފައިވަނީ އަބްދުﷲ ބިން ޒުބައިރު އާއި އަލީގެފާނާއި މުޢާވިޔާއާއި، ސަޢީދު ބިން މުސައްޔިބު އާއި އުރްވާ ބިން ޒުބައިރު އާއި އުމަރު ބިން އަބްދުލް ޢަޒީޒުގެ ނިންމުންތަކުގެ މައްޗަށް ބައްލަވާފައެވެ.[164]

2. ބުއްދި ސަލާމަތުން ހުރި މީހަކު ކަމުގައިވުން

ބުއްދި ސަލާމަތުން ހުރި މީހަކު ކަމުގައި ބަލާނީ އެމީހަކު ދައްކާވާހަކައާއި އެމީހަކު އަމިއްލައަށް ވިސްނުން، އަދި [illegible] [illegible] ސުލޫކުތަކުން [illegible] [illegible] ދޭ މީހަކު ކަމުގައިވާނަމައެވެ. ހާދިސާ ހިނގި ވަގުތުގައާއި ހެކިބަސްދޭ ވަގުތުގައި ހެކިވެރިޔާ އަދި ބުއްދި ސަލާމަތުންހުރި މީހަކު ކަމުގައިވާންޖެހޭނެއެވެ.[165] .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ لاَ تَقْرَبُواْ الصَّلاَةَ وَأَنتُمْ سُكَارَى حَتَّىَ تَعْلَمُواْ مَا
تَقُولُونَ وَلاَ جُنُبًا إِلاَّ عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّىَ تَغْتَسِلُواْ وَإِن كُنتُم مَّرْضَى أَوْ
عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاء أَحَدٌ مِّنكُم مِّن الْغَآئِطِ أَوْ لاَمَسْتُمُ النِّسَاء فَلَمْ تَجِدُواْ

---

[161] Al-Hafiz Ibn Hajar, Al-„Asqalānī, Bulūgh al-Marām fi Adillat-al Ahkām, Kitab al-Jinayāt hadith 999 (Ryadh ·Saudi Arabia: Dār al-salām n.d.), 373 (This hadith is agreed upon and reported in the words of Muslim)

[162] Umar Muhammad b. Aḥmad Ibn Qūdamah, Al-Sharḥ Imām Shams al-dīn Abū l Farj, Abd al-Rehman ibn ab al-Kabīr, (Ryiadh: Jami„at al-Imām Muḥammad Ibn Saud n.d.) 6:256.

[163] Ibn Ḥazm, Al-Moḥalla‟, 9:421-422.

[164] Abū'l Waleed b. Khalaf b. S‟ād b. Ayūb b. Waris Al-Bājī, (403-494), Al Muntaqa Sharḥu Muwaṭṭā Imām Mālik 3rd ed. (Lebanon, Beirūt: Dār al-Kitāb 1983), 5:229.

[165] Bassiouni, M.C., *The Islamic Criminal Justice System*, USA (Oceana) 1982, 116.

مَاء فَتَيَمَّمُواْ صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُواْ بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ إِنَّ اللّهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا (އައްނިސާ ސޫރަތުގެ 43 ވަނަ އާޔަތް، 4:43)

ޔާ އީމާންވެއްޖެ މީސްތަކުންނޯވެ! ތިޔަބައިމީހުން މަސްތުވެގެންތިބި ނަމާދާއި ކައިރިނުވާށޯވެ! އެއީ، (ނަމާދުގައި) ތިޔަބައިމީހުން ކިޔާ އެއްޗެއް ތިޔަބައިމީހުންނަށް އެނގުމަށްޓަކައެވެ. އަދި، މަގުހުރަސްކޮށް ދަތުރުކުރާ ދަތުރުވެރިން ވެސްމެ، ޖުނުބުވެރިވެގެންވާ ހާލުގައިވެސް، ތިޔަބައިމީހުން ހިނައިގެންފެންވަރާންދެން، ނަމާދުނުކުރާށޯވެ! އަދި، ތިޔަބައިމީހުންނީ ބަލިވެއްޖެ މީހުން ކަމުގައިވާނަމަ، ނުވަތަ، ދަތުރެއްގެ މަތީގައިވާނަމަ، އަދި ކުޅަދިރި ނުވަތަ ގާދިރީން އަވަދިވެގެން، ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު އަތުވެއްޖެނަމަ، ނުވަތަ، ތިޔަބައިމީހުން އަންހެނުންގައި ބިރީއްޖެނަމަ، އަދި، ތިޔަބައިމީހުންނަށް ފެން ނުލިބިއްޖެނަމަ، ސާފު ތާހިރު ވެލި ތިޔަބައިމީހުން ގަސްދުކޮށް އެވެލިން ތަޔައްމުމު ކުރާށޯވެ! ދެން، ތިޔަބައިމީހުންގެ އަތްތަކާއި މޫނުތަކުގައި (އެ ވެލިން) ފުއްތާށޯވެ! ހަމަކަށަވަރުން الله ވީ، އަފޫ ކުރައްވާ ފާފަ ފުއްސަވާ ރަސްކަލާނގެއެވެ.

ޝަހާދަތަކީ މީހާ އެ ހާދިސާއެއް ދުށް ވަގުތު، ނުވަތަ އަޑުއަހައިގެން އެނގުނު ގޮތުގެ މަތީން ބުނުމެވެ، އަދި ހެކިބަސްދޭ ވަގުތު އޭނާގެ ބަހުން ބަޔާންވާ ކަމެއް ހުރި ކަމަށް ވާންޖެހޭނެއެވެ. ހެކިބަސް ދޭ މީހާ ހެކިބަސްދޭ ވަގުތު އޭނާ އެކަން ޔަގީންކޮށްގެން އޭނާއަށް އެނގުން ވާނެއެވެ. އަދި ހެކިބަސްދޭ މީހާ އެހެކިބަސްދޭކަން، ހަނދާންވެގެން ބަލާއިރު ޙަޤީޤަތުގައި ތެދުވެރި މީހަކު ކަމުގައި ވާންޖެހޭނެއެވެ.[166] ހަނދާން ބަލިކަވަން މަޤުބޫލު މީހުންނާއި، ފަރުވާކުޑަ އަދި ހިތުން ދޮގުހަދާ ކަމުގައި މަޝްހޫރު މީސްމީހުން ހެކިބަސް ދިނުމުގެ ޝަރުޠު ފުރިހަމަވާންވާނެއެވެ.[167]

ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުގެ ނަންބަރު 2019/HC-S-A/02 ޤަޟިއްޔާ

ޤަޟިއްޔާ އަކީ، 111/S2C/2016 ނަންބަރު އެކޯޓުގެ ނިންމާފައިވާ ޙުކުމް ދޮގުސްޓުގެ ހިސާބު އަޕީލް އެކަމާ ބެހޭގޮތުން އެޕީލް ކުރި ޤަޟިއްޔާއެކެވެ. 6 އަހަރުގެ ކުޑަކުއްޖަކާ 7 އަހަރުގެ ކުޑަކުއްޖަކު އެދުވަހު ކުރިން ދެ ބައްޕަގެ މަރުވި ދުވަހު ސިފައިން ކަމަށް ބެލެވޭ މީހަކު ކުރި ބަދަލު ބަލާ ކަމަށް ބުނެވޭ ހާދިސާއެއް. ހުކުމް އަކީ ހިޔާނާތް ދޮގުކުރުމެވެ. ދިވެހި ޤާނޫނުގައި، ވާގިވާ ދެބަސްވުމެއް ދިމާވި ހެކިބަސްދިން ދިން ދެ މީހުންގެ ހެކިބަސް ގަބޫލުކުރަމުން ކަމަށް ބުނެ ޤަޟިއްޔާގެ ހުކުމުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވެއެވެ. އެ ދެ ހެކީންގެ ތަފާތު ދެބަސްވުން ބަދަލުކުރަމުން ހިލާފު ދުވަހުގެ ޙުކުމަށް ބެލުމުގައި ބެލުނެވެ. އެގޮތުން، 2013 ވަނަ އަހަރުގެ އަދަބުދޭ މަސައްކަތުގެ ދަރުބާރު މީހާގެ އުފަން ދުވަހާ ދުރު އޮތް ފަހުން ސިފައިން ކަމަށް ހިނގާފައިވާ ކަމަކީ މަސައްކަތު ދަރުމަވެރި ބަލާ ގޮތުން ހުރިހާ ހެކިބަސް އަރާދަތް އެއް ހެކިވެރިއާ ނުކުތާ މީހުންގެ ތިޔަބަޔަށް ހުރި ސަރުކާރުގެ ބަދަލުކުރި ބައްޕަގެ ބޮޑުވުމަށް އަދި ސިވިލިޔަންގެ ބައިވެރިވުން ފަރުމާ ކުރުމުގެ މުރާބާތަށް ހެކިބަސް އިނގޭނެ ބަޔާން ކުރަމުން ހިލާފު ދިމާ ހެކިބަސް ދިން ދެ މީހުންގެ ކަމަށް ބުނެވޭ ހެކިބަސް

---

[166] Ahmed Al-Hussari, fIlm al-Qada Adelat al-Ithbat fi al-Fiqh al-Islami [The Science of the Judiciary the Means of Evidence in Islamic Jurisprudence], Vol. 1, Beirut (Dar al-Kitab al 'Arabi), 359.

[167] Ibid.

ގަބޫލުކުރެވޭނެ ކަމަށް ހުކުމުގައި ބަޔާންކޮށްފައެވެ. މި ނުކުތާ ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުގައި އިސްތިއުނާފުކުރުމުން، ހައިކޯޓުގެ ނަންބަރު 2019/HC-S-A/02 ގަޟިއްޔާ ބެލި ފަނޑިޔާރުންގެ މަޖިލީހުގެ ފަނޑިޔާރުންގެ ފެނުމުގައި މި ހުކުމުގައިވާ ހުކުމަށް ގަބޫލުކުރެވޭނެތޯ ނުވަތަ ނޫންތޯ ކަނޑައެޅުމުގައި ޚިލާފު ތަފާތުވެފައި ވެއެވެ. ތިން ފަނޑިޔާރުންގެ ތެރެއިން މި ހުކުމާގެ ހުކުމަށް ގަބޫލުކުރެވޭނެ ކަމަށް ފަނޑިޔާރު ހުސައިން ޝަހީދު ފެނުނު އިރު ފަނޑިޔާރު ޝުޢައިބު ހުސައިން ޒަކަރިއްޔާ އާއި ފަނޑިޔާރު ޝުޖާޢު އުސްމާނުގެ ރައުޔަކީ މި ހުކުމުގައިވާ ހުކުމަށް ގަބޫލުކުރެވޭނެ ކަމަށެވެ.

ފަނޑިޔާރު ޝަހީދުގެ ރައުޔުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ، ސުޕްރީމް ކޯޓުން ނިންމާފައިވާ ޢަބްދުﷲ ހުސައިން ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް[168] ގަޟިއްޔާގެ ހުކުމުގައި ހެކިންގެ ހެކިބަހުގައި ހުންނަން ޖެހޭ އާންމު ޝަރުތުތަކުގެ ތެރޭގައި އެ ހެކިވެރިޔާއަކީ ތަންދޮރުވެރި، ބުއްދި ސަލާމަތް މީހަކަށް ވާންޖެހޭނެ ކަމަށް ބަޔާންކޮށްފައި ވާއިރު، މި ހެކިވެރިޔާ އަދި ސިކުނޑީގެ ބައްޔަކަށް ފަރުވާކުރަމުންދާ މީހަކު ކަމަށް ވާތީ، އެ ހެކިވެރިޔާގެ ހެކިބަސް ބަލައިގަތުމުގައި ދިމާވާ ހެކިވެރިޔާގެ ސިކުނޑީގެ ހާލަތާ ގުޅިގެން އެ ހެކިވެރިޔާ ދޭ ހެކިބަހަކީ ސާބިތުވާ ހެކިބަހެއް ކަމުގައި ނުބެލޭނެ ކަމަށް ފެނިއްޖެ ހާލަތެއް ނެތް ކަމަށާއި، ހެކިބަސް ހިފެހެއްޓުމުގެ ގޮތުން ދެވޭ ބަޔާނުގައި ތަފާތުތައް ހުރިކަމާއި، މިފަދަ ހާލަތުގައި ކޯޓުގެ ޤަބޫލުކުރުމަކީ ކޮންމެ ގޮތަކަށް ހަމަޖެހިފައިވާ ކަމެއް ނޫން ކަމަށާއި، އެ މީހާގެ ސިކުނޑީގެ ހާލަތާ ގުޅިގެން ހެކިބަސް ބަލައިގަނެވޭނެ ކަމަށް ތަޙްލީލު ކޮށްފައިވާއިރު، އެއީ ކޯޓަށް ހެކިބަސް ބަލައިގަނެވޭނެ ކަމަށް ކަނޑައަޅަންޖެހޭ ކަމެއް ކަމުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާތީ، އެ ހެކިބަހަކީ ސާބިތުވާ ހެކިބަހެއް ކަމުގައި ބެލިދާނެ ކަމަށް ނިންމާފައިވާ ހުކުމަށް ހަމަޖެހިގެން ތަރުޖަމާ ދެކޭ ހުކުމާ ހިލާފަށް ހުކުމް ނިންމާފައި ހުރުމަކީ ކޯޓުގެ ނިންމުމަށް ކަނޑައަޅާ ނުކުތާއެއް ނޫންކަމެވެ.

މި މައްސަލައިގައި ވާޤިޢާ ތަފްސީލު ދިރާސާކޮށް ބަލާއިރު ހެކިބަސްދިން މީހާގެ ޝަހާދަތް ހެކިބަހެއް ގަބޫލުކުރެވޭނެ ކަމަށް ބަޔާންކޮށް ހުކުމުގައި ބަޔާންކުރާ ފަރާތެއް ހެކިވެރިޔާ ގެ ހެކިބަސް ގަބޫލުކުރެވޭނެ ކަމަށް އަދި އަދި ހިތްވަރު ޤާބިލުކަން ހުރި މީހަކު ކަމުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާއިރު، އެ ހެކިވެރިޔާ އެ މައްސަލައިގައި އަދި ކުއްލި އާއި ތަޙްލީލު އެކުއްޖާގެ ބަހަށް ހިތް ޝަރީޢަތުގައި ކަމަށާއި އެ ދުވަހު ހިތްހަމަޖެހުން ނެތި ހުރި ކަމަށާއި ކުއްޖާގެ ބަހަށް އަހާ އާލާ އެ ކުއްޖާގެ ހެކިބަސް މަޖިލީހުގައި އެ ކުއްޖާގެ ހުރިހާ ކަމެއް ހުރި ގޮތަށް ބަލަމުން ކަމަށް ބުނެފައިވާކަމާ ފުރިހަމަ ބަޔާނެއް ކަމަށް ބަލައިގަނެ، ކޯޓުން ކުއްޖާގެ ބަހަށް ހިތްހަމަޖެހޭތޯ ބެލުމަށް ކޮންމެ ކަމެއް ބަލާފައިވާ އެހެނިހެން ގޮތްތައް ބަލައިގެން ކަނޑައަޅާ ހެކިބަސް ދެވޭނެ ކަމަށް ވިސްނުމުގައި މި ކުއްޖާ ބުނެފައިވާ، އެ ކުއްޖާގެ ކޮންމެ ބަހެއް ސާބިތުވާ ކަމަށް ބަލައި، ނިންމުމުގެ މަޤްޞަދަށް ކަމަށް ހުރި ކަމުގައި ބަލައިގަނެ ހަމަ ހިތްހަމަޖެހޭ ކަމަށް އެކުއްޖާގެ ހެކިބަސް ހިފެހެއްޓޭނެ ކަމަށް ބުނެފައިވެއެވެ، އެ ހެކިބަހަކީ ގަބޫލުކުރެވޭނެ ކަމަށެވެ.

މި މައްސަލައިގައި ފަނޑިޔާރު ޝަހީދު ވިދާޅުވެފައިވާ ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޖިނާއީ ޤާނޫނުގެ ދަށުން ނުވަތަ އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި ސާބިތުވާ ޤަވާޢިދުގެ އަސާސީ ސަބަބުތަކުގެ ތެރެއިން ބަޔާންވާ ހުކުމްތަކަށް ރިޢާޔަތް ކުރުމަށް ބަލައިގެން ތަރުތީބުން ކަނޑައަޅަން ހަމަޖެހުނު، އިސްލާމީ ޝަރީޢަތާއި ޤާނޫނުތަކުގެ ނަޞާތަކުގައި މައްސަލައިގެ ނިޔާކުރުމުގައި ބަލަންޖެހޭ ކަމާއި ބޭނުންކުރާ ކަމަކީ، ތަފާތު ކަމެއް މައްސަލައާ ފަނޑިޔާރަށް މައްސަލައިގެ ވާޤިޢާ ހިނގިގޮތް ބަލައިގެން ކަމަށް ވިދާޅުވެ، ފަރާތް ކަމެއް ބުނެ

---

168 2012/SC-A/01

ދައްކަން ވިސްނުން ހިންގާނެ ޢިލްމު ފަނޑިޔާރަށް ލިބިފައި ހުރުން ކަމަށެވެ. މިގޮތުން މައްސަލައިގެ ވާޤިޢާ އެނގިގެންދާ ވަސީލަތަކީ ވާޤިޢާ އެނގޭ މީހުން ކޯޓަށް ގެނެސް އެ މީހުންގެ ބުނުން ވާޤިޢާ އެނގިގަތުން ކަމަށްވާއިރު، މި މައްސަލައިގައި ވާޤިޢާ އެންމެ ރަނގަޅަށް އެނގިގެންދާ، މި މައްސަލައިގެ ހާދިސާގެ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ޤާނޫނީ ސަބަބެއް ނެތި އެއްވެސް [illegible] [illegible] ނުލައި ސުޕްރީމް ކޯޓުން ނިންމާފައިވާ ޢަބްދުﷲ ޙުސައިން ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް[169] ޤަޟިއްޔާ [illegible] ކަމަށެވެ. އަދި މި މައްސަލައިގައި [illegible] މި [illegible] ހެކިބަސް އެކަނި ނޫން ކަމަށް [illegible] ކަމަށެވެ. ނަމަވެސް މި މައްސަލަ ހައިކޯޓުން [illegible] ފަނޑިޔާރުންގެ މަޖިލީހުގައި [illegible] [illegible] ކަމާމެދު އެކަށީގެންވާ މިންވަރުގެ [illegible] ހުރިކަމަށެވެ.

3. ޢަދުލުވެރިއަކު ކަމަށްވުން

ހެކިބަސްދޭ މީހާ އަދި ޢަދުލުވެރި މީހަކު ކަމުގައި ވާންޖެހޭނެ ކަން، ކީރިތި ޤުރުއާނުގެ ތިރީގައި މިވާ އާޔަތުން އެނގެއެވެ.

فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَأَشْهِدُوا ذَوَيْ عَدْلٍ مِّنكُمْ وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ ذَٰلِكُمْ يُوعَظُ بِهِ مَن كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَن يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَل لَّهُ مَخْرَجًا (އައްޠަލާޤު ސޫރަތުގެ 2 ވަނަ އާޔަތް، 65:2)

ފަހެ، އެކަނބަލުންގެ ޢިއްދަ ހަމަވުމާ ގާތްވެއްޖެހިނދު، ހެޔޮގޮތުގައި އެކަނބަލުން ހިފަހައްޓާށެވެ! (އެބަހީ: ކައިވެނި ކުރާށެވެ!) ނުވަތަ ހެޔޮގޮތުގައި އެކަނބަލުންނާ ވަކިވާށެވެ! އަދި ތިޔަބައިމީހުންގެ ތެރެއިން ޢަދުލުވެރި ދެމީހުން ހެކިކޮށްލާށެވެ! އަދި ﷲ އަށްޓަކައި ތިޔަބައިމީހުންގެ ހެކިބަސް އަދާކުރާށެވެ! ﷲ އަށާއި، އާޚިރަތް ދުވަހަށް އީމާންވާ މީހުންނަށް ނަސޭހަތް ދެއްވާފައިވާ ގޮތުގައެވެ. އަދި ﷲ އަށް ތަޤުވާވެރިވާ މީހާ (ދަންނާށެވެ!) ނުކުންނާނެ މަގެއް ދައްކަވާނެއެވެ.

ކީރިތި ޤުރުއާނުގެ އަލްޙުޖުރާތު ސޫރަތުގެ 6 ވަނަ އާޔަތުގައި ﷲ ވަޙީކުރައްވާފައިވަނީ:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَإٍ فَتَبَيَّنُوا أَن تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ

---

[169] 2012/SC-A/01

އޭ އީމާންވެއްޖެ މީސްތަކުންނޭވެ! ތިޔަބައިމީހުންގެ ގާތަށް ފާސިގަކު ޚަބަރަކާއިގެން އަތުވެއްޖެނަމަ، އޭގެ ތެދުދޮގުބަލައި، ހަގީގަތް ހޯދާށެވެ! (އެއީ) ނޭނގިހުރެ، ތިޔަބައިމީހުން ބަޔަކަށް ގެއްލުންދިނުމުގެފަހުން، ފަހަރު، އެކަންވެއްޖެނަމަ، ތިޔަބައިމީހުން ކުރިކަންތަކުގެ މައްޗަށް ހިތާމަކުރާ ބަޔަކުކަމުގައި ތިޔަބައިމީހުން ވެދާނެތެވެ.

ހެކިވެރިއެއްގައި ހުންނަންޖެހޭ އެއް ސިފައަކީ އަދުލުވެރިކަމުގެ ސިފަކަމަށް ޢިލްމުވެރިންނަށް އެއްބަސް ވެވުނު ނަމަވެސް، އަދުލުވެރިކަން މާނަކުރުމާބެހޭ ގޮތުން ނުވަތަ އެ ސިފަހިމެނިގެން ބާރުވާ މިންގަނޑު ކަނޑައެޅުމުގައި ޢިލްމުވެރިންގެ މެދުގައި ވަކި އެއް ގޮތަކަށް އެއްބަސްވެވިފައެއް ނުވެއެވެ. ގިނަ ހަނަފީންނާއި ޝާފިޢީން ޙަނބަލީންގެ ގޮތުގައި އަދުލުވެރި މީހަކީ الله އަމުރުކުރެއްވި ގޮތަށް ފަރުޟު ވާޖިބުތައް އަދާކޮށް ނުހަނު މީހާއެވެ.[170] ހަނބަލީންނާއި ބައެއް ޝާފިޢީންގެ ނަޒަރުގައި އަދުލުވެރި މީހަކީ ކަބީރާ އިސްލާމް ބައްޔާނުކުރި ސިފަތައް ކުރުމުގެ އިތުރުން އެމީހެއްގެ އަޚުލާގީ ގޮތުގައި އެމީހަކީ އިސްލާމްދީނުގައި މުޢާމަލާތުގެ އެންމެހާ ކަމެއްގައި ރަނގަޅު ހާލަތެއްގައި ތިބި މީހާއެވެ.[171] އިމާމް ޝާފިޢީގެ ރައުޔުގައި އަދުލުވެރި މީހަކީ ބޮޑެތި ފާފަތަކުން ދުރުވެގެން ކުޑަކުޑަ ފާފަތައް ކުރާ އަދަދު ރައްކާތެރިކަމާއި ގިނަ މީހުންނެވެ.[172] މާލިކީންގެ ރައުޔުގައި މީހަކީ ބޮޑެތި ފާފަތަކުން ދުރުވެ ކުޑަކުޑަ ފާފަތައް ނުކުރާ ފާފަތަކުން ދުރުހެލިވާ މީހެކެވެ، އަދި ބިދުޢަތުން ދުރުވެ، ސިޔާސީގޮތުން ކުރުމުގައި މުރުއަތު އޮޅުވާލާ ކަމެއް ނުކުރާ މީހާއެވެ. އަދުލުވެރިކަމުގެ މިންގަނޑު ރައްކާތެރިކަމާ މީހާއެވެ. ހެކިވެރިޔާ ނުބައިވުމާ ދުރުހެލިވާ ހާލަތުގައި، ހެކިބަސްދޭ މީހާ ބޮޑެތި ފާފަތަކުން ދުރުވާ މީހަކު ކަމުގައި ވާންޖެހެއެވެ. އެހެން ބޮޑެތި ފާފަތަކުން ދުރުވެ ކުޑަ މީހެއް ނުވި ފާފަތައް ދުރުވާނެއެވެ.[173]

މުޙައްމަދު ސަލީމް އަލް ޢައްވާ ވިދާޅުވެފައިވަނީ "ހެކިބަސް ދިން މީހާގެ ވެރިކަމާއި މުޖުތަމަޢުގައި ހިނގަމުންދާ އާދަކާދައިގެ އެއްގޮތްވާ ގޮތުގެ މަތިން . . . ޢިލްމީ ފުޤަހާއުންގެ ނަޒަރިއްޔާތުން އެކަށައަޅުއްވަން އަސްލަކާ ފެތޭގޮތުގައި ބާވަތުގެ ހެކިބަހެއް ބޭނުންކުރަމަ، އަދުލުވެރި ހެއްކެއް އެ މުޖުތަމަޢުގެ ދިނަ މުސްލިމުން އެމީހުގެ ހެކިބަސް ގަބޫލުކުރާނޭ ވިހުންނެވެ."[174]

އަދިކުރީސްލިމުން ކުރު އަދުލުވެރި ހެކިންނަ ކޮބައިކަން ބަލާނީ އެމީހުންގެ ދީނާއި އާދަކާދަ އާއި ސަގާފަތަށް ބަލައިގެންނެވެ. އަދުލުވެރިއްނުން ހެކީގެ ހެކިބަހަ ގަބޫލުއެއްގެ ގޮތުގައި ކުޅުމަ މައްސަލައެއްގައި ވެސް ބެލޭން ކަމަށް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައި ވެއެވެ.[175]

---

[170] Mohamed Selim El-'Awa, Fi Usul an-Nizam al-Jinai al-islami [In the Origins of the Islamic Criminal System] 1st edn: 1979, Egypt (Dar al-Ma'aref), 287-288.

[171] އިރު ބުނެވުނު މަސްދަރު، 286- 287

[172] Muhammad Al-Sharbini Al Khatib, ‘Al-Iqna’, Dar Al_ihya Al-Kutub Al-Arabiyyah, Egypt, undated Vol 2, p.315 cited by Mahmud Saedon A. Othman, An Introduction to Islamic Law of Evidence, The Open Press (M) Sdn Bhd (2003, Kuala Lumpur), p.48.

[173] Abdul Qadir ‘Audah, Al-Tashri’ Al-Jina’i Al-Islami, Matha’ah Al-Madani, Egypt, 1963, Vol. 2, p. 403 cited by Mahmud Saedon A. Othman, An Introduction to Islamic Law of Evidence, The Open Press (M) Sdn Bhd (2003, Kuala Lumpur), p.58.

[174] 287 އިރު ބުނެވުނު މަސްދަރު،

[175] Anwarullah, *Principles of Evidence in Islam*, (1999) Shariah Academy, Islam Abad, 115.

ޖޫރީންގެ އަދުލުވެރިކަން ބަލާނީ އެކަން ޚަސްމުންގެ ފަރާތުން ހުށަހެޅުމުންތޯ؟

ޖޫރީމީހެއްގެ ނަން ހުށަހެޅުމުން ނުވަތަ ޖޫރީބަސް ދިނުމަށްފަހު އެ ޖޫރީމީހާގެ އަދުލުވެރިކަމާއި މެދު ސުވާލު އުފެއްދުން ދޫކޮށްލެވިފައިވަނީ ޚަސްމުންނަށެވެ. ހައްދުގެ މައްސަލަތަކާއި ޤިޞާޞްގެ މައްސަލަތަކުގައި ފިޔަވައި އެހެން މައްސަލަތަކުގައި ޖޫރީމީހެއްގެ އަދުލުވެރިކަމާމެދު ޚަސްމުން ސުވާލު އުފެއްދުމުން ނޫނީ އެކަން ފަނޑިޔާރުގެ އަމިއްލަ އިސްނެގުމުން ބެލުމެއް ނެތްކަމަށް އެހެންނަމަވެސް ހައްދު އަދި ޤިޞާޞްގެ މައްސަލަތަކުގައި ފަނޑިޔާރު އިސްނަގާ ޖޫރީންގެ އަދުލުވެރިކަމާއި މެދު ސުވާލުކޮށް ބަލަންޖެހޭނެކަމަށް އިލްމުވެރިން ބުނެއެވެ. އެއީ ޖޫރީބަހުގެ މައްޗަށްވެސް ޝުބުހާއެއް އޮތްތޯ ބަލައި ހައްދުން ދުރުވުމުގެ ފުރުސަތު އޮތުމަށް ބޮޑުކުރުމަށްޓަކައެވެ.[176]

ދިވެހިރާއްޖޭގެ ކޯޓުތަކުން ނިންމާފައިވާ ޤަޟިއްޔާތަކުން ބަލާއިރު، އަދުލުވެރިކަމުގެ ސުވާލުއުފެދި ކަމަށް ބަލަމުން ގެންދަނީ، އެމީހާ އަކީ ބޭބެއް ގާތްތިމާގެ އަރާއި ނުގަސްކަން އަދި ކުދި ގާގަތައް ކަނޑުމާގައި ދާދި ނުހުންނަ މީހުންކަމުގައި ވާނަމައެވެ.

މުޙައްމަދު މަނިކު ވ. އެޓަރނީ ޖެނެރަލް[177]

ކޯޓު ނަންބަރު 3 ން 6 އޮގަސްޓު 1982 ގައި ނިންމާފައިވާ މި ޤަޟިއްޔާގައި ހުކުމްކޮށްފައިވާ މި ޤަޟިއްޔާގައި ދައުވާލިބުން 3 މީހުންގެ ތެރެއިން ދެމީހުން ކަމުގައިވާ ހަސީނާ އަލީ (17 އަހަރު) އާއި އަމީނާ އަލީ(21 އަހަރު) ގެ އަމިއްލަ އިޢުތިރާފުން މު ◌ިދ ◌ެމީހުންގެ މައްޗަށް ޒިނޭގެ ކުށް ސާބިތުވެއްޖެ ކަމަށެވެ. އަދި ކޯޓުގެ ހުކުމުގައި އިޢުތިރާފު ބަދަލުކޮށްފައިވާ ހަސީނާ އަލީ އާއި އަމީނާ އަލީ ޒިނާކުރެވިފައިވާކަން ބަޔާންކޮށް ދީފައިވާ ބަޔާނާ ދިރާސާކުރެއްވި އެކަން ވ. ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހުކުމަކާއި ދިމާކުރި މި ޤަޟިއްޔާގައި ދައުލަތާ ދިމާވާ ބަޔާން ހިސާބަކަށް ދިޔަ ކަމާ ވ. ކޯޓު މުޙައްމަދު މަނިކު ބޭނުންވާ ހަމަގައި މުޙައްމަދު މަނިކު ނަންބަރު 3 ހަސީނާ އަލީ އާއި އަމީނާ އަލީ ޒިނާކުރެވިފައިވާކަން ސާބިތުވާ ޖޫރީބަސް ދޫކުރި ޒިނާކުރެވިފައިވާ ދެމީހުން ދިރިއުޅުއްވާ ދިއައި މުޙައްމަދު މަނިކު ބޭނުންކުރީ ހަސީނާ އަލީ އާއި އަމީނާ އަލީގެ ޖޫރީބަސް ސާބިތުވާކަމަށް، ބަހާގެ މައްޗަށް ކަމަކަށް ތަބާވެ ދިމާކުރި މުޙައްމަދު މަނިކުގެ މައްޗަށް ސާބިތުވާ ކަމެވެ.

މުޙައްމަދު މަނިކުގެ ޝަރީޢަތް ކޯޓު ނަންބަރު 3 ގެ ހުކުމާ ހަވާލާދީ އިސްތިއުނާފުކުރުމުން ދައުވާ ކުރުމުގެ ހުކުމް ހަވާލާދީ ކޯޓުގެ ޤާނޫނުއަސާސީ ހުކުމަކުން ބުނި ފަރާތް ހަމަ ފަރާތް ހަސީނާ އަލީ އާއި އަމީނާ އަލީ އިސްތިއުނާފް ފަރާތުން ސަލާމަތްވުމަށް ޝަރީޢަތުން ހުކުމް ކުރެވުނު މުޙައްމަދު މަނިކު އެކު މި ޤަޟިއްޔާގައި ދައުލަތުން ބޭނުންކުރި ހަސީނާ އަލީ އާއި އަމީނާ އަލީއާއި ދިމާގައި މިކަމުގެ އަދި ހަސީނާ އަލީ އާއި އިސްތިއުނާފުގެ ބަޔާނުގައި ދިނީ އަދި މި ޤާނޫނީ ބޭނުންކުރެވޭނެ ގޮތަކަށް ޖޫރީ ކަމަށް މުޙައްމަދު މަނިކުގެ ޝަރީޢަތުގައި ޖޫރީބަސް ދީފައިވާ ސިޓީގައި ދައުލަތުން ދީފައިވާ މި މުޙައްމަދު ދިފާޢުގައި މުޙައްމަދު މަނިކުގެ އިސްތިއުނާފުގެ ބޭނުމަކީ ވަނީ ޤާނޫނުގެ ބަޔާނެއް ނެތްކަމުގައި ސާބިތުކުރެވިފައި، މި ބަޔާނުގެ މި ޖޫރީބަހަކީ މިކަން ނިންމުމަށް ތަބާވާ ފަދަ ގޮތެއް ނޫނެވެ.

---

[176] ފަތުޙުލް ބާރީ، ޞ. 12 ޖުޒުއު 6

[177] 83/HC-A/25

ބުނަނީ ކަމަށާއި، އަދި ދިފާޢުވެސް އެގޮތަށް ހައިކޯޓުގައި ބުނަނީ ކަމަށް ބެލެވޭ ކަމަށެވެ. މީގެ އިތުރުން ހައިކޯޓުގެ ހުކުމުގައި ބުނެފައިވަނީ ހަޝީޝާ އަދި އާއި އަޖާ އަދި އަލީ އާ ދުވަސްވަރު މުޙައްމަދު ގޮސްނީގެ ޗާއެކުން ދި މިހުން ކަމަށްވާފުން އ ދި މިހުން އެގޮތަށް ބަންޑަލަށް ހާޒިރުވެސް މުޤައްރަރު ކަނޑައެޅުން ގެއްލުމުގައި ކަމަށް ވާހަކަ ދައްކައި، ދި ޖިނާއީންސާ އެކު ދ. ރިވާވާތް އަން ރަސްމީ އާއި އަލިބާ އަރާ ދިޔައީ ގޮތުގެ ހުށަހެޅުމުގައި މުޤައްރަރު ވެސް ހާޒިރު ވެސް ރަ ދ ދީ ވަނީ ކަމަށް ބިލާ އާއި ޝަރުޢީގޮތުގެ ބޭރުން ހާކަނަޑައެޅުމެއް ދިމާއާއި، ދި މަޢާބިނުން ހޯދާފައިވާ ގޮތުގެ އިހުތިމާލާއި، މަސައްކަތް ހިނގައި ގަބޫލު ކުރާ ހާޒިރުވެފައި މަސްތުވާ ތަކެތި ބަހައްޓާފައިވާ ގޮތުން ސާބިތުވާ އާއި އަޖާ ޤާސިމާ ނުރުކުރެވިފައިވާ ދުވަހު ސާބިތުކޮށް ނަހަމަގޮތުން ގެނެވިގެން މުޤައްރަރު މަސްތުވާ ތަކެތި ގާނޫނުގެ 6 ވަނަ މާއްދާގައިވާ ގޮތުގެ މަތިން (ގަރީނާއިން) ސާބިތުވެއްޖެ ކަމަށެވެ.

ހައިކޯޓުގެ މުޤައްރަރު މަސްތު ވ. އޮބްރީ ޖެނެރަލް މި ގަޟިއްޔާގެ ހުކުމުން އެނގޭނީ މި ގަޟިއްޔާގައި މުޤައްރަރު މަސްތުގެ މައްސަލަ ހުށަހަޅާފައިވާ ރިޕޯޓް މިކަމަށް ބާރުއަޅައި ޢަދަދުގެ ހަމަވުމުން ހުއްދަވެފައިވާ މަސްތުވާ ތަކެތި ގާނޫނު ހުށަހެޅި ރަޙްޖާވަތަކެތި، އަދި ހުކުމް ދަރަޖައިގެ ވަރަށް މަތީ ހިނގާ ދަރަޖައެއް ގޮވާލީ މައްސަލާގައި ބަލާފައި ހިނގާ ސަބަބުތަކުން ތަޙުގީގު ހިނގުމުގައި ހުކުމް ގެއްލުމާއި ވާކުރާ މަސްތުވާ ތަކެތި ދަޢުވާގެ ހުއްދަވެފައި ވަނީއެވެ. ދި ހުކުމް ދަރަޖައިގައި ހުކުމް ދޭ ހުކުމުގެ ބާރުގެ ގޮތުން ކަޑަވެ އޮތީ ހުކުމްގެ ބޭނުން ނުކުރެވޭ ބަޔާން ދަރަޖައެއް ވެއެވެ. އަދި އެއީ ޤާނޫނު ހުކުމްކުރުމަށް ބަލައި ދ ހުކުމްދޭ ހުކުމް ދީގެން އޮޅުވާލުމަށް ހުއްދަ ކުރެއެވެ.

ޢަބްދުﷲ ޙުސައިން ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް[178]

ޢަބްދުﷲ ޙުސައިނުގެ މައްސަލަ ކްރިމިނަލް ކޯޓުގައި ދަޢުވާކޮށްފައިވަނީ ވިއްކުމަށް ހުރުމުގެ ބޭނުމުގައި އެއްވަރަށް ހިފެހެއްޓުމުގެ ކުށުގެ މައްސަލައެވެ. މި ގަޟިއްޔާގައި ކްރިމިނަލް ކޯޓުން ހުކުމްކުރީ އެކަމުގެ މައްސަލަ ކުރު ސާބިތުކުރުމަށް ދައުލަތުން ހުށަހެޅި ހެކިތަކާއި ދޫކޮށް ސާބިތުވާ ވަރުގެ ކާފީ ހެކިތަކަކަށް ނުވާތީ ކުރި ސާބިތު ނުވާކަމަށެވެ. މި ގަޟިއްޔާ ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ ފަރާތުން ހައިކޯޓަށް ހުށަހެޅުމުން ހައިކޯޓުގެ ނަންބަރު 2009/HC-A/281 ގަޟިއްޔާގައި ހައިކޯޓުން ކުރި ހުކުމުގައި ޢަބްދުﷲ ޙުސައިނުގެ މައްސަލަ ކުރި ސާބިތުވާ ކަމަށް ހުކުމްކޮށްފައިވާ ދ މަސައްކަތުގައި ޝާމިލްވާ ޝަރީޢަތް ޢަބްދުލް ސަލާމް އާއި ޒުބައިރާ އަހުމަދު އާއި އަލިނަޒީ ސަޢީދު ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހިތަދޫގެ މައްސަލަ ބާރުކުރެވިފައެވެ.

ޢަބްދުﷲ ޙަސަނުގެ ފަރާތުން މި ގަޟިއްޔާ ސުޕްރީމް ކޯޓުގައި އިސްތިއުނާފުކުރުމުން، މި މައްސަލައިގައި ހައިކޯޓުން ޢަބްދުﷲ ޙަސަނުގެ މައްސަލަ ކުރި ސާބިތުވާ ކަމަށް ހައިކޯޓުން ކުރި ހުކުމް ބާތިލުކުރުމުން ސުޕްރީމް ކޯޓުން ބޭނުންވެފައި، ހެކިބަހެއްގެ ގައިގައި ޝަރުޢީ ގޮތުންނާއި ގާނޫނީ ގޮތުން ހުރުން ޤަބޫލު ޝަރުޢީ ގޮތުގެ ސިފަތައް ފުރިހަމަވެގެން ފުރިހަމަ އެ ހެކިބަހާގެ ހެކިވެރިޔާ ގާނޫނީ ގޮތުން ހުކުމްގެ ބާރު ސާބިތުކުރުމަށް ބާރުއަޅާ ގާނޫނީ ބާރުމިނުގައި، ގާނޫނީ ބައްޓަން ކޮށް ހެކި ފުރިހަމަވާ ކަމާއި ހިނގައި މިކަމާ އިއްޔާ ދުވަސް ފުރިހަމަވަނީ ފުރިހަމަ ގޮތަކަށް އެނގެއިރު، ނުވަތަ ހެކިވާގެ ފަހު ހިލާލާ ދޭހަ ވަކިވުން ހިއްސާކޮށް އިންސާފު ކުރަން ފެނިއްޖެ ކުރިމަތިވާނެ އިޖުރާއަތުން ކުރަން ނުފެނޭ ގޮތް ހެކިވާ ވެސް، މި މައްސަލަތަކުގައި ހެކިބަހާ ގުޅޭގޮތުން ހެކިދޭ ހެކިވެރިޔާގައި ގުޅުން ހުރި ފަރާތް ޝަރުޢީ ގޮތުން ބަލާއިރު، ހެކިގަބޫލުކުރާ ހެކިވެރިއާއާ ބެހޭ ގޮތުން ގާނޫނީ ގޮތުން ހުކުމްކުރާއިރު، ބަޔާން ކުރެވިފައިވާ ކުށުގެ ހުކުމްގެ ކުރިއަށްދާ ބާރުގައި،

---

[178] 2012/SC-A/01

އަމިއްލަ އިޚްތިޔާރު ލިބިގެންވާ މިހަރަކާތުން ހިންގާކަމާއި، އަދި ހަމަ އެފަދައިން ހެކިވެރިޔާ ހެކިބަހަށް ދިނުން ގާނޫނީ ގޮތުން މަނާވެގެންވާ ހާލަތްތަކަށް އެހެނީ ޖުރިސްޕްރޫޑެންސްގެ އިޖުތިހާދުގެ ގާނޫނުތަކުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާކަމާއި، އާދަކާދައި ހެކިވެރިޔާ އަދި މުސްލިމަކު ނުވަތަ ދަރަޖައިން ކަމަށް ވާކަމާއި މީހަކާ ވާކަމާއި، ހެކިވެރިޔާއާއި މުސްލިމަކާއި ދުވަހު މަސައްކަތް ބައްލަވާ ގަދަ ކުރުމުގައި، ހެކިވެރިޔާއަށް ގާނޫނީ ގޮތުން ސައްކުގެ ހިމާޔަތް ލިބިގެންވާކަމާއި، އަދި މިގޮތުން ނިޔާބަތު ގާނޫނީ ވަކިވަކި އެއްގޮތް ނުވާކަމާއި ހެކިބަސްދިނުމާއި މަސައްކަތުގެ ހެކިބަސް ގަބޫލުކުރުމާއި، ގާނޫނީ ޝަރުޢީ ކަމުގައި ބަލާ މަސްއޫލިއްޔަތު އޮތީ މުސްލިމަކަށް ވާކަމާއި، އެއް ޖަލްސާ އެއްގޮތަށް ހިމެނޭކަމާއި ހެކިވެރިޔާގެ މަސްއޫލިއްޔަތާއި ހެކިބަސް ދިނުމުގެ ޖުރިސްޕްރޫޑެންސް ދެގޮތަކަށް ބަލައިގެން ސާބިތުކުރާ މިންވަރު އެނގޭކަމާއި، ހަމަ އެކަނި ބައެއް ގާނޫނީ ހެކިވެރިޔާގެ ހެކިބަހަކީ އެއް ހެކިބަހެއް ނިކަމެތި ޖިނާއީ މައްސަލައެއް ސާބިތުކުރުމަށް ފުދޭ ދަލީލެއް ނޫން ދެވަނަ ކަމެއް ބިނާވާ ގާނޫނީ ދަރަޖައެއްގައި ނުވަތަ ހަމައެކަނި މަސައްކަތް ސާބިތުކުރުމަށް ހުރި ކުރިއަށް ހެކިބަހެއްކަމުގައި މިގޮތަށް ގާނޫނީ ދަރަޖައާއި ބަލައިގަނެވޭ އެހެން އަމިއްލަ ހެއްކާއި ގާނޫނީ އެއް ޖަލްސާ ނުވަތަ ޖިނާއީ ދަރަޖައިގެ ހެކިވެރިޔާ ސާބިތު ކުރުމުގެ ކުރިން ކުރެވޭ ހެކިބަސް ކަމުގައި މިހެން ކުރިއެރުމެއް ވެފައިވާކަމާއި، ހެކިވެރިޔާގެ "އިސްތިރާތީ" ގޮތުން، ބޭނުންކުރެވޭ ހެކިވެރިޔާގެ ޝަރީޢަތުގެ ގާނޫނީ ދަރަޖައެއް ގާނޫނުގެ ޖުރިސްޕްރޫޑެންސްގައި އަމިއްލަ ކަމެއް ނެތް ގޮތުގެ އުސޫލުތައް ސާބިތުކުރުމުގެ އަސާސް ގާނޫނީ ގޮތުން އެނގޭކަމަށެވެ.

މިގޮތުން ސުންނަތާއި ފިޤުހުގެ ހުކުމްތަކުގައި ބަލައިގަތުމުގެ އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި ހެކިވެރިޔާގައި ހުންނަންޖެހޭ އަސާސީ ޝަރުތުތަކަކީ އަދާލަތުގެ ސިފަތަކަށް ޖެހުނު ކަމަކަށް ވެއެވެ، އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި އަދާލަތުގެ ސިފަތަކަށް ބިނާކުރުމުގައި ހެކިވެރިޔާ ބާލިޣު ޢާޤިލު ފަދަ އަދަދާއި ހެކިވެރިކަމުގެ ޝަރުތުތައް ހިމެނޭ ފަދައިން ހުރުމަކީ ފަރާތެއް ދޭ ގޮތަށް ހެކިބަސް ދިނުމުގެ އަދާލަތް ކަމަށް ބަލައިގަންނަ ކަމަށެވެ. ބައެއް ފުޤަހާއުން އަދާލަތުގެ ސިފަތަކުގެ ތެރެއިން ހިމެނޭ ނަފްސާނީ އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ ނަގައިފަރުވާ ބަލާ ކަމަށެވެ، ބައެއް ފުޤަހާއުންގެ ތަފާތު ދިރާސާކުރުމުގެ ދަރަޖައިގެ ތެރެއިން ސާބިތުކުރުމަށް ބަލާ ކަމަށެވެ، އަދި ފުޤަހާއުން ބަޔާންކޮށްފައިވާ ގޮތުން ހެކިވެރިޔާ ސާބިތުކުރުމުގެ ސިފަތަކުގެ ތެރެއިން ސޫރަތުލް ޙުޖުރާތުގެ 6 ވަނަ އާޔަތުގައި މާތް ﷲ އަންގަވާފައިވާ، ފާސިޤުންގެ ހަބަރެއް ތަޙުޤީޤުކުރުމުގެ ސާބިތުކުރުމާ ފާޅުވެގެން ކަމަށް ވާތީވެ، ދީނާއި އަމިއްލަ ކަމެއްގައި ހެކިބަހެއް މިހާ ފުރިހަމަ ފާސިޤުން ނުވާކަމަށް ހިމެނުނު ފަރުވާ އިސްލާމީ ދީނުގެ ތަފާތު ހިތްވަރުގެ ދެމުގައި ނިޔާވުން ކަމަށެވެ. އެހެން ކަމުން އެވަރު ފާސިޤު ހެކިވެރިއެއްގެ ހެކިބަހެއް އެކަނި ދިޔައީ ސާބިތުކުރުމަށް ފުދޭ ނޫން ދިރިއުޅުން ނޫނެކަމަށެވެ.

މިގޮތުން ކަމަށް ޓޯއިތީ އަހަރެމެންގެ ޝަރުޢީ އަބްދުއްސައްތާރުގެ އާދިޔާ ސާދިގުގެ ހެކިބަހެއްގެ މައްސަލަ ބަލައިގަންނަ ޖިނާއީ ކޯޓުގެ ހުކުމް ގޯތިތެރޭ އަބްދުﷲ ހުސައިނުގެ މައްސަލަ ކުރީ ސާބިތުވާކަމަށް ހައިކޯޓުން ހުކުމްކުރީ ގާނޫނީ އަދި ޝަރުޢީ އުސޫލުތަކާ ޚިލާފަށް ކަމަށެވެ. އެހެނީ ބަލާ ދިމާ ވީ ހެކިވެރިޔާ އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި ކަނޑައެޅިފައިވާ ޤާނޫނީ ހެކިވެރިޔާގެ ޝަރުތުތައް ހަމަނުވާ ފާސިޤުންގެ ތެރެއިން ހިމެނޭ ސަބަބުން އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި ކަނޑައެޅިފައިވާ ހެކިވެރިޔާގެ ހެކިބަސް ބަލައިގަތުމުގެ ޝަރުތުތަކުގެ ސިފަ ގޮތެއްގައިވާ ބަޔެއް ކަމަށް ޓޯއިތީ ހުކުމްކުރެވުނު ހެކިބަސް

ބަލާނެކަށްތެރިކަމުވެއެވެ. އެއީ އެ ހުކުމުގެ ޝަރުޠު ހަމަނުވާތީ އިޖުރާއާތުގެ މައްސަލައަކީ ހަމައެކަނި ތުހުމަތެއް އޮތުމުން ނޫން ކަމަށާއި، އޭރުން، ޖިނާއީ ކޯޓުގެ 730/JC/2005 މައްސަލައިން ތަޙްޤީޤާ އަރުވަދުގެ މައްސަލަ ޙިއްސާކުރުމުގެ ކުރީ ސާބިތުވެފައިވާތީ ކަމަށާއި، އެކޯޓުގެ 723/JC/2005 މައްސަލައިން އާދަމުގެ ސަލީމުގެ މައްސަލަ ވެސް ޖިނާގެ ކުރީ ސާބިތުވެފައިވާތީ ކަމަށް ކަނޑައެޅިފައިވާއިރު އާއި ޖިނާއީ ކޯޓުގެ ނަންބަރު 729/JC/2005 މައްސަލައިން ޝަރީޢާ އަބްދުއްސަލާމްގެ މައްސަލަ ހިތާ ފިލިހުންނަހަމަނާ ބަދު އަޚްލާޤީ އަމަލު ހިންގައިގެން ފައިސާ ހޯދިކަމުގެ ކުރީ ސާބިތުވެފައިވާތީ ކަމަށެވެ.

ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ މި މައްސަލައިގައި އިސްތިއުނާފު ކުރެވުނު ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުގެ ނަންބަރު 2009/HC-A/281 މައްސަލައިގައި އިސްވެ އިސްތިއުނާފު ކުރެވުނު ހުކުމުގެ ހުކުމްތަކެއް މި މައްސަލައިގައިވާ ހާލަތުގައި ގަބޫލުކުރެވޭނެ ކަމަށް ބަޔާންކުރައްވާފައިވަނީ "ކުރުގެ ވެރިގެ ތުރާތަށް ތިބި މުޅިންވެސް އަދުލުވެރިކަން ގެއްލިފައިވާ ފާސިދުން ކަމުގައި ތުހުމަތުކުރެވޭ ބަޔަކު ކަމުގައި ވެފައި، އެ ނޫން ބަޔަކު އެފަދަ ތިބުމާއި ގުޅިގެން ނުވެ ހާލަތުގައި އަދި އެބަޔަކުގެ ހުކުމުން ނޫން ގޮތަކަށް ޝަރީޢަތަށް އެ މައްސަލައެއް ސާބިތުކުރެވުނު ހާލަތުގައި އަދުލުވެރިކަން ގެއްލިފައިވާ ކަމަށް ތުހުމަތުކުރެވޭ ފަރާތްތަކުގެ ހުކުމް ޝަރީޢަތަށް ގަބޫލުކުރެވޭނީ މުޅި މުޖުތަމަޢުގެ މަސްލަޙަތަށްޓަކައި އިސްތިސްނާ ގޮތެއްގައި ކުއްލިވެރިކަމާ ކަރައިކަނޑާ އިސްލާމީ އުއްޕަސޯލާއި" ކަމަށެވެ. ހައިކޯޓުން ފާހަގަ ކުރި މިންކަމާއަށް ޖަވާބު ދެމުން ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ހުކުމުގައި ބަންޑުވެސް ހުކުމާ ފާރާމީ އަދުލުވެރިކަމުގެ ސިފަ ގެއްލިފައިވާ މީހުންގެ ކަމަށްއެކުވުމުގައި، އެއީ ޙައްޤު ފާހަގަކޮށްފައިވާ މިހާރު ނަމަ އެއީ އަދުލުވެރިކަމުގެ ސިފަ ފާހަނގަވުމުގެ ކުރިން ނަހަމަނުވާ ގޮތަކުން ހުކުމް ކުރަން ނުވާ އިސްތިސްނާ ގަބޫލު ފަދަ މީހުން ކަމުގައި ވެފައި، އެހެން ނަމަވެސް އިސްތިސްނާ ފިޤުހުވެރިންގެ ދެކޮޅުގައި ހުރެ އެދުނުފައިވާ މުޢާމަލާތްތަކެއް ގެއްލިފައިވާ ނުވަތަ މިސްކީނުންގެ ދެކޮޅުގައި އިސްލާހުކުރާއި ގަޑިހު ގެއްލިފައި ދޫކުޅަދަ ބަދު ފާސިދުވާތީ މުޢާމަލާތް ކަނޑައަޅަން އަޑު ހަމަޖެހުނަ ފަރާތުގެ ސިފަ ގެއްލިފައިވާ މިހެން ކަންތައް ކުރުމުގައި ކަމަށެވެ. އެފަދަ މީހާގެ ހުކުމް އެއްވެސް ފާހަގައެއްގެ ހައިކޯޓް ކުއްޔަށް ނުދޭ ބަލިގެ މުއްސަދިވެރިކަމުގައި ނަގަން ނަމަވެސް މި ފަދަ މުއްސަދިވެރިކަމުގައި އެކަމާ ގުޅޭގޮތުން ހުކުމް ފަދަ ދެކޮޅުވެސް ކަމަށެވެ. އިޔަޔަން ސުޕްރީމް ކޯޓުން ބަޔާންކޮށްފައިވަނީ "ދެކެވުނު ގޮތުން ބަލިވެ ދަރިފުޅުގެ މައްސަލަ ބިނާކުރި ކަން ސާބިތު ކުރަންޖެހޭ މިން މުޖުތަމަޢުގެ މަސްލަޙަތަށްޓަކައި ކަމަށް ބަޔާން އިސްތިސްނާ ކުރެވޭން ކަމަށް ނޫން" ކަމަށެވެ.

ޖިނާއީ އިޖްރާއަތު[179] އަބްދުﷲ ވ. އަލްއިމާދު ކޯޓު ގުޅުން ކަމެއްގެ އިސްތިސްނާތަކުގެ ސިފަތައް

އިސްތިއުނާފު ކުރެވުނު ހުކުމުގެ ބަލަހައްޓަން ކަމަށް ފާހަގަ ކުރެއްވި ދަރިކަކު ހުކުމް ކޮށްފައި ކަމަށެވެ އަދި މި ހުކުމުގެ ގާނޫނީ ތައްޔާރު ފަސްކުރެވޭ ބަދަލުގައި އިސްތިއުނާފު ކުރެވޭ ތަރުތީބާ ސާބިތު ކަމަށް ވެސް އެ ތަރުތީބު އުސޫލުތަކުގެ ފަހު ތަރުތީބު ކަމާއި ވަގުތުގެ ތެރޭގައި ހިމެނޭ ކަމަށް ހުކުމްތަކުގައި ފާހަގަކުރެވިފައި، މި ހުކުމްތަކުގެ ގޮތުން ބަދަލު ކުރުމަށް ފާހަގަ ކުރެވުނު ދެ ގޮތް މިހާރު ނަމަކަށެވެ. މި ނުކުތާއާ ދެކެ ހައިކޯޓުން ކުރި ހުކުމުގައި ބަޔާންކުރީ މި ހުކުމުގައި ކަނޑައެޅުނު ފަހު ކުރީގެ ހުކުމްތައް މަދަނީ މުޢާމަލާތް ފާހަގަ ކުރެވުނު މުޖުތަމަޢު ވިސްނުމުގެ ތެރޭގައި އެކު ކަމަށެވެ، އެއީ އަލްއިމާދުގެ ކޯޓު ދެނެ ބޭނުން ދެކޮޅު ވެސް ކަމެއް ފަދަ މުއާމަލާތް ތަރުތީބު ވަކިން ކަންތައް އަބްދުﷲ އެ ބަދަލު ކަނޑައެޅުނު ކަމަކީ ހުކުމުގެ ގޮތުން ބަދަލު އިސްތިއުނާފު ކުރެވުނު ހަމަޖެހުމުގެ ދަށުން އިޖުރާއާތުގެ މައްސަލައިގައި ކުށެއް ކަމަށް ފާހަގަ ކުރެއްވުމާއި ދިފާޢުވެރިޔާގެ ފަރާތުން ހުށަހެޅި ދޭހަ ޕްރޮސިކިއުޝަން ދޫކޮށް ނުދިނުމުގެ ކޮމެޓްތަކުގެ ހަމަ ދިޔައިރު، އަދި އެގެ ވަރުން

---

[179] 2017/HC-A/145

މޯލްޑިވްސް ޕޮލިސް ސަރވިސްއަށް ވެސް މި ހާދިސާ ހިނގި ގޮތުގެ މަޢުލޫމާތު ދީ، މި ފަރާތްތަކުން ހާދިސާ ހިނގިގޮތް ކިޔައިދީ ބަޔާނެއް ދީފައިވާ ކަމަށާއި، އެގޮތުން ބަޔާންދީ ސޮއިކޮށް ހަދާފައިވާ މީހުންގެ ތެރޭގައި ދަޢުވާލިބޭ އެބުނާ އަޙްމަދު ހުސައިންވެސް ހިމެނޭ ކަމަށާއި، މި އަޅުގަނޑު ދިޔަ ހާދިސާ ހިނގި ދުވަހު މި ކޮއްބެހެއާ މި ގޮވައިލިއިރު ހިނގާފައިވާ ބަޔާންދިނުމަކީ މި ހާދިސާ ހިނގި ގޮތާއި ގުޅުން ހުރި ތަފާސް ހިސާބުގެ ކަމަށާއި، މި އިޤްރާރުގެ ބަޔާން ދީފައިވަނީ 5 އަހަރު ފަހުން މުޅި ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި އަޙްމަދު ހުސައިން ހިފެހެއްޓި ހުރިހާ ކަމެއް ބަލާ، ފަރާތްތަކަށްވެސް ހުށަހެޅުމުގެ ފުރުސަތު ދެވިފައިވާ ހެކިބަހާއި ގުޅޭ ޝަރީޢަތުގެ ބަޔާން ނެގުމަށް ހެކިބަސް ނިންމާފައިވާ ދުވަހު މައްސަލަ ނިންމި ޤާނޫނީ ފަރާތްތަކުގެ ނިޔާ (ކ) ގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ ފަދައިން، އެ ހެކިބަހަކީ ބަޔާންދިނުމުގެ ހެކިބަހެއްކަން ދުވަހު ކޯޓުން ކަނޑައަޅާފައިވާ ކަމަށެވެ. މިގޮތަށް އިޢުތިރާފު ހައިކޯޓުގެ ހުކުމުގައި ބަލައިގަނެފައި ހެކިވެރިޔާއާއި ޝަރީޢަތުގެ ހެކިބަސް ދީފައިވާ ބަޔާނުގައިވާ ފަދަ ޤާނޫނީ އިޖުރާއަތުތަކަށް ރިޢާޔަތްކޮށް 5 އަހަރު ފަހުން އެ ހެކިވެރިޔާ ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި ބަލައިގަތުމުން އެ ހެކިވެރިޔާ ދިން ހެކި ބަހުގެ އިތުރުފުރިހަމަކުރުމަށް ސާފުކުރުމަށް އެދުނުކަމަށް އެނގޭން އިޢުތިރާފުގެ ހެކިބަސް ގަބޫލުކުރެވޭނެ އެއްވެސް ހެކިބޭނުންކުރަން ފަސޭހަކަމެއް ފިޔަވައި އެއްވެސް މަގުފަހި ބާރެއް ކަމަށެވެ.

މި ގަޟިއްޔާގައި އަޙްމަދު ހުސައިން ދީފައިވާ ހެކިބަހާއި ގޮތުން ކޯޓުން ނިންމާފައިވާ މުޅި ގޮތުން ބަލައި ކަންކަން ފާހަގަކޮށްފައެވެ. ފުރަތަމަ ކަމަކީ ކަންހިނގި ގޮތުގެ ވާހަކަ އަޙްމަދު ހުސައިން މޯލްޑިވްސް ޕޮލިސް ސަރވިސްއަށް ބަޔާންދިން އިރު އެއްވެސް ދަޢުވާއެއް އިންޝުއަރަންސް ކޮންފެރެންސް މައްސަލަ ކޯޓުގައި ނެތްކަމެވެ. ދެވަނަ ކަމަކީ އަޙްމަދު ހުސައިން ކޯޓުން ބޭރުގައި ދިފާޢުގެ ހެކިބަހުން ފާހަގަކުރި އެކަން ފަހުން ހެކިބަހުގެ ގޮތުގައި ހުށަހެޅުމުން ކަނޑައެޅިފައެވެ. ނަމަވެސް ކޯޓުން ބޭރުގައި އެކަން ކޯޓުން ހިފެހެއްޓުމަށް ހެކިބަހަކުން ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި ތުހުމަތުކުރި ނަމަ އެކަމަކީ އަދާލަތުގެ ހައްޤެއް ކަމަށް ނުބެލޭނެކަމެވެ. އެކަމަށް ހެކިބަސް ގަބޫލުކުރާނޭ ހައްޤެވެ. މި ކުރިން ތަރުތީބުކުރުމުގެ މި ދީ ގަބޫލުކުރި ފަހުން މިސާލު ގަބޫލު ވާން ކަމެވެ. ދެން ފާހަގަކުރަނީ އެބައި ކަމަކީ އަޙްމަދު ހުސައިން ފުރަތަމަ ފަރާތުން ދެކޮޅު ކޯޓަށް ހުށަހެޅުނު ގޮތްތަކުން ދެ ސާބިތުކުރުމަށް ހުރި ފަރާތް ކޯޓުގެ ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި ހުށަހެޅުމަށް، އެހެންވެސް މޯލްޑިވްސް ޕޮލިސް ސަރވިސްއަށް ދީފައިވާ ބަޔާނެއް ކޯޓުން ދެކޮޅަށް ދީފައި އޮތް އެއްވެސް ކަމެވެ. ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި ހެކިބަސް ދޭން ވާ ކަންތައްތަކާ މާތްﷲ ގަސްދު ހުށަހެޅި ކަމަށް ކުރަންވާނެ، އަހުމަދު ހުސައިން ކޯޓުގައި ހުށަހެޅި ދިން ހެކިބަސް ގަބޫލުކުރެވޭނެ ކޯޓުގެ ބޭރުގައި ދޭން ވާހަކަ ފަރާތުން މޯލްޑިވްސް ޕޮލިސް ސަރވިސްއަށް ދީފައިވާ ބަޔާން ދީފައި އޮތް ނަން ފާހަގަކުރެވިއްޖެއެވެ. މިފަދަ ހާލަތްގައި ހެއްކާ ކޯޓުން ބޭރުގައި ދީފައިވާ ހެކިބަހެއް ބަލައިގަތުމަށް ސަބަބު އެހެކިވެރިޔާ ކޮށްފައި ސާބިތުކުރުން މުހިންމުކަމަށް ފެނެއެވެ. އަދި ކުރިން ހެކިވެރިޔާ ކޯޓުން ބޭރުގައި ދީފައިވާ ހެކިވެރިޔާ ހިފެހެއްޓުން ހެކިވެރިޔާ ކޯޓަށް ދިން ބަޔާން ބަދަލުވާ ހިނދު އެ ހެކިވެރިޔާ ފަހުން ކޯޓަށް ދިން ބަޔާންތަކުގައި ދެކޮޅުވާފައިވާ ކޯޓުން ގަބޫލުކުރެވޭނެ ސަބަބު އެ ހެކިވެރިޔާ ޖެހޭނެކަމަށް ހަމަޖެހިފައިވަނީ ޤާނޫނީ ހަރަކާތެއް ކުރިމަތިވުމުގެ ޖާގައެއް އެ ހަމަޖެހޭ މައްސަލަ ހުރިހާ ކަމެއް ކުރުވާނަމަވެސް ގަބޫލުކުރެވޭނެއެވެ. އަދި ދެކޮޅުވާ ކޯޓަށް ހެކިދިނުން ސަބަބަށް މައްސަލަ ފާހަގަކުރާ މައްސަލަ ނިންމުމަށް ގޮތުގެ ދިފާޢުގައި ގަބޫލުކުރަން

ޖެހޭނެ ކަމަށް ފެނެއެވެ.

ސްޓޭޓް ޓްރޭޑިންގ އޯގަނައިޒޭޝަން ޕީއެލްސީ (އެސްޓީއޯ) ވ. ޑްރީއަމް ސަރވިސަސް ޕްވޓ ލޓޑ[180]

މި މައްސަލައިގައި ސިވިލް ކޯޓުން ކުރި ހުކުމުގައި ބުނެފައިވަނީ މި ކުންފުނިތަކުގެ އަސްލު ގެއްލިފައިވާކަން ނުވަތަ ވުޖޫދުން ނެތި ގޮސްފައިވާކަން އެސްޓީއޯ އަށް ސާބިތުކޮށް ދެވިފައި ނުވާތީވެ، އެސްޓީއޯގެ ދަޢުވާ ސާބިތުނުވާ ކަމަށެވެ.

ހައިކޯޓުން މި ގަޟިއްޔާގައި ކުރި ހުކުމުގައި ބުނެފައިވަނީ އެސްޓީއޯއިން ހުށަހެޅި ޑްރީއަމްގެ ފަރާތުން އެސްޓީއޯއަށް ފޮނުވާފައިވާ ޕާޗޭސް އޯޑަރުތަކާއި، އެ ޕާޗޭސް އޯޑަރުތަކާ ގުޅުންހުރި އެސްޓީއޯއިން ދޫކޮށްފައިވާ ޑެލިވަރީ ނޯޓުތަކާއި އެސްޓީއޯއިން ޑްރީއަމްއަށް ފައިސާ ދައްކާފައިވާ ޗެކުތަކާއި އިންވޮއިސްތަކުގެ އަސްލު ކޮޕީ ހުށަހަޅައިފައިވިނަމަވެސް އެސްޓީއޯގައި ހިނގައިދިޔަ ވައްކަމުގެ ހާދިސާއެއްގައި އެ މުއްދަތުގައި ހިނގާފައިވާ މުޢާމަލާތްތަކުގެ އަސްލު ގެއްލިފައިވާތީ ކަމަށާއި، އެ [illegible] [illegible] [illegible] އެސްޓީއޯގެ ފަރާތުން އެ މައްސަލަ މޯލްޑިވްސް ޕޮލިސް ސަރވިސްއަށް 27 އޮކްޓޫބަރު 2011 ގައި ހުށަހެޅިކަން ދަށު ކޯޓުން ނިންމި އިސްތިއުނާފުކުރެވުނު ގަޟިއްޔާގެ ރިކޯޑުގައިވެސް ފާހަގަކޮށްފައިވާ ކަމަށާއި، ނަމަވެސް މި ލިޔެކިޔުންތަކުގެ އަސްލުތައް ހުށަހަޅާފައިނުވާތީ [illegible] [illegible] އެސްޓީއޯ އަށް [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ކަމަށެވެ، އެސްޓީއޯ އިން [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ކަމަށާއި، މި [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] އެސްޓީއޯ އިން [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ހެކީގެ ގާނޫނު (24/76) ގެ 5 ވަނަ މާއްދާއަށް [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] އެސްޓީއޯ އިން [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] އެސްޓީއޯ އިން [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ކަމަށެވެ. އަދި އެ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] އެސްޓީއޯ އިން [illegible] [illegible] އެސްޓީއޯގެ [illegible] [illegible].

ޝަރީޢަތުން [illegible] އެސްޓީއޯގެ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] މި [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] މި [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

---

[180] 2016/HC-A/405

މައުލޫމާތު އެންމެ ރަނގަޅަށް އެނގޭނެ ބަޔަކަށް ތިބޭނީ މިފަރާތްތަކަށް ކަމީ އެކަމާގުޅޭ ދެބަސްވެރިންނަށް ހަޤީޤަތް ކަމަށްވެ. އަދި މިހާލަތުގައި މި ހެކިންގެ ހެކިބަސް ގަބޫލުކުރުމުގައިޖެހޭނަމަ އިންސާފު ގެއްލުވުމަށް ހުރަސް އެޅިދާނެކަން އެނގެން އޮންނާނީ މި ފަރާތްތަކުގެ ހެކިބަސް ގަބޫލުކުރުމަކީ މި ހާލަތްތަކުގައި އިންސާފުވެރިކަމީ ކަމަށްވެ.

4. މުސްލިމަކު ކަމުގައިވުން

އިމާމް މާލިކު، އަދި އިމާމް ޝާފިޢީ ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި މުސްލިމްއަކާ ދެކޮޅަށްވެސް އަދި ޣައިރު މުސްލިމްއަކާ ދެކޮޅަށްވެސް ޣައިރު މުސްލިމުންގެ ހެކިބަސް ގަބޫލެއް ނުކުރައްވާނެއެވެ.[181] އެބޭފުޅުންގެ މިރައުޔު ބިނާވެފައިވަނީ ތިރީގައިމިވާ އާޔަތަކަށެވެ.

فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَأَشْهِدُوا ذَوَيْ عَدْلٍ مِّنكُمْ وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ ذَلِكُمْ يُوعَظُ بِهِ مَن كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَن يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَل لَّهُ مَخْرَجًا (ސޫރަތުއް ޠަލާޤު ގެ 2 ވަނަ އާޔަތް، (65:02

މާނަ: ފަހެ، އެކަނބަލުންގެ ޢިއްދަ ހަމަވާ ކަށަވަރުވެއްޖެ ހިނދު، ހެޔޮގޮތުގައި ތިޔަބައިމީހުން އެކަނބަލުން ހިފަހައްޓާށެވެ! (އެބަހީ: ކައިވެނި ރުޖޫޢަކުރާށެވެ!) ނުވަތަ ހެޔޮގޮތުގައި އެކަނބަލުންނާ ވަކިވާށެވެ! އަދި ތިޔަބައިމީހުންގެ ތެރެއިން އަދުލުވެރި ދެމީހުން ހެކިކުރާށެވެ! އަދި الله އަށްޓަކައި ތިޔަބައިމީހުންގެ ހެކިބަސް އަދާކުރާށެވެ! الله އަށާއި، އާޚިރަތްދުވަހަށް އީމާންވާ މީހުންނަށް ނަސޭހަތް ދެއްވާފައިވާ ގޮތަކީ އެއީއެވެ. އަދި الله އަށް ތަޤުވާވެރިވާ މީހާ (ދަންނާށެވެ!) އެކަލާނގެ އޭނާއަށް ނުކުންނާނެ މަގެއް ލައްވާނެތެވެ.

އެބޭފުޅުންގެ ނަޒަރުގައި ޣައިރު މުސްލިމުންނަކީ އަދުލުވެރިބަޔަކު ކަމުގައި ނުވެއެވެ. އެބޭފުޅުން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި ޣައިރު މުސްލިމުންނަކީ ދީނީ ކަންތައްތަކުގައި ދޮގު ހަދާ ބައެއް ކަމަށް الله ވަޙީ ކުރައްވާފައިވާތީ، ހެކިބަސް [illegible] [illegible] އެމީހުންގެ ހެކިބަސް ގަބޫލެއް ނުކުރައްވާނެއެވެ.

އެހެންނަމަވެސް، އަބޫޙަނީފާގެ ނަޒަރުގައި ޣައިރު މުސްލިމުންނާ ދެކޮޅަށް ޣައިރު މުސްލިމަކު ދޭ ހެކިބަސް ގަބޫލުކުރައްވާނެއެވެ.[182] އެކަލޭގެފާނުގެ ރައުޔު ބިނާކުރައްވާފައިވަނީ ކީރިތި ޤުރުއާނުގެ ތިރީގައިމިވާ އާޔަތުންނެވެ.

---

[181] Anwarullah, *Principles of Evidence in Islam*, (1999) Shariah Academy, Islam Abad, 117.

[182] Ibid.; Bassiouni, M.C., The Islamic Criminal Justice System, USA (Oceana) 1982, 117.

وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِن تَأْمَنْهُ بِقِنطَارٍ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ وَمِنْهُم مَّنْ إِن تَأْمَنْهُ بِدِينَارٍ لاَّ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ إِلاَّ مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَآئِمًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُواْ لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الأُمِّيِّينَ سَبِيلٌ وَيَقُولُونَ عَلَى اللّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ (ސޫރަތުލް އާލުޢިމްރާނުގެ 75 ވަނަ އާޔަތް، 3:75)

މާނަ: ނުހަނު ގިނަ މުދަލަކުން ކަލޭގެފާނު އެމީހާ އަމާނާތް ހަވާލުކުރައްވައިފިނަމަ، އެ އަމާނާތް ކަލޭގެފާނަށް އަނބުރައި ރައްދުކުރާ މީހުން ފޮތުގެ އަހުލުވެރިންގެ ތެރެއިންވެއެވެ. އަދި، ދީނާރަކުން ކަލޭގެފާނު އެމީހާ އަމާނާތް ހަވާލުކުރައްވައިފިނަމަ، (އެ އަމާނާތް އަނބުރައި ރައްދުކުރުން އެދިވަޑައިގެން) އެކަމުގެ މަތީގައި ކަލޭގެފާނު ގާއިމުވެ ވަޑައިގެން ހުންނެވިއްޔާ މެނުވީ، އެ އަމާނާތް ކަލޭގެފާނަށް އަނބުރައި ރައްދު ނުކުރާ މީހުންވެސް އެއުރެންގެ ތެރެއިންވެއެވެ. އެއީ، ހަމަކަށަވަރުން، އެއުރެން ބުނެއުޅެނީ އުއްމީންނާ މެދުގައި (އުއްމީ: އަރަބީންނާމެދުގައި) އެއުރެން ކުރުމަކުން އެއްވެސް ފުރުޞަތެއް އަހުރެންގެ މައްޗަކަށް ނެތެވެ. (މިފަދައިންނެވެ.) ފަހެ، އެއުރެން ދަންނަމުހެ الله އާމެދު ދޮގުބަސްތައް ބުނަނީއެވެ.

وَالَّذينَ كَفَرُواْ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاء بَعْضٍ إِلاَّ تَفْعَلُوهُ تَكُن فِتْنَةٌ فِي الأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ (ސޫރަތުލް އަލްއަންފާލުގެ 73 ވަނަ އާޔަތް، 8:73)

މާނަ: ކާފިރުވި މީހުން (ދަންނާށެވެ!) އެއުރެންގެ އެއްބަޔަކީ، އަނެއްބަޔަކުގެ އެހީތެރިންނެވެ. ތިޔަބައިމީހުން އެކަންނުކުރާނަމަ (އެބަހީ: ތިޔަބައިމީހުން އެއްބަޔަކު އަނެއްބަޔަކަށް ނަސްރުދީ އެހީވެ ނުދޭނަމަ) ބިމުގައި ފިތުނަފަސާދައާއި، ބޮޑުވެގެންވާ ފަސާދަވެރިކަން އުފެދިދާނެތެވެ.

ޣައިރު މުސްލިމުންގެ އެއްބަޔަކު އަނެއްބައެއްގެ މައްޗަށް ޝަހާދަތް ބަލައިގަނެވޭކަން މިއާޔަތުން ހާމަވެއެވެ. އަދި ބައެއް ފުޤަހާއުގެ މުނާޤަޝާތްތަކުގައި އޭގެ ތެރެއިން ބައެއް މީސްމީހުންނަކީ އިތުބާރު ކުރެވިދާނެ ބައެއް ކަމަށް މާތްالله ވަޙީ ކުރައްވާފައިވެއެވެ. މީގެ އިތުރުން ޖާބިރު އިބްނު އަބްދުالله ރިވާކުރައްވާފައިވާ ހަދީސްޝަރީފުގައި، އަހުލުކިތާބީންގެ އަނެއް ބައެއްގެ މައްޗަށް ދޭ ހެކިބަސް ރަސޫލާ ގަބޫލުކުރައްވާފައިވެއެވެ.[183]

މީގެ އިތުރުން ޤުރުއާނީ ފިރިހެނަކާއި އަންހެނަކާ ޒިނާކުރިކަން ސާބިތުކުރުމަށް ހަތަރު 4 ހެކިން ގެނައުމަށް ރަސޫލާ އަންގަވައެވެ. އަދި އެ ހަތަރު 4 ހެކިންގެ ހެކިބަހުގެ މައްޗަށް ހުކުމް ސާބިތުކުރައްވައި ރަސޫލާ އަމުރުކުރެއްވި އަދަދު ދެއްވިއެވެ.[184]

މީގެ އިތުރުން މުސްލިމުން ޣައިރު މުސްލިމުންނަށް އިތުބާރުކޮށް ވަރަށް ގިނަ މުޢާމަލާތު އެމީހުންނާއެކު ކުރެއެވެ. އެހެންކަމުން އެފަދަ މީހުންގެ ހެކިބަސް ގަބޫލު ނުކުރެވޭނަމަ މުޢާމަލާތުކުރާ މުސްލިމުންގެ މަސްލަޙަތު ހިމާޔަތް ކުރުމަށް ހުރަސް އެޅިގެން ހިނގައިދާނެއެވެ. އަދި ހައްޤުތަކެއް ގެއްލިގެން ހިނގައިދާނެއެވެ. އިމާމް އަބޫޙަނީފާ ފިޤުހުވެރިންގެ

---

[183] Anwarullah, *Principles of Evidence in Islam*, (1999) Shariah Academy, Islam Abad, 117.

[184] Ibid.

ދަޢުވެއް މަތީގައި މުސްލިމުންގެ ހެކިބަސް ލިބެންނެތްނަމަ ޣައިރު މުސްލިމުންގެ ހެކިބަސް ގަބޫލުކުރެވޭނެއެވެ. އިމާމް އަޙްމަދު ގެ މަޛްހަބު ބިނާކުރައްވާފައިވަނީ ތިރީގައި މިވާ އާޔަތަށެވެ.[185]

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ عَلَيْكُمْ أَنفُسَكُمْ لاَ يَضُرُّكُم مَّن ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ إِلَى اللهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ (ސޫރަތުލް މާއިދާގެ 105 ވަނަ އާޔަތް، (5:106

މާނަ: އޭ އީމާންވެއްޖެ މީސްތަކުންނޭވެ! ތިޔަބައިމީހުންގެ އަމިއްލަ ނަފްސުތައް ރައްކާތެރިކޮށް، އިސްލާހުކުރާށެވެ! ތިޔަބައިމީހުންނަށް ތެދުމަގު ލިބިއްޖެނަމަ، މަގުފުރެދުނު މީހުންގެ ކިބައިން، ތިޔަބައިމީހުންނަށް ގެއްލުމެއް ނުލިބޭނެއެވެ. ތިޔަބައިމީހުން އެންމެން އެނބުރި ދިޔުން އޮތީ، اللّٰه ގެ ހަޟްރަތަށެވެ. ދެން، އޭރުން ތިޔަބައިމީހުން ކޮށް އުޅުނު ކަންތައްތަކުގެ ހަބަރު، ތިޔަބައިމީހުންނަށް އެކަލާނގެ އަންގަވާނެތެވެ.

އިމާމް އަޙްމަދު ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި މުސްލިމް ހެއްކެއްނެތް ކަހަލަ ހާލަތުގައި ޣައިރު މުސްލިމް އެއްގެ ހެކިބަސް މުސްލިމަކާ އެއްޗެހި އަދި ދެކޮޅަށްވެސް ގަބޫލުކުރެވޭނެއެވެ.[186] މިއަދުގެ ހާލަތުވަނީ ވަރަށް ބޮޑަށް ބަދަލުވެފައެވެ. ވަރަށް ގިނަ މުސްލިމުން މުސްލިމް ގައުމުތަކުގައި ދިރިއުޅެއެވެ. އަދި ވަރަށް ގިނަ ޣައިރު މުސްލިމުން މުސްލިމް ގައުމުތަކުގައި ދިރިއުޅެއެވެ. އަދި ބައިނަލްއަޤްވާމީ މުއާމަލާތު ތަކުގެ ދުނިޔޭގައި، ގައުމު ތަކުގެ ގާނޫނުއަސާސީ ތަޢުލީމް ކާރު ގޮތުން އެ ގައުމެއްގައި ދިރިއުޅޭ ކަންތަކު މިހާރުން، ހަމަހަމަކަމާއެކު އުމުރުގެ ހައްގު އުޅުން ގައުމުތަކުގައި ފެށި ދޭ ބިޔައިން ހައްދުކޮށް އަދި އެ ހައްޤުތައް ހިމާޔަތް ކަށަވަރުކޮށްދެއެވެ. މުސްލިމް ގައުމުތަކުންވެސް ވަނީ އިންސާނީ ހައްޤުތަކާބެހޭ މުއާހަދާތަކުގައި ސޮއިކޮށް، މުސްލިމުންނާއި ޣައިރު މުސްލިމުން ވަކިކުރުން އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ [illegible] ނުކުރުމަށް އެއްބަސްވެފައެވެ. އެހެންކަމުން ހައްދުގެ ކަންތަކުގައި ފިޔަވައި ޣައިރު މުސްލިމަކަށް އެކަކު އަނެކަކާދެކޮޅަށް [illegible] އިބްނު ތައިމިއްޔާ އާއި އިބްނު ގައްޔިމް ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި މުސްލިމް ހެއްކެއް ނެތް ހާލަތެއްގައި ޣައިރު މުސްލިމުންގެ ހެކިބަސް ގަބޫލުކުރެވޭނެއެވެ.[187]

ހައްދުގެ ކަންތަކުގައި، ޣައިރު މުސްލިމުންނަށް އެކަކު އަނެކަކާ ދެކޮޅަށް ހެކިބަސް ދިނުން ނަހަމަވެސް އެ މީހުންގެ މައްޗަށް ހައްދު ގާއިމު ނުކުރެވޭނެއެވެ. އެމީހުންގެ މައްޗަށް ތަޢުޒީރު ގާއިމު ކުރެވިދާނެއެވެ. ހައްދުގެ މައްސަލަތަކުގައި ފިޔަވައި އެހެން ކަންތަކުގައި މުސްލިމުންގެ މައްޗަށް ޣައިރު މުސްލިމުންގެ ހެކިބަސް ދިނުން މަނާކަމާ ދިމާއިން ފުޤަހާއުންގައި ނުވަތަ ސުންނަތުގައި ނިމުމަށް އެވަރު ހެކިބަސް ހުއްދަވާނެއެވެ.[188]

---

[185] Ibid.

[186] Ibid.

[187] Bassiouni, M.C., The Islamic Criminal Justice System, USA (Oceana) 1982, 117.

[188] Anwarullah, *Principles of Evidence in Islam*, (1999) Shariah Academy, Islam Abad, 118.

އަންހެނުންގެ ހެކިބަސް

ޖުމްހޫރު ދަންނަބޭކަލުން، އޭގެ ތެރޭގައި އިމާމް އަބޫޙަނީފާ، އިމާމް މާލިކް، އިމާމް ޝާފިޢީ، އިމާމް އަޙްމަދު ހިމެނޭ ގޮތުން، ވިދާޅުވަނީ ޙައްދާއި ޤިޞާޞްގެ ދަޢުވާތަކުގައި ހެއްކަކަށް ފުދޭނީ ހަމައެކަނި ފިރިހެނުން ކަމަށެވެ.[189] ޙައްދާއި ޤިޞާޞްގެ މައްސަލަތައް ފިޔަވައި އެހެން މައްސަލަތަކުގައި ދެ އަންހެނުންނާއި އެއް ފިރިހެނެއްގެ ހެކިބަސް ގަބޫލު ކުރެވިދާނެއެވެ. އަންހެނުންގެ ހެކިބަސް ފުދޭނީ ހަމައެކަނި އަންހެނުންނަށް އެކަނިކޮށް މަޢުލޫމާތު އޮންނަ ބާވަތުގެ ކަންކަމުގައެވެ. މިސާލަކަށް ބަލިވެއިނުން، ހައިޟުގެ ކަންކަން، ދަރިންނަށް ކިރުދިނުން. އަދި އިމާމު އަބޫޙަނީފާ އާއި އިމާމު އަޙްމަދުގެ ރައުޔުގައި މިބާވަތުގެ ކަންކަމުގައި އެންމެ އަންހެނެއްގެ ހެކިބަސް ފުދެއެވެ. އެހެން ނަމަވެސް މިބާވަތުގެ ކަންކަމުގައި ހަތަރު އަންހެނުންގެ ހެކިބަސް ބޭނުންވާނެ ކަމަށް އިމާމު ޝާފިޢީ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ.[190] އިބްނު ތައިމިއްޔާއާއި އިބްނު ޤައްޔިމް ވިދާޅުވާގޮތުން ފިރިހެނުންގެ ހެކިބަސް ލިބެން ނެތިނަމަ، އަދި އެ ހެކިބަހީ މުޢުތަބަރު ހެކިބަހެއްނަމަ އަންހެނުންގެ ހެކިބަސް، ޙައްދާއި ޤިޞާޞްގެ މައްސަލަތަކުގައިވެސް ގަބޫލު ކުރެވިދާނެއެވެ.[191] ޖުމްހޫރު ދަންނަބޭކަލުންގެ ދަލީލުގައި އަންހެނުންނަކީ ޚާއްޞަ މައުޟޫޢުތަކާ ގުޅޭ ކަންކަން ފިޔަވައި ހަމައެކަނި އަންހެނެއްގެ ނުވަތަ އަންހެނުންގެ ހެކިބަހުގެ މައްޗަށް ކަމެއް ސާބިތުކޮށެއްނުވާނެއެވެ. ދަންނަބޭކަލުން ވިދާޅުވާގޮތުން، ކަމެއް ސާބިތުކުރުމަށް އެންމެ ކުޑަމިނުން 2 ފިރިހެނުން، ނުވަތަ 1 ފިރިހެނަކާ 2 އަންހެނުން ގެ ބަސް ލިބެންޖެހެއެވެ.[192] ދަންނަބޭކަލުންގެ މި ރައުޔު ބިނާވެފައިވަނީ ކީރިތި ޤުރުއާން ގެ ބަޤަރާ ސޫރަތުގެ 282 ވަނަ އާޔަތުގެ މައްޗަށެވެ. މިއާޔަތުގައި ﷲ ގެ ހުކުމްފުޅުގެ ހިތްފުޅުގައި، އެ ހުކުމްފުޅުގެ ހިމެނޭގޮތުގައި އޭގެ އިސްތިޝްހާދު ބަޔާން ކުރައްވާފައިވެއެވެ. މިއާޔަތުގައި ޤަރުޟުގެ މުޢާމަލާތްތަކާއި ދަރަނީގެ މުޢާމަލާތްތަކާ ގުޅިގެން، އެ މުޢާމަލާތްތަކަށް ޔަޤީން ކު ފައިސާގެ އަދަދެއް ލިޔުން ކަނޑައެޅިފައިވަނީ ހިމެނޭ ފިރިހެނުންގައި ހެކިންގެ ގޮތުގައި 2 ފިރިހެނުން، ނުވަތަ ފިރިހެނަކާ 2 އަންހެނުން ހެކިވެރިންގެ ގޮތުގައި ސާބިތުކުރުމަށާއި 2 އަންހެނުން މިބަސް ޖެހުމުގެ ސަބަބަކީ ބަހުން ކަމަށްވާތީއެވެ. އަދި ދިރިއުޅުމުގެ ދާއިރާ ވިޔަފާރީގެ މުޢާމަލާތަކާ ގުޅޭ ގޮތުން އަންހެނުންނަކީ ފިރިހެނުންނާ އެއްވަރަށް ތަޖުރިބާ ހާސިލުވެފައިވާ ބައެއް ނޫން ކަމަށް ބުނެވިދާނެއެވެ. އެހެންކަމުން ބުނެވޭ ގޮތުގައި އެ ވިޔަފާރީގެ ކަންކަން ބަލާއިރު ދެ އަންހެނުން ބޭނުންވާކަމަށް ބުނެވިފައިވަނީ ހަނދާން ނައްތައިލުމުގެ ބިރުން ކަމަށް ބުނެވޭ ހަމަ ސަބަބަކަށް ހުރީ ކޮބައިތޯ ބުނެވޭނެއެވެ. ދިރިއުޅުމުގެ ބޭނުންތަކުގައި ވިޔަފާރި ސަގާފަތުގައި ދިރިއުޅުމުގެ ކަމެއް ނޫނެވެ.

އިތުރުކުރަން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި ޤުރުއާނުގެ ސަޤާފަތަކާ ކަނޑައެޅިގެން ހަމަ އެކަނި ގޮތެއް މިއީ ކަމަކީ ދިރިއުޅުމުގައި ބަލާނަމަ ކުރައްވާފައި ނުވެއެވެ. އިސްލާމީ ނިޒާމާއި ޤުރުއާނީ ހެކިބަސް ހަމަޖެހޭ ދިރިއުޅުމަށް ބަލައިލަމުން ސާފުކޮށްދެއެވެ. މި ދިރިއުޅުމުގެ އިބާރާތުން އަންހެނުންގެ ހެކިބަހުން ޤުރުއާނުގެ ހަމަޖެހޭ ސަބަބުތައް ހަމަ ކަމަށް ބަލާއި ދަންނަ ބަޔަކު ވިދާޅުވެއެވެ. އެއީ 2

---

[189] Ibid.

[190] Muhammad bin Abu Bakr, *al-Turuqal Hukumiyyah* (Beirut, Dar al-Fikr) 151-155.

[191] . 118Anwarullah, *Principles of Evidence in Islam*, (1999) Shariah Academy, Islam Abad,

[192] Ibid.

ވަނަ އަންހެނާގެ ދަރުމަދާރީ އަށެއް އަންހެން ހެދި ހަނދާން ނިސްބަތުގެ ނަމަވެސް ހަނދާން ހައްޤު އޮތް ކަމަށް މި އާޔަތުން ދޭހަކޮށްދެ އެވެ.[193]

އިބްނު ޢަބްދިލްބައްރާ ވިދާޅުވާ ގޮތުން މި އާޔަތުން، ފިރިހެން އެއް ހިއްސާވެރިއެއްގެ ހިއްސާއާއި 2 އަންހެނުންގެ ހިއްސާ އެއްވަރު ކަމެވެ. ސަބަބަކީ އަންހެނުންނަށް ފިރިހެނުންނަށްވުރެ ޚަސާރައިން ރައްކާތެރިކަމެއް ބޭނުން ކަމަށްވާތީއެވެ. އެހެންކަމުން ރައްކާތެރި ނުކުރެވިދާނެ ކަމެއްގައި އަންހެނަކާ ފިރިހެނަކު ހިއްސާ އެއްވަރެވެ. މިސާލަކަށް އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި ކަލޭގެފާނާ ޝަރީކް ވެވަޑައިގަންނަވާ ފިރިހެނުންނަށްވުރެ، އަންހެނުންގެ އަތުގައި އަދި ފިޔަވައި ދަރިކަލުން މި އާޔަތުން ދޭހަވެއެވެ. އެއީ ފިރިހެނުންނަށް އަންހެނުން ވިއްކާލާ ބަރާބަރު މުއާމަލާތްތަކުގެ ތަފާތު ނުވާނޭ ގޮތަށް އިޖުމާޢު ކޮށްފައިވާ ކަމެކެވެ. އިބްނު ޢަބްދިލްބައްރާ ވިދާޅުވާ ގޮތުން، ޝަރީޢަތުގައި ކަނޑައެޅިފައިވާ 2 ފިރިހެނުންގެ ހިއްސާއަށް ނިސްބަތުން 1 ފިރިހެނާ 2 އަންހެނުންގެ ހިއްސާ ކަމަށް ގަބޫލުކުރެވޭ އެއްވަރުކަން ނެތް ކަމެވެ.[194] ގާނޫނީ އެއްވަރުކަމުގައި މުޢާމަލާތް ކަމަށް ފެންނަ ހިއްސާ ބަލަހައްޓައިގެން ބޭނުންކުރެވެއެވެ. މި ހަމަހަމަކަން ހިއްސާގެ އުސޫލު، މަޤާޞިދު އުސޫލުތައް ނުވަތަ ހަމަޖެހުން އިންސާފުވެރިކަން ނުވަތަ ހަމަހަމަކަން އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ މަޤާޞިދެވެ. އެހެން އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުން ފިރިހެނުންނާ މި އާޔަތުގައި ހިއްސާގެ އުސޫލު މަޤާޞިދު ހަމަހަމަކަން މުޢާމަލާތުގެ ގޮތުން ބަޔާންކޮށްފައިވެއެވެ. އިބްނު ޢަބްދިލްބައްރާ ވިދާޅުވާ ގޮތުން ހަމަހަމަކަން ތަފާތު ނުވަތަ ހަމަހަމަކަން ކަމެވެ. އެހެނީ ފިރިހެނުން ނަފްސު ދަރަނީގެ މުއާމަލާތްތަކާ ގުޅިގެން އަދި ހަމަހަމަކަން ފިރިހެނުން، ފިޔަވައި ނިޒާމްތަކާއި ގަވާއިދުތަކުގެ ހަދާނެ ގޮތް ފިރިހެނުންނާ ގުޅޭ ޝަރީޢަތުގެ ޙިކުމަތަށް ބަލައިގެން މި ހަމަހަމަކަން ބަޔާންކޮށްފައިވެއެވެ.[195] މި އާޔަތުގައި އަދި އިސްލާމީ ކޮންސްޓިޓިއުޝަން ވިދާ މިހާރުގެ ވާރުތައެވެ. އެކޮންސްޓިޓިއުޝަނުގެ ބައިވެރިޔަކު ކޮންސްޓިޓިއުޝަން ފިޔާނަވަ އެކޮންސްޓިޓިއުޝަން ސަރުކާރުން ކަމަށް އެކަކުވެސް ނުބެލެއެވެ. އަދި ކޮންސްޓިޓިއުޝަނުގެ ބައިވެރިން، ފިރިސާ ދުނިޔާ ފިޔާވަން ޚިޔާރުކުރުމުގެ ފިޔާވަން ފިޔަ، އެއްބަސްވުމުގައިވާ މަޤާމުތައް ދީ ފިޔާވަން އާދެސްފިލާ ނަމަ، އެ ކޮންސްޓިޓިއުޝަން އަދަދު ނުކުރަންވީ ސަބަބެއް ނެތެވެ. އެހެންކަމުން އަންހެން ދީ ހިޔާލު ސިޔާސީކޮށްފައިވާ ކޮންސްޓިޓިއުޝަނުގެ ސާބިތުކޮށްފައިވާ ބަލައި އެކޮންސްޓިޓިއުޝަން އެއްބަޔާމޭ ކުރަންސީލް ސަބަބެއް ނެތެވެ. އުމަރުގެ ފާސްކުރި އަދިހުން ކުރިޔާފައިވާ ދިވެހިރާއްޖޭގައި ކައިވެންޏާއި ވިރާސާތު ހަމަތައް ދިވެހިސްޓޭގެ މުއާމަލާތްތަކުގައި އަންހެނުންގެ ހިއްސާ ގަބޫލު ނުކުރެވޭން ކަމަށް ބަލައިގަތީ ފާސްކޮށެވެ. އަދި ޖާހިލިއްޔާގެ ޒަމާނުން އައިސްފައިވާ ދިވެހިރާއްޖޭގައި ބޭނުންވާސް ކިޔަރި ރަސޫލު ﷺ ގެ ޒަމާނުގައި ފުރަތަމަ ދީ ހަރަކާތްތަކުގެ ދެލްސަމަށް ހަމަތަކާ މުއާމަލާތުގެ ކައިވެންޏާއި ވަރަކަ މުއާމަލާތްތަކުގައި އަންހެނުންގެ ހިއްސާ ގަބޫލު ނުކުރަނީއެވެ.[196]

ސޫރަތުން އައްނިސާއުގެ ވިދާޅުވާ 1 ފިރިހެނަކާއި 2 އަންހެނުންގެ ހިއްސާ ހަމަތަކާ މުއާމަލާތްތަކުގައި ފިޔަވައި ދިވެސް، ކައިވެނި އަދި ވަރިގެ މުއާމަލާތް ތަކުގައި ގަބޫލު ނުކުރެވޭނެއެވެ. އިހަށް މާލީ މުއާމަލާތް ހަމަ، ދިވެސް، ކައިވެނި އަދި ވަރިގެ މުއާމަލާތްތަކުގައި 1 ފިރިހެނަކާއި 2 އަންހެނުންގެ ހިއްސާ ނުފެންނާނެއެވެ. ފިރިހެނަކާ އެކު 2 އަންހެނުންގެ ހިބަހުން ސާބިތުވާ ދަރަނީގެ، މުދަލުގެ މުއާމަލާތުގެ ހިބައި ވަސިއްޔަތުވެސް. ހަމައެކަނި އަންހެނުންގެ ހިބަހުން

---

[193] Ibid.
[194] Ibid.
[195] Ibid.
[196] Ibid.

ސާބިތުވާނީ އެކަނިބަޔަކަށް ހާއްސަ ކަންކަމުގައެވެ.[197] އިބްނު ހަޒަމް ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި މުޖާހިދު، ޢަޠާ، ޒުހުރީއާއި ރަބީޢާ ބާވަތްތަކުގެ ކުށްތަކުގައި ފިރިހެނުންގެ ހެކިބަހަކާނުލާ އަންހެނުންގެ ހެކިބަސް ގަބޫލުކުރައްވާފައެވެ.[198] އަދި އިބްނު އަބީ ލައިލާ ވިދާޅުވެފައިވަނީ މިހާރު ޖެހޭ ކުރިޔަށް 8 އަންހެނުންގެ ހެކިބަސް ދެވިދާނެ، ހިމެނޭ އާދިޔާ ކަހަލަ ކުރުމަށް ހުރިހާ ކުރައްވާފައިވާނެއެވެ.[199] އިބްނު ޝަހާބު ވިދާޅުވެފައިވޭ، ފިރިހެނަކާއި އެކު އަންހެނުންގެ ހެކިބަހުން މަދުވެ ކުރި ސާބިތުވާނީ ކަމަށެވެ.[200] ހައްމާދު އިބްނު އަބީ ސުލައިމާން ވިދާޅުވެފައިވަނީ ހައްދާއި ޤިޞާޞްގެ މައްސަލަ ތަކުގައި 1 ފިރިހެނާއި 2 އަންހެނުންގެ ހެކިބަސް ގަބޫލުކުރައްވާފައެވެ. ލިޢާން ގެ މައްސަލަތަކުގައި ޤުރުއާނުގައި އަންހެނާއި ފިރިހެނުންގެ ހެކިބަސް ހަމަހަމަކުރައްވާފައި ވެއެވެ. (24:6-9)

ޤުރުއާން އާއި ސުއްނަތުގައި، އަންހެނުންގެ ހެކިބަސް، (ހައްދާއި ޤިޞާޞްގެ މައްސަލަތައް ނޫން ގޮތުން) ގަބޫލު ނުކުރެވޭނެ ކަމަށް ބަޔާންކޮށްފައެއް ނުވެއެވެ. ފިރިހެނުންގެ ހެކިބަހާ އެއްގޮތަށް އެ ހެކިބަހަކީ މުއްތަބަރު ހެކިބަހެއްކަމަށް އަންހެނުންގެ ހެކިބަސް ޤަބޫލު މައްސަލައެއްގައިވެސް ގަބޫލު ނުކުރެވޭނެއެވެ. ޖިނާއީ މައްސަލަތަކުގައިވެސް 4 އަންހެނުންގެ ހެކިބަހުން ސާބިތުވާނެއެވެ. ނަމަވެސް އިމާމުވަރުންގެ ދުރުގައި އަންހެނުންގެ ހެކިބަހާމެދު ހުރުމުން އެއްވެސް ކަހަލަ، މިފަދަ މައްސަލަތައް އަންހެނުންގެ ހެކިބަހުން ސާބިތުވި ނަމަވެސް ހައްދުގެ އަދަބު ނުދި، ތައުޒީރުގެ އަދަބު މިފަދަ މައްސަލަތަކުގައި ނުކުރެވޭނެއެވެ. އެއީ ادرؤوا الحدود بالشبهات މި ޙަދީޘް ހައްދުތައް ދޫކުރުމުގެ ގޮތުންނެވެ.[201] ކިރިޔާވެސް ޝައްކެއް އޮތިއްޔާ ފިޔަވަޅު ބޭއްވުން ހައްދު ގާތުންކުރުމުން ދުރުވެގަތުމަށެވެ.[202]

ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޤާނޫނުގައި އަންހެނުންގެ ހެކިބަސް

އަންހެނުންގެ ހެކިބަހުގެ ޤާނޫނުގެ ނަމްބަރުގައި 1972 ވަނަ އަހަރު ދިވެހިރާއްޖޭގައި ޤާނޫނެއް ފާސްކޮށްފައިވެއެވެ.[203] އެ ޤާނޫނުގައި ބުނެފައި އޮތީ އަންނަ ގޮތަށެވެ. އެ ޤާނޫނުގައި ބުނެފައިވަނީ ތިރީގައިމިވާ ގޮތަށެވެ.

> "ޝަރީޢަތުގައި ކަނޑައެޅި ބަޔާން ވަކިމަ ކަންކަން ފިޔަވައި، އެހެން ކަންކަމުގައި އަންހެނުންނާއި
> ފިރިހެނުންގެ ހެކިބަސް ހަމަހަމަ ކުރުން."

މި ޤާނޫނުގައި ބުނެފައިމިވަނީ ދިވެހިރާއްޖޭގައި ފަނޑިޔާރުން، ކަންކަން ސާބިތުވާ ނުވާ ކަމަށް ކަނޑައެޅުމަށްޓަކައި، ހެކިބަސް ދޭ މީހާގެ ޖިންސަކަށް ބެލުމެއް ނެތި އަންހެނުންނާއި ފިރިހެނުންގެ ހެކިބަސް ގަބޫލުކުރާނެ ނުކުރުމުގައި، އަދި ހެކިބަހުގެ ބުރަދަން ވަޒަން ކުރުމުގައި ތަފާތުކުރާކަށް ނުވާނެ ކަމަށް، މި އަސްލު އުސޫލު ހަމައެކަނި އިސްލާމީ ޝަރީޢަތާ ޚިލާފު ދިވެހިރާއްޖޭގައި ހެކިބަހުގެ ޤަވާޢިދު ފަރާތްތަކުން ބައްލަވައިގެން ދޫކުރައްވާފައިވާ ހާލަތުތައް އެކަށައެވެ.

---

[197] Ibid.

[198] Ibid.

[199] Ibid.

[200] Ibid.

[201] Sunan Ibn Mājah 2545.

[202] Ibid.

[203] ޤާނޫނު ނަންބަރު 14/72ޢ.

އިގްބާލް މުޙައްމަދު ހުސައިން ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް[204]

މި ޤަޟިއްޔާ އިސްތިއުނާފުކުރުމަށް އިސްތިއުނާފުކުރާ ފަރާތުން ހުށަހަޅާފައިވާ އެއް ނުކުތާގައި ބުނެފައިވަނީ، މި ޤަޟިއްޔާ ސާބިތުކުރުމަށް ޤާޟީ ބޭޔަން ބުރަވެފައިވަނީ އަންހެނުންގެ ހެކިބަހުގެ މައްޗަށް ކަމުގައިވާތީވެ މިއީ ޞައްޙަ ހުކުމެއް ކަމަށް ނުބެލެވޭނެ ކަމަށެވެ. މި ޤަޟިއްޔާގެ ހުކުމުގައި ހައިކޯޓުން ބުނެފައިވަނީ އިގްބާލް މުޙައްމަދު 15 މާރޗް 2009 ދުވަހުގެ ރޭ އެއްޖިންސުން ޖިންސީ ގުޅުން ހިންގަނިކޮށް ވަސީލާ އިބްރާހިމްއާއި އާމިނަތު ޝަމީމާއަށް ފެނުނު ކަމަށް ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި ހެކިބަސް ދީފައިވާ ކަމަށާއި އަދި އިގްބާލް އާ [illegible] ހައްޔަރު ކުރެވުނު ދުވަސް ކަމުގައިވާ 25 މާރޗް 2009 ދުވަހުގެ ފަސް އިގްބާލް އެއްޖިންސުން ޖިންސީ ގުޅުން ހިންގަނިކޮށް ވަސީލާ އިބްރާހިމް އަށް ފެނުނު ކަމަށް ވަސީލާ [illegible] ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި ހެކިބަސް ދީފައިވާ ކަމަށާއި އަދި ހަމަ ފަހުން މިބުނެވުނު ރޭ އިގްބާލް އެއްޖިންސުން ޖިންސީ ގުޅުން ހިންގަނިކޮށް [illegible] [illegible] [illegible] ވަން ދެ ފިރިހެނުންގެ ހެކިބަހުން އިގްބާލް އާ އެއްޖިންސުން ޖިންސީ ގުޅުން ހިންގިކަން [illegible] [illegible] [illegible] މި ދެ ފިރިހެނުންގެ ހެކިބަހުން ދީފައިވާ ކަމަށް [illegible] [illegible] [illegible] އިގްބާލު [illegible] [illegible] [illegible] މި 4 ހެކިންގެ ހެކިބަހުން ބަލާފައިވާ ކަން އެނގޭ ކަމަށެވެ. އަދި މިފަދަ މައްސަލަތަކުގައި އަންހެނުންގެ ހެކިބަސް ގަބޫލުކުރެވޭނެ ކަމަށް އިސްތިއުނާފުކުރާ ފަރާތުން ހުށަހަޅާފައިވާ ނަމަވެސް ދިވެހިރާއްޖޭގެ ގާނޫނުގައި އެކަން އޮތް އެގޮތަށް ނޫންކަމަށެވެ.

ޢަބްދުﷲ ނަޖީފް ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް[205]

މި މައްސަލައިގައި އިސްތިއުނާފުކުރާ ފަރާތުން ނަގާފައިވާ ދެވަނަ ނުކުތާއާ ބެހޭ ގޮތުން ހައިކޯޓުން ކުރި ހުކުމުގައި ބުނެފައިވަނީ:

އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި ހައްދުގެ މައްސަލަތަކާއި ޤިޞާޞްގެ މައްސަލަތަކުގައި މައްސަލަ ސާބިތުވާނީ ދެ ފިރިހެނުންގެ ހެކިބަހުން ކަމަށް ފުޤަހާ އިއްތިފާޤުވެފައިވާ [illegible] ކަމަށާއި، މި މައްސަލައިގައި ހެކިބަސްދިން ހެކިންގެ ތެރެއިން ބައެއް މީހުންނަކީ އަންހެނުން ނަމަވެސް އެކަމަކު [illegible] [illegible] މައްސަލަ ނިންމާފައިވާ ކަމަށް ބުނެ އިސްތިއުނާފުކުރާ ފަރާތުން ހުށަހެޅި ނުކުތާގެ ޖަވާބުގައި ހައިކޯޓުން ކުރި ހުކުމުގައި ބުނެފައިވަނީ އިސްލާމީ ފިޤުހީ އުސޫލުތަކަށް ބަލާއިރު އާންމު އުސޫލަކީ ޖިނާ [illegible] ޖިނާ މައްސަލަތަކުގައި ހެކިންގެ [illegible] [illegible] ހެކިންގެ ނިޞާބަކީ [illegible] ހަތަރު ފިރިހެނުން ކަމުގައި ވުން ކަމަށާއި، ނަމަވެސް [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ކަމަށާއި، [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ކަމަށާއި،

---

[204] 2010/HC-A/40

[205] 2017/HC-A/369

އަދި ޒަމާނީ އިލްމުގެ ހުދޫދުތަކުގެ އަލީގައި ޖިނާއީ މައްސަލަތަކުގައި ހާއްސަކޮށް، ޤިޞާޞްގެ މައްސަލަތަކުގައި މެޑިކަލް އެވިޑެންސް އަދި ޒަމާނުގެ އިސްލާމީ ފިޤުހު ބަލައިގަންނަވާ ހެކީގެ އެއް ބާވަތް ކަމަށާއި، މި ބާވަތުގެ އިސްލާމީ ފިޤުހަކީ މަޤާޞިދު (އަލްބަސީރާ) އެއްކޮޅަށް ކަމުގައި ބެލެވިގެން ނުވާނެ ކަމަށާއި، މިއީ ޝަރީޢަތުގެ ޤަވާޢިދާއި ދެކޮޅުވާ ފުރުޞަތު ފާން އިޖުތިހާދު ކަމަށާއި، އެހެން ކަމުން ޤިޞާޞްގެ މައްސަލަތަކުގައި ކުރު ސާބިތުވާނީ ހަމައެކަނި ދ ފިރިހެނުންގެ ހެކިބަހުގެ ވައްކަމް ކަމަށްބަލާ އެކަން ހަރަނުކަމުގައި ބަޔާންވެފައިވާ ކަމަށް ނުނިކުމެއްޖެކަމުގައި މިދެ އިޖުރާއަށް އިސްލާމީ ފިޤްހުގައިވެސް ގަސްތާ ދިރުން މަދު ސާބިތުކުރަނީ ކަމަށާއި، ގަސްތާގެ މައިގަނޑު އަސާސަކީ ޤަރާއިން، އެބައި ތެދުކަމުގެ ދިރާސާތަކެއް ދިރާސާކޮށް ގަސްދުތައް އެބައި މަޢުލޫމާތުދިނުމާ ގުޅޭ ތަޖުރިބާކުރުމަށް ނުވަތަ އެނގޭގޮތަށް ލަފާކުރުމަށް އޮތް ކަމާއި، މިއީ ހަމައެކަނި ގަސްދުގެ އެއް ކަމަކަށް އެހެންކަމުން، ޤިޞާޞް ހިފުމުގައި ގަސްތާގެ ދަލީލަކަށް އިސްލާމީ ފިޤުހު ބަލައި ބަލާފައިތަކަށް ތަފްސީލުގައި ބިނާވެފައިވާ އަސްލު ކަމަށާއި، ޤާނޫނު އަސާސީގެ 142 ވަނަ މާއްދާގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ ގޮތުގެ މަސްދަރުތަކުގެ ތަރުތީބުން ޝަރީޢަތުން ބަލައިގަނެވޭނީ، ހުކުމަށް އަޙްކާމާއި އަދި ޝަރީޢަތުގެ އަސާސްތައް ބަލައިގަތުމަކީ ފަރާތަކަށް ދޭ ހިފުމަށް ހަމަތަކެއް ޤާނޫނު ނަންބަރު 14/72 (އަދުލުއިންސާފުގެ ހިމާޔަތުގެ ގާނޫނު) އަށް ކަމަށާއި، އެ ގާނޫނުގައި ބުނެފައިވާ ދިވެހިރާއްޖޭގައި ކަނޑައެޅި ބައިނަލްއަޤްވާމީ ކަންކަން ފިލުވައި އަހަރު ކަންކުރުމުގައި އަންހެނުންނާ ދިމާވާ ހުކުމް ކަނޑައެޅުމުގެ، ހުކުމަށް ދިނުމުގައި ދިވެހިރާއްޖޭގައި ކަނޑައެޅިބައިނަލްއަޤްވާމީ ކަންކަމަށް ޓަކައިކަން ޝަރީޢަތުން ކޯޓުތަކުގެ ބައްދަލުވުމުގެ ގޮތުން ހިފެހެއްޓުމަށް ގަވާއިދު (6) ގެ 56 ވަނަ މާއްދާގައި ބައިނަލްއަޤްވާމީ ކަމަށާއި އަދިކަމުން އަންހެނުންނާ ދިމާވާ ހުކުމްތަކުގެ ހަރަކާތްތެރިކަމުގެ ގޮސްފައިވާ ކަނޑައެޅިގެންވާ މި އުސޫލަކީ ކަނޑައެޅިގެން އިސްލާމީ ފިޤްހާއި ހިދާޔާ އުސޫލުން ޝަރީޢަތުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ މި ޙުކުމާއި ބޭރު ގޮތް އިސްލާމީޝަރީޢަތާ ޚިލާފު ހާއްސަ ފާޅަކަށް ވާ އިސްލާމީ ފިޤުހާ ހަރަކާތްތެރިވުމުގެ ބަރަބަރު ގޮތަށް ބައިވެރިވާ ސަބަބަކަށް ބެލޭ ކަމަށް ނިންމަވާފައެވެ.

މުޙައްމަދު ސަލީމް ނަސީރު ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ އޮފީސް

2019/SC-A/17

ޖަސްޓިސް ހުސްނުއްސުޢޫދުގެ ރައުޔު:

މި އިސްތިއުނާފުގެ މައްސަލައިގައި ނަސީރުގެ ފަރާތުން ހުށަހަޅާ އިސްތިއުނާފީ އެއް ނުކުތާތަކުގެ ބޭނުމަށްގައިވެސް، އިސްތިއުނާފުކުރާ ފަރާތް ދިފާޢުކުރުމަށް ހުށަހަޅާފައިވާ 4 ހެކިންގެ ޝަހާދަތުން މަޖުބޫރު ފަރާތުގެ ވާހަކަ ހެކިބަހާއި ދާދި ޖެހިގެންވާ ހެކިބަހަކީ ޝަރީޢަތުގައި ބަޔާންކުރެވިފައިވާ ގާތް ހެކިން ގަބޫލުކުރެވޭ ހެކިބަސްތަކެއް ކަމަށް ބަޔާ ޢިނާ ދި ހެކިން ކަމަށާއި މުޙައްމަދު އަޙްމަދު ނަސީރު ފަރުމާ ހެކިބަހުން ބިނާކޮށްފައިވާ ގޮތް އިސްތިއުނާފުކުރާ ފަރާތްކަމުގައިވާ ނަސީރު ކަމަށް އަޙްމަދުއަކާށް ސާބިތުކުރެވޭނަމަކަމަށެވެ.

(ހ) މަޖުބޫރު ފަރާތާ ވާހަކަ ހެކިބަސް:

އިސްތިއުނާފުކުރާ ފަރާތުން ބުނެފައިވަނީ މުއްތަހަމް ވަކީލުގެ ބަޔާނަކީ ވަކިކުރުމުގައި ގާނޫނީ ހަމަތަކުގެ މަތިން އިސްތިއުނާފުކުރާ ފަރާތާއި ދުރުގަން ބާޠިލުކުރެވިދާނެ ހުކުމަކަށް ނުވާނޭކަމަށެވެ. އަދި މުއްތަހަމް ވަކީލާ ބަޔާން ނިންމާކަމުން އޭނާއާމެދު އެ އަމަލުކުރުމަކީ ފަސޭހަކަމާ މެދު ދައުލަތުގެ ބާރުތަކާ ކަމަށް ބުނުއްވީ ޔާމީން އެ އަމަލުގައި އެއްފަސް ގޮތުގައި ބަލައިފާ ކަމަށް ތުހުމަތުކުރެވޭ ޖަރީމާ ހިނގި ކަމަށް ސާބިތުވާ ހަމަހަމަކަމާ މަތިން ބާރުއަށް ހަސްފަކަންވާތީވެ، މައްސަލަ ފުރަތަމަ ވަކިކުރި ކޯޓަށް އިސްތިއުނާފުކުރާ ފަރާތް އަދާހަމަކުރުމުގައި ފަރިވާއިން ވަކިކުރުމުގައި ބަންދުކުރެވިފައިވާ ހުކުމަކަށް ނުވާނޭކަމަށެވެ. މި ގޮތުން އިސްލާމީ ސުޕްރީމް ކޯޓުން ނިންމާފައިވާ ގަޟިއްޔާ ކަމަށްވާ ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ އޮފީސް ވ. ހުސައިން ރިޝީފް ޖިހާ (ނަންބަރު 2012/SC-A/27) ގައި ކަނޑައަޅާފައިވާ އުސޫލެއް ކަމަށެވެ. އިސްތިއުނާފުކުރާ ފަރާތުން ފާހަގަކޮށްފައިވާ މި ނުކުތާގައި ހަވާލާ ދީފައިވާ ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ އޮފީސް ވ. ހުސައިން ރިޝީފް ޖިހާ ގެ ހުކުމުގެ 7 ވަނަ ނުކުތާގެ ފުރަތަމަ ޕެރެގްރާފު (ރ) ގައި ބުނެފައިވަނީ އަންނަނިވި ގޮތަށެވެ.

> "މި މައްސަލައާ ގުޅިގެން ދައުލަތުގެ ފަރާތުން ދައުވާކުރައްވާ ފަރާތަކަށް ބަލާއިރު، 06 އޮގަސްޓް 2010 ވަނަ ދުވަހުގެ ރޭ ގެ. މިނަދު ސަލާމާ މަނިކުފާ އާލިނަގު ޖެހިގެންދާތާ ބަހަކު އާންމު ނުކުތުމުގައި، ކެނޑުގެ ތެރެއަށް ދަތުގެން ހިންގަކަމަށް ވެސް ބޮޑުއަރުވާލީ އަމަލު ހިންގުމަށް ރިޝީފް ޖިހާގެ ދަރުގައި މަސައްކަތްކުރާ ބަރަކަތް ހިމެނޭކަމުގެ އަދި އެ އަނގައިން މީހާމާދު އެ އަމަލު ހިންގުމަށް ހުސައިން ރިޝީފް ޖިހާ އެ މީހުންނަށް އަންގާފައިވާކަމަށް ދައުލަތުން ދަޢުވާ މައިގަނޑު ސަބަބަކީ، އެ އަންނަނިވި ތަފްޞީލަށް ދިފާއިވާ ކަމަށް ބުނެ ބަލާއިރުގައި، އާންމުގޮތުން އެކު އެ ކުރުގައި ހިނގި ކަމަށް ބުނާ މަސައްކަތުގެ ރޫލް އިސްޓާންޑަރޑް އަދަބު ހިނދި މީހުންގެ ޝަރުޢީ ހުކުމް ދިނުމުގައި އާންމުގޮތުން އަމަލުކުރަނީ އަދާހަމަކަމާ ގުޅޭ ހަމައަކަށް ކަމަށް އެ މީހުން ދެއްކި ފަރާތަކުން އާންމުކޮށް ދަޢުވާ ކަމަށް އާދިއްޔާ ޖިނާއީ ގެ ބައިގައި އޭނާ ފަރާތުގެ ޚިލާފް ވެސް އެ ސަބަބުން ކަންތައް މި މައްސަލައާ ގުޅިގެން ދައުލަތުގެ ފަރާތުން ފަރާތުގެ ފަރާތަކުން ބަލާފައިވާ ދެކެން އެކަމާ ޙަވާލުވި، އާލިނަގު ޖެހިގެންދާތާ ބައެއް ނިންމާފައިވާ އެކަން ބުނެފައިވާ ނިޔަތުގެ ބާރުގެ މަތިން ދަރުގައި ކަމެއް ބަލާ އެހެން ބޮޑުމީހުން އަދި އެގުނަގޮތުގައި އެއްފަސް ގޮތުގައި ބަލައިފާ ކަމަށް ތުހުމަތުކުރެވޭ ޖަރީމާ ހިނގިކަމަށް ޝަރުޢީ އަދި ގާނޫނީ ހަމަތަކުގެ މަތިން ބަޔާން އާންމު ހަސްފަކަންވާ އާދަޔާ މި މައްސަލައިގައި މުސްތަޤިއްލު ހުކުމެއްކުރުމަށް ބެލުމެއް ނުކުރެވޭނެ ހަމަކުރުމުން ނަންބަރުތަކަށް އެކަން އެހެން އެއްވެސް ތުހުމަތުތަކުގެ އަދަދުގައި ފެނިގެން ދަރުގައި މަސައްކަތް ޝަރުޢީ އަދި ގާނޫނީ ހަމަތަކުގެ މަތިން **އެކަން ސާބިތުވާފަދަ ކާފީ ހެއްކާއި ގަރީނާ ނެތި ހަމައެކަނި އާންމު އިބްތިދާ** އެއް އާންމު ހަސްފަކަމުގެ މައްސަލަ އާންމު ބަލައިފައިގައި ފަސޭހަވާ އަދަދު ހިނގިކަމުގެ މައްސަލަ ޝަރުޢީ އަދި ގާނޫނީ ހަމަތަކުގެ މަތިން ހިމެނޭ ނުވަތަ ގަރީނާ ދިއްދާ ފެނުމުގެ ނަންބަރުތަކަށް އާދިއްޔާ ޖިނާ ގެ ބައިގައި ފެނޭ އެ ދަރަޖައިގެ އާންމު ފެނިފައި ދުވަހުގެ ގެ ހިނގުމުގެ ބާރުތަކަށް ފެނިގެން އަދި ހިނގުމަށް ދަރުގައި މަސައްކަތްކުރާ ބަރަކަތް އެ ކަންތައްތަކަށް ހިމެނޭކަމުގެ އަދި އާންމު ގޮތް އެ އަދި ހިނގުމަށް އެ މީހުންނަށް ހުސައިން ރިޝީފް ޖިހާ އަންގާފައިވާކަމަށް ޝަރުޢީ ހަމަތަކުގެ މަތިން ސާބިތުވާ ގެ

މައްކަމަށް ހުރި ނުވަތަ ގެރިން ލިބޭނެ ވާހަކަތަކެއް ކަމުގައި ބެލެވޭނެ ޝަރުޢީ އަދި ޤާނޫނީ ހަމައެއް ނެތްކަން އެނގޭ ކަން."

ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ހަވާލާދީފައިވާ ޤަޟިއްޔާގައި ސުޕްރީމް ކޯޓުން ބުނެފައިވަނީ އާދިނަމު ޖިހާދު އެ މައްސަލައިގައި ދިފާއިވާ ބަޔާންގައި އޭނާއާ މެދު ބަދުއަޚްލާޤީ ހިންގިކަމުގެ އަމަލުތަކާ ދުރު ބަދަލުކޮށް ކަމަށް ބުނެފައިވާ ވާހަކަ ސާބިތުކުރެވިފައި ނުވާ ކަމާއި، މިފަދަ ވާހަކަ ދެއްކުމަކީ ޝަރީޢަތުގެ ކުރިމަތީގައި ތުހުމަތުކުރެވޭ ފަރާތަށް ލިބިގެންވާ ހައްޤެއް ކަމުގައި ނުބެލެވޭނެ ކަމަށެވެ. މިގޮތުން، އެ ވާހަކަތައް ދެއްކުމަކީ ޝަރީޢަތުގެ އިޙްތިރާމް ކެއްލުމެއް ކަމަށް ސުޕްރީމް ކޯޓުން ނިންމާފައިވާ ކަމާއި، ޝަރީޢަތުގެ ތެރޭގައި ދެވުނު ބަޔާނާ ގުޅިގެން ކުރިޔަށް ގެންދެވުނު ޝަރީޢަތާ ގުޅޭ ގޮތުން އެހެނިހެން ފަރާތްތަކުގެ އިސްތިޢުފާ ވެސް ހުށަހެޅުނު ކަމަށް ބުނެފައިވާ ކަމަށް ދެކޭތީ އެވެ.

އިސްތިއުނާފުކުރާ ފަރާތުން ވާހަކަދައްކަމުން މި ނުކުތާއާ ބެހޭގޮތުން އިސްތިއުނާފުކުރާފަރާތުން ހައިކޯޓުގެ ދަޢުވާގައި ފާހަގަކުރައްވާފައިވަނީ "މި މައްސަލައިގައި ނަޒާހަތްތެރި މައްސަލައިގެ ތަޙުޤީޤުކުރަން (މަރުހަލާ ފުރުޞަތު ވަކިކޮށް) ބަލައި ކުރުވާލުން އެކަމުގައި ހިނގާފައިވާ ގޮތުގެ މައްސަލަކަމުގެ ނުވަތަ މައްސަލައިގެ ނުވަތަ ފައިދާއެއް ކަމެއް ކަމަށް ބެލުމުގެ ފުރުޞަތު ހުކުމުކުރެވިފައިވާކަން އެނގޭ" ކަމަށާއި "މިފަދަ މައްސަލަތަކުގައި މަރުހަލާ ފުރުޞަތު ވަކިކުރުގެ ހިޔާލުކުރެވުމުގެ ޝަރުޢީ ޤާނޫނީ ހިޔާނަތުގެ ގެއްލުމެއް ދިމާނުވާ ގޮތަށް ބެލުމުގެ ހައްޤުތަކާ ބެހޭ ބަޔާނަށް އިޢުތިރާޟު ހުރި ގޮތަށް މައްސަލަގައި ހުރި ކަމުގައިވާ ގޮތަށް ގާއިމުކުރާ ގޮތުގެ ދަށުގައި ބަޔާނާ ބެހޭ ތަޢާރަފުކޮށް ދެވިފައިވާ" ކަމަށެވެ. އެހެންކަމުން، އިސްތިއުނާފުކުރާ ފަރާތުން ހުށަހަޅާފައިވާ މިނުކުތާ ދޫދޫކޮށްފަދަ ކަމުގެ ދަށުގައި ހައިކޯޓުގެ ހުކުމުގައި ގާނޫނީ މުއްދަތުތަކުގައި އަދިވެސް ނުވަތަ ހުރިކަމެއް ނެތްކަން އެނގޭ އެވެ.

(ނ) ވޯޓަރު ޖަމާޢަތުގެ ހިޔާނަތް:

އިސްތިއުނާފުކުރާ ފަރާތުން ދަޢުވާގައި އެކަމަށް ފުރުޞަތުގެ ކަމަށްވާ ވޯޓަރު ޖަމާޢަތުގެ އެ ހިޔާނަތް ދަރަޖަތެއްގެ ހައިކޯޓުން ތަޙުޤީޤުކުރާ އެއް ބަރީ ގޮތުގައި ކަމަށް ބަލައިގެން އަޙުލުލްބުރުމާގެ ހިޔާނަތް ގާނޫނީ މުއްދަތުތަކުގެ މައްސަލަވާ ޝަރުޢީ އާންމު އެއްވެސް ހިސާބަކަށް ހަމަވެފައިވާ ކަމަށެވެ. އިޙްތިރާމް އިސްތިއުނާފުކުރާ ފަރާތުން ދަޢުވާގައި ދަޢުވާދާރުކޮށްގެން ބައްދަލުވެ ހިސާބު ޝަރުޢީ އާންމު އެއް ދަރަޖައިގެ ކަމަށް ދަރަޖައިގައި ދަރުމަ

މުޝްރިކަކަށް ހެކިބަސް ނުދެވޭނެ ކަމަށް ރަސޫލު ޞައްލައްﷲ ޢަލައިހި ވަސައްލަމްގެ އެތަކެއް ޙަދީޘް ފުދުތަކެއް ހުރުމުން އިސްލާމީ ޝަރީޢަތާ ޚިލާފަށް ނަގާފައިވާ ހެކިބަހަކަށް ރިޢާޔަތްކޮށްގެން ޝަރުޢީ ދަލީލެއް އަދި އިޖްތިހާދުވެސް ފިޤުހުވެރިއެއް އުޅުން ހުއްޓުވުމެއް ނޫނީ ކަމުގައިވެ. މި ނުކުތާއަށް ބަލާބަލާފައި އިސްލާމްދީނާގުޅޭ ހައިކޯޓުގެ ޤަޟިއްޔާގެ ހުކުމުގައި ހައިކޯޓުގެ ފަނޑިޔާރުން ވިދާޅުވެފައިވަނީ "ހެކިންގެ ކިބައިގައި ހުންނަންޖެހޭ ޝަރުޠުތައް ކަނޑައެޅުމުގައި "މުސްލިމަކަށްވެސް" އިސްލާމީ ފިޤުހު ޢިލްމުވެރިން ޝަރުޠުތައް ފުރިހަމަވާ ކަމާއި، އަދި މުސްލިމެއްގެ ހެކިބަސް މުސްލިމުންނާ ދެކޮޅަށް އާންމު އުސޫލުގެ ގޮތުން ޤަބޫލުކުރެވޭނެ ކަމަށާއި، ނަމަވެސް އިސްތިސްނާ ޙާލަތްތަކުގައި މަޖްބޫރު ސަބަބަކާހުރެ އަދި މުސްލިމުންގެ ހެކިބަސް މުސްލިމުންނާ ދެކޮޅަށް ޤަބޫލުކުރެވިދާނެކަން އިސްލާމީ ފިޤުހުގެ ޖުމްހޫރު ޢިލްމުވެރިން އެއްބަސްވެފައިވާކަން އެނގެއެވެ، މި މައްސަލައިގައި ތަފްސީލުކޮށް ބަހުސްކޮށްފައިވާ ދީ ގަޟިޔާން އަދި މި މައްސަލައިގެ ހާދިސާ ހިނގި ބަނދަރު ހުރި މިހާރުކަމަށް، އެކަހަރަން އަހަރުދުވަސް ދެނީ ކަނޑުހުރިހާ ކަމާއި، އޭނާގެ ބަހީ މި މައްސަލައިގައި ވަރަށް މުހިންމު ބަހައި ކަމާއި، އޭނާގެ ބަސް މި މައްސަލައިގައި ޤަބޫލުކުރެވޭ ނޫ އެ މައްސަލައިގައި އިންސާފު ހާސިލުވުން ހުރަސްއެޅޭނެ" ކަމަށެވެ. އެހެންކަމުން މި މައްސަލައިގައި އިންސާފު ފާސިލުވުމުގެ ޝަރުޢީ މަޤްޞަދު އިސްތިސްނާއީ ޙާލަތެއްގެ ގޮތުގައި މާއްދާ ޖާގަދިނުމުގެ ހެކިބަސް ޤަބޫލުކުރުމަކީ އިސްލާމީ ޝަރީޢަތް ހުއްދަ ނުވާ ކަމެކެވެ.

ދުނިޔޭގައި ކުރި ވަޞިއްޔަތުގެ ޙާލަތްތަކުގައި މުސްލިމުންގެ މައްޗަށް އެހެން މުސްލިމުން ނޫން ހެކިބަސް ޝަރީޢަތުގެ ހުކުމެއް ނިޒާމުނުކަން އަލް-މާއިދާ ސޫރަތުގެ 106 ވަނަ އާޔަތުން ދަލީލުވެއެވެ. އެ ހުކުމުގެ މަޤްޞަދަށް ބަލާ ދުވަހުގެ ހާލަތެއް ދިމާވި އާންމު ސަފަރީ ޙާލަތްތަކުގައިވެސް މުސްލިމުންގެ މައްޗަށް އެހެން މުސްލިމުންނޫ ހެކިބަސް ޤަބޫލުކުރެވިދާނެ ސަފަރުކުރާ ކަނޑު ޙާލަތެއްގައި މުސްލިމުންގެ މައްޗަށް އެހެން މުސްލިމުން ނޫ ހެކިބަހަކީ ޤަބޫލުކުރެވިދާން ހެކިބަހެއް ކަމަށްވުމުން، އިސްތިސްނާއީ ޙާލަތްތަކުގެ ގޮތުގައި މާއްދާ ޖާގަދެވޭ ހެކިބަސް ޤަބޫލުކުރެވޭނެ ކަމަށް އިސްލާމީ ފިޤުހުގެ ޖުމްހޫރު ޢިލްމުވެރިން އެއްބަސްވެފައިވާކަން ފާހަގަކޮށްލަމެވެ.

އެހެން ދައުލަތްތަކުގެ އުސޫލުތަކާއި، ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޤާނޫނުތަކުގައި ވެސް ވަނީ މި ގޮތަށް ބަޔާންކުރެވިފައެވެ. ވަކިން ވަނީ މުސްލިމުން އެހެން މުސްލިމު ގައުމުތަކުގައި ދިރިއުޅެއެވެ. އަދި ވަކިން ދިނަ އެހެން މުސްލިމުން މުސްލިމު ގައުމުތަކުގައި ދިރިއުޅެއެވެ. އަދި ބައިނަލްއަޤްވާމީ މުޢާހަދާތަކާ ގުޅިގެން، ގައުމު ބަލާ ގޮތުން ގަބޫލުކުރުން

ޖާޒިމްކުރާ ގޮތުން އެ ގައުމެއްގައި ދިރިއުޅޭ ކޮންމެ މީހަކަށް، ހަމަހަމަކަމާ އެކު އެމީހެއްގެ ހައްގު އެނގުން ދައުލަތްތަކުގައި ވެސް ދޭ ބީދައިން ރައްދުކުރެވޭ އަދި އެ ހައްގުތައް ހިމާޔަތް ކޮށްދިނުމަށެވެ. މުސްލިމް ގައުމުތަކުންވެސް ވަނީ އިންސާނީ ހައްގުތަކާބެހޭ މުޢާހަދާތަކުގައި ސޮއިކޮށް، މުސްލިމުންނާއި ޣައިރު މުސްލިމުން ވީވަރަކުން އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ ދާއިރާގެ ތެރޭގައި ތަފާތު ނުކުރުމަށް އެއްބަސް ވެފައެވެ. އެހެންކަމުން ހައްގުގެ ކަރާމާތުގައި ޖިނާއީ އަދިލު މުސްލިމުންނާއި އެކަކު ނުވަތަ އެއްކޮޅަށް ހުކުމް ނެގުމަށް ކަމަށް ބޭނުމަކީ ކުރިމަތިވާ ކަމެއް ނުހުރުމެވެ. އިތުރު ތަޢުލީމާއި އާއި އިލްމީ އަދިގައްޔާއި ދެކޮޅުގައި މުސްލިމް ހައްގުތަކާ ނުބައި ތަފާތުކުރުމަށް އެއްބަސް ވެފައިވާ މުސްލިމުންގެ ހުކުމްތަކާ ބެހޭ ގޮތުން ތަފާތުކުރުން ނެތެވެ.[206]

(ނ) މުޙައްމަދު އަޒުމީން އާއި ޙުސައިން ފަހުމީގެ ކުރިބަސް:

ދެ ފުލުހުން ކަމުގައިވާ މުޙައްމަދު އަޒުމީނާއި ޙުސައިން ފަހުމީ ފުލުހުންގެ ބަޔާނުގައި ދިފާއާ ބާރުގައި ދިފާއާ ހިފެހެއްޓުމަށް ގޮތުން އިސްލާމިއްޔާ ފަރާތުން ބިނާވެފައިވާ ބިރުވެރިކަމުގެ ގޮތުން ސީދާ އިސްލާމިއްޔާ ފަރާތުން ހުރިކަމެއް ނުވަތަ ބަޔާން ވިދާޅުވި ދެ ހިފެހެއްޓުމެއް ފުލުހުންނަށް ދިފާއާ ބަޔާން އެނގެން ނެތް ކަމަށް ވާތީ، މި ދެ ހިފެހެއްޓި ހިފެހެއްޓި އިސްލާމިއްޔާ ފަރާތާ ދެކޮޅަށް އިދާރީ ނިންމުމެއް ފުދޭ ހިފެހެއްޓި ނިންމަވާފައެވެ. އިސްލާމިއްޔާ ފަރާތުން ހަމަލާދޭގެ ގަޑިއާގެ ހުކުމުގެ 3 ވަނަ ނަންބަރުގެ (ރ) ގައި ހަމަލާދޭގެ ފަނޑިޔާރުން ބޭނުންކުރަން މި ދެ ފުލުހުންނަށް ހުކުމް ހިންގުމަށް ހުކުމެއް އެކަން ދެން މިހެން ކަމަށާއި އެ ދެފުލުހުން ގެންދިޔަ ހުކުމް ބާޠިލުކޮށް ދިނުމަށް މި މައްސަލަ ބެލުމުގައި ދަށު ކޯޓުން ހުކުމްކުރައްވާ އިޖުރާއީ ގޯސްކަން ނެތް ކަމަށެވެ. މި ދެ ފުލުހުންގެ ބާރުތައް ބަލާއިރު މި ދެ ފުލުހުން ބޭނުންކުރައްވާ އިސްލާމިއްޔާ ފަރާތުގެ ބާރު އަދި ޝަރީޢަތުން ނަގާފައިވާ ގަވާއިދު އެކި ބައިގައި ފުލުހުންނަށް ނިސްބަތްވާ ހުކުމް ދިނުމަށް ކަމެވެ.

4. އިސްލާމީ ބައިނަލްއަޤުވާމީ ހައްގު މުޢާހަދާތަކުން ދިފާއާ ބާރުގެ އަދި ބައިނަލްއަޤުވާމީ އިސްލާމިއްޔާ ފަރާތުގެ ތަޢާރުފު އަދި ޝަރީޢަތުން ނިންމާ އާއި މި. ފުލުހުން ބާރުތަކާއި މަސްއަލަ ފަހަރެއް ވަޒީފާ ކާވިންކުރުމުގެ 1 އަހަރުގެ ކުރިން މި ހުކުމް ހިނގައިދިޔަ ހުކުމްކުރައްވާ 18 ފެބްރުއަރީ 2010 ގައި އާއިލާ ބޭރު ކޯޓުން މި ބެލުމުން ދުވާލުން ވަޒީފާއިން އެކަށައެވެ. މަރު އެދުވަހު އާއިލާ ބޭރު ކޯޓުން ބެލުމާއި އަމުރާކުން އެކަށީ ބޮޑުން އެކަށީގެ

---

[206] Bassiouni, M.C., The Islamic Criminal Justice System, USA (Oceana) 1982, 117.

މަންމަ ކަމުގައިވާ މަންޓަމް ފަޓުރާއާ ވަޙީދުއާ ހަވާލުކޮށްފައިވެއެވެ. އެގޮތުން މަންޓަމް ފަޓުރާއާ ވަޙީދު އެކުއްޖާ ބަލަމުން ދިޔަ ދުވަސްވަރު މަންޓަމް ފަޓުރާއާ ވަޙީދު ވަރުން ބަޔަކު ޓުއްޖެހެކަން ގޮސްފައިވަނިކަން މަތިމަތް ފަޓުރާއާ ވަޙީދުގާމްގައި ނަބަދު އެދި ސިލްމާން ނަސީރު އުކުއްޖާ ނަގައިގެން ގޮސްފައިވެއެވެ. އަދި އެފަރުން 12 ދުވަސްފަރުން މަންޓަމް ފަޓުރާއާ ވަޙީދު އެދިގެން އާރާ ދިޔައީ ހ. ދުނިޔެމާގެއަން ދަރިފުޅު ގެނެސް ދިނުމުން މަންޓަމް ފަޓުރާއާ ވަޙީދު އުކުއްޖާ ހިފެހެއްޓީއެވެ. އަދި 2011 ފެބްރުއަރީ 13 ވަނަ ދުވަހުގެ ހެނދުނުގެ ވަގުތެއްގައި ފުލުހުން މަންޓަމް ފަޓުރާއާ ވަޙީދު އެގޭ ގެއަށްގޮސް މަންޓަމް ފަޓުރާއާ ވަޙީދު ފުލުސް އޮފީހަށް ގެންދިޔައެވެ. އަދި ފުލުހުން ގެޖެއްސާގެ ތިރީގެ ބަލަމަށްފަހު މަންޓަމް ފަޓުރާއާ ވަޙީދާއި ދަރިފުޅު ހަވާލުކުރިއެވެ. ބާގެ ފަރުން ފުލުހުންގެ ކަރުގައި ފުލުހުންނާއެކު މަންޓަމް ފަޓުރާއާ ވަޙީދު ދިޔައިގެ ހ. ދުނިޔެމާގެއަން ދިޔައީރު އެދި ސިލްމާން ނަސީރު އާއި އާނާގެ ބާބާ މުޙައްމަދު ޝަމީމްން ނަސީރު (އިސްލާމްދަރުވާ ފަރާތް) އާއި އަދި އިބުރު 3 މީހުން ހ. ދުނިޔެމާގާގެ ކައިރީގައި ތިއްބެވެ. ދަރިފުޅު އުނާފަސްކަމަން ބޮޑު އެދި ސިލްމާން ނަސީރު މަންޓަމް ފަޓުރާއާ ވަޙީދާއި އުކު އެގޭއަން ވަންނުން، ދޮރު އުތޮޅުގައި ތިބި މުޙައްމަދު ޝަމީމްން ނަސީރު (އިސްލާމްދަރުވާ ފަރާތް) އާއި އަދި އިބުރު 3 މީހުންފަސް އެމީހުންގެ ފަރަތުން އެގެއަން ވަދެވެ. އަދި އެދި ސިލްމާން ނަސީރު ދަރިފުޅު އުދުރުން މުޙައްމަދު ޝަމީމްން ނަސީރު (އިސްލާމްދަރުވާ ފަރާތް) އާއި އަދި އިބުރު 3 މީހުން މަންޓަމް ފަޓުރާއާ ވަޙީދުގެ ގައިގައި ހިފެހެއްޓި، ކަތިގައި ހިފައި، އިސްތިހާރު، މާރާމާރީ ހިންގާފައިވާ ކަމަށް މަންޓަމް ފަޓުރާއާ ވަޙީދުގެ ބައްޕަގައި ބުނެފައިވެއެވެ. އަދި އެ ބައްޕަގައި ބުނެފައިވާ ކަންކަން އެހެން ހިނގާފައިވާ ކަމުގައި މުޙައްމަދު ޝަމީމްން ނަސީރު (އިސްލާމްދަރުވާ ފަރާތް) މަންޓަމް ފަޓުރާއާ ވަޙީދުގައި ގައިގައި ހިފެހެއްޓި ކަތިގައި ހިފައި މަންޓަމް ފަޓުރާއާ ވަޙީދުގެ އަނިޔާކަން ދޭކެއްގެ މައްސަލަ ވައްޓާލައި މުޙައްމަދު ޝަމީމްން ދިޔައީކަމަން އެގޭގައި އުވަގުދު ހުރި މާރީ ޖަހާދަން ދިން ބައްޕަގައި ބުނެފައިވެއެވެ. އެހެންކަމުން، މުޙައްމަދު ޝަމީމްން ނަސީރު (އިސްލާމްދަރުވާ ފަރާތް) އެގޮތަށް ވަކި މަންޓަމް ފަޓުރާއާ ވަޙީދުގެ ގައިގައި ގަދަކަމުން ހިފެހެއްޓި ކަތިގެ ތަމުން ހިޔާރުވާ ކަނޑުއްޖޭގެ ކަމާމަތަން ގެއްލުންވާ ގޮތަން ދަރިފުޅުގެ މަންމަގެ އަތުން ދަރިފުޅު އެތުއްލުމުގައި ބައިވެރިވެފައިވާ ކަމާއި ދުވަހުގެ ދައުރު އަދާކުރުމަން ހުރަސްއަޅައި ދުވަހުންނަން އިސްތަރު ދީފައިވާކަން، އިސްވެ ބައްޕަކުރިފައިން ހުރިންގެ ބައްޕަތައިވާ ވަގަކަތަކުން ގަބޫލުކުރެވިއެވެ.

5. މި މައްސަލައިގައި މުޙައްމަދު ޝަފްމޫން ނަސީރު ފުލުހުންގެ ވަޒީފާއިން ވަކިކުރުމަށް ޑިސިޕްލިނަރީ ބޯޑުން ނިންމިއިރު ބޯޑުގެ ކުރިމަތީގައި، އޭނާގެ މައްޗަށް ތުހުމަތުކުރެވުނު އަމަލުތައް އޭނާ ކުރިކަމަށް [illegible] ސާބިތުކުރެވޭ މިންވަރަށް ހެކި ހުރިކަމަށް ގަބޫލުކުރެވޭތީއެވެ. މި މައްސަލައިގައި އިސްތިއުނާފުކުރި ފަރާތުގެ މައްޗަށް ތުހުމަތު އަމަލުތަކުގެ ޗާޖަން ބަލާއިރު އަމަލުތަކަކީ [illegible] ފުލުހުންގެ [illegible] [illegible] [illegible]. އަދި އެއަމަލުތަކަކީ އެ އަމަލުތަކުގެ ސަބަބުން، އެފަދަ މީހުން އިތުރަށް ފުލުހުންގެ ވަޒީފާގައި ބަހައްޓައިފިނަމަ [illegible] މުވައްޒަފުންނާއި ޖުމްހޫރުންގެ މައްޗަށް އޮންނަ ރައްޔިތުންނާ އިތުބާރު [illegible] ނުވަތަ [illegible] [illegible] [illegible] ގަބޫލުކުރެވެއެވެ.

6. ވީމާ، އިސްތިއުނާފުކުރުމާ ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުގެ ނަންބަރު 2016/HC-A/384 ގަޟިއްޔާގެ ހުކުމުގައި ހައިކޯޓުން ނިންމާފައިވާ ފަދައިން، މި މައްސަލައިގައި ކަން ހިނގާފައިވާ ގޮތަށް ބަލާއިރު، މި މައްސަލައިގައި އިސްތިއުނާފުކުރާ ފަރާތް ވަޒީފާއިން ވަކިކުރުމުގެ ކުރިން ގާނޫނީ ގޮތުން ޑިސިޕްލިނަރީ ބޯޑުން ގާއިމުކުރަންޖެހޭ [illegible] އަދުލުވެރިކަން ގާއިމުކުރެވިފައިވާ ކަމަށް ގަބޫލުކުރެވެއެވެ.

މަޖުބޫރު ޒިނޭގެ މައްސަލަތައް

ޒިނޭއަކީ ތަފާތު ބާވަތްތަކުގެ ކުށެއް ކަމަށްވާތީވެ، ޒިނޭގެ ކުށް ސާބިތުކުރުމަށް ބޭނުންވާ ހެކީގެ އިޖުރާތު ތަފާތެވެ. އާންމުގޮތުގައި ދެ ހެކިންގެ ހެކިބަހުން ކުށް ސާބިތުކުރެވުނު ނަމަވެސް ޒިނޭގެ ކުށް ސާބިތުވަނީ 4 ހެކިން ދޭ ހެކިބަސް ލިބިގެންނެވެ. އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވަނީ އެ 4 ހެކިންނަކީވެސް ފިރިހެނުން ކަމަށް ވާންޖެހޭ ކަމަށެވެ.[207] ޒިނޭގެ ތުހުމަތު 4 ހެކިންގެ ހެކިބަހުން ސާބިތުކުރުމަށް [illegible] [illegible] އެ ތުހުމަތު [illegible] [illegible] [illegible] ޤަޛްފުގެ ކުށް [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] އެ ކުށުގެ [illegible] [illegible] ކަމަށެވެ.[208]

މަޖުބޫރު ޒިނާ ނުވަތަ [illegible] މައްސަލަތަކުގައި ރުހުން ނެތުމުގެ ސަބަބުން ޒިނޭގެ އަމަލަކީ އަނިޔާ ލިބުން ފަރާތަށް ޒިނޭގެ އަމަލެއް ކުރުމެވެ. ނަމަވެސް އަނިޔާ ލިބުނު ފަރާތުގެ އަމަލުގެ [illegible] އޭނާގެ މައްޗަށް [illegible] [illegible] [illegible] ދައުވާ ކުރުމަކީ އެކަށީގެންވާ ކަމެކެވެ. ގަދަކަމުން ޒިނާ ކުރުމުގެ އިތުރުން އަނިޔާވެރިކަން ފަރާތުގެ ހަށިގަނޑަށް ޒަޚަމް

---

[207] El-Awa at 289.

[208] ނޫރު ސޫރަތުގެ 4 ވަނަ އާޔަތް.

ލިބިފައިވާނަމަ އެ ކަމުގައި ގިސާސްގެ ކުށެއް އޮވެދާނެއެވެ. އަދި ހިރާބާކުރުން ހިނގިފައިވާނަމަ ހިރާބާކުރުމުގެ ކުށް އޮވެދާނެއެވެ. އެހެންކަމުން ކުށުގެ އެއް މުޢާމަލާތުން ކުރަންވާނީ ގިނަކަން ކޮންފަދަ އުސޫލަކީ އެކަށީގެންވާ ކަމެކެވެ.

ހިރާބާކުރުމުގެ ނުވަތަ އުޤޫބާތް ގޮތަކީ މަޖްބޫރުން މިހާރު ކުރިކަމަށް އަންހެނަކު ބުނާނަމަ، އެ އަންހެން މީހާގެ އެކަން ސާބިތުކުރުމުގައި ނުވަތަ ހެކި ނުވަތަ، އެ އަންހެން މީހާގެ އަށަށް ނުލިބޭނެ ގޮތުގައި ނޫނީ ކަމަށް ބަލާ އަދި ހަމައިން ޝަރީޢަތުން ދެކެވިގެން ގެންނަވައެވެ.[209]

އެހެންނަމަވެސް، އިމާމް މާލިކް ވިދާޅުވާގޮތުން، މަޖުބޫރުކުރެވުނު ސާބިތުކުރުމުގައި އަންހެން މީހާގެ ޙާލަތާއި ބަލާނެއެވެ. މަޖުބޫރުކުރެވުނު ސާބިތުނުވާނަމަ އެ އަންހެން މީހާގެ ހައްދުގެ އަދަބުދޭންވާނެއެވެ.[210] އެހެން މީހުންނަށް އެކަން އަންގަން އޭނާ މަސައްކަތްކުރިކަން، ނުވަތަ ސަލާމާތްވުމަށް ކަމާބެހޭ ފަރާތްތަކަށް އެންގިކަން ނުވަތަ މީހުންނަށް އިވުނުވަރަށް ބަރަނބަރު ގޮތުގައި އެއަންހެންމީހާގެ މަޖުބޫރު ހާލަތު ބަޔާންކޮށްދޭ ހެކިބަހެއް، އޭނާގެ މައްސަލަ އުފުލިފައިވާ ދުވަހާ ނުލާ ކުރީގައި ކުރާނެއެވެ. އެހެން ނަމަވެސް އިތުރުހެކިން ފިޔަވައި މަޖުބޫރުކުރެވުނު ކަމަށް ސާބިތުވާ އެހެން ހެކިބަހަކީ، ޖިސްމާނީ ޙާލަތާއި ސާބިތުވާ އެހެން ހެކިވުމަކީ ފަހަރެއް ސާބިތުކުރަން ނުވަތަ އަނިޔާ، މަޖުބޫރު ހާލަތު ބާރުގަދަ އަންހެން މީހާ ޖާ ބާރު ހަމަލާ ބާރުއަޅުވާ އިޢުތިރާފު ކުރިކަމެވެ. އަންހެން މީހާ ޖާ މަޖުބޫރު ހާލަތު ބާރުއަޅުވާ ބާރުކަމުގެ ބައިވެރިން، އެ ބާރުވެރިން ބާރު ދޭން ދިޔަ އެހެން ހެކި ނެތް ނަމަ، އަންހެން މީހާ ޖާ މަޖުބޫރު ހާލަތުގެ މައްސަލަ ބާރުގެ މަސައްކަތް ބާރުދޭން ފިޔަވައި މީހާގެ މަސައްކަތް ކުރެވުނު ސާބިތުވުން ނުވާނެއެވެ.[211]

ނަމަވެސް ބައެއް އިތުރުފިޤުހު ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި ޚިޔާރެއް މިންވަރުގެ ތެރޭގައި އަމުރެއް ކުރުމަށް ފުރުޞަތު، އަމާނާތުން ފިޤުހީން ބާރުގަދަ މަސައްކަތް ބާރުދޭން ކުރި ސާބިތުކުރަން ނުވާނެއެވެ.[212] މި ވަޒީފާ ދާއިރާގެ އިތުރުފިޤުހީން ހަމަ ދުރުގައި ވާހަކަ އިބްނު ހާމިދުގެ ރިވާޔަތް ބަޔާންކުރާ ހުކުމެއް ކަމަށް ބަޔާނެވެ.[213] ވާހަކަ އިބްނު ހުމާރު ފިޤުހުވެރިން: ހަރަގެ ރަސޫލާގެ ދުވަސްވަރު، އަންހެނަކު ފަޖުރު ނަމާދަށް ދިޔައިރު، އަނިޔާކުރެވުނު ގޮތް ފަރާތަކުން އެ ބާރުގަދަ ގޮތަކަށް ޖިންސީ ގޯނާކޮށްފައި ދުވެފިއެވެ. އެ އަންހެން މީހާ ހަޅޭއްލެވުމުން އެ މީހަކު ހިނގައިގެން ދިޔައެވެ. އެއަށްފަހު އެހެން މީހާ އަންހެން މީހާގެ ކައިރިން ވެސް ދަނޑިވެ ދިޔައެވެ. އެއަށްފަހު އަންހެން މީހާ ބުނީ ހަމަ އެ މީހާ ނަމަވެސް ތަން ދަތުރުކުރިކަމަށެވެ. އެއަށް ފަހު ކުރީގެ ފަރާތުން އަމާނާތް ގެނެސް ކިޔައިދިނުމުންވެސް އެއްކަމެއް ނުވެވުނެވެ. އެއަށްފަހު އެމީހުން ތަޙުޤީޤު ކުރުމުން، އެ އަންހެން މީހާ ގޮތަށް ދަނޑިވެ ބާރުގެ އަދަބުދޭން ފިޔަވައި މީހާގެ ޙަޤީގަތް ބަޔާންކުރީ ރަސޫލާ ގެ ކައިރިއެވެ. ރަސޫލާ ގެ އަރިހުން ސާބިތުވިއެވެ. "ކަލޭ މި ކަންކުރީ ކާކުތޯ؟" އެމީހާ ބުނީ ދާއިރާގެ ހުދޫދު ހުއްޓެވެ. އެހެންވީ، އެ އަންހެނަކާ ކިބައިން ގައިގައި ބާރު ނޫން އެ ބައިވެރިއަކާ ކައިރީ އެ އަންހެނާގެ ސާބިތުވިއެވެ. އެބާރުވެރިން ޖޯޅު ގޮތުން ތިބި ހަރަގެ ރަސޫލާ އަރިހުގައި ހާޒިރުވިއެވެ. މި ރަސޫލުގެ ވާހަކަ

---

[209] 4 – 120.11 Anwarullah, *Principles of Evidence in Islam*, (1999) Shariah Academy, Islam Abad,

[210] Ibid.

[211] Ibid.

[212] Ibid.

[213] 4366, Sunan Abu-Dawud

މި ބާވަތުގެ ހެކިބަސް ތަކުން، ކުށް ސާބިތުވާނީ އެ ހެކިބަހަށް ބާރުދޭ އެހެނިހެން ގަރީނާ އާ އެކުގައި ކަމުގެ. މި ހަދީސްތަކާ ގުޅޭ ގޮތުން އިބްނު އަލްގައްޔިމް ވިދާޅުވަނީ ކީރިތި ރަސޫލާގެ ހުކުމް ބިނާވެފައިވަނީ އެ ފިރިހެނުންމީހާގެ ހަސްހުރުމާއި، އެތަނުގައި ތިބި މީހުން އޭނާ ހައްޔަރު ކުރުމުން ލިބުނު ގަރީނާ އާއި، އަނިޔާ ލިބުނު އަންހެން މީހާގެ ހެކިބަހުގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށް ކަމަށެވެ. މި ގަޟިއްޔާގައި 4 ހެކިން ދެއްކުމަށް ކީރިތި ރަސޫލާ އެ އަންހެނުންމީހާއަށް އަންގަވާފައެއް ނުވެއެވެ. މިބަސްގައި ބަލަންޖެހެނީ ހުރަހެޅިފައިވާ ދަޢުވާކުރެވުނު ޖިނާގެ މައްސަލައިން ޝަރުޢީ ގޮތުން ހެކިދޭނެ 04 ހެކިންނެވެ. ސިފައިން ގަރާރުކުރި ޖިނާ ހުކުމަށް އެގޮތަށް ބަލާއިރު ހުކުމް ކުރެވެނީ ޝަރުޢީ ހެކިތަކުގެ މަތިން ނޫނެވެ. ބަލައިގަތެވޭނީ ހަމައެކަނި ގަރީނާއެއް ނޫނެވެ.

ނަމަވެސް ޤިޞާޞުގެ އިތުރުވެރިން ވިސްނުމާ ގުޅިގެން ޖިނާ ހުކުމުގެ ކުރިން ހެކިބަސް ދޭ މީހާގެ ފުރިހަމަކަން 4 ހެކިން ބެލުމަށް ގަބޫލުކުރެވޭ ކަމަކަށް ވެއެވެ. އެހެންނަމަވެސް، ހެކިބަސް ދިނުމުގެ ދޯޝަކުން އަނެއް ޝަރުޠެއް ހަމަނުވާތީ، އެމީހަކަށް ދެވޭ ހެކިބަސް ބަލައިގަނެވޭނީ ހުކުމުގެ އިތުރުން އެ ޝަރުޠު ހަމަވާ ޙާލަތުގައި ކަމަށް ވެއެވެ.[214]

ލޮލަށް ނުފެންނަ އަދި ވާހަކަ ނުދެއްކޭމީހުން

ހެއްކަކު ހެކިބަސް ދިނުމުގައި ތިން ކަމެއް ޝަރުޠުތައް އެކަށީގެންވާނެއެވެ. އެއީ: އެމީހަކަށް ޢާންމު އެހިބަސްތާރު ވާޖިބާ އެނގޭކަން، އެއްކަލާ އެއްޗެއް ހެކިބަސްދޭ އެއްޗެއް ހެކިބަސްދޭ ކަމާ މިއީ ނުވާކަމާ ދެކޭކަން، މިހާރަކު. މިއިން އެއްކަލަ އްޗެއްގެ ނަމަ އެ ހެކިބަހުގެ މަތިން ކަމާއި ހެކިބަސްދޭ ފަރާތް، އަދި ހާސިލްކުރާ ގޮތެއް ވާސިލު ކުރެވޭ ކަމުން ހެކިބަސްދޭ އަށް އެހެންގޮތެއްގައި މިހާރު ހެކިބަސްދޭ ނުކުރެވޭނެއެވެ.[215] ޙާލަތުތަކެއްގެ ދޭތެރޭގައި މި އަސާސްގެ މައްޗަށް ބިނާވެ އުފެދިފައިވާއެވެ.

ލޮލަން މީހުންގެ ހެކިބަސް

ލޮލުގެ ފެނުން ގެއްލިފައިވާ މީހުންގެ ހެކިބަސް ގަބޫލު ނުކުރެވޭކަމަށް ހަނަފީ މަޛްހަބުގެ ފޯރަ އިލްމުވެރިން ބަލައިފައެވެ. ނަމަވެސް ހައްދުތަކާއި ޤިޞާޞްގެ މައްސަލަތައް ފިޔަވައި ލޮލަން ނުފެންނަ މީހުންގެ ހެކިބަސް ގަބޫލުކުރެވެނީ ކުރިން ދެކިފައިވާ ކަމެއްގައެވެ. މި މަޛްހަބުގެ އިލްމުވެރިންގެ ތެރެއިން ޖާ ފަހުގެ ބެލުމަށްވެސް. މިއީ އަބޫ ޔޫސުފްއަށް ނިސްބަތް ކުރެވޭ ބަސްފުޅެވެ. އަދި މި މަޛްހަބުގެ އިލްމުވެރިންގެ ތެރެއިން އަބޫ ޙަނީފާގެ އަރިހުގައި ލޮލަން ފެންނަ ގޮތަށް ކުރިން ދެކިފައިވާ ކަމެއްގައި ހެކިބަސް ދިނުން ގަބޫލުކުރެއެވެ.[216] އަދި މިކަމުން ބާރު ލިބިބަބަރުގެ ދަރިފުޅުކަމުގައި ބެލުނިއްވާ، އަލީ ބިން އަބީޠާލިބު ރަޟިޔަﷲ އަންހު އަށް ލޮލަން މީހުންގެ ހެކި ބަސް ގަބޫލުކުރާ އެއް ގޮތެއް ހެކިބަސް ބަލައި ނުގަނެ ރައްދުކޮށްލައްވާފައިވެއެވެ.

---

[214] Anwarullah, *Principles of Evidence in Islam,* (1999) Shariah Academy, Islam Abad, 4 – 120. 11

[215] M. Ibn Maajouz, Wasa'el al-Ithbat fi al-Fiqh al-Islami (The Means of Evidence in Islamic Jurisprudence), Dar al-Hadith al-Hasaniya, p.62.

އެހެންނަމަވެސް އިމާމު މާލިކުގެ ރައުޔަކީ، ތޯބަން ދިނުމުގެ ހުކުމެއްވެސް ޤަބޫލުކުރެވޭނެކަމަށެވެ. އަދި ތޯބަން ވެފައި ދިނުމުގެ އަދުލުވެރިކަން ގެއްލޭ އަދި ހެކިބަސް ދިނުމުގެ ވިލާޔަތު ގެއްލޭ ކަމެއް ނުހިނގަނެވެ.ތައުބާގެ ފުރުޞަތު ގެއްލުމަކީ ހަރިގަނޑުގެ އެހެންވެސް ދުނިޔަވީ ގެއްލުން ފުރަތަމަ ކަމަށެވެ.

އެމީހަކާ ދެކޮޅަށް ހެކިބަސްދީފާ މީހާ ނުވަތަ އެކަމަކާ ދެކޮޅަށް ހެކިބަސްދީފާ ކަމުގައި އިމާމް އަބޫ ޙަނީފާގެ ރައުޔަކީ ހައްދުގެ މައްސަލަތަކާއި ޤިޞާޞްގެ މައްސަލަތަކުގައި ޝީދު ދިނުމުންނާއި ތޯބަން ދިނުން ދެ ހެކިބަސް ގޮތުގައި ނުލިބޭނެ ކަމަށެވެ. އެހެންނަމަވެސް، އިމާމް އަޙްމަދު، ޝާފިޢީ އަދި އިމާމް މާލިކް ގެ ރައުޔަކީ ތޯބަން ދިނުމުންނާއި މަސްލަން ދިނުމުގެ އިސްލާޙުވެފައި ދެނެގަނެވޭ އިސްލާޙުވެފައިވާކަން ނަމަ، ނުވަތަ އެކަމާ ހެކިބަސް އެހާއަށް ބަދަލުވެގެން އެއީ ހައްދުގެ މައްސަލަތަކުގައި ގަބޫލުކުރެވޭނެ ހެކިބަހެއް ކަމަށެވެ.[217] އެހެން މައްސަލަތަކުގައި ކަންތައްތަކުގައި ބޭނުން ދިނަކަން އެކަމާގެ ހެކިބަސް ޝަރީޢަތުގެ މަޤާޞިދުގައި ވިދާޅުވާނަމަ، އެ ހެކިބަހަކީ މަގުބޫލު ހެކިބަހެކެވެ. އަދި އަޖްނަބީއްގެ ކަންނަޑުގައި ތޯބަންމުރިގެ ހެކިބަސް ގަބޫލު ކުރެވޭނެއެވެ.

މާލިކީ، ޝާފިޢީ އަދި ހަންބަލީ މަޛްހަބުގެ އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި ތޯބަން މީހަކު އަނގަބަހުން ދީ ހެކިބަހަކީ، އެހާއަން އަޑުއިވޭނަމަ، ގަބޫލުކުރެވޭނެ ހެކިބަހެކެވެ.[218] އަދި އެބޭފުޅުން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި ކުރިން ފެންނަ ދިނަކަން ވެފައި ހެކިބަސް ދިނުމުގެ ޝަރުތުތަކަން އިސްލާހީ ޝަރީޢަތުގައި ނުވާނެކަމެވެ. އަދި އެގޮތުން ކިރިޔާ ދުރުހާލު އާއި ސުލޫކުގައި އާއި ޝަރުޢީގޮތުން ކަނޑައަޅާފައިވާ ނުވެއެވެ. މިހާރު ތޯބަންކުރުމުގެ ކުރިން ދުރުކުރާ ކުށްތައް ކުރުވައިވާ ޙާލަތެއް ނަމަ، އަދި އެ އަމަލު ހިންގި މީހާގެ ނަމާއި، އެކްސާން އާއިލާއެއްގެ ދިރިއުޅުން އެނގިއްޖެނަމަ، އެމީހާގެ ހެކިބަސް ޤަބޫލުކުރެވޭނެއެވެ. މިއީ އިމާމް މާލިކު އާއި އިމާމް އަބޫ ޔޫސުފް އާއި އިމާމް ޝާފިޢީ އާއި އިމާމް އަޙްމަދުގެ ރައުޔެވެ. ނަމަވެސް އިމާމް އަބޫ ހަނީފާގެ ނަޒަރުގައި އެފަދަ މީހެއްގެ (އާންމުގެ ތަކަން ނުފެންނަންފެނި ކުރިއަށް ފެނުނަމަވެސް) ހެކިބަސް ގަބޫލު ނުކުރެވޭނެއެވެ. ސަބަބަކީ އޭނާއަށް ގިޔާކަމުން ޝަރުޢީ ފުރިހަމަ ނުވާ މިހާރަން ވާނީއެވެ.[219]

ހަނަފީ މަޛްހަބުގެ މަޝްހޫރު ދަންނަބޭކަލުން ކަމުގައިވާ އިމާމް ސަރަޚްސީ ވިދާޅުވާގޮތުގައި، އެމީހަކު ހާދިސާ ދުށްއިރު އެއީ ތެދެއް ފެންނަ މިހާރު ކަމުގައިވެފައި، ހެކިބަސްދީއިރު އެއީ ތެދެން މީހެއް ކަމުގައިވާތާ ނަމަވެސް ހައްދުގެ މައްސަލަތަކުގައި އެފަދަ މީހެއްގެ ހެކިބަހެއް ގަބޫލު ނުކުރެވޭނެއެވެ. ސަބަބަކީ ކަމަށް އެނގާ ވިދާޅުވެފައިވާ ހައްދުގެ މައްސަލަތަކުގައި އެންމެހައި ޝުބުހާތަކުން ދުރުވާންޖެހޭކަމަށް ވާތީއެވެ، އެފަދަ ހެކިބަސްތަކުގެ މައްޗަށް ބިނާކުރެ ހައްދުގެ އަދަބު ތަންފީޒު ނުކުރެވޭނީ ކަމަށެވެ. ނަމަވެސް ދުނިޔޭގެ މައްސަލަތަކުގައި އެފަދަ މީސްމީހުންގެ ހެކިބަސް ގަބޫލުކުރެވިދާނެކަމަށް އެކަން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ.[220]

---

[217] .116Bassiouni, The Islamic Criminal Justice System, USA (Oceana) 1982,

[218] Ibid.

[219] 4 – 120.11Anwarullah, *Principles of Evidence in Islam*, (1999) Shariah Academy, Islam Abad,

[220] Ibid.

އިމާމް މާލިކު، އިމާމް އަބޫ ޙަނީފާ، އިމާމް މުޙައްމަދު، އިމާމް ޝާފިޢީ، އަދި އިމާމް އަޙްމަދުގެ ރައުޔަކީ، މީހަކު ހެކިބަސް ދިނުމަށްފަހު، ނަމަވެސް ހުކުމް ކުރުމުގެ ކުރިން އެމީހަކު ފާސިޤް މީހަކަށްވެއްޖެ ނަމަ އެމީހެއްގެ ހެކިބަސް ގަބޫލު ކުރެވޭނެ ކަމަށެވެ. ނަމަވެސް އިމާމް އަބޫ ޘައުރާގެ ނަޒަރުގައި އެފަދަ ހެކިބަސް ސަޤްރަހައް ނުވާނެއެވެ.[221]

ވާހަކަ ނުދެއްކޭ މީހުންގެ ހެކިބަސް

ވާހަކަ ނުދެއްކޭ މީހުންގެ ހެކިބަސް ގަބޫލު ނުކުރެވޭނެކަމަށް އިމާމް އަބޫޙަނީފާ އަދި ޙަނަބީންގެ ރައުޔުގައި ބަލައެވެ. އެހެންނަމަވެސް އިމާމް މާލިކު،އަދި ޝާފިޢީގެ ރައުޔަކީ، އެ މީހުންގެ އިޝާރާތްތަކުން ދެނެގަނެވޭ އިޝާރާތްތަކެއް ނަމަ، ނުވަތަ އޭނާގެ ހެކިބަސް އޭނާއަށް ލިޔުއްވާނަމަ އެފަދަ މީހުންގެ ހެކިބަސް ގަބޫލުކުރެވޭނެއެވެ.

ތިމާގެ މީހުން

ޝާފިޢީ މަޛްހަބުގެ އިލްމުވެރިން ފުޤަހާއި، ގިނަ އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވަނީ، ރާގެ ގޮތުން ބޭފުޅުން ތިމާގެ އަދި ކުދި ތިމާގެ މީހުންގެ ހެކިބަސްވެސް ގަބޫލު ނުކުރެވޭނެ ކަމަށެވެ.[222] މިފަދަ އިލްމުވެރިން ބަލާފައިވަނީ ޕިޔަތީ ޙަދީޘްގެ އަންނަނިވި ހަދީޘްފުޅެވެ.

> "މަކަރުވެރި އަންހެނުންގެ އަދި ފިރިހެނުންގެ ހެކިބަސް ގަބޫލުނުކުރެވޭނެއެވެ. އަދި ޖަލްދުގެ ޙުކުމް ސާބިތުވެފައިވާ މީހެއްގެ ހެކިބަސްވެސް ގަބޫލެއް ނުކުރެވޭނެއެވެ. އަދި ދުޝްމަނުންގެ ހެކިބަހެއްވެސް ގަބޫލެއް ނުކުރެވޭނެއެވެ. އަދި އެހެން މީހެއްގެ ފުރުން މިނިވަންވެފައިވާ އަޅެއްގެ ހެކިބަހެއްވެސް ގަބޫލެއް ނުކުރެވޭނެއެވެ. އަދި އެ އާއިލާގެ މެންބަރުންގެ އަޅެއްގެ ހެކިބަހެއްވެސް ގަބޫލެއް ނުކުރެވޭނެއެވެ."[223]
>
> ގާތްތިމާގެ މީހުންގެ ހެކިބަސް ގަބޫލު ނުކުރުމަށް މި ދަންނައި އޮތް ޙުއްޖަތުގެ އަސާސަކީ، އެމީހުންގެ ހެކިބަސް ގާތްތިމާގެ ފައިދާއަށްޓަކައި މަންފާ ނުހުރުމާއި، އެހެންނަމަވެސް އެ މީހުންގެ ހެކިބަހުގައި ތުހުމަތު އޮތް މަނާވި ކަމުގައެވެ. (ސޫ، 56 ޖުޒުއު 3 އައްޒާޖިރު ޤާލިބު ދިވާ އުސޫލު- އައްޝައިޚު މަޙްމޫދު ޝާފިޢީ) އެހެންނަމަވެސް ގާތް ތިމާގެ ނަމަވެސް ދޭގެ ހެކިބަހެއް ދިނުމުގެ ތަފާތު މީހެއްގެ ކާރިސާގައި ނުބަލައި ފުރިހަމަ އަދިކަމަ ގަބޫލުކުރެވިދާނެއެވެ.

އިމާމް އަޙްމަދު ވިދާޅުވެގެންވަނީ ރާގެ ގޮތުން ބޭފުޅުން ތިމާގެ އަދި ކުދި ތިމާގެ މީހުންގެ ހެކިބަސްވެސް އެ ހެކިބަހަކީ އިތުބާރުކުރެވޭ ހެކިބަހެއްނަމަ ކާވެނިއާއި، ވަރިއާއި ޤިޞާޞް އަދި މުދަލާބެހޭ މައްސަލަތަކުގައި ގަބޫލުކުރެވޭނެއެވެ. މިއީ

---

[221] Ibid.

[222] Anwarullah, *Principles of Evidence in Islam*, (1999) Shariah Academy, Islam Abad, 130.11 – 4

[223] Sunan Abu Dawood, Hadith No. 3600; Ibn· Al-Qutamah, al-mughni, Vol· XVII, Cairo, 1324 A·H, 21·

އުމަރުގެ ޒަމާނުގެވެސް ހަދައެވެ. އެކަން ގާޒީ ޝުރައިހުގެ ބަސްފުޅުން ވާރިދުވެފައިވާ ހިނދު، އެ ގޮތަށް އުމަރު ބިން އަބްދުލް އަޒީޒާއި އަބޫ ސޯރު އާއި މުޒަނީ އަމަލުކުރައްވާފައިވެއެވެ.[224] މިއަދުއަށް ގާއިދު ލިބެނީ މިއާއިމެދުންނެވެ.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ كُونُواْ قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاء لِلّهِ وَلَوْ عَلَى أَنفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالأَقْرَبِينَ إِن يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقَيرًا فَاللّهُ أَوْلَى بِهِمَا فَلاَ تَتَّبِعُواْ الْهَوَى أَن تَعْدِلُواْ وَإِن تَلْوُواْ أَوْ تُعْرِضُواْ فَإِنَّ اللّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا (ސޫރަތުއް ނިސާގެ 135 ވަނަ އާޔަތް، 4:135)

މާނަ: އޭ އީމާންވެއްޖެ މީސްތަކުންނޭވެ! ތިޔަބައިމީހުން އަދުލު އިންސާފު ގާއިމުކުރުމުގައި ދެމިތިބޭ (އަދި الله އަށްޓަކައި ހެކިބަސް އަދާކުރާ ބަޔަކު ކަމުގައިވާށެވެ! ތިޔަބައިމީހުންގެ އަމިއްލަ ނަފްސުތަކުގެ މައްޗަށް ކަމުގައިވިޔަސް، ނުވަތަ މައިންބަފައިންނާއި، ގާތްތިމާގެ މީހުންގެ މައްޗަށް ކަމުގައިވިޔަސް ވެއެވެ. އެމީހަކީ (އެބަހީ: އެމީހެއްގެ މައްޗަށް ހެކިދޭ މީހަކީ) މުއްސަނދިޔަކު ކަމުގައި، ނުވަތަ ފަގީރަކު ކަމުގައިވިޔަސް، ފަހެ، އެ ދެ މީހުންނަށްވެ، الله އަށްވާކަން ބޮޑެވެ. ތިޔަބައިމީހުން އަދުލުވެރިވުން ދޫކޮށް އަމިއްލަ އެދުމަކަށް ތަބާ ނުވާށެވެ! އަދި، ތިޔަބައިމީހުން ހެކިބަސް ބަދަލުކުރުމަށް، ނުވަތަ ހެކިބަސް އަދާކުރުމުން އެއްކިބާވާނަމަ (ދަންނާށެވެ!) ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، ތިޔަބައިމީހުން ކުރާ އަމަލުތައް ޚަބަރު ދެނެވޮޑިގެންވާ ކަލާނގެ ކަމުގައި الله ވޮޑިގެންވެއެވެ.

އަބޫ އުބައިދާ ވިދާޅުވެފައިވަނީ، އުމަރު ރަޟިޔަالله ވިދާޅުވިގޮތުން، ހެކިބަހާއި އިޤްރާރުގެ ޙުއްޖަތުކުރުމުގައިވާނަމަ ބައްޔިނަތު ދަރަޖައިގެ ކަމެއްކަން، އަދި ދަރަޖައިގެ ބައްޔިނާއިގެ ކަމެއްކަން ދީ ހެކިބަސް ގަބޫލުކުރެވޭނެއެވެ.[225]

އިބްނު އަލް ގައްޔިމް ވިދާޅުވެފައިވާގޮތުން، ގާތްތިމާގެ މީހުން އެކަކު އަނެކަކުގެ މައްޗަށް ދޭ ހެކިބަސް ގަބޫލު ނުކުރެވޭނެ ކަމަށް ޝަރީޢަތުގައި ބައްޔިނާތަކެއް ނެތެވެ. މި ދައުރުން ބަޔާންކުރައްވައި އީސާ އަލް ހަމަސީ، ގާޒީ ޝުރައިހު އާއި އުމަރު ބިން އަބްދުލް އަޒީޒު އާއި އަބޫ ސައުރު އިބްނު މުންޛިރު އިބްނު ހަޒްމް ހެކިބަސް ގަބޫލުކުރައްވާފައި ވެއެވެ.[226] މި ދައުރުން ބަޔާންވެފައިވާ ކަނޑު މުސްލިމަކު ވީސް އެކަކު އަނެކަކުގެ މައްޗަށް ހެކިބަސް ދޭ އިތުބާރު ހުރި މީހެއް ގަބޫލު ވާތީވެ، އުސޫލުގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށްފައެވެ. ނަމަވެސް މިޒަމަނު ހެކިބަސްތަކުގައި ޝައްކު އުފެދެންހުރި އިސްލާމީ ދީނުގެ އަސާސެއް ކަމުގައިވާ އަދުލުވެރިކަން ދޫކޮށް، އެ މީސްމީހުންގެ ތިމާގެ މީހުންނަށް އިސްކަން ދޭން ފެށުމުންނެވެ. އެހެންކަމުން، އެފަދަ ހެކިބަހާ ދެމެދު ވަކިގޮތަކަށް ނިންމާނީ ކޮންމެ ގަޟިއްޔާއެއްގެ ވަކިވަކި ހާލަތްތަކަށް ރިޢާޔަތްކޮށް މައްސަލަ ބަލާ ގާޒީއެވެ.[227] އިބްނު އަލް ގައްޔިމް ވިދާޅުވެފައިވޭ: އެއްދުވަހަކު އަންހެނަކު ގާޒީ ޝުރައިހުގެ ކުރިފުޅުމައްޗަށް ދެ ހެކިން ގެނެސް ކުރިއެވެ. އޭގެ ތެރެއިން އެކަކީ އޭނާގެ ބޭބެއެވެ. އަނެކަކީ އޭނާގެ ފިރިމީހާއެވެ. މައްސަލައިގެ އަނެއް ޚަޞްމު ގާޒީ ޝުރައިހަށް ދަންނަވައިފިއެވެ. އޭގެތެރެއިން އެކަކީ އޭނާގެ ބޭބެއްކަމުގައިވާތީވެ، އަނެކަކީ އޭނާގެ ފިރިމީހާ ކަމުގައިވާއިރު، އެ ހެކިބަސް ގަބޫލުކުރަނީ ކިހިނެއްތޯ؟" ގާޒީ ޝުރައިހު ވިދާޅުވި، އެމީހުންގެ ހެކިބަހުގައި އެއްވެސް ގޯހެއް އެބައޮތްތޯ ނުވަތަ އެމީހުންގެ ޝަރުތުގައި މައްސަލައެއް އެބަ ހުރިތޯ؟" " އެހެންނޫނަސް ކޮންމެ މުސްލިމެއްގެ ހެކިބަހަކީވެސް އިތުބާރު ހުރި އަދި ގަބޫލު ކުރެވޭން

---

[224] 4 – 130.11Anwarullah, *Principles of Evidence in Islam*, (1999) Shariah Academy, Islam Abad,

[225] Ibid.

[226] Ibid.

[227] Ibid.

ހިތަށްއަރާކަމަށެވެ."[228] ނަމަވެސް ގާނޫނީ ޝަރީޢަތުގައި ވަކި ގޮތްތަކުގެ ސަބަބުން ހުރި ބަޔާ ކުރިމަތިކޮށްދެއްވާފައެވެ. އަދި، ބަލިވެރިޔާގެ ދަރިފުޅާއި ދޭދެމެދު ހިންގިން ޝަރީޢަތުގެ ހުކުމްތަކަށް ބަލިވެރިޔާގެ ދަށުކަމުން ބަލަން ހަމަ ޖެއްސުމަށް އުސޫލުން އެހެނި ތަމާމް ސަބަބުން ބަލައި ނުވެންނެވެއެވެ. މިހެންކަމުން ތާރީޚާ ކަމުގެ ގޮތުން ވެސް ދަރިޖެހިއްޖެ ގޮތުގެން ގާޒީ ޝަރީޢަތުގެ ހުކުމްދަރިކަމަށް ސާބިތު ބަޔާންކުރެވިފައި ނުވެއެވެ.

ގާޒީ މަޖުލީހުގެ ބަޔާން ދަންނަވާލަދުން ވިލަލެއްގެ މައްސަލައެއްގައި ބައެއް ގާނޫނީ ޢާންމު ޔޫނިޓެއް ދަރިއެއް ހިއްސާކުރަނިވެ، ބައެއްޗާ އެއީ އެއް ހިތްވަރުއަތް ކަމަށެވެ. ނަމަވެސް ގާޒީ މަޖުލީހުގެ އިދާރީވަރުންގެ ވެރިޔަކު އިބިލް އަތްވެރިކަމަކު އަދި އިބިލް އަތްއާސިލުގެ ނަޖަތުގައި އެއީ ވަކިވަކި ދެހިސާބުތަކެވެ.[229]

އިމާމް އަބޫޙަނީފާ، އިމާމް ގާޒީއާ އަދި އިމާމް އަޙްމަދުގެ ނަޒަރުގައި ދަރަވާރިކަމާ އެކަކު އަނެކަކާ އެއްބައިވަން އަދި ދެކަލުން ދެބައިމީހާގެ ވެސް ގަބޫލުކުރުމުން ނަސަބު ސާބިތުކުރެއެވެ. ނަމަވެސް އިމާމް ޝާފިޢީގެ ނަޒަރުގައި އެކަމަށް ހިތްވަރުއް ގަބޫލުކުރުމަށެވެ.[230]

މުޙައްމަދު ރަޝީދު ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް[231]

މި މައްސަލައިގައި ދަށު ކޯޓުން މުޙައްމަދު ރަޝީދުގެ މައްޗަށް ބިރުދައްކައިގެން ކުރާ ދަޢުވާ ސާބިތުވާކަމަށް ދަށު ކޯޓުން ހުކުމްކޮށްފައިވަނީ 11 މޭ 2011 ދުވަހު 11:30 ހާއިރު ލ. ފޮނަދޫ ހިރިމަގު އަވަށުގެ މަގު މޮޅަށްގައި އެދުރު ހުސައިން ހަސަން ދުއްވަން ހުރި އެއް ކާރު މުޙައްމަދު ރަޝީދު އަރައިސް ހުސައިން ހަސަނާއި ޒުވާބުކުރަމުން އެތާގެ އަތުގައި އޮތް ތޫނުގެ ތިލަފަތަކުން ހުސައިން ހަސަނާ ދިމާލަށް ދަމާލަމުން "ނަރުދަބުގެ ޖަހައި މަރާލާނަން" މިހެން ބިރުދައްކާފައިވާތީއެވެ. މި ދަޢުވާ ސާބިތުކުރުމަށް ދައުލަތުގެ ފަރާތުން ހާޒިރުކޮށްފައިވާ 3 ހެކިވެރިއެއް އެމީހުންގެ ތިރީގައި ހިމެނެއެވެ.

1. ހަބީބާ އާދަމް – ހުސައިން ހަސަންގެ އަނބިމީހާ.
2. އިބްރާހިމް މޫސާ – ހުސައިން ހަސަން ބޭނުމެއްގައި ދުއްވައިދިނުމަށް ހުސައިން ހަސަނާ އެކު އައިސް ހުރި މީހެއް.
3. މަރްޔަމް ހުސައިން – މަރްޔަމް ހުސައިން ގެ ދަރިފުޅު ކައިވެނި ކޮށްފައިވަނީ ހުސައިން ހަސަންގެ ދަރިފުޅާ.

މި މައްސަލައިގައި ދަށުކޯޓުން މުޙައްމަދު ރަޝީދުގެ މައްޗަށް އިސްތިއުނާފު ކުރުމަށް ހައިކޯޓުން ބަލައިގަތުމަށްފަހު ބެލުނު މުޙައްމަދު ރަޝީދުގެ މައްޗަށް ކުރާ ދަޢުވާ ސާބިތުވާ ހިނގާފައިވާ ހެނގި ނުކުތާތަކެވެ. ހައިކޯޓުން މި ހެކިވެރިންގެ ބަޔާންތަކުން ފާހަގަކޮށްފައިވަނީ ގަޑީގެ ސަބަބުން އެ ހިނގުމުގެ ހެކިބަސް ތަފާތުކުރާނޭގޮތް ހަލާކުވެގެން ސާބިތުކޮށްދީފައި ނުވާތީއެވެ

---

[228] Ibid.
[229] Ibid.
[230] Ibid.
[231] 2013/HC-A/191

ނަމަވެސް، ބިރުދައްކާނު މީހާ އާއި މި ހުކުމާ އެކު ގުޅުން ފާހަގަކުރެވޭ ނުކުތާތަކާ ފަހުން ބަދަލު ބުނުއްވައި ފާހަގަކުރެއްވުމުގައި ވެއެވެ. މީގެ ތަޙުޤީޤުން ބައެއް މިންވަރު ހިނގައިފައި ފުރިހަމަކަމާއެކު ހައިކޯޓުން ފާހަގަކުރެއްވުމުގައި އެކަން ނުވަތަ ހިނދަކުވެސް ހާޒިރުވާ ހިނދުކޮޅު ދަރަޖަ ނުވާތީ ވަރަށް އެ ހާޒިރު ހިނގިކަމާ ހިނދުކޮޅުގެ ހިތަދަރުން ސާބިތުކުރަން ހިތަދަރުމުގެ އެއްވެސް ބަޔާން ދެކޮޅަށް ދޭހަވާ މަދަދެއް ނެތް ތަޙްޤީޤް ކަމާބެހޭ ދަރުބާރުން ހައިކޯޓުން ބޭނުންކުރެވޭ އިޖުރާޢީ ހުކުމް ހަމަތަކަށް ޢަމަލުކުރުމުގެ އަސާސް ސަބަބަކީ އެ ހިނދަކު އަނިޔާވެރިވާނެ ފިޔަވަޅު ތިމާތާ ދެކޮޅު ބަޔަކު ސާބިތުކުރުމުގެ ސަބަބުން ބަޔާންކުރެވިފައިވާ ބޭނުމުގެ ހިތަދަރުމުގެ މި މައްސަލައިގައި ހައިކޯޓުން ގެބޭނުންކުރެވޭ ސަބަބު ސާބިތުކުރުމަށް މި ގޮތުގައި ނިކަމެތި ދެކޮޅު ސާބިތުކުރަން ބޭނުމުގައި ނުފެނެއް ހުކުމްގައި ހުރި ހުކުމުގައި އެނގެއެވެ.

އިބްރާހީމް ތަންވީރު އަޙްމަދު ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް[232]

މި މައްސަލައިގައި އިސްތިއުނާފުކުރާ ފަރާތުން ބުނެފައިވަނީ ދަށު ކޯޓުން އިއްވި ހުކުމަކީ ގާނޫނާ ޚިލާފު ހުކުމެއް ކަމަށާއި އެ ކޯޓަށް އެފަރާތުން ހުށަހަޅާ އެއް ސަބަބަކީ ކްރިމިނަލް ކޯޓުގައި ޕްރޮސިކިއުޝަނުން ހުށަހަޅާފައިވާ އިބްރާހީމް ހަސަން ޖިހާދަށް ދެކުނުވެ ޖިހާދު ހެކިބަސް ނުހިމެނޭ ހެކިން ބަޔާން ނުކުރި ނަމަ ވެސް ބޭނުމެއް ކުރަން ދިއިރު ބަޔާން ކުރަމުން ބެލިބެލުމުގައި ހިނގާފައިވާ ބައެއް ކަމަށެވެ. ދަށު ކޯޓުން އިސްތިއުނާފު ހުކުމަށް ހައިކޯޓުން ތަޙުޤީޤުކުރަމުން ބަޔާންކުރެވިފައިވާ ހެކިބަސްދޭ މީހާގެ ހެކިބަސްގައި ތަފާސް ދަލީލެއް އިދިކޮޅު ގާނޫނީ ކަމަށް ހުރި ކޮންމެ ދަލީލެއް ހެކިބަސް ދިނުމަށް ފާސްކުރި އެއްޗަކުން ދަށު ކޯޓުގެ ހުކުމްގެ ކަމަށް ހެކިބަސް ހެކިޔާބައިގެ ދަރަޖައިގައި ކުރިމަތިލާފައިވާ ހުކުމް ދީފައިވާކަން ހަމައެކަނި ހުށަހެޅުމަކަށް ބަޔާން ކޮށްފައި ދެކޮޅަށް ތިމާގެ ހެކި ކޮންމެ ހަމައަކަށް ހެކިބަސްދީފައިވާ ހުކުމަކީ ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ ތަޙުގީގުގައި ބަޔާން ކުރީ ހުރިހާ ބަޔާނެއް ތަފާސް ކުރެވިފައިވާ ކަމަށާއި ކޮންމެ ފަރާތެއް ހެކިތަކުގެ މި ހުކުމް ދަށުން ދެއްވާ ހެކިބަސް ހަމަ ފަރާތްތަކަށް ދަލީލުތަކުން ތަފާސްކުރުމުގެ ހުރިހާ ކަމެއް އިސްލާމްދީނުގެ ޝަރީޢަތަށް އެއްގޮތަށް ހުކުމްދިނުމުގެ ބަދަލުގައި ހުކުމްގެ ބޭނުމެއް ވެސް ނުކުރި ކަމަށްވާތީ، މި މައްސަލައިގައި ހެކިބަސް ހިނގާފައިވާ ގޮތަށް ހަމައެކަނި ހެއްކެއް ބައްލަވާ އެ ހެކިބަސް ހިމެނިފައިވާ ދަރުމަވެރި ގޮތުގައި ހަމަޖެހިފައިވާ ހުކުމާ ދިމާލަށް ހިތަދަރުވާ ހުކުމެއް ހުރިކަން ޤަބޫލު ނުކުރެވޭ ކަމަށާއި ހުކުމް ގާނޫނީ އިޖުރާއާތުގައި އެ ހެކިބަސް ހިނގާފައި ހުރި ހިނދު ތަފާސް ކުރެވިފައިވާ ހުކުމެއް ބަޔާންކުރުމުގެ ކުރިން ހުކުމެއް ނިންމައިފައިވާ ކަމަށް ބުނެފައިވެއެވެ. އަދި މި މައްސަލައިގައި ހެކިބަސް ދިނުމާ ހުކުމްގެ ހެކި ބަޔަކު ބަލައިލުމުގެ ބަދަލުގައި ހުކުމްގެ ހެކިބަސް ދީފައިވާ ހެކިން ޤާނޫނީ ނިޔަތަކުގެ މަތީން ބަލައިލުމުގެ ދަލީލު ގޮތަކަށް ޝަރީޢަތުން ފާހަގަކޮށްފައިވާ ކަމަށާއި، ހެކިބަސް ދިނުމާ ކުރެވުނު ހެކިބަސް އޮޅުވާލުމާ އެ ހެކިބަސް ހިނގައިދިޔަ ގޮތަށް ތިމާގެ ބަޔާނަށް ބަލައިލުމުގެ ނުކުތާތަކާ ގުޅިގެން ބަލައިލެވުނު ކަމަށާއި، އެ މީހުން އެ ހެކިބަސް ހިނގައިދިޔަ ބެލުމުގެ ހަމަތަކާ ހުރި ހެކިބަސް ހިނދުކޮޅު އެއްގޮތަށް ގެނެސްދީފައިވާ ކަމަށް އެ ހެކިބަސް ހުރިހާ ކަމަކީ ގޮތަށް އިސްލާމީ ދީނުގެ ހުކުމް ބެލި މީހުން ގެއްލުމެއް ދިމާވާ ދަރުބާރުގެ ހިޔާލެއް ނުވަތަ ކަމަށް ބުނެފައިވެއެވެ.

މުޙައްމަދު މިންސަރު ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް[233]

---

[232] 2011/HC-A/120
[233] 2011/HC-A/58

މި މައްސަލައިގައި ހައިކޯޓުން ކުރި ހުކުމުގައި ބުނެފައިވަނީ، އިސްލާމީ ޝަރީޢަތާ ފަރާތް ކަމުގައިވާ މުހައްމަދު މިންސާފު ހައްދުކޮށްފައިވަނީ ގާނޫނީ ހަމަތަކުގެ ސާބިތުކުރުމަށް ބަލާއިރު، އެ ފަރާތުގެ ހެކިވެރިކަން އިސްލާމީ ޝަރީޢަތާ ހަމަހަމަ މިންވަރެއް ނެތް ކަމާއި ހައިކޯޓުގެ ފަރާތުން ފާހަގަކޮށްފައިވާ ވާހަކަތަކުން އެނގޭތީ އެ ފަރާތްތަކުގެ ހެކިބަހަކީ އެސަލަބަލަރުކަމާއި ޝަރުޠު އަދި ގާނޫނީ ހަމަތަކުގެ މަތިން ތަޙްޤީޤުކޮށްފައިވާ ހެކިބަހެއް ކަމަށް ބަލައިގަނެވޭނީ އޭނާ، އެ ހެކިބަހަކީ ހަމަޖެހިފައި އެ ހެކިބަހުގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށް ސާބިތުކުރެވޭނެ ޝަރުޢީ ހަމަތަކުން ބައްޕައިވާ ފަދަ "ތުހުމަތެއް ނެތް ހެކިބަހެއް ކަމުގައި ނޫނީ ބިނާކުރެވޭނެ ހެކިބަހެއް ނޫނޭ" މާތްالله ގެ ވަޙީ ކުރެއްވި ފަރާތުން ހެކިބަހުގެ ހަމަތަކުގައި ބޭނުންކުރާނެ ގޮތް ބަޔާންކޮށްދެއްވާފައި ވަނީ ކަމަށް ތުހުމަތުގެ ދަށުން ހުރި އިތުރު ޝަރުޠުތަކުގެ ތެރެއިން، އެ ހެކިބަހުގެ ސާބިތުކުރުމުގެ ދަށުން ހަމަޖެހިގެން ބަލައިގަތުމަށް ފުރިހަމަ ހެކިބަހެއް ހަމަ ހެކިވެރިޔާގެ ޝަރުޠުތައް، ބެލިޔަ ހަމައެކަނި ކަމުގައި ދެކޮޅުވެރިކަމުގައި ސާބިތުވާނީ މިދެ ޝަރުޠު ފުރިހަމަވާ ހެކިބަސް ފަދަ ހެކިވެރިއަކު ހުރިހާ ދަޢުވާއެއް ބަލާނެ ކަމުގައި މި މައްސަލަ ބެލި ފަދައިން ކަމަށް ނަގާފައިވާ ހުކުމެވެ.

ތުހުމަތެއް އޮތުން

ޤަޟިއްޔާއެއްގައި ހެކިބަސްދޭ ފަރާތަކާއި ހެކިވެރިޔާ ދެމެދު ދެކޮޅުވެރިކަން އޮތްކަމަށް ނުވަތަ ދުޝްމަނެއް އޮތްކަމަށް ނުވަތަ ހެކިވެރިޔާގެ ސަބަބުން ހެކިވެރިޔާއަށް މަންފާއެއް ލިބިގަނެވޭނަމަ ތުހުމަތުގެ ސަބަބުން އެ މީހެއްގެ ހެކިބަސް ތަޙުޤީޤުކުރެވިދާނެ ޝަކުވާއަކަށް އޮތީ ހެކިބަސް ގަބޫލުނުކުރެވޭނެއެވެ. ތުހުމަތުގެ ދަށުގައި ހުރިހާ ހެކިބަސް ބަލާއިރު ދިނުމަށް ދެކޮޅުވާފަދަ އޮތްއެއް، އޭނާގެ ހުރިހާ ތުހުމަތާ ނުވަތަ ކަންކުރާ މިންވަރު ތަފާތު ހެކިވެރިޔާގެ ބައިވެރިއަކަށްވުން ފަދަ ހެކިވެރިއާގެ ތުހުމަތުތަކުގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށް ހުކުމްކުރާ މިވާހަކަ ފާހަގަކޮށްފައެވެ. ހެކިވެރިއާ ތުހުމަތުތަކުގެ މައްޗަށް ހުރި މިންވަރު ނިންމުން ކުރީ ދިރާސާކުރާ ގާޒީ ދަށުން އިތުރުވެރިން ބައްދަލުކުރައްވައި ހިތްހަމަޖެހޭ ރަނގަޅު ކަމާއި ގަބޫލުވާ މި ހަދީޘްގެ މައްސަލައެވެ.

"ތުހުމަތެއް އޮތް މީހަކަށް ހެކިބަސް ގަބޫލުނުކުރެވޭނެއެވެ."[234]

ހަމަހަމަ ދެމެދުގައި ގާތް ދުވުމުގެ އޮތް މީހާ ނުވަތަ މައްސަލައިގައި އުޅޭއެއްގެ މަސްލަހަތެއް އޮވެއްޖެ ނަމަ އެ މީހެއްގެ ހެކިބަސް ގަބޫލުނުކުރެވޭނެ ކަމަށް ޖުމްހޫރު އިލްމުވެރިން އެއްބަސްވެއެވެ. ނަމަވެސް އަބޫ ޙަނީފާ ބުނެފައިވަނީ ދެމެދުގައި އަނބިންނަށް ހެކިބަސް ސަބަބުގެ ނުވެސް ބިނާވެފައިވާ ހެކިތަކުގައި އެންނަނީ އުސޫލުގެ ގަބޫލުކުރެވޭނެ ކަމަށް ނަމަވެއެވެ.[235]

1. ޢަދާވާތެރިކަން

ދިނަ އިލްމުވެރިން އެއްބަސްވާ ގޮތުގައި މައްސަލައެއްގައި ހިފާނީ ހަސަދަވާ ޢަދާވާތެރި ހެއްކެއްގެ ހެކިބަސް، އެ މައްސަލައިގެ ޝަރީޢަތުގައި ގޮތްޖެހޭ ނުކުތާތަކެއް. ނަމަވެސް ދުނިޔަވީ ކަންކަމުގެ ނުވަތަ ޢަދާވާތެރިކަމެއް އުފެދިފައިވާނީ اللهގެ ހައްގާ ގުޅިގެންނަމަ އަދި އެ މީހާ އަދުއްވެރިކަމުގެ ސިފަފުށި މީހާ ނަންނަމަ އުމީހާ ހެކިވެރިކަމަށް ޝަރުޢީ ހަމަނުވާނެ އެވެ. މި ނުކުތާގައި އިލްމުވެރިން ބެހެވަނީ ކިޔައި ދަރުސްތާގެ އަންނަނިވި ހަދީޘްއެވެ.

---

[234] Al-Kahlani, Al-Said Al-Imam Muhammad bin Ismail, *Subul Al-Salam*, Mustafa Al-Babi, Egypt, 1960, p.128 cited by Mahmud Saedon A. Othman, An Introduction to Islamic Law of Evidence, The Open Press (M) Sdn Bhd (2003, Kuala Lumpur), p.59.

[235] Mahmud Saedon A. Othman, An Introduction to Islamic Law of Evidence, The Open Press (M) Sdn Bhd (2003, Kuala Lumpur), p.59.

"މަކަރުވެރި އަންހެނެއްގެ އަދި ފިރިހެނެއްގެ ހެކިބަސް ގަބޫލުނުކުރެވޭނެއެވެ. އަދި [illegible] [illegible] ސާބިތުވެފައިވާ ފިރިހެނެއްގެ ހެކިބަސް ގަބޫލެއް ނުކުރެވޭނެއެވެ. އަދި ދުޝްމަނެއްގެ ހެކިބަހެއްވެސް ގަބޫލެއް ނުކުރެވޭނެއެވެ. އަދި އެހެން މީހެއްގެ ޚަރަދުން ދިރިއުޅެފައިވާ އަޅެއްގެ ހެކިބަހެއްވެސް ގަބޫލެއް ނުކުރެވޭނެއެވެ. އަދި އެ އާއިލާގެ ޚިދުމަތްތެރިއެއްގެ ހެކިބަސްވެސް ގަބޫލެއް ނުކުރެވޭނެއެވެ."[236]

2. ގުޅުމެއް އޮތުން

ޚަސްމަކާއި ހެކިވެރިޔާއާ ދެމެދު ގުޅުމެއް އޮތުމަކީ، އެއީ ހެކިބަސްދޭ މީހާގެ މަސްލަހަތުގައި ކަމަށްވާނަމަ، އެއީ ތުހުމަތު އުފެދޭ ހެކިބަހެކެވެ. [illegible] [illegible] ސަބަބުން [illegible] ހެކިބަސް [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ދަރިންގެ ހެކިބަހާއި، [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ދަރިންނާ ދެމެދު ހެކިބަހާއި، [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ދެމެދު ހެކިބަހާއި، [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ދެމެދު ހެކިބަހާއި، [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] މަޖައްލާގެ 1700 ވަނަ މާއްދާގައި ބުނެފައިވަނީ:

"މީހެއްގެ ހެކިބަހުން މީހަކަށް އެއްވެސް ފައިދާއެއް ލިބޭނަމަ، ނުވަތަ ގެއްލުމަކުން ސަލާމަތްވާނަމަ އެފަދަ ހެކިބަހީ ބާޠިލު ހެކިބަހެކެވެ."

ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުގެ އާދަމް ޝަރީފް ވ. މުޙައްމަދު މޫސާ[237] ޤަޟިއްޔާގެ ހުކުމުގައި ހައިކޯޓުން ބުނެފައިވަނީ މި މައްސަލައިގައި ދަޢުވާލިބުނު މުޙައްމަދު މޫސާ ހުށަހެޅި ދައުވާއަށް ދައުވާލިބޭ ފަރާތުން އިންކާރުކުރުމުން ދައުވާކުރާ ފަރާތުގެ ދައުވާ ސާބިތުކުރުމަށް ހުށަހެޅި 3 ހެކިންނަށް ބަލާއިރު، އޭގެ ތެރެއިން މުޙައްމަދު ފާރޫގަކީ މުޙައްމަދު މޫސާއާ އެއްބަފައިން އާދަމް ޝަރީފާއެކުގައި އެ މަސައްކަތުން ލިބޭ ފައިދާއެއްގައި [illegible] ހިއްސާވާކަން [illegible] [illegible] ކަމާއި، އާދަމް ޝަރީފާ [illegible] މުޙައްމަދު ފާރޫގު ހެކިބަސް ދިނުމާއި ފަދައިން މި މައްސަލަ ނިމިގެން ހިނގައްޖެނަމަ މުޙައްމަދު މޫސާއާ އެއްބަފައިން މުޙައްމަދު [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] މުޙައްމަދު ފާރޫގު [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ސަބަބުން [illegible] [illegible] ނުވަތަ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ސީދާ ނުވަތަ ނުސީދާ ގޮތެއްގައި ފައިދާއެއް ލިބިގެންދާނަމަ އެ ހެކިބަހަކީ ޝަރުޢީ ހަމަތަކާ [illegible] [illegible] ހެކިބަހަކަށް ނުވާތީވެ، މުޙައްމަދު ފާރޫގުގެ ހެކިބަސް މި މައްސަލައިގައި ގަބޫލުކުރެވޭނެ ހެއްކެއް ނޫނެވެ. އަދި މުޙައްމަދު މޫސާގެ ފަރާތުން ހުށަހަޅާފައިވާ ދެވަނަ ހެކި ކަމަށްވާ މުޙައްމަދު [illegible] ހެކިބަހަށް ބަލާއިރު، [illegible] [illegible] އާދަމް ޝަރީފާއި، މުޙައްމަދު މޫސާ އާއި މުޙައްމަދު ޝަރީފް [illegible] [illegible] މުޙައްމަދު [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ބުނެފައިވާތީ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] އޭނާގެ ހެކިބަހެއްވެސް ބަލައިގަނެވޭނެ ހެކިބަހެއް [illegible] [illegible] ކަނޑައަޅާފައިވެއެވެ. މި މައްސަލައިގައި [illegible] [illegible] މުޙައްމަދު މޫސާ [illegible] [illegible] ސަބަބު ބުނެފައިވަނީ [illegible] [illegible] އާދަމް ޝަރީފު އާއި މުޙައްމަދު މޫސާ އާއި މުޙައްމަދު ޝަރީފު [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] އެ މަސައްކަތުން [illegible] [illegible] [illegible] ކަމަށް އާދަމް ޝަރީފު [illegible] ސަބަބު [illegible] ބުނެފައި ވާތީވެ. މި [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ފައިދާ ހެކިބަހަށް [illegible] ([illegible] [illegible] [illegible] ހެކިބަހަށް [illegible]) [illegible] [illegible] [illegible] ޝަރުޢީ ހަމަތަކާ [illegible] [illegible] ހެކިބަހަކަށް ނުވާނެކަމެވެ.

---

[236] Sunan Abu Dawood, Hadith No. 3600; Ibn· Al-Qutamah, al-mughni, Vol· XVII, Cairo, 1324 A·H, 21·

[237] 2009/HC-A/146

ސްޓޭޓް ޓްރޭޑިންގ އޯގަނައިޒޭޝަން ޕީއެލްސީ (އެސްޓީއޯ) ވ. ފުރީޔިއަރދް ސަރވިސަސް ޕްވޓ ލޓޑ[238]

އެސްޓީއޯ އިން ކޮންޓެއިނަރ ދަޢުވާލިބޭ ފަރާތަށް ބާރުގެ ބާވަތްތަކެއް ވިއްކާލަން ދަފުތަރުގެ ދުލުދުގައި ސްޓޮކްކޮށްފައިވާ އެއްބަސްވުމުގެ ދަށުން ދަޢުވާލިބޭ ފަރާތުން ދަޢުވާކުރާ ފަރާތާ ދައްކަންޖެހޭ ފައިސާ ދައްކާފައިވާނަމަވެސް، އެ ފައިސާ ހުށަހަޅަން އެސްޓީއޯގެ ފަރާތުން ކުރި ދައުވާ ސާބިތުކުރުމަށް ދަށު ކިބައިން ހުށަހަޅާފައިވާ ދަޢުވާލިބޭ ފުރީޔިއަރދްގެ ފަރާތުން އެސްޓީއޯއަށް ފޮނުވާފައިވާ ބީލަން އިޤްރާރުވެފައި، ބަލައިގަތުން އިޤްރާރުވެފައި، ބަލައިގަތުމުން އެސްޓީއޯ އިން ދަފުތަރުވެފައި ހުރި ނަމަވެސް، އެސްޓީއޯ އިން ފުރީޔިއަރދް ކުރެއްވި ބައެއް ކަންކަމުގެ އިންކާރުކުރުމަށް ސާބިތުވާ ކަމަށް ކޮށްފައިވާ ރިޢާޔަތް ދީފައިވާ ބަޔާނަކާ ހެކިވެރިޔާގެ ބަޔާން ބަލައިގަތުން ހިތުހަމަޖެހޭ ގޮތުން ހާމަނުވާތީ ހެކިބަހުގެ ބާރުލިބޭ ވަރަށް އެސްޓީއޯ ހެކި ދެއްކުމަކަށް ނުވާ ސާބިތުނުވާކަން ދައުލަތަށް ފެނެއެވެ.

ހައިކޯޓުން މި މައްސަލައިގައި ކަނޑައަޅާފައިވަނީ ޝަރީޢަތުން ހުކުމްކުރި ހެކިބަހައި ދައްކާފައިވާނަމަ ސަޕްލައިކުރުމުގެ ދަޢުވާކުރި ސާބިތުކުރުމަކީ ދައުލަތުގެ ބާރުގައި އެކުލެވޭ ދަފުތަރު ހިނގާފައިވާ ސާބިތު ކުރަނީ ކަމަށް ބަހުސް ކުރެވޭނެ ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުން ލިބިފައިވާ ހެކިބަސް ބަޔާންކުރި ދައުވާ ސާބިތުކުރުމަށް ހިތުހަމަޖެހޭ މިންވަރަށް ހެކި ދެއްކުމަކީ ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުގެ މަސްއޫލިއްޔަތެއް ކަމަށާއި، އެސްޓީއޯގެ ފަރާތުން އެންމެ ރަނގަޅު ބަޔާން ހެކިބަހުގައި ހިމެނިދާނެ ހުށަހަޅާފައިވާ ތަފްސީލު ބަޔާން ސާބިތުވާ ސިފައެއް ކަމަށް ތަކެތި ދިނުމުގެ މަސްއޫލިއްޔަތު އެސްޓީއޯއަށް ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުގެ ބަޔާން ގެއްލުނު އަދި މުހިންމު ކަމެއް ކަމަށް ވާނަމަ، މި ބަޔާންތަކުގެ ވަކިން ވަކިން ބަޔާނެއް މި މައްސަލައިގައި ކަނޑައަޅާ ބަލައިގަނެ ކަމެއް ބާރުދިނުމަށް ތަފްސީލުކޮށް ކަމަށާއި، މި މުއާމަލާތުގައި އަދި ދަޢުވާ ދައުލަތު ކަމަށް ޝަރީޢަތުގެ ހެކިތަކަށް ބަލައިގަތުމުގައި ފެނުނު ކަމުގެ މަސްއޫލިއްޔަތު ބާރުގައި ތަކެތި ހިމެނެއެވެ. އަދި މިފަދަ ބަޔާނެއް ވާނަމަ ހެކިބަސް ދިފާޢުކުރުމުގެ މަޢުލޫމާތު އިސްތިހާރު ދިނުމަށް ދަޢުވާލިބޭ ފަރާތުން ކަމުގެ ތަފްސީލު ދެއްކުމަށް ހުށަހަޅަނީ އެ ބަޔާން ސާބިތުވާނެ ބަޔާނެއް ދިނުމަކީ ދަޢުވާކުރާ މަސްއޫލިއްޔަތު ކަމަށެވެ.

އެކުގައި ދަޢުވާލިބޭ މީހުންގެ ހެކިބަސް

އެއް ޤަޟިއްޔާއަކުން އެކަކަށްވުރެ ގިނަ މީހުންގެ މައްޗަށް އެކުގައި ދަޢުވާކުރާ ޖިނާއީ މައްސަލަތަކުގައި އެއް ޤަޟިއްޔާއަކުން ބެލިނަމަވެސް އެ ހިނގަނީ އެއްވަރަކާ އެއް ޝަރީޢަތެއްގެ ގިނަ ޝަރީޢަތްތަކެވެ. ޖޫރީ ސިސްޓަމްގެ ވަކިން ހުކުމްކުރަނީ އެ އުސޫލުން، ދަޢުވާލިބޭ ކޮންމެ މީހެއްގެ މައްސަލަ ވަކިވަކިން، އެހެން ކޮންމެ މީހެއްގެ އަމަލުތަކުން ކޮން ސާބިތުކުރުން ޖެހޭނެއެވެ. ދަޢުވާލިބޭ ކޮންމެ މީހަކުވެސް އެ މީހެއްގެ ދިފާޢު ކުރުމަށް ޙައްޤު ހުރި ހުކުމް ވެސް ވަކި ދަޢުވާލިބޭ މީހެއްގެ ހެކިބަސް ބޭނުންކުރެވޭ ކަމަށެވެ. މިގޮތުން ހެކިބަހުގެ ހިންގުން

---

[238] 2016/HC-A/405

ތެރޭގައި ދައުވާލިބޭ މީހަކު އުމުރުގެ މަސައްކަތް ކުރިމަތިލާ ދައުވާއިން ބަރީއަވުމަށްޓަކައި އެ ގަބޫލުކުރާގައި އަސްލުގައި ދައުވާލިބޭ އަސްލުވެރިޔާގެ ކުރެވިދާނެ ހުރިހާ ހެކިބަސްތައް ހުށަހެޅުމަށް ހަދައިދީފައި، އެމީހާގެ ދިފާޢުގައި، އެހީގެ ދިފާޢުގެ ބަދަލުން އަދާކުރެވޭނެއެވެ. އެ ގޮތުން ދައުވާލިބޭ އަސްލުވެރިޔާގެ ކުރެވިދާނެ ހުރިހާ ހެކިބަސް ދައުވާލިބޭ އަސްލު ފަރާތުގެ މަސައްކަތް ޕްރޮސިކިއުޝަނުން ކުރާ ދައުވާ ސާބިތުކުރުމަށް ނުވަތަ އެ ދައުވާގެ ހެކި ވަކިކުރުމަށް ޕްރޮސިކިއުޝަނުން ބޭނުންކުރެވޭނެ ނުވާނެއެވެ. ސަބަބަކީ، އެއީ ހެދުމެއްގައި އެއް ގޮތަކަށް ބަލާއިރު ބައެއް މަސްއޫލިއްޔަތު ނަމަވެސް އެއީ ކުރުމާ މިހާރުގެ މަސައްކަތް ހިނގާނީ ވެސް ޝަރީޢަތަކަށް ވާނީއެވެ.

މި ބަޔާންކުރުމުން ގޮތުން ދައުވާލިބޭ އަކަށް އަށަކަށް ކުރެވޭ ހެކިބަސް ހުރިހާ ހެކިވެރިއަކު ކުރެވޭ ހިމާޔަތް ހަމަ ކުރު ބިނާކުރުމަށްޓަކައި ދައުވާލިބޭ އެއްބަޔަކުން ކުރިކަންވިދާނެ ދައުވާލިބޭ އަސްލު ފަރާތުން އެ އަމަލެއް ކުރިމަތިން މަޖުބޫރުކުރެވޭނެ ކަމަށް ބާރުއަޅުއްވާ ކުރުކަތި ތިމާއަށް ނުނަކަމާއި ކުރިކުރި ދައުވާލިބޭ އަސްލު ފަރާތުން ބާރުއަޅުއްވައެވެ.

އިނގިރޭސިވިލާތުގެ ޔޫތު ޖަސްޓިސް އެންޑް ކްރިމިނަލް އެވިޑެންސް އެކްޓް 1999 ގެ 53 ވަނަ މާއްދާގައި ބުނެފައިވާ ގޮތުން ދައުވާލިބޭ މުއްތަހަމާ އެކަނި ދައުވާލިބޭ އަސްލު މީހާ ޕްރޮސިކިއުޝަނުގެ ހެކިވެރިއެއްގެ ގޮތުގައި ހާޒިރުނުކުރެވޭނެއެވެ. ނަމަވެސް އެކަނި ދައުވާލިބޭ މަސައްކަތް ކުރިމަތިލާ ދައުވާ އަސްބާބު ގެންގުޅުއްވާ، ނުވަތަ އެކުއްސަލާގައި ކޯޓުގެ މަސައްކަތް ދައުވާ ނުކުރާނަމަ އެހީ ޕްރޮސިކިއުޝަނުގެ ހެކިވެރިއެއްގެ ގޮތުގައި ހާޒިރުކުރެވިދާނެއެވެ. އަދި ދައުވާލިބޭ އެއްބަޔަކުގެ މަސައްކަތް ކުރިމަތިލާ ދައުވާ ކުރިއަށް ގެންދާން ވެސް ނޯވެ ކަމަށް ޝަރީޢަތުގެ ފަރާތުން ނިންމައިފިނަމަ ނުވަތަ އެހީގެ މަސައްކަތް ކަށަވަރު ދައުވާ ހަމަވާ ހަވާލުކުރަން ނުދާން ހާސިލުވެފައި ވުމުގެ ނަމަ އެއްބަޔަކު ދިފާޢުގައި ފަސް ދައުވާލިބޭ އަސްލުވެރިޔާގެ މަސައްކަތް ކުރިމަތިލާ ދައުވާ ސާބިތުކުރުމަށް ޕްރޮސިކިއުޝަނުގެ ހެކިވެރިއެއްގެ ގޮތުގައި އެ މީހަކު ހާޒިރުކުރެވިދާނެއެވެ. ދައުވާލިބޭ އަސްލުވެރިޔާގެ ހެކިބަސް ހުރިހާ ދައުވާލިބޭ ދަފްތަރުގައި ނިންމައިފިނަމަ އެވެ. އިނގިރޭސިވިލާތުގެ 1984 ވަނަ އަހަރުގެ ޤާނޫނު ޕޮލިސް އެންޑް ކްރިމިނަލް އެވިޑެންސް އެކްޓުގެ ދަށުން ހެކިބަސް ދިނުމަށް ދައުވާލިބޭ ފަރާތުގެ ބޭނުންވާ މުއްދަތުގެ ތެރޭގައި ދައުވާލިބޭ އަސްލުވެރިޔާގެ އަނބިމީހާ ނުވަތަ ފިރިމީހާ އަށް ހެކިބަސް ދިނުމަށް ޝަރީޢަތުން ނިންމައިފިނަމަ އެ މީހަކު ހާޒިރުކުރުވުމަށް ހުއްދަ ދެވެއެވެ. 1984 ވަނަ އަހަރުގެ ޤާނޫނުގެ ދަށުން ދައުވާލިބޭ ފަރާތުގެ އަނބިމީހާ ނުވަތަ ފިރިމީހާ އަށް ޕްރޮސިކިއުޝަނުގެ ފަރާތުން ހެކިބަސް ދިނުމަށް ޝަރީޢަތަކުން އަދި ހެކިބަސް ދިނުމަށް މަޖުބޫރުކުރެވިދާނެ ކަމަށް ކަނޑައަޅާފައެވެ. އަދި އިނގިރޭސިވިލާތުގެ ޔޫތު ޖަސްޓިސް އެންޑް ކްރިމިނަލް އެވިޑެންސް އެކްޓް 1999 ގެ 54 ވަނަ މާއްދާގައިވާ ގޮތުން، ދައުވާލިބޭ ފަރާތުގެ ދަރިންގެ ބޭބެއިން އެކުދިންނާ ހެކިވެރިވުމަށް ޖަވާބުދާރީވާން އެނގޭ ދަރިންނަށް ޝަރީޢަތް ހަމަވާ އަދި ހެކިބަސްދިނުން މަޖުބޫރުކުރުވިދާން ބައެއްވެ.

ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނު[239]ގެ 147 ވަނަ މާއްދާގެ (ރ) ބާރާގްރާފުން، ދައުވާ ލިބޭ ފަރާތުން ބޭނުންނަމަ، އެކަމުގެ އަމުރަކާ ހެކިބަސްދިނުމަށް ޝަރީޢަތުން ދެވިދާނެއެވެ. އެހެންނަމަވެސް، އެކަން ބޭނުންނުވާނަމަ، އެކަމުގެ ހެކިބަސް ދިނުމަށް އެފަރާތަށް އެކަން މަޖުބޫރުކުރެވިގެން ނުވާނެއެވެ. އަދި އެކަން ހެކިބަސް ނުދިނުމުން އެކަން ހެކިބަސް ނުދިނުމަށް ވުމާއިގޮތުގެ ދިފާޢުގައި އެހީވުމެއް ނުބަލާނެއެވެ. އަދި އެކަން ހެކިބަސް ނުދިން އިންކާރުކުރި ކުރުމަށް ފަސްދިނުމު އެއްވެސް ބަދަލުވެ

---

[239] ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނު (12/2016).

ދީގެންނުވާނެއެވެ. ދައުވާލިބޭ މީހަކު އަމިއްލައަށް އެ މީހާ ހެއްކެއްގެ ގޮތުގައި ހުށަހަޅައިދިނަމަ، ކްރޮސް އެގްޒެމިނޭޝަނުގައި އެމީހާއާ ސުވާލުކުރުމުގެ ފުރުސަތު ޕްރޮސިކިއުޝަނަށް ލިބިގެންވެއެވެ. ދައުވާލިބޭ އެހެން މީހަކު އެ ގަޑިއެއްގައި ހުރި ނަމަ އެފަރާތަކުން ލިބިދޭނެއެވެ. އިނގިރޭސިވިލާތުގެ 2003 ވަނަ އަހަރުގެ ހެއްކާބެހޭ ގާނޫނު ބުނާގޮތުން ދައުވާލިބޭ މީހަކު ހެއްކެއްގެ ގޮތުގައި އޮތް އަމިއްލަފަރާތުން ހުށަހަޅައިދިން ހެކިބަހެއްގައި އޮތް ނަމަވެސް ކުރިމަތިލާ ސުވާލުތަކުގެ ޖަވާބު ދިނުމަށް ކްރޮސް އެގްޒެމިނޭޝަނުގައި ލިބިދެވެއެވެ.

އިނގިރޭސިވިލާތުގެ ޔޫތު ޖަސްޓިސް އެންޑް ކްރިމިނަލް އެވިޑެންސް އެކްޓް 1999 ގެ 53 ވަނަ މާއްދާ ބަޔާންކޮށްދެނީ ކޮންމެ ދައުލަތެއްގެ ގޮތުގައި ބަލަނީ ކޮންޓްރޯލްކުރެވޭ ހައިސިއްޔަތެއްގައި ކަމަށެވެ. ނަމަވެސް ހެކިބަހުގެ ދަށުން ހެކިދެމުން އެގޮތަށް ހުއްޓުވޭނީ ނުވަތަ އެކި ގޮތްގޮތުން ދައުލަތުން މަނާކުރާނަމަ ދައުވާލިބޭ ބޭފުޅަކު ގޮތުގައި ދައުލަތުން ބަޔާންކޮށް ޕްރޮސިކިއުޝަނުގެ ހެކިބަހެއް ގޮތުގައި ހުށަހަޅައިދީފައިނުވާ ހާލަތެއްގައި ހެކިބަސް ނުދިނުމުގެ ހައްގުވެސް ލިބިގެންވާ ކަމަށް ބުނެވިފައިވެއެވެ. ހެކިބަސް ނުދިނަސް ދައުލަތުގެ ހެކިބަހުގެ ގޮތުގައި ހިނގާދިޔަ ހާދިސާއާ ގުޅޭ ކަމެއް ކަމަށެވެ.

އަމްރިނަދް ދާސް އާއި އިތުރުބައެއް ވ. ބްރިޖޫރާ ސްޓޭޓް[240]

މި މައްސަލައަކީ އިންޑިއާގެ ގުޖަރާތު ހައިކޯޓުން ނިންމި މަރުގެ މައްސަލައަކާ ގުޅިގެން އެ ގަޑިއެއްގައި ކުރެވުނު ސުވާލުތަކާ ގުޅިގެން ކޮށްފައިވާ އަޕީލަކަށް އިންޑިއާގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުން ނިންމި ހުކުމާއި ގުޅޭ އިސްތިއުނާފުގެ މައްސަލައެކެވެ. މި މައްސަލައިގެ ޝަރީއަތުގައި ދިފާއުގެ ގޮތުން ފެށުނު ބްރިޖޫރާގެ ސާބިތުކުރުމުގެ ކަންތައް ބާރުއަޅާފައި ކަމަށް ބެލެވޭ ދައުލަތުގެ ހެކިބަހެއް ބައްދަލުކޮށް ނުގެންނަ ކަމަށެވެ. ނަމަވެސް މި ކޯޓުގައި ހަމަ ނިންމުމަކީ ހުކުމްތަކަކީ ކަމަށް ދެކި ދައުލަތުގެ ހެކިބަސް އާއިއެކު ނިންމި ކަމަށެވެ. މި މައްސަލައިގައި އިސްތިއުނާފުކުރާ އަޕީލުގެ ދަށުން ބާރުއަޅާ ޕްރޮސިކިއުޝަނުން ދައުލަތުގެ އެ ހެކިބަސް ބަލައިގަތުމަށް ނުވަތަ ފަސްކުރުމަށް ބުނާ ފިޔަވަޅަކީ ހުކުމެއް ކަމަށެވެ. އެ ހުކުމް ބާތިލުކުރުމަށް ޑީއެންއޭ ހެކިބަސް ދައުލަތުގެ ހުށަހެޅުމުގައި އެއްވެސް ބާރެއް ނުލިބޭ ކަމަށް ބުނާކަމަށް ކޯޓުން ބަލާފައިވެއެވެ.

މި މައްސަލައިގައި އިސްތިއުނާފުކުރާ އަޕީލުގެ ދަށުން ގެނެވުނު ދައުލަތުގެ ހެކިބަސް ސާބިތުކުރުމުގައި ދައުލަތުގެ އިތުބާރު ގެއްލިފައިވާ ގޮތް ބެލުމަށް ހެކިބަހާބެހޭ ގޮތުން އިންޑިއާގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުން ބުނެފައިވަނީ، "ބްރެއިން މެޕިން ހިނގާގޮތަކީ ދައުލަތުގެ ހެކިބަހެއް ނޫން ކަމަށާއި ހެކިބަސް ދިނުމަށް ހެކިވެރިއަކު އެ މީހުންގެ މަސައްކަތެއް ކޮށްދިނުމަކީ ނުވަތަ ނިޔަތްތަކެއް ކުރުމަކީ ވެސް ދޭހަވާ ގޮތަކަށް ބުނެފައިވާ އެއްވެސް ހެކިބަހެއް، ދައުލަތުގެ ހެކިބަސް ދޭން ބުނެފައި ކަމަށް ބުނާ ކަމެއް ނެތް ނަމަ ހެކިވެރިއަކު ގޮތުގައި ހެކިބަސް ނުދިނަސް ކޯޓުން ދެކޭ ގޮތުގައި ހުކުމް ނުކުރެވޭނެއެވެ. އެ ހެކިބަހުގެ ހިމާޔަތް ލިބިގެންވާ ހެކިވެރިއާ ދިމާލަށް ހެކިބަހުގެ ހަމަތަކަށް ނިސްބަތްވާ ކަމެއް ވެސް ނުވެއެވެ. އެ ހެކިވެރިންގެ ހެކިބަހާ ގުޅުވައިގެން ސާބިތުވާ ކަމެއް ފެންނަން ނެތް ކަމަށާއި، ހެކިވެރިއާ ދިމާލަށް ކުރާ ސުވާލެއް ނުވަތަ ބަހެއް ކަމަށް ނުވެއެވެ. ނަމަވެސް ހެކިބަސް ދީފައިވާ ހެކިބަހުގެ ސަބަބުން ތުހުމަތު ކުރެވޭ ކަމެއް ކުރި ހެކިވެރިޔާ ހެކިބަސް ދިނުމުގެ ހައްގެއް ނެތެވެ. ނަމަވެސް

---

[240] އިންޑިއާގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ 2011 ވަނަ އަހަރުގެ ކްރިމިނަލް އަޕީލް ނަންބަރު 1719.

އެކުގައި ކުށްކުރި މީހާގެ ހެކިބަހާ ގުޅިގެންވާ ޝައްކުތަކެއް ފިލުވައިލެވިއްޖެ ނަމަ، ބާރު ދެނިވި ހެއްކާ ނުލައި ދަޢުވާލިބޭ މީހާގެ މައްޗަށް ކުށް ސާބިތުކުރުމަށް އެކަނި ކުށްކުރިމީހާގެ ހެކިބަހެއް ފުދެއެވެ."[241]

އިސްމާއިލް އާދަމް ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް[242] ގަޟިއްޔާގައި ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުން ކުރި ހުކުމުގައި ބުނެފައިވަނީ އަޙްމަދު ޢަބްދުﷲ ޢަލީ އާ މައްސަލައިގައި ތުހުމަތުކުރެވޭ އެއް ފަރާތް ކަމަށް ވުމުން އަޙްމަދު ޢަބްދުﷲ އިސްމާއިލް އާދަމްއާ އިދިކޮޅަށް ދީފައިވާ ހެކިބަހަކީ އިސްމާއިލް އާދަމްގެ މައްޗަށް ކުށް ސާބިތުކުރުމަށް ގަބޫލުކުރެވޭނެ ހެކިބަހެއް ނޫން ކަމަށެވެ. ހަމަ އެގޮތަށް މުޙައްމަދު ރަޝީދު ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް[243] ގަޟިއްޔާގައި ހައިކޯޓުން ކުރި ހުކުމުގައި ބުނެފައިވަނީ، މި މައްސަލައިގައި ދަރުނަކޯޓުގައި ދަޢުވާލިބިފައިވާ މުޙައްމަދު ރަޝީދު 27 ޑިސެމްބަރު 2007 ދުވަހު ބިސްމަކާއި އުޒަސްތަކަށް އަރުވުމަށްފަހު އެއީ މުޙައްމަދު ރަޝީދުގެ އަމިއްލަ ބޯޓުމަތިން ލޯޖިކަރި ބިސްމަކާއި ކަމަށް މުޙައްމަދު ރަޝީދު ބުނިކަމަށް އިބްރާހިމް ޝިހާބު ބުނެފައިވީ ނަމަވެސް، މިކަމަށް މުޙައްމަދު ރަޝީދު އިންކާރުކޮށްފައިވާ އިރު، އިބްރާހިމް ޝިހާބަށް ދައުލަތުން ޖިނާއީ ކޯޓުން ހުކުމެއް ހަމަ އެ މައްސަލައިގައި ތުހުމަތުކުރެވި އެއްބާރުލުމަކަށް ވުމުން، އިބްރާހިމް ޝިހާބު، މުޙައްމަދު ރަޝީދުގެ މައްޗަށް ކުށް ސާބިތުކުރުމަށް މުޙައްމަދު ރަޝީދާ ދެކޮޅަށް ދީ ހެކިބަސް ގަބޫލުނުކުރެވޭނެ ކަމަށެވެ.

ޙައްދު ފަރުޟުވާ ކުށުގެ ހެކިބަސް

ޤުރުއާނާއި ސުންނަތުގައިވާ ޙައްދުތަކާބެހޭ ކުށް ސާބިތުކުރުމާއި ހެކިބަހާ ބެހޭ ގަވާއިދުތަކެއްވެއެވެ.

وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ (ސޫރަތުއް ނިސާގެ 135 ވަނަ އާޔަތް)

މާނަ: އިއްފަތްތެރި އަންހެނުންނަށް ޒިނޭގެ ތުހުމަތު (އެކަމުގެ މައްޗަށް) ހަތަރު ހެކިން ނުގެނައިއްޔާ، ފަހެ، އެއުރެންގެ ގައިގައި އަށްޑިހަ ޗާބުކު ޖަހާށެވެ! އަދި ދުވަހަކުވެސް އެއުރެންގެ ހެކިބަހެއް ގަބޫލު ނުކުރާށެވެ! އަދި އެއުރެންނީ ހަމަ، ފާސިޤުންނެވެ.

---

[241] See, Sheshanna Bhumanna Yadav v. State of Maharashtra, (1970) 2 SCC 122, at page 126; see also, Piara Singh v. State of Punjab, (1969) 1 SCC 379, at page 384, where the Supreme Court of India held: "*An accomplice is undoubtedly a competent witness under the Indian Evidence Act. There can be, however, no doubt that the very fact that he has participated in the commission of the offence introduces a serious taint in his evidence and courts are naturally reluctant to act on such tainted evidence unless it is corroborated in material particulars by other independent evidence.*"

[242] 2010/HC-A/61

[243] 2010/HC-A/08

ނަމަވެސް ތިރީގައިވާ އާޔަތަށް ބިނާކޮށް، މިފަދަ މީހުން ތައުބާވެ އެމީހަކު އިސްލާހުވެއްޖެނަމަ އެމީހެއްގެ ހެކިބަސް ގަބޫލުކުރެވިދާނެ ކަމާމެދު އިލްމުވެރިންގެ މެދުގައި ޚިލާފު އުފެދިފައިވެއެވެ.

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِن بَعْدِ ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ (ސޫރަތުއް ނޫރުގެ 5 ވަނަ އާޔަތް)

މާނަ: އެއުރެން ތައުބާވެ (އަމަލުތައް) އިސްލާހުކޮށްފިމީހުން ފިޔަވައެވެ. ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، اللهُ، ގިނަގިނައިން ފާފަފުއްސަވާ، ރަޙްމަތްތެރި ކަލާނގެއެވެ.

ހެކިންގެ އަދަދު

ހެކިންގެ ހެކިބަހުން ކަމެއް ސާބިތުކުރުމަށް މަދުވެގެން ދެ ހެކިންގެ ހެކިބަސް ބޭނުންވާނެ ކަމަށް އިލްމުވެރިން އިއްތިފާޤުވެއެވެ.[244] ބަޤަރާ ސޫރަތުގެ 282 ވަނަ އާޔަތުގައި الله ވަޙީކުރައްވަނީ:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ إِذَا تَدَايَنتُم بِدَيْنٍ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ وَلْيَكْتُب بَّيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ وَلاَ يَأْبَ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللّهُ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللّهَ رَبَّهُ وَلاَ يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا فَإن كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لاَ يَسْتَطِيعُ أَن يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ وَاسْتَشْهِدُواْ شَهِيدَيْنِ من رِّجَالِكُمْ فَإِن لَّمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّن تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاء أَن تَضِلَّ إْحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الأُخْرَى وَلاَ يَأْبَ الشُّهَدَاء إِذَا مَا دُعُواْ وَلاَ تَسْأَمُوْاْ أَن تَكْتُبُوْهُ صَغِيرًا أَو كَبِيرًا إِلَى أَجَلِهِ ذَلِكُمْ أَقْسَطُ عِندَ اللّهِ وَأَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَأَدْنَى أَلاَّ تَرْتَابُواْ إِلاَّ أَن تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلاَّ تَكْتُبُوهَا وَأَشْهِدُوْاْ إِذَا تَبَايَعْتُمْ وَلاَ يُضَآرَّ كَاتِبٌ وَلاَ شَهِيدٌ وَإِن تَفْعَلُواْ فَإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ وَاتَّقُواْ اللّهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللّهُ وَاللّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

(އަލްބަޤަރާ ސޫރަތުގެ 282 ވަނަ އާޔަތް، 2:282)

---

[244] Abu alfaraj Maha, 'Evidence in Islamic law: reforming the Islamic evidence law based on the federal rules of evidence' (2011) 13 Journal of Islamic Law and Culture 147.

އޭ އީމާންވެއްޖެ މީސްތަކުންނޭވެ! ކަނޑައެޅި އެނގިގެންވާ މުއްދަތަކަށް، ތިޔަބައިމީހުން ދަރަންޏެއްގެ މުޢާމަލާތެއް ކޮށްފިނަމަ، ފަހެ، އެ ދަރަންޏެއް ތިޔަބައިމީހުންގެ ދެމެދުގައި ލިޔާ މީހަކު ޢަދުލުވެރިކަމާއެކު (އުނި އިތުރު ކުރުމެއް ނެތި، އެއުރެން އެއްބަސްވީގޮތަކަށް، އެ ދަރަނީގެ ލިޔުން) ލިޔާހުށިކަމެވެ! ލިޔާ މީހާ (ކާތިބުން ލިޔުމަށް އެދިއްޖެނަމަ) އޭނާއަށް ﷲ ލިޔަން އުނގަންނައިދެއްވި ގޮތަށް ލިޔެދިނުމަށް އިންކާރު ނުކުރާނެއެވެ. ފަހެ، އޭނާ ލިޔާހުށިކަމެވެ! އަދި، އެމީހެއްގެ މައްޗަށް ޙައްޤު އޮތް މީހާ (އެބަހީ: ދަރަނިވެރިޔާ ލިޔާ މީހާއަށް) ލިޔުއްވާހުށިކަމެވެ! އަދި، އޭނާގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ކަމުގައިވާ ﷲ އަށް، އޭނާ ތަޤްވާވެރިވާހުށިކަމެވެ! އަދި، އެއިން އެއްވެސް އެއްޗެއް އުނި ނުކުރާހުށިކަމެވެ! ފަހެ، އެމީހެއްގެ މައްޗަށް ޙައްޤު އޮތް މީހާ (އެބަހީ: ދަރަނިވެރިޔާ) ހަމަބުއްދިނުވާ މީހަކު ކަމުގައިވާނަމަ (އެބަހީ: ވިސްނުމެއްނެތި ހަރަދުކުރާ އިސްރާފުކުރާމީހެއް، އުޅުނިކޮށް މީހަކު ކަމުގައިވާނަމަ) ނުވަތަ (ދަރަނިވެރިޔާ) ނިކަމެތިއެއް ކަމުގައިވާނަމަ، (އެބަހީ: ކުޑަކުއްޖަކު، ނުވަތަ މުސްކުޅިވެފައިވާ މީހަކު ކަމުގައިވާނަމަ) ނުވަތަ (ދަރަނިވެރިޔާއަށް) އޭނާ އަމިއްލައަށް ލިޔުއްވުމުގެ ކުޅަދާނަކަން ނުވާނަމަ ކަމުގައިވާނަމަ، ފަހެ، ޢަދުލުވެރިކަމާއެކު އޭނާގެ ވަލީކަމުގައިވާ ވެރިޔާ (އެ ދަރަނިވެރިޔާގެ) ލިޔުއްވާހުށިކަމެވެ! އަދި، (މީހުންގެ ތެރެއިން) ތިޔަބައިމީހުންގެ ފިރިހެނުންގެ ތެރެއިން ހެކިވެރިން ދެމީހަކު ހެކިވެރިކުރާށެވެ. ފަހެ، ދެ ފިރިހެނުން ނުވާނަމަ، ފިރިހެނަކާއި އަންހެނުން ދެމީހަކު (ހެކިވެރިކުރާށެވެ). އެއީ ތިޔަބައިމީހުން ރުހޭ ހެކިވެރިންގެ ތެރެއިންނެވެ. (އެދެމީހުންކުރެ) އެކަކު ހަނދާން ނެތިއްޖެނަމަ، އަނެކަކު ހަނދާންކޮށްދިނުމަށެވެ. އަދި (ހެކިބަސް ދިނުމަށް) ގޮވައިފިނަމަ ހެކިވެރިން ދެކޮޅު ނުހަދާހުށިކަމެވެ! އަދި (އެ ދަރަނި) ކުޑަކަމުގައިވިޔަސް، ނުވަތަ ބޮޑު ކަމުގައިވިޔަސް، އެ ދަރަނީގެ މުއްދަތާ ހަމައަށް ލިޔުމަށް ފުރަތަމަވެ ނުލާހުށިކަމެވެ! އެގޮތް ﷲ ގެ ހަޟްރަތުގައި އެންމެ ޢަދުލުވެރި ގޮތެވެ. އަދި، ހެކި ދިނުމުގައި ސާބިތުކަން ބޮޑުވެގެންވާ ގޮތެވެ. އަދި، ހެކިބަސްދިނުމުގައި ޝައްކު ނުކުރުމަށް ގާތްވެގެންވާ ގޮތެވެ. ތިޔަބައިމީހުން ދެމެދުގައި ބަދަލުކުރާ ވިޔަފާރިއެއް ކަމުގައި ހާޒިރުކޮށް ހުރި ވިޔަފާރިއެއް ކަމުގައިވާނަމަ މެނުވީއެވެ. ފަހެ، ތިޔަބައިމީހުން އެ ވިޔަފާރި ނުލިޔުމުގައި ތިޔަބައިމީހުންގެ މައްޗަށް ކުށެއް ނުވެއެވެ. އަދި ގަނެ ވިއްކާއިރު ހެކިވެރިކުރާހުށިކަމެވެ! (ނުވަތަ، އެ ލިޔާމީހާއާއި ހެކިވެރިޔާއަށް ގެއްލުމެއް ނުދޭހުށިކަމެވެ! ނުވަތަ، ލިޔާމީހާއާއި ހެކިވެރިޔާގެ ގެއްލުމެއް ނުދޭހުށިކަމެވެ.) ހެކިވެރިޔާގެ (ނުކިޔަމަންތެރިކަން) ކަމުގައިވާނެއެވެ، ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، އެހެން ހެކިވެރިޔާގެ ބައްޔަކުގައިވާ (ނުކިޔަމަންތެރިކަމެއް) ފާސިޤުވުމެއް ކަމުގައިވެއެވެ. ހެކިވެރިޔާ، ﷲ އަށް ތަޤްވާވެރިވާށެވެ! ﷲ، ހެކިވެރިޔާއަށް އުނގަންނައިދެއްވަމުއެވެ. ﷲ އީ، ކޮންމެ ކަމެއް ދެނެވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެއެވެ.

މި އަދަދަކީ މަދަނީ ބައެއް މުޢާމަލާތްތަކުގައި ވިޔަފާރީ ޢުޤޫދުތަކުގައި ބޭނުންވާ އަދަދު ކަމަށް ނަމަވެސް، މި އަދަދު ޖިނާއީ މައްސަލަތަކުގައި ސާބިތުކުރުމަށް ބޭނުންވާ ހެކިވެރިން ގިނަ ވެސް ކުރެވިދާނެއެވެ. މަދަނީ މުޢާމަލާތްތަކުގައި އެންމެ ދެމީހުން ހުރިނަމަ ހެކިވެރިޔާގެ ހެކިބަސް ގަބޫލުކުރެވޭ ހެކިވެރިންގެ އަދަދާ ގުޅިގެން ހަމަޖެހިފައިވާ ސާބިތުކުރުމުގެ ޢަދަދެވެ. ވިއްކުމާއި ގަތުން، ދަރަނިދިނުމާއި ކުއްޔަށްދިނުމާއި ހިބައެއް ދިނުމާއި ވަޞިއްޔަތާއި ކަހަލަ ކަންތައްތަކުގައި ސާބިތުކުރުމަށް ބޭނުންވާ ހެކިވެރިންގެ ޢަދަދު ބަޔާންކޮށްފައިވެއެވެ.[245] ޖިނާއީ ބާބުތަކުގައި ވީނަމަވެސް، މަދަނީ މުޢާމަލާތްތަކުގެ ތެރެއިން ބައެއް މުޢާމަލާތްތަކާ އެއްގޮތަށް ޖިނާއީ މުޢާމަލާތްތަކުގައިވެސް އެއް ހެކިވެރިޔާގެ ހެކި ބަހާއި ދެހެކިވެރިންގެ ހެކިބަސްވެސް ސާބިތުކުރުމަށް ބޭނުންވެއެވެ.[246]

---

[245] Judiciary the Means Ahmed Al-Hussari, fIlm al-Qada Adelat al-Ithbat fi al-Fiqh al-Islami [The Science of the of Evidence in Islamic Jurisprudence], Vol. 1, Beirut (Dar al-Kitab al Arabi) p.22.

[246] Ibid.

ކުރިއަރާފައިވާ އެހެން ގާނޫނީ ނިޒާމުތަކުގާ އެއްފަދައިން އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި ކޮންމެ މީހަކުވެސް އެމީހެއްގެ މައްޗަށް ޝަރީޢަތުން ކުށް ސާބިތުވެއްޖެކަން ކަނޑައަޅަންދެން ބަރީއަ މީހެކެވެ. އެހެންކަމުން، ކުށް ސާބިތުކުރުމުގެ ބުރަ އޮންނަނީ ދައުވާކުރާ ފަރާތަކަށެވެ. މީހެއްގެ މައްޗަށް ތުހުމަތުކުރެވޭ ކުށުގެ ސީރިއަސްކަމުގެ ނިސްބަތުން ދައުވާ ސާބިތުކޮށްދިނުމަށް ހުށަހަޅަންޖެހޭ ހެކީގެ އަދަދު އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި ހަރުކަށިކޮށްފައި ވެއެވެ. އެ ބޭނުމަށްޓަކައި، ބައެއް ބާވަތުގެ ހައްދުތަކާއި ކުށްތައް ސާބިތުކުރުމަށް ބޭނުންވާ ހެކިންގެ އަދަދު އިސްލާމީ ޝަރީޢާގައި ކަނޑައެޅިފައިވެއެވެ.

ހަތަރު ހެކިން

ހަތަރު ހެކިންގެ ހެކިބަހުން ޒިނޭ ސާބިތުކުރުވޭނެއެވެ.

وَاللاَّتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِن نِّسَآئِكُمْ فَاسْتَشْهِدُواْ عَلَيْهِنَّ أَرْبَعةً مِّنكُمْ فَإِن شَهِدُواْ فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتَّىَ يَتَوَفَّاهُنَّ الْمَوْتُ أَوْ يَجْعَلَ اللّهُ لَهُنَّ سَبِيلاً (އައްނިސާ ސޫރަތުގެ 15 ވަނަ އާޔަތް)

މާނަ: ތިޔަބައިމީހުންގެ އަންހެނުންކުރެ ހުތުރުކަން ބޮޑުވެގެންވާ ފާފަ ގެނެސްގަންނަ މީހުންނާމެދު، (އެބަހީ: ޒިނޭކުރާ މީހުންނާމެދު) ތިޔަބައިމީހުންގެ ތެރެއިން ހަތަރު ހެކިން، އެކަނބަލުންގެ މައްޗަށް ހެކިކުރުވާށެވެ! ފަހެ، އެމީހުން ހެކިދީފިނަމަ، މަރު، އެކަނބަލުން އޮޅުވައިލުމަށް ދާންދެން (އެބަހީ: މަރުވެއްޖެއުމަށް ދާންދެން) ނުވަތަ، އެކަނބަލުންނަށް ﷲ މަގެއް ދައްކަވައިދެއްވަން ދާންދެން، ގޭގައި އެކަނބަލުން ބަންދުކުރާށެވެ! (އިތުރު ބަޔާން: މަގެއް ދައްކަވާދޭ އެބަސްފުޅުގެ މާނައަކީ، އެކަނބަލުންނަށް ދޭން ޙައްދު ކަނޑައަޅުއްވައި އެންގެވުމެވެ. އެކަން އޮތީ ސޫރަތުއް ނޫރުގެ ދެވަނަ އާޔަތުން އަންގަވާފައެވެ.)

لَوْلَا جَاؤُوا عَلَيْهِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاء فَإِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشُّهَدَاء فَأُوْلَئِكَ عِندَ اللَّهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ (އައްނޫރު ސޫރަތުގެ 13 ވަނަ އާޔަތް)

މާނަ: އެކަމުގެ މައްޗަށް އެމީހުން ހަތަރު ހެކިން ނުގެނައީ ކީއްވެގެން ހެއްޔެވެ؟ ފަހެ، އެމީހުން (އެކަން ދުށުނު) ހެކިން ނުގެނައިރުން، ފަހެ، ﷲ ގެ ހަޟްރަތުގައި އެމީހުންނީ ހަމަ ދޮގުހަދާ މީހުންނެވެ.

ޖުމްހޫރު އިލްމުވެރިން ފިޤުހުވެރި މި ހަތަރު ހެކިން ވާންޖެހޭނީ ފިރިހެނުންނެވެ.[247] ނަމަވެސް ބައެއް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވަނީ ހަތަރު ފިރިހެނުންގެ ހެކިބަހުގެ ބަދަލުގައި ތިން ފިރިހެނުންނާއި ދެ އަންހެނުންގެ ހެކިބަހުން ޒިނޭ ސާބިތުވާނެ ކަމަށެވެ. އަދި އެއް އަންހެނުންގެ ހެކިބަހުގެ [illegible] ދެ އަންހެނުންގެ ހެކިބަސް [illegible] ކަމަށެވެ. އަދި [illegible] ހަތަރު އަންހެނުންގެ ހެކިބަހުން ޒިނޭ ސާބިތުވާނެކަމަށެވެ.[248]

---

[247] Mahmud Saedon A. Othman, *An Introduction to Islamic Law of Evidence*, The Open Press (M) Sdn Bhd (2003, Kuala Lumpur), p.62.

[248] .125Anwarullah, *Principles of Evidence in Islam*, (1999) Shariah Academy, Islam Abad,

ނަމަވެސް ބަޔަކު އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި ހަމައެކަނި އަންހެނުންގެ ޙަބަލުގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށް ޒިނާ ސާބިތުވާ ހިނދު، ހައްދު ޤާއިމު ނުކުރެވޭނެ އެވެ. އެފަދަ މައްސަލަތަކުގައި ކަނޑައަޅާނީ ތަޢުޒީރުގެ އަދަބެވެ. ޒިނާގެ ތުހުމަތު ކުރެވިފައިވާ މީހާގެ މައްޗަށް ހައްދު ދިނީ ހަމައެކު ހުކުމްނަމަ ވެސް މަދު އަދަދެއްގެ ހެކިން ކަމަށްވެފައި، އެ ހެކިބަހަކީ އިތުބާރުހިފޭ ހެކިބަހެއް ކަމުގައިވާނަމަ، އެ ހެކިބަހަކީ ގަބޫލުކުރެވިދާނެ ހެކިބަހެއް އެވެ. ނަމަވެސް އެފަދަ މައްސަލަތަކުގައި ކަނޑައަޅާނީ ތަޢުޒީރުގެ އަދަބެވެ.[249]

ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ. މުޙައްމަދު ޒަޢީމު

2017/HC-A/352

ފާހަގަކުރެވުނު ނުކުތާތައް

1- ނިލަންދެއަތޮޅު ދެކުނުބުރީ ކުޑަހުވަދޫ މެޖިސްޓްރޭޓް ކޯޓުގެ ނަންބަރު 05/M8C/2017 ޤަޟިއްޔާއަކީ، މުޙައްމަދު ޒަޢީމު، ފާޠިމަތު ޝަމީމާއާއެކު ޒިނާކުރިކަމުން އިންކާރުކުރި ނަމަވެސް ފާޠިމަތު ޝަމީމާ 13 އޭޕްރީލް 2016 ގައި، ހެދި. ކުޑަހުވަދޫ ރީޖަނަލް ހޮސްޕިޓަލްގައި ވިހާފައިވާ އަންހެން ކުއްޖަކީ، ފާޠިމަތު ޝަމީމާ، މުޙައްމަދު ޒަޢީމު އާއި ބަދުއަޚްލާޤީ އަމަލު ހިންގައި ޒިނާކުރުމުގެ ސަބަބުން ލިބިފައިވާ ކުއްޖެއްކަމަށް ފާޠިމަތު ޝަމީމާ ބުނާތީއާއި، އަދި އެ ކުއްޖާގެ ޑީ.އެން.އޭ އާއި މުޙައްމަދު ޒަޢީމުގެ ޑީ.އެން.އޭ އާ ދިމާވާތީ، ޤާނޫނު ނަންބަރު 09/2014 (ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޤާނޫނުލްޢުޤޫބާތު) ގެ 411 ވަނަ މާއްދާގެ (ހ) ގެ 1 ވަނަ ނަންބަރާ ހަވާލާދީ އެމާއްދާގެ (ނ) ގެ ދަށުން މުޙައްމަދު ޒަޢީމުގެ މައްޗަށް ދައުލަތުން ކުރި ޒިނާކުރުމުގެ ކުށުގެ ދައުވާއާ ގުޅިގެން، އެކޯޓުން ބަލާފައިވާ ޤަޟިއްޔާއެއްކަން އެނގެން އޮތެވެ.

2- އިސްތިއުނާފުކުރެވިފައި މިވާ ނިލަންދެއަތޮޅު ދެކުނުބުރީ ކުޑަހުވަދޫ މެޖިސްޓްރޭޓް ކޯޓުގެ ނަންބަރު 05/M8C/2017 ޤަޟިއްޔާގައި ހުކުމްކުރައްވާފައިވަނީ، "ދަންވަރު، މި މައްސަލައަށް ލިބިފައިވާ ބައްޔިނާތަކާއި ފާހަގަކުރެވޭ ނުކުތާތަކުގެ މައްޗަށް ރިޢާޔަތްކޮށް ދައުލަތުގެ ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ ފަރާތުން މުޙައްމަދު ޒަޢީމު ފާޠިމަތު ޝަމީމާއާއެކު ޒިނާކުރިކަން ކާގާ މިދައުވާއަށް އިންކާރުކުރެވިފައިވާކަމާ، މިދައުވާ ސާބިތުކުރުމަށް ދައުލަތުން ހުށަހެޅި ހެކިބަސް ގަބޫލުކުރެވިގެން، މުޙައްމަދު ޒަޢީމުގެ މައްޗަށް ކުރި ޒިނާކުރުމުގެ މިދައުވާ ސާބިތުވާކަމުގައި ކަނޑައަޅައި މިގޮތުގެ މަތިން ހުކުމްކޮށް މިގޮތަށް ނިންމީއެވެ." މިފަދައިންކަން އެ ޤަޟިއްޔާގެ ޝަރީޢަތް ނިމުނު ގޮތުގެ ރިޕޯޓުން އެނގެން އޮތެވެ.

3- ނިލަންދެ އަތޮޅު ދެކުނުބުރީ ކުޑަހުވަދޫ މެޖިސްޓްރޭޓް ކޯޓުގެ ނަންބަރު 05/M8C/2017 ޤަޟިއްޔާ އެ ކޯޓުން ނިންމަވާފައިވަނީ ޝަރުޢީ ގާނޫނީ ހަމަތަކާ ޚިލާފަށް ކަމަށްބުނެ ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ ފަރާތުން އެ ޤަޟިއްޔާ އިސްތިއުނާފުކުރަމުން، އަންނަނިވި ނުކުތާތައް ފާހަގަކޮށް، އެނުކުތާތަކާމެދު ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުގެ ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި ވާހަކަދައްކާފައިވެއެވެ. އެއީ،

- **ފުރަތަމަ ނުކުތާއަކީ،** ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޖުމްހޫރިއްޔާގެ ޤާނޫނުއަސާސީގެ 51 ވަނަ މާއްދާގެ (ހ) ގައިވާ އުޞޫލާއި، ޤާނޫނު ނަންބަރު 09/2014 (ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޤާނޫނުލްޢުޤޫބާތު) ގެ 411 ވަނަ މާއްދާގެ (ސ) އާ ޚިލާފަށް މައްސަލަ ނިންމާފައިވާ ކަމަށް ބުނެ ފާހަގަކުރި ނުކުތާއެވެ.
- **ދެވަނަ ނުކުތާއަކީ:** ދައުލަތުން މުޙައްމަދު ޒަޢީމުގެ މައްޗަށް ކުރި ޒިނާކުރުމުގެ ކުށުގެ ދައުވާއަށް މުޙައްމަދު ޒަޢީމު އިންކާރު ކުރުމާ ގުޅިގެން ދައުލަތުން ދައުވާ ސާބިތުކުރުމަށް ހުށަހެޅި ގޮތަށް ހުށަހަޅާފައިވާތީ، ދައުލަތުން ހުށަހަޅާ

---

[249] Ibid.

ހެއްކާއި ގަރީނާތަކަށް އެކަށީގެންވާ މިންވަރަށް ރިޢާޔަތް ނުކުރައްވައި، ޤާނޫނު ނަންބަރު 13/2010 (ދިވެހިރާއްޖޭގެ ފަނޑިޔާރުންގެ ޤާނޫނު) ގެ 5 ވަނަ މާއްދާއާ ޚިލާފަށް މައްސަލަ ނިންމަވާފައިވާ ކަމަށް ބުނެ ފާހަގަކުރި ނުކުތާއެވެ.

4- ނިލަންދެއަތޮޅު ދެކުނުބުރި ކުޑަހުވަދޫ މެޖިސްޓްރޭޓް ކޯޓުގެ ނަންބަރު 05/M8C/2017 ގަޟިއްޔާ، އިސްތިއުނާފު ކުރުމަށް ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ ފަރާތުން ހުށަހަޅާފައިވާ ނުކުތާތަކަކީ، އެނުކުތާތަކާގުޅޭގޮތުން ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުގެ ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި، މައްސަލައިގައި ހިމެނޭ ދެފަރާތުން ދައްކާފައިވާ ވާހަކަތަކާއި ހުށަހެޅިފައިވާ ލިޔެކިޔުންތަކުގެ މައްޗަށް ބަލައި، ގާނޫނީ ނަޒަރަކުން ވިސްނާ ބެލުމުން، އަންނަނިވި ކަންތައްތައް ފާހަގަކުރެވިފައިވެއެވެ.

4·1- ނިލަންދެއަތޮޅު ދެކުނުބުރި ކުޑަހުވަދޫ މެޖިސްޓްރޭޓް ކޯޓުގެ ނަންބަރު 05/M8C/2017 ގަޟިއްޔާގައި، މުޙައްމަދު ތައުފީޤު، ފާތިމަތު ޝަމީމާއާއެކު ޒިނާކުރިކަމަށް އިންކާރުކުރި ނަމަވެސް ފާތިމަތު ޝަމީމް 13 އޮގަސްޓް 2016 ގައި، ހދ. ކުޅުދުއްފުށީ ރީޖަނަލް ހޮސްޕިޓަލްގައި ވިހާފައިވާ އަންހެން ކުއްޖާއަކީ، ފާތިމަތު ޝަމީމާ، މުޙައްމަދު ތައުފީޤާ އެކު ބަދުއަޚްލާޤީ އަމަލު ހިންގައި ޖިންސީގުޅުމުގެ ސަބަބުން ލިބިފައިވާ ކުއްޖެއްކަމަށް ފާތިމަތު ޝަމީމާ ބުނާތީއާއި، އަދި އެ ކުއްޖާގެ ޑީ.އެން.އޭ އާއި މުޙައްމަދު ތައުފީޤުގެ ޑީ.އެން.އޭ އާ ދިމާވާތީ، ޤާނޫނު ނަންބަރު 2014/09 (ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޤާނޫނުލްޢުޤޫބާތު) ގެ 411ވަނަ މާއްދާގެ (ހ) ގެ 1ވަނަ ނަންބަރާއި ހަވާލާދީ އެމާއްދާގެ (ށ) ގެ ދަށުން، ދައުލަތުން މުޙައްމަދު ތައުފީޤުގެ މައްޗަށް ޒިނާ ކުރުމުގެ ކުށުގެ ދައުވާކުރައްވާފައެވެ.

4·2- ދައުލަތުން މުޙައްމަދު ތައުފީޤުގެ މައްޗަށް ކުރި ޒިނާކުރުމުގެ ކުށުގެ ދައުވާއަށް މުޙައްމަދު ތައުފީޤު އިންކާރުކޮށްފައިވާކަން އެނގެން އޮތެވެ.

4·3- މުޙައްމަދު ތައުފީޤު، ބ. ގޮއިދޫ ނޫއަލި ފާތިމަތު ޝަމީމާއާއި ޖިންސީގުޅިކަމަށް ބުނެ ކުރި ދައުވާއަށް މުޙައްމަދު ތައުފީޤު އިންކާރުކޮށްފައި ވާތީއާއި، އެދައުވާ ސާބިތުކުރުމަށް ދައުލަތުން ހުށަހެޅި ހެކިތަކާއި ގަރީނާއިން މުޙައްމަދު ތައުފީޤުގެ މައްޗަށް ކުރި ޒިނާކުރުމުގެ ކުށުގެ އެ ދައުވާ ސާބިތުނުވާކަމުގައި ކަނޑައަޅައި އެގޮތުގެ މަތިން، ނިލަންދެއަތޮޅު ދެކުނުބުރި ކުޑަހުވަދޫ މެޖިސްޓްރޭޓް ކޯޓުގެ ނަންބަރު 05/M8C/2017 ގަޟިއްޔާގައި ހުކުމް ކުރައްވާފައިވާކަން އެ ގަޟިއްޔާގެ ޝަރީޢަތް ނިމުނު ގޮތުގެ ލިޔުމުން އެނގެން އޮތެވެ.

4·4- "ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޖުމްހޫރިއްޔާގެ ޤާނޫނުއަސާސީގެ 51 ވަނަ މާއްދާގެ (ހ) ގައިވާ އުސޫލާއި، ޤާނޫނު ނަންބަރު 09/2014 (ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޤާނޫނުލްޢުޤޫބާތު) ގެ 411 ވަނަ މާއްދާގެ (ށ) އާ ޚިލާފަށް މައްސަލަ ނިންމާފައިވާ ކަމަށް" ނެ ފާހަގަކުރި ނުކުތާއާއި، "ދައުލަތުން މުޙައްމަދު ތައުފީޤުގެ މައްޗަށް ކުރި ޒިނާކުރުމުގެ ކުށުގެ ދައުވާއަށް މުޙައްމަދު ތައުފީޤު ންކާރުކުރުމާ ގުޅިގެން ދައުވާ ސާބިތުކުރުމަށް ދައުލަތުން ހެއްކާއި ގަރީނާ ހުރިހާ ގޮތަކުން ބަލައިފައިވާނަމަ، ދައުލަތުން ހުށަހެޅި ހެއްކާއި ރީނާތަކަށް އެކަށީގެންވާ މިންވަރަށް ރިޢާޔަތް ނުކުރައްވައި، ޤާނޫނު ނަންބަރު 13/2010 (ދިވެހިރާއްޖޭގެ ފަނޑިޔާރުންގެ ޤާނޫނު) 5ވަނަ މާއްދާއާ ޚިލާފަށް މައްސަލަ ނިންމަވާފައިވާ ކަމަށް" ބުނެ ފާހަގަކުރި ނުކުތާތަކަށް ޝަރީޢަތުން ނަޒަރުކުރާއިރު؛

(ހ) ޤާނޫނު ނަންބަރު 2014/09 (ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޤާނޫނުލްޢުޤޫބާތު) ގެ 411 ވަނަ މާއްދާގެ (ހ) ގެ 1 ވަނަ ންބަރާއި ހަވާލާދީ އެމާއްދާގެ (ށ) ގެ ދަށުން، މުޙައްމަދު ތައުފީޤުގެ މައްޗަށް ދައުލަތުން ކުރި ޒިނާކުރުމުގެ ކުށުގެ ދައުވާގެ ބިނާވެފައިވަނީ، ގޮއިދޫ / ނޫއަލި، ފާތިމަތު ޝަމީމާ 13 އޮގަސްޓް 2016ގައި، ހދ. ކުޅުދުއްފުށީ ރީޖަނަލް ހޮސްޕިޓަލްގައި ވިހެއި ކުއްޖާއަކީ، މުޙައްމަދު ތައުފީޤާ ޖިންސީގުޅުމުގެ ސަބަބުން ލިބިފައިވާ އްޖެއްކަމަށް، ފާތިމަތު ޝަމީމާ ބުނާ ބުނުމުގެ މައްޗަށާއި، ވިހެއި ކުއްޖާގެ ޑީ.އެން.އޭ އާއި މުޙައްމަދު ތައުފީޤުގެ ޑީ.އެން.އޭ އާ ދިމާވުމާ އެ އަސާސްގެ މައްޗަށްކަމަށް، އިސްތިއުނާފު ކުރެވުނު ނިލަންދެއަތޮޅު ދެކުނުބުރި ކުޑަހުވަދޫ މެޖިސްޓްރޭޓް

ޓުގެ ނަންބަރު 05/M8C/2017 ޤަޟިއްޔާގެ ޝަރީޢަތް ނިމުނުގޮތުގެ ރިޕޯޓުންނާއި އަދި މި މައްސަލައާ ގުޅިގެން ދައުލަތުގެ ރުމުން ދިފާޢުއްޔާގެ ހައިކޯޓުގެ ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި ދައްކާފައިވާ ވާހަކަތަކުން އެނގެން އޮތެވެ.

(ނ) ޖިނާކުރުމަކީ، ކައިވެނީގެ ގުޅުމާ ނުލައި ފިރިހެނެއްގެ ދަކަރުން ހިސާބު ގުޅުވާ އަންހެނެއްގެ ފަރުޖުގެ ތެރެއަށް ވެއްދުމެވެ. ދިފާޢުއްޔާގެ ގާނޫނުތަކުގައި ވާގޮތުން "ޖިނާކުރުން، ކަމަކީ ބެލެވެނީ ވަނީ، ފިރިހެނަކު އަންހެނެއްގެ ހިމެނި ނުލައި ދެމީހުން އެއްތަނަކަށް އެ އަންހެނާ ހުއްޓައި، އެހެން އަންހެނެއްގެ ފަރުޖުގެ ޖިނާކުރާ ފިރިހެނާގެ ދަކަރު ހިސާބު ދިމާވާ ކަމުގައި ވުމެވެ.

(ރ) ޖިނާއަކީ ބޮޑެތި ފާފަތަކުގެ ތެރެއިން ހިމެނޭ ހަމަވެ ކަމެކެވެ. ފުރުޤާން ސޫރަތުގެ 68 އާއި، 69 ވަނަ އާޔަތުގައި މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. وَٱلَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ ٱللَّهِ إِلَـٰهًا ءَاخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ ٱلنَّفْسَ ٱلَّتِى حَرَّمَ ٱللَّهُ إِلَّا بِٱلْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ ۚ وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ يَلْقَ أَثَامًا يُضَـٰعَفْ لَهُ ٱلْعَذَابُ يَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ وَيَخْلُدْ فِيهِۦ مُهَانًا މާނަ: "އަދި އެބައި މީހުންނަކީ މާތް الله އާ އެކު އެހެން އިލާހަކަށް އަޅުކަމުގެގޮތުން ދުޢާ ނުކުރާ މީހުންނެވެ. އަދި ޖިނާ ނުކުރާ މީހުންނެވެ. އެއީން ކަމެއް ކޮށްފި މީހާ، އޭނާގެ ފާފައިގެ ޖަޒާ ލިބޭނެއެވެ. އެ މީހަކަށް ޤިޔާމަތް ދުވަހު، އަދަބު ދެގުނަކޮށް އިތުރު ވެގެން ދާނެއެވެ. އަދި އިހާނެތިކަން ލިބި ނިކަމެތިކޮށް ކުރުވެވިގެން ހުރި އެ އަދަބުގެ ތެރޭގައި އެ މީހަކު ދެމިހުންނާނެއެވެ."

ޖިނާކުރުމަކީ އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި ހައްދު ކަނޑައެޅިފައިވާ ކުށެކެވެ. އެކަން ޙަރާމު ކުރައްވައި މާތް ރަސްކަލާނގެ ސޫރަތުގެ 32 ވަނަ އާޔަތުގައި މާތް الله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ސުބްޙާނަހޫ ވަތަޢާލާ، ޖިނާ ހަރާމްކުރައްވައި الإسراء { وَلَا تَقْرَبُوا۟ ٱلزِّنَىٰٓ ۖ إِنَّهُۥ كَانَ فَـٰحِشَةً وَسَآءَ سَبِيلًا } މާނައީ: "އަދި ތިޔަބައިމީހުން ޖިނާއާ ގާތްނުވާށެވެ! ހަމަކަށަވަރުން އެއީ ހުތުރުކަން ބޮޑުވެގެންވާ ފާފައެއްކަމުގައި ވެއެވެ. އަދި މަގެއްގެ ގޮތުން އެކަންތައް ހާދަހާ ނުބައިވެގެންވެއެވެ."

(ބ) ދިވެހިރާއްޖޭގެ ގާނޫނުގެ މައިގަނޑު މަސްދަރަކީ އިސްލާމްދީން ކަން އެނގެން އޮންނަކަމާއި، ޖިނާ ކުރުމުގެ ކުށަކީ އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި އެކަން ވަކި އުޤޫބާތެއް ބަޔާންވެގެން އޮތް ހައްދު ކަނޑައެޅިފައިވާ ކުށެއްކަމާއި، ޖިނާކުރުމުގެ ކުށާ ގުޅޭގޮތުން އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި އެކަން ކުރާ މީހުން ދެ ބައިކޮށް ބަހާލެވިގެންވާކަން ބަޔާންކޮށްދީފައިވާކަމާއި، އެއީ މުޙްޞަނުންނާއި، މުޙްޞަނުން ނޫން ކައިވެނިކޮށް ނުހުރި މީހުންނާއި، އެމީހުންގެ މައްޗަށް ޖެހޭ ކުށް ސާބިތުވުމުން، އަދަބު ކަނޑައެޅުމުގައި ތަފާތުތަކެއްވާކަން އެނގޭކަމާއި،

އެގޮތުން ޖިނާކުރާ މީހުންނަށް ހުރި އަދަބު ބަޔާންކުރައްވައި، سورة النور ގެ 02 ވަނަ އާޔަތުގައި މާތް الله ވަޙީކުރައްވާފައިވަނީ: ٱلزَّانِيَةُ وَٱلزَّانِى فَٱجْلِدُوا۟ كُلَّ وَٰحِدٍ مِّنْهُمَا مِا۟ئَةَ جَلْدَةٍ ۖ وَلَا تَأْخُذْكُم بِهِمَا رَأْفَةٌ فِى دِينِ ٱللَّهِ إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْـَٔاخِرِ ۖ وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَآئِفَةٌ مِّنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ މާނައީ "ޖިނާކުރާ އަންހެނާއި، ޖިނާކުރާ ފިރިހެނާއި ދެމީހުން ކޮންމެ މީހަކު ގައިގައި ސަތޭކަ، އިތުރުކުރުން ނެތި ޖަހާށެވެ. މާތްالله އާއި އާޚިރަތް ދުވަހަށް ތިޔަބައިމީހުން އީމާންވާކަމުގައި ވާނަމަ މާތްاللهގެ ދީނުގެ ތަންފީޛުކުރުމުގައި އެ މީހުންނަށް އޯގާތެރި ނުވާހުށިކަމެވެ. އަދި އެމީހުންނަށް އަދަބު ދެއްވާއިރު މުއުމިނުންގެ ތެރެއިން ބައެއް ހާޒިރުވާށެވެ."

ޖިނާކުރި އަދި މުޙްޞަނުންގެ އަދަބާ ބެހޭގޮތުން عبادة بن صامة ގެ ރިވާޔަތުން އިމާމް މުސްލިމް ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައި (ا لبِ ك رُ با لبِ كرِ جَ لدُ مِائَةٍ ثُمَّ نَ فئُ سَنَةٍ) މާނައީ "ބިކުރުވެރި ފިރިހެނަކު (އަބަދާ ކައިވެނިނުކޮށް ޖިނާކުރާ ފިރިހެނާއި އަންހެނާ) ޖިނާކޮށްފިނަމަ އޭނާ ކޮންމެ މީހެއްގެ ގައިގާ 100 (އެއްސަތޭކަ) ހެޅިފަހަރުން

ޖެހުމާއި އެތުރީމުން 01 (އެކެއް) އަހަރު ދުވަހުގެ މުއްދަތަށް ފޮނުވާލުމެވެ. (އެބަހީ އަރުވާލުމެވެ)"

(ބ) އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި ކަންކަން ސާބިތުކުރުމުގެ ވަސީލަތްތަކުގެ ތެރޭގައި އިޤްރާރާއި ބައްޔިނާ (ހެކިބަސް) ހިމެނެއެވެ. ޒިނާ ކުރިކަން 2 (ދޭއް) ގޮތަކުން ޝަރީޢަތުން ސާބިތުކުރެވެއެވެ. އެއީ ޒިނާ ކުރި މީހާގެ އިޤްރާރު ނުވަތަ އިތުރުވެރިންނާއި، މަދުވެގެން 4 (ހަތަރެއް) ފިރިހެނުންގެ ހެކިބަހުންނެވެ. ޒިނޭގެ ހައްދު ގާއިމުކުރެވޭނީ، އަދުލުވެރި ހަތަރު ހެކިވެރިން، ދެ މީހަކު ޒިނާ ކުރަމުން، ހަމަ ލޮލުން ދެކިފައިވާކަމަށް، ދޫ ހުރިހާ ބަޔާންކޮށްދީފައިވާ ވާހަކަތަކުން ދޭން ހެކިބަސް ދިނުމެވެ. ނިސާ ސޫރަތުގެ 15ވަނަ އާޔަތުގައި މާތް الله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. وَٱلَّٰتِى يَأْتِينَ ٱلْفَٰحِشَةَ مِن نِّسَآئِكُمْ فَٱسْتَشْهِدُوا۟ عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِّنكُمْ ۖ މާނައަކީ: "ތިޔަބައިމީހުންގެ އަންހެނުންގެ ތެރެއިން ހުތުރުކަން ކޮށްފިމީހުން ދެކޮޅަށް ގެނެސްދޭން މީހުންނަށް (އެބަހީ: ޒިނާކުރި މީހުންނަށް، އެ ކުރިކަންތައް ބައިމީހުންގެ މައްޗަށް ސާބިތުކުރުމަށްޓަކައި) ތިޔަބައި މީހުންގެ ތެރެއިން ހަތަރު ހެކިން، އެކަނބަލުންގެ މައްޗަށް ހެކިކުރާށެވެ."

އަދި ނޫރު ސޫރަތުގެ 13 ވަނަ އާޔަތުގައި މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވޭ، لَّوْلَا جَآءُو عَلَيْهِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَآءَ ۚ فَإِذْ لَمْ يَأْتُوا۟ بِٱلشُّهَدَآءِ فَأُو۟لَٰٓئِكَ عِندَ ٱللَّهِ هُمُ ٱلْكَٰذِبُونَ މާނައަކީ: "އެކަމުގެ މައްޗަށް އެބައިމީހުން 4 ހެކިން ނުގެނައީ ކީއްވެގެން ހެއްޔެވެ؟ ފަހެ އެބައިމީހުން (އެކަން ދުށުނު) ހެކިން ނުގެނައި ހިނދު، ފަހެ اللهގެ ޙަޟްރަތުގައި އެބައިމީހުންނީ ހަމަ ދޮގުވެރި މީހުންނެވެ."

ސަޢުދު ބިން ޢުބާދާގެފާނު ރަސޫލުﷲގެފާނަށް ދެންނެވިއެވެ. "އަހަރެންގެ އަނބިމީހާ އެކު ފިރިހެނަކު އުޅުނު ތަން ފެނިއްޖެ ނަމަ 4 ހެކިން ގެނެސްދެން އޭނާގެ ގައިގައި އަތް ނުލާ ބާއްވަން ޖެހޭނެ ހެއްޔެވެ؟ އެ ހިނދު ރަސޫލުﷲގެފާނު އާދޭ ވިދާޅުވިއެވެ."

ހެކިބަސް ދޭން 04 (ހަތަރެއް) ފިރިހެނުން ނެތް ނަމަ އެ ވާހަކަ ދެއްކި މީހުންގެ މައްޗަށް ޤަޛަފުކުރުމުގެ ކުށް ސާބިތުވެ، ޤަޛަފުކުރުމުގެ ޙައްދު ވާޖިބުވާނެއެވެ. އެއީ 80 (އައްޑިހަ) އިހިގަނޑެވެ. ނޫރު ސޫރަތުގެ 4 ވަނަ އާޔަތުގައި މާތް الله ވަޙީކުރައްވާފައިވޭ: وَٱلَّذِينَ يَرْمُونَ ٱلْمُحْصَنَٰتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا۟ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَآءَ فَٱجْلِدُوهُمْ ثَمَٰنِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا۟ لَهُمْ شَهَٰدَةً أَبَدًا ۚ وَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْفَٰسِقُونَ މާނައަކީ: "އަބުރުވެރި ޢިއްފަތްތެރި އަންހެނުންނާއި ޒިނޭގެ ތުހުމަތުން (ޤަޛަފުކޮށް) އަޅާ މީހުން، އެއަށްފަހު ޒިނާ ކުރިކަމުގެ މައްޗަށް ހަތަރު ހެކިން ނުގެނެއްސިނަމަ، އެބައިމީހުން (އެހެން ތުހުމަތު ކުރި) އައްޑިހަ އިހިގަނޑުން ތަޅާ ތިޔަބައި މީހުން ޖަހާށެވެ. އަދި ދުވަހަކުވެސް އެބައިމީހުންގެ ހެކިބަސް ތިޔަބައިމީހުން ޤަބޫލު ނުކުރާށެވެ. އެ ބައި މީހުންނީ ދީނުގެ ހުކުމްތަކަށް ނުކިޔަމަންތެރި ފާސިޤުން ކަމުގައިވާ މީހުންނެވެ."

(ޅ) ޒިނާކުރި މީހާގެ ބައިން ހައްދު ގާއިމުކުރުމުގައި ފުރިހަމަވާންޖެހޭ ޝަރުޠުތައް ވެއެވެ، އެގޮތުން ޒިނާކުރި މީހާ:

1- ބުއްދި ސަލާމަތުން ހުރި މީހަކު ކަމުގައިވުން

2- ބާލިޣުވެފައިވުން

3- އެމީހެއްގެ އިޚްތިޔާރުގައި (އެއްވެސް މަޖުބޫރުކުރުވުމެއްނެތި) ޖިނާކުރުން؛

4- އެ ކަމަކީ ހަރާމްކަމެއްކަން އެނގުން. މި ޝަރުތުތައްކަމާއި،

މިއިން ޝަރުތެއް އުނިވެއްޖެނަމަ އެމީހެއްގެ މައްޗަށް ޖިނާގެ ހުކުމް ސާބިތުކޮށް އަދަބު ގާއިމުނުކުރެވޭނެކަން ޝަރުޢީ އުސޫލުތަކަށް ބަލާލުމުން އެނގެއެވެ.

(ނ) ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޤާނޫނީ ނިޒާމުގައި ކުށާއި އަދަބު ކަނޑައެޅިފައިވާ މައިގަނޑު ޤާނޫނަކީ، ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޤާނޫނުލްއުޤޫބާތު ކަމާއި، ޤާނޫނުލްއުޤޫބާތުގެ އިތުރުން ޚާއްޞަ ކުށްތަކަށް ޚާއްޞަ ޤާނޫނުތައްވެސް ހުރި އަމަލުކުރަމުންދާކަމާއި، އެގޮތުން، ޤާނޫނު ނަންބަރު 12/2009 (ކުޑަކުދިންނަށް ޖިންސީ ގޯނާކުރާ މުޖުރިމުންނާމެދު ޚާއްޞަ އުސޫލުތަކަކުން އަމަލުކުރުމުގެ ޤާނޫނު) އާއި، ޤާނޫނު ނަންބަރު 17/2010 (ބިރުދެއްކުމާއި ނުރައްކާތެރި ހަތިޔާރާއި ތޫނު އެއްޗެހި ގެންގުޅުން މަނާކުރުމުގެ ޤާނޫނު) އާއި، ޤާނޫނު ނަންބަރު 17/2011 (މަސްތުވާތަކެއްޗާބެހޭ ޤާނޫނު) އާއި، ޤާނޫނު ނަންބަރު 12/2013 (މީހުން ވިޔަފާރިކުރުން ހުއްޓުވުމުގެ ޤާނޫނު) އާއި، ޤާނޫނު ނަންބަރު 13/2013 (އެންޓި ޓޯޗަރ ޤާނޫނު) އާއި، ޤާނޫނު ނަންބަރު 10/2014 (މަނީ ލޯންޑްރިންގ އަދި ޓެރަރިޒަމް ފައިނޭންސިންގ ހުއްޓުވުމުގެ ޤާނޫނު) އާއި، ޤާނޫނު ނަންބަރު 2014/17 (ޖިންސީ ކުށުގެ ޤާނޫނު) އަދިވެސް ކުށާއި އަދަބު ކަނޑައެޅުމާ ގުޅޭ ޤާނޫނު ތަކެއްކަމާއި، ބަޔާންކޮށްފައިވާ ޚާއްޞަ ޤާނޫނުތަކަކީ، ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޤާނޫނުއަސާސީގެ މައްޗަށް [illegible] ޤާނޫނުތަކެއްކަން، އެޤާނޫނުގެ 18 ވަނަ މާއްދާގެ (ށ) އިން އެނގެން އޮންނަކަމާއި؛

ޚާއްޞަ ޤާނޫނެއްގައި [illegible] ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޤާނޫނުލްއުޤޫބާތުގެ [illegible]

ޚާއްޞަ ޤާނޫނެއްގެ ދަށުން ހުކުމްކުރާ ދައުވާއެއްގައިވިޔަސް، ޤާނޫނުލްއުޤޫބާތުގެ 40 ވަނަ ބާބައި ([illegible])، 50 ވަނަ ބާބައި ([illegible])، އަދި 60 ވަނަ ބާބައި ([illegible]) [illegible] ޤާނޫނުލްއުޤޫބާތުގެ 18 ވަނަ މާއްދާގެ (ށ) އިން އެނގެއެވެ.

(ޅ) ޖިނާގެ ކުށް ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޤާނޫނުލްއުޤޫބާތުގެ 411 ވަނަ މާއްދާގެ (ހ) ގެ 1 ވަނަ ނަންބަރުން ކަނޑައަޅާފައި ވާއިރު، ހަމަ އެ ކުށް ޖިންސީ ކުށުގެ ޤާނޫނުގެ 27 ވަނަ މާއްދާގެ (ހ) ގައިވެސް ކަނޑައަޅާފައި ވާކަމާއި، ބަޔާންވެދިޔަ ދެ ޤާނޫނުގައިވެސް ޖިނާގެ ކުށަށް [illegible] ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޤާނޫނުލްއުޤޫބާތުގެ 18 ވަނަ މާއްދާއާ [illegible] ޖިންސީ ކުށުގެ ޤާނޫނު ގެ ދަށުން ކަން އެނގެން އޮތެވެ

.

(ވ) އިސްލާމް [illegible] ޖިންސީ ކުށުގެ ޤާނޫނު، [illegible] 17 ނޮވެމްބަރު 2019 ގައި [illegible] ޖިންސީ ކުށުގެ ޤާނޫނަށް [illegible] ޖިންސީ ކުށުގެ ޤާނޫނުގައި [illegible] ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޤާނޫނުލްއުޤޫބާތުގެ

411 ވަނަ މާއްދާގެ (ނ) ގެ ދަށުން، ހަމަލު ހެކިންނާއި ކުށްކުރި މީހާގެ އިއުތިރާފުން ނޫނީ ސާބިތުނުވާނެ ޑީ.އެން.އޭ އާއި ހައްދުތަކުގައި އިތުރުން ގަރީނާ ފަދަ ގަރީނާތަކުން ޒިނާގެ ކުށް ސާބިތުކުރުމަށް އެންމެ މިންގަނޑުގެ ދަރުންކަމުގައި، ހަމަޖެހިފައިވާ 2 (ދެއް) ގޮތުގައި ޒިނާގެ ކުރަން އެއް ނަމުގެ ދިވެހިރާއްޖެއޮތް ނަމަވެސް، ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޤާނޫނުލްއުޤޫބާތުގައި ބަޔާންކުރަނީ އެކަން ޒިނާގެ ކުށުގައި، އެއް ނަމަވެސް ދޮވެދޭ އާމަސް ހަދަމުންދާ ނަމަވެސް ސާބިތު ކުރުމަށް ގަރީނާ ބޭނުންކުރެވޭނެ ގޮތެވެ.

.

(ޅ) ކުރިން ބަޔާންކުރި ފަދައިން، ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޤާނޫނުލްއުޤޫބާތުގެ 411 ވަނަ މާއްދާގެ (ށ) ގެ 1 ވަނަ ނަންބަރުގައިވާ ގޮތުން އެ ޤާނޫނުގައި "ޒިނާކުރުން" ކަމަށް ބުނެފައިވަނީ ފިރިހެނަކު އާއިލާގެ އަނބިމީހާ ނުވަތަ އޭނާ ކުރި ރަޖުއީ ވަރިއެއްގެ އިއްދައިގައި އިން އަންހެނާ ފިޔަވައި، އެހެން އަންހެނެއްގެ ފަރުޖަށް އެ ފިރިހެނާގެ ޛަކަރު ނުވަތަ ޛަކަރުގެ ބައެއް ވަދެ މިންވަރަށް ނަމަވެސް ވައްދުމަށެވެ.

ޒިނާގެ ކުށުގެ ގާނޫނުގައި "ޒިނާކުރުން" ކަމަށް ބުނެފައިވާ، ގުޅިގެން ކައިވެނި ނުވާ ދެ މީހުންގެ މެދުގައި، ފިރިހެނަކާ އަންހެނަކާ ދެމެދު ހިނގާ ޖިސްމާނީ ގުޅުމެއް ކިޔާނެ މިންވަރަކާ ނަމަވެސް ވައްދުމަށެވެ. އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައިވެސް ޒިނާކުރުމުގެ ކުށަށް ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޤާނޫނުލްއުޤޫބާތުގެ 11ވަނަ މާއްދާގެ (ށ) ގެ 1 ވަނަ ނަންބަރާއި، ޒިނާގެ ކުށުގެ ގާނޫނުގެ 69 ވަނަ މާއްދާގެ (ޅ) ގައިވާ ގޮތުގެ މަތިން، އެކަން ބަލައިގަތުމަކީ މާނައިގެ ތެރޭގައިވާ ކަމެއްކަމަށް އެނގެއެވެ.

(ކ) ދިވެހި ދައުލަތުގެ ދީނަކީ އިސްލާމް ދީނެވެ. އަދި އިސްލާމް ދީނަކީ ދިވެހިރާއްޖޭގެ ގާނޫނުގެ މައިގަނޑު މަސްދަރެވެ. ދިވެހިރާއްޖޭގައި އިސްލާމްދީނުގެ އަސާސަކާ ޚިލާފު އެއްވެސް ގާނޫނެއް ނުހެދޭނެއެވެ. ގާނޫނުތައް ހަދަންވާނީ ގަވާއިދުގެ މިސާލު އިސްލާމްދީނުގެ އަސާސަކާ ޚިލާފުނުވާ ގޮތަށް އެ ގާނޫނުތަކުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާނެއެވެ. ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޤާނޫނުލްއުޤޫބާތުގެ 411 ވަނަ މާއްދާގެ (ރ) ގެ 1 ވަނަ ނަންބަރާއި، ޒިނާގެ ކުށުގެ ގާނޫނުގެ 27 ވަނަ މާއްދާގެ (ރ) ގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ ޒިނާގެ ކުށަކީ ކުރިން ބަޔާންކުރި ފަދައިން އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި ހައްދު ކަނޑައެޅިފައިވާ އަދަދު ބޮޑު ފަރާތްތަކުގެ ތެރޭގައި ހިމެނޭ ކުށެކެވެ. ޒިނާގެ ކުށަކީ ސާބިތުކުރުމަށް އެއް ހަމަ ކަނޑައެޅިފައިވާ ކަމެއް ހެކިތަކެއް ދިނުމަށް ބޭނުންވާ ކަމާ މެދު ސާބިތުކުރެވޭ ގޮތެވެ. އެކަމުގައި ވިދާޅުވި ދިވެހިރާއްޖޭގެ ގަރީނާތައް ބަލައިގަނެވިދާނެއެވެ. އެހެންކަމުން، އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި ހެކިދޭ ގޮތުގެ ނިޒާމު ސާބިތުކުރުމަށް ގަރީނާ ބޭނުންކުރުމުގެ އިސްލާމީ އުސޫލުތަކާ ބެހޭ ގޮތުން ސާބިތުކުރުމަށް ބޭނުންކުރެވޭ ގަރީނާ ނިސްބަތްވާ ފަދަ ކަމެއް ނުވާކަން އެނގެއެވެ.

4-5 ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޤާނޫނުލްއުޤޫބާތުގެ 411 ވަނަ މާއްދާގެ (ށ) ގެ 1ވަނަ ނަންބަރާއި ހަވާލާދީ

އެ މާއްދާގެ (ނ) ގެ ދަށުން، ދައުލަތުން މުޙައްމަދު ޙައްސާނުގެ މައްޗަށް އުފުލާފައިވާ ޒިނާކުރުމުގެ ދަޢުވާގެ އަސާސް ބަލައިގަތުމުގައި، ހައިކޯޓުން 13 ޑިސެމްބަރު 2016 ގައި ނިންމި ކޯޓުގެ ނިންމުމަކީ، މުޙައްމަދު ޙައްސާނު ޒިނާގެ ސަބަބުން ދަރިފުޅެއް ލިބިގަތުމުގެ ކޯޓުގެ ނިންމުމެކެވެ، ހައިކޯޓުން ސުޕްރީމް ކޯޓު ބަލާ ނިންމި ކޯޓުގެ ޑީ.އެން.އޭ އާއި މުޙައްމަދު ޙައްސާނުގެ ޑީ.އެން.އޭ އެ ދަރިފުޅުގެ މައިންބަފައިން އެއްގޮތް އަސްލެއް ނެތިކަމުގައި، މުޙައްމަދު ޙައްސާނުގެ މައްޗަށް ދައުލަތުން އުފުލާފައިވާ ޒިނާގެ ކުށުގެ ދަޢުވާ ހައްގު ހައިކޯޓުން ސުޕްރީމް ކޯޓު ބަލާ ނިންމުމަށް، ޑީ.އެން.އޭ ގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށް ސާބިތުވާކަމަށް ކަނޑައަޅައިފި، ހައިކޯޓުން 13 ޑިސެމްބަރު 2016 ގައި ނިންމި ކޯޓުގެ ނަންބަރު ސަރަހައްދު (އެބަ ކޯޓުގެ ސުޕްރީމް

ބަލަދުވެރި ފަރާތް ފުދު) ޝަރުޢީ އަދި ޤާނޫނީ ގޮތުން، ސާފުވާންޖެހޭ އެތައްކަމެއް އެކަމުގެ މައްޗަށް ތަރައްޤީވެގެން އަންނަންނަކަމާއި، މިމައްސަލައިގައި ޝަރީޢަތުން ނިންމާ ނިންމުމުގެ ސަބަބުން މައްސަލައިގައި ނުހިމެނޭ މައްސޫމު ކުޖާ ކުއްޖެއްގެ ހައްގަކާއި މަސްލަހަތަށް އެކުއްޖާގެ ދުނިޔަވީ ދީނީ ހައްގުތަކުގައި އިހްތިރާމްކުރެވޭ ފަދަ އެތައްކަމެއް ދުރުވިރެގެން ތަނަކަމި ދުވަސްވެވެން ނުދި ހަގީގަތުކާ ގަޑިއެއްކަމުވެ.

މުހައްމަދު ތައުފީގުގެ މައްސަލައިގެ ހުކުމުގައި ދަޢުވާއަށް އޭނާ އިންކާރުކޮށްފައިވެއެވެ. ދައުލަތުން މުހައްމަދު ތައުފީގުގެ މައްސަލަ ކުރި ޖިނާއީ ދައުލާ ސާބިތުކުރުމުގެ ގޮތުން 4 (ހަތަރެއް) ފިރިހެނުން ހެކިންގެ ގޮތުގައި ހާޒިރުކޮށްފައިވެއެވެ. ފޯޖަދާރީ ޝަރީޢަތް މުހައްމަދު ތައުފީގުއާއި ޖިނާކުރިކަމަށް ބުން، ވެފައިވާ އިއުތިރާފަކީ ފޯޖަދާރީ ޝަރީޢަތުގެ އަދިއްތަ ނަފުސުގެ މައްސަލަ އިޢުތިރާފެއް ދިފައިވާ ހެކިބަހެކެވެ. އެކަމުގެ މައްސަލަ އަނެއް އިންކާރުކުރި ހަފުގައި ހެކިވެރިން ހެކިބަސް މައްސަލަ ބިނާކޮށް ޝަރީޢަތް ގޮތުން ކުރި ސާބިތުކުރުމަށް ކަނޑައެޅުމަށް މިންގަނޑެއް ހެކިންގެ ނިސާބު ހަމަވެއް ނުވާކަމަށެވެ.

އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި ޑީ.އެން.އޭ ޓެސްޓު މައްސަލަތަކުގެ ނުވަތަ ޤަރީނާގެ ގޮތުގައި ބަލާނީ ކޮބާއި ޝަރީޢަތް ގޮތުން މުހިއްމު ޝަރުޢީ ދަލީލުތަކެއް ފިޔަވައިގެން ކަމުގައި މުސްލިމު ފުގަހާއުން ބަޔާންކޮށްފައިވެއެވެ. އެހެން ގޮތަކަށް ޑީ.އެން.އޭ ތަހުލީލުގެ ނަތީޖާ ޤަރީނާ ގުޅުވާހާއި ނަސަބު ސާބިތުކުރުމުގެ އަސާސަކަށް ކަނޑައެޅިގެން ހިފޭވޭގެން ނުވާނެއެވެ. އެއީ ޝަރުޢީ ނުއްސޫލެއް އިހުތިރާމްކުރުގެން ހިނގައިރުންދިޔައެވެ. ފޯޖަދާރީ ޝަރީޢަތުން 13 އޮކްޓޫބަރު 2016 ގައި ނިމުނު ކުއްޖަކު ޝަރުޢީ ގޮތުން ސައްހަ ކައިވެނިޖެހުމުގެ މައްސަލައިގައި ވެސް، ސައްހަ ފެމިލީއެއް ޑިއެންއޭކުރު، ކައިވެނި ޓެސްޓްކުރުމަށް ޝަރީޢަތްގައި ޤާނޫނީ ހަމަތަކާ މައިން ދަރި ވެއްތާ މުއާމަލާތުގައި ވިޔަފާރިއާ ކުއްޖެއްގެވެ.

މި މައްސަލައިގައި ހުކުމްކުރިއިރު ޑީ.އެން.އޭ ތަހުލީލުގެ މައްސަލަ ބިނާކޮށް ޝަރީޢަތުގެ ކުރި ސާބިތުކޮށްދީފައިވާ ކަމެއް ކުރީގެ ތަކުރާރު ކަމެއް ފާހަގަ ޝަރީޢަތް ނިންމި އިއުތިރާފު ހުއްޓާ ޝަރުޢީ ގާނޫނީ ހަމަތަކުން އެ ކުއްޖާގެ ބައްޕަކަމަށް ބެލުން ލާޒިމުވާ ފަރާތެއް އެކުއްޖާގެ ބައްޕަ ދޫނުކަމަށް ކަނޑައަޅުއްވައެވެ. އެއީ ޝަރުޢީ އަދި ގާނޫނީ ގޮތުން ނަސަބު ނަފީކުރުމަށް ކަނޑައެޅިގެން ނަފީކުރުމުގެ އިހުތިރާމްކުރެވުނުކަމެވެ.

4-6 ޙައްދު ކުރިމަތިން ވެވޭ އިއުތިރާފުން ސަކަރާތުގެ ޝަރުޢީ ގޮތެއް ފެނިގައި އިއުތިރާފުވާ މިހާރު ބެއްލި

ސާބިތުވުން ހުރިހާ އެކި ޝާއިރުވެރިކަމާއި، އެއިއުތިރާފަކީ އަދިއްލަ އިހުތިރާސްކަމުދިޔާ އިއުތިރާފުއްކަމުގައި ވުން ހިމެނެއެވެ. ޙައްދުގެ ކުރުކުރާ އިއުތިރާފުން ރުޖޫޢުވެއްޖެނަމަ ޙައްދުގެ ހައްދު ގާއިމުކުރުމުން ދުރުހެލިވާންޖެހޭނެއެވެ. ޙައްދުގެ ކުރިޔާ ހައްދު ކަނޑައެޅުމާ ކުރިކަމުގެ ހިނދު، އެއިއުތިރާފުގައި އެއްވެސް ޝުބުހާއެއް ޝައްކެއް އެކުލެވިގެންވާނަމަ ހައްދު ގާއިމުކުރުމުން ދުރުހެލިވާންޖެހޭނެ، ޙަދީޘް رَسُول صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ ހަދީޘް ބަސްފުޅު "ادر ءوالحدو عن المسلمين ماا ستطعتم، فان كان له مخرج فخلوا سبيله، فان الا مام ان يخطئ فى العفو خير من ان يخطئ فى العقوبة" މާނައަކީ، "ތިޔަބައިމީހުންނަށް ކުރެވެންވީވަރަކަށް މުސްލިމުންގެ ކިބައިން ހައްދުތައް ދުރުކުރާށެވެ. ފަހެ އެކަމުގައި އޭނާއަށް ބޭރަށް ނުކުމެވޭނެ ގޮތެއް އޮތް ނަމަ އޭނާ ދޫކޮށްލާށެވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން އަދަބުދިނުމުގައި އިމާމަކަށް ކުށް ކުރުމަށް ވުރެ މާ ޢަފޫކުރުމުގައި އިމާމަކަށް ކުށް ކުރުމަކީ ހެޔޮވެގެންވެއެވެ." އަދި، أبو هريرة ގެ އަރިހުން ރިވާވެފައިވާ ހަދީޘެއްގައިވާގޮތުން "إ دفَعُوا ا لحُدُود م ا وَجَ دتُ م لَه ا مَ دفَعًا" މި ހަދީޘް އައިސްފައެވެ.

މީގެ އިތުރުން، أبو هريرة ގެ އަރިހުން ރިވާވެފައިވާ އަންނަނިވި ހަދީޘްތަކުގެ މިގޮތަށް ދަލީލު ދިނެވެ. އެހަދީޘްގެ މާނައަކީ، "ސަރާސަރާގެ އިތުރު އެހެނިހެން މުސްލިމުގައި ވަޖިބުގެ އިންސާނިއްޔަތު މާއިޒު އެކަށޭނާތީގެ

އަރިހަށް އައިސް ދެންނެވިއެވެ. "އޭ ﷲ ގެ ރަސޫލާއެވެ! ތިމަން ޖިނާކޮށްފީމެވެ"، އެހިނދު ސަލާމާއި ސަލަވާތްލެއްވި އިތުރު އެކަލޭގެފާނު މޫނުފުޅު އަނބުރާލެއްވިއެވެ. ދެން، މާއިޒުއަސްލަމީގެ ރަސޫލުﷲގެ ކުރިފުޅުމައްޗަށް އައިސް ދެންނެވިއެވެ. "އޭ ﷲގެ ރަސޫލާއެވެ. ތިމަން ޖިނާކޮށްފީމެވެ." ދެން އަނެއްކާވެސް މޫނުފުޅު އަނބުރާލެއްވުމުން، މިފަހަރު މާއިޒު ހަމަޔަށް ފަހަރު އިތުރު އެކަލޭގެފާނަށް ދަންނަވައިފިއެވެ. ދެން އޭނާގެ ނަފްސުގެ މައްޗަށް ހަތަރު ފަހަރު ހެކިދިނުމުން، ސަލާމާއި ސަލަވާތްލެއްވި އިތުރު އެކަލޭގެފާނު ހަދީސްކުރެއްވިއެވެ. "ތިބާ މަޖުނޫން ހެއްޔެވެ؟" އޭނާ ދެންނެވިއެވެ. "ނޫނެކެވެ." ދެން ހަދީސްކުރެއްވިއެވެ. "ތިބާއި މުޙްސަނެއް ހެއްޔެވެ؟" އޭނާ ދެންނެވިއެވެ. "އާއެކެވެ." ދެން ސަލާމާއި ސަލަވާތްލެއްވި އިތުރު އެކަލޭގެފާނު ހަދީސްކުރެއްވިއެވެ. "މިނާ ގެންގޮސް ރަޖުމްކުރާށެވެ." މާއިޒު ރަޖުމްކުރެއްވުމަށްފަހު އަސްލަމް ބޭކަލުން ސަލާމާއި ސަލަވާތްލެއްވި އިތުރު އެކަލޭގެފާނުންގެ އަރިހަށް އައިސް ދެންނެވިއެވެ. "މާއިޒު ގައިގައި ހިލަގަނޑުން ޖެހި، ފިލައިގަތުމުން ހިފުމުން، އޭނާ ދުއްވައިގަތުމުން ތިމަންމެން އޭނާގެ ފަހަތުން ގޮސް ގައިގައި މަރުވަންދެން ހިލަޖެހީމެވެ". އެހިނދު ސަލާމާއި ސަލަވާތްލެއްވި އިތުރުއެކަލޭގެފާނު ހަދީސްކުރެއްވިއެވެ. "ތިޔަބައިމީހުން އޭނާ ދޫކޮށްނުލައިފީ ހެއްޔެވެ؟!"

މިހަދީސްގެ މައްޗަށް ބިނާކުރައްވައި އިސްލާމީ ފިޤުހު އިލްމުވެރިން އިއްތިފާޤުވާ ފަތުވާއަކީ ގޮތުގައި، ޖިނާގެ ކުށަށް ވާ އިއްތިފާޤުވެފައި، އެ އިއްތިފާޤުގެ މައްސަލަ ބިނާކޮށް ކަނޑައެޅޭ ހުކުމަކީ ހުރިހާ އިލްމުވެރިންގެ ނަޒަރުގައި، އަދި އަހަރުމެންނަށް ޒިނާކުރާ މީހާ ނުވަތަ ވެސް ބަހަކުން ޙައްދުފުރިހަމަކޮށް ރާވާފައިވާ ގޮތަށް ހުކުމް ކުރުމުން އެކަން ތަންފީޛުކުރުމަށް ނަބިއްޔާ ރަސޫލު صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ ހަދީސް ބަސްފުޅުން ދަލީލު ލިބިގެން އިލްމުވެރިން އެއްބަސްވެފައިވެއެވެ.

4.7- އިސްލާމްދީނުގައި އިންސާނާ ޙުރުމަތްތެރިކޮށް މަތިވެރިކުރައްވާފައެވެ. އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި އިންސާނާގެ ނަސަބަށް ހުރުމަތް ދެއްވާފައި ވެއެވެ. އިސްލާމީ އުސޫލުތަކުގައި ހިމާޔަތް ދެވޭ ފަސް އުސޫލުގެ ތެރޭގައި ނަސަބުވެސް ހިމެނެއެވެ. ކޮންމެ މީހަކަށް އޭނާގެ ބަފައިންގެ ނަސަބު ކަނޑައެޅިފައެވެ. ނަސަބު ނުވަތަ އިދާރާ (ތަބައްނީ) ދަރިއަކަށްހެއްދުމަކީ އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ އުސޫލާ ޚިލާފު ކަމެއް ކަމުގައި ބުނެވިދާނެއެވެ.

ޝަރުޢީ ޙުކުމް ބަލާއިރު، ނަސަބުގެ މައްސަލަޔާ ހަމަތަކީ ނިޒާމަކާ ޙުކުމް ދީ މީހެއްގެ ދަރިކަން އިޙުތިރާމްކުރަނީ ހަގީގަތެވެ. އެއީގެ މަންހަޖު، ޝަރީޢަތް ކަނޑައަޅާ ގޮތުގައި ބަފައިންގެ ނަމުގައި، އުފަންވާ ދަރިންގެ ނިސްބަތް އެކަށައަޅާ ބަޔާން ކުރައްވާފައެވެ. މިއީ އިސްލާމްދީނުގައި މަނާކުރެއްވި ކަމަކަށްވާތީ ކަމަށް ބުނެވިދާނެއެވެ. އަލްއަޙްޒާބު ސޫރަތުގެ 5 ވަނަ އާޔަތުގައި މާތްﷲ ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ٱدْعُوهُمْ لِءَابَآئِهِمْ هُوَ أَقْسَطُ عِندَ ٱللَّهِ ۚ فَإِن لَّمْ تَعْلَمُوٓا۟ ءَابَآءَهُمْ فَإِخْوَٰنُكُمْ فِى ٱلدِّينِ وَمَوَٰلِيكُمْ ۚ وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَآ أَخْطَأْتُم بِهِۦ وَلَٰكِن مَّا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا މާނައީ "އެ ދަރިން އެއުރެންގެ ބަފައިންނަށް ނިސްބަތްކޮށް ގޮވާށެވެ! އެއީ ﷲ ގެ ހަޟްރަތުގައި އެންމެ ޢަދުލުވެރި ގޮތެވެ. އެ ދަރިންގެ ބަފައިން ތިޔަބައިމީހުންނަށް ނޭނގޭނަމަ، ފަހެ، އެއީ ދީނުގެ ތިޔަބައިމީހުންގެ އަޚުންނެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުންގެ މަވާލީންނެވެ. ތިޔަބައިމީހުން (ކުށުން) ކުށެއް ކޮށްފިނަމަ ތިޔަބައިމީހުންގެ މައްޗަށް ފާފައެއް ނުވެއެވެ. އެހެނަސް، ތިޔަބައިމީހުންގެ ހިތްތަކުން ގަސްދުކޮށްގެން ކުރާ ކަމެއް ފިޔަވައެވެ. އަދި ގަފޫރުވަންތަ، ރަޙީމްވަންތަ ކަލާނގެ ކަމުގައި ﷲ ވޮޑިގެން ވެއެވެ."

އަދި ކީރިތި ރަސޫލާ ހަދީސްކުރައްވާފައި ވެއެވެ. “އެއީ ބައްޕަ ނޫންކަން އެނގި ހުރެ، އެމީހާއަކީ ބައްޕަކަމުގައި ގަބޫލުކޮށްދި މީހާއަށް ސުވަރުގެ ހަރާމް ވެގެންވެ އެވެ." އަދި ވެސް އިތުރު އެކަލޭގެފާނު ހަދީސް ކުރައްވާފައި ވެއެވެ. "ތިޔަބައިމީހުންގެ ބަފައިންނަށް ނިސްބަތްވުމުން ތިޔަބައިމީހުން އެއްކިބާ ނުކަންނާށެވެ. (އެބަހީ ބައްޕަ ނޫން މީހަކަށް ނަސަބު ނިސްބަތް ކުރުމެވެ.) ފަހެ، ބައްޕައިންގެ ކިބައިން އެއްކިބާވެގެންފި މީހާ އިސްލާމްދީނުން ބޭރުވެއްޖެއެވެ."

ދަރި ބުއްވުމުގެ އެންމެ ކުރު މުއްދަތަކީ، ކާވެނިކުރި ވަގުތުން ފެށިގެން، ހިޖުރީމަހުން 06 (ހަޔެއް) މަސްދުވަހެވެ. ދަރި ބުއްވުމުގެ އެންމެ ދިގު މުއްދަތަކީ ވަރިކުރި ވަގުތުން ފެށިގެން، ނުވަތަ ފިރިމީހާ މަރުވި ވަގުތުން ފެށިގެން ހިޖުރީމަހުން 01 (އެކެއް) އަހަރު ދުވަހެވެ.

ކީރިތި ރަސޫލާ ހަދީސްކުރައްވާފައިވެއެވެ "ال ولد للفراش " މާނައަކީ، "ދަރި ވެރިވާނީ ފަރާޝްވެރިޔާއަށެވެ“ ތަފްސީރު: މި ބަހުގެ މުރާދަކީ ސައްހަ ކާވެންޏެވެ. ކާވެނީގެ ދުވަސްތަކުގައި އެއްބަޔަކާ ގުޅުމުގެ މަޖިލީހުން ކާވެނީގެ ކުރެވުން، މި ކާވެނީގެ ހިސާބުގެ ތެރޭގައި ލިބޭ ދަރި، އެ ދަރިފުޅަކީ ނިސްބަތްވާނެއެވެ.

4.8- ނ. ގޮއިދޫ / ނޫރަކި، ފާތިމަތު ޝަމީމާ 13 އޮކްޓޯބަރު 2016 ގައި، ހދ. ކުޅުދުއްފުށީ ރީޖަނަލް ހޮސްޕިޓަލްގައި ވިހައި ކުއްޖަކު، ފާތިމަތު ޝަމީމާ ޝަރުޢީ އަދި ގާނޫނީ ހަމަތަކުގެ މަތިން ކޮށްފައިވާ ސައްހަ ކާވެންޏެއް ހުރި (ވަރިކޮށް) ފައިވި ނަމަވެސް ޝަރީޢަތާއި ގާނޫނުގައި ބަޔާންކުރާ ދަރިފުއްވުމުގެ މުއްދަތުގައި ވިހާފައިވާ ކުއްޖެކެވެ. ފާތިމަތު ޝަމީމާގެ ފިރި ހދ. ކުޅުދުއްފުށި ކަމަނާގެ، އަސްއަދު އިސްމާއީލް، ފާތިމަތު ޝަމީމާ ވަރިކޮށްފައިވަނީ، 2015 ޑިސެމްބަރު 21 ވަނަ ދުވަހުގެ ކުރީގެ ވަގުތެއްގައެވެ. އަސްއަދު އިސްމާއީލް، ފާތިމަތު ޝަމީމާ ވަރިކުރުމުގެ ކުރިން ފާތިމަތު ޝަމީމާ އެންމެފަހުން ހައިޟުވި ދުވަސް ހިނގާފައިވަނީ، 2015 ޑިސެމްބަރު މަހުގެ 15ވަނަ ދުވަހެވެ. މިކަން ކަން 27 މާރޗް 2016 ގައި އަސްއަދު އިސްމާއީލް ޑީއެންއޭ ޓެސްޓް ސަރވިސަކުން ދީފައިވާ ބަޔާނުން އެނގެން އޮތެވެ.

ބެންވިދިހަ ޝަރީޢަތުގައިވާ ހަދީޘްތަކުގެ މައްޗަށް ނަޒަރުކުރުމުން، ނ. ގޮއިދޫ ނޫރަކި، ފާތިމަތު ޝަމީމާ 13 އޮކްޓޯބަރު 2016 ގައި، ހދ. ކުޅުދުއްފުށީ ރީޖަނަލް ހޮސްޕިޓަލްގައި ވިހެއި ކުއްޖާއަކީ، އަސްއަދު އިސްމާއީލުގެ ކުއްޖެއް ނޫންކަމަށް ބުނެ އެކަމުގެ މައްސަލަ ދަރި ނަފީކުރުމުގެ ގޮތުން، ޝަރުޢީ ގާނޫނީ ހަމަތަކުގެމަތިން ޝަރުޢީ ލިޢާންގައި ދިޔުން ނުކުރާ ހިނދުކު، ފާތިމަތު ޝަމީމާ ވިހެއި ކުއްޖާގެ ނަސަބު ދޭ ފަރާތަކީ ނުވަތަ ކުއްޖާގެ ބައްޕައަކީ ހދ. ކުޅުދުއްފުށި ކަމަނާގެ، އަސްއަދު އިސްމާއީލްކަން ޝަރުޢީ އަދި ގާނޫނީ ހަމަތަކުގެ މަތިން ބަލައިގަނެވޭނެއެވެ.

އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި ދަރި ނަފީކުރުމަށް ލިޢާންކުރުން ފިޤުހުގައި އިޖުމާޢު އެކަން މަގެއް ދައްކާފައި އެވެ. ނަސަބު ސާބިތުކުރުން ނަފީކުރުމުގައި، ޑީ.އެން.އޭ އަކީ ހުއްޖަތެއް ނޫންކަމަށް އިސްލާމީ ޖުމްހޫރު ފުޤަހާ އިއްތިފާޤުން އެއްބަސްވެ ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އަދި ޒިނޭކޮށްގެން ލިބޭ ދަރިން ނިސްބަތްވާ ހުދުމަން ޑީ.އެން.އޭ ޓެސްޓް ހޯދުމަކީ ހުއްޖަތެއް ނޫން ހާލަތްތަކުގައި ކަމުން ދިވެހިރާއްޖޭގެ ކޯޓުތަކުން އިސްވެދިޔަ ފަދައިން އެންމެ މަތީ މަޖިލީހުން ކަނޑައަޅާފައިވެއެވެ.

އެހެންކަމުން، މިމައްސަލަ ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުން ބެލި ކަސްދުގާރުން ދުރާނީ ނިމަންދުއައްޕު ދެކޮޅު ކުޑަހުވަދޫ

ޑިސްޓްރިކްޓް ކޯޓުގެ ނަންބަރު 05/M8C/2017 ޤަޟިއްޔާގައި އެކްޝަން ކުރައްވާފައިވާ ހުކުމަށް ބަދަލު ގެންނަންޖެހޭ ސަބަބެއް ނެތްކަމަށެވެ.

ހުކުމް:

ދެންފަހު، އިސްލާމް ތަރަގަކުރުވުން ނުކުތާތަކުގައި ބަޔާންކުރެވުނު ކަންކަން އެގޮތުގެ މަތިން ހުކުމުން، ނިޔަލަށްދިޔައަތުގެ ދުލުންބުނު ކޭހުވަރު ޑިސްޓްރިކްޓް ކޯޓުގެ ނަންބަރު 05/M8C/2017 ޤަޟިއްޔާގައި ކުރައްވާފައިވާ ހުކުމަށް ބަދަލު ގެންނަންޖެހޭ ސަބަބެއް ނެތްކަމަށް ކަނޑައަޅައި، މި ޤަޟިއްޔާ ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުގައި ބެލި ފަނޑިޔާރުންގެ މަޖިލީހުގެ އިއްތިފާގުން ހުކުމްކޮށްފައިވެއެވެ.

ތިން ހެކިން

އިމާމް އަޙްމަދު ބިން ހަންބަލް ވިދާޅުވެފައިވާގޮތުން، މީހަކީ ތަނަވަސް މީހެއްކަމަށް އާންމުކޮށް އެނގިފައި އޮވެ، އެމީހާ ފަގީރުވި ކަމުގައި އެމީހާ ދައުވާކުރާ ނަމަ، އެކަން ސާބިތުކުރުމަށް ތިން ފިރިހެން ހެކިން ހާޒިރުކުރަންޖެހޭނެއެވެ.[250] އިމާމް އަޙްމަދުގެ މި ރައުޔު ބިނާކުރައްވާފައިވަނީ ޤުބައިޞާ ބިން މަޚާރިޤު އާ ބެހޭގޮތުން ރިވާކުރައްވާފައިވާ ހަދީސްއެއްގެ މައްޗަށެވެ. ނަމަވެސް އެހެން ފިޤުހުވެރިން މި ހަދީސުން ތާއީދެއް ނުކުރައްވައެވެ. އެހެން ފިޤުހުވެރިންގެ ނަޒަރުގައި އެހާލަތުގައި ދެ ފިރިހެން ހެކިންގެ ހެކިބަސް ފުދެއެވެ.[251]

ދެ ހެކިން

ޖުމްހޫރު އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވަނީ ގަސްދު މަރާއި، ޤިޞާޞް ހައްދު އަނިޔާއާއި ވައްކަމުގެ ކުށްތަކާއި ހިރާބާ އާއި، ޤަޛްފާއި ރިއްދައިން ސާބިތުވާނީ ދެ ފިރިހެނުންގެ ހެކިބަހުން ކަމަށެވެ.[252] މިއީ އިލްމުވެރިންގެ ރައުޔެވެ. ޤުރުއާން އާއި ހަދީސްގައި ކަނޑައެޅިގެން އައިސްފައިވާ ގޮތުންނެވެ. އިމާމް އަބޫޙަނީފާ އާއި އިމާމް މާލިކް ވިދާޅުވާގޮތުން މުދަލުގެ މައްސަލަތައް ފިޔަވައި އެހެން މައްސަލަތަކުގައި 2 ފިރިހެނުންގެ ހެކިބަސް ބޭނުންވެއެވެ.

ޔަގީނީ ޤުރުއާނުގައި ވަރީގެ މައްސަލަތަކާއި ވަސިއްޔަތުން ދިނުމުގައި 2 ހެކިން ތިބުން ލާޒިމު ކުރައްވާފައިވެއެވެ.

---

[250] Ibn Qayyim, Abu Abdullah Muhammad bin Abu Bakar, *Al-Turuq Al-Hukmiyyah Fi Al-Siyasah Al-Sharuiyyah*, Dar Al-Kutub Al-Ilmiyyah, Beirut, 1953, p. 189.

[251] Mahmud Saedon A. Othman, *An Introduction to Islamic Law of Evidence*, The Open Press (M) Sdn Bhd (2003, Kuala Lumpur), p.63.

[252] 4 – 130; Abd al-Qadir 11Anwarullah, *Principles of Evidence in Islam*, (1999) Shariah Academy, Islam Abad, Awdah, Islamic criminal legislation comparative with positive law (Dar al-kitab al-arabi 1986); Imam Malik Ibn Anas, *Al-Mudawwana al-Kubra* (Beirut: Dar Sadir, 1975), 16:443.

يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنكُمْ أَوْ آخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ إِنْ أَنتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الأَرْضِ فَأَصَابَتْكُم مُّصِيبَةُ الْمَوْتِ تَحْبِسُونَهُمَا مِن بَعْدِ الصَّلاَةِ فَيُقْسِمَانِ بِاللّهِ إِنِ ارْتَبْتُمْ لاَ نَشْتَرِي بِهِ ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَى وَلاَ نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللّهِ إِنَّا إِذًا لَّمِنَ الآثِمِينَ (ސޫރަތުލް މާއިދާ ސޫރަތުގެ 106 ވަނަ އާޔަތް، 5:106)

މާނަ: އޭ އީމާންވެއްޖެ މީސްތަކުންނޭވެ! ތިޔަބައިމީހުންކޮޅު މީހެއްގެ ގާތަށް، މަރު ހާޟިރުވެއްޖެނަމަ، ވަޞިއްޔަތްކުރާ ހިނދުގައި، ތިޔަބައިމީހުންގެ ދެމެދުގައި، ތިޔަބައިމީހުންގެ ތެރެއިން އަދުލުވެރި ދެފިރިހެނުން ހިޔާރުކުރާ ހުއްޓެވެ. ނުވަތަ ތިޔަބައިމީހުން ބިމުގައި، ދަތުރުކުރަމުން އުޅެނިކޮށް، މަރުގެ މުސީބާތް ތިޔަބައިމީހުންނަށް ޖެހިއްޖެނަމަ، ތިޔަބައިމީހުން ނޫންމީހުންގެ ތެރެއިން، ދެމީހުން ހިޔާރުކުރުން ހުއްޓެވެ. (އެދެމީހުންގެ ހެކިބަހާމެދުގައި) ތިޔަބައިމީހުންނަށް ޝައްކުވެއްޖެނަމަ، ނަމާދު ފަހުން، ތިޔަބައިމީހުން އެދެމީހުން ހިފަހައްޓާނީއެވެ. ދެން އެދެމީހުން، اللهގަންދީ ހުވާކުރާނީއެވެ. އެ ހުވަކީ (އެބަހީ: އެއްވެސް އަގަކާއި ހުވާބަދަލު ނުކުރަމޭ) ގާތްތިމާގެ މީހަކު ކަމުގައިވިޔަސް، އަހަރުމެން އެއްވެސް އަގެއް އަތުލައި ނުވާކަމަކާއި، اللهގެ ހެކިބަސް، ވަންހަނާ ނުކުރާނަމެވެ. އެހެންކަން ކޮށްފިނަމަ، ހަމަކަށަވަރުން، ތިމަންމެންވާނީ ފާފަވެރިންގެ ތެރެއިންނެވެ.

فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَأَشْهِدُوا ذَوَيْ عَدْلٍ مِّنكُمْ وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ ذَلِكُمْ يُوعَظُ بِهِ مَن كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَن يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَل لَّهُ مَخْرَجًا (އައްޠަލާޤު ސޫރަތުގެ 2 ވަނަ އާޔަތް، 65:02)

މާނަ: ފަހެ، އެކަނބަލުންގެ އިއްދަ ހަމަވާ ކައިރިވެއްޖެނަމަ، ހެޔޮގޮތުގައި ތިޔަބައިމީހުން އެކަނބަލުން ހިފަހައްޓާށެވެ! (އެބަހީ: ރުޖޫޢަކުރާށެވެ.) ނުވަތަ ހެޔޮގޮތުގައި އެކަނބަލުން ވަކިކުރާށެވެ! އަދި ތިޔަބައިމީހުންގެ ތެރެއިން އަދުލުވެރި ދެމީހުން ހެކިކުރާށެވެ! އަދި الله އަށްޓަކައި ތިޔަބައިމީހުންގެ ހެކިބަސް އަދާކުރާށެވެ! الله އާއި، އާޚިރަތް ދުވަހަށް އީމާންވާ މީހުންނަށް ނަސޭހަތްދެވޭ ކަމަކީ މިއީއެވެ. އަދި الله އަށް ތަޤުވާވެރިވާ މީހާ (ދަތިތަކުން!) ސަލާމަތްވާނެ މަގެއް އެކަލާނގެ ލައްވާނެތެވެ.

މިފަދަ މައްސަލަތަކުގައި ދިވެހިރާއްޖޭގެ ކޯޓުތަކުން ބަލާފައިވާ ގޮތަށް ބަލާއިރު މިފަދަ ހާލަތްތަކުގައި ދެމީހުންގެ ހެކިބަސް ބަލައިގަނެވޭ ނަމަވެސް ނުވަތަ މިހާރުގެ ހެކިބަސް ނެތި ހުރި ހާލަތްތަކުގައި ދެފިރިހެނުންގެ ހެކި ނުވަތަ ފިރިހެނަކާއި ދެއަންހެނުންގެ ހެކި ބަލައިގަނެވޭނެކަމަށް ބަޔާންކޮށްފައިވެއެވެ. މިގޮތުން އިއްޔާ ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުން ނިންމާފައިވާ ޤަޟިއްޔާއެއްގައި ހައިކޯޓުގެ ނަންބަރު[253] ޤަޟިއްޔާގައެވެ. މި ޤަޟިއްޔާގައި އިސްލާމްދީނުގައި ވަޞިއްޔަތް ހަމަ ދެފިރިހެނުންގެ ހެކި ބަލައިގަނެވޭނެ ގޮތް ވާނެއެވެ.

ވިޔަފާރި ދަރަނި ނުވަތަ އެހެން ވިޔަފާރިއާއި ދެއަންހެނުން

ދަރަނި ވިޔަފާރި ނުވަތަ އެހެން ވިޔަފާރިއާއި ދެއަންހެނުންގެ ހެކިބަހުގެ މާނަ ބަޔާންކޮށްފައިވަނީ ސޫރަތުލް ބަޤަރާގެ ހެކިބަހުގެ އާޔަތުގައެވެ.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ إِذَا تَدَايَنتُم بِدَيْنٍ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ وَلْيَكْتُب بَّيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ وَلاَ يَأْبَ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللّهُ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ الَّذِي

---

[253] 2016/HC-A/562

عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللّهَ رَبَّهُ وَلاَ يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا فَإن كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لاَ يَسْتَطِيعُ أَن يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ وَاسْتَشْهِدُواْ شَهِيدَيْنِ من رِّجَالِكُمْ فَإِن لَّمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّن تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاء أَن تَضِلَّ إْحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الأُخْرَى وَلاَ يَأْبَ الشُّهَدَاء إِذَا مَا دُعُواْ وَلاَ تَسْأَمُوْاْ أَن تَكْتُبُوْهُ صَغِيرًا أَو كَبِيرًا إِلَى أَجَلِهِ ذَلِكُمْ أَقْسَطُ عِندَ اللّهِ وَأَقْومُ لِلشَّهَادَةِ وَأَدْنَى أَلاَّ تَرْتَابُواْ إِلاَّ أَن تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلاَّ تَكْتُبُوهَا وَأَشْهِدُوْاْ إِذَا تَبَايَعْتُمْ وَلاَ يُضَآرَّ كَاتِبٌ وَلاَ شَهِيدٌ وَإِن تَفْعَلُواْ فَإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ وَاتَّقُواْ اللّهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللّهُ وَاللّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

(އަލްބަޤަރާ ސޫރަތުގެ 282 ވަނަ އާޔަތް، 2:282)

މާނަ: އޭ އީމާންވެއްޖެ މީސްތަކުންނޭވެ! ކަނޑައަޅައިގެންވާ މުއްދަތަކަށް، ތިޔަބައިމީހުން ދަރަންޏެއްގެ މުޢާމަލާތެއް ކޮށްފިނަމަ، ފަހެ، އެ ދަރަންޏެއް ތިޔަބައިމީހުން ލިޔާށެވެ! އަދި، ތިޔަބައިމީހުންގެ ދެމެދުގައި ލިޔާ މީހަކު އަދުލުވެރިކަމާއެކު (އުނި އިތުރު ކުރުމެއް ނެތި، އެއްކޮށް އެއްބަސްވީގޮތަށް، އެ ދަރަނީގެ ލިޔުން) ލިޔާހުރި ކަށެވެ! ލިޔާ މީހާ (ލިޔުމަށް ލިޔުއްވުމަށް އެދިއްޖެނަމަ) އޭނާއަށް، ﷲ ލިޔަން އުނގަންނައިދެއްވި ގޮތަށް ލިޔުމުން ދެކޮޅު ނުހަދާށެވެ. ފަހެ، އޭނާ ލިޔާހުރި ކަށެވެ! އަދި، އެމީހެއްގެ މައްޗަށް ހައްގު އޮތް މީހާ (އެބަހީ: ދަރަނިވެރިޔާ ލިޔަންވާ އެއްޗެއް ލިޔާ މީހާއަށް) ކިޔައިދޭހުށިކަށެވެ! އަދި، އޭނާގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ކަމުގައިވާ ﷲ އަށް، އޭނާ ތަޤުވާވެރިވާ ހުށިކަށެވެ! އަދި، އޭއިން އެއްވެސް އެއްޗެއް އުނި ނުކުރާށެވެ! ފަހެ، އޭނާގެ މައްޗަށް ހައްގު އޮތް މީހާ (އެބަހީ: ދަރަނިވެރިޔާ) ހަމަބުއްދިނުވާ މީހަކު ކަމުގައިވާނަމަ (އެބަހީ: ވިޔާނުދާ ހަރަދުކުރާ އިސްރާފުކުރާ މީހަކު)، ނުވަތަ (ދަރަނިވެރިޔާ) ނިކަމެއްޗެއް ކަމުގައިވާނަމަ، (އެބަހީ: ކުޑަކުއްޖަކު، ނުވަތަ މާ އުމުރުން ދުވަސްވީ މީހަކު ކަމުގައިވާނަމަ)، ނުވަތަ (ދަރަނިވެރިޔާއަށް) އޭނާ އަމިއްލައަށް ކިޔައިދޭން ކުޅަދާނަކަން ލިބިގެންނުވާ މީހަކު ކަމުގައިވާނަމަ، ފަހެ، އޭނާގެ ވަލީވެރިޔާ (އެ ދަރަނި ލިޔުމަށް) ކިޔައިދޭ ހުށިކަށެވެ! އަދި (މިފަދަ ކަންކަމުގައި) ތިޔަބައިމީހުންގެ ފިރިހެނުންގެ ތެރެއިން ދެހެކިން ހޯދާހަށިކަށެވެ! އެ ދެހެކިން ހުރިހާ ފަރާތަކުން ރުހޭ މީހަކަށް ވާން ވާނެއެވެ. ފަހެ، ހެކިން ދެމީހުން ފިރިހެނުން ކަމުގައި ނުވިނަމަ، ފަހެ، ހެކިންކަމަށް ތިޔަބައިމީހުން ރުހޭ މީހުންގެ ތެރެއިން (އެބަހީ: އަދުލުވެރި މުސްލިމުންގެ ތެރެއިން) ފިރިހެނަކާއި ދެއަންހެނުން ހެކިންކަމަށް (ކަނޑައަޅާށެވެ) ދަރުމަވެރިޔާ ކަމަށްވާނަމަ. (އެއީ) އެ ދެ އަންހެނުންކަމަށް އެކަކަށް (ހަނދާން ނެތިއްޖެނަމަ) އަނެކަކަށް ހަނދާންކޮށްދިނުމަށްޓަކައެވެ. އަދި، ހެކިން ހެކިބަސް ދިނުމަށް ގޮވާލެވިއްޖެނަމަ ނުދިޔަ ހެދުމެއް ނުވާނެއެވެ. އަދި، ހެކިންނަށް ގެނުވޭ ހިސާބުން ހަނގުރާމަ ނުކުރާށެވެ! އަދި (އެ ދަރަނި) ކުޑަކަމުގައިވިޔަސް، ނުވަތަ ބޮޑު ކަމުގައިވިޔަސް އެ ދަރަނީގެ މުއްދަތާ ހަމައަށް ލިޔުމަށް ފަސްނުޖެހޭހުށިކަށެވެ! އެކަމަކީ ތިޔަބައިމީހުންގެ ގާތުގައި ﷲ ގެ ހަޒްރަތުގައި އެންމެ އަދުލުވެރި ކަމެކެވެ. އަދި، ހެކިދިނުމުގައި އެންމެ ސީދާ ކަމެކެވެ. އަދި، ތިޔަބައިމީހުން ޝައްކުނުކުރުމަށް ކައިރިވެގެންވާ ކަމެކެވެ. ތިޔަބައިމީހުންގެ ދެމެދުގައި، ވަގުތުން ހިނގާ ވިޔަފާރިއެއް ކަމުގައި ވާނަމަ ފިޔަވައެވެ. ފަހެ، ތިޔަބައިމީހުން އެ ވިޔަފާރިއެއް ކޮށްފިނަމަ، ތިޔަބައިމީހުން ހެކިހަދާށެވެ! އަދި، ލިޔާ މީހަކަށާއި ހެކިވެރިޔަކަށް ގެއްލުމެއް ނުދޭށެވެ! ފަހެ، ތިޔަބައިމީހުން ގެއްލުމެއްދީފިނަމަ، އެކަމަކީ ތިޔަބައިމީހުން ފާސިޤުކަމުގައި ހުރިކަމެކެވެ. (ނުވަތަ، އެ ފުރިހަމަކަމެއް ނެތިގެން ގޯސްކަމުގެ ޢަމަލެއް ހިފެހެއްޓުމަކީ ފާސިޤްކަމެކެވެ.) ތިޔަބައިމީހުން (ނަހީ ކުރައްވާ ކަންކަމުން) ދުރުހެލިވާށެވެ، ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން، އެއީ، ތިޔަބައިމީހުންގެ ކިބައިގައިވާ (ނުކިއްސަވާފައިވާ) ފާސިޤު ކަމެކެވެ. ތިޔަބައިމީހުން، ﷲ އަށް ތަޤުވާވެރިވާށެވެ! ﷲ، ތިޔަބައިމީހުންނަށް އުނގަންނަވައި ދެއްވައެވެ. ﷲ އީ، ކޮންމެކަމެއް މެދުވެރިކޮށް ދަންނަވާ ގަދަކަލާނގެއެވެ.

އިސްލާމްދީން ވިޔަފާރީގެ މުޢާމަލާތުގައި އަދަދު ލަސްކޮށް "ދަރަނި" ގެ މާނައިގެ ތެރޭގައި އެއްބަސްވުމެއް ހަދާއިރު އެފަދަ ދަރަނިތައް ލިޔުމަށާއި ހެކިހެދުމަށް އިރުޝާދުދެއްވާފައި ހުރެއެވެ. އެހެންކަމުން ދަރަނީގެ އެއްބަސްވުމުގެ މާނައިގެ ތެރޭގައި އެބާވަތުގެ އެހެން މުޢާމަލާތުތަކަކީ ކަމެއްގެ ތަރުތީބު، ލިޔެކިޔުން މެދު ނުކުރެވުނަ ކަންކަން ހިފެހެއްޓެވެ.[254]

---

[254] 4 – 130. 11Anwarullah, *Principles of Evidence in Islam*, (1999) Shariah Academy, Islam Abad,

އެހެންކަމުން މުދަލުގެ މުއާމަލާތުތަކުގެ ދަޢުވާގައި ހިމެނޭ ވިއްކުމާއި، ލޯނާއި، މިފަދަ ފައިސާގެ މުއާމަލާތުތަކުގައި ދެ ފިރިހެނުންގެ ހެކިބަސް ނުވަތަ 1 ފިރިހެނަކާއި 2 އަންހެނުންގެ ހެކިބަސް ބޭނުންވެއެވެ. އިމާމް އަބޫ ޙަނީފާގެ ރައުޔަކީ ޙައްދު އަދި ޤިޞާޞްގެ މައްސަލަތައް ފިޔަވައި އެހެން ހުރިހާ ބާވަތެއްގެ ކަންކަމުގައި 1 ފިރިހެނަކާއި 2 އަންހެނުންގެ ހެކިބަސް ސާބިތުކުރެވެއެވެ.[255]

އެއް ހެކިވެރިއަކާއި ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުގެ ހުވާ

ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘްގައި ހެކިވެރިއެއްގެ ހެކިބަހާއި އެ ހެކިބަހަށް ބާރުދިނުމުގެ ގޮތުން ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުން ކުރާ ހުވާ ނަބިއްޔާ ރަސޫލާ ގަބޫލު ކުރައްވާފައިވެއެވެ.[256] މި ޙަދީޘްގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށް އިމާމް މާލިކް، އިމާމް ޝާފިޢީ، އިމާމް އަޙްމަދުބިން ޙަންބަލް، އެއް ހެކިވެރިއެއްގެ ހެކިބަހާއެކު ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުގެ ހުވާ މަދަނީ މައްސަލަތަކުގައި ހެކިބަހުގެ ގޮތުގައި ގަބޫލުކުރައްވާފައިވެއެވެ.[257]

އެހެންނަމަވެސް، އިމާމް އަބޫޙަނީފާ އެފަދަ ހެކިބަސް ގަބޫލުކުރުމަށް އިޢުތިރާޟުކުރައްވާފައިވެއެވެ. ސަބަބަކީ އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވާ ގޮތުން ޤުރުއާނުގައި ހެކިބަހުގެ އަދަދު ކަނޑައަޅުއްވާފައިވަނީ ދެ ފިރިހެނުން ނުވަތަ އެއް ފިރިހެނަކާއި، ދެ އަންހެނުން ކަމުގައިވާތީ އެވެ.[258] އަދި ރަސޫލާ އެއް ހެއްކެއްގެ ހެކިބަހާއި ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުގެ ހުވާ ގަބޫލުކުރެއްވިކަމަށް ރިވާވެގެންވާ ހަދީޘްއަކީ އެކަނި މީހެއްގެ ރިވާޔަތުން ވާރިދުވެފައިވާ ރިވާޔަތެއްކަމުގައިވާތީ ޤުރުއާނުގައި ކަނޑައެޅިގެން ބަޔާންކޮށްފައިވާ ކަމަކީ ފުރުޤާނުގައިވެއެވެ.[259] އެހެންނަމަވެސް ފަހުން ހުރިހާ އިލްމުވެރިންވެސް މަދަނީ މައްސަލަތަކުގައި މިފަދަ ހެކިބަސް ގަބޫލުކުރައްވާފައިވެއެވެ.[260]

ދިވެހިރާއްޖޭގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ އަޙްމަދު ނާޝިދު ވ. މުޙައްމަދު މުސްތަފާ[261] ގަޟިއްޔާގައި އިތުރުން ބޭނުންކޮށްފައިވެސް އިސްލާމީ ފިޤުހުގައި އެކި ބައްޔިނާ އަދި ޤަރީނާތަކުގައި ހައްޤު ބައްޔިނާތަކުން ކަށަވަރުކުރުމުގެ އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުން ގަބޫލުކުރާ ކަރީނާ ވަސީލަތްތައް ކަމުގައި، މިގޮތުން ކިތާބީ ދަލީލުތަކާއި، ހެކިންގެ ހެކިބަހާއި، ފޮރެންސިކް ގަރީނާފަދަ އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި ހުއްދަ، ސާބިތުކުރުމުގެ އެންމެހާ ވަސީލަތްތަކާއި އަދި ބައްޔިނާގެ އާންމު މަފްހޫމުގެ ތަޢުރީފުގައި ހިމެނޭ ދަލީލުތައް ކަމަކާއި، ހެކިންގެ ހެކިބަހުން ސާބިތުކުރުމަށް ބަޝަރުންނާ ޤަޟިއްޔާގެ ބަދަލުގައި ހެކިބަހުގެ ނިސާބު އިސްލާމީ ފިޤުހުގައި ބަޔާންކޮށްފަ ކަމަކާއި، އަޤްލިއްޔަތުގެ ތަރުތީބުގައި ހިނގާ މާލީ މުޢާމަލާތުތަކުގައި ހެކިންގެ ހެކިބަހުން ސާބިތުކުރުމުގެ ނިސާބަކީ ދެ ފިރިހެނުންގެ ނުވަތަ ފިރިހެނަކާއި ދެ އަންހެނުންގެ ހެކިބަސް ކަމަކާއި، އެހެނަސް މުޢާމަލާތުގެ ސާބިތުކުރުމުގައި އެއް ފިރިހެނެއްގެ ހެކިބަސް ނޫން އެހެން ދަލީލެއް ނެތިގެން ދަޢުވާކުރާފަރާތުގެ ހުވާ ނުވާނެ، އަދި ހުކުމް ކަމުގެ ދަޢުވާއަށް އިޖުރާއަތު ނިންމަވަ،

---

[255] Ibid.

[256] Ibid.

[257] Ibid; Mahmud Saedon A. Othman, *An Introduction to Islamic Law of Evidence*, The Open Press (M) Sdn Bhd (2003, Kuala Lumpur), p.64; Abdul Karim Zaidan, *Nizam Al-Qada Fi Al-Shariah Al-Islamiyyah*, Matba'ah Al-Ani, Baghdad, 1984, p. 189.

[258] 4 – 130.11Anwarullah, *Principles of Evidence in Islam*, (1999) Shariah Academy, Islam Abad,

[259] Mahmud Saedon A. Othman, *An Introduction to Islamic Law of Evidence*, The Open Press (M) Sdn Bhd (2003, Kuala Lumpur), p.64.

[260] 4 – 130; Mansour, The 11Anwarullah, *Principles of Evidence in Islam*, (1999) Shariah Academy, Islam Abad, Explaining of the Hanbali Figh of Islamic sects, 450.

[261] 2010/SC-A/02

އިސްލާމީ ފިޤްހުގެ ޖުމްހޫރުންގެ ގޮތުގައި ބުނެފައިވާ އުޞޫލުގެ ހަދީޘެއްކަމަށްވާ "އަލްޔަމީން މަޢަ ޝާހިދު ވާހިދު" ގެ އަސާސްގެ ދަށުން ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުގެ ހެކިބަސް ފުރިހަމަ ނުވެއްޖެނަމަ ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުން ހުވައިކުރުވައިގެން ހުކުމް ކުރެވިދާނެ، މި އަސާސްގެ މައްޗަށް ދިރާސާކުރާ ހިނދު، އެއީ ދަލީލު ފުރިހަމަކުރުމަށްޓަކައި ހުވާ ނުވަތަ އަލް ޔަމީނުލް މުތައްމިމާ (supplementary oath) އަދި ތަކްމީލީ ހުވާކަމުގައި ސާބިތުކުރުމުގެ ވަސީލަތެއް ކަމުގައި، މިގޮތުން ދަޢުވާއެއްގައި ހެކިވެރިޔަކު ނެތް ހާލަތެއްގައި ހުވާ ދީފައިވާ ސާބިތުކުރުމަށް ކޯޓަށް ދަލީލެއް ނެތްނަމަ ކޯޓަށް ޤަބޫލުކުރެވޭ ނަމަ، އެ ދަލީލު ހުށަހެޅުމަށް ކޯޓަށް ދިމާވާ ގޮތް އެއްކަލަ ދަލީލެއް ދެންނެވި ޤަބޫލުކުރަނީ ހުވާ ހުށަހެޅުމުގެ އަލް ޔަމީނުލް ހާސިމާ (decisive oath) އަދި ހުއްޖަތުގެ އަޑުގައި އަދި ހުވާ ސާބިތުކުރުމަށް ގޮވާލުމުން ހުށަހަޅާ ދަލީލު ނުކުމެފައިވާނަމަ، އަދި ހުއްޖަތާ ދާދި ދަޢުވާއަށް ދަލީލު ނެތް ހުވާ ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުން އިންކާރުކުރާ ހުވާގެ ޤާނޫނީ މައްސަލަ ނިންމުމުގެ ހުކުމުގެ ފަރާތުން ހުއްޓުވުން އަޅާ ހުވައިގެ ބާރު ކުރެވޭނެ، މި މަބްދައު އަކީ އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި އިސްތިދުލާލުކުރާ މަބްދައެއް ކަމަށްވެއެވެ، އެގޮތުން އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ "އަލްބައްޔިނަތު ޢަލަލް މުއްދަޢީ ވަލް ޔަމީނު ޢަލާ މަން އަންކަރަ" އެވެ.

ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ މި ހުކުމުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ އިސްވެ ދިޔަ އަލްޔަމީނުލް މުތައްމިމާ އާއި އަލްޔަމީނުލް ހާސިމާ ގެ މަފްހޫމަކީ ބައްޔިނާ އެ ދެ ހުވައެއްގެ އެންމެހާ ސަލާމަތްކުރުމަށް ކަމަށް ކުރެވުނީ، އަލް ޔަމީނުލް މުތައްމިމާ އަކީ މައްސަލައާ ފަރުދަކާ ނުވަތަ ޝަރީޢަތުގެ މަޤާމުގެ ސާބިތުކުރުމުގެ އިޖުރާއާތު ކަމަށްވާއިރު، އަލް ޔަމީނުލް ހާސިމާ އަކީ ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުގެ ހަމައެކަނި ދަލީލު ކަމަށްވާ ހުވާ ފަރާތުން ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުން އިންކާރުކުރާ ފަރާތަށް ހުވާ ނިސްބަތް ކުރެވޭ، އަދި އަލް ޔަމީނުލް މުތައްމިމާ އަކީ ދަޢުވާ ސާބިތުކުރުމަށް ހުށަހަޅާ ދަލީލު ނެތް ހާލަތެއްގައި ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުން ހުވާ ދިނުމުގެ ދަޢުވާ ހުށަހަޅަން ފެށިއިރު، އަލްޔަމީނުލް ހާސިމާ އަކީ ދަޢުވާ ސާބިތުކުރުމަށް އޮތް ދަޢުވާގެ ނިޔަތުން ދަޢުވާ ދަލީލުތަކުން ސާބިތުކުރުމަށް ކަމަށް ހަމަކޮށްފައިވާ ކަމަށް ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ 160/MC/2008 ގެ މައްސަލައިގައި ބަޔާންކޮށްފައިވެއެވެ. ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުގެ މައްޗަށް ހުވާ ލާޒިމުވަނީ އެ ދަޢުވާއެއް ދަޢުވާގެ ތެރެއިން ސާބިތުވާ ބައްޔިނާ ފުރިހަމަނުވާ އަލް ޔަމީނުލް މުތައްމިމާ ގެ ގޮތުގައި ހުވާ ކުރުމަށް ހުށަހަޅާ ހުކުމް ހައިކޯޓުގެ 2009/HC-A/161 ގެ މައްސަލައިގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ ގޮތުން އެއީ މަސްލަހަތު ފަރާތެއް ދަޢުވާ ހުށަހަޅާ ޝަރުޢީ ދަލީލު ދަޢުވާ ސާބިތުކުރުމަށް ފުރިހަމަވާ ބައިގެ ތެރޭގައި ނެތް މައްސަލަތައް ފަރާތަކުން ދަޢުވާ ސާބިތުކުރުމުގެ ބައިގައި ހުށަހެޅުނު ނަމަ މިކަން ބަލައިގަނެވޭނެ ބައްޔިނާއަށް ހުވާ ލާޒިމުކުރުމުގެ ދަޢުވާ ކުރާ ފަރާތުގެ އެއް ހުވާ ސާބިތުކުރުމުގެ އަލްޔަމީނުލް ހާސިމާގެ މަޤާމުގައި ހުއްޓުވުން ބައްލަވައިލާ ބަޔާންކޮށްފައިވެއެވެ.

ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ހުކުމުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ ޤަވާޢިދުތަކުގެ ތެރެއިން ބައެއް ކަންތައް ހައިކޯޓުގެ 2009/HC-A/161 ގެ މައްސަލައިގައި އިސްތިސްނާ ކުރުމުގެ މައްސަލައިގައި ހުކުމް ކުރެއްވިއިރު ހައިކޯޓުން ބަލާފައިވަނީ ސާބިތު ބައްލަވައިލާފައިވާ ކަންތައްތައް ދެކޮޅަށް ދެމެހެއްޓުމަށެވެ. އެއީ:

1. ޝަރީޢަތުގެ މަޤާމަކީ ހުކުމް ކުރެވޭނެ ގޮތުގެ އަމުރެއް ހުށަހަޅާ ދަޢުވާއާ ގުޅޭގޮތުން ދަލީލުތަކަށް ބަލައި ފައިސަލާކުރާ ތަނެއް ކަމުން މިކަމާ ބެހޭ ދިފާޢުގެ ފުރުޞަތު ފަރާތްތަކަށް ދޭންޖެހޭކަމަށް ބާރުއަޅާ ބަޔާންކޮށްފައިވާ ނަމަވެސް، މިގޮތުގެ ހުކުމުގެ ސަބަބުތަކުގައި ބަޔާންކުރަމުން ހުއްޖަތްތައް ދަލީލުތަކުން ހުކުމް ނިންމުމުގެ ކުރިން، ހަމަހަމަކަމާއެކު ފާސްކުރެވިފައިނުވާ ހަމައެކަނި ޝަރީޢަތުން ސާބިތުކުރުމަށް ދަލީލުތައް ހުށަހެޅުމުގެ، ބުނެވިދާނެ އިސްތިސްނާކުރުމުގެ

މައްސަލައިގައި މުޙައްމަދު މުސްތަފާ އަތުން 77821 ޑޮލަރުގެ ފައިސާ ނަގާފައި ނުވާކަމަށް ބުނެ އަޙްމަދު ނާޝިދު ކުރި ދިފާޢީ ދަޢުވާ ސާބިތުކުރުމަށް ހުށަހަޅަން އޮތް ހެއްކާއި ދަލީލު ހުށަހެޅުމުގެ ފުރުޞަތު ނުދީ ހައިކޯޓުން މައްސަލަ ނިންމާފައި އޮތުން.

2. އިސްތިއުނާފުކުރެވުނު މައްސަލައިގައި އަޙްމަދު ނަޝީދު އަނބުރާ ދައްކާދޭން މުޙައްމަދު މުސްތަފާއަށް ނަގާފައިވާ ފައިސާގެ ތެރެއިން އަޙްމަދު ނާޝިދު އަނބުރާ ދައްކާފައިވަނީ ހަމައެކަނި 250،000 ރުފިޔާ ނޫންކަމާއި، އޭގެ އިތުރުންވެސް ފައިސާ ދައްކާފައިވާކަން ސާބިތުކުރުމަށް ހުށަހެޅި ޗެކު ދަފުތަރުކުރެވިފައިވާ ބޭންކް އޮފް ސިލޯނުގެ 26 ނޮވެމްބަރު 2008 ގެ ސްޓޭޓްމަންޓުން އަޙްމަދު ނަޝީދު މުސްތަފާއަށް ބޭންކް އޮފް ސިލޯނުގެ ނަންބަރު 845949 ޗެކުން 19 އޮކްޓޯބަރު 2005 ގައި 147،775 ރުފިޔާ ދައްކާފައިވާކަން އެނގެން އޮތް ކަމުގައި ވިޔަސް އެ ފައިސާއަކީ ބަންޑުވިދާ އިސްތިއުނާފީ މައްސަލައާ ގުޅިގެން ދައްކާފައިވާ ފައިސާކަން އެނގެން ނެތުމުން އަޙްމަދު ނަޝީދު އިތުރަށް ފައިސާ ދެއްކިކަން ސާބިތުވާނެ ދަލީލެއް ނެތުމަކަށް ހައިކޯޓުން ކަނޑައަޅުއްވާފައިވުމުން، ބޭންކުގެ ޗެކަކީ މަދަނީ އަދި ޖިނާއީ މުޢާމަލާތުތަކުގައި ގެނެސް ދަލީލު އަދާކުރުމުގެ ވަސީލަތެއްކަން އެނގެން އޮތުމާއި، އަޙްމަދު ނަޝީދު އިތުރަށް ދެއްކިކަމަށް ބުނާ ފައިސާ ދައްކާފައިވާ ތާރީޚަކީ 19 އޮކްޓޯބަރު 2005 އަކީ މުޙައްމަދު މުސްތަފާއަށް އަޙްމަދު ނަޝީދު ފައިސާ ނަގާފައިވާ ތާރީޚާއި އެފައިސާ އަނބުރާ ދައްކަންޖެހޭ ތާރީޚާއި ދެމެދުގެ ތާރީޚެއްކަން އެނގެން އޮތުމާއި، ގަޑިޔަނުގެ ބަދަލުގެ އަސާސްގެ މަތިން އަސްލުކަނޑައެޅުމަކީ މުޙައްމަދު މުސްތަފާއާއި އަޙްމަދު ނާޝިދުގެ ދެމެދުގައި އޮތް މުޢާމަލާތުގެ ހިސާބުގައި ނުވެސް ކަމަށް ވީއިރު، އަޙްމަދު ނަޝީދު އިތުރަށް ދެއްކިކަން ސާބިތުވާ ފައިސާ ދައްކާފައިވަނީ އެހެން މުޢާމަލާތަކާ ގުޅިގެން ކަމަށް މުޙައްމަދު މުސްތަފާ ބުނާތީވެ އެކަން ސާބިތުކުރުމުގެ ބާރު އުފުލަންޖެހޭނީ މުޙައްމަދު މުޙައްމަދު މުސްތަފާ ކަމަށެވެ.

މި މައްސަލައިގައި ސުޕްރީމް ކޯޓުން އަމުރުކޮށްފައިވަނީ މި މައްސަލަ އަލުން ހައިކޯޓުން ބެލުމަށެވެ.

މޫސާ އިބްރާހީމް ވ. އަބްދުﷲ ޝަރީފު[262] މި ގަޟިއްޔާގައި ހައިކޯޓުން ކުރި ހުކުމުގައި ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ އެ މައްސަލައިގައި ދަޢުވާކުރި ފަރާތުން ހުށަހަޅާ ޗެކުގައި ހުރި އަބްދުލްޖަލީލުގެ ބަޔާނުން އަބްދުލްޖަލީލު އަދި ފައިސާގެ އެ މުޢާމަލާތް ހިނގިކަމުގައި ހުރި މީހެއް ނުފެންނަކަމާއި، އަދި އަބްދުލްޖަލީލުގެ ބަޔާނުގައިވެސް ފޯނު އެ މުޢާމަލާތް ހިނގިކަމުގައި އޭނާގެ ބަޔާން ފެނި، އެނގެން ކަންތައްތަކުގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށްގެން ނިންމަވާފައި، އެކަން ހެކިބަސް ދީފައިވާ އަބްދުﷲ ޝަރީފު އޭނާގެ ކައިރިގައި ދަޢުވާ ވާހަކަތަކުގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށްގެން ކަމަށާއި، އެހެންކަމުން ބަލައިގަނެވޭނެ ބަޔާނެއްކަން ނުވާކަމަށާއި، ނަމަވެސް އަބްދުލްޖަލީލުގެ ބަޔާނަކުން ބާރު ހިތުމުގެ (ފައިސާ ނަގައިދީފައި ވަކި އޭނާގެ ސޮއިނުންނަކަމަށް އަބްދުﷲ ޝަރީފު ޗެކުގައި ބޭނުންކުރައްވާ) ހުރަހަކަށްދީފައި ފުރުސަތުދިނުމަށް އަދި އަބްދުﷲ ޝަރީފު އެ ދުވަސްވަރު ބޭންކުނަމުން ގެންދިޔަ ފިހާރަ މޫސާ އިބްރާހީމަށް ކުއްޔަށްދީފައިވާ އެއްބަސްވުމެއްގައި މޫސާ އިބްރާހީމް އަތުން 50،000 ރުފިޔާ ނަގާފައިވާ ކަން ދަރަޖާއިއްޔާ، އެ ޖިއުމާއި މި އެއްބަސްވުމުން އަބްދުﷲ ޝަރީފުގެ ހުރިހާވަރަކަށް ބާރު ދީފައި ކަމަށާއި އެ ހުރަހަކަށް އެގޮތްވާން

---

[262] 2010/HC-A/73

ޝަރީޢަތަށް ގަބޫލުކުރެވޭ ގޮތަށް އޮތް ހެކިބަހެއް ކަމަށްނުވެ. މި ހެކިބަސް ލިބިފައިވާމީހާއަކީ މޫސާ އިބްރާހީމްއަށް ހުވައި ދޭން ޖެހޭކަމަށް ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުގައި މައްސަލަ ބެލި ފަނޑިޔާރުންނަށް ބުރަވެވުނު ހިނދު އެގޮތުގެ މަތިން އެ މައްސަލައިގައި ލިބިފައިވާ ހެއްކާއި މޫސާ އިބްރާހީމްގެ ހުވާއާއި މޫސާ އިބްރާހީމް ޢަބްދުﷲ ޢަފީފުގެ މައްޗަށް 50،000 ރުފިޔާ ހޯދުމަށް ކުރި ދަޢުވާ ސާބިތުވާ ކަމަށް ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުން ނިންމާފައިވެއެވެ.

އެއް ހެކިވެރިއެއްގެ ބަސް

ޒިނާގެ ކުށް ސާބިތުކުރުން ފިޔަވައި ހުރިހާ ބާވަތެއްގެ ކަމެއް ދެ ހެކިންގެ ހެކިބަހުން ސާބިތުވާނެކަން އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި ބަޔާންވެފައިވެސް އެއް ހެކިވެރިއެއްގެ ހެކިބަހާއެކު ޝަރުޢާ އުފުލެނިއޮވެ، ދެވަނަ ހެއްކާގެ ބަދަލު އަ ހުވައަށް ބާރުލިބިގެން، އެފަދަ ޝަރުތު ފުރިހަމަވެފައި ހުރި ހެކިބަހެއް ކަމުގައި ގަބޫލުކުރެވިދާނެއެވެ. އެހެންކަމުން އެއް ހެއްކާއެކު ހުވަޔާ ތުރުފުރި އަދި އިއްތިބާރު ހުކީ ހުވައިޔާ ނަމަ އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި ބަޔާންވެފައެއް ނުވެއެވެ. އެއް ހެކިވެރިއެއްގެ ހެކިބަސް އޮތް ނަމަވެސް އެ ހެކިބަހަކީ އިއްތިބާރު ހެކި ޝަރީޢަތުގައި ބަޔާންވެފައިވާ ގޮތަށް އެއް ހެކިވެރިއެއްގެ ހެކިބަހާއި ހުވައިން ސާބިތުކުރެވޭނެ ކަމަށް ޞަޙީޙު ރަސޫލާގެ ސުންނަތުން އެނގެއެވެ.[263]

އެއް ފަހަރު ޞިއްޙާ ރަސޫލާ ބަދަލުވެއްޖެ ކަމަށް އަމުން އަހާއި ބަޔަކަށްވަދެގޮތް. އެއަރުސް ނުވިއްނާތަކަން ހުރީ އެ ބަދަލު މިހާ ޞިއްޙާ ރަސޫލާ ދި އަސް ބަދަލުވެއްޖެ ކަމަށް ބުނެ ދަރިވަރުކަމަށް އެދުނީއެވެ. އަދިނަމަ ހެއްކަކާ ނުވަތަ ޞިއްޙާ ރަސޫލާ ދަރިވަރުކަމަށް ޖެހިގެން ސާބިތު ހެކިބަސް ކަމަށް ރަސޫލާ އެ ޞިއްޙާ ރަސޫލާ ހެއްކެއް ކަމުގައި އޮތް ދަށުން ނުވަތަ ޞިއްޙާ ރަސޫލާ ދަރިވަރުކަމަށް ޖެހިގެން ސާބިތު ހެކިބަސް "މިހެން ރަސޫލާ ދަރިވަރުކަމަށް ޖެހިގެން ދަރިވަރު"؟ ކަމާބެހޭ ހެކިވެރިކަން ބަޔާންކޮށްފައިވެއެވެ. މި ޙަދީޘްގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށް އަޙްކާމު ދަރިވަރުކަން ފިޔަވައި ހެކިވެރިޔާގެ ހެކިވެރިކަން އެނގޭނަމަ، އެހެނީ މައްޗަށް ބިނާކޮށް މައްސަލަ ނިންމުމުގެ އިޖުތިހާދު ފިޔަވައި ބިނާކުރާނެ ކަމަށްވެ. އިޙްތިމާލު އެބަހުރި ދަރިވަރުކަން އެއް ހެކިބަހުން ގަބޫލުކުރަން މަޖުބޫރުކަމުގެ ޙާލަތުތަކުގައި ޙަވާލުކުރަން ކަމަށްވެ. އެހެން ފިހާވަރުކަމުގައި އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ ޙައްޤުތަކެއް މިހާރު ޙަވާލުކުރަން ވަކިކަމަށް އިޖުތިހާދުކޮށް ނިންމާފައިވެއެވެ. ނަމަވެސް އެހެން އިޖުތިހާދުގެ ޝަރުޢީ މިސާލަކީ ދަރިވަރުކަމާއި ޖިނާއީ ޢަމަލުތައް ކަމަށް ޖިނާއީ މައްސަލަތަކުގައި ވެސް ކަމަށްވެ، އަދި، އިޖުތިހާދު ހެކިވެރިކަން ނިސްބަތްވާ ހަދިސްތައް ކަމަށްވެ.

ރިވާވެވިފައިވާ ގޮތުން، ޝަރުޢީގެ ދަޢުވާ މަސްއަލާގެ ހެކިވެރިކަމުގެ ޝަރީޢަތަކަށް ދިޔައެވެ. އަދި ދަ ދާއިރާ އަދި ގޭގެ މާލުގެ ލިބިގެންދިއަމަށް އެމީހުން ދަޢުވާ ކުރިއެވެ. އެއީ އެމީހުންގެ ބައްޕައަކަށް ރަސޫލާ ދައްވާފައިވާ ތަނެއް ކަމަށް ވީ ދަޢުވާކުރިއެވެ. އެކަމުގެ ހެކިބަހަށް ހާދިޘާއީ އެހެންކަމުން، ހެކިބަހަށް އަޙްމަދު ހުކުމް ކުރެއްވިއެވެ. އަބްދުﷲ ބިން އުމަރުކަމަށް އެމީހުން ޖަވާބުދިނެވެ. އަބްދުﷲ ބިން އުމަރު ޝަރީޢަތަށް ހާޟިރުކުރެވުނު ހިނދު، އެކަމަށް ހެކިބަސް ދެއްވުމަށް އެ ހެކިބަހުގެ މައްޗަށް ބިނާކުރައްވައި، ޝަރީޢަތުގެ ދުވަހުގެ އެ ދާއިރާގައި އެކަމަށް ހިމެނޭނެ ކަމަށް ހުކުމް ކުރެއްވިއެވެ. މިގެ އިތުރުން ހެކިދިނުން ކަމަށްވާ،

Muhammad Saed Abdul-Rahman, Tafsir Ibn Kathir Juz' 3 (Part 3): Al-Baqarah 253 to Al-I-'Imran 92, p.108. [263]

ވިހެއިކަމުގެ މައްޗަށް، އެންމެ އަންހެނެއްގެ ހެކިބަސް ކީރިތި ރަސޫލާ ގަބޫލު ކުރައްވާފައިވެއެވެ. އެހެންކަމުން އާންމު އުސޫލަކީ 2 ހެކިން ތިބުން ކަމުގައި ވީނަމަވެސް ހާލަތަށް ބަލުމަށްފަހު، ހުރީ އެންމެ ހެއްކެއް ކަމުގައިވިޔަސް އެ ހެއްކަކީ ތެދުވެރި އިތުބާރު ހިފޭ ހެއްކެއް ނަމަ އެ ހެކިބަހުގެ މައްޗަށް ހުކުމް ކުރުމުގެ ފުރުޞަތު އަންނަނީއެވެ.[264]

ހެކިބަހުގެ ސިފަތައް

ދަޢުވާ އާއި ހެކިބަސް އެއްގޮތްވުން

ދަޢުވާގައި ހަމަކޮށްފައިވާ ވާޤިޢާތާއި، ހެކިބަހުގައި ހަމަކޮށްފައިވާ ވާޤިޢާތާއި އެއްގޮތްވާން ޖެހޭނެއެވެ. ހެކިބަހުގައި ބުނާ އެއްޗަކީ ދަޢުވާގައި ބުނާ އެއްޗަކާ ޚިލާފުވެއްޖެނަމަ އެ ހެކިބަސް ގަބޫލެއް ނުކުރެވޭނެއެވެ. އެއީ ހެކިބަސް ދެވެނީ ދަޢުވާ ސާބިތު ކޮށްދިނުމަށްޓަކައި ކަމުގައި ވާތީ، ހެކިބަހުގެ ވާޤިޢާތައް ދަޢުވާގެ ވާޤިޢާތަކާ ދިމާލުވާންޖެހޭނެއެވެ. ދަޢުވާއާއި ހެކިބަހުގައި ހުރި ތަފާތު ދެނެގަތުމުގެ ގޮތުން، އެ ހެކިބަހަކީ ދަޢުވާ ސާބިތުކުރުމަށް ގަބޫލުކުރެވޭ ހެކިބަހެއްތޯ ބަލަންޖެހޭނެއެވެ.

ހެކިބަސް ނެގުން

ހެކިވެރިޔާ ދޭ ހެކިބަހަކީ މައްސަލައިގެ ވާޤިޢާތަކާ ގުޅިފައިވާ ހުސްވުމާ ދޭ ހެކިބަހަކަށް ވާންޖެހޭނެއެވެ. ވާޤިޢާއެއް ވުޖޫދުވިކަން ނުވަތަ ނެތިއްޖާ ކަމާ ގުޅޭ ޚިލާފު ވަކި ކޮޅަކަށް ސާބިތުކޮށްދިނުމުގައި، ނުވަތަ އެ ވާޤިޢާތާ ގުޅުންހުރި ހެކިބަހަކަށް ވާންޖެހޭނެއެވެ. އުސޫލަކީ އުފެދިފައިވާ ވާޤިޢާތާ ގުޅުމެއް ނުހުރި ހެކިބަހަކީ ބާތިލު ހެކިބަހެވެ. ހެކިވެރިޔާގެ ހެކިބަހުގައި ބަޔާންކުރާ ވާޤިޢާއަކީ، މައްސަލަތަކާއި ހުށަހެޅިފައިވާ ވާޤިޢާތަކާ ގުޅުން ހުރި ވާޤިޢާއެއްކަން ނުވަތަ ނޫނުކަން ކަނޑައަޅަނީ ކޮންމެ މައްސަލައެއްގައި ވަކިން، އެމައްސަލައެއްގެ ވާޤިޢާތަކަށް ރިޢާޔަތްކުރުމަށްފަހު އެމައްސަލައެއް ބަލާ ޤާޟީއެވެ.

އިސްވެ ދަޢުވާއެއް ނޯވުން

މަދަނީ މައްސަލަތަކުގައި އިންސާނުންގެ ހައްޤުތަކާ ގުޅޭ މައްސަލަތަކުގައި، ހެކިބަސް ދިނުމުގެ ކުރިން، އުފެދިފައިވާ ދަޢުވާއެއް ހުށަހަޅާފައިވާން ޖެހޭނެއެވެ. އެހެންނަމަވެސް الله ގެ ހައްޤާ ބެހޭ މައްސަލަތަކުގައި ދަޢުވާއެއް ހުށަހެޅުމަކީ ލާޒިމު ނޫންކަމަށް ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ.

---

[264] Abdul Karim Zaidan, *Nizam Al-Qada Fi Al-Shariah Al-Islamiyyah*, Matba’ah Al-Ani, Baghdad, 1984, p. 192.

ހެކިބަސް ޔަޤީންވުން

ހެކިބަސް ސައްޙަވުމުގެ އެއް ޝަރުޠަކީ އެ ހެކިބަހަކީ ޔަޤީނީ އެއްޗަކަށްވުމެވެ. ހެކިބަހަކީ އިތުރު އޮޅުން ފިލުވައިދިނުމަކަން ނުވަތަ އިތުރު ތަފްސީރުކުރުމަކަން ބޭނުން ނުވާ ވާޟިޙު ހެކިބަހަކަށް ވާން ޖެހޭނެއެވެ. ހެކިބަހަކީ އެހެން ގޮތަކަށް ތަފްސީރުކުރެވޭނެ ހެކިބަހަކަށް ވެއްޖެނަމަ، އެ ހެކިބަހުން ޝައްކު ފިލައިނުދާނެ ކަމަށް ބަލާނީއެވެ. ހެކިބަސް ދެވިފައިވާ ގޮތުން ވަކި މާނައެއް ޔަޤީން ނުކުރެވޭނަމަ، އެ ހެކިބަސް ބާތިލުވާނެއެވެ.

ހެކިބަހަކީ އިތުރު އޮޅުން ފިލުވައިދިނުމަކަން ނުވަތަ އިތުރު ހުއްޖަތާ ނުވަތަ އެހެން ހެކިބަހަކާ ނުލައި ތަކީދުކުރެވޭ ނުތެ ހެކިބަހެއް ނަމަ އެފަދަ އިތުރު ހެކިބަހަކާ ނުވަތަ ހެކިބަހަކާ ނުލައި އެ ހެކިބަސް ބަލައި ސާބިތުކުރުމަކަން ނުޖެހޭނެއެވެ. މިސާލަކަށް، ދި◌ވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުން ނިންމާފައިވާ ޢަބްދުﷲ ނާދިރު ވ. ހައްޖާން ނިޒާމް ޤަޟިއްޔާ[265] ގައި ދައުވާކުރާ ފަރާތުގެ ދައުވާގައި ދައުވާކުރާ ފަރާތަކަށް ދައުވާލިބޭ ފަރާތުގެ އަތުން ލިބިގަތުމާ ކަމަށް ދެފަރާތުގެ ދެމެދުގައި ސޮއިކޮށްފައިވާ އެގްރީމެންޓުގައި ބޭންކުވެފައިވާ 700،000 ރުފިޔާކަމުގައި ވިޔަފާރިވެސް، ހަމަގައިމުގައި ދައުވާލިބޭފަރާތުން ދައުވާކުރާ ފަރާތަކަށް ދިއުމަށްވާ 300،000 ރުފިޔާކަން ސާބިތުކުރުމަކަން ދައުވާކުރާ ފަރާތުން ދަރަނިކޮށް ހުށަހެޅި ހެކިވެރިޔާ ހެކިބަސް ދެމުން ބުނެފައިވަނީ "ހައްޖާން ނިޒާމު އަތުން ޢަބްދުﷲ ނާދިރު ދިން ފައިސާ ދޫކުރި ނަގާނެކަމުގެ ލިޔުމެއް އުޅުއްވާ ދެއްކިއެވެ" މިގޮތަށެވެ. ނަމަވެސް ހެކިވެރިޔާ މިބުނާފަދަ ދަރަނިކޮށް ފައިސާ ދޫކުރި ކަރަދާހެއް ނުވާތީ، މި ހެކިވެރިޔާގެ ބަސް ގަބޫލުކުރެވިފައިނުވާތީ ކަމަށް ދަރަނިކޮށް ނިންމުން ބާތިލުވާނެ ކަމަށް ހައިކޯޓުން ކަނޑައަޅާފައި ވެއެވެ.

ހެކިބަސް ފަސްނުވުން

ހެކިބަސް އަދާކުރުން ފަސްނުވުމަކީ ހެކިބަސް ސައްޙަވުމުގެ ޝަރުޠެކެވެ. ބައެއް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާގޮތުގައި ހެކިބަސް ދިނުން ފަސްވެއްޖެނަމަ، ހެކިބަހުގައި ޝައްކުއުފެދިދާނެ، އެހެނީ ހެކިބަހުގެ މައްޗަށް ހަރުދު ބާއިލުކުރުން ހުއްޓިދާނެއެވެ.

ހެކިބަހުގައި ހުންނަ ފުށުއަރުންތައް

ގިނަ އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެގެންވާގޮތުގައި ހެކިވެރިން ދޭ ހެކިބަސް ފުށުއަރާ ހާލަތްތަކުގައި ގިނަހެކިވެރިން ބޮޑު ގޮތަށް އިސްކަން ދިނުމަކީ ޝަރީޢަތުގެ ނޫނެވެ. އެއްބަސްވެފައިވާ ހެކިބަސްތައް ގިނަ ކަމުގައި ވި މި އިސްކަން ދިނުމަށް ހެކިބަހާ ބޭނުންކޮށްގެން ދިނުމުގެ ހެކިބަހެވެ. ގިނަ އަދަދެއްގެ ބަޔަކު ހެކި ދިން ނަމަވެސް، އެ ހެކިބަސްތަކަށް ބޮޑު ހަމަވާ އަދަދުންނާ ހެކިބަސްތަކެއް ނަމަ އެހެން ހަދައިން ދޭނެކަމަކީ ބޮޑުވާނެއެވެ.

ޢަބްދުﷲ ނަޒީރު ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް[266]

---

[265] 2018/HC-A/47

[266] 2017/HC-A/369

މި މައްސަލައަކީ އަހްމަދު ނަޖީބު އިމްރާނު ބިން މިހާރުގެ 11 އޮގަސްޓު 2011 ދުވަހު 18:00 ހާއިރު އަހްމަދު ވިރާޝް އޮފް ހިތާ މިރަށު ވިލިމާލެ ކުރެ ދަނޑުގެ ހިނގާ ކައިރިގައި ހުރިހާ ޖަމާ އަށްހާ ދުވަހު މާރާމާރީ ހިންގަމުންދިޔައިރު، ޢަބްދުﷲ ނަޖީބުގެ އަތުގައި ހުރި ކަތިވަޅިއަކުން އަހްމަދު ވިރާޝްގެ ބޮލުގައި ތަޅުމުން އަހްމަދު ވިރާޝް ބޭންކޮކަށް ފޮނުވުން އަހްމަދު ވިރާޝްގެ ގައިގައި ޖެހުނު ހަމަލާގެ ސަބަބުން އަހްމަދު ވިރާޝަށް ލިބުނު އަނިޔާއަށް ބޭސްފަރުވާ ކުރަމުން ގެންދަނިކޮށް 14 އޮގަސްޓު 2011 ގައި އަހްމަދު ވިރާޝް މަރުވެފައިވާތީ، ޢަބްދުﷲ ނަޖީބުގެ މައްޗަށް ދައުލަތުން އުފުލި ޝަރީޢަތުގައި މީހަކު މެރުމުގެ ދައުވާގެ މައްސަލައެވެ. ޝަރީޢަތުގައި މީހަކު މެރުމުގެ ދައުވާ ޢަބްދުﷲ ނަޖީބުގެ މައްޗަށް ކްރިމިނަލް ކޯޓުގައި ސާބިތުވެފައިވެއެވެ.

ކްރިމިނަލް ކޯޓުގެ ހުކުމް އިސްތިއުނާފުކުރުމުން، އިސްތިއުނާފު ހައިކޯޓުގެ ފުލްބެންޗުން ކަނޑައެޅި ހުކުމުގައި ބުނެފައިވަނީ:

1. މައްސަލައިގެ ހުކުމަށް ފާހަގަކުރެވުނު މައްސަލައިގައި އިސްތިހާރާއި ގުޅޭ ކާޑުން ބެލުމަށްވަނީ ހެކިންގެ ހެކިބަހަށް ކަމަށްވާއިރު ހެކިބަސްދިން ހެކިންގެ ހެކިބަހުގައި ހުރި ފުރަތަމަ ދަށުކޮށްލެވޭ ފަދަ އުނިކަންތައްތަކާއި ހުރިކަމަށް އިސްތިއުނާފުކުރި ފަރާތުން ބުނާއިރު، ހެކިބަސްދޭ މީހާ ކުރިން ފުލުހުންނަށް ދިން ބަޔާނާއި ޝަރީޢަތުގައި ދިން ބަޔާނުގައި ފަރަގެއް ހުރި ނަމަ ނުވަތަ ހެކިބަހުގައި ތަފާތުތަކެއް ހުރި ނަމަ، ހެކިބަހުގެ ބާރު ދަށަށް ދާނެކަމާއި، ފުލުހުންގެ ތަހުޤީޤަށް ދިން ބަޔާނާއި ޝަރީޢަތުގައި ދިން ބަޔާން ނުވަތަ ހެކިބަހުގައި ތަފާތުތަކެއް ހުރުމަކީ ހެކިބަސް ހުރި ގޮތުން ހެކިބަސް ދޭ މީހާގެ ހެކިބަސް ރައްދުވާ ސަބަބެއް ނުވާނެ ކަމަށާއި ހެކިބަހަށް ސާބިތުވާ ހިސާބުން ކަމެއް ނިންމާ ދިނުމަކީ ޝަރީޢަތުން ކުރަންޖެހޭ ކަމެކެވެ. *މި ގޮތުން ހެކިބަސްދޭ މީހާ ވެސް ދިން ހެކިބަސް ތަފާތުވާ ކަމަށް ފާހަގަކުރެވޭ ނަމަ، ހެކިބަހުގެ ބާރު ދަށަށް ދާނެ ކަމާއި، ހެކިބަސް ދޭ މީހާގެ ބަޔާނުގައި ތަފާތު ހުރިކަން ފާހަގަކުރެވޭ ނަމަ ހެކިބަސް ދަށަށް ދާނެކަމާއި، ހެކިބަސް ދޭ މީހާ ކުރިން ދިފާޢުގައި ދިން ބަޔާނާއި ހެކިބަސް ދިން ގޮތުގައި ތަފާތު ހުރި ނަމަ ޝަރީޢަތުން ބަލާނެ ކަމާއި، ހެކިބަހުގެ ސައްހަކަން ދަށަށް ދިޔަ ނަމަ ހެކިބަސް ޤަބޫލު ނުކުރެވޭނެ ކަމާއި، ހެކިބަސް ދޭ މީހާގެ ހެކިބަހުގައި ފަހުން ތަފާތު ހުރިކަން ފާހަގަކުރެވިއްޖެ ނަމަ ހެކިބަހުގެ ސައްހަކަން ދަށަށް ދާނެ ކަމަށް ބުނެފައިވެއެވެ.

(ހ) ފުރަތަމަ ކަމަކީ، ހެކިބަސް ދޭ މީހާ ހެކިބަސް ދިން ގޮތަށް ނޫން ހެކިބަސްދިނުމުގެ ކުރިން ބުނާ ބަޔާނެއް ގިނަ ރޭގަނޑު ގޮތެއްގައި ދެއްކޭ ނަމަ ބުނެފައިވާ ހެކިބަސް ދޭން ބަލާނެ ގޮތް ގޮތް ފާހަގަކުރެވޭ ނަމަ ހެކިބަސް ދިން ގޮތާއި ހެކިބަސް ދިން ގޮތުގެ ތަފާތު ބަލާ ހެކިބަހުގެ ބާރު ދަށަށް ދާނެ ކަމާއި، ހެކިބަސް ދޭ މީހާ ކުރިން ދިން ބަޔާން ނުވަތަ ހެކިބަހުގައި ހުރި ތަފާތު ފާހަގަކުރެވޭ ނަމަ، އެ ތަފާތަކީ ބޮޑު ތަފާތެއް ނަމަ ހެކިބަސް ގަބޫލުކުރުމަށް ކުރިމަތިވާ ދަތިތަކަކަށް ވާނެ ކަމާއި، ހެކިބަހުގައި ހުރި މުހިންމު ކަމެއްގައި ތަފާތު ހުރި ނަމަ، ހެކިބަސް ދޭ މީހާ ގެ ހެކިބަސް ދަށަށް ދާނެކަމާއި، ވާހަކަދައްކާ ގޮތާއި ބަލައިގަނެވޭ ގޮތުގައި ތަފާތު ހުރިކަން ފާހަގަކުރެވޭ ނަމަ ހެކިބަހުގެ ބާރު ނުހިފޭނެ ކަމަށް ބުނެފައިވެއެވެ. ހެކިބަސް ނުވަތަ ވާހަކަ ހެކިބަސްދޭ މީހާ ބުނާ ގޮތާއި ހެކިބަސް ދޭ ފަރާތުން ގިނަ ގޮތްގޮތުގައި ތަފާތު ހުރި ނަމަ، ހެކިބަސް ދޭ މީހާގެ ހެކިބަސް ދަށަށް ދިޔަ ކަމުގައި ވިޔަސް، ހެކިބަހުގެ ބާރު ދަށަށް ދާނެކަމަށް ބުނެފައިވެއެވެ.

ކަމާއި މިއިން ކޮންމެ ކަމަކީ މައްސަލައިގެ ހަގީގަތްތައް ތަހުގީގުކުރާ ފަރާތްތަކުގެ ވިސްނުމުގައި ބަލައްޓަންޖެހޭ ކަންކަމެވެ.

(ނ) ދެވަނަ ކަމަކީ، ހެކިބަސް ދިނުމުގެ ތެރޭގައި ދައްކާ ވާހަކައިގައި ހުރި ކޮންމެ ކަމަކީ ނުވަތަ ކޮންމެ ތަފާޞީލުވަކި ނުވަތަ އުނިކަމަކީ ނުވަތަ ހެކިބަސްދޭ މީހާ މައްޗުގެ ބާރުން ދައްކާ ކޮންމެ ވާހަކައަކީ ހެކިބަސްދޭ މީހާގެ ބަހުގެ ސައްހަކަމާއި، ތެދުކަން ނަޒީހުތެރިކަން ކަމުގެ ނުނަކަމާއި، މިފަދަ ހެކިބަސްދޭ މައުޟޫޢުގެ ޖައުހަރާއި ގުޅުންހުރި ގޮތްތަކުގައި މަޖުބޫރުކަން ބޭނުން ކަމާއި ހެކިބަސްދޭ ވާހަކަތަކުން ހުންނަކަން މައްސަލައިގެ ހަގީގަތްތައް ތަހުގީގުކުރާ ފަރާތްތަކުގެ ވިސްނުމުގައި ބަލައްޓަންޖެހޭ ކަންކަމެވެ.

(ރ) ތިންވަނަ ކަމަކީ ތަހުގީގުކުރަން ހެކިބަސް ދިނުމަށް މީހަކު ކަނޑައަޅާ އެ ހެކިބަސް ބަލައިގަތުމުގެ މަސައްކަތުގައި ހުށަހެޅިފައިވާ ހެކިބަހުގެ ސާބިތުކަމާއި އެކަށީގެންވާ މިންވަރަށް ކަމަކީ، މިދެ ތެރޭގައި ހެކިބަސްދޭ މީހާ ހެކިވެރިޔާ ބަލައިގަނެވޭ ކޮންމެ ހެކިވެރިޔާގެ ވާހަކަތައް ބެހޭގޮތުން އަދި ގޮތާއި ތަޢާރުޒުވާ ކަންތަކުގައި ހެކިބަހުގައި ހިމެނޭ ހެކިވެރިޔާ ދެކޮޅު ހެކިބަހުގައި ބައިބަޔާއި މިކަން ކަމަކީ ހެކިބަހުގެ ބަރުދަން ވަޒަންކުރާ އިރު ފަރުވާތެރިވެ ބަލަންޖެހޭކަމެކެވެ.

(ބ) ހަތަރުވަނަ ކަމަކީ ހުށަހެޅިފައިވާ ހުރިހާ ހެކިތަކުގެ މައްޗަށް ރިޢާޔަތްކޮށް ހެކިވެރިޔާ ކުރިން ދިފާޢީ ބަޔާނާއި ހެކިވެރިޔާ ޝަހާދަތްދިން ކޯޓުގައި ދިފާޢީ ހެކިބަސް އެއްގޮތްވޭތޯއެވެ، އެއީ އިތުބާރުކުރެވޭތޯ ހެކިބަހެއްތޯ ނުވަތަ ޝަރުޢީ ބަލައި އެ ހެކިބަހުގައި ކުށެއް ނުވަތަ ތަޢާރުޒުވުމެއް ނުވަތަ އުނިކަމެއް ނުވަތަ އިތުބާރު ހުރި ނަމަވެސް ހެކިބަސްދިނުމުގެ މަރުހަލާގައި ހެކީގެ ބައިން ކުރެވިފައިވާތީ ބަލައި ކަންހިނގައިދިޔަ ގޮތާއި ބެހޭ ބަޔާން ކުރެވިފައިވާ އެ ހެކިބަހުގެ ކޮން ބައެއްގައި ދެކޮޅުވާ ކޯޓުގެ މަސްއޫލިއްޔަތެކެވެ. މިގޮތުން ކޯޓުގެ ޒިންމާއަކީ ހުށަހެޅިފައިވާ ހެކިތަކުގެ މައްޗަށް ބަލާ ބޮޑު ފުރިހަމަކަމާއި ކަމެއްކަން ތުހުމަތުކުރެވޭ ކުރި އެކަށީގެންވާ މިންވަރަށް ޝައްކުނެތްކަމުގައި، ހައްގުގައި ދިރާސާގެ މައްސަލައިގައި ހަގީގަތް ގެނައުން ސާބިތުވާކަން ނުވަތަ ނުވާކަން ކަނޑައެޅުން ކަމާއި، ހެކިބަސް ބަލައިގަތުމުގައި ހެކިބަހުގައި ހުންނަ ކުޑަކުޑަ ތަފާތުތަކާއި އެކަށީގެންނުވާ ބަދަލުތައް ދިޔައިން ނުވާނެ ކަމަށް ވާ ޝަރުޢީ މަޤްޞަދު ހާސިލުވާނެ ގޮތަކަށް ހެކިބަހުގެ ބަރުދަން ދޭން ކަމަށް ބަލަންޖެހޭ ކަންކަމެވެ.

މި ބާބުގައި ބަޔާންކޮށްދީފައިވާ މި މައްސަލައިގައި އަންނަނިވި ކަންކަން ދިރާސާކުރެވޭ ހުކުމްތަކުގައި ފާހަގަކުރެވެން ވެއެވެ.

1. ދައުވާގައި ބަޔާންކުރާ މާރާމާރީ ހިނގިކަމާމެދު އެއްވެސް ޝައްކެއް ނެތްކަން.
2. މި މާރާމާރީ ހިނގި ވަގުތުގެ ތެރޭގައި ޢަބްދުﷲ ސަޢީދާއި އަދި އިމްތިޔާޒުގެ ހުސައިން ޢަބްދުﷲ ކުރިމަތިލާ ކަމާއި އެ ދެ މީހުންގެ އަނިޔާތަކާ މެދު އެއްވެސް ޝައްކެއް ނެތްކަން.
3. މާރާމާރީ ހިނގިތަނާ މެދު އެއްވެސް ޝައްކެއް ނެތްކަން.
4. މި މާރާމާރީ ހިނގީ އަސްރުގެ ވަގުތު ކަމާއި އިރު އޮއްސުމުގެ ކުރިންކަން. އެ މާރާމާރީ ހިނގީ 17:40 އާއިރު ކަމަށް އެއް ހެއްކަކު ބުނާއިރު އެހެން ހެއްކަކު ބުނަނީ އެ މާރާމާރީ ހިނގީ ހަވީރުގެ ވަގުތުގައި ކަމަށް، އަދި އެހެން ހެކިވެރިއަކު ބުނެފައިވަނީ އަދި އޭރު އިރު އޮއްސާ ވަގުތު ކަމަށް. އަދި ބައެއް ހެކިން ބުނެފައިވަނީ އެދުވަހުގެ 17:00 ގެ ފަހުން ކަމަށް. އައިޖީއެމްއެޗްގެ ރިޕޯޓުތަކުން އެނގެނީ އޭނާ ހޮސްޕިޓަލަށް ގެންދިޔައީ 18:50 ގައި ކަމަށް. އެހެންކަމުން މި މާރާމާރީ ހިނގި ވަގުތާބެހޭ ގޮތުން ހެކިންގެ ބަހުގައި ވާ ތަފާތަކީ އެ ތަފާތުގެ މައްޗަށް ބޮޑުތަނެއް ދެމެދު ވަރުގެ ޒިޔާދައެއް ނޫންކަން. އެހެނީ އެންމެ ފަހުން ވަގުތު ބަޔާންކޮށްފައިވަނީ އެ ވަގުތު އުޅުނުކަން އަސްރާއި ކުރިއަށް ގޮތަށް ކަމަށް ފެނިގެން ހެކިވެރިޔާ ވަގުތު ކަނޑައަޅާފައިވާ ގޮތުން ވަގުތުގެ ތަފާތުވުމަކީ ހެކިބަސް ދޫކޮށްލެވޭނެ ސަބަބެއް ނޫންކަން.
5. ފަހުގެ ހާދިސާގެ އެއްބަޔަކުން މިދުވާގެ ބޮޑުގައި ޖެހި ޢަބްދުﷲ ސަޢީދުކަމާއި، އަދި ހެކިވެރިޔާ 1 ގެ ހެކިބަހުން އައިޑެންޓިފައި ކުރުމުން ދުވަހަ މިހާރުވެސް މިޖުލީގެ ބޮޑުގައި ފަހުގެ ހާދިސާގެ އެއްބަޔަކުން ޖެހިކަމާއި މިއީ އެކަކަށްވުރެ ގިނަ މީހުން ބައިވެރިވެގެން ހިންގި ޖަރީމާއެއްކަމާއި ޖަރީމާއަކަށް ޖެހިގެނެ އެއީ މިޔަރުން ކާކު ތަކުރާރުކޮށްފައިވާ ކަމަށް ހެކިން ބުނާ ދެމީހުން އެކަނި އޮޅުން ނެތިކަމާއި ފަހުގެ ހާދިސާގައި ބައިވެރިވި ބައެއް ކަމަށް ޖެހިގެން މަރުވެފައި ހެކިވެރިޔާ ޖެހިގެން މިއެކަމުގެ އަމިއްލަ ހަމަތަކާ ޚިލާފަށް ބައިވެރިވި ބޮޑުގައި މިއަދު ބަޔާންކުރާ ސަރަހައްދުގައި ޖިނާއީ ދެއްކުމުގެ ގޮތުން ކޮށްފައިވާ މާރާމާރީ ބަޔާންކުރާ ފަރާތަށް ޖެހިކަމާއި ބޮޑު ދިއުމާ ތަފާތު ވާކަމާއި ހަމަ ހެކިވެރިޔާ މެދުވެރިކޮށް ބަޔާންކުރާ ޢަބްދުﷲ ނަޖީބު އަނިޔާވެރިކަމުގެ ސަބަބުން ވަނީ ޢަބްދުﷲ ނަޖީބު މިއަދު ހެކިވެރިޔާ ކުރިއަށް ފަހުން ބަޔާންކުރުމަށް އެއްވެސް ޝައްކެއް ނެތްކަން. ބޮޑުވެ ހެކިވެރިޔާ ހަމަވި ގޮތުން، ބޮޑު މިހާރު ހެކިބަސް އަދި ޖެހުނު ޖެހުނުބަހަކަށް ތަފާތުވާ ނުވަތަ މިފަހަރު ބައިވެރިވެގެން ކުރާ ކަމެއްގައި މިއްޔާ ބަހާކުރުމާ އެއީ ހެކިބަސް އަދި ޖެހުމުގެ ޝައްކެއް އުފެދޭ ކަމެއް ނުވާނެކަން.

ހެކިވެރިޔާގެ ހާލަތު ވަޒަންކުރުން

ތަޙުލީލުކޮށް ޝަރީޢަތުގެ ބޭނުމަށް ހެކިބަހަށް ހެކިވެރިޔާގެ ހާލަތު ވަޒަންކުރެވޭ. މި ގޮތުން ހެކިވެރިޔާ ހެކިބަސްދިނުމުން އެ ހެކިބަސް ހެކިވެރިޔާގެ ނަފްސުގައި ހުރި އެދި ސިފައެއްގެ ސަބަބުން ތަޢުލީމާ ހާލަތުގައި ބަދަލުވާން

ހެކިވެރިޔާގެ ޝަރުޠު ފަސޭހަކުރަން ވަޒަން ކުރެވިދާނެއެވެ. އަދި މިއީ އުލަމާ އެކަމަށް ކުރެވިދާނެކަމަށް އިޖުތިހާދުން އެއްބަސްވާ ގޮތެކެވެ.[267] އެކަންކުރަނީ ޤާޟީ ޤުރުއާނުގެ ތިރީގައިވާ އާޔަތްތަކުން ބިނާކޮށްގެންނެވެ.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَن تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلَى مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ (އަލްޙުޖުރާތު ސޫރަތުގެ 6 ވަނަ އާޔަތް، 49:06)

މާނަ: އޭ! އީމާންވެއްޖެ މީސްތަކުންނޭވެ! ތިޔަބައިމީހުންގެގާތަށް ފާސިޤަކު ޚަބަރަކާއިގެން އަތުވެއްޖެނަމަ، އޭގެ ޙަޤީޤަތްބަލައި، ނޭނގިހުރެ ޤައުމަކަށް (އެއީ) ނުބައިކަމެއް، ތިޔަބައިމީހުން ގެއްލުންދީފިނުވުމަށްޓަކައެވެ. ފަހެ، އެހެންކަމަށްވާނަމަ، ތިޔަބައިމީހުން ކުރިކަމެއްގެ މައްޗަށް ހިތާމަކުރާ ބައެއްކަމުގައި ތިޔަބައިމީހުން ވާނެތީއެވެ.

فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَأَشْهِدُوا ذَوَيْ عَدْلٍ مِّنكُمْ وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ ذَلِكُمْ يُوعَظُ بِهِ مَن كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَن يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَل لَّهُ مَخْرَجًا (އަޠްޠަލާޤު ސޫރަތުގެ 2 ވަނަ އާޔަތް، 65:02)

މާނަ: ފަހެ، އެއަންހެނުންގެ އިއްދަ ހަމަވުމާ ގާތްވެއްޖެހިނދު، ހެޔޮގޮތުގައި ތިޔަބައިމީހުން އެއަންހެނުން ހިފަހައްޓާށެވެ! (އެބަހީ: ކާވެނި ރުޖޫޢަކުރާށެވެ!) ނުވަތަ ހެޔޮގޮތުގައި އެއަންހެނުންނާ ވަކިވާށެވެ! އަދި ތިޔަބައިމީހުންގެ ތެރެއިން އަދުލުވެރި ދެމީހުން ހެކިކުރާށެވެ! އަދި الله އަށްޓަކައި ތިޔަބައިމީހުންގެ ހެކިބަސް އަދާކުރާށެވެ! الله އަށާއި، އާޚިރަތު ދުވަހަށް އީމާންވާ މީހުންނަށް ނަސޭހަތްދެއްވާފައިވާ ގޮތަކީ އެއީއެވެ. އަދި الله އަށް ތަޤުވާވެރިވާމީހާ (ދަންނާށެވެ!) އެކަލާނގެ އޭނާއަށް ނުކުންނާނެ މަގެއް ދެއްކަވާނެއެވެ.

ބައެއް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާގޮތުގައި ހައްދާއި ޤިޞާޞްގެ މައްސަލަތައް ފިޔަވައި އެހެން މައްސަލަތަކުގައި، އެއީ އަދުލުވެރި އަދި އިތުބާރުހުރި ހެއްކެއް ބުރަވުމުގެ ބަދަލުގައި ކުރަންޖެހޭ ކަންކަން ކުރާނީ، އެހެއްކަކާދު މައްސަލައިގެ އަސްލު ފަރާތުން ތަޢާރުޟްކުރި ހިނދެއްގައެވެ. ނަމަވެސް އިމާމް އަބޫ ހަނީފާ ވިދާޅުވެފައިވަނީ ޤަޟިއްޔާތުގައި ޝުރޫޠު އަޔާ ކަނޑު މައްސަލައެއްގައިވެސް ހުށަހެޅޭ ކަމަކަށް ޤަޟިއްޔާތުގައި ޝުރޫޠު ދެބަޔަކަށް ބެހިގެންވާ ކަމަށް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ.

(ހ) ވަންހަނާކޮށް ބަލާބެލުން - މިސާލަކަށް ހެކިވެރިޔާގެ ޝަރުޠު ދެނެގަތުމަށްޓަކައި ހެކިވެރިޔާ ވަޒީރާ އަދާލަތުގެ ބަރަބަރަން ސިއްރު ދިޔުމާއި ގޮސްފައިވާ ގޮތް ނުވަތަ އަދާލަތުގައި މީހާގެ ގޮތުން ފެންވަރު ދިނުމެވެ.

(ށ) ހުކުމްކުރުމުގެ ބަލާބެލުން - މިގެ މިސާލަކީ ސަރުކާރުގެ މަޤާމުތަކަށް ހެކިވެރިޔާގެ އަދުލުވެރިކަމުގެ ދަރަޖަ ހާސިލުވާ ތަނެއް މިހާރު ސަރުކާރުގެ ދަށުން ގެނެވިގެންވެއެވެ.

---

[267] Muhamad Zayd al-Anbani, Kitab Mabahith al-Murafa'at, Cairo, Matba'ah Sakar (1913) at p.131.

މިގޮތުން ކޯޓުގެ ގޮތުގައި އަމަލުކުރި ނަމަވެސް އެހެން ބަޔަކު ކުރިން ކޯޓަށް ތަޙުޤީޤުކުރި ހުކުމްތަކާ ހަމައަށް އަދި އަދުލުވެރި އަދި އިންސާފުވެރި ހުރި މިހައްޤެވެ. އެހެންނަމަވެސް، އެ ހައްޤުތަކުގެ ދާއިރާ ވަކިކަ އަދި އިޖުރާއަތުތަކަކީ ޤާނޫނު ފާހަގަކޮށްފައިވާ ބަޔާންކޮށްފައިވާ ސުވާލުތަކުގައި އިސްވެދިޔަ ޝަރީޢަތުން ހުކުމްކުރެވިދާނެއެވެ.

ކުށެއްގެ ތުހުމަތު އުފުލިފައިވާ ކޮންމެ މީހަކަށް ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޤާނޫނުއަސާސީގެ 51 ވަނަ މާއްދާގެ (ހ) އިން ކަށަވަރުކޮށްދޭ ދިފާޢުގެ އެއް އަސާސީ ޙައްޤަކީ އެ މީހާގެ މައްޗަށް ކުރާ ސާބިތުކޮށްދެވެންދެން ދައުލަތުގެ ފަރާތުން ހުށަހަޅާ ހެކިން ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި ކުރިމަތިލައި ސުވާލުކުރުމުގެ ހައްޤެވެ. މި ހައްޤުގެ ދައުލަތުގެ ފަރާތުން ކަށަވަރުކޮށްދޭ ކޮންމެހެން ވާޖިބު ތަނެއް މަޖިލީހުގައި އެ ހެކިބަހެއް މަޖިލީހަށް އިއްވާ ބޭނުމަކީ ޝާހިދު ޝަރީޢަތުގެ ކުރިމަތީގައި ހާޒިރުކޮށް އެ ހެކިބަހާ ގުޅޭ ސުވާލުކުރުމަށް ކުށްވެރިކަމުގެ ސާބިތުކުރުމުގައި އަސާސީ ޙައްޤު ކަށަވަރުކުރުމެވެ.

ސިޔާ ސާލިހު ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް[268]

މިއީ އައްޑޫ މީދޫ ކޯޓުގެ ނަންބަރު 90/S1C/2010 ގަޟިއްޔާ ނިމިފައިވާ ގޮތް ރަނގަޅުނޫން ކަމަށް ބުނެ އެ ގަޟިއްޔާ އިސްތިއުނާފުކުރުމަށް ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓަށް ހުށަހެޅުއްވުން ބެލި މައްސަލައެކެވެ. ސިޔާ ސާލިހުގެ މައްޗަށް އުފުލިފައިވާ ދައުވާއަކީ ޤާނޫނު އުޤޫބާތުގެ 46 ވަނަ މާއްދާގެ 3 ވަނަ ނަންބަރާއި އެ ޤާނޫނުގެ 49 ވަނަ މާއްދާގެ ދަށުން މިހާރު މަސްތުވާތަކެތީގެ ހެރޮއިން ހިފަހައިގެން ތިއްބާ ގާނޫނީ ހިއްސާވެ ބައިވެރިވެ ބޭނުންކޮށްފައިވާ ކުށުގެ ދައުވާއެވެ. މި ދައުވާ ސާބިތުކުރުމުގެ ގޮތުން ދައުލަތުން ހުށަހަޅާފައިވާ ހެކިތަކުގެ ތެރޭގައި ވަގުތީ އުޅޭގޮތުގައި ހުރި ކަމަށް ބުނާ ޢަބްދުﷲ މިޝާލް ބަޔާނުގައި ފުލުހުންނަށް ދީފައިވާ ބަޔާނާއި ސިޔާ ސާލިހުގެ މައްޗަށް ދައުވާކުރެވުނު މައްސަލައިގައި އަނިޔާވި ލިބިފައިވާ އަނިޔާތައް ބެލުމަށްފަހު ސ. ހުކުމް މިއީ ހުކުމް ސަލާމަތްކުރުން ދޫކޮށްލެއްވިއްޔާ ފަހުގެ ވީގޮތް ރިޕޯޓެވެ.

ދައުވާގައި ހަވާލާދީ ހާދިސާއާ ބައްދަލުވުން ހުރިބަސްދީ ފުރަތަމަ ބަޔާން ހުށަހެޅުމުގައި ބެއްލެވިއިރު އެދުނީމާކަމުން ތަޙުޤީޤުގައި ބަޔާންދީފައިވާ ހުށަހެޅިއްޖެ ކަމަށާއި، ހިމާޔަތް ދިނުން ޝަރީޢަތާ ކޮށްފައެވެ. މިގޮތުން ބުނާ ކަ ހެކިބަހުގެ ބަޔާނަކީ ޝަރީޢަތުގައި ކަމެއް ސާބިތުކުރުމަށް ހުށަހެޅިފައިވާ ކޯޓުގެ މަޖިލީހުގައި އެކަމުގެ ވާޤިޢާތަކާއި ދިނުމަށް، ނަގައި ޝަރީޢަތުގައި އަދި ގާނޫނީ ގޮތުން ސާބިތުކުރުމަށް ބޭނުންކުރާ ޝާހިދުން ހިފެހެއްޓުމުގައި އޭނާ ބުނި ކަމަށް ވާތީ، އަދި ކޯޓުގެ ހެކިބަހުގެ ގޮތުގައި ބަލައިގަތުމުގައި ހިފެހެއްޓުމުގެ ބަޔާނާއި މިފަދަ ހެކިބަހެއް ބަލައިގަތުމަކީ، ޚާއްޞަކޮށް ކުރެވުނު ހުކުމަކީ ބަލައިގަތުމުގެ ކުރިން ހެކިބަސް ހުށަހެޅުމުގައި މިފަދަ ޝަރީޢަތުގައި ކުރިމަތިލައި ސުވާލުކުރުމުގެ ފުރުސަތު ދީފައިވާ ބަޔާނެއް ކަމަށް ހައިކޯޓުގެ ނަންބަރު 2008/HC-A/171 އަދި 2008/HC-A/202 ގަޟިއްޔާގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ ކަމަށެވެ. މިގޮތުން ކޯޓުން ދީފައިވާ ހެކިބަހުގެ ޝަރީޢަތުގައި ހާޒިރުކޮށް ހެކިބަސް ދީފައިވާ ގޮތަކީ ޤާނޫނުއަސާސީގެ 51 ވަނަ މާއްދާގެ (ހ) ގެ މަޤްޞަދު ހާސިލުކުރުމަށް ގޮތެއް ނޫނެވެ. މިގޮތުން 21 ނޮވެމްބަރު 2011 ގައި ޢަބްދުﷲ މިޝާލްގެ ދީފައިވާ ހެކިބަސް ބާޠިލްކޮށް، އެ ބާޠިލްގައި އޭނާ ޕްރޮސިކިއުޝަނުން ދީފައިވާ ބާޠިލް އޭނާ ދީފައިވާ

---

[268] 2012/HC-A/122

ބަހާނެއް ކަމަށް ބުނެފައިވީ ނަމަވެސް، މި މައްސަލައިގައި ޢަބްދުﷲ މިލާހާން ޝަރީޢަތަށް ދީފައިވާ ހެކިބަހުގައި ސިޔާހާ ސާމިރުގެ މައްޗަށް ތުހުމަތުކުރެވިފައިވާ ކުށުގެ އަމަލު ހިންގަނިކޮށް ޢަބްދުﷲ މިލާހާން ދުށްގޮތް އޭގެ ތަފްސީލާއި އެކަން ކުރި ބަޔާނާއެކު ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި ސިފަކޮށްދީފައިނުވާތީ، މި ހެކި ބަހަކީ ކާފީ ހެއްކަކަށް ނުވާތީވެ، މި ހެކި ބަހުގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށްގެން ސިޔާހާ ސާމިރުގެ މައްޗަށް ކުށް ސާބިތުކޮށްދެވިފައިނުވާ ކަމަށް ޝަރީޢަތާ ގޮތުން ހިޔާލަށް ކަމަށް ހައިކޯޓުން ކުރި ހުކުމުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވެއެވެ.

އިޔާދު އަޒީމް ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް[269] މައްސަލައިގައި ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުން ބަޔާންކޮށްފައިވާ ގޮތުން މި މައްސަލަ ދަށުކޯޓުން ސާބިތުވާކަމަށް ޖިނާއީ ކޯޓުން ނިންމާފައިވާ ހުކުމުގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށްގެން ކަމަށްވާއިރު، އެހެންގެ ހުކުމަށް އެއްގޮތަށް ބަލާފައިވާ ހެކިބަސް ދޫކޮށްލާފައިވާ ކަމަށްވާތީ، ދެ ހުކުމުގެ ފަރާތް ކޮށް ހެކިބަސް ނަގާފައިވާ ޒާތީ ކޯޓުން އަޙްމަދު ކޯޓުގެ ކޯޓުން ކަނޑައެޅި ކޯޓުގެ ފާހަގަކުރި ކޯޓުން ކަމަށް، ކޯޓުތަކުން ޒާތީ ޖިނާއީ ކޯޓުން މި ޖިނާއީ ކޯޓަށް ހުށަހެޅިފައިވާ އަދި ޤާނޫނީ ހެކިބަސް ހެއްކާބެހޭ ޤާނޫނުގެ ހުކުމްތައް ޤާނޫނު އަސާސީގެ 51 ވަނަ މާއްދާގައިވާ ހައްގުތަކުން ދަރުބާރުގެ ފަރާތުގެ މަސްއޫލިއްޔަތު އަދާކުރާ ހުކުމެއް ނުވާނެއެވެ. އެހެނީ ހުކުމްތައް ހެކިބަހުގެ ޕްރޮސީޖަރު ދަރުބާރުގެ ފަރާތުގެ ޒިންމާދާރީ ހެކިބަސް ނަގައިދީ ހަމަހަމަ ކަމާއި އިންސާފުވެރިކަމާއެކު ޝަރީޢަތުގެ ހިދުމަތް ގާނޫނީ ޤާނޫނު އަސާސީގެ 51 ވަނަ މާއްދާއިން ކަނަޑައެޅިފައިވާ ހައްގެއް ކަމުގައި ވާއިރު، އަދި އެގޮތަށް ހެކިބަހުގެ ޝަރީޢަތެއް ނުދާތީ ޖިނާއީ ކޯޓުގެ ހެކިބަސް ދޭ ހެކިންގެ ޒާތީ ކޯޓުން ހެކިބަސް ދެވޭ ހައްގަކީ ގާނޫނު އަސާސީގެ 51 ވަނަ މާއްދާގެ ހިމާޔަތުގައި ކަމަށެވެ.

އާމިނާ ޝަކީލް ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް[270]

ކުރެއް ކުރިކަމަށް ދަޢުވާ އުފުލާފައިވާ މީހަކު ކުރުން ބަލިއަށްވަމަށް މަސައްކަތް ކުރުމަށްޓަކައި އެކަށީގެންވާ ވަގުތާއި ވަސީލަތްތައް ލިބިދޭނީ އަދުލުވެރިކަމާއި އެކު ޝަރީޢަތް ހިންގުމުގެ މުހިއްމު އެއް އަސާސެއްކަމަށްވާއިރު، އެކަންކަން ފުރިހަމަކުރުމަށްޓަކައި އަންނަނިވި ކަންކަމަށް ދިރާސާކުރުމަށްޓަކައި ކަންކަން ކަމަށް މި މަޖިލިސްގައި ބަޔާންކޮށްފައިވެއެވެ.

1. އާންމު އުސޫލެއްގެ ގޮތުން ދިފާއު ބަޔާންކުރުމަށްޓަކައި އެކަށީގެންވާ ވަސީލަތްތައް ލިބިދިނުމުގެ ތެރެއިން އެމީހެއްގެ މައްޗަށް ހުށަހެޅިފައިވާ މާއްދީ ހެކިތަކާއި، ޝަކުވާ އަދި ހެކިވެ ހެކިތައް ދެންނެވި އެ ހެކިތަކާއި ގުޅޭގޮތުން ސާވިޔާކުރި، ހެކި ތަހުގީގުކުރުމުގެ މަގު ތަފްޞީލުކުރުމުގެ ފުރުސަތުގެ ތަފުސީލުވެސް ކަމާއި، ޝަރީޢަތުން ކަނޑައެޅިފައިވާ ޝަރީޢަތް ހުށަހެޅިފައިވާ އެއްޗެހި ހެކިތަކާއި ގުޅިގެންވާ ކަމަށްވާއިރު، މައްސަލައާއި ގުޅޭގޮތުން ތަހުޤީޤު ދިރާސާކުރުމާއި ބަލާނަމަ ދަށުކޯޓު ނިންމާފައިވާ ކަންތައް ދަށުކޯޓު ބިނާކުރުމާއި ޝަރީޢަތުގެ ޝަރީޢަތުގައި ތަހުގީގުކުރުމުގެ ހެކި ހެކިގެ ތަކުގައި ބަލާނުވެ ހެކިން ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި ގާ ހެކިބަސް ކަން.
2. ހެކިން ތަހުގީގުން ދިފާއުވާ ބަލާނެތަށް އޭގެ ޗާޓުގައި، ދަށުކޯޓުން ފާހަގަކޮށް ނުލިބުނު ކަމުގައިވިޔަސްނުވަތަ ހެކިންގެ ހެކިބަސް ތަޅުން ކުރުމުގެ ފުރުސަތު ގާތުގެ ފާހަގަކުރުން ކަމަށް ބޮލިލުން ނުލިބުނާތީ، ޖަރީމާގެ ކުރެއް އެފަދަ ބޮޑުވި

---

[269] 2010/HC-A/115

[270] 2013/HC-A/163

ކުށްތަކުގެ ތުހުމަތުގައި ދަޢުވާކުރެވޭ މަސައްކަތްތަކުގައި އެހެން ތަޙްޤީޤަށް ދިފާޢަށް ބަޔާންތައް ދައްކާލިބޭ ފަރާތަށް ނުދިނުމަކީ ކުރުން ބަރީއަވެރިކަން މަސައްކަތްކުރުމަށްޓަކައި އެކަށީގެންވާ ވަސީލަތްތައް ލިބި ނުދިނުން ކަމަށް ބެލެވެން ނެތްކަން.

3. މައްސަލައިގައި ތުހުމަތުކުރެވޭ ބައެއްމީހުންގެ މައްޗަށް އުފުލުމުގެ ޙާލަތު ބައެއްފަރާތްތަކުވެސް ހެކިބަސް ދިނުމަށް ޒިންމާއި، އަދި ހެކިބަސް ދޭން ޖެހޭ ފަރާތްތަކަށް ތުހުމަތުކުރެވޭ އިނގިރޭސިކަމަށް ހެކިބަސްދޭ މިސާލަށް އެއްގޮތަށްވެސް ގޮތަކަށް އަދި އިނގިރޭސިވެސް، ޖާސޫސީ ޢައިނާގޮތްކަމުން ހޯދުކުރަން ހެކިބަސްދޭން ދީގެ މީހުންނަށް، ތަފާސްހިސާބު ފުރުޞަތު، ތުހުމަތުކުރެވޭ ފަރާތައް އެއްޗެހިތައްފަދަ ފަދަ ހުރަހަކަށް ނުވަތަ ހެކިބަސް ފަރާތަށް ހާމަކުރާ ނުދޭ ފަރާތްތަކަށް ހެކިބަސްދޭން ދިރިއުޅުމަށް މައްސަލަ ތަރައްޤީ ކުރުމަށް ފަރާތްތަކަށް އެހީވެދޭން.

4. ހެކި ބަޔަކީ ނުވަތަ ހެކި ދިނުމަކީ މިހާރު ޢާންމު އަމިއްލަ ޚާއްޞަ ފުރުޞަތު ދޭނެވެދާނެ ނުވަތަ ކަންތައްތަކަށް އިޖުރާއަތު ނުވަތަ ބައްޕަ ނުވަތަ ހުރުމަތް ޚިޔާލުފާޅުކުރުމުގެ ޤާނޫނީ ޙައްޤުގެ ބަޔާނެއް ނުވަތަ ދިފާޢުގެ ޝަރީޢަތުގައި ގޮތުގައި މިސާލަކަށް ޤާނޫނީ ފަރާތަށް ދިފާޢުވާ ކަމެއް، އަދި ތަޙްޤީޤުކޮށް ހެކިބަސްދޭ ފަރާތެއް ޖާރީ ހިނގާ ހެކި ވަކީލު ޝަރީޢަތުގައި ހިނގާ ދިފާޢީ ގޮތުގައި ޤާނޫނާއި ތަރައްޤީ ގޮތަކަށް ހެކިބަސްދޭ ޚިލާފުވާ ފަރާތުގެ ހެކިބަސް ދިނުމުން ތަޙްޤީޤު ފަރާތްތަކުގެ ހިސާބުން، ހެކިން ދިފާޢީ ގޮތުގައި ހެކިބަހަށް ފާޑުކިޔުން ޝަރީޢަތުގެ ތަޙްޤީޤަށް ޤާނޫނުގެ ދަށުން ދިފާޢު ހިނގާ އެފަދަ ކަމެއް ކަމެއް ހެކިބަސްދޭން ޙައްޤު ހެކިބަސް ހެއްކާ ފަދަ ކަމެއް ހެކިބަހަށް ދިފާޢީ ޝަރީޢަތުގެ ހުށަހެޅިދާނެ ނަމަވެސް، އެކަން ކަމަކަށް ހުށަހެޅުން ހުއްޓުވުމަކީ ޝަރީޢަތް ފާޅުކުރުމަށް ބޭނުން ހުރިހާ ކަމެއް ދިނުމަށް ހަމައެފަދައިން މިސާލުގައި ނިމިގެންދާ ތަޙްޤީޤު ނުވަތަ ބަލައިގަނެވޭނެ ކަމެވެ.

5. ޝަރީޢަތުގައި ކަމެއް ސާބިތުކުރުމަށްޓަކައި ބަލައިގަނެވޭ ހެކިބަހެއް ވަކި ފަރާތްތަކަށް ނިސްބަތް އެއްވެސް ނުކުތާތަކެއް އެއްބަސްވެފައި ހުރި، މިސާލަކަށް ﷲ ގެ ވަޙީއަށް ރުޖޫޢަވާ ހެކިބަހަކުން ސާބިތުވާކަން، އަދި އެފަދަ ޝަރީޢަތުގައި ހުކުމްތަކުގެ މައްސަލަތައް ސާބިތުކުރުމަށް ކަމާއިގުޅޭ ފަރާތްތަކާއި ފަރާތްތަކުގެ ބަޔާނުގެ މައްސަލަ އެއް ފަރާތުގެ ހެކިބަސްދޭން، ހެކިބަސް ބަޔާނުގައި ހުށަހެޅުނު ބަޔާންތަކަށް ބަލާއިރު މައްސަލަތަކުގެ ތުހުމަތުކުރެވޭ އެކަން ނުކުރާކަމަށް، ރުޖޫޢަވާތީ މައްސަލައިގެ އަދި ފަރާތުގެ ގަބޫލުކުރެވޭ ހެކިތަކުގެ ރުޖޫޢަތަކާއި ފަރާތުގެ ހެކިތަކުގެ ބަޔާނުގެ ސާބިތު ކަމަކީ ކުރިމަތިވާ ޝަރީޢަތުގައި ހެކިބަސްދޭ ފަރާތަށް ނިސްބަތްކުރެވޭ ބަޔާން ބަލައިގަނެވޭނެ ކަމެވެ.

6. **ތަޙުޤީޤުގެ ކުރު ވަގުތު ތުހުމަތުގެ މައްސަލައިގައި ދަށުވާކުރުވާ މައްސަލައާ ގުޅިގެން ހެކިބަސްދޭ ހެކިންގެ ޙައްޤުގަން ނުވަތަ މުޙައްމަދު ގެއްލުމެއް ދިފާޢުކުރާ ކަމުގެ އިންސާފުގެ ޤާނޫނުތަކުގެ ބެލުމުގެ ގޮތުގައި ފަރާތްތަކާ ފަރާތްތަކާ،** އެހެންނަމަވެސް ހެކިބަހަކީ މައްސަލައަކީ މުޙައްމަދު ހެކި ބަލައިގަތުމަކީ، އަދި މުއްސަނދި ހެކިތަކާއި ޖިނާއީ ގޮތުގައި އެއްބަސްވާކަން ހެކިބަސް އަދި ތަޙްޤީޤަށް ހެކިބަހަށް ފަރާތްތަކުގެ ހެކިބަސް ސިއްރުކޮށް ހެކިބަސްދޭ ކަމަށް ވަކި ފަރާތެއް، ޝަރީޢަތް އިންސާފުވެރިކަމާއި ކުރިއަށް ގެންދިޔުން ކަމަށް ފަހަރެއް ފަރާތުގެ ހެކިބަސްދޭ ހެކިންގެ މައްސަލައާ، އެހެން ތަރައްޤީ ވެފައިވާ ބައިނަލްއަޤްވާމީ މައްސަލައިގައި ތުހުމަތުކުރެވޭ ދަޢުވާ އުފެދިފައިވާ ފަރާތަށް ނުދި ސިއްރުކުރުވުމަށް ނުކުރެވޭނެއެވެ.

ހުސައިން ވަހީދު ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް[271]

މި ގަޟިއްޔާގައި ހައިކޯޓުން ކުރި ހުކުމުގެ ފާހަގަކުރެވޭ ނުކުތާތަކުގެ 3 ވަނަ ނަންބަރުގެ (ރ) ގައި ބުނެފައިވަނީ، ދަށު ކޯޓުގެ ހުކުމަށް ވާސިލުވުމަށް ބިނާކުރި ސަބަބުތަކަށް ބަލާއިރު، މި ގަޟިއްޔާގައި ދަޢުވާލިބޭ ހުސައިން ވަހީދު، މުޙައްމަދު ޢަޒީޒުގެ ސޫޓު ބާލަނިކޮށް ދުށް ކަމަށް ހެކިވެރިއެއް ކަމުގައިވާ ހަސަން ރިޝްވާން ބުނެފައިވާ އާއި، އަދި އެވަގުތު ސޫޓު ތިރިކޮށްލައި ހުއްޓާ ދުށްކަމަށް ހެކިވެރިއެއް ކަމުގައިވާ އަޙްމަދު އަރީޝް އާއި މުޙައްމަދު ނަވީޒު ބުނެފައިވާ ކަމަށް ބުނެ މި [illegible] މި މައްސަލައިގެ ހެކިންގެ ގޮތުގައި ބަލައި، މި [illegible] ބަސްތަކުގެ [illegible] މި މައްސަލަ ނިސްބަތުގައި ރިޢާޔަތްކޮށްފައިވާކަން [illegible] ހެކިބަހަކީ [illegible] ޝަރީޢަތުގައި [illegible] ޝަރީޢަތަށް ކަށަވަރުވާ ގޮތް ހަމަކުރެވޭނެކަމާ ޝަރީޢަތުގައި [illegible] ހެކިބަހަކީ [illegible][272] ސާބިތުކުރުން [illegible] މި އުޞޫލުން މި ތިންމީހުންގެ ހެކިބަސް [illegible] ޝަރީޢަތަށް [illegible] ނުވާކަމަށެވެ.

ހެކިންގެ ހެކިބަސް ނަގަންވާނީ ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހަށް ހާޒިރުކޮށްގެން ކަމަށް ނަމަވެސް، ހެކިބަސްދޭ މީހާ ހުރި ޝަރީޢަތް ހިނގަމުންދާ ރަށް ނޫން އެހެން ރަށެއްގައި ނުވަތ◌ަ ދިވެހިރާއްޖޭގެ [illegible] ގާއިމުވެފައިވާ ވީޑިއޯ ގުޅުމެއްގައި [illegible] ޝަރީޢަތަށް [illegible] ދިވެހިރާއްޖޭގެ ސަރަޙައްދުން އަދުލުއިންސާފު ގާއިމުކުރުމަށް [illegible] ވީޑިއޯ ކޮންފަރެންސް [illegible] ހެކިބަސް [illegible].[273]

ހެކިބަހުގެ މައްޗަށް ދޭ ހެކިބަސް

ވާޤިޢާއެއް ޝަރީޢަތަށް ސާބިތުވާނީ، އެއީ ހިނގިކަމެއްނަމަ އެކަމެއް ޙާޟިރުން ދުށް މީހެއްގެ ހެކިބަހުން ނުވަތަ، މީހަކު ބުނި ބަޔާނަކީ، އެބަޔާން އަޑުއެހި މީހެއްގެ ހެކިބަހުންނެވެ. ހެކިބަހުގެ މައްޗަށް ހެކިބަހަކީ ނުވަތަ މީހަކު ބުނި [illegible] ހެކިބަހަކީ ނުވަތަ [illegible] ހެކިބަހެވެ. [illegible] ހެކިބަހުގެ [illegible] ހެކިބަސް [illegible].[274]

ބަޔާން އިސްތިސްނާ [illegible] ހެކިބަހުގެ މައްޗަށް ދޭ ހެކިބަސް [illegible]. އެގޮތަށް [illegible] ޝަރީޢަތަށް [illegible]. އެގޮތަށް ހެކިބަސް [illegible].[275] [illegible]

---

[271] 2012/HC-A/116.

[272] 2008/HC-A/202; 2008/HC-A/171.

[273] Ibid، 148

[274] Mahmud Saedon A. Othman, An Introduction to Islamic Law of Evidence, The Open Press (M) Sdn Bhd (2003, Kuala Lumpur), p. 2.7

[275] Ibid، 73

މައްސަލަތަކުގައި އެކަމުގެ މައުލޫމާތު ލިބިފައިވާ ތެދުވެރި އިތުބާރުކުރި ޝާހިދުގެ ހެކިބަހުން ސާބިތުކުރެވިދާނެއެވެ. އެހެން ނަމަވެސް މިފަދަ މައްސަލަތަކުގައި ވެސް ތިމަންނަ އަޑުއަހާ ނުވަތަ ދެކެފައިވާ ބަޔާން ނުފެނޭތީއެވެ. އެކަށީގެންވާ މައްޗަށް ބަލާފައިވާ އެކަމާއި ތަޙުޤީޤު ކަނޑައެޅުނު ކޯޓުތަކުން، އެކަމުގެ ހިނގި ގޮތް ނުވަތަ އެވާހަކަ ބަލާއިރު ކަމާ ގުޅޭ ގޮތުން ވީއިރު ގެ ނުވަތަ އެކަމާ ބެހޭ ހެކިން ހާމަވާ ކަމެއް.

ހެކިބަހުގެ މައްޗަށް ދީ ހެކިބަސް ޤަބޫލުކުރެވޭނެ ސާބިތުވާ ޝަރުޢީ ނަޞްޞެއް ނެތެވެ. ނަމަވެސް އިޖުތިހާދުން ވިދާޅުވާ ޢުލަމާއުން ބަޔާންކޮށްދީފައިވާ އިސްލާމީ ޝަރީޢާގެ ގ އުސޫލުގެ ދަށުން، މިސާލަކަށް، މައްސަލައެއްގައި ހެކިބަސްދޭ ހެކިވެރިޔާ ބާލިޣު ޢާޤިލު މީހެއް ނަމަ ޤަބޫލުކުރެވޭނެ ނަމަވެސް ހެކިވެރިޔާ ހޭނެ ވަރަށް ދުރުގައި ހުރެ ދުށިކަމަށް ބުނާ ވާހަކަ ނަމަ ޤަބޫލުނުކުރެވޭނެ ކަމަށް ދަލީލު ކަމަށް މަދު ބަޔަކު ކަނޑައަޅައެވެ.[276] ނަމަވެސް މިގޮތަށް ހެކިބަސް ޤަބޫލުކުރެވޭ މިންވަރު ކޮންމެ ކަމެއްގައި ވެސް ހެކިބަސް ޤަބޫލުކުރެވޭނެ ސާބިތުވާގޮތް ޝަރީޢަތުން ކަނޑައަޅައިދީފައިވާ ޤާނޫނުތަކުގައި އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ ގަވާއިދުތަކުގެ ދަށުން ހިނގާ މައްސަލަތަކުގައި ފަސޭހަ މަގު ހޯދަން ހެކިބަސް ގަބޫލުކުރެވޭނެ ކަމަށެވެ.[277]

އިބްރާހީމް ޒަކީ ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް[278]

މި ގަޟިއްޔާގައި ސ. ފޭދޫ ހިޔާރަ އިބްރާހީމް ޒަކީގެ މައްޗަށް ކުށުގެ ދަޢުވާއަކީ ޖިންސީ އުފަންދުވަސް ބަލިކަށިކުރިގޮތުން ޤާނޫނީ ވާޖިބު ކުޑަކުދިންނާ ޖިންސީ ގުޅުން ބޭއްވުމާއި ކުޑަކުދިންނަށް ޖިންސީ އަނިޔާދިނުމުގެ ޙާލަތުގައި ބަލަން އެ ޤަވާޢިދުތަކާ ބެހޭ ޤާނޫނުގެ ދަށުން ދަޢުވާކޮށްފައިވާ ކުށެކެވެ. މި ދަޢުވާ ސާބިތުކުރުމަށް ހުށަހެޅުނު ހެކިންގެ ތެރެއިން ސ. ފޭދޫ ވެލާގެ އަބްދުއްރަޙީމް އައްބާސްގެ ދަރިފުޅު މުނީރާ ބަނޑު ގެންގުޅުނު ގޮތަށް ޖިންސީ ގުޅުމުގެ އަސަރު ވިލެވިފައިވާ ކަމުގެ ބަޔާން ހެއްކެއް ނުވަތަ ޒާހިރު ސިފަތަކުގެ ތެރެއިން އެބަލަށް ޖިންސީ ގުޅުމެއް ގުޅުވާލެވިފައިވާ ކަމުގެ ހެކި ނުފެނުނު ކަމަށާއި، އަބްދުއްރަޙީމް އައްބާސްގެ އުފަން ތާރީޚު ބަލަމުންދާ 10،000 ރުފިޔާ އިބްރާހީމް ޒަކީއަށް ދިނުމަށް އަބްދުއްރަޙީމް އައްބާސްގެ ބޮޑު ގުދަނުގައި އައްބާސް ސ. ފޭދޫ އަސްދޫ އަލްމާސް ސަލާމަތު ނ. މާލެ މުޙައްމަދު އަބްދުﷲ ޖަބަލުގެ ގާތުގައި ބުނެފައިވާ އަލްމާސް ސަލާމަތު ނ. މާލެ މުޙައްމަދު އަބްދުﷲ ޖަބަލު ދިމާވެފައިވާ ކުރިބަރެވެ.

މި މައްސަލައިގައި ސ. މަރަދޫ ކޯޓުން ޙުކުމްކުރިއިރު ހުކުމް ބާޠިލުކުރުމަށް ހައިކޯޓުން ބަރަޙަލުވެފައިވި ސ. ފޭދޫ އަސްދޫ އަލްމާސް ސަލާމަތު ނ. މާލެ މުޙައްމަދު އަބްދުﷲ ޖަބަލު ބަލައިގަތީ ދިމާވެފައިވާ ބާރުނަން ބަލާއިރު އެދިގެން ދިމާވެފައިވާ ބައްޔަކު އިބްރާހީމް ޒަކީއާ ދުރަށްއަރާފައި އައްބާސް ރިޝްވަތު ދިމާވެފައިވާކަން އެ ދެ މީހުންނަށް އެނގިފައިވާ ނަމަ އިބްރާހީމް ޒަކީ ރިޝްވަތު ހިފުމަށް ދިމާވެފައިވާކަން އެނގޭ ކަމަށް އަކުރަށް ދެއްކީ ބަލާލުމުގައި ބުނެފައި ވާނީ ކަމަކީ އެއްބަސްވެފައިވާކަން ވީހީ ޝަހީދަކަށް ކުރި ސާބިތުކުރުމަށް ފުދޭ ހެކިބަހެއް ނޫން ކަމަށެވެ.

މީގެ އިތުރުން، ހައިކޯޓުން ބަރަޙަލުވި ހެކިންގެ ގޮތުގައި ކޯޓަށް ހާޒިރުކުރި ފުރުން ހެކިބަސް ދޭން ފުރުސަތު ކުރިން ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި ހާމަ ކުރެވިފައިނުވާ ކަމަށް ޝަރީޢަތުގެ ބަލަހައްޓަވާ ގޮތުން ހުށަހެޅިފައިވާ ގޮތަށް 287 ގެ 6 ވަނަ މާއްދާގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ އިން ސ. ފޭދޫ އަސްދޫ އަލްމާސް ސަލާމަތު ނ. މާލެ މުޙައްމަދު އަބްދުﷲ ޖަބަލު ކޯޓަށް ހާޒިރުކުރެވުނު ހެކިބަސް ނަގާފައިވާ އެ ގަޟިއްޔާގެ ޝަރީޢަތުގެ ނިޔާކަތްތަކުގެ ރިޕޯޓުން އެނގޭން ނެތް ކަމަށެވެ. އަދި ދައުވާއާއި ސާބިތުކުރުމަށް

---

[276] Ibid، 73

[277] Ibid، 73-76

[278] 2011/HC-A/142

ހުރަހަކާ ހަރިން ޝަރީޢަތުގެ މަޤާޞިދަށް ހާޒިރުކުރެވޭން ހަރިބަސް ނެގުމަކީ ޝަރީޢަތުގެ ޤަވާޢިދުތަކުގެ އުސޫލުގެ ތެރޭގައި ހަމަޖެހި އިސްތިސްނާއީ ގޮތުގައި މަޤްޞަދުއްލާ ކަމަށާއި މި އުސޫލު ހިފާފައި ހުރުމަކީ ހަރި ބަޔަކާ އާދޭ މައްސަލަ ތެރެއަށް ހުކުމް ކުރަން ފޮނުވުން ހަރިބަހެއް ނުވާނެ ކަމަށެވެ.

މޫސާ އިބްރާހީމް ވ. ޢަބްދުﷲ ސަޢީދު[279] މި ޤަޟިއްޔާގައި ހައިކޯޓުން ކުރި ހުކުމުގައި ބަޔާންކުރައްވައިފައިވާ ގޮތުން އެ މައްސަލައިގައި ދައުވާކުރީ ފަރާތުން ހައްޤުތަކާ ގުޅޭ ގޮތުން އިސްތިއުނާފު ކުރުމަށް ހަރިބަހަށް ބަދަލު ދޭ މަރުޙަލާގައި ފޮނުވުމުގެ ސަބަބު ވެސް އެ މުރާޖަޢާ ހިނގަމުންދިޔަ ހަރި މިހާރު ނުނިމެނީސް، އަދި އެބްދުލްޖަލީލު ހަރިބަސް ދިނުމުގެ ކަމަށް ވެސް އެ މުރާޖަޢާ ހިނގަމުންދިޔަ އެކަމާ ހުރިހާ ޙިއްސާއެއް ނުނިމެނީސް، އެކަމާ ހަރިބަސް ދިނުމުގެ ޢަބްދުﷲ ސަޢީދު އެކަމާ ގުޅޭ މަޝްވަރާ ކަމަށާއި ގަބޫލުކުރެވޭ ބަދަލު ނުކުރަން ނިންމާފައި، އެކަމާ ހަރިބަހަށް މަޤްޞަދުއްލާ ހަރިބަހާ ހަމައެކަނި އެހެން ބަޔަކު ހަރިބަސް ކަމަކީ ތިބީ ނާއިންސާފު ބަދަލުކުރެވުނު، ޝަރުޢީ ހަރިބަސް ދިނުމުގެ ކުރިން ހަރިބަހާ ކުރި ފިޔަވަޅު (ފައިސާ ނެގުމަށް ބަލާ މި ދުރުގައި ވަކި އެކަމާ ސުއާލުކުރެވުނު ޢަބްދުﷲ ޒަމީރު ކުރީގައި ބަދަލުވާނީ) ހުރަހަކީ ބަދަލު ފޯރުކޮށްދީ ނުކުރެވޭ އަދި ޢަބްދުﷲ ޒަމީރު އެދުނެވިގަނޑު ބޭނުންކުރުމުން ގެންދިޔަ ޖަނަރަލް މޫސާ އިބްރާހީމަށް ޙުކުމްކުރާ އެހެއްގެ ޝަރުޠުން ބަޔާންކުރެވުނު މޫސާ އިބްރާހީމް އަތުން 50،000 ރުފިޔާ ނަގާފައިވާ ކަން ދޫކޮށްލީ، އެ ދިޔުމާއި މި އެހެންގޮތެއް އިން އަބްދުލްޖަލީލު ހަރިބަހަށް ބާކީ ލިބޭނެ ކަމަށާއި އެހެރީ ހަރިބަސް އެކަށީގެން ގެއްލުންވުމަށް ޝަރުޢީ ގަވާޢިދަކަށް ގެންދިއުމަށް ބޭނުން ހަރިބަހެއް ކަމަށެވެ. މި ހަރިބަސް ލިބިފައިވާނެ މޫސާ އިބްރާހީމް ހަވާލު ޤަރާރު ދެކޭނެ ދިފާޢުގެ ޙައްޤު ކުރިން މައްސަލައިގެ ބަޔަކު ދެއްކެވި ފިޔަވަޅުތަކާ ތަމްރީނު ބަރަކާތުން ހިނދު އެކުރާ މިވެސް އެ މައްސަލައިގައި ލިބިފައިވާ ހައްޤާއި މޫސާ އިބްރާހީމްގެ ހަވާ އަދި މޫސާ އިބްރާހީމް ޢަބްދުﷲ ޒަމީރުގެ މައްސަލަ 50،000 ރުފިޔާ ހަވާލުކުރި ހައްދު ސާބިތުވާ ކަމަށް ދިފާޢު ހުރަހަކާ ހަރިބަސް ނިންމާފައިވެއެވެ.

ދުރާލައި ހަރިބަސް ނަގުން

ޖިނާއީ ކޯޓުގެ ޝަރީޢަތުގައި ހައްޤުތަކުގެ ގޮތުގައި ހުރަހަށް ގެންދެވޭނެ މިފަދަ ޝަރީޢަތުގައި ފާހަގަ ޙާލަތުގައި ޤާނޫނުގެ ޙުކުމަކާ، ހަރިބަސް ދުރާލައި ނަގައި އަޙްކާމުތަކުގެ ކުރިން އެއީ މައްސަލައިގައި ހިފެހެއްޓި ފާހަގަކުރެވޭ ގުޅޭން، ހުރަހަކީ ފައިދާވާނެއެވެ.[280]

ބަލިކަށިވުމުގެ ގޮތުން ނުވަތަ ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގެ 128 ވަނަ މާއްދާގައި ބަޔާންވެގެންވާ އުސޫލުން ސަބަބަކާހުރި އެނގޭނެ ކޯޓަށް ހާޒިރުވުމަށް ނުކުރާނަމަ ހުކުމް ހަރިބަހަކީ އެ ޝަރީޢަތުން މުއްދަތު ހަރިބަހެއް ކުރިމަތިވެގެން ނަމަ ހަރިބަސް ގޮތުގައި ޤާނޫނީ ގޮތުން ބަޔާންކޮށްދީފައިވާ ކުއްލި ކޯޓަށް ހުށަހެޅުއްވާނެއެވެ. އަދި އެ ހާލަތުގައި އެ މީހާގެ އަމުރާ ހުރި ކަނޑައަޅާ ހަރިބަސް ކޯޓަށް ހާޒިރުކުރުމުގެ އަމުރު ކޯޓަށް ފެނިގެންވެއެވެ.[281] ހަރިބަސް ނަގައި ތަޙުޤީޤަށް އޭގެ ފައިދާގެން

---

[279] 2010/HC-A/73

[280] ޖިނާޢީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގެ 123 ވަނަ މާއްދާ.

[281] Ibid.

އެ ހެކިބަސް ނަގާނެ ދުވަހަކާއި ހެކިބަސް ނެގުން އޮންނާނެ ތަނުގެ މައުލޫމާތު، މައްސަލައިގައި ހިމެނޭ އެހެން ފަރާތްތަކަށް އެކަށީގެންވާ މުއްދަތެއްގެ ތެރޭގައި އަންގަންވާނެ އެވެ.

ހެކިބަހުން ރުޖޫޢަވުން

ބައެއް ހާލަތްތަކުގައި ހެކިން ދީފައިވާ ހެކިބަހުން ރުޖޫޢަވެއެވެ. ބައެއް ފަހަރަށް ހެކިން ހެކިބަހުން ރުޖޫޢަވަނީ ބަލިހާލަތު ހުރިގޮތުން ނުވަތަ އެ މީހާ ކޮންމެވެސް ސަބަބަކާއެކު ކުރިން ދޮގު ހެދިކަމަށް ބުނެއެވެ. ހެކިބަހުން ރުޖޫޢަވުމަކީ ހަމައެކަނި ކޯޓުގައި އެ މައްސަލައެއް ބަލާ ގާޒީގެ ކުރިމަތީގައެވެ. ނުވަތަ އެހެން ގާޒީއެއްގެ ކުރިމަތީގައެވެ.[282] މައްސަލައިގައި ހުކުމްކުރުމުގެ ކުރިން މީހަކު ހެކިބަހުން ރުޖޫޢަވެއްޖެނަމަ އެ ހެކިބަހުގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށް ހުކުމް ނުކުރެވޭނެއެވެ. ހައްދުގެ މައްސަލަތައް ފިޔަވައި އެހެން މައްސަލަތަކުގައި ހުކުމްކުރުމުގެ ފަހުން ހެކިބަސް އަނބުރާ ނުގެންދެވޭނެއެވެ. ހައްދުގެ މައްސަލަތަކުގައި ހެކިވެރިޔާ ދީފައިވާ ހެކިބަސް ކޮންމެ މަރުޙަލާއެއްގައިވެސް އަނބުރާ ގެންދެވޭނެއެވެ. އޭގެ ތެރޭގައި ހުކުމް ކުރުމުގެ ކުރިން ރުޖޫޢަވުމާއި ނުވަތަ ހުކުމްތަންފީޒުކުރުމުގެ މަރުޙަލާގައި ރުޖޫޢަވުންވެސް ހިމެނެއެވެ.[283] ހައްދުގެ މައްސަލަތަކުގައި ހެކިބަސް އަނބުރާ ގެންދާނަމަ އެމައްސަލައެއްގައި ހައްދުގެ އަދަބު ތަންފީޒެއް ނުކުރެވޭނެއެވެ. ނަމަވެސް މިފަދަ މައްސަލަތަކުގައި ހުކުމްކުރުމުގެ ފަހުން ހެކިބަސް އަނބުރާގެންދިޔަ ހެކިވެރިޔާގެ މައްޗަށް ތަޢުޒީރީ އަދަބެއް ދޭންވާނެއެވެ. އަދި އެއީ ޒިނޭގެ މައްސަލައެއްނަމަ ގަޒްފުގެ އަދަބުދޭންވާނެއެވެ.[284] އަދިއެހެން މީހެއްގެ ހައްޤެއް ހިފާ މައްސަލަތަކުގައި ހުކުމްކުރުމުގެ ފަހުން ހެކިބަސް އަނބުރާ ގެންދިޔަކަސް އެ ހުކުމް ބާތިލުނުވާނެއެވެ. މިފަދަ މައްސަލަތަކުގައި ހެކިވެރިއެއްގެ ދޮގު ހެކިބަހުގެ މައްޗަށް ބިނާވެގެން ހުކުމްއިއްވުމުގެ ސަބަބުން އެއްވެސް ފަރާތަކަށް ޖާނީ މާލީ ގެއްލުމެއް ފޯރައިފިނަމަ އެގެއްލުމުގެ ބަދަލު އެ ހެކިވެރިޔާ ދޭންޖެހޭނެ ކަމަށް ޝާފިޢީ، އިމާމް މާލިކް އަދި އިމާމް އަޙްމަދު ފަދަ ފިޤްހުވެރިން އިއްތިފާޤުވެފައިވެއެވެ.[285]

މީގެ އިތުރުން، ހެކިބަހުން ރުޖޫޢަވުމަށްފަހު، އެ ރުޖޫޢަވުމަކީ އަސްލު އިޢާދަކުރުމަކަށް ބާރުނުލިބޭކަމަށް ދެން އެފަދަ އިޖްރާއަތުގައި ގަބޫލު ނުކުރެވޭނެކަމަށް ފިޤްހުވެރިން ބުނެއެވެ.

ދިވެހިރާއްޖޭގެ ގާނޫނު އުސޫލުތަކުގެ 520 ވަނަ މާއްދާގެ (ނ) ގައި ބުނެފައިވަނީ ދޮގު ބަޔާނެއް ދިނުމަށްފަހު، އެ ބަޔާން ދިން މަޖިލީހުގައި، އެ ބަޔާން އަނބުރާ ގެންދެވޭނީ ނުވަތަ ދޮގު ބަޔާނެއް ދީފައިވާކަން ސާބިތުކޮށްދެވުން ނުވަތަ ދޮގުހަދައިފައިވާކަން ސާބިތުކޮށްދެނީ ކުރިމަތިލާފައިވާ ނޫން އެބަޔާން އަނބުރާ ގެންދެވޭނެ ނުވަތަ އެ ދޮގު ބަޔާނުގެ

---

[282] 4 – 120.11 Anwarullah, *Principles of Evidence in Islam*, (1999) Shariah Academy, Islam Abad,

[283] 4 – 120.11Anwarullah, *Principles of Evidence in Islam*, (1999) Shariah Academy, Islam Abad,

[284] Ibid.

[285] Mahmud Saedon A. Othman, *An Introduction to Islamic Law of Evidence*, The Open Press (M) Sdn Bhd (2003, Kuala Lumpur), 70-71.

ސަބަބުން، އެ ބަޔާން ދިން މަޖިލީހުގައި ހިނގަމުން ދިޔަ ކަންކަމުގެ އަސްލަކަށް އަސަރުކުރުމުގެ ކުރިން އެބަޔާން އަނބުރާ ގެން ގޮސްފިނަމަ ދޮގުހެކިބަސް ދިނުމުގެ ކުށުން އެ ހެކިވެރިޔަކު ކުށްވެރި ނުވާނެ ކަމަށެވެ.

ސިލިންކާ އިންޝުއަރަންސް ކޮމްޕެނީ ޕްރައިވެޓް ލިމިޓެޑް ވ. ޢަލީ ޝަފީޤު އިބްރާހީމް[286] ދަޢުވާގައި އިސްތިއުނާފުކުރި ފަރާތުން ބުނެފައިވަނީ އެފަރާތުން ދަޢުވާކުރި ހުކުމުގެ ހެއްކެއް ކަމަށްވާ އަސްލުގައި ހުށަހެޅި ހެކިބަހުގައި އިންޝުއަރަންސް ކުންފުނިވެސް އައްސަރިއާ ދޭހި އަޑުއަހާ ގޮސްތަޅުވާ އެ ދޭހިގެ ފޮރުތަކުން އެ ދޭހި ގަސްދުގައި ތަހުގީގުކޮށްފައި ބަޔާންކުރުން ކަމަށް ބުނެފައިވާތީ، މި ހެކިވެރިޔާގެ ހެކި ބަޔަށް ދަށުން ކުރަށްދިން ރިޢާޔަތްކުރެވޭގޮތަށް ނުވާކަމަށެވެ. މި ނުކުތާއާ ގުޅޭ ގޮތުން ކުރިއަށް ހިނގާދިޔަ މަޖިލީހުގައި ބޭނުންކުރި މި ހެކިވެރިޔާގެ ހެޔޮކަން ދަތުރުކުރުން ރިޢާޔަތްކޮށްދެއްވުން ދަތުރު ކުރުން މަސައްކަތް ނިންމުމުގެ ރިޕޯޓުން އެނގެން އޮތް ކަމަށެވެ، އެއީ އަސްސަރިއާއަށް ބިޑާ ދޭހި އަދިއަދި ދިރުމުގެ ހަރުގަނޑާ ބަލާ ގަބޫލު ދޭހިގެ ކުރިޔަން ހާސިލު އަބަދުއްރަޙްމާން އާއި ފުރުޞަތުކަމުގައިވާ އިބްރާހީމް ޝަރީޢަތާއި ހުސައިން އަލީއާއި ފުރުޞަތުއްލާ ކަމުގައިވާ ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި ހެކިބަސްދިނުމަށް ހުސައިނު މި ހެކިވެރިޔާ ހިނގި ދުވަހު، މި ހެކިވެރިޔާ ހިނގި ސަރަޙައްދުގައި ގޮސް އެހެކިވެރިޔާ ފުރުޞަތުދީފައިވާ ޕްލޭޓް ފޯމްގެ ނުކުތާ ގިނަ ހެއްދެއްގެ ކާނަވަރަށް މައްސަލަ ކުރަން ފުރުޞަތު ނުދޭ ކަމަށެވެ، އަދި އޭގެ ފަހުން ޕްލޭޓް ފޯމް ސީދާ ސަރުކާރުން ފޮނުވި ހެކިވެރިޔާ ހިނގި ދުވަހުގެ މައްޗަށް ދިރުމަށް ނުކުތައެވެ، މި ހިނގި ދުވަހު ފުރުޞަތު ދޫކޮށް މި ހިނގި ތަކެތި ހެކިބަސް ދިރުމަށް ކަމަށެވެ، އެމަޖިލިސް ބަލާނުލާ ސަރުކާރުން ހަމަވަމުން ދިއުމަކީ ހުކުމުގެ ފަހުގެ ދައުރުގައި ފުރުޞަތު ބަޔާން އަމިއްލަ ރަޙްމަތް ހުސައިނަށް ހިނގާދިޔަ ކަމަށެވެ، މި ފުރުޞަތު އަދިއަށް ދިރުމަށް ހިނގި ދުވަހު މި ހެކިވެރިޔާގެ ހެކިބަހެއް މި ފުރުޞަތު ދޭހިދަ ބަލާއިރު ގަބޫލުކުރާ ގަޑިއަށް ނިކުމެގެން، މި ފުރުޞަތު ގަސްދުގައި އަދިއަށް ދިރާވިޔާ ކަމަށް ބަލާ ކަމަށް 5 އަހަރު ފަހުން ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި އަމިއްލަ ހުސައިން ދިރުމާ ހެކިބަހަކީ އަސްލުހެކިގެ މައްސަލަ ބަޔާ، ފައިސާއާއިބެހޭ ހުކުމް ކުރާއިރު އަދުއްރަހީ ހެކިބަހުގެ ދުވަހު ޝަރީޢަތް ބަލައި ނުވަތަ ހެކިބަހެއް ނުވަތަ ދިރުމަށް ނިކުމެގެން މަޖިލީހުގެ ނިންމުމުގެ ފުރުޞަތު ނުލިބޭކަމަށް (٧) ވަނަ ބާރުނުވަތައި ފާހަގަ، އެ ހެކިބަހަ ބަލައިނުދެވުން ހެކިބަސްގެން ނިކުމެ ކަނޑައެޅުއްވާ ކަމަށެވެ. މިގޮތުން ހުނިހުގެ ހުކުމުގައި ބޭނުންކުރި ހެކިވެރިޔާ އާއި ދިނުމުގެ ފުރުޞަތު ހެކިވެރިޔާ ހިނގައިދިޔަ ދުވަހު ދިރުމަށް ބާރުގައި ބާރުނުވަތަގެ ފާހަގަކޮށްފައި ދިރާ އިދިކޮޅަށް ބަލާ 5 އަހަރު ފަހުން ހެކިވެރިޔާ ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި ބޭނުވައި ބަޔާނުން ހެކިވެރިޔާ ދިން ހެކި ބަހުގެ އަމިއްލަކާރުދަތުގެ ސާފުކޮށް އެހެނިހެން އަދިއަށް ބަޔާންކުރުމުގެ ހެކިބަހުގެ އަމިއްލަކަމުގެ ކަމުގައި ސާފުކޮށް އެހެނިހެން އެ ހެކިބަސް ގަބޫލުކުރުމުގެ ބާރު އަދުލުއިންޞާފުގެ ދިރުމަށް ދީފައިވާ ބާޠިލު ކަމަށެވެ.

ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ. މުޙަންމަދު ނަޞީރު[287]

މި ދަޢުވާގެ ހުކުމުގައި ގާޟީ ޢަލީ ރަޝީދު ވިދާޅުވެފައިވަނީ، "ގަސްދުގައި ދިހަދު ހެކިބަސްދޭ ދައުލަތާ ދީގެން، ދައުލަތުގައި ބަޔާން ކޮށްފައިވާ މަސްލަހަތާގެ ބަޔާން ކަނޑައަޅަން އިޖުރާއީ ގޮތުން ދައުލަތަށް ޖަވާބުދާރީ ވެގެން ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި ދިޔައީ ވަކިވެ ބަޔާއި، ހެކިބަސް ދިނި ދައުލަތުން މުޚައްމަދު ނަޞީރު އިންކާރު ކުރާކަމަށް ދިޔައީ ވަކިވެ ބަސް ކަމުގައި ވިދާޅުވެ، މި މަސްއަލައިގެ ޗާޓު އެއްގަބޫލުކުރުން ދިޔަކަމަށް ހަމަޖެހި ދިޔަކަން މަޖިލީހުގައި ނުކުމެ ބޭއްވުން ދަތުރު މަސްއަލަތައް ފާހަގަ، މިބާވަތުގެ މަސައްކަތްތަކުގައި ޝަރީޢަތުގައި އިޖުރާއީ ފުރުޞަތު، އެ އިޖުރާއަތު ޝަރުޢީ ހަމަތަކުން ބަޔާނު ދުރުގައި ފަހަރު އިޖުރާއަތަކަށް

---

[286] 2017/HC-A/145

[287] (2447/JC/2009) 585/Cr-C/2010

ނުވުމާއި، މުޙައްމަދު ނަޝީދާއި އެކުގައި ދިޔަ މީހުން ފަރުހާދުގެ ގަޑިގައި ތަގައި އަނިޔާކުރަން ފެށުމުން އެދުނުމުގެ ސަބަބިން
ސަލާމަތްވާން ވެގެން ފަރުހާދު ދައުލަތުގެމީހުން މުޙައްމަދު ނަޝީދާއި އޮންނާ އާއި އެކުގައި މިހިރީގެ ތެރެއިން އެކަކު އެއްޗި
ކަޅުއަށް ފަރުހާދުގެ ބޭރަކަށްބޮން ހުރުނުކަން ދަށްތިރިކޮށް ހުރަހެއް ހުރިހާ ތެރެއިން ކިޔާ ހަމަވާ ހުރިބޮޑު އެތަން އޮތުމާއި،
މުޙައްމަދު ނަޝީދު ފަރުހާދާ ދިމާވަން ކަނޑު އެއްލިއިރު މުޙައްމަދު ނަޝީދުގެ ކުޑަކުދި މުޙައްމަދު ނަޝީދުގެ ކައިރީގައި ހުރިކަމަށާއި،
ނަޝީދުގެ ޖީބުގައި އޮތް ކަނޑު ނަގައި ފަރުހާދަށް ދިމާކޮށް އެއްލިކަން އުޅުނުކަން ނަޝީދުގެ އަތުގައި ހިފަހައްޓަން އާދޭ ކުޑަ ނިއުމާ
އުޅުން ކަމަކަށް، ނަމަވެސް ނަޝީދު ކުރިއަށް ޖެހިލުއްވި ކަނޑު، އެކަނޑު ގޮސް ފަރުހާދުގެ ބޭރަކަށްބޮން ހުރުން
މަސްޖަހު ދުރު ކަމަށް ނަޝީދުގެ ކަށަވަރު ނިއުމާ ގޮތްގޮތުގައި ބޭނުމެއްގައި ވެރިކަމާ، ގޮތްގޮތަކަށް ދިހަ ބޭރުބަސް އިން މަސްވަރުކަން
ނިއުމާ ސަޅިޔަތު ގޮށްޓަކުގައި ބަނޑުގަނޑު، ނިއުމާ ގޮތްގޮތުގައި ބަނޑުވެރިވާ ބަސް، ހުރިހާ ކަމުގައި ނުބެލެވުނަސް، ނިއުމާ ގޮތްގޮތުގައި
ސިޔާސަތު އިސްލާހީގެ ނިސްބަތް ޖަރިމާތައް ބައްޔަށް ހިލަ، ނިއުމާ ގޮތްގޮތަށް ބައްސަން ދަރިއަށް ނަހުދަ ހަވާލާވާ ވީއިދު ދިރިގެން
އަޅުއަހަރު ބުނުމުން، އާންމުކަން ހިނބަސްދު ހިނގާއި ގޮތުގައި، އަދި ދިޔާގަތަށް ނުކެރި ދުވަސްވެކަން ދަތި ކަނބަލުންގެ ފާހަގަވީ
ވެމާއި، އެކަނބަލުންގެ ދޮއްވާލިބީ މުޙައްމަދު ނަޝީދުގެ އާދިއްތަ ނިއުމާގެ އެއްބަނޑު ބޭބޭކަލުން ވެމާއި، ނިއުމާ
ގޮތްގޮތުގައި ބައްޕަ ދިޔަދެވުނު، ނިއުމާގެ ބައްޕަގެ ހާޖަރިގައި ނިއުމާ ބައްޕަ ހުއްޓަ ނިމުނުމަ، ނިއުމާގެ ބައްޕަ ފެސް އެބައްޕަ
ހުރުން، ނިއުމާ ބައްޕަގަޔާ ސަލާމްގައި ސަލާމް އިސްގެރޭ ނިސްބަތް ޖާހިލުން، ނިއުމާގެ ބައްޕަފެސް ބައްޕަގައި ސަލާމް އިސްގެރޭ
ނިސްބަތްޖެހި ކަނޑަށް ފެތުނުއިރު ވޭނުނަން އޮތްމާއި، މިކަން މިގޮތަށް ހިނގާކަން ނިއުމާގެ ބައްޕަ ހަރަދުގައި ބަސްކުރިމާއި،
ނިއުމާ ގޮތްގޮތުގައި ބައްޕަ ދިޔައީ ފެތުމުގައި ސަރަޒަހެއް ވިލާވުނު، "ފަރުހާދު ދައުލަތުގެމީހުން ނިއުމާގެ ބައްޕަ ކަށަވަރު ސަރާވާއި
އެއްލެން އޮނިގަނޑު ނިއުމާ ބައްޕަ ހިޔާލައްބަން އޮތުން ކަމަކަށް، ސަލާމަތް ބައްޕަ ތަސްދީގެ ކުރިއަސް ޖެހިލުއްވި ކަޅުއް އެއްޗި
ކަމަކަށް، ބައްޕަ އެކަޅުއް އެއްލެވުން އެ ކަޅުއް ގޮސް ހުރުނު ފަރުހާދުގެ ބޭރަކަށްބޮން ކަމަށް" ނިއުމާ ދަށުގެ އިސްލާމްދީން
ދައުލަތުން ބޭނު މަސްޖަހު ވީއިދު ދިރިގެން އެމްވާއި، އެ ހާދިސާގައި ކަނޑުމައްޗަށް ހިނގައިދިޔަ ގޮތްކަމަށް ނިއުމާ މަސްއްޔެގައި
ހިފަހިން ގޮތާއި، ހުރިބަސް ދިރިހުރި ހުރިބަރުގެ އަސްލުވެރިކަމުގައި ފުށުއެރުމުގެ ނިކަލްޒާއި، އާދިސާގައި ފަރުހާދު މަރުވެގައި
ވާހަކަ އެބަހީން ދިނިއިރު ނިއުމާއަކަށް އެހިނގައިވާ ހަތަރުގައި، ހަދީސާ ހިނގިތާ މަސްހިންޏައް ނުވަނިސް ނިއުމާ ގޮތްގޮތަށް ބަހީން
ދިނިއިރު، އެނާގެ އެއްބަނޑު އަހަރެ ބައްބަ، ފަރުހާދުގެ ގޮތަށް ކަޅުއް ހުރިކަމަށް، ހަދިގޮތަށް ހިޔާލުން ނިއުމާ ބަނޑުމަތި ސަލާމަތް
ބައްދިއަން ގަބޫލު ކަމަކަން ނުވުމާއި، ނިއުމާ ބައްބަ ދިނިއިރު ނިއުމާގެ ނަސީބުގެ ބައްޖު އެތަނުގައި އެވަރަކަ އަޅުއަހަރުން
އިނދު، ބައްބަ ރަނގަޅަށް ހިފައި، ބައްބަނުގައި ސަލާހިރިވެ، އަނގާ އެވަރު ދަރިޅުދު މުޙައްމަދު ނަޝީދު، ފަރުހާދުގެ ގޮތަށް
ކަޅުއް ހުރިކަމަށް ނިއުމާ ނުބެނެނިސް، އެފަރަކަ ޖަހާވައި އަދި ބައްބަނުގައި އެނގޭ ސާހިބި ހުރިކަމަށް ސަލާމަތް ބައްދިއަން ގަބޫލުކުރެވެ
ކަމަކަން ނުވުމާއި، އާދިސާގެ ނިއުމާ ގޮތްގޮތުގައި ބަނޑުވެރި ވަސް ދާގި ފަރަކަށްވުރެ ކަމަކަށް ބަނޑުވެރިކަމުގެ ނިއުމާ ބަނޑުވެރިވާއިރު،
އޮވެދި ފަރަކަށްވުރެ އެނގޭ އެއްބަނޑު ބޭބޭކަލުން ގޮތްގޮތުގައި، އެނގޭ ބައްޔަށް ހަދިކުރިގައި ބަނޑަށް ޖެހުން ނިސާއީ
ހިއްވެގެން ކަން ނިއުމާ ސަލާމަތްވެގައި ބަނޑުވެރިވާ ނިސާއީ؛ މިބަނޑުވެރިކަމަކީ ކަނޑައެޅުމަކީ ރިއާޔަތްކަން ބަލާއިރު، އާދިސާގެ ނިއުމާ
ގޮތްގޮތުގައި ސަބަބުސްޓާ އިސްލާމް ދީނަށް ޖަހާފައިވާ ބައްބަ، އާދިސާގެ ނިއުމާ ގޮތްގޮތުގައި ބަނޑުވެރިވާ ނިސާއީ މީސްވަރުކަމުގެ ސަބަބުވާ
ހުރިމުން ބަސްނު މަސްވަރު ނުވުމާއި، ނިއުމާ ބައްބަ ހިތާމައިގެ ގޮތްތަކުގައި، ސަލާމަތް ބައްދިއަން ގަބޫލު ކަމަކަން ނުވުމާއި
ކަމަކަން ނިއުމާ ބައްބަ ދިނިއިރު، ޢާދިސާގެ ނިއުމާ ބަނޑުވެރިވާ ވަސް ދާގި ފަރަކަށްވުރެ، ނިއުމާ ބަނޑުވެރިކަމުގެ ނިސާއީ
އޮވެދި ފަރަކަށްވުރެ އެނގޭ އެއްބަނޑު ބޭބޭކަލުން، އެނގޭ ބައްޔަށް ހަދިކުރިގައި ބަނޑަށް ޖެހުން ގަބޫލުން
ބިއްވެގެން ކަން ނިއުމާ ސަލާމަތްވެގައި ނިސާއީ؛ މިބަނޑުވެރިކަމަކީ ދިރިއުޅުމުގެ ކަނޑައެޅުމަކީ ރިއާޔަތްކަން ބަލާއިރު، އާދިސާގެ ނިއުމާ
ގޮތްގޮތުގައި ސަބަބުސްޓާ ސޯރުކަމުގެ ބަނޑުވެރިވާ ނިސާއީ އާދިސާގެ ނިއުމާ ގޮތްގޮތުގައި ބަނޑުވެރިކަމުގެ ދެވަނަ ސަބަބު
ސިޔާސަތުން ގޮތެއް ނިންމަން ޖެހޭކަން ގަބޫލުކުރުން ހިނދު، އާދިސާގެ ނިއުމާ ގޮތްގޮތުގައި ސިޔާސަތު އިސްލާހީގެ ނިސްބަތް

ޖަހާފައިވާ ބަޔާނާއި، އާދިޔަތް ނިޔުމާ ތަހުގީގަށް ބަޔާން ދިނުމުގެ ނަގާފައިވާ ވީހާ ހަދީސްތަކާއި މި މުސްލިމުންގެ ހަޔާތުގެ ތިބެން ހަޔާތުގެ ހަޔާތުގައި ދުވަހުވާ، އެހެނިހެން ހަޔާތުގެ ހަޔާތަކަށް ބާރުބޭނުން ގެނެސްދޭނެ ކަމަށްވެ.

ދަރަނި ދިނުން

ކީރިތި ޤުރުއާނުގައި، މުސްލިމުން އަދުލުވެރިވުމަށާއި ހައްގުގައި ހުކުމްކުރުމަށް ތަކުރާރުކޮށް މާތް اللہ އަމުރުކުރައްވާފައިވެއެވެ. ކޮންމެ ހަރަކާތަކާއި މުޢާމަލާތްތަކުގައި އަދުލުއިންސާފު ގާއިމުކުރުވުން އަދި ހައްގާއި ބާޠިލު ތަފާތު ވަކިކުރުމުގެ ހައްގުގައި ހުކުމްކުރުމަށް ދިޔުން ކަމަށްވާތީވެ، ތަރުތީބުން ހުރިބަސް ދިނުމަކީ މުސްލިމުންނަށް މާތް اللہ އަމުރުކުރައްވާފައިވެއެވެ. އަދި ދަރަނި ހުރިހާ ދިނުމަކީ ބޭނުންވާ ޙާލަތުގައި ކަމަށް اللہ ވަޙީ އަންގަވާފައިވެއެވެ.

ذَلِكَ وَمَن يُعَظِّمْ حُرُمَاتِ اللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَّهُ عِندَ رَبِّهِ وَأُحِلَّتْ لَكُمُ الْأَنْعَامُ إِلَّا مَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ (އަލްޙައްޖު ސޫރަތުގެ 30 ވަނަ އާޔަތް، 22:30)

މާނަ: (ކަންހުރިމަތި) އެއީއެވެ. އަދި اللہ ގެ ހުރުމަތްތަކަށް މާތްކަންދޭ މީހާ (ދަންނާށެވެ!) ފަހެ، އެމީހަކަށްޓަކައި އެކަންތައް އެމީހާގެ ރަސްކަލާނގެ ހަޟްރަތުގައި ހެޔޮކަން ބޮޑުވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުންނަށް ހަތަރުފައިތޮޅާ ޖަނަވާރު ޙަލާލުކުރެއްވީއެވެ. ފަހެ، (އަޅުކަންކުރާ) ބުދުތަކުގެ ނަޖިސްކަމުން ތިޔަބައިމީހުން ދުރުހެލިވާށެވެ! އަދި ދޮގުހެކިބަސް ބުނުމުން ދުރުހެލިވާށެވެ!

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ إِذَا تَدَايَنتُم بِدَيْنٍ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ وَلْيَكْتُب بَّيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ وَلاَ يَأْبَ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللّهُ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللّهَ رَبَّهُ وَلاَ يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا فَإن كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لاَ يَسْتَطِيعُ أَن يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ وَاسْتَشْهِدُواْ شَهِيدَيْنِ من رِّجَالِكُمْ فَإِن لَّمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّن تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاء أَن تَضِلَّ إْحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الأُخْرَى وَلاَ يَأْبَ الشُّهَدَاء إِذَا مَا دُعُواْ وَلاَ تَسْأَمُوْاْ أَن تَكْتُبُوْهُ صَغِيرًا أَو كَبِيرًا إِلَى أَجَلِهِ ذَلِكُمْ أَقْسَطُ عِندَ اللّهِ وَأَقْومُ لِلشَّهَادَةِ وَأَدْنَى أَلاَّ تَرْتَابُواْ إِلاَّ أَن تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلاَّ تَكْتُبُوهَا وَأَشْهِدُوْاْ إِذَا تَبَايَعْتُمْ وَلاَ يُضَآرَّ كَاتِبٌ وَلاَ شَهِيدٌ وَإِن تَفْعَلُواْ فَإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ وَاتَّقُواْ اللّهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللّهُ وَاللّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ (އަލްބަގަރާ ސޫރަތުގެ 282 ވަނަ އާޔަތް، 2:282)

މާނަ: އޭ އީމާންވެއްޖެ މީސްތަކުންނޭވެ! ކަނޑައެޅި އެނގިގެންވާ މުއްދަތު އަކަށް، ތިޔަބައިމީހުން ދަރަންޏެއްގެ މުޢާމަލާތެއް ކޮށްފިނަމަ، ފަހެ، އެ ދަރަންޏެއް ތިޔަބައިމީހުން ލިޔާށެވެ! އަދި، ތިޔަބައިމީހުންގެ ދެމެދުގައި ލިޔާ މީހަކު އަދުލުވެރިކަމާއެކު (އެއީ އިތުރު ކުޑަކުރުމެއް ނެތި، އެއްބަސްވެވުނު ގޮތަކަށް، އެ ދަރަނީގެ ލިޔުން) ލިޔާށެވެ! ލިޔާ މީހާ (ހަމަ ލިޔުންތެރިއެއް ކަމުގައިވާ) އޭނާއަށް، ﷲ ލިޔުން އުނގަންނައިދެއްވި ގޮތަށް ލިޔުމަށް ފަސްނުޖެހޭށެވެ. ފަހެ، އޭނާ ލިޔާށެވެ! އަދި، އެ ދަރަނީގެ މައްޗަށް ޙައްޤު ހުރި މީހާ (އެބަހީ: ދަރަނިވެރިޔާ ލިޔުމުގެ އެއްޗެހި ލިޔާ މީހާއަށް) ކިޔައިދޭށެވެ! އަދި، އޭނާގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ކަމުގައިވާ ﷲ އަށް، އޭނާ ތަޤުވާވެރިވާ ހުށިކަމެވެ! އަދި، އެއިން އެއްވެސް އެއްޗެއް އުނި ނުކުރާ ހުށިކަމެވެ! ފަހެ، އެ ދަރަނީގެ މައްޗަށް ޙައްޤު ހުރި މީހާ (އެބަހީ: ދަރަނިވެރިޔާ) ހަމަބުއްދި ނެތް މީހަކު ކަމުގައިވާނަމަ (އެބަހީ: ވިސްނުން ކުޑަ އިސްރާފުކުރާ މީހެއް، އެކަނިވެރިވެފައިވާ މީހަކު ކަމުގައިވާނަމަ) ނުވަތަ (ދަރަނިވެރިޔާ) ނިކަމެތި މީހަކު ކަމުގައިވާނަމަ (އެބަހީ: ކުޑަކުއްޖެއް، ނުވަތަ މުސްކުޅިވެފައިވާ ފަރާތެއް ކަމުގައިވާނަމަ) ނުވަތަ (ދަރަނިވެރިޔާ) އޭނާ އަމިއްލައަށް ލިޔުން ކިޔައިދިނުމުގެ ކުޅަދާނަކަން ނެތް މީހަކު ކަމުގައިވާނަމަ، ފަހެ، އަދުލުވެރިކަމާއެކު އޭނާގެ ވަލީވެރިޔާ (އެ ދަރަނި ވެރިޔާގެ ބަލަހައްޓާ މީހާ) ކިޔައިދޭށެވެ! އަދި، (ދީނުގެ ފަރާތުން) ތިޔަބައިމީހުންގެ ފިރިހެނުންގެ ތެރެއިން ތިޔަބައިމީހުން ރުހޭ ހެކިވެރިން (އެބަހީ: އަދުލުވެރި މުސްލިމުން) އެހެން ދެ ފިރިހެނުން ހެކިވެރިން ކަމުގައި ތިޔަބައިމީހުން ހިފާށެވެ! އެ ދެ ހެކިވެރިން، ފިރިހެނުން ދެމީހަކަށް ނުވެއްޖެނަމަ ފަހެ، ހެކިވެރިން ތިޔަބައިމީހުން ރުހޭ (އެބަހީ: އަދުލުވެރި މުސްލިމުންގެ ތެރެއިން) ފިރިހެނަކާއި ދެ އަންހެނުންނެވެ. (އެއީ) އެ ދެ އަންހެނުންގެ ތެރެއިން (ހަނދާން ނައްތައިލާ) ދެމީހުންގެ ތެރެއިން އެކަކު ހަނދާން ނެތުނަސް، ދެން، އެ ދެ އަންހެނުންގެ ތެރެއިން، އަނެއް (އެކަކު) ހަނދާން ކޮށްދިނުމަށެވެ. އަދި، ހެކިވެރިން ހެކިބަސް ދިނުމަށް (ގޮވާލެވިއްޖެނަމަ) މަނާ ނުކުރާށެވެ! އަދި (އެ ދަރަނި) ކުޑަކަމުގައިވިޔަސް، ނުވަތަ ބޮޑު ކަމުގައިވިޔަސް އެ ދަރަނީގެ މުއްދަތު އާ ހަމައަށް ލިޔުމަށް، ތިޔަބައިމީހުން ފަސްނުޖެހޭށެވެ! އެގޮތަށް ލިޔުން، ﷲ ގެ ހަޟްރަތުގައި އަދުލުވެރިކަން ބޮޑެވެ. އަދި، ހެކި ދިނުމަށް ސީދާކަން ބޮޑެވެ. އަދި، ތިޔަބައިމީހުންނަށް ޝައްކުކޮށްނުލެވުމަށް ގާތްކަން ބޮޑުވެގެންނެވެ. ތިޔަބައިމީހުންގެ ދެމެދުގައި، ވަގުތުން ހިންގާ ވިޔަފާރިއެއް ކަމުގައިވާނަމަ މެނުވީއެވެ. ފަހެ، ތިޔަބައިމީހުން އެ ވިޔަފާރި ނުލިޔުމުގައި ތިޔަބައިމީހުންގެ މައްޗަށް ކުށެއް ނެތެވެ. އަދި، ތިޔަބައިމީހުން ވިޔަފާރިއެއް ކުރާއިރު، ތިޔަބައިމީހުން ހެކިވެރިން ހިފާށެވެ! އަދި، ލިޔާ މީހާއަށް ނުވަތަ ހެކިވެރިޔާއަށް ގެއްލުމެއް ދެވިގެން ނުވާނެއެވެ! (ނުވަތަ، އެ ދެމީހުން ގެއްލުމެއް ދީގެން ވެސް ނުވާނެއެވެ.) ތިޔަބައިމީހުން (އެކަން ކޮށްފިނަމަ) ކަށަވަރުން، ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، އެއީ، ތިޔަބައިމީހުންގެ ފާސިގުކަމެއް (ނުކިޔަމަންތެރިކަމެއް) ކަމުގައި ވާނެއެވެ. ތިޔަބައިމީހުން، ﷲ އަށް ތަޤުވާވެރިވާ ހުށިކަމެވެ! ﷲ، ތިޔަބައިމީހުންނަށް އުނގަންނައިދެއްވަނީއެވެ. ﷲ އީ، ކޮންމެ ކަމެއް ދެނެވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެއެވެ.

وَإِن كُنتُمْ عَلَى سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُواْ كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَّقْبُوضَةٌ فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُم بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ أَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللّهَ رَبَّهُ وَلاَ تَكْتُمُواْ الشَّهَادَةَ وَمَن يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آثِمٌ قَلْبُهُ وَاللّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ (އަލްބަޤަރާ ސޫރަތުގެ 283 ވަނަ އާޔަތް، 2:283)

މާނަ: ތިޔަބައިމީހުން (ދަރަނީގެ މުޢާމަލާތެއް ކުރަނިކޮށް) ދަތުރެއްގައިވާ ހާލު، ލިޔާނެ މީހަކު ތިޔަބައިމީހުންނަށް ނުލިބިއްޖެނަމަ، ފަހެ، ދަރަނިވެރިޔާ އެއްޗެއް ރަހުނުގެ ގޮތުގައި ހިފެހެއްޓުމެވެ، ފަހެ، އެ އަމާނާތުގެ ވެރިޔާ، އޭނާގެ އަމާނާތް ބަދަލުކޮށްދޭށެވެ! އަދި، އޭނާގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ކަމުގައިވާ ﷲ އަށް، އޭނާ ތަޤުވާވެރިވާ ހުށިކަމެވެ! އަދި ތިޔަބައިމީހުން ހެކިބަސް ވަންހަނާ ނުކުރާ ހުށިކަމެވެ! އެކަން ވަންހަނާކުރާ މީހާ (ދަންނާށެވެ!) ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، އޭނާގެ ހިތް ފާފަވެރިވެގެންވާ ހިތެކެވެ. ﷲ އީ، ތިޔަބައިމީހުން ކުރާ ކަންތައް ދެނެވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެއެވެ.

وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا (އަލްފުރްޤާން ސޫރަތުގެ 72 ވަނަ އާޔަތް، 25:72)

މާނަ: އަދި އެއުރެންނީ ދޮގުހެކިނުދޭ މީހުންނެވެ. އަދި ބޭކާރު ބަސްތަކާއި ކަންތައްތަކާ ދިމާވާ ހިނދު، މާތްވެރިކަމާއެކު (އެކަމުގައި ބައިވެރިނުވެ) ފަހަނައަޅައިދާ މީހުންނެވެ.

ކީރިތި ރަސޫލާ ކުރައްވާފައިވަނީ ދޮގު ހެކި ދިނުމަކީ ﷲ އަށް ޝިރުކުކުރުމާ އެއްވަރުގެ ކުށެއް ކަމަށެވެ.[288] އަދި މިއީ އެންމެ ބޮޑެތި ފާފަތަކުގެ ތެރޭގައި ހިމެނޭކަމެއްކަމަށްވެސް ރަސޫލާވަނީ ހަދިސްކުރައްވާފައެވެ.

ދޮގުހެކިބަސްދީ މީހާގެ އަދަބު

ދޮގު ހެކިބަސް ދިނުމަކީ ބޮޑެތި ފާފަތަކުގެ ތެރެއިން ފާފައެއްކަމުގައި ކީރިތި ރަސޫލާ ކުރައްވާފައިވޭ، މިކަން ކުރާ މީހަކަށް ބަދުނިޔޭ އަދަބެއް ދިނުން ހުއްދަކުރަން އިޖުތިހާދުން ބުނެއެވެ. އިލާހީ އަޅު ބަސްތާ މިފަދަ ފާފަކުރާ މީހުން، އެމީހަކަށް ދޮގު ހެކިބަސްދޭ މީހާއަށް އަދަބު ދޭން ހުއްދަވާނެ. އަޅުގަނޑުމެން އަދަބަށް ތަޢުލީމުދެވޭ. އެހެންނަމަވެސް ސާފުކޮށް އަދި އިލާހީ ގާނޫނުގެ ޤާނޫނީ މުއްސަނދިވެސް ބޮޑެތި އަދަބު ދޭންޖެހެއެވެ.

ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޤާނޫނު އުޤޫބާތުގެ 520 ވަނަ މާއްދާގެ (ހ) ގައި ބުނެފައިވަނީ ހުކުމެއްގެ މަރުޙަލާގައި ހުކުރު ރަސްމީ އިދާރާއަކަށް ދޮގު ބަޔާނެއް ދިނުމާއި ރަސްމީ އިދާރާއަކަށް ހުށަހެޅި ދިވެހިވާ ދޮގު ބަޔާނެއް ހުކުމެއްގެ މަރުޙަލާގައި ހުކުރު ކަމެއްކޮށް ހުށަހަޅާ ބަޔާނެއް ކަމުގައި ދައްކާ ދޮގު ހެކިބަސް ދޭ މީހާއަށް ފަސް އަހަރާ ދެމެދުގެ ޖަލު ހުކުމެއް ކަމުގައި ނުވަތަ ބޭރު ރާއްޖެއަށް ބަދަލުކުރުމެވެ. ނުވަތަ ބޮޑުބިމަކަށް ދިވެހިރާއްޖެ ކުރިޔަށް ކަމަށެވެ.

ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޤާނޫނު އުޤޫބާތުގެ 520 ވަނަ މާއްދާގެ (ށ) ގައި ބުނެފައިވަނީ ދޮގު ބޮޑުނުކުރާ ދިނުމަށްފަހު، އެ ބޮޑުކަން ދިނުމަށް ކުށްކުރީތީ، އެ ބޮޑުކަން ރަސްމީ އިދާރާއަކަށް ނުވަތަ ދޮގު ބޮޑުކުރުމަށް ބޮޑުކަން ދިވެހިވާ ސާބިތުކުރުމަށް ބުނެފިނަމަ ނުވަތަ ދޮގުހެކިބަސް ބުނެފިނަމަ ކަނޑައެޅޭ ޖަލު ހުކުމެއްގެ ނުވަތަ އެ ބޮޑުކަން ރަސްމީ ސާބިތުކުރެވޭ ޖަލު ހުކުމެއް ނުވަތަ އަދަބުގެ ޖުމްލަ ބުނެވޭ ކަމަށް، އެ ބޮޑުކަން ދިނުން ދޮގުހެކިބަސް ދިނުމުގެ ކުށަށް އެ ހެކިބަސްދޭ ދޮގުހެކިބަސް ދިނުމުގެ ކުށަށް ނުވަތަ ނުވާން ކަމަށެވެ.

ހެކިބަސް ދިނުމަށް ގޮވާލެވުން

ޢިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި ހެކިބަސް ދިނުމަށް ހެކިބަސް އަދާކުރުމަކީ ހެކިބަސް ދީގެން އަތުވެދާ ޙައްޤު ނަގައިދިނުމުގެ ސަބަބަކަށް ވާތީ ﷲ ތަޢާލާ އިރުޝާދުދެއްވާފައިވާ ކަމެއްކަމަށް މި ވާހަކަ ހިމެނޭ ބައިވެރިން ވެސް ސާބިތުކަން އެނގެއެވެ. އަދި ހެކިބަސް ވަނީ ޝަރުޢީ ކަމެއްކަމަށް ވެސް އެނގެއެވެ.

ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޤާނޫނު އުޤޫބާތުގެ 530 ވަނަ މާއްދާގެ (ށ) ގައި ބުނެފައިވަނީ މައްސަލައެއްގެ އަސާސާ ގުޅޭ ހެކި މައްސަލަ ބެލުމަށް އެދި ކޯޓަކުން ނުވަތަ ޖިނާއީ ބަލާ ތަޙުޤީގު ކުރާ ފަރާތަކަށް ހާޒިރުވުމަށް އެދުނުމުން، ކޯޓު ޙާޟިރުވުމާއި، އެފަދަ

---

[288] An Nawawi, Y.S., Riyadh Essaliheen, (Dar essalam, Cairo: 2003), p. 379.

މީހަކު ފިޔަވައިގެން އުޅުމަށް ހިއްވަރު ދިނުމާއި، އެފަދަ މީހަކަށް ހުރަސް އެޅުމަކީ ކުށެއް ކަމަށެވެ. ނަމަވެސް މިފަދަ މީހަކު ކޯޓަށް ހާޒިރުކުރުމަށް ނުދިނުމަކީ އިންސާފުގެ ހަމަތަކާ ޚިލާފު ކަމަކީ ޖިނާއީ ކުށެއް ކަމުގައި ބެލެވޭނެ ނޫނެވެ.

މިނޫން ގައުމުތަކުގެ ގާނޫނުތަކުގައި ޝަރުޢުކޮށްފައިވާ ހުކުމް މައްސަލަތަކުގައި ހުކުމް ދިނުމަށް ބޭނުންކުރާ ގޮތް އެ ހުކުމްތަކުގެ އިޝާރާތްތަކުން ހޯދިދާނެ ކަމަށް ބެލެވޭކަމުން ގާނޫނުގައި އޮންނަ ގޮތް ބަޔާންކޮށްދީފައިވާ ނުވެއެވެ.

މުމްތާޒު މުހްސިން ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް[289]

ހައިކޯޓުގެ މި ގަޟިއްޔާގައި ކްރިމިނަލް ކޯޓުން މުމްތާޒު މުހްސިންގެ މައްޗަށް ސާބިތުކޮށްފައިވާ ޖަރީމާގެ ކުށް ސާބިތުވާކަމަށް ކްރިމިނަލް ކޯޓުން ކަނޑައަޅާފައިވާ ހުކުމާ ދެކޮޅަށް މުމްތާޒު މުހްސިންގެ ފަރާތުން ހައިކޯޓަށް ހުށަހަޅާފައިވާ އިސްތިއުނާފުގެ މައްސަލައެވެ. ކްރިމިނަލް ކޯޓުގެ ހުކުމް އިސްތިއުނާފުކުރުމުގެ އިސްތިއުނާފުކުރާ ފަރާތުން ހުށަހެޅި އެއް ނުކުތާގައި ބުނެފައިވަނީ އެ ފަރާތުގެ މައްޗަށް ކުށްކުރިކަމަށް ދައުވާ ކުރެވުނު މައްސަލައިގެ ޝާހިދު ހެކިބަސް އިސްތިއުނާފުކުރާ ފަރާތުގެ ދިފާޢުގެ ގޮތުން ގަބޫލުކޮށްފައިނުވާކަމަށެވެ. އެ ހެކި ކޯޓުން ގަބޫލުނުކުރުމަކީ އެ މައްސަލައިގައި އިސްތިއުނާފުކުރާ ފަރާތުގެ މައްޗަށް ކުށް ސާބިތުކުރުމަށް ކްރިމިނަލް ކޯޓުން ކުރުމުގެ ޙައްޤު އެބައި ގާނޫނާ ޚިލާފަށް ކަމަށެވެ. މި މައްސަލައިގައި އިސްތިއުނާފުކުރާ ފަރާތުގެ މައްޗަށް ކްރިމިނަލް ކޯޓުން އިއްވާފައިވާ ހުކުމް ހައިކޯޓުން ބާތިލުކުރުމަށް ހައިކޯޓުން ކުރިއަށް ހުކުމުގައި ބުނެފައިވަނީ ޖިނާއީ ކުށެއް ބުނެ ސާބިތުކުރަން ޢައްޔަނު ކުރެވޭ ޝާހިދު އޭނާގެ ދިފާޢުގެ ގޮތުން ޙާޟިރުކުރުމަށް އެދޭ ހެކިބަސް ނުހޯދުމަކީ މި ޖިނާއީ ގޮތުން އިސްލާމީ ޝަރީޢަތާއި ޤާނޫނު އަސާސީގެ 51 ވަނަ މާއްދާގެ (ހ) އިން ދީފައިވާ ޙައްޤު އިސްތިއުނާފުކުރާ ފަރާތަށް ދޭނެއް ގޮތް ހުރުމުގައި ޝަރީޢަތުގެ ދާއިރާއިން ބޭރުވާކަމަށެވެ. އެ ފަދައިން ކްރިމިނަލް ކޯޓަށް ހާޒިރުކުރުމަށް ބުނެވުނު ހެކިވެރިން ދިވެހިރާއްޖޭގެ ބޭރުގައި ހުރުމާއެކު ޙާޟިރުކުރުމުގެ ފުރުޞަތު ނުލިބޭނޭ ކަމަށް ބުނާކަމަށެވެ. އަދި ހުކުމްގެ ޙައްޤު ހަމައަށް ކުރިއަށްދާ ކޯޓަށް ޢިލްމުވެރިން ޙާޟިރުކޮށްފައިވާ ބައެއް މައްސަލައިގައި ޝަރުޢީ ގޮތުން ޙާޟިރުނުކުރެވޭނެ ކަމުގެ ސަބަބު ނެތް ކަމަށެވެ. އަދި އޭގެ ތެރެއިން ޙާޟިރުކުރެވޭނެ ހެކިވެރިން ނުހޯދާ ކޯޓުން ޙުކުމް ކުރުމަކީ ޝަރީޢަތުގެ ޢަދާލަތް ބޮޑަށް ކަމަށެވެ. ޖިނާއީ ދަޢުވާ ކުރުމުގެ ގޮތުން ޝާހިދު ގެނައުމަކީ ކްރިމިނަލް ކޯޓުގެ ދިފާޢުގެ ފުރުޞަތު ހަމަހަމަކޮށްދިނުމަށް ހުށަހަޅާފައިވާ ހެކި ހާޒިރުކުރުމުގެ ޙައްޤު އިސްތިއުނާފުކުރާ ފަރާތަށް ގެއްލިފައިވާ ކަމަށެވެ. މި ކޯޓުގެ ދިފާޢު ނުކުރެވޭނެ ގޮތުގެ ޤާނޫނު އަސާސީގެ 51 ވަނަ މާއްދާގެ (ހ) އިން ދީފައިވާ ޙައްޤު އިސްތިއުނާފުކުރާ ފަރާތުން ގެއްލިފައިވާތީ ކަމަށެވެ.

ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ. ޢަބްދުﷲ ރަޝީދު[290]

މި ގަޟިއްޔާގައި ދައުވާލިބޭ ޢަބްދުﷲ ރަޝީދުގެ މައްޗަށް ދައުވާކޮށްފައިވަނީ 7 ޖޫން 2016 ވަނަ ދުވަހުގެ 20:30 އާއި ދިމާއަށް މާލޭގައި ފިހާރައެއްގެ ކައިރިން ވަޅިން ތަޅައިގެން މީހަކަށް ގެއްލުން ދިނުމުގެ ކުށެވެ. ދައުވާލިބޭ ފަރާތުން ދައުވާއަށް އިންކާރުކުރުމުން ދައުވާގެ ދައުވާ ސާބިތުކުރުމަށް ހުށަހެޅި ބައެއް ހެކިބަސްތަކަށް އަޚިތާރުބަސް ފަރާތުން ކަމަށެވެ

---

[289] 2017/HC-A/67

[290] 808/Cr-C/2016

އަށްވުރެ ރަޝީދު އާއި ހުރިހާ ހިނގައިދާ އެކަށީގެން މިހި ހަމަޖެ ސިއްޙީ ކުދިންނާއި ހުރިހާ ހިނގައި ނިޔުމުދަތާ އެމަނަން
ދިޔަ ދީ ފުދުނުންނެވެ. މިގެ އިތުރުން އެ ދަރުމަ ސާބިތުކުރުމަށް ގަވާއިދެއް ގޮތުގައި ހުރަހަށްފައިވާ ހަމަޖެހިން މިހާގެ ފޮޓޯ
އައިޑެންޓިޓީކަން ހަމަޖު ރިޢާޔަތް ވަގު ހިފެހެއްޓުމަށް މިހާ ފުރަގަސްކޮށްފައިވާ ރިޢާޔަތް މިޔާ އެކުލެވިގެން ރިޢާޔަތް ސިން
އޮފީ ކުރައިމު ރިޢާޔަތް މެދުކަ ޖިހާދު ރިޢާޔަތެވެ. މި މައްސަލައިގައި ދަރުމަ ޖިބާ ފަރާތުގެ މައްސަލަ ކޮށްފައިވާ ދަރުމަ ސާބިތުކުރުމަ
ކަމަށް ކުރިމިނަލް ކޯޓުން ކުރި ހުކުމުގައި ބޮޑުފައިވަނީ ދަރުމަ ޖިބާ ފަރާތުގެ މައްސަލަ ކުރު ސާބިތުވެފައިވަނީ މެދުކަ ޖިހާދު
ރިޢާޔަތް ހުދުފަރާތް ރަދުގައި ނިޔުމުން އޭނާ ހުކުމްކުރިފައިވާ ނުވާތީ ދައުލަތުން ހުކުމްކުރި ގޮތްތަކުގެ ގޮތުގައި ހުރަހަށްފައި އަށްވުރެ
ރަޝީދު ހުކުމްކުރިފައިވާ ނުވާތީ އާއި ސިއްޙީ ކުދިގެ ގޮތުގައި ދަރުމަޖެހުން ހުރަހަށް ކުދިން ހުކުމް ކުރިމަށް
ކުރިމިނަލް ކޯޓުން ކުރި މަސައްކަތުން އެ ކުދިން ހުކުމްކުރިފައިވާ ނުވާތީ ދަރުމަޖެހުން ހުރަހަށް މި ކުދިންގެ ކުދިބަސް ނުގެފައި
ނުވާތީ އާއި ހުރިހާ ހިނގައި ނިޔުމުދަތާ ކުރިހުރި ވިޔަން ހުކުމްފުރ ދޭ ފުދުނުސް އޭރުސަކުރުގެ ކުދިބަރުން ދަރުމަޖެހުމަށް ފަރުމާފުރިބާ
މައްސަލަ ކުރު ސާބިތު ނުވާތީ ކަމަށެވެ.

ކުދިން ހިމާޔަތްކުރުން

ބޯމީ ޖިނާއީ ކުރިމިނަލްގައި ދަރުމަޖެހޭ މިހުގެ ފަރާތުގެން ކުޑިގައި ކުދިބަސްދީ އެމުދުނަނާއި އަރިބަދަރީންނަން މަދުގެ
އިންޖުރީ ދިނުމާއި ބަދަލުހިމާއި ރިޝްވަތުދިނުމުގެ ސަބަބުން ޖިނާއީ އަދުލުގެ ނިޖާމަން ބޯޖު ގޮތުޖެހުމެއް ދިފާއީރާއްޖެގައި
ހުރިމަދުފައިވެއެވެ. މިނަ އަދަދުއްގެ ޖިނާއީ ދަރުމަޖެހުން ސާބިތުކުރުމަށް ހުރަސްއެޅުމަށް ފުދުނުދައްމުގެ މައިގަނޑު ސަބަބަކީ
ދަރުމަޖެހޭ މިހުން ކުދިންނަން ބަދަލުހިމުގެ ސަބަބުން ކުދިން ކުދިބަސް ދިނުމުން މަނާވެގެންނެވެ އެވެ. މިނަ ފަރަހަން ޖިނާއީ
ހުކުމްތަކާ ޖަމާއަތްތަކަން ހުވައިދުން ޖިނާއީ އަދުލުގެ ނިޖާމަން ވިސްފަސްގެން އެކަން ހުރަމުން ގެންދާމީ އެވެ. އެފަރާތްތަކަން
ފުދުނުންނަނާއި ކުދިންނަން ހުރިމަދުފައިވާ ގެނާއައި ދަރީ އިންޖުރީތަކާއި ދަރުމާ ބިދުގެ ސަބަބުންނެވެ. ކުދިންގެ ދިރިއުޅުމަން
ނުކުމެދާނަމާ މިންވަރަން މިހަކަން އޮތުމުގެ ސަބަބުން ޖިނާއީ ބޯމީ މައްސަލަތަކުގައި އަދުލު އިންސާފު ލިބިމަންފުރަ ނުލިބިދަކަދ
މިހާރު އެނގެ ގޮތް ގޮތަން ފެތޭ ފެށެވެ. ޝަރީއަތުގައި މައްސަލަ ނުނިމި އޮންނަ މުއްދަތު އިންސާފާއަން ދިގުވުމުގެ ސަބަބުން
ކުދިން ހުރައި އެމުދުނަނަން ބަދަލުހިމާއި ވަރަން ފަސޭހަވެފައި ވެއެވެ. ކުރިކުރު ޖަމާއަތްތަކުގެ ނުރައްކާތަށް ހުރު މިނަ ކުދިފެރިން
އިހުތިރާމްކުރަނީ ކުދިބަސް ނުދީ ހަނދިބަން މާ ރަނގަޅުކަމަށެވެ.

މިފަދަ ކަރަސްދާލަތްތަކުގައި، ކުދިން ހިމާޔަތް ކުރުމަށްޓަކައި އެހީތެރިވުމަށް ދައުލަތުގެ މާލީ ނިޒާމުގެ ގައި މި
ޖާގަ ދޭނުބިން ބާނނާށްކުރުން އަށްނަ އާދަޔާއި އުސޫލަކަށް ދިފާއީރާއްޖޭގެ ޖިނާއީ އަދުލުގެ ނިޒާމުގައި ބާނނާށްކުރަން ފުރަހައިވާކަން
ފާހަގަކުރެވެއެވެ. އެހެން އެކަމަށް ކުރަނީ ކުރުދު އަނގަ ދިގުން ނަމަވެސް އަދުލު އިންސާފު ގާއިމުކުރަމުކަމާ ވާޖިބެއް
ކަމުގައިވާތީވެ، އެ މަސައްކަތް ހާސިލުކުރުމުގެ ގޮތުންނެވެ.

ހެކިން ހިމާޔަތްކުރުމާބެހޭ ގޮތުން ކީރިތި ޤުރުއާނާއި ސުންނަތުގައި ސާފު ހުކުމެއް އައިސްފައި ނުވެއެވެ. ނަމަވެސް އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ މަސްދަރުތައް ދިރާސާކުރުމަށްފަހު ފިޤުހުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވަނީ ހެކިންނަށް ފުރައްސާރަ ކުރުމާއި އަނިޔާ ކުރުމަކީ ހުއްދަވެގެންވާ ކަމެއް ނޫންކަމަށެވެ. އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި ހެކިވެރިންގެ ދައުރަށް ހާއްސަ ސަމާލުކަމެއް ދީފައިވާކަން ސާފުކޮށް އެނގެއެވެ. ޤުރުއާނުގެ ބަޤަރާ ސޫރަތުގެ 282 ވަނަ އާޔަތުގައި މާތް ﷲ އަންގަވާފައިވަނީ ލިޔާމީހުންނާއި ހެކިވެރިންނަށް އަނިޔާއެއް ނުދިނުމަށެވެ. އެމީހުންގެ ދައުލަތާއި މަންފާ ހިމާޔަތްކުރުމުގެ ގޮތުން އެހެން މީހުންގެ ހައްޤާއި މަންފާއަށް އުނިކަން ނުދިނުމަށެވެ. އެހެންކަމުން ހެކިވެރިންނަށް ދެރައެއް ނުވަތަ އަނިޔާއެއް ދިނުމަކީ ހަރާމް ކަމެއްކަން އެނގެއެވެ.[291] ކީރިތި ޤުރުއާނާއި ސުންނަތާއި އިޖްމާޢާއި ޤިޔާސް އިން ހައްލެއް ނުލިބޭ މައްސަލަތަކުގައި ޢާންމު މަސްލަހަތަށްޓަކައި ހެކިންނަށް ކުރިމަތިވާ ބިރުން ހެކިން ހިމާޔަތްކޮށް ހެކިންގެ ހެކިބަސް ހޯދައި އިންސާފު ގާއިމުކޮށް ދައުލަތް އޭގެ ވެރިންނަށް ހަވާލުކޮށް ދިނުމުގެ މަސްލަހަތު ބޮޑެވިގެން ވެއެވެ. އިސްލާމީ ޝަރީޢަތް ގާއިމުކުރުމު ކޮންމެ [illegible] އަދުލު އިންސާފު ގާއިމުކުރުމަކީ އެންމެ ބޮޑު މަސްލަހަތެވެ.[292] އަދުލުވެރިކަމަށް މަގުހިފާން ގޮތަށް ކަންކަން ކުރުމަކީ އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ މާތް އުސޫލުތަކެވެ.

ހަނަފީ މަޛްހަބު

ހަނަފީ މަޛްހަބުގެ އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި ހެކިވެރިންނަށް ކޯޓުގައި ފުރައްސާރަކުރާ މީހުންނަށް ޤާޟީން އަދަބު ދެއްވާނެއެވެ.[293] މައްސަލައިގައި ހިމެނޭ [illegible] ފަރާތުން ހެއްކަކަށް ފުރައްސާރަ (ހެކިބަސް ދިނުމަށް ބިރުދެއްކުން، [illegible] [illegible]) ކުރުމަކީ އަދަބު ދެވޭނެ ކަންކަމެވެ. ހަނަފީންގެ ދައުރުގައި ހެކިން އެންމެ [illegible] ހެކިބަސް [illegible] [illegible] ޝަރީޢަތުގެ [illegible] ކަންކުރާ ގޮތުންނެވެ.[294] ފަނޑިޔާރަށް [illegible] [illegible]، [illegible] [illegible] ކަންކަން [illegible] ނުވަތަ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ނުވާނެއެވެ. ހަނަފީ މަޛްހަބުގެ [illegible] ހެކިން ހިމާޔަތްކުރުމަށް އިންކާރު ކުރައްވާފައި ނުވެއެވެ. އެއީ ހެކިން [illegible] އެންމެ [illegible] ހެކިބަސް [illegible] އިންސާފު ގާއިމުކުރުމަށްޓަކައި [illegible] [illegible] [illegible].

މާލިކީ މަޛްހަބު

މާލިކީ މަޛްހަބުގެ [illegible] [illegible] ރައުޔު ހަނަފީ މަޛްހަބުގެ އިލްމުވެރިންގެ ރައުޔާ [illegible] [illegible] ނުވެއެވެ. [illegible] [illegible] ހެކިންނަށް [illegible] [illegible] ނުވަތަ [illegible] [illegible] [illegible] އަދަބު [illegible]. [illegible] ވިދާޅުވެފައިވަނީ [illegible] ފަރާތުން ހައްޤަށް ބިރުދައްކައި [illegible] [illegible] [illegible] އަދަބު [illegible] ކަމަށެވެ.[295] އިބްނު ފަރުޙޫން

---

[291] Bahooti Mansour, The Explaining of the Hanbali Figh of Islamic sects vol 2 (6 edn, Dar Al-Fikr 2010), 443.

[292] · Felicitas Opwis, 'Maslaha in contemporary Islamic legal theory' (2005) 12 Islamic law and society 182

[293] Trabelsi Ala uddin Ali, In particular rulers hesitate between the two provisions (2 edn, Mustafa Halabi 1973) 23.

[294] AL Sarksi Muhammad, Mabsoot, vol 16 (Dar Alelme, 1989) v 16, 87.

[295] Al Quraafi Ahmad, Al Faroq (Alama al-kitab 1990) 234.

ވިދާޅުވެފައިވަނީ އިދިކޮޅު ޚަސްމުން ހަނދުރިޔާނުން ތިބާބަން ޤާޟީން ހިތްހަމަޖެހުމަށްވާނެއެވެ. އަދި އެއްވެސް ގޮތަކަށް އަޑުއަހާކަށް ފުރައްސާރަކުރާނަމަ އެޅިގެންނަމަ އަދަބުދޭންވާނެއެވެ.[296]

ޝާފިޢީ މަޛްހަބު

ޝާފިޢީ މަޛްހަބުގެ ދަންނަބޭކަލުންގެ ރައުޔު އެހެން މަޛްހަބުތަކުގެ ދަންނަބޭކަލުންގެ ރައުޔާ އެއްގޮތެވެ. އަލްނަވަވީ ވިދާޅުވެފައިވަނީ ދަޢުވާލިބޭ ފަރާތުން ހެކިވެރިއަކަށް މަސައްކަތްކޮށްދިނުމަށް ބޭނުންވާނަމަ ނުވަތަ އިންސާފުގެދިޔަނަމަ އެކަން ހުށަހެޅުމުގެ ފުރުޞަތު ދޭންވާނެކަމަށެވެ.[297]

ޙަންބަލީ މަޛްހަބު

ޙަންބަލީ މަޛްހަބުގެ އިލްމުވެރިންގެ ރައުޔު އެހެން މަޛްހަބުތަކުގެ އިލްމުވެރިންގެ ރައުޔާ ތަފާތެއް ނުވެއެވެ.[298] ހެކިން ހާޟިރުކޮށްގެން ކަމަށް ޤާޟީ ވިދާޅުވެއްޖެނަމަ ކަމަކަށް ނުވާނެއެވެ. އިބްނު ޤުދާމާ ވިދާޅުވެފައިވަނީ އެހެކިވެރިޔަކު ނުލިބުން ފެނިއްޖެނަމަ ހުކުމްކުރުމުގެ ކުރިން ހެކިވެރިޔާއަށް ދެވޭ ފުރުޞަތު ދިނުމަށް ބޭނުންވާނެއެވެ.[299]

ވީމާ، ފިޤުހުވެރިންގެ ދިރާސާކޮށްދެއްވާފައިވާގޮތުން ހެކިން ހާޟިރުކޮށްގެން ޝަރީޢަތުގެ މަސައްކަތްކުރުމުގެ ބޭނުމަކީ ހެކިވެރިޔާ ދޭ ހެކިބަސް ދޮގުކޮށް ހެކިބަސް ގަބޫލުނުކުރުމުގެ ފުރުޞަތު ދިނުމާއި ބަޔާންކޮށްދިނުމަށް ދޭ ފުރުޞަތެވެ.

ޖިނާއީ އިޖްރާއަތުގެ ޤާނޫނުގެ 149 ވަނަ މާއްދާ ބުނާގޮތުން، ހެކިންގެ ހެކިބަސް ނަގަންވާނީ ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުން ހެކިން ހާޟިރުކޮށްގެން ކަމަށް އެ ޤާނޫނުގެ 147 ވަނަ މާއްދާގައި ބުނެފައިވާ ނަމަވެސް، ހެއްކާބެހޭ ޤާނޫނުގައި ބުނެފައިވާ ގޮތަށް ބެލުމުގައި އަދި އެ ޤާނޫނުގައި ހެކިބަސް ދޭ މީހުން ރިޢާޔަތްކުރަން ބަޔާންކޮށްފައިވާ ގޮތުން ހެކިބަސް ނުގުޅޭ އިލްތިޒާމުވުން ވަނީ ޤާނޫނުން ތިބެގެންވެއެވެ. މި މާއްދާ ބުނާގޮތުން މިގޮތުން ހެކިބަސް ނެގުމަށް އެދޭ ފަރާތުން މަޖިލީހަށް އެހެކިބަސް ނަގަން ބޭނުންވާ ސަބަބު މަހުކަމާއެކު ޝަރީޢަތުގެ ފުރުޞަތުގެ ކުރިން އެކަމަކުން އެ◌ގޮތަށްވާނެއެވެ. މިފަދަ ހުށަހަޅާފައިވާ ހެކިވެރިއަކަށް ހުރަހަކަށްވެދާނެ ނަމަ، އެހެކިބަސް އަޑުއަހާ ނިމުމުން ނިންމުމުގައި އަންނަނިވި ކަންތަކަށް ފަރާތްތަކުން ރިޢާޔަތްކުރަންވާނެއެވެ.[300]

(ހ) އިންސާފުވެރިކަމާއެކު ޝަރީޢަތް ހިންގުމާއި، އެގޮތުން ހެކި◌ބަސް ނެގުމުން އިންސާފު ގެއްލިގެންނުވާނެކަން.

---

[296] Al-Maliki Bin Farhon, Tabsert al ahkam 'The rules of the judgments in islam', vol 1 (Dar al-kutub al ilmiyya 2003), 172.

[297] Al-Nawawi Yahya, Minhaj 'A Classical Manual on Islamic Law According to Shafi'I fiqh, vol 1 (Dar alminhaj 2008) 255

[298] Ibn Qudamah, Al-Muqni' 'Explain the jurisprudence of Imam Ahmad ibn Hanbal' v 7, 361; Mansour, The Explaining of the Hanbali Figh of Islamic sects, 443.

[299] Ibid.

[300] ޖިނާއީ އިޖްރާއަތުގެ ޤާނޫނު (12/2016) ގެ 149 ވަނަ މާއްދާގެ (ހ).

(ނ) ( ) ހުކުމަށް ދޭ މިހާރު އަނިޔާ ލިބިފައިވާ ފަރާތް ކަމުގައިވާނަމަ ކުށުގެ އަމަލުގެ ސަބަބުން ލިބިފައިވާ ނަފްސާނީ ގެއްލުމާއި، އެ ގެއްލުން ރަނގަޅުކުރުމަށް އިސްލާހުކުރުމުގެ މިންވަރު.

(ރ) މައްސަލައިގައި އެ ހުކުމުގެ މުހިންމުކަން.

(ބ) މައްސަލައިގެ ބާވަތާއި އާންމު މުޖުތަމަޢަށް އަސަރުކުރާނެ މިންވަރު.

ހުކުން ހިމާޔަތްކުރުމާބެހޭ ތަފްސީލީ އުސޫލުތަކެއް ސުޕްރީމް ކޯޓުން ނިންމާފައިވާ ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ. އަބްދުﷲ ސަޢީދު[301] މައްސަލާގައި ސުޕްރީމް ކޯޓުން ކަނޑައަޅާފައިވެއެވެ. މި މައްސަލާގެ ހުކުމުގައި ފަނޑިޔާރު މަހާޒު އަލީ ޙާމިދު ލިޔުއްވާފައިވާ ރައުޔުގެ ބައެއް ތިރީގައި ނަކަލުކޮށްލަމެވެ.

23. ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުން ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނު ގެ 149 ވަނަ މާއްދާގެ (ހ) އާ ގުޅިގެން ފާހަގަކޮށްފައިވަނީ، "ހުކުމް ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުން ބާސްކުރުންތަކް ހުކުމަށްފުރި ކާކުކަން ނަނގޭ ގޮތަށް ހުކުމަށް ނެގުމުގެ އިޚްތިޔާރު ފަނޑިޔާރަށް ލިބިގެންވަނީ ޤާނޫނު ނަންބަރު 24/76 (ހެއްކާބެހޭ ޤާނޫނު) ގައި ބަޔާންކޮށްފައި އޮންނަންޖެހޭ ބާވަތްތަކުގައި، އަދި އެ ޤާނޫނުގައި ހުކުމަށް ދޭ މިން ރިޢާޔަތްކޮށް ރައްކާތެރި ކުރެވޭ ގޮތަށް ހުކުމަށް ނުގުދުރު ކަނޑައަޅާފައި އޮންނަންޖެހޭ ގޮތުގެ ތެރެއިން ގޮތަކަށް ކަމަށް ބަޔާންކޮށްފައިވާތީ، ޤާނޫނު ނަންބަރު 24/76 (ހެއްކާބެހޭ ޤާނޫނު) ގައި ހުކުމަށް ދޭ މިން ބަޔާންކޮށްފައި، ރައްކާތެރި ގޮތަށް ހުކުމަށް ނުގުދުރު ކަނޑައަޅާފައިވާ ގޮތުގެ ނުވަތަ ގޮތްތަކުގެ ތެރެއިން އެ ޤާނޫނަށް ބެލުމުން އެނގެން އޮންނަކަމަށެވެ."

24. މަތީގައިވާ މަސްލަހަތުތަކާއި ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގެ މަޤްޞަދުތަކާއި، އެ ޤާނޫނުގެ 149 ވަނަ މާއްދާ އެކަށީގެންވާ ގޮތުގައި، އެ މާއްދާގައިވާ އިޖުރާއާތަކާ ގުޅިގެންދާ އެހެނިހެން އުސޫލުތަކާއި، އެ މާއްދާއަށް ބަލައި ނުކުތާ ގޮތް ދެނެގަނެވޭނަމަ، އެކަމުގެ ސަބަބުން ޤާނޫނުއަސާސީގައިވާ އަސާސީ ޙައްޤުތައް ގެއްލިދާނެކަން ނުވަތަ ދޫކޮށްލަން ފަދަ އަސާސީ ޙައްޤުތަކަށް ދޫކޮށްދޭ ކަންކަމަކަށް ނުވާނެ ކަމަށް ނުދެކެމެވެ.

25. ހައިކޯޓުން 149 ވަނަ މާއްދާ މާނަކޮށްފައިވާ ގޮތުން ނުކުތުނުކުން ނަތީޖާއަކީ، އެ މާއްދާއަކީ ހުކުމަކީ މިހާ އަދި ހިމާޔަތާއި ރައްކާތެރިކަން ލިބިދޭން ހުކުމަކީ ޖިނާއީ ބަޔާނާއި ޤާނޫނީ މާއްދާތަކުގައި ވީހާ އެ ފަރާތް ހުކުމަށް ނުވާ ކަމަށް ވާސިލުވުމުގައި އަމަލުކުރަން ޖިނާއީ ބަޔާނާއި ޤާނޫނީ މާއްދާތަކާ ގުޅިގެން ގޮތް ބެލުމަށް، އެހެންނަމަވެސް އެ މާއްދާތަކުގެ ބުނުން ހިފައިގެން ގުޅިގެން ނަތީޖާތަކެއް ނުކުތުމުގެ މާއްދާތަކުގެ ކުރުގައިވާގޮތް ދަނީއެވެ. އެހެން ގޮތަކަށް ބުނާނަމަ، އެ ހުކުމަކީ މާއްދާތަކުގެ ޝަރީޢަތުން ހުކުމްކުރާއިރު ހިމާޔަތާއި ރައްކާތެރިކަން ލިބިދޭން ހުކުމަށް ނުވާނަމަ ވާސިލުވުމަށް މާއްދާތަކުގެ ކުރުގައިވާގޮތް އެ ފަރާތަށް ޝަރީޢަތުން ހުކުމަށް ނުވާނަމަ ވާސިލުވުމަށް ދަނީއެވެ، ހުކުމަށް ނުވާނަމަ ޖިނާއީ ބަޔާނާއި ގުޅިގެން އަހަރެންނަށް ދަނީއެވެ. މި ފަރާތުން ފާހަގަ ކުރެވޭ މާއްދާތަކުގެ ބުނެފައި އަހަރެންގެ މާއްދާތަކުގެ ފާހަގަކުރެވެއެވެ.

---

[301] 2020/SC-A/30

‎.25.1 ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގެ 79 ވަނަ މާއްދާ

މި މާއްދާގައި އޮންނަނީ، "ޖިނާއީ މައްސަލައެއްގައި ހެކިބަސް ދޭންހުރި މީހެއްގެ ފުރާނައަށް ނުވަތަ މުދަލަށް ނުވަތަ ޢާއިލާއަށް ގެއްލުމެއްލިބިދާނެކަމުގެ އިންޒާރު ނުވަތަ މަޢުލޫމާތު ލިބިފައިވާނަމަ، ހެކިބަސް ދޭންހުރި މީހާ ކާކުކަން ހާމަނުކޮށް، އޭނާގެ މަޢުލޫމާތު ޤާނޫނު ތަންފީޛުކުރާ އިދާރާއިން ސިއްރުކުރަންވާނެއެވެ. އަދި ދަޢުވާ އުފުލުމަށްޓަކައި ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ އޮފީހަށް އެފަދަ މައްސަލައެއް ފޮނުވާއިރު، ހެކިބަސް ދޭންހުރި މީހާގެ މަޢުލޫމާތު ހިމެނޭ ލިޔުންތަކެއް ފޮނުވަންވާނީ ސިއްރު ލިޔުންތަކެއްގެ ގޮތުގައެވެ." މި ފަދައިންނެވެ.

‎.25.2 ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގެ 83 ވަނަ މާއްދާގެ (ނ)

މި މާއްދާގައި އޮންނަނީ، 'ދައުލަތުން ދަޢުވާއެއް ސާބިތުކުރަން ހުށަހަޅާ ހެކީގެ ތެރޭގައި ޝަފަހީ ހެކި ހިމެނޭނަމަ، ހެކިބަސް ދޭ މީހާއަށް ހިމާޔަތްދިނުމަށް އެދޭ ފަރާތަކުން މުޅިވީ، އެ ހެކިބަސް ދޭ މީހާ ނުވަތަ މީހުންގެ ތަފްސީލު ދިފާޢު ފަރާތާ ދޫނުކުރާނެއެވެ." މި ފަދައިންނެވެ.

‎.25.3 ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގެ 119 ވަނަ މާއްދާގެ (ހ) ގެ 05 ވަނަ ނަންބަރު

މި މާއްދާއަކީ ޝަރީޢަތް ފުރުމުގެ ކުރިން ހުށަހަޅަންޖެހޭ ހުށަހެޅުންތައް ބަޔާންކޮށްފައިވާ މާއްދާއެވެ. މި ގޮތުން މި މާއްދާގެ (ހ) ގެ 05 ވަނަ ނަންބަރުގައި ހެކިބަސް ދޭ މީހާއަށް ހިމާޔަތް ލިބިދޭނެ ގޮތަށް ހެކިބަސް ނެގުމަށް އެދޭނަމަ، އެކަމަށް ޝަރީޢަތް ފުރުމުގެ ކުރިން އެދެންވާނެ ކަމަށް ބަޔާންކޮށްފައިވެއެވެ.

‎.25.4 ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގެ 131 ވަނަ މާއްދާ

މި މާއްދާއަކީ ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގެ 129 ވަނަ މާއްދާގެ ދަށުން ދައުލަތުން ހާމަކުރަންޖެހޭ ހެކި ހާމަ ނުކުރުމަށް އެދެވޭނެ ޙާލަތްތަކާއި އެކަމުގައި ޢަމަލުކުރަންވީ ގޮތުގެ އިޖުރާއަތު ބަޔާންކޮށްދީފައިވާ މާއްދާއެވެ. މި މާއްދާގެ (ނ) ގައި ބަޔާންވެގެންވަނީ، "އަންނަނިވި ސަބަބުތަކަށްޓަކައި ހެކި ހާމަކުރުމަކީ އިންސާފުވެރިގޮތް ކަމަށް ނުފެންނަނަމަ، ހެކި ހާމަ ނުކުރުމަށް، ނުވަތަ ހާމަކުރުން ފަސްކުރުމަށް، ނުވަތަ ކަނޑައެޅޭ ވަކި ޝަރުތުތަކެއްގެ މަތިން ހާމަކުރުމަށް އަންގާ އިޚްތިޔާރު ކޯޓަށް ލިބިގެންވެއެވެ. (1) އެއްވެސް މީހަކަށް ޖިސްމާނީ، ނުވަތަ އެކަށީގެންވާ ބޮޑު އިޤްތިޞާދީ ގެއްލުމެއް ލިބުން ނުވަތަ (2) ކަމަކަށް މަޖުބޫރު ކުރުން ނުވަތަ (3) ތަޙްޤީޤަށް ހުރަސް އެޅުން ނުވަތަ ހެއްކާގެ އަސްލު ބަދަލުވުން ނުވަތަ ހެކި ނައްތާލުން، ނުވަތަ ހަލާކުކޮށްލުން، ނުވަތަ ގެއްލުވާލުން." މި ފަދައިންނެވެ.

‎.26 ޝަރީޢަތުގައި ހެކިވެރިއާއަށް ހިމާޔަތް ލިބިދޭ ގޮތަށް ހެކިބަސް ނަގާނެ ގޮތް ވާސިލްކޮށްދިނުމަށް އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގައި ބަޔާންވެފައި، އެ އިޖުރާއަތުތަކަކީ ޢަމަލުކުރުމުގައި ޤާނޫނީ ގޮތުން ހުށަހަޅާ ކުރިމަތިވެފައިވާ ނަމަވެސް، އެ އިޖުރާއަތުތަކަށް ޢަމަލުކުރެވުނު 149 ވަނަ މާއްދާއަށް ޢަމަލު ނުކުރުމާ ހެކިބަސް ނެގުމުގެ، ދައުލަތުގެ ޖިނާއީ

އިޖުރާއަތުތައް ހިންގުން ހުއްޓި، އެކަމުގައި ކޯޓުގެ ބާރު ކަނޑި، އެކަމުގެ ސަބަބުން ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގެ މަޤްޞަދު ގެއްލިގެން ދާނެ ކަމުގައެވެ. މިއީ ޤާނޫނު މާނަކުރުމުގެ ހަމައެއް ނޫނެވެ. ސަބަބަކީ ކަނޑައެޅިގެން އެހެންގޮތަކަށް ދޭހަނުވާހިނދަކު، ޝަރުޢީ ކޯޓުތަކުގެ ބާރު ކަނޑައެޅިފައިވާ ޤާނޫނުތަކުން ކުރާނެކަމެއް ނޫނެވެ.[302] އަދި ޤާނޫނެއްގެ މަޤްޞަދެއް ހާސިލުކުރުމަށްޓަކައި އެ ޤާނޫނު މާނަކުރުމުގައި ހުއްދަ ކަމެއްވެސް ނޫނެވެ.[303]

27. ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުން ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގެ 149 ވަނަ މާއްދާ މާނަކުރުމުގައި އެ މާއްދާގެ ނައްސުގައި ހިމެނިފައިވާ ޤާނޫނު ނަންބަރު 24/76 (ހެއްކާބެހޭ ޤާނޫނު) އަށް ރިފަރކުރީ އެ މާއްދާގައިވާ އެ މާއްދާގެ ރޫޙުން ހެކިބަސް ދޭ މީހާއަށް ހިމާޔަތްދީއި ތަޙްޤީޤުކުރަން ލިބޭ ގޮތަށް ހެކިބަސް ނެގުމުގެ އިޖުރާއަތު ފަރާތްތަކަށް ލިބިދިނުމުގެ ޤާނޫނު ނަންބަރު 24/76 (ހެއްކާބެހޭ ޤާނޫނު) ގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ ބަލާފައިވާ ގޮތަކީ، އަދި އެ ޤާނޫނުގައި އޮތުމުން ހެކިބަސް ނެގުމަށް ކަނޑައެޅިފައިވާ ގޮތްތަކުގެ ތެރެއިން ގޮތެއް ކަން ބައްލަވައިފައެވެ. އަދި ހަމައެހެންމެ، ޤާނޫނު ނަންބަރު 24/76 (ހެއްކާބެހޭ ޤާނޫނު) ގައި އެކަމުގެ ތަފްސީލު ނުވާތީ ހައިކޯޓުން ފާހަގަކޮށްފައިވެއެވެ.

28. ޤާނޫނު ނަންބަރު 24/76 (ހެއްކާބެހޭ ޤާނޫނު) ގައި ހެކިބަސް ދޭ މީހާއަށް ހިމާޔަތްދީއި ތަޙްޤީޤުކުރަން ލިބޭ ގޮތަށް ހެކިބަސް ނެގުމުގެ އިޖުރާއަތު ނުވަތަ ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގެ 149 ވަނަ މާއްދާގައި އެ ޤާނޫނަށް ރިފަރދީފައި ކަނޑައެޅިފައިވާ ތަފްސީލު ނެތުމަކީ، ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގެ 149 ވަނަ މާއްދާގެ ނައްސުގައި ޤާނޫނު ނަންބަރު 24/76 (ހެއްކާބެހޭ ޤާނޫނު) އަށް ރިފަރދީފައިވާ ސަބަބެއް، އެކަމުގެ ސަބަބުން ނުހުއްޓުން ޤާނޫނީ ހިސާބުކަމުން ޤާނޫނު ނަގަން ފަރާތްތަކަށް ދިނުމަށް ކަނޑައެޅިފައި ނުވާ ނުހިނގާ ތަފްސީލުތަކެއް ކަމުގައެވެ.

ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގައި ޤާނޫނު ނަންބަރު 24/76 (ހެއްކާބެހޭ ޤާނޫނު) އަށް ރިފަރ ދީފައި އޮތުން

29. ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގެ 149 ވަނަ މާއްދާގެ އިތުރުން އެ ޤާނޫނުގެ އެހެން މާއްދާތަކުގައި ޤާނޫނު ނަންބަރު 24/76 (ހެއްކާބެހޭ ޤާނޫނު) އަށް ރިފަރ ދީފައިވެއެވެ. ތިރީގައި މިވަނީ އެ ފަދަ މާއްދާތަކެވެ.

29.1 ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގެ 128 ވަނަ މާއްދާ

މި މާއްދާއަކީ ހެކިބަހުގެ ގޮތުގައި ފަރުން ބޭނުން ދޫކުރުން ބާރު ނުދޭ ރާއްޖޭގެ އެކަމުގެ އިޖުރާއަތު ބަޔާންކޮށްފައިވާ މާއްދާއެކެވެ. އަދި މި މާއްދާ ބަލާއިރު ޤާނޫނު ނަންބަރު 24/76 (ހެއްކާބެހޭ ޤާނޫނު) ގައިވާ ގޮތުގެމަތިން ހެކިބަސް ނެގުންވާނެއެވެ.

---

[302] ޤާނޫނު ނަންބަރު 04/2011 (މާނަކުރުމުގެ ހަމަތައް ބަޔާންކުރުމުގެ ޤާނޫނު) ގެ 12 ވަނަ މާއްދާގެ (ނ)

[303] މަޞްދަރު، 17 ވަނަ މާއްދާ

29.2. ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގެ 137 ވަނަ މާއްދާ

މި މާއްދާއަކީ ޤާނޫނު ނަންބަރު 24/76 (ހެއްކާބެހޭ ޤާނޫނު) ގެ ދަށުން ހުއްދަކުރެވިގެން ނުވާ ހެކިވެސް ހާމަކުރަން ޖެހޭނެކަން ބަޔާންކޮށްދޭ މާއްދާއެވެ. މި މާއްދާއިން ހެއްކާބެހޭ ޤާނޫނުގައި ޝަރީޢަތުގައި ޤަބޫލު ކުރެވޭ ހެއްކާއި އެންމެހައި، އަދި ހެއްކާއި ޝަރީޢަތުން ޤަބޫލުކުރުމުގައި ބަލަންޖެހޭ ޤާނޫނަކީ ޤާނޫނު ނަންބަރު 24/76 (ހެއްކާބެހޭ ޤާނޫނު) ކަން ދޭހަކޮށްދެއެވެ.

29.3. ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގެ 145 ވަނަ މާއްދާގެ (ނ)

މި މާއްދާއަކީ ހެކި ހުށަހެޅުމުގައި އަމަލުކުރާނެ އުސޫލުތައް ބަޔާންކުރާ މާއްދާއެވެ. އަދި މި މާއްދާގެ (ނ) ގައި ހެކި އަމަލުކުރާނީ ޤާނޫނު ނަންބަރު 24/76 (ހެއްކާބެހޭ ޤާނޫނު) ގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ ގޮތުގެމަތިން ކަމުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވެއެވެ.

30. ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގައި ޤާނޫނު ނަންބަރު 24/76 (ހެއްކާބެހޭ ޤާނޫނު) އަށް ހަވާލާ ދީފައިވާއިރު، އެ ޤާނޫނަކީ 1976 ވަނަ އަހަރުގެ ސެޕްޓެމްބަރު މަހުގެ 23 ވަނަ ދުވަހުން ފެށިގެން އަމަލު ކުރަމުން އަންނަ ޤާނޫނެކެވެ. އަދި އެ ޤާނޫނުގައި، ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގައި، އެ ޤާނޫނަށް ހަވާލާ ދީފައިވާ އެއްވެސް ކަމެއްގެ ތަފުސީލު ބަޔާންވެފައި ނުވެއެވެ. އަދި ވަކިން ހާއްސަކޮށް ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގެ 149 ވަނަ މާއްދާގައި ހަވާލާ ދީފައިވާ ކަންކަމުގެ ތަފުސީލެއް ބަޔާންވެފައި ނުވެއެވެ. އެ މާއްދާގައި ހަވާލާ ދީފައިވާ ތަފުސީލު ބަޔާންވެފައި ނުވަނީ ހެކިވެރިންނަށް ހިމާޔަތާއި ރައްކާތެރިކަން ލިބިދެވޭނެ ގޮތެއް ހެކިބަސް ނަގާގޮތުގެ 1976 ވަނަ އަހަރުގައި ޤާއިދާގައި ނުހިމެނުން އެކަމަކު ޤާނޫނަކުން ހައްލެއް ހޯދަންޖެހިފައިވާ ކަމަކަށް ނުވުމެވެ.[304]

31. މި ރިޕޯޓުގައި ރައްޔިތުންގެ މަޖިލީހުން 2016 އޮކްޓޯބަރު 18 ވަނަ ދުވަހު ފާސްކުރި ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގައި އޭގެ 39 އަހަރާއި 06 މަހާއި 24 ދުވަސް ކުރިން ފާސްކޮށްފައިވާ ޤާނޫނަކަށް ހަވާލާ ދީފައި އޮތް އޮތުމަކީ، ފުދޭކަން ބޮޑު ގޮތެއްގައި ޤާނޫނު ދިރާސާކުރުމުގައި ކުރާ ކަމެއްކަން ފާހަގަކޮށްލަމެވެ. އަދި ރައްޔިތުންގެ މަޖިލީހުން ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނު އެކަށައަޅައި މަޖްބޫރު ހޯދުމަށް ނުވާތީ އެ ޤާނޫނުގައި މާއްދާތައް ހިމެނުމަށް ޤާނޫނުން ބޭނުން ކުރުމަށް ބޭނުންވާ މައްސަލަ ބޭނުންވާން ކަމެކެވެ.

---

[304] ދިވެހިރާއްޖޭގައި އެންމެ ފުރަތަމަ ސިއްރުން ހެކިބަސް ނެގުމާގުޅޭ ގޮތުން ތިރީގައިވާ އުސޫލު އާންމު ކޮށްފައިވަނީ 2014 ނޮވެމްބަރު 19 ވަނަ ދުވަހު ކްރިމިނަލް ކޯޓުންނެވެ. އެއީ އެ ކޯޓުގެ އުސޫލު ނަންބަރު 03/2014 "ހެކި ހުށަހެޅުމާއި، ބަލައިގަތުމާއި، ހެކިބަސް ނެގުމުގައި އަމަލުކުރާނެ ގޮތުގެ އުސޫލު" އެވެ. މީގެ އިތުރުން އެ ކޯޓުން 2015 ސެޕްޓެމްބަރ 03 ވަނަ ދުވަހު އާންމު ކޮށްފައިވާ، އުސޫލު ނަންބަރު 02/2015 "އޯޑިއޯ ނުވަތަ އޯޑިއޯ ވީޑިއޯ ލިންކުގެ ޒަރީޢާއިން ހެކިބަސް ނެގުމާއި ގޮތެއް ނިންމުމާއި، ޖިނާއީ މައްސަލަތަކުގެ ޝަރީޢަތް ހިންގުމުގައި އަމަލުކުރާނެ ގޮތުގެ އުސޫލު" ގައިވެސް ސިއްރުން ހެކިބަސް ނެގުމާބެހޭ އުސޫލުތައް ބަޔާންކޮށްފައިވެއެވެ. އަދި ކްރިމިނަލް ކޯޓުން މިފަދަ އުސޫލެއް އެކުލަވާލައިފައިވަނީ 21 ޖަނަވަރީ 2016 ގައި ދިވެހިރާއްޖޭގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުންނެވެ. އެއީ އެ ކޯޓުން އާންމުކޮށްފައިވާ "އޯޑިއޯ ނުވަތަ އޯޑިއޯ ވީޑިއޯ ލިންކުގެ ޒަރީޢާއިން ޝަރީޢަތް ހިންގުމުގައި އަމަލުކުރާނެ ގޮތުގެ ގަވާއިދު" އެވެ.

32. މި ހިސާބުން އުފެދޭ ސުވާލަކީ، ޤާނޫނު އެކަށައަޅާ ފަރާތުން ޤާނޫނު ލިޔުމުގައި ލިޔުނު މިފަދަ ފާޅުކަށްފެންނަ ކުށްތަކަށް ކޯޓުތަކުން ޤާނޫނު މާނަކުރުމުގެ ތެރެއިން އެއްވެސް ހައްލެއް ހޯދުމުގެ ނުވަތަ ދޫކޮށްލަދެވޭކަމެވެ. އަދި މިކަމަކީ ބައެއް ދިވެހިރާއްޖެއާ އެކަށީގެން ޤާނޫނީ ނިޒާމްތަކުގައި ހިނގާފައިވާ ކަމެކެވެ. އިޖުރާއަތު ބައިނަލްއަގްވާމީ ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގެ 149 ވަނަ މާއްދާއަށް ފުރުސަތުދޭއިރު ބައްލަވާ ކޯޓުއިސްކަރުވެ.

ޤާނޫނު ލިޔުމުގައި ހުންނަ ކުށްތައް (Scrivener’s error) އިސްލާހު ކުރުން

33. ޤާނޫނު ލިޔުމުގައި ޤާނޫނު ހަދާ ފަރާތަށް މަޤުޞަދު ނަމަވެސް، ލިޔުމުގެ ކުށެއް ހިމަނައިގެން ޤާނޫނު އެކަށައަޅައި އެ ޤާނޫނުތަކަށް އަމަލު ކުރުމަށް ދޫކޮށްލެވޭނެއެވެ. މިއީ ރާއްޖޭގެ ކޯޓުތަކުގެ ނިންމުންތަކުން ފެންނަން ހުރި ކަމަކަށް ނުވިނަމަވެސް، މިފަދަ ހާލަތުގައި އެކި ގައުމުތަކުގެ ކޯޓުތަކުން އުފެދޭ ކުށްތަކަށް ދެނެގަނެ، ޤާނޫނު މާނަކޮށް، އެކަށީގެން ބައްލަވާ ހުކުމްކުރައްވައެވެ.[305] މި ފަދައިން ބައްލަވާ ހުކުމްކުރެއްވި އެއް ސަބަބަކީ، ޤާނޫނު ހަދާ ފަރާތުން ޤާނޫނުގައި ބޭނުންކޮށްފައިވާ އާންމު ލަފްޒުތަކުން ނުވަތަ ސާފުނުވާ އިބާރާތްތަކުން އަސާސީ ބަދަލެއް ގެނެވިގެން ދިނަ ނުދެވޭނެއެވެ.[306] ވީމާއި ޤާނޫނުގައި ލިޔެވޭ ކުށްތަކަށް، ޤާނޫނު މާނަ ކުރުމަށް ކޯޓުތަކަށް ލިބިފައިވާ ބާރުގެ ތެރެއިން ބައްލަވާ ކުރެވޭ ގޮތަށް ބަލައިލުމަކީ މުހިއްމު ކަމެއްކަމުގައި ދެކެމެވެ.

34. ޤާނޫނު ހަދާ ފަރާތުން ކުރާ ލިޔުމުގެ ގޯސްތަކުގައި، ޤާނޫނު ލިޔުމުގައި ލިޔުނު ކުށްތައް އިސްލާހުކުރުމަށް ޤާނޫނު އެކަށައެޅި ފަރާތުގެ ނިޔަތާ އެއްގޮތަށް ޤާނޫނު މާނަކޮށް ހައްލު ހޯދައި ދިނުމުގައި ކޯޓުތަކުން ދިރާސާކޮށްފައި ކަންތައްތަކެއްވެއެވެ. މިގޮތުގައި؛

34.1. ސުވާލު އުފެދުނު ޤާނޫނު ނުވަތަ ޤާނޫނުގެ މާއްދާއިން ހާސިލުކުރަން ބޭނުންވި މަޤްޞަދު ބެލުމާއި،

34.2. ޤާނޫނުގެ މާއްދާއިން، ޤާނޫނު އެކަށައެޅި ފަރާތުން ނުވަތަ ޤާނޫނު ޑްރާފްޓުކުރި ފަރާތުން ހާސިލުކުރަން ބޭނުންވި މަޤްޞަދު ހާސިލުވެފައި ނުވަނީ ގަސްދުއްނުލާ ލިޔުމުގައިވާ ގޯސްކަން ބޭރު ކުރުނު ކަމަށްވުމާއި،

34.3. ކޯޓުން ފާހަގަކުރެއްވީ ބައްލަވާ، ޤާނޫނު ހަދާ ފަރާތަކަށް ޤާނޫނު އެކަށައެޅުމުގެ ކުރިން އެ ކުށް ފެނުނުނަމަ، އެ ކުށް އިސްލާހުކުރެއްވީ ކުރީގެ ހިސާބުތަކުން ބަލައި، އެ ބަދަލުން ބައްލަވާ ދިނުން ހިމެނެއެވެ. އަދި އެންމެ ބޮޑަށް ސަމާލު ވާންޖެހޭ ކަމަކީ މިއީކަމާއި، މި ފަދައިން ކުރައްވާ ބައްލަވާ ދިނުމަކީ ޤާނޫނު މާނަކުރުމުގެ ތެރެއިން ބާރުގެ ޤާނޫނު އެކަށައެޅުމުގެ ކަން ވެގެން ނުވާނެއެވެ.[307]

35. ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުގެ ނަންބަރު 2018/HC-A/387 ޤަޟިއްޔާގައި ފާހަގަކޮށްފައިވާ ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގެ 149 ވަނަ މާއްދާގައި ޤާނޫނު ނަންބަރު 24/76 (ހެއްކާބެހޭ ޤާނޫނު) އަށް ހަވާލާދީފައިވާއިރު، އެ

---

[305] މިފަދަ ބައެއް މައްސަލަތަކުން ބަލާއިރު، އެމެރިކާގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ King v. Burwell, 576 U.S. 988 (2015) ގެ މައްސަލައާއި، އިނގިރޭސިވިލާތުގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ R (Noone) v The Governor of HMP Drake Hall [2010] UKSC 30 މައްސަލައާއި، އިންޑިއާ ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ Afcons Infrastructure and Ors. v. Cherian Verkay Construction and Ors. 2010 (8) SCC 24 މައްސަލައެވެ.

[306] R v Secretary of State for the Home Department, ex p Simms [1999] AC

[307] Choice Distribution [2000] 1 WLR 586, 592C-D. Inco Europe Ltd. v First

ޤާނޫނުގައި ހެކިބަސް ދޭ މީހުންނަށް ހިމާޔަތާއި ރައްކާތެރިކަން ލިބޭ ގޮތަށް ހެކިބަސް ނެގުމަށް ކަނޑައެޅިފައިވާ ގޮތެއް ނެތުމުގެ ސަބަބުން އިސްތިއުނާފު ރައްދުވާ ފަރާތް ދެކޮޅަށް ކްރިމިނަލް ކޯޓަށް ހުށަހެޅުނު ހެކިންގެ ހެކިބަސް ނެގިފައިވަނީ ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގެ 149 ވަނަ މާއްދާއާ އެއްގޮތަށްކަން ބެލެވެން ނެތްކަމަށެވެ.

36. ހެކިބަސްދޭ މީހުންނަށް ހިމާޔަތާއި ރައްކާތެރިކަން ލިބޭ ގޮތަށް ހެކިބަސް ނެގުމުގައި ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގެ 149 ވަނަ މާއްދާގައި ޤާނޫނު ނަންބަރު 24/76 (ހެއްކާބެހޭ ޤާނޫނު) އަށް ހަވާލާދީފައިވާތީ ދެ ކަމެއްގައެވެ. އެއީ،

36.1. ހެކިބަސްދޭ މީހުންނަށް ހިމާޔަތާއި ރައްކާތެރިކަން ލިބޭ ގޮތަށް ހެކިބަސް ނެގުމަށް އެ ޤާނޫނުގައި ބަޔާންކުރެވިފައިވާ ހާލަތްތަކާއި،

36.2. އެފަދައިން ހެކިބަސް ނެގުމަށް އެ ޤާނޫނުގައި ކަނޑައެޅިފައިވާ ގޮތްތަކެވެ.

37. ކުރިންވެސް އިޝާރާތް ކުރެވުނު ފަދައިން މަތީގައި ބަޔާންކުރެވުނު ކަންތައްތަކުގެ ތަފްސީލު ޤާނޫނު ނަންބަރު 24/76 (ހެއްކާބެހޭ ޤާނޫނު) ގައި ހިމެނިފައި ނުވެއެވެ. އަދި ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނަށް އަމަލުކުރަން ފެށިފަހުން، މިއަދުގެ ނިޔަލަށް 04 އަހަރާއި 02 މަހާއި 20 ދުވަސް ވެފައިވާއިރު، ހެއްކާބެހޭ ޤާނޫނުގައި ނުވަތަ އެނޫންވެސް ޤާނޫނެއްގައި އެކަންކަމުގެ ތަފްސީލެއް ހިމެނިފައި ނުވެއެވެ.

38. ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނަކީ ހެކިބަސް ދޭ މީހުންނަށް ހިމާޔަތާއި ރައްކާތެރިކަން ލިބޭ ގޮތަށް ހެކިބަސް ނެގުމުގެ އިޖުރާއަތު ފުރިހަމަ ގޮތަކަށް ބަޔާންކޮށްދޭ ޤާނޫނެއްގައި ހިމެނުން ޤާނޫނު ކަމުގައި ވުމުން ރައްޔިތުންގެ މަޖިލީހުގެ ނިޔަތެއް، ހެކިބަސްދޭ މީހުންނަށް ހިމާޔަތާއި ރައްކާތެރިކަން ލިބޭ ގޮތަށް ހެކިބަސް ނެގުމުގައި އަމަލުކުރާނެ ތަފްސީލީ އިޖުރާއަތު މި ޤާނޫނުން ބަޔާންކުރުން އެކަމުގެ މަންފާ [illegible] [illegible] ސާފުކޮށް އެނގެއެވެ.

އުނިކަންތައް ފޫބެއްދޭނެ ގޮތް

39. މި ބާބުގައި، ރައްޔިތުންގެ މަޖިލީހުން ޤާނޫނު [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] އަދި [illegible] ޤާނޫނު [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގެ 149 ވަނަ މާއްދާ [illegible] [illegible] އެ މާއްދާގައި ހެއްކާބެހޭ ޤާނޫނަށް [illegible] [illegible] [illegible] ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގައިވާ އިސްތިއުނާފުގެ [illegible] [illegible] ޤާނޫނު [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

40. ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގެ 149 ވަނަ މާއްދާގައި ހެކިބަސް ދޭ މީހުންނަށް ހިމާޔަތާއި ރައްކާތެރިކަން ލިބޭ ގޮތަށް ހެކިބަސް ނެގުމުގެ އިޖުރާއަތު [illegible] [illegible] [illegible] ޤާނޫނު ނަންބަރު 24/76 (ހެއްކާބެހޭ ޤާނޫނު) އަށް ހަވާލާދީފައިވާ ދެ ކަމެއްގައި [illegible] [illegible] ހާލަތާއި ހެކިބަސްދޭ މީހުންނަށް ހިމާޔަތާއި ރައްކާތެރިކަން ލިބޭ ގޮތަށް ހެކިބަސް ނެގުމުގެ އެ ޤާނޫނުގައި ބަޔާންކުރެވިފައިވާ ހާލަތްތަކެވެ. މިފަދައިން [illegible] [illegible] [illegible] ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގެ އެހެން މާއްދާތަކުގައި ބަޔާންކުރެވިފައިވާ ހާލަތްތަކެވެ. މި ގޮތުން އަންނަނި ކަންކަން ފާހަގަ

ކުރެވެއެވެ.

40.1 ހެކިބަސް ދޭ މީހާއަށް ހިމާޔަތާއި ރައްކާތެރިކަން ލިބިދިނުމުގެ ގޮތުން އެ ފަދަ މައްސަލަތަކުގައި ހެކިބަސް ނެގުން ދޭން ތިބި މީހުންގެ މައުލޫމާތު ސިއްރުކުރުމުގައި ބަލަންޖެހޭ ކަންތައްތައް ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވެއެވެ. މި ކަންކަމުގެ ތެރޭގައި ހެކިބަސް ދޭން ހުރި މީހެއްގެ ފުރާނައަށް ނުވަތަ މުދަލަށް ނުވަތަ އާއިލާއަށް ގެއްލުން ދީފާނެކަމުގެ އިންޒާރު ނުވަތަ ބިރުދެއްކުން ލިބިފައިވުން ހިމެނިފައިވެއެވެ.[308]

40.2 ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގައި ހެކި ހާޒިރުކުރުމުގެ އުސޫލުތަކުން އިސްތިސްނާކޮށް ހެކި ހާޒިރު ނުކުރެވުނަސް ނުވަތަ ހާޒިރު ކުރެވެން ނެތަސް ނުވަތަ ކަނޑައަޅާ ވަކި ސަބަބުތަކެއްގެ މައްޗަށް ހާޒިރުކުރުމަށް ކަނޑައަޅާ ހެކިން އަމިއްލައަށް ބަޔާންކުރާ ކަންކަމާއި ބަޔާންކޮށްފައިވެއެވެ. މި ކަންކަމުގެ ތެރޭގައި އެއްވެސް މީހަކަށް ޖިސްމާނީ، ނުވަތަ އެކަށީގެންވާ ބާރު އިސްތިޢުމާލުކޮށް ގެއްލުމެއް ދިނުން ނުވަތަ ނަފްސާނީ ގޮތުން މަޖުބޫރުކުރުން، ނުވަތަ ހަމަލާދިނުން، ނުވަތަ ބިރުދެއްކުން ހަދާ ކަނޑައެޅިފައިވާ ނުވަތަ އެފަދަ ކަމެއް ހިނގައިފާނެކަމަށް ހިމެނިފައިވެއެވެ.[309]

41. ބިނާވެގެން ކަންކަމުގެ މައުލޫމާތު ބަލާއިރު، އެކަންކަމަކީ ހެކިންނަށް ހިމާޔަތާއި ރައްކާތެރިކަން ލިބިދޭ ގޮތުގެ ހެކިބަސް ނެގުމަށް އެދިފައިވާ ޝަރީޢަތުން ބަލައިގަނެފައިވެއެވެ. އެހެން އެ ޝަރީޢަތުން ބަލައިގަނެފައިވާ މައްސަލަތަކަކީ، ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގެ 149 ވަނަ މާއްދާގައިވާ އިޖުރާއަތު ހުށަހެޅުމުގެ ހަމަހަމަކަން ޕްރޮސިކިއުޓަރ އެ މާއްދާގެ މަށްޗަށް ބަލާއިރު ހުށަހަޅާ ޝަރީޢަތުގެ ފުރިހަމަ ކުރަންޖެހޭ އިޖުރާއަތު ބަޔާންކޮށްފައިވާ މާއްދާތަކެކެވެ. އަދި މި ކަންކަމީ މީގެ ކުރިންވެސް ހެކިބަސް ދޭ މީހާއަށް ހިމާޔަތާއި ރައްކާތެރިކަން ދިނުމުގައި ޝަރީޢަތްތަކުން ރިޢާޔަތްކުރަމުން އައިސްފައިވާ ކަންކަމެވެ.[310]

42. ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގެ 149 ވަނަ މާއްދާގައި ހެކިބަސް ދޭ މީހާއަށް ހިމާޔަތާއި ރައްކާތެރިކަން ލިބޭ ގޮތުގެ ހެކިބަސް ނެގުމުގެ އިޖުރާއަތު މަޙްކަމާ ބަލާ ފަރާތުން ދިރާސާކުރުމުގައި ޤާނޫނު ނަންބަރު 24/76 (ހެކިބަހުގެ ޤާނޫނު) އަށް ރިޢާޔަތްކޮށް ދީ ކަންކަމުގެ ތެރޭގައި ދަނޑިވަޅު މެދުވެރިކޮށް ހެކިބަސް ދޭ މީހާ ހިމާޔަތްކުރުން، ރައްކާތެރިކަން ލިބިދިނުމުގެ ގޮތުން ހެކިބަސް ނެގުމުގައި ކަނޑައެޅިފައިވާ ގޮތްތަކުގެ ތެރެއިން ގޮތަކަށް ހެކިބަސް ނެގުން. މި ފަދަ ގޮތް ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގައި ބަޔާންކޮށްފައި ނުވެއެވެ.

---

[308] ޤާނޫނު ނަންބަރު 12/2016 (ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނު)ގެ 79 ވަނަ މާއްދާ

[309] ހަމަ، 131 އަދި 134 ވަނަ މާއްދާ

[310] އަލީ އާރިފް ސަލީމް ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ އޮފީސް، 2013/HC-A/163 މައްސަލާގައި، މިފަދަ ކަންކަމުގައި ޝަރީޢަތުން ރިޢާޔަތްކުރަންޖެހޭ ކަންކަން އެނގޭނެ ފަދަ ގޮތަކަށް ދަނޑިވަޅުތަކާ ހަވާލާދީ ކަނޑައަޅާ މައްސަލާގައި ފަހުން ޝަރީޢަތުން ކަނޑައެޅި މައްސަލާގެ ތެރެއިން ގޮތަކަށް ބާރު ކަނޑައަޅާފައިވާ މަށްޗަށް ބަލާފައިވާ މައްސަލަތަކުގައި މި ފަސްލުގައިވާ ހުކުމް ދީފައިވެއެވެ.

43. ހުޅުވިގެންވާ ދިމިޤްރާޠީ މުޖްތަމަޢުތަކުގައި ހެކިބަސްދޭ މީހުންނަށް ބިރުދައްކައިގެން ހެކިބަސް ނުދިނުމަށް އަމަލުކުރާ ތަފާތު ގޮތްތަކެއް ފެނެއެވެ.[311] މިފަދަ ގޮތްތަކަށް ބަލާއިރު، ހެކިވެރިޔާއަށް ކާކުކަން ހާމަނުވާގޮތަށް އެ މީހާގެ އަޑު ބަދަލު ކުރުމަށްފަހު އޯޑިއޯ ނުވަތަ އަޑު ފޮނުވައިދޭ ވަސީލަތްތަކުގެ ޒަރީޢާއިން ހެކިވެރިޔާގެ ސުވާލުކޮށް ހެކިބަސް ނެގުމާއި، ހެކިވެރިޔާގެ ކާކުކަން ހާމަނުވާ ގޮތަށް ހަމައެކަނި މަންޒަރު ބަދަލު ކުރުމަށްފަހު ވީޑިއޯގެ ޒަރީޢާއިން ސުވާލުކޮށް ހެކިބަސް ނެގުމަށްފަހު ގޮތް ގޮތް ފާހަގަ ކުރެވިފައެވެ.[312] އަދި މީގެ އިތުރުން ޝަރީޢަތުގެ ކުރިން ނަގާފައިވާ ހެކިބަސް ބޭނުން ކުރުމާއި، އެ ހެކިވެރިޔަކު ތަރުޖުމާނަކު ދިފާޢަށް ބައްލަވާކަމުން ހެއްކާ ރިޢާޔަތްކުރުން ފަދަ ގޮތަކަށްވެސް އަދި ކުރުވާ ގޮތްތަކެވެ. އަދި މި ގޮތްތަކާއި ރާއްޖޭގެ ކޯޓުތަކުގައިވެސް އަމަލު ކުރެވިފައިވާ ގޮތްތަކެކެވެ.[313]

44. ހެކިބަސް ދޭ މީހާއަށް ހިމާޔަތާއި ރައްކާތެރިކަން ދިނުން ހެކިބަސް ނުދެމުންދާކަމާއި މަޖިލީގައި ބޭނުމެއް ގޯސްކަމުން ގޮތެއް ނުވަތަ އުސޫލުތަކެއް ގޮތެއް ފަސޭހަ އިންތިޒާމު ކުރުމުގައި، މިފަދައިން ހެކިބަސް ނެގުމަށް ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ އިޖުރާއަތުގެ ތެރެއިން ޝަރީޢަތް ފެށުމުގެ ކުރިން ހުށަހެޅިދާނެކަމާއި، އެ ހުށަހެޅުމާ ގުޅިގެން މައްސަލައިގައި ހިމެނޭ ފަރާތްތަކަށް ވާހަކަ ދައްކާލައި އެ ފަރާތުން ދޭ ގޮތް ހަމަކުރުމަށް ފުރުޞަތު ދެއްވާނެއެވެ.[314] އަދި ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގެ 149 ވަނަ މާއްދާގެ (ނ) ގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ ފުރަތަމައިން ރިޢާޔަތް ކުރަންވާނެއެވެ.

---

[311] ޤާނޫނުއަސާސީގައިވާ އަސާސީ ޙައްޤުތަކާއި މިނިވަންކަން ޤާނޫނުގެވެރިކަމާއި ދިމިޤްރާޠީ އިންސާނީ ޝަރަފާއި ހަމަހަމަކަމާއި މިނިވަންކަމަށް ބިނާކޮށް އުފެދިފައިވާ، ހުޅުވިގެންވާ ދިމިޤްރާޠީ މުޖްތަމަޢުތަކުން ޤަބޫލުކުރާ އުސޫލުތަކަށް ރިޢާޔަތްކޮށް އެ އުސޫލުތައް ނަގާއެޅުމުގައި ޤާނޫނުއަސާސީގެ 68 ވަނަ މާއްދާގެ ދަށުން ކޯޓުތަކަށް ލާޒިމުކުރެއެވެ.

[312] މިކަމުގެ މިސާލުތަކަށް ބަލާއިރު، އިނގިރޭސިވިލާތުގެ "ކްރިމިނަލް އެވިޑެންސް އެކްޓް 2009 ގެ 86 ވަނަ މާއްދާގައި މިފަދަ ގޮތެއް ބަޔާންކޮށްފައިވެއެވެ. މީގެ އިތުރުން ނިއުޒީލެންޑުގެ "އެވިޑެންސް އެކްޓް 1908 (1986 ވަނަ އަހަރު ތަޢާރަފު ކުރެވުނު) އަދި 1997 ވަނަ އަހަރު އެ ޤާނޫނުގެ S.13G އަށް ގެނެވުނު އިސްލާހުގެ ދަށުން އެބައެއްގެ ވަނަވަރު ހަމަޖެއްސިގެން ކުރިމަތިވެއްޖެނަމަ، ހެކިވެރިޔާ ކާކުކަން ހާމަނުކޮށް ހެކިބަސް ނެގުމުގެ އެމީހުންގެ ނަން ހާމަ ނުކުރުމާއި، ސްކްރީން މެދުވެރިކޮށް ހެކިބަސް ނެގުމަށް ހުއްދަ ދީފައިވެއެވެ. އަދި ސިއްރު އޮފިސަރުންގެ ކްރިމިނަލް ޖަސްޓިސް ކޯޑުގެ 153 ވަނަ މާއްދާގައި ހެކިން ބިރުދައްކާ ކުރުމުގެ ގޮތުން ކަމަށްވާ ޒަރީޢާއިން ހެކިބަސް ނެގުން ހުއްދަ ކޮށްފައިވެއެވެ. އެމެރިކާއަށް ބަލާއިރު، އެމެރިކާގެ ޤާނޫނުއަސާސީގެ 06 ވަނަ އިސްލާހުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ ހެކިންނާ ކުރިމަތިލުމުގެ ސުވާލު ކުރުމުގެ ޙައްޤާއި މުޤާބިލު ޙައްޤުގެ ނުރައްކާތެރިކަމާއި ހެކިން ބިރުގަތުމުގެ ދެމެދު ބައްލަވާފައިވާ Alford v. US (1931), Pointer v. Texas (1965), Smith v. Illinois (1968) ފަދަ މައްސަލަތަކުގައި ކަނޑައަޅާފައިވެއެވެ. ވިކްޓޯރިއާގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުން In Maryland v. Craig (1990), (އޮސްޓްރޭލިއާގެ 1995 ވަނަ އަހަރު ނިންމި Jarvie v Magistrates’ Court of Victoria [1995] 1 VR 84. މައްސަލައިގައި ފުރުޞަތު މައްޗަށް ހިއްސާކުރާ ފުރުޞަތުގައި، ސިއްރު ފުލުހުންނާއި، އެމެރިކާގެ ވަނަވަރު ހަމަޖެއްސުމަށް ހެކިންގެ މައްޗަށް ސިއްރު ކުރިމަތިލުމުން ކަސަކުން އެ ދާއިރާތަކުގައި ކުރިއަށް ގެންދިއުމަށް ހުއްދަ ކޮށްފައިވެއެވެ. މި ނުރައްކާތެރި ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި ހެކިބަސް ދިނުމަށް، ހެކިބަސްދޭ މީހާއަށް ވަނަވަރު ކުރިމަތިވެދާނެކަން ބަލައި އެކަމަށް އުސޫލުތަކެއް އެކަށައަޅާފައިވާ ގޮތުގައި ހެކިބަސް ނެގުމަށް ބޭނުންކުރެވޭނެ އަސްލަކީ މައިގަނޑު ގޮތެއްގައި މިފަދަ އުސޫލުތަކެވެ.

[313] މިސާލަކަށް ދިރާސާކޮށްލަން އުސޫލުތަކެއް، ބަޔާ ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ އޮފީސް، 2013/HC-A/163 މައްސަލަ ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުން ނިންމާފައިވާ މި މައްސަލައިގައި އެ ކޯޓުން ނިންމާފައިވާ މައްސަލަތަކާއި، އިސްވެ ބަޔާންކުރެވުނު ދެ އުސޫލާއި ގުޅެއެވެ.

[314] ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގެ 119 ވަނަ މާއްދާގެ ދަށުން ޝަރީޢަތުގެ ކުރިން ހުށަހަޅާ ހުށަހެޅުންތަކާ އެ ހުށަހެޅުންތަކާ ގުޅޭގޮތުން ދެ ފަރާތުން ދަލީލު ގޮތް ހަމަކުރުމުގެ ފުރުޞަތު ދެއްވުން ކަމަށްވެއެވެ. މި ކަން ޝަރީޢަތުގެ ކުރިމަށް ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤަވާޢިދުގެ 122 ވަނަ މާއްދާއިން އިތުރަށް ސާފުވެގެން ދެއެވެ.

45. މި ފަދައިން އަމަލު ކުރެވިދާނެކަމަށް ފެންނަ މުހިންމު އަދި މައިގަނޑު ސަބަބަކީ، ޤާނޫނުން ހިފެހެއްޓުމަކީ، ޤާނޫނުއަސާސީގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ އަސާސީ ޙައްޤުތަކާ ޚިލާފަށް ޤާނޫނެއްގެ އަމަލުކުރުން ކުރެވުން ކަމަކަށް ނުވާއިރު،[315] ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގައި ހެކިބަހުގެ މީހުން ބިރުދެއްކުމާއި ޢަދާލަތާ ޚިލާފު ކަންކަމުން ރައްކާތެރިކުރުން ހިއްސާ ނުދީމާ ހަމައެކަނި ވަސީލަތްތަކުން ސާބިތު، ބަޔާން އިޖުރާއަތުތަކުގެ ކަނޑައެޅުން، އެ އިޖުރާއަތުތަކުގެ އަމަލުކުރާގޮތް ޤާނޫނުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާތީ ބާރު އަޅައިދީ އަދި އިސްލާމީ ޝަރީޢަތާ އަމަލުކުރުމުގައި ޤާނޫނުއަސާސީން ކަނޑައަޅާފައިވާ އަސާސީ ބައްޔަތު[316] މާއްދާގެ ދުސްތޫރީ ޙައްޤުތައް.

46. ޤާނޫނު ނަންބަރު 12/2016 (ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނު) ގެ 149 ވަނަ މާއްދާއަށް އަމަލުކުރުމުގައި ކުރިމަތިވާ ދަތިތައް ނައްތާލުމަށްޓަކައި، އެ މާއްދާ އެއްގޮތަކަށް މާނަކުރުމަށްޓަކައި އެ މާއްދާ އިސްލާޙުކުރުމުގެ ނުވަތަ ޤާނޫނަށް ބަދަލު ގެނައުމުގެ ބައްޓަންކުރުމުގެ މަޝްވަރާކުރެވެއެވެ. މި ފަދައިން އަމަލު ކުރުމުގައި ދެ ގޮތަކަށް އަމަލު ކުރެވިދާނެއެވެ. ފުރަތަމަ ގޮތަކީ، ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނުގެ 149 ވަނަ މާއްދާގައި ޤާނޫނު ނަންބަރު 24/76 (ހެކީގެ ޤާނޫނު) އަށް ބަލާފާ ދިރާސާކުރުމަށް ކަނޑައަޅާފައިވާ ހެކީގެ ޤާނޫނަށް ބަލާފާ ދިނުމަކާ ނުލައި، އެ ޤާނޫނުގައި ހިމެނުމެވެ. ދެވަނަ ގޮތަކީ، ޤާނޫނު ނަންބަރު 24/76 (ހެކީގެ ޤާނޫނު) އިސްލާޙުކުރެއްވުން، އެ އިސްލާހުގައި ޤާނޫނު ނަންބަރު 12/2016 (ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނު) ގެ 149 ވަނަ މާއްދާގައި އެ ޤާނޫނަށް ބަލާފާދިފައިވާ ކަންކަމުގެ ތަފްސީލުތައް ހިމެނުމެވެ. ނަމަވެސް އާންމު އުސޫލުގެ ގޮތުން މިފަދައިން ގެންދާ އިސްލާޙަކީ ނުވަތަ ބަދަލަކީ ޤާނޫނެއް ގޮތުގައި އެ އިސްލާޙުގެ ނުވަތަ އެ ބަދަލުގެ މަޤްޞަދާ ފެތޭނެ އިސްލާޙެއް ނުވަތަ ބަދަލެއް ނޫނެވެ.

47. ޖަލްސާތަކުގެ ބަދަލުގައި ވީޑިއޯ ލިންކް މެދުވެރިކޮށް ހެކިން ހާޒިރުކުރުމަށް ޤާނޫނުން ހުއްދަ ދީފައިވާ ނަމަވެސް، އެ ކަންތައް ކުރެވޭނީ ކޮން ހާލަތުގައި ކަމާއި ކޮން އުސޫލެއްގެ ދަށުން ކަން ބަޔާންކޮށްފައެއް ނުވެއެވެ. އަދި ޝަރީޢަތްތަކުގައި ހެކިބަސް ނެގުމަށް ވަކި އިޖުރާއަތެއް ނުވެއެވެ. މި ބަޔާންކޮށްދިނުމަށް، ފަރާތްތަކުން ޢާއްމަށް ކުރިއަށްދާ ހެކިބަސް ބަޔާންކުރާ ޤާނޫނުތަކަށް މިވަނީ އިސްލާޙުކުރަން ބޭނުން ވެފައެވެ.

48. މޯލްޑިވްސް ބާރ އެސޯސިއޭޝަން ސަރުކާރުގެ ޕްރޮސެކިއުޓަރ ޖެނެރަލް، ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުގެ ނަންބަރު 2018/HC-A/387 ފާސްކުރި ގަރާރު ކުރީގެ ނިޔާގެ 03 ވަނަ ނަންބަރުގައި ހުކުމްކުރެއްވި މިންނަން ދިމާގައި ވީޑިއޯ ނުވަތަ ނުވަތަ ޖެއް ގޮތުން ނިންމާފައިވާ ނިންމުމަކީ، ޤާނޫނީ އުސޫލުތަކާ ހިލާފުވާ ނިންމުމެއްކަމުގައި ތަކުރާރު ފާހަގަ ކުރަމެވެ.

---

[315] ޤާނޫނުއަސާސީގެ 299 ވަނަ މާއްދާގެ (ހ). މިއީ ޤާނޫނުއަސާސީގެ 14 ވަނަ ބާބު، "އިންތިޤާލީ ކަންތައްތަކާބެހޭ ބާބު" ގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ މާއްދާއެކެވެ. މި މާއްދާގެ (ހ) ގައިވާ އުސޫލަކީ ޤާނޫނު މަސައްކަތްކުރުމުގައި ރިޢާޔަތްކުރަންޖެހޭ އާންމު އުސޫލެކެވެ. މި އުސޫލު ބަޔާންކުރުމަށްފަހު މި މާއްދާގެ (ށ) ގައި ބަޔާންކޮށްފައިވަނީ މި އުސޫލާ ގުޅޭ އިސްތިސްނާއީ މަރުޙަލާގައި ޤާނޫނުތަކުގެ ސައްޙަކަން ކަނޑައަޅާ ކުރުމުގައި އަމަލު ކުރަންޖެހޭ ގޮތްތަކެވެ.

[316] އެހެން. 42 ވަނަ މާއްދާ.

ބާބު 6

ހެކިން ހާޒިރުކުރުމާއި ހެކިންނާ ސުވާލުކުރުން

ހެކިން ހާޒިރުކުރުން

ދަޢުވާއެއް ސާބިތުކުރުމަށް ހުށަހެޅުމަށް ފަރާތަކުން ހެއްކެއް ކޯޓަށް ހާޒިރުކުރުމަކީ އެ މައްސަ◌ލަގައި ޝަރީޢަތުގެ ފަރާތްތަކަށް ލިބިގެންވާ ހައްޤެއް؟ ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ. އަލީ ހަސަން[317] ގަޟިއްޔާގައި ސުޕްރީމް ކޯޓުން ބުނެފައިވަނީ، ވަކި ހެކިބަހެއްގައި ހިފުމާއި ދުރުކޮށްލުމުގެ އިތުބާރު ފަރާތްތަކަށް ލިބިގެންވާ ނަމަވެސް، ހެކި ވަކިންކުރުމުގެ އިތުބާރު ބާރު އެ ހެކިބަސް އަޑުއަހަމުންދާ ނިޔާއި ފަރާތްތަކަށް ލިބިގެންނުވާ ކަމަށެވެ. އިތުރަށް މި ގަޟިއްޔާގައި ސުޕްރީމް ކޯޓުން ބުނެފައިވަނީ، ކޯޓަކުން އެކޯޓުން އަޑުއަހަން ހުށަހަޅާ ހެކިބަސްތަކެއްގެ އަސްލާއި ނުވާގޮތަށް ވަކިވަރެއްގެ ނަމަވެސް އަޑުއަހަން އެ ހެކިބަހަކީ ދިގުދާނެ ފަރާތްތަކުން އަޑުއަހަން އޮތް ހެކިބަހަކުން ވަރަށް ގިނަ އެ ހެކިބަހަކީ އަދި އިސްލާހަށްވުރެ ނިންމުމަކީ ދިގުކުރުމުގެ ހައްގެއް ބާރު އަރާން ކަމެއްކަމުގައި، ގާނޫނީ ގޮތުން ހެކިން ސުވާލުކުރުމުގައި މިންވަރު ހެކިބަހާ މެދު ކޯޓުން ދެނެގަތުމަށް ކަނޑައެޅުމުގެ ހައްގު ކޯޓަށް ލިބިގެން ނުވާކަމަށެވެ. އެއްވެސް އިސްލާމީ ޝަރީޢަތާ ނުޖެހި، ހަމަގައިމު ގާނޫނާ ހިލާފު ހެކިންގެ ހެކިބަސް އަޑު އެހުން މި ގަޟިއްޔާއިން ޝަރީޢަތުގެ ފަރާތްތަކަށް ލިބިގެންނުވާކަމަށެވެ.

ނަމަވެސް އާދަމް ހަލީމް ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ އޮފީސް[318] ގަޟިއްޔާގެ ހުކުމުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ ގޮތުން ދިފާޢުން ހުށަހެޅުމުން ލިބިގެންވާ ހައްޤުތަކެއް ހަމަ އެކަނި ކޯޓަށް ހާޒިރުކުރުމަށް ބޭނުންވާ ހެކިން ހާޒިރުކުރުމުގެ ކޯޓުގައި އުޅުމުގެ ހައްގެއްކަމުގައި، ހެކިވެރިއަކު ހާޒިރު ނުކުރެވޭނަމަ އެ ހެކިވެރިއަކު ކޯޓަށް ހާޒިރު ނުކުރެވި ސަބަބު ޝަރީޢަތަށް ނިންމުމުގެ ތަޙުޤީޤުގައި ފާހަގަކުރުމުން ފުރުޞަތު ކަމަށެވެ. އާދަމް ހަލީމް ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ އޮފީސް[319] ގަޟިއްޔާގެ ހުކުމުގައި ސުޕްރީމް ކޯޓުން ބުނެފައިވަނީ، ގާނޫނުއަސާސީގެ 51 ވަނަ މާއްދާގެ (ރ) ގައި ދައުލަތާ ހަމަހަމަ ފުރުޞަތުން ޝަރީޢަތަށް ހުށަހަޅާ ހެކިންނާ ސުވާލުކުރުމާއި، އަމިއްލަ ބޭނުން ހެކިން ޝަރީޢަތަށް ހާޒިރުކޮށްދިނުމުގެ އެދުމާއި، އެ ހެކިންނާއި ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި ސުވާލުކުރުމުގެ ހައްގުދޭނުވާކަމުން ބަޔާންކޮށްފައިވާއިރު ކަނޑައެޅިފައި ދައުލަތާ ހަމަހަމަ ދިފާޢުގައި ޝަރީޢަތުން ހެކިން ހާޒިރުކޮށްދިނުމަށް ހެކިން ލިބިފަ◌ވާކަމަށް، އެ ހެކިން އެ ޝަރީޢަތުން ހެކިން ހާޒިރުކޮށްދިނުމަށް ދައުލަތުގެ ފަރާތުން އެހީތެރިވެދިނުން އަންގައިދިނުން އެއް ހިމެނެ އެ ގަޟިއްޔާގައި ދައުލަތުގެ ފަރާތުން މަސައްކަތް އުފެއްދިފައިވާ ކަމުގެ ދައުލަތާ އެއްވެސް ޝަކުވާއިން މިންވަރަށް ސާބިތުވާކަމަށް ހައިކޯޓުން ނިންމާފައިވާ ދައުލަތުގެ ފަރާތުގެ މަސައްކަތް އުފެދިފައިވާ ދައުލަތުގެ

---

[317] 2011/SC-A/36

[318] 2011/SC-A/31

[319] 2011/SC-A/31

ދިފާޢުގައި ޢާންމު ފަރާތުން ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހަށް ހާޒިރުކޮށްދިނުމަށް އެދުނު ހާލަތު އެ ޝަރީޢަތަށް ހާޒިރުކުރުމަށްޓަކައި ކަމާއި، އެ ފަރާތްތަކެއް އެ ޝަރީޢަތަށް ހާޒިރު ނުކުރި ސަބަބުތަކެއް އެ ގަޟިއްޔާގެ ޤަރާރުކުރާ ނުކުތާތަކުގައި ބައިވެރިކުރުމުގައި ނުވާ ކަމަށާއި، އެހެން އެކަށް އޮޅުމުން އެ ގަޟިއްޔާގައި ހައިކޯޓުން ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުގެ މައްޗަށް ކުށް ސާބިތުވާކަމަށް ނިންމާފައިވަނީ ޤާނޫނުއަސާސީގެ 51 ވަނަ މާއްދާގެ (ރ) ގެ ދަށުން ލިބިދީފައިވާ އަސާސީ ހައްޤު ދިފާޢުވުމުގެ ފުރުޞަތު ލިބިދިނުން ނުދެވޭކަމަށެވެ. އިތުރަށް މި ގަޟިއްޔާގައި ސުޕްރީމް ކޯޓުން ބުނެފައިވަނީ:

> "ޖިނާއީ ދަޢުވާއަކާގުޅިގެން ޝަރީޢަތަށް ހުށަހަޅާ އެކްސްޕާޓް ރިޕޯޓްތަކާއި ޝަރީޢަތުން ބަލައި ނިންމުމުގައި އިންސާފުވެރިކަމާއި ހަމަހަމަކަމުގެ ޝަރީޢަތްކުރުމުގެ އުސޫލުތަކާ ކަނޑައަޅައިދޭ އެހެން މަޢުލޫމާތެއް ބަލައިގަތުން ހަބަރުގެ ދަރަޖަ ބެލުމުގެ ކުރިން ފުރިހަމަކުރަންޖެހޭ އުސޫލު ކަނޑައަޅައިދޭ ކަންތައްތަކާއި، އެގޮތުގައި އެ ހަބަރަކީ ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހަށް ހާޒިރުކޮށް ގެނެސް ކުރިމަތިލައިގެން ސުވާލުކުރެވޭ ފަރާތަކުން ދީފައިވާ ހަބަރެއް ކަމަށް ޝަރުޢީ ހަމަތަކާ އެއްގޮތަށް ކަނޑައެޅިފައިވާ ކަމާއި، އަދި އެހެންނަމަވެސް، ދައުލަތުގެ ފަރާތުން ކަނޑައެޅިފައިވާ މައްސަލައިގައި ހިމެނޭ ބަޔާނާއި ދަލީލުތަކުގެ މިސާލުތައް ހުށަހެޅުމުގައި މިންގަނޑުތަކެއް ބޭނުންކުރުމާއި ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި އެންމެ ފުރިހަމަ ޝަހާދަތް ހާޒިރުކުރުމުގެ ފުރުޞަތު ދިނުމުގެ ޤަވާޢިދު ކަނޑައަޅާފައިވާ ކަމާއި، އަދި ހައްދު ޝަރީޢަތުގެ ޝަހާދަތް ނެތް ކަމަށް ބުނާ ހާލަތްތަކުގައި ކަނޑައެޅިފައިވާ ކަމާއި، ދަޢުވާގެ ޝާހިދުންނާ ސުވާލުކުރުމުގެ ފުރުޞަތު ދިނުމުގައި ހިފެހެއްޓޭ ޝަރީޢަތްތަކުގެ ޤަޟިއްޔާތަކުގައި ފާހަގަކޮށްފައިވާ ކަމާއި، މި އުސޫލު އެކަމަކު ހަމަތަކާ ޚިލާފަށް ޝާހިދުންގެ ބަޔާން ހުށަހެޅުމާއި، އެ ބަޔާނަކީ ބަލައިގަނެވޭ ހަބަރެއް ކަމުގައި ނިންމުމުގެ އުސޫލުތަކާ ޚިލާފު ކަމަށާއި، މި އުސޫލު ދަށުން ބަޔާން ދިނުމުގެ ފުރުޞަތު ދިނުމަށް ކަނޑައެޅިފައިވާ ކަމާއި، ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހަށް ހާޒިރުކޮށް ބަޔާން ނުދެވޭ ހާލަތުގައި ހުށަހެޅޭ ބަޔާނުގެ ސައްޙަކަން ކަށަވަރުކުރުމުގެ ފުރުޞަތު ލިބިދިނުމާއި، ދިފާޢުގައި ބަޔާން ދިނުމުގެ ފުރުޞަތު ލިބިދޭ އުސޫލުތަކާއި، މި އުސޫލުގެ ދަށުން ޖިނާއީ ދަޢުވާގައި ބަޔާން ދިނުމުގެ ފުރުޞަތު ދިނުމަކީ ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި ހުށަހެޅޭ ބަޔާނުގެ ބާރު ކަނޑައަޅާ ކަމެއް ކަމަށް ފާހަގަކޮށްފައިވާ ކަމަށާއި، އަދި ހަމަ އެގޮތުން ޤާނޫނީ ހަމަތަކާ އެއްގޮތަށް ހުށަހެޅޭ ބަޔާނުގެ ބާރު އިތުރުވާ ކަމާއި، މި ބަޔާނާއި ޝަހާދަތް ކަނޑައެޅިފައިވާ ކަމަށް ފާހަގަކޮށްފައިވާ ކަމާއި، މި ބަޔާނާއި ހުކުމުގެ އިންސާފުގައި އުސޫލުތައް ވަނީ ޤާނޫނުއަސާސީގެ 42 ވަނަ މާއްދާގެ (ހ) އާއި (ނ) އާއި، އަދި ޤާނޫނުއަސާސީގެ 51 ވަނަ މާއްދާގެ (ރ) ގައި ކަނޑައެޅިފައި" ކަމަށެވެ.

މީގެ އިތުރުން، ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ އަހްމަދު ނާޝިދު ވ. މުޙައްމަދު މުސްތަފާ[320] ގަޟިއްޔާގެ ހުކުމުގައި ބުނެފައިވަނީ ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހަށް ހުށަހެޅޭ ޤާނޫނީ ހުއްދަތަކާ އެއްގޮތަށް ހުށަހެޅޭ ދަލީލުތަކަށް ވަޒަންކޮށް އޭގެ ސައްޙަކަން ބަލައިދީ ކުރުމަކީ މައްސަލަބަލާ ފަނޑިޔާރުންގެ ބާރުގެ ތެރޭގައި ހިމެނޭ ކަމެއް ކަމަށާއި، މަދަނީ ޤާނޫނުތަކުގައި

---

[320] 2010/SC-A/02

ޚަސްމުންނަށް ލިބިގެންވާ އެއްވަރު ހެކިތަކާއި ދަލީލުތައް ހުށަހެޅުމުގެ ހައްޤު، ހަމަހަމަކަމާ އެކު ވަކިފަރާތަކަށް ބުރަވުމަކާ ނުލައި ޝަރީޢަތުން ޚަސްމުންނަށް ލިބިދޭންޖެހޭނެ، އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ މައްސަލައިގައި މުޙައްމަދު މުސްތަފާ އަމީން 77821 ޗަރަޖު ގެ ފައިސާ ނަގާފައި ނިޒާމުކަމަށް ބޭ އަންގަމު ނާޝިދު ކުދި ދިރާގެ ދައުލާ ސާބިތުކުރުމަށް ހުށަހަޅައި އުޅުން ކަނޑާއި ދަލީލު ހުށަހެޅުމުގެ ފުރުސަތު ނުދީ އެއް ޢަމަލުކުރުމަކީ ޝަރީޢަތުގެ އުސޫލާ ޚިލާފުކަމެއް ކަމަށެވެ.

ހައިކޯޓުގެ *ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ. އަބްދުﷲ ޒާހިރު*[321] ގެ ޤަޟިއްޔާގައި ބުނެފައިވަނީ ހައިކޯޓުން ކުރިން ނިންމާފައިވާ އެކޯޓުގެ ނަންބަރު 2009/HC-A/152 ގެ ޤަޟިއްޔާއިން ގާއިމުކޮށްފައިވާ އުސޫލުގެ މައްޗަށް ބަލާއިރު، ދިފާޢުގެ ކުރިމައްޗަށް ހުށަހެޅޭ މައްސަލައެއްގައި ގޮތެއް ނިންމުމުގައި ދިފާޢުގެ ފަރާތުން އިޢުތިރާފުނެގުމަށްޓަކައި ދިފާޢުގެ ކުރިމައްޗަށް ހުށަހެޅޭ ކަންތައްތަކަށް އެކަށީގެންވާ، ދިފާޢުގެ ކުރިމައްޗަށް ހުށަހެޅޭ ގޮތް ނިންމުމަށް ފަސޭހަކުރުމަށް ޖުޑީޝަލް ގޮތުން ބަލައިގަނެވޭ ހެކިތަކަށް ބިނާކޮށް ނިންމާ ގޮތަކީ ހަމަހަމަކަމާއެކު ދިފާޢު ކުރުމުގެ ފުރުސަތު ދިނުމަށްފަހު ކަމަށާއި، އެފަދަ ފުރުސަތު ނުދީ ހަމަޖެހޭ ޤަޟިއްޔާތަކުގެ ނިޔާ ބާޠިލުވާނެ ކަމަށް ގާނޫނު އަސާސީގެ 51 ވަނަ މާއްދާގެ (ހ) އަދި (ށ) އަށް ބެލުމުން އެނގޭން އޮތުމަށް، ދިފާޢުގެ ކުރިމައްޗަށް ހުށަހެޅޭ ހެކިތަކާ ސުވާލުކުރުމަށް، ޤާނޫނު ކުރިއަށް ގެންދާ ގޮތް ހަމަ ދިފާޢުއަށް ފުރުސަތު ނުދީ ނިންމުން ބާޠިލުކަމަށް، ގާނޫނު އަސާސީގެ 42 ވަނަ މާއްދާގެ އާއި 43 ވަނަ މާއްދާގައި ބުނެފައިވާ ހަމަތަކާއި ޚިލާފަށް ނިންމުން ބާތިލުވާނެކަމަށެވެ.

ދަޢުވާއެއް ސާބިތުކުރުމަށް ޚަސްމަކު ހުށަހަޅާ ހެކިތައް ކޯޓުން ގަބޫލުކުރުމާއި ނުކުރުމުގައި ޝަރީޢަތްކުރައްވާ ޤާޟީއަށް އިޚްތިޔާރު ލިބިގެންވާ ގޮތް އެންމެ ސާފުކޮށް ބަޔާންކޮށްދީފައިވާ، ހައިކޯޓުން ނިންމާފައިވާ *މުޙައްމަދު ސަޢީދު ވ. ގާސިމް އިބްރާހީމް*[322] ގެ ޤަޟިއްޔާއެވެ. މި ޤަޟިއްޔާގައި ހައިކޯޓުން ބުނެފައިވަނީ، ޚަސްމުންގެ ވާހަކަ، ހުރިހާ ހެކިތަކާއި، ދަލީލުތަކަށް ހުރިހާ ޒާވިޔާއަކުން ތަފާސްކުރުމަށްފަހު ޝަރީޢަތުން ބަލައިގަނެވޭ ހެކިތަކުގެ ބޭނުން ހިފައިގެން ޤަޟިއްޔާގެ ޙަޤީޤަތް އެނގޭ ގޮތަށް ނިންމަންވާނެ ކަމަށާއި، ހެކި ހުށަހަޅާ ފަރާތުގެ ވާހަކަތަކާއި ދަލީލުތަކުގެ އިތުރުން ދިފާޢުގެ ހެކިތަކާއި ދަލީލުތަކަށް ބަލާ ޝަރީޢަތަށް ބަލައިގަނެވޭ ހެކިތަކުގެ ބޭނުން ނުހިފުމަކީ ހެކި ހުށަހަޅާ ފަރާތަށް ދިނުން ކަމަށާއި، އޭގެ ފަހަތަށް ބިނާކޮށް ހުކުމްކުރުމަކީ ޢަދުލުވެރިކަމާ ހިލާފު ކަމެއް ކަމަށެވެ. ނަމަވެސް، އިޙްތިރާމް ހައިކޯޓުގެ ފުލްބެންޗުން، ޝަރީޢަތަށް ޚަސްމުންގެ ވާހަކަ ހުރިހާ ހެކިތަކާއި، ދަލީލުތަކުގެ ތަފާސްހިސާބު ޝަރީޢަތަށް ބަލައިގަންނަވާން ނަމަ ހުރި ހުށަހަޅަން، ނަމަވެސް ޤާނޫނީ ގޮތުން ބަލައިގަނެވޭ ނުވަތަ އެކަން ޢާއްމުކޮށް ޤަބޫލުކުރެވޭ ސަބަބެއް އޮތުމާއި ޝަރީޢަތުގެ ނިޔާ ފަހަރެއްގައި ބާތިލުކުރެވޭނެ ކަމަށާއި، އަދި އެ ސަބަބަކީ ޝަރުޢީ އަދި ގާނޫނީ ހަމަތަކާއި ބެހޭގޮތުން އެކަށީގެންވާ ސަބަބެއް ކަމުގައިވެސް ވާންޖެހޭނެ ކަމަށެވެ.

---

[321] 2012/HC-A/139

[322] 2011/HC-A/192

އަހުމަދު ރަޝީދު ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް[323]

މި މައްސަލައިގައި އިސްތިއުނާފުކުރާ އަހުމަދު ރަޝީދުގެ ފަރާތުން ޖިނާއީ ކޯޓަށް ހާޒިރުކޮށްދިނުމަށް އެދުނު 3 ހެކިންގެ ފަރާތުން ޝަރީޢަތަށް ހުށަހަޅާފައިވާ ކަމަށް، އެ މައްސަލައިގެ ހާދިސާ ހިނގި ފުރުޞަތުން ބަޔާގޭތަން ނޫންކަން ސާބިތުކުރުމަށް ކަމަށްވެފައި، ހެކިންގެ ގޮތުގައި ހާޒިރުކުރުމަށް އެދި އަހުމަދު ރަޝީދުގެ ފަރާތުން އެދުނު މީހުން މި މައްސަލައިގެ ހާދިސާ ހިނގިތަނުގައި ތިބިކަން އެނގެން ނެތުމާއި، އަދި އެ ހާދިސާ ހިނގި ތަނުގައި އާންމުންގެ މީހުން ނެތްކަން ފުލު◌ުންގެ ބަޔާން އެނގޭތީ އާއި، މި މައްސަލައިގައި ދަރުކާބަން ޖެހިސްޕޮރޓްކުރުން ހާޒިރު ދިފާޢުގައި ބައްދަލުވުމެއްގައި އެ ހާދިސާ ހިނގި ކޮށްމަދު ހުރާލާ އަދުލަށް ވަކި ކަމެއް ނުވާތީވެ، އަހުމަދު ރަޝީދުވެސް އެ ހާދިސާ ހިނގިކަމާމެދު އިސްނާދުކުރެވޭ ފުރުޞަތުގައިވެ، އޭނާ ހަމައެކަނި އިސްނާދުކުރާ ނުކުތާއަކީ ފުރުޞަތުގެ ތަޙުޤީޤު ފުރަތަމަ 10 ދުވަހުގެ މަސްއޫލިއްޔަތުތަކަކީ، އޭނާ އެ ފުރުޞަތުގައި ވަކިމާ އަދިކޮށްދޭ ކަމަށް ބޭނުން އެ ނުކުތާއަށް ކަމަށް ހިނދު، އެހެނީ މި މައްސަލައިގައި ހުށަހަޅާފައިވާ ބަޔާންތަކުގައި ވަކިވަކިގޮތަށް ސާބިތުވެފައިވާ ކަމަށްވެފައި، އެކަން އެގޮތަށް ސާބިތުވެފައިވާއިރު ތަޙުޤީޤުގެ މަރުޙަލާގައި ފުލުހުން ނުކުތާތަކާމެދު ބަލައިގަނެވިފައިނުވާކަމަށް، އަހުމަދު ރަޝީދުގެ ހުކުމްގައި ބަޔާންކުރެވިފައިވާ އެފަރާތުގެ ދިފާޢުގެ ބަޔާނާއި ހެކިބަސް ބަލައިގަތުމާއި ނުބަލައިގަތުމުގެ ބާރު ޝަރީޢަތަށް ލިބިގެންވާކަމަށާއި، އެ ހެކިން ހާޒިރުކުރުމަކުން ކުރިމަތިވާ ޝަރީޢަތުގެ މަސައްކަތަށް ނުވާނެ ކަމަށެވެ، މައްސަލައާ ގުޅުން ނެތް ހެކިން ހާޒިރުކޮށްދިނުމަށް މައްސަލަ ބެލި ކޯޓުން ނިންމެވުމަކީ ޤާނޫނާ ޚިލާފު ނިންމެވުމެއް ނޫން ކަމަށް ހައިކޯޓުގެ ހުކުމުގައި ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ.

އަލީ މުޙައްމަދު ވ. މުޙައްމަދު ޤާސިމް[324]

މި ގަޟިއްޔާގައި، އަލީ މުޙައްމަދު ހ. ދޮންފަނު ޖެހިސްޕޯރޓް ކޮޅުގައި ދަޢުވާކުރީ ޢާދާއަކުން މުޙައްމަދު ޤާސިމް ދޭންޖެހޭ 6000 ރުފިޔާ ހޯދުމަށެވެ. މި ގަޟިއްޔާގައި ދޮންފަނު ޖެހިސްޕޯރޓް ކޮޅުން ކުރި ހުކުމުގައި ބޭނުންކުރައްވާފައިވާ މި ދަޢުވާގެ އަސްލަކީ މުޙައްމަދު ޤާސިމް އިސްތިއުނާފުކުރުމުން ހުރަހަކަށްޖެހުމުން އަލީ މުޙައްމަދުގެ އަތުން އެއްގޮތަށް ހުރި ނަޤްދު ފައިސާ ހުށަހަޅާފައިވާނީ އަލީ މުޙައްމަދު ކުރި ދައުވާ ސާބިތުނުވާ ކަމަށެވެ. މި މައްސަލައިގައި ހައިކޯޓުން ކުރި ހުކުމުގައި ބޭނުންކޮށްފައިވާ މުޙައްމަދު ޤާސިމް އާއި އަލީ މުޙައްމަދުއާ ދެމެދުން އެފައިސާއާ ބެހޭ ގޮތުން ދައްކާފައިވާ ވާހަކައިގެ އަދި ހިތްސާ ސިޓީއެއް ކޮށް ހުށަހަޅުއްވާކަމަށާއި، އަދި 6000 ރުފިޔާއަކީ ށ. ފުނަދޫ ޢަބްދުﷲ ރަޝީދު އަތުން 80،000 ރުފިޔާއަށް ދޯންޏެއް ގަންނަންވެގެން މުޢާމަލާތްކުރި ހިނދު މުޙައްމަދު އަލީ އަތުގައި ބޭއި 74،000 ރުފިޔާ ކަމަށްވާތީ ދޯނީގެ އަގުގެ ބާކީ އޮތް 6000 ރުފިޔާ ދައްކާނީ އަލީ މުޙައްމަދު ކަމަށް މުޙައްމަދު ޤާސިމް ޢަބްދުﷲ ރަޝީދު ގާތުގައި ބުނެފައިވާ ކަމަށާއި އަދި އަލީ މުޙައްމަދު ޢަބްދުﷲ ރަޝީދުއަށް އެފައިސާ ދިނުމަށްވާކަމަށް ޢަބްދުﷲ ރަޝީދު ބުނެފައިވާކަން އޭނާ ހެކިބަސް ދިނުމުގައި ބަޔާންކުރުމުން އެނގޭ ކަމަށެވެ. މި މައްސަލަ އަލުން ޝަރީޢަތްކޮށްދިނުމުގައި ދެން ހެކިން ތަޙުލީލުކުރުމުން ހައިކޯޓުން ކުރި ހުކުމުގައި ބޭނުންކޮށްފައިވާ، ކަމެއް ސާބިތުކުރުމަށް ހެއްކެއް ހުށަހެޅިފައިވާނަމަ އަދި ޝަރީޢަތުގެ ފަރާތުން އެ ހެކި ބަލައިގަނެފައިވާ ނަމަ، އެ ހެކީގެ މަސްއޫލިއްޔަތު ޝަރީޢަތުން ތަރާޒަމުކޮށްފައިވާ ދަރަޖަ އެ މައްސަލައިއެއްގެ ހުކުމުގައި ވާސިލުވެގެންފާކަން އެ ހެކީގެ މައްކަތް ދެއްކީ ކޯޓު ބަރާބަރުކަން ޝަރީޢަތް ނިމުނުއިރު ރިޕޯޓުގައި ބަޔާންކުރަންޖެހޭ ކަމަށެވެ. މި މައްސަލައިގައި ދަޢުވާކުރި ފަރާތުން ހާޒިރު

---

[323] 2010/HC-A/224

[324] 2010/HC-A/17

ހުށަހެޅި ސިޓީއާ ގުޅޭ ދައުވާލިބި ފަރާތުން އިންސާފުވެރިކޮށްފައި [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ކަމާއި އެ ސިޓީއާ ބެހޭގޮތުން [illegible] ފުރުޞަތު [illegible] ހުކުމުގައި [illegible] [illegible] [illegible] އަދި އަބްދުﷲ ރަޝީދުގެ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] އެ [illegible] [illegible] [illegible] ހުކުމުގައި [illegible] [illegible] މި [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] އެ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] އަދުލުވެރިކަމެވެ.

ދިފާޢުން ސާބިތުކުރަން އޮތް ކަމެއްގައި ހެކިވެރިން ހާޟިރުކުރުން

އިސްމާޢީލް އަބްދުލް ހަމީދު ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް[325]

މި ޤަޟިއްޔާގައި ހައިކޯޓުން ކުރި ހުކުމުގައި ބުނެފައިވަނީ އެންޓިކޮރަޕްޝަން ކޮމިޝަނުގެ މެންބަރުންގެ ތެރެއިން އަލީ ރަޝީދު އާއި އަބްދުﷲ އާދަމް އާއި ހަސަން ޝުކޫރީ ޝަރީޢަތަށް ހާޟިރުކޮށް ސާބިތުކުރަން ބޭނުންވަނީ މި މައްސަލައިގައި ކޯޓުގައިވާ ތަހުޤީޤާ އެންޓިކޮރަޕްޝަން ކޮމިޝަނުން ކޮށްފައިވާ ތަހުޤީޤެއް ޝަރީޢަތަށް ސާބިތުކުރަން ދިނުމަކަށް ކަމަށް އިސްތިއުނާފުކުރާ ފަރާތުން ހައިކޯޓުގެ ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި ބުނެފައިވާއިރު، ކޮންމެ ކަމަކާ ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލިހަކަށް ހެކިން ހާޟިރުކުރުމުގެ ހެކިންގެ ހެކިބަހުގެ މައްޗަށް ބަލައިގެން ސާބިތުކުރާ ކަމެއް ނޫންކަން ހެއްކާބެހޭ އުސޫލުތަކުންނާއި ސާބިތުކުރުމުގެ އާންމު މަބްދައުތަކުން އެނގޭ ކަމަށް ހައިކޯޓުގެ ހުކުމުގައި ބުނެފައިވެއެވެ. އިތުރަށް ހައިކޯޓުން މި ނުކުތާއާ ބެހޭގޮތުން ބުނެފައިވަނީ ކަމަކާ ގުޅޭގޮތުން ރަސްމީ އިދާރާތަކުން ދޫކުރާ ރަސްމީ ލިޔުމަކީ ކަން ހިނގި ގޮތުގެ ހެއްކެއް ކަމުގައި ބަލާނެ އެއްޗެއް ކަމަށާއި، އެހެންކަމުން މި މައްސަލައަކީ އެންޓިކޮރަޕްޝަން ކޮމިޝަނުން ބަލަން ނިންމާފައިވާ މައްސަލައެއް ކަމާއި އަދި މައްސަލަ ބެލުމަށްފަހު އެ މައްސަލައިގައި ދައުވާކުރުމަށް އެންޓިކޮރަޕްޝަން ކޮމިޝަނުން ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ އޮފީހަށް ފޮނުވަން ނިންމާފައިވާކަން އެންޓި ކޮރަޕްޝަން ކޮމިޝަނުގެ ސިޓީއިންނާއި ތަޙުޤީޤާއިން އެނގެން އޮތް ކަމަށާއި، [illegible] ވިދާޅުވާކަން ސާބިތުވާކަމާއި އެ ސާބިތުވާ ގޮތް ނޫން އެހެން ގޮތަކަށް [illegible] [illegible] [illegible] ވިދާޅުވުން ކަމަށްވާތީ އިސްތިއުނާފުކުރާ ފަރާތުން ހެކިންގެ ކޯޓުގައި ހާޟިރުކުރަން އެދިފައިވާ އެންޓި ކޮރަޕްޝަން ކޮމިޝަނުގެ 3 މެންބަރުން ހާޟިރުކުރުން ނުޖެހޭ ކަމަށެވެ.

އަޙްމަދު [illegible] [illegible] [illegible] ވ. އެޓަރނީ ޖެނެރަލް[326]

މައްސަލަތަކުގައި [illegible] ދައުވާ ސާބިތުކުރުމަށް ހުށަހަޅާ ހެކިވެރިޔާ ހެކިތަކުގެ ތެރެއިން އެ މައްސަލައިގައި ގުޅިގެން ހެކިވެރިއާ ގުޅުން [illegible] ހެކި ވަޒަންކޮށް ކަނޑައެޅުމުގެ ބާރު ކޯޓަށް ލިބިގެންވާ ކަމަށާއި، އަދި އެގޮތުން ހުށަހަޅާ ހެކި ޝަރީޢަތުން ގަބޫލުކުރާނަމަ އެކަމުގެ ސަބަބު އެ ޤަޟިއްޔާގެ ހުކުމުގައި ފާހަގަކޮށްފައިވާ އިރު، މި މައްސަލައިގައި ދައުވާލިބި ފަރާތުގެ ދައުވާ ސާބިތުކުރަން ހުށަހެޅި ހެކި ހާޟިރުނުކުރުމަށް ނިންމި ސަބަބު ހުކުމުގެ 3.5 ގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާކަން ފާހަގަ ކުރެވޭ ކަމަށާއި، އެއީ ދައުވާލިބި ފަރާތުން ދަނީ ހެކިން ހުށަހެޅި ހެކިންގެ ފަރާތުން ސާބިތުކުރަން އެދިފައިވާ ކަންކަމަކީ އެ މައްސަލައިގައި ހުށަހެޅިފައިވާ [illegible]

---

[325] 2011/HC-A/233

[326] 2016/HC-A/186

ހެކިން ސާބިތުވާން އޮތްކަމެއް ކަމަށްވާތީވެ، އެހެކިން ހާޒިރު ނުކުރުމަށާއި އަދި ގެއްލުމުގެ ބަދަލެއް ދޭންޖެހިފައިވާކަން ސާބިތުނުވާނެ އެ ހާލަތުގައި ބަދަލުގެ މިންވަރު ކަނޑައެޅުމަށް ބަލައި ހުރަހެއް ނެތް ހެކިން ޝަރީޢަތަށް ހާޒިރުކުރުމަށް ދަށު ކޯޓުން ނިންމާފައިވާ ޤާއިދާ ސަބަބުތަކާއި މައްޗަކަށް ބިނާކޮށްގެން ކަމަށް ހައިކޯޓުގެ ހުކުމުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވެއެވެ.

ހާދިސާ ހިނގިތަނުގައި ނެތްކަމުގެ ދިފާޢީ ހެކިން ހާޒިރުކުރުން

ޢަބްދުﷲ ނަޒީރު ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް[327]

އިސްތިއުނާފުކުރާ ފަރާތުން ހުށަހެޅި ހެކިންގެ ހެކިބަހަށް ދަށު ކޯޓުން މައްސަލަ ނިންމުމުގައި ރިޢާޔަތްކޮށްފައިނުވާ ކަމަށް ބުނެ އިސްތިއުނާފުކުރާ ފަރާތުން ހައިކޯޓަށް ހުށަހަޅާފައިވާ ނުކުތާއާ ގުޅިގެން ހައިކޯޓުގެ ހުކުމުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވަނީ، އިސްތިއުނާފުކުރާ ފަރާތުން ދިފާޢީ ހެކި ހުށަހެޅުމުގައި ބަޔާންކުރާ ހާދިސާ ހިނގިއިރު އެ ހާދިސާ ހިނގިތަނުގައި އިސްތިއުނާފުކުރާ ޢަބްދުﷲ ނަޒީރު ނެތްކަން ސާބިތުކުރަން ކަން އެނގެން އޮތް އިރު، މިއީ ޖިނާއީ ގާނޫނުގައި ބަޔާންކުރާ ދިފާޢުތަކުގެ ތެރެއިން ކުރީގެ އަމަލު ހިނގިތަނުގައި ނެތް ކަމަށް ބުނެ ހުށަހަޅާ ދިފާޢު (ޑިފެންސް އޮފް އެލިބައި) ކަމަށްވާތީ، މި ދިފާޢު ހުށަހަޅަންޖެހޭ ގޮތާއި ވަގުތު ބަޔާންކޮށްފައިވަނީ ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނު (12/2016) ގެ 122 ވަނަ މާއްދާގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ ކަމަށާއި، ޢަބްދުﷲ ނަޒީރު ކުރީގެ އަމަލު ހިނގި ތަނުގައި ނެތްކަން ސާބިތުކުރަން ހެކި ހާޒިރުކުރުމަށް ޕްރޮސިކިއުޝަނަށް ހެކި ހާޒިރުކުރަން ނިޔަތް ފޮނުވާ ކަމަށާއި، އެހެންކަމުން ޢަބްދުﷲ ނަޒީރު ހުށަހެޅި ހެކިންގެ ހެކިބަހަށް ބަރުދަން ދޭން ނުޖެހޭ ކަމަށެވެ.

ހެކިންނާ ސުވާލުކުރުން

ޖިނާއީ މައްސަލަތަކުގައާއި މަދަނީ މައްސަލަތަކުގައި އާންމު އުސޫލަކީ ވާދީއާއި ސާބިތުކުރަނީ ހެކިންގެ ހެކިބަހުން ކަމުގައިވާނަމަ އެ ހެކިން ކޯޓަށް އައިސް ހުށަހަޅައިފައިވާ ޝަރީޢަތުގައި ހެކިބަސް ދިނުމެވެ. ހެކިންގެ ހެކިބަސް ނަގާނީ ހުޅުވާލެވިފައިވާ ހެކިންނާ ކުރާ ސުވާލުކުރުމުންނެވެ.[328] ޝަރީޢަތުގެ މަރުޙަލާގައި ހެކިން ހެކިބަސް ދިނުން 3 މަރުޙަލާއަކަށް ބެހިގެން ދެއެވެ. އެއީ:

1. ހެކިވެރިޔާ ހާޒިރުކުރި ފަރާތުން ހެކިވެރިޔާއާ މައިގަނޑު ސުވާލުކުރުން.
2. އިދިކޮޅު ފަރާތުން ޢަކްސުގައި ސުވާލުކުރުން.
3. ހެކިވެރިޔާ ހާޒިރުކުރި ފަރާތުން އެ ހެކިވެރިޔާއާ އަލުން ސުވާލުކުރުން.

---

[327] 2017/HC-A/369

[328] ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނު (12/2016) ގެ 147ވަނަ މާއްދާ.

މައިގަނޑު ސުވާލުކުރުން

މި މަރުޙަލާގައި ހެކިވެރިޔާއާ ސުވާލުކުރާނީ ހެކިވެރިޔާ ހާޒިރުކުރި ފަރާތުންނެވެ. ކޯޓުން ނިންމަވަންޖެހޭ ވާހަކަ ނުވަތަ ކޯޓުން ނިންމަވަންޖެހޭ ވާހަކަ ގުޅުންހުރި ވާހަކައާ ބެހޭގޮތުން ނޫންގޮތަކަށް ސުވާލެއް ނުކުރެވޭނެއެވެ. އަދި ޖަވާބު ލައިދޭ ގޮތަށް އިޝާރާތްކުރެވޭފަދަ ސުވާލެއް ނުކުރެވޭނެއެވެ.

ރައްދުގައި ސުވާލުކުރުން

މި މަރުޙަލާގައި ހެކިވެރިޔާއާ ސުވާލުކުރާނީ ހެކިވެރިޔާ ހާޒިރުކުރި ފަރާތްނޫން އަނެއް ފަރާތުންނެވެ. މި މަރުޙަލާގައި ހެކިވެރިޔާއާ ކުރާ ސުވާލުތަކަށް އަމާޒުކުރަންވާނީ، ހެކިވެރިޔާ ހާޒިރުކުރިފަރާތުން ކުރި ސުވާލުތަކުގެ ޖަވާބުގައި ކުރިން ހެކިވެރިޔާ ދެއްކި ވާހަކަތަކުގެ ތެދުދޮގު ކަށަވަރުކުރުމަށެވެ. މި މަރުޙަލާއަކީ މައިގަނޑު ސުވާލުކުރުމުގެ މަރުޙަލާގައި ހެކިވެރިޔާ ދެއްކި ވާހަކަތަކުގެ ތެދުދޮގު ކަށަވަރުކޮށް [illegible] މަރުޙަލާއަކަށްވާތީވެ، މި މަރުޙަލާގައި ޖަވާބު ލައިދޭ ގޮތަށް އިޝާރާތްކުރެވޭފަދަ ސުވާލުވެސް ހެކިވެރިޔާއާ ކުރެވިދާނެއެވެ. ހެކިވެރިޔާ ހާޒިރުކުރި ފަރާތުން މައިގަނޑު ސުވާލުކުރުމުގެ މަރުޙަލާގައި [illegible] ސުވާލުތަކުގެ ދާއިރާގެ ބޭރުން، މައްސަލައިގައި ހިމެނޭ ވާހަކައާބެހޭ ސުވާލުކުރުމުން ހެކިވެރިޔާ ހާޒިރުކުރި ފަރާތުން އަނެއް ފަރާތަށް ކުރެވިދާނެއެވެ.

މައިގަނޑު ސުވާލުކުރުމުގައި ހެކިވެރިޔާ ޖަވާބުދީފައިވާ ކަމަކާ ގުޅޭގޮތުން، ރައްދުގައި އަނެއް ފަރާތުގެ ފަރާތުން އެ ނުކުތާއާމެދު މި މަރުޙަލާގައި ސުވާލުކުރުމުގައި އެ އިދިކޮޅު ހެކިވެރިޔާގެ ބަސް ގަބޫލުކުރަނީ [illegible] މައްސަލައެއްގައި އަދި ކޯޓުގެ [illegible]. އަދި ރައްދުގައި އެއްވެސް ސުވާލު [illegible] ސުވާލުކުރުމުގެ [illegible] ރައްދުގައި ސުވާލުކުރުމުގެ [illegible] ސުވާލުކުރެވިދާނެއެވެ.

(ހ) މައިގަނޑު ސުވާލުކުރުމުގައި ހެކިވެރިޔާ ދެއްކި ވާހަކައިގެ ތެދުދޮގު ކަށަވަރުކޮށް އަޑުއަހާބެލުން.

(ށ) [illegible] ބެލުން.

(ނ) [illegible] ދެއްކުން.

މުޙައްމަދު ޝިޔާޒު ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް[329]

އިސްތިއުނާފުކުރާ ފަރާތުގެ ދިފާޢުގައި ހުރި ހުށަހެޅުމުގެ ފުރުސަތު ދީފައި ނުވާކަމަށް އެފަރާތުން ބުނެފައިވާ ބުނުމަކާއި، ހެކިންނާއި ސުވާލުކުރުމުގެ ފުރުސަތު ދީފައިނުވާކަމަށް އެފަރާތުން ބުނެފައިވާތީ، ހައިކޯޓުން އެ ގަޟިއްޔާގެ މަރުޙަލާ ބައްލަވާއިރު ބަލައި، ދިފާޢުގައި ހުރި ހުށަހެޅުމުގެ ފުރުސަތުދީފައިވާ ކަމެއް، އަދި ހެކިންނާ ސުވާލުކުރުމުގެ ފުރުސަތުދީފައިވާކަމެއް އެނގެން ނުހުރުމުން، ޤާނޫނު އަސާސީގެ 51 ވަނަ މާއްދާގެ (ހ) ގައި ބުނާ އެކަށީގެންވާ ޝައްކެއްނެތް މިންވަރަށް ކުށް ސާބިތުނުވާކަމަށް ނިންމާފައިވެއެވެ.

އަލުން ސުވާލުކުރުން

މިއީ އިޚްތިޔާރީ މަރުޙަލާއެކެވެ. ޚަސްމުން އެގޮތަށް އެއްބަސްވާނަމަ، މި މަރުޙަލާ ކުރިއަށް ގެންދިއުމަކީ ލާޒިމުކަމެއް ނޫނެވެ. ކޯޓުގެ ހުއްދައާނުލާ އައު ކަމަކާބެހޭ ގޮތުން މި މަރުޙަލާގައި ސުވާލެއް ނުކުރެވޭނެއެވެ. އަދި މި މަރުޙަލާގައި ޖަވާބުދޭއިރު ގޮތަށް އިބާރާތް ކުރުވިފައިވާ ސުވާލު ވެސް ނުކުރެވޭނެއެވެ.

ޖަވާބުދައިދިނުން

ޚަސްމަކު ހާޒިރުކޮށްފައިވާ ހެއްކަކީ އެ ޚަސްމާ އެއްކޮޅު ކަމެއް ސާބިތުކުރުމަށް ހެކިބަސް ދިނުމަށް ޚަސްމުކުރި ހެއްކެއް ނަމަވެސް އަދި އޭނާއަށް ފަހިވާގޮތަށް އެ ހެކިވެރިޔާގެ ހެކިބަސް ހުރިނަމަވެސް އެ ޚަސްމު ބޭނުންވާ ގޮތަށް ނުވަތަ ބޭނުންވާ މިންވަރަށް އެ ހެކިވެރިޔާއާ ކުރިން ސުވާލުކުރުމުން ޖަވާބު ލިބިފައި ނުވުމަކީ އެކަށީގެންވާ ކަމެކެވެ. އެހެންކަމުން، ޚަސްމުން ހެކިވެރިޔާ ކުރެން ހުދަން ބައިން ޖަވާބު ސުވާލުތަކުގެ ގޮތުގައި ހެކިވެރިޔާއަށް ހުށަހެޅުމަށް ޚަސްމުން ނުވަތަ އެފަރާތުގެ ވަކީލުން ކުރާކަމެވެ. އާންމު އުސޫލެއްގެ ގޮތުން މިފަދަ ކިޔައިދިނުމުގެ ސުވާލު މައިގަނޑު ސުވާލުކުރުމުގެ މަރުޙަލާގައި ނުކުރެވޭނެއެވެ. މިގޮތަށް ޖަވާބުކިޔައިދިނުމުގެ ސުވާލުތަކުގެ ޖަވާބަކީ މަގުބޫލު ހެކިބަހެއްގެ ގޮތުގައި ބަލައިގަނެވޭނެ ހެކިބަހެއްކަމަށް ނުވަތަ މިފަދަ ސުވާލުތަކުގެ ޖަވާބަކީ އެއްފަރާތް ކުރަންޖެހޭ ހެކިބަހެއްކަން ރައްޖޭގެ ގާނޫނުގައި ބަޔާންކޮށްފައި ނެތެވެ. ކޮމަންލޯ އަމަލުކުރާ ޤައުމުތަކަށް ބަލާއިރު ޖަވާބުދިނުމުގެ ސުވާލުތަކުން ދޭ ޖަވާބުތަކަށް ކޯޓުތަކުން ބަރުދަން ދޭކަން ފާހަގަކުރެވެއެވެ. ޖަވާބުދިނުމުގެ ސުވާލު ސުވާލުކުރާ މީހާ ބޭނުން ޖަވާބު އިބާރާތްކޮށްފައި ކުރެވޭ ސުވާލެވެ. މިސާލަކަށް މާރާމާރީގެ މައްސަލައެއްގެ ޝަރީޢަތުގައި ހެކިވެރިޔާއާ ކުރާ ސުވާލުގައި އަހަރުމަން ކަލޭގެ ކަނާތްކަރީގައި ޖެހީ ކަމަކަށްތޯ؟ މިއީ ޖަވާބުދިނުމުގެ ސުވާލެކެވެ. އޭގެ ބަދަލުގައި މި ސުވާލު ކުރަންޖެހޭނީ – އަހަރުމަން ކަލެއަށް އެއްޗެއް ކުރީމުތަ؟ - މިފަދަ ގޮތަކަށެވެ. އަހަރުމަން ހެކިވެރިޔާގެ ގައިގައި ޖެހިކަމަށް ބުނެފިނަމަ ދެން އަހާނީ "އަހަރުމަން ޖެހީ ކޮންތާކުތޯ؟" އަހަރުމަން ޖެހީ ކީއްވެތޯ؟ މި ގޮތަށެވެ. އަދި ސާބިތުވެފައިނުވާ ވާހަކައެއް ސާބިތުވެފައިވާ ގޮތަށް ކުރާ ސުވާލުތައްވެސް ޖަވާބުދިނުމުގެ ސުވާލެވެ. މިސާލަކަށް، އަހަރުމަން އަތުގެ ގައިގައި ޖެހިކަމަށް އަޑީގެ [illegible] "[illegible] ޖެހިތޯނެތް؟" މިއީވެސް ޖަވާބުދިނުމުގެ ސުވާލެކެވެ.

---

[329] 2014/HC-A/202

ޖިނާއީ މައްސަލަތައް

ކުށެއްގެ ދައުވާލިބޭ ކޮންމެ މީހަކަށް، އެމީހާގެ މައްޗަށް ކުށް ސާބިތުކުރުމަށް ދައުލަތުން ހުށަހަޅާ ހެކިންނާ ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި ކުރިމަތިލައި ސުވާލުކުރުމުގެ ހައްގު ގާނޫނުއަސާސީގެ 51 ވަނަ މާއްދާގެ (ށ) އިން ކަށަވަރުކޮށް ދީފައިވެއެވެ.

ޖިނާއީ ދައުވާތަކާ ގުޅޭގޮތުން އިބްތިދާއީ އަޑުއެހުމުގައި ދައުވާލިބޭ ފަރާތުން ދައުވާއަށް އިންކާރު ކޮށްފިނަމަ، ދައުވާ ސާބިތުކުރުމަށް ޕްރޮސިކިއުޝަނުން ހުށަހަޅަން ގަސްތުކުރާ ހެކިތައް ހާމަކުރުމަށް ފުރުސަތު ދޭންވާނެއެވެ. ޕްރޮސިކިއުޝަނުން ހުށަހަޅާ ހެކި ހާމަކުރުމުން، ދިފާއުގައި ހުށަހަޅަން ގަސްތުކުރާ ހެކިތައް ޕްރޮސިކިއުޝަނަށް ހާމަކުރަން ޖެހޭނެއެވެ.[330]

މައްސަލައިގެ އިބްތިދާއީ އަޑުއެހުން ނިމުމަށް ފަހު މައްސަލައިގެ ޝަރީޢަތް ފެށުމާއެކު ޝަރީޢަތަށް މައްސަލަ ހުށަހެޅުމުގެ ގޮތުން ދައުވާކުރާ ފަރާތުން ހުށަހަޅަންޖެހޭ އިފްތިތާހީ ބަޔާން ހުށަހެޅުމުން، ދައުވާކުރާ ފަރާތުން ދައުވާ ބިނާކުރާނޭގޮތް ބަޔާންކޮށް، އިފްތިތާހީ ބަޔާން ހުށަހަޅަން ދައުވާލިބޭ ފަރާތަށް ފުރުސަތު ދޭންވާނެއެވެ. ދައުވާލިބޭ ފަރާތުން ދިފާއު ބިނާކުރާނޭގޮތް ބަޔާންކޮށް ނިމުމުން، ދެން އޮންނާނީ ދައުލަތުން ހުށަހަޅާ ހެކި ހުށަހެޅުމެވެ. ދައުލަތުން ހުށަހަޅާ ހެކީގެ ހެކިބަސް ނަގައި ނިމުމުން، ދެން އޮންނާނީ ދިފާއުގައި ހުށަހަޅާ ހެކި ހުށަހެޅުމެވެ، ދިފާއު ހެކިތަކުގެ ހެކިބަސް ނަގައި ނިމުމުން، މައްސަލައިގައި ހިމެނޭ ފަރާތްތަކުން ޚާތިމާ ބަޔާން ހުށަހެޅުމަށް ފުރުސަތު ދެވޭނެއެވެ. އޭގެފަހުން [illegible] ހާޒިރުކުރުވިދާނެއެވެ.

ޖިނާއީ މައްސަލަތަކުގައި ފުރަތަމަ ހެކިބަސްދޭނީ ދައުލަތުން ހާޒިރުކުރާ ހެކިންނެވެ. ޕްރޮސިކިއުޝަނުން ހާޒިރުކުރާ ހެކިންނާ ޕްރޮސިކިއުޝަނުން ސުވާލުކުރުމަށްފަހު އެ ހެކިންނާ ދިފާއުގައި ސުވާލުކުރުމުގެ ހައްގު ދިފާއުގެ ފަރާތަށް ލިބިގެންވެއެވެ. ދައުވާލިބޭ ފަރާތުން އެ ހެކިންނާ ދިފާއުގައި ސުވާލުކުރުމަކީ އިދި، ސުވާލުކުރުމުގައި، އެ ހެކިން ދިން ހެކިބަހުގައި ހިމެނޭ ކަންކަމާ ގުޅޭގޮތުން އެކަނި ބޭރުން އެއްވެސް ސުވާލެއް ނުކުރެވޭނެއެވެ.[331] ދައުލަތުގެ ހެކިން ހުށަހެޅުމާ ހެކިވެރިއާ ދައުވާލިބޭ ފަރާތުން ސުވާލުކުރުމަށްފަހު އަލުން އެނބުރި ސުވާލުކުރުމުގެ ހައްގު ޕްރޮސިކިއުޝަނަށް ލިބިގެންވެއެވެ. މި ގޮތުން ބަލާއިރު ޕްރޮސިކިއުޝަނުން ހާޒިރުކުރާ ހެކިންގެ ހެކިބަސް ނަގައި ނިމުމުން، ދެން ހާޒިރުކުރެވެނީ ދައުވާލިބޭ ފަރާތުން ހާޒިރުކުރާ ހެކިންނެވެ. މި މަރުހަލާގައި ހެކިންނާ ފުރަތަމަ ސުވާލުކުރަނީ ދިފާއުގެ ފަރާތުންނެވެ. ދިފާއުގެ ފަރާތުން ހާޒިރުކުރާ ހެކިންނާ ސުވާލުކުރުމަށްފަހު އެ ހެކިންނާ ދިފާއުގައި ސުވާލުކުރުމުގެ ހައްގު ޕްރޮސިކިއުޝަނަށް ލިބިގެންވެއެވެ. ޕްރޮސިކިއުޝަނުން އެ ހެކިންނާ ދިފާއުގައި ސުވާލުކުރުމަކީ އިދި، ސުވާލުކުރުމުގައި، އެ ހެކިން ދިން ހެކިބަހުގައި ހިމެނޭ ކަންކަމާ ގުޅޭގޮތުން އެކަނި ބޭރުން އެއްވެސް ސުވާލެއް ނުކުރެވޭނެއެވެ. ޕްރޮސިކިއުޝަނުން ސުވާލުކުރުމަށްފަހު އަލުން އެ ހެކިންނާ ސުވާލުކުރުމުގެ ހައްގު ދައުވާ ލިބޭ ފަރާތަށް ލިބިގެންވެއެވެ.[332]

---

[330] ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ގަވާއިދުގެ 119 ވަނަ މާއްދާ

[331] ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ގާނޫނު (12/2016) ގެ 147ވަނަ މާއްދާ.

[332] Ibid.

ހެކިންގެ ހެކިބަސް ނަގަންވާނީ ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހަށް ހެކިން ހާޟިރުކޮށްގެން ކަމަށްވީ ނަމަވެސް، ހެކިބަސްދޭ މީހާ ހުރީ ޝަރީޢަތް ހިނގަމުންދާ ތަން ނޫން އެހެން ތަނެއްގައި ނުވަތަ ދިވެހިރާއްޖޭގެ އެމްބަސީއެއް ނުވަތަ ހައިކޮމިޝަނެއް ގާއިމުވެފައިވާ ބީރައްޓެހި ގައުމުތަކުގައި ކަމަށްވެފައި، އޭނާ ޝަރީޢަތަށް ހާޟިރުވުމަށް ދިގު މުއްދަތަކަށް ނުކުޅެދޭ ސަބަބުން އަދުލުއިންސާފު ގާއިމުކުރުމަށް ހުރަސް އެޅޭކަމަށް ފެނިއްޖެނަމަ ގަޟިއްޔާ ބަލާ ހިނދުކޮޅެއްގައި އޭނާގެ ހެކިބަސް، ވީޑިއޯ ކޮންފަރެންސް މެދުވެރިކޮށް ނުވަތަ އިންޓަރނެޓު ގުޅުމެއް ބޭނުންކޮށްގެން ނެގުމަށް ޤާނޫނުގައި ހުއްދަ ދީފައިވެއެވެ.[333]

ހެކިވެރިންގެ ހަނދާން ތާޒާކުރުން

ހާދިސާ ހިނގައިދިޔަތާ ދުވަސްތަކެއް ފާއިތުވުމުން ދިގު މުއްދަތުގެ ސަބަބުން ހާދިސާ އަދި ހަނދާންތައް ހަނދާން ނެތިދާނެތީ ހެކިވެރިން ދަތިވެދާނެ. އެހެންކަމުން ކުރިން ހެކިވެރިޔާ ލިޔުމުން ދީފައިވާ ބަޔާންތަކާއި ހަނދާން އާކޮށްދިނުމަކީ ދިރާސާކޮށްފައިވާ ގޮތްތައް ޝަރުޢީ ނިޒާމުގައި ހިނގަމުން އަންނަ ކަމެކެވެ. އެއީ ކޯޓުތަކުން އެކިގޮތަށް އެކަން ކުރެއެވެ. އަދި ދައުލަތުގެ ފަރާތުން ދުނިޔޭގެ ޝަރީޢަތުގެ ނިޒާމުތަކުގައި ހެކިބަސް ދިނުމުގެ ކުރިން، ޕްރޮސިކިއުޓަރު ހެކިވެރިޔާއާ ބައްދަލުކޮށް ފުލުހުންނަށް ދީފައިވާ ބަޔާން ދައްކައި ހެކިވެރިން ގެންގޮސް ހެކިބަސް ދިނުމުގެ ކުރިން ޕްރޮސިކިއުޓަރުން ބަލައިލާ ކަމެއް ކުރެއެވެ. މިކަމާބެހޭ އެއްވެސް ގަވާއިދެއް ނުވަތަ ވަކި އުސޫލެއް ނެތެވެ. އެ ހެކިވެރިޔާ އެހެކިބަސްދޭ ހާދިސާ ހަނދާން ނިސްބަތުގައި ހަދާފައިވާ ބާރުލިބިގެން ކޯޓުން ބަލާނީ ހެކިބަސް ދިނުމަށް ސިފައެއް ހަދާނީ ކިހިނެއްތޯ؟ ނުވަތަ އެއީ ހެކިބަހުގެ މައްސަލަ ދޭ ހެކިބަހެއް ހަދާނީތޯ؟ ބަހުރުވާގެ މަރުޙަލާގައި ހެކިވެރިޔާގެ ބަހުރުވާ އިދާރާއަށް ދިފާއު ބާރުން ނުވަތަ ބަހުރުވައަށް ދިފާޢާ ޖިނާއީ ބާރުނަގާ ބުނެބާރުވެރިކަން ކަމަށް ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި ހެކިވެރިޔާގެ އިޙްތިރާމު ވެއްޖެ ނަމަ އެފަދަ ބަޔާކަށް ދަށުން ބޭރުދަރަނިވެ ކޯބައިކަން ސާފުކޮށް އަންގަން ނުޖެހެއެވެ.

- ކޯޓުގައި ހަނދާން ތާޒާކުރުން

މަދަނީ މުޢާމަލާތުގެ ގަވާއިދުގައި ޖިނާއީ މުޢާމަލާތުގެ ގަވާއިދުގައި ހަމައެއާއި ކޯޓުގައި ހެކިބަސްދެއްވާ ހަނދާން ތާޒާކުރުމަށް ލިޔުމަކަށް ނުވަތަ ޗާޓެއް ހޯދައި ލިޔުމެއް ނޯޓު ރިސާލާ ނޯޓުތަކުން ހަވާލާ ދިނުން ކޯޓުން މަސައްކަތްކުރެއެވެ. މިގޮތުން ހަވާލާދޭ ލިޔުން ޢާންމުކޮށް ބައްލަވާ ދުވަހު އެކަމާބެހޭ ފަރާތްތަކުގެ ބަލައިލުމަށް ބަލާން ޖެހެއެވެ. މި ފަދަ ލިޔުމަކުން ހެކިވެރިޔާ ހަނދާން ހެކިވެރިޔާ މިސާ އަލިއަޅުވާލަން އެނގޭ ބަލާނެ ކަރުދާސްތަކާއި ނުވަތަ ހަރުފައިވާ ވާހަކައެއް ދިނުމަށް ބަޔަކުގެ އަދި އެޖެހުން އަޅައި ކޮށްމުންގެ ގޮތުން ބަދަލުކޮށްގެން ނުލާ ބޭނުން ކުރުމަށް ފުރުޞަތު ދިނުމެވެ.

ހެކިވެރިޔާ ކުރިމަތިލާ ކޮށްގައި ހެކިވެރިޔާ އަދިއެކަމަކު ބަލަން ބޭނުންވާނަމަ، އެ ލިޔުމަކީ "ކޯޓުގެ ދިރާސާއަށް" ލިޔުމެއްކަން އޭގެ ހެކިވެރިޔާ ހަވާލާދީ ފަރާތުން ނުވަތަ އެކަމާބެހޭ ފަރާތެއް ސާބިތު ކުރުމަށް ބޭނުން ކުރެވޭނެއެވެ. މާނައަކީ އެ ލިޔުންވާނުވާދުވަހު ލިޔުމެއްކަމުގެ ހިނގާ އެދިގެން ލިޔުމެއްވުމާއި ލިޔުމަކަށްވެ. އެލިޔުން

---

[333] 148،Ibid

ލިޔުމުގައިވާ ތާރީޚް އާއި ހާދިސާ އާދެވުނު ހިނގާފައިވާ މުއްދަތު، އެހިދުން ތާރީޚް އާއި ޝަރީޢަތާ ދެމެދު ހިނގާފައިވާ މުއްދަތަކަށްވުރެ ގިނަ މުއްދަތެއް ނުވެއެވެ.

ހަނދާން މާޒީކުރުމުގެ ނަޒަރު، އެއްވެސް ހެއްކެއް ކުށަށް ކޮށްދިން ހާދިސާ ބެލުން ކުރިމަތިން ޝަރީޢަތުގައި ވަކިކުރެވިފައިވާ ބަޔާންތަކާމެދު އަންނަނިވި ސުވާލުތަކަށް ޖަވާބު ދޭށެވެ.

(ހ) ކޯޓު ބެލުން ކުރަން ބެލުނީ؟

(ށ) ކޮން އިބާރާތް ލިޔުމުގައިވާ ނުޖެހޭ ހުރި؟

(ނ) ކޯޓު ލިޔުން އިތުރު ހާދިސާ މާޒީކޮށް ހަނދާންކުރުމަ؟

ޢަބްދުﷲ ފައިސް ނޫރީ ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް[334]

ދައުވާގައި އެ އިސްތިއުނާފުކުރާ ހާދިސާ ހިނގާފައިވަނީ ރޭގަނޑުގެ ގަޑިއިރާއި އެއިން ކޮންމެ ހާދިސާއާއި ގުޅިގެން ހެކިބަސް ދީފައިވާ ށ. ފޮނާއިދު އަންނާގެ މުޤައްރިރުގެ ނަސޭހަތާއި ހަދ. މަކުރުހު ރިޔާވިދު އަދި މަދަދުގެ ނަފްސު އާއި ސ. ފޮދި ޖިނާއީބަޔާނުގެ މުޤައްރިރުގެ ފާހަގަވުން ސ. ކުރުދު ކޯޓަށް ދިޔައިރު ހެކިބަހުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ ބަޔާނެއް ޝަރީޢަތަށް ކަހަލަ ސާބިތުކުރުމަށް ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި އެކަމަށް ކުރިއަށްދާ ދަރަޖަގެ ބަރާބަރު އެކަން ސިފަކުރަން ބާރުއަޅާފައިވާ ހުކުމްތަކުގެ އަންނަނިވި ގާނޫނު އަސާސީގެ 51 ވަނަ މާއްދާގެ (ށ) ގެ މަގުސަދު ހާސިލުވާގޮތަށް ދިފާޢު ހެކިބަހެއް ނުންނަކާއި ހެކިބަހާ އެއްގޮތް ޝަރީޢަތުގައި ދެވާ ހެކިބަހެއް ކަމަށްވާއިރު މި އުސޫލުން މި ރޯން މިހާރުގެ ހެކިބަސް ފުރިހަމަ ގޮތުގައި ޝަރީޢަތަކުން ނުގެނައި ނަތީޖާއި، ޢަބްދުﷲ ފައިސް ނޫރީ އެވަގުތު ހުރި ސ. މިދުވަސްވަރު ތަފްސީލުކޮށް ބަޔާންވާއިރު އެކަން އާންމުގެ ފާހަގަކުރުން ސާބިތުކުރެވޭ އާންމުގެ ދިފާޢުގައި މަސައްކަތް ކުރުމުގެ ފުރުސަތު ދިވެހިރާއްޖޭގެ ނަޒާހަތްތެރިކަން އެހެނީ އެ ޝަރީޢަތް ހިނގާ ދުވަހަކީ އަދި ހެކިބަސް ޝަރީޢަތް ހާޒިރުކޮށްފައި ދުވަހަކީ 16 ފެބުރުއަރީ 2008 ގައިކަމަށްވާއިރު ހަމަ އެ ދުވަހު ޝަރީޢަތް ނިންމާ ހުކުމް ކުރައްވާފައި އޮތުމުން ދިފާޢުގައި މަސައްކަތް ކުރުމަށް އަންނަ ހަފްތާގެ ބަދަލުގައި ފުރިހަމަ ފުރުސަތު ކޯޓުން ދިފާޢުވާކަމަށް ބެލުން ނުވެއްޖެ، ހެއްކާ ބެހޭ އަދާކުރުމަށް އިސްތިޢުނާފު ޝަރީޢަތުގައި ކަނޑައަޅުއްވާ ޤާނޫނީ އަމުރަކަށް ހެކިބަސް ނަގައިދީ ނަތީޖާގެ އިތުރަށް ދައުލަތުގެ ފަރާތުން ދިފާޢުގައި މަސައްކަތްކުރުމުގެ އަދަދަށްވުރެ ދެނެގަތުމަށް ފުރުސަތު ދިވެހިރާއްޖޭގެ މަސައްކަތް ބާރު އެނގެނީ ފަރާތުގެ ދިމާލަށް ބަހައްޓާފައިވާ ޝަރީޢަތްތަކުގެ އިތުރަށް ކަނޑައެޅުމުގެ ދަރަޖަ ކޯޓުގެ ހުކުމް ބާތިލު ކޮށްފައިވާއެވެ.

- **ކޯޓުން ބޭރުގައި ހަނދާން މާޒީކުރުން**

ހިޔާލުތަކުން ކޯޓަށް ދިޔުމުގެ ކުރިން އެހިގަތް ކުރިން ލިޔުމުގައިވާ ލިޔުއްވާ ނުވަތަ ދިޔައިވާ ބަޔާނާއި މަޖްލިސް މަސައްކަތްކުރާ ޖަވާބު މަސައްކަތްކުރާ ކުރީ ކަމެކެވެ. ޕްރޮސިކިއުޝަނުގެ ފަރާތުން ހުށަހަޅާ ކުރިން ބަޔާންގަނޑު ދިޔައިވާ ބަޔާނެއް އެ ހުށަހަޅަން ދައްކާނަމަ އެމަސައްކަތުގައި ހިމެނޭ އެހެން ހެކިން ބަޔާންގަނޑު ދިޔައިވާ ބަޔާނާއި އެ ހެކިބަސް ދިޔައިވާ ބަޔާން އަމަލިކުރަން ގެންގުޅެވޭ އެކަން ކޮށްގެން ނުވާނެއެވެ. އަދި އެހެން ހެކިބަހެއް ބޭނުމާއި އެއްޗެއް އެ ހެކިބަހާއި އެކަމުގެ ނުވާނެއެވެ.

---

[334] 2008/HC-A/171

އިނގިރޭސި ވިލާތުގެ ޤަޟިއްޔާއެއް ކަމުގައިވާ އާރް ވ. ރިޗަރޑްސަން[335] ގައި ހެކިވެރިޔާ ކޯޓުން ބޭރުގައި ހަނދާން ތާޒާކުރުމާބެހޭ ގޮތުން ބަހުސްކުރެވުނެވެ. މި މައްސަލައިގައި ދަޢުވާލިބޭ ފަރާތުގެ މައްޗަށް ދަޢުވާ ކުރެވުނީ 18 މަސްދުވަސް ކުރިން ހިނގާފައިވާ ހާދިސާ އެއްކަމެއްގެ މައްޗަށެވެ. ޕްރޮސިކިއުޝަނުން ކޯޓުން ބޭރުގައި ހެކިވެރިޔާ ގޮތުގައި ބުނި، އެހާދިސާ ހިނގިތާ މަދު ހަފްތާތަކެއްގެ ތެރޭގައި ނަގާފައިވާ ބަޔާން ބަލައިގެން އޭނާގެ ހަނދާން ތާޒާ ކުރުވިޔަން ކަމަށެވެ. ހެކިވެރިންނަށް އެބަޔާން ދައްކައިފިއެވެ. އިސްތިއުނާފުގެ މަރުޙަލާގައި އުފެދުނު ސުވާލަކީ މިއީ ސައްޙަ ކަމެއްތޯއެވެ. ދަރަޖަ ކޯޓުން އެކަން ހުއްދަކުރީ އެ ބަޔާންތަކަކީ ހެކިވެރިޔާގެ ބަޔާންތަކަށް ވާތީއެވެ. މިގޮތުން ހަނދާން ތާޒާކުރުމުގެ އިނގިރޭސިވިލާތުގެ ކޯޓު ކުރީގެ އެޕީލް ގަބޫލުކުރިއެވެ. ނަމަވެސް، މިފަދައިން ހަނދާން ތާޒާ ކުރުމުގައި ކޯޓު ކުރީގެ އެޕީލް ވަކި ޝަރުތުތަކެއް ކުރިއެވެ. އެއީ:

1. ހަނދާން ތާޒާކޮށްދިނުމަށް، އެ ލިޔެކިޔުމުގެ ހެކިބަސް އެއްގޮތް ކުރުމަށް އެއްވެސް ބަދަލެއް އަޅައިގެން ނުވާން ކަން.

2. އެކަމަކުން އަދުލުއިންސާފުގެ މަގަށް ހުރަސްއެޅިދާނަމަ ކަމަށް ފެންނަނަމަ އެކަން ނުކުރުން: މިސާލަކަށް - ބޮޑު ހަޑިގޮތް ހަނދާން ކުރުމުގެ ބަދަލުގައި އޭނާ ހެކިވެރިޔާ މަޢުލޫމާތު ހިއްސާ ކުރުމަށްޓަކައި އެ ހާދިސާ ހިތުދަސް ކުރުމުގެ މަސައްކަތުގައި އެކަން ނުކުރުން.

3. ގިނަ ހެކިންގެ އެއް ގަޑިއެއްގައި ހަނދާން ތާޒާކޮށް ނުދިނުން.

އިނގިރޭސިވިލާތުގެ ޤަޟިއްޔާއެއް ކަމުގައިވާ އާރް ވ. ވެސްޓްވެލް[336] ގައި ކޯޓުން ބުނެފައިވަނީ، ހެކިންގެ ހަނދާން ތާޒާ ކުރުވަންޖެހޭ، ބައެއް ދައުލަތުން ލިބިދޭ އުސޫލެއް ނެތްނަ ކަމަށެވެ. އަދި ހެކިން ބަޔާންތަކާއި ބަލައިގެން ބޭނުންވާ ނުބައި މަސައްކަތުގައި ކަމަކުވެސް ނަމަ އެކަން ހުއްދަވާނެއެވެ. ބަޔާން ބަލައިގަނެވުނު، އެބަޔާންގެ މަޢުލޫމާތު ބޮޑެތި ހެކިބަސް ދިނުން، ކޯޓަށް ވަކިކުރަނީ، އެއް އެކުލަވާލެވޭ ހެކިވެރިންގެ މައްޗަށް ހޭ ހެކިބަހަކާއި އެ ހެކިބަސް ވެސް ބަދަލުގައި، އެ ބަޔާނަށް ބަލައިގެން ހެކިބަސް ދިނުމުން އެހެކިބަސް ހެކިގެ މައްޗަށް ހޭ ހެކިބަހަށް ބަދަލުވެގެންނުދާނެ އެވެ.

ޕްރޮސިކިއުޝަނުން ހުށަހަޅާ ހެކިންނާ އެކުގައި ބެހެއްޓޭ ކުރުމުން ސްޓޭޓްމަންޓްކުރުމާބެހޭ ގަވާއިދު 6.0 ގެ 304 ވަނަ މާއްދާގެ ދަށުން މަޤްސަދު ހިފެހެއްޓުމެވެ. ސްޓޭޓްމަންޓްކުރުމާބެހޭ ގަވާއިދު 6.0 ގެ 304 ވަނަ މާއްދާގައި ސްޓޭޓްމަންޓުގެ މަޖިލީހުގައި އޭނާ ހެކިންގެ ހަޑިގޮތުގައި ހެކިބަސް ނަގަން މަޤްސަދުކުރެވިފައެވެ. މިގޮ ބަޔާންކުރި އެއް ހެކިބަހާއި ދައުލަތުން އޭނާ ހެކިންނަށް ލިބިދޭ ނުލިބުމާއި ހެކިންގެ ހެކިބަސް އެއްގޮތްކުރުމަށް ފުރުސަތު ނުދިނުމެވެ.

ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުގެ (ކޯރަމް) މުޙައްމަދު ނާޒިމް ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ޤަޟިއްޔާގައި އިސްތިއުނާފުކުރަން ކުރިއްސުރެ އެއް ނަތީޖާ އެއްގައި ބަޔާންކޮށްފައި ހެކިން ހެކިބަސް ދިނުމުގެ ކުރިން ޕްރޮސިކިއުޝަނުން އެއް ހަޑިގޮތުގައި ހެކިންނާ ބައްދަލުކުރި ހެކިންގެ ހަނދާން ތާޒާކުރިކަމުގައި ކަމަށާއި، ހެކިން އެއްކޮށްގެން ހެކިންގެ ހަނދާން ތާޒާކުރުމުގެ ނަމުގެ،

---

[335] R V Richardson (1971) 2 QB 484
[336] R v Westwell (1976) 2 AIIER 812

ހެކިވެރިން ކުރިން ދީފައިވާ ހެކިބަހުގެ ބަޔާންތައް އެއް ކޯޓެއްގައި އެއްގޮތަށް އަދި އެއްވުމުން ހެކިބަހުގެ ސަފްހާތަކުން ގެއްލިފައިވާ ކަމަށެވެ. ހައިކޯޓުން އެ ގޮތަށް ނިންމަވަމުން މި ނުކުތާއަށް ތަފާތު ދީފައެއް ނުވެއެވެ.

މަދަނީ މައްސަލަތައް

މަދަނީ މައްސަލަތައް ދިވެހިރާއްޖޭގެ ކޯޓުން ހުށަހަޅާއިރު މައްސަލަ ހުށަހަޅާ ފޯމުގައި ހުށަހަޅަންބޭނުންވާ ހެކިންގެ ނަމާއި އެޑްރެހާއި ހެކިން ހެކިބަސްދެއްވާނެ ކަން ވަގުތާއި ސާބިތުކުރަންބޭނުންވާކަމެއް ހުށަހަޅަންޖެހެއެވެ. ކޯޓުން ބޭނުމުގައި ހެކިވެރިޔާ ހާޒިރުކުރުވުމަކީ ދީފައިވާ ބަޔާނުގެ ޝަރީޢަތް ސާބިތުކުރުމުގެ ހެކިން އެއްބަސްވުން އަށެއް ފަނޑިޔާރު ހިމެނޭގޮތުގެ ނިމުނެވެ. ދަފުތަރުގެ ބަޔާންތައް ބަޔާންކުރުމުގެ ޝަރީޢަތުގެ ފުރުޞަތު ހެކިންގެ ހެކިބަސް ނަގުމުގައި ހެކިން ފަނޑިޔާރާ މަޝްވަރާކޮށް ބާރުލުން ޖެހޭނެ މައްސަލަތަކުގައި ވެސް ހެކިން ފަނޑިޔާރު އުސޫލުން، ފެށިގެން ފަނޑިޔާރު ދައުލަތުގެ ފަރާތުގެ ހެކިންނެވެ. އަދި އެކަމުގެ ދައުލަތުގެ ފަރާތުގެ ހެކިންނެވެ.

ފަނޑިޔާރު ހެކިވެރިޔާއާ ސުވާލުކުރުން

އިސްމާއީލް އަބްދުލް ހަމީދު ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް[337]

މި މައްސަލައިގެ ހުކުމުގައި ހައިކޯޓުން ބަޔާންކޮށްފައިވަނީ ދިވެހިރާއްޖޭގެ ކޯޓުތަކުގެ ގަވާއިދުގެ 22 ވަނަ މާއްދާގެ (ރ) އާއި އެ ގަވާއިދުގެ 48 ވަނަ މާއްދާގެ (ރ) އިން ސުޕްރީމް ކޯޓަށާއި ހައިކޯޓަށް ހުށަހެޅިފައިވާ މައްސަލައަކާ ނުވަތަ ކަމަކާ ގުޅޭގޮތުން ތިރީ ހަމަގައި ކުރިމަތިލާ ބޭނުންވާ ސުވާލެއް ކޮށްލުމުގެ ސުވާލުކުރުމަށް ވިއަސް ކޮންމެ ވަގުތެއްގައި ވިއަސް މައްސަލައާ ގުޅުންހުރި ކޮންމެ ހެކިވެރިޔަކާ، ނުވަތަ ހަސްމުންކުރު ހަސްމަކާ ކުރުމުގެ ބާރު ކޯޓަށް ލިބިގެންވާ ކަމަށް އެއިގެން ޤާނޫނުގެ އިތުރުން އެ ގަވާއިދުގެ 72 ވަނަ މާއްދާގެ ދަށުން ކޯޓުން ކޯޓުން ހެކިވެރިޔާ މީހުންނާ ސުވާލު ބޭނުން ސުވާލުކޮށް ކުރުމަށް ކޯޓަށް ހުށަހަޅަންޖެހޭ ލިބިގެން ހުށަހެޅުމުން އެނގިގެން ބާރު ކޯޓުތަކަށް ލިބިގެންވާ ކަމަށް ބައްލަވައިގެން ޝަރީޢަތުގެ އަމުރަކުން ނިމުނުކަމަށް އިޖުރާއާތުތަކުގެ މައްސަލައިގެ، ޝަރީޢަތުން ކަމެއް ސުވާލުކުރުމުގެ ނަމަ، އެކަމެއް ސާބިތުކުރުމުގެ އަދި އެކަމުގެ ބާރުވެރި ސުވާލުކުރުމާއި ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓާއި ސުޕްރީމް ކޯޓުން ފެށުން އަމަލުކުރުން އަދި އުސޫލަކީ ވާހަކަ، އިންސާފު ގައިމުކުރުމަށް ދަނޑިވަޅުގައި އެކަމަށް އަމަލުކުރުމަށް ޝަރީޢަތް އަދި ގާނޫނީ އުސޫލު ބުނެން ކޮންފައިވާ ކަމުގެ ކަމަށް ބުނެވެން ނުކޮށް ކަމަށެވެ.

---

[337] 2011/HC-A/233

ޗެޕްޓަރ 7

ކިތާބީ ހެކި

ކިތާބީ ހެކީގެ މުހިންމު ކަމާބެހޭ ގޮތުން ކީރިތި ޤުރުއާނުގައި الله ވަޙީކުރައްވަނީ:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ إِذَا تَدَايَنتُم بِدَيْنٍ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ وَلْيَكْتُب بَّيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ وَلاَ يَأْبَ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللّهُ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللّهَ رَبَّهُ وَلاَ يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا فَإن كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لاَ يَسْتَطِيعُ أَن يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ وَاسْتَشْهِدُواْ شَهِيدَيْنِ من رِّجَالِكُمْ فَإِن لَّمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّن تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاء أَن تَضِلَّ إْحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الأُخْرَى وَلاَ يَأْبَ الشُّهَدَاء إِذَا مَا دُعُواْ وَلاَ تَسْأَمُوْاْ أَن تَكْتُبُوْهُ صَغِيرًا أَو كَبِيرًا إِلَى أَجَلِهِ ذَلِكُمْ أَقْسَطُ عِندَ اللّهِ وَأَقْومُ لِلشَّهَادَةِ وَأَدْنَى أَلاَّ تَرْتَابُواْ إِلاَّ أَن تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلاَّ تَكْتُبُوهَا وَأَشْهِدُوْاْ إِذَا تَبَايَعْتُمْ وَلاَ يُضَآرَّ كَاتِبٌ وَلاَ شَهِيدٌ وَإِن تَفْعَلُواْ فَإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ وَاتَّقُواْ اللّهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللّهُ وَاللّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

(އަލްބަޤަރާ ސޫރަތުގެ 282 ވަނަ އާޔަތް، 2:282)

މާނަ: އޭ އީމާންވެއްޖެ މީސްތަކުންނޭވެ! ކަނޑައެޅި އެނގެންވާ މުއްދަތަކަށް ދަރަންޏެއްގެ މުޢާމަލާތެއް ކޮށްފިނަމަ، ފަހެ، އެ ދަރަންޏެއް ތިޔަބައިމީހުން ލިޔާށެވެ! އަދި، ތިޔަބައިމީހުންގެ ދެމެދުގައި ލިޔާ މީހަކު އަދުލުވެރި ކަމާއެކު (އުނި އިތުރު ކުރުމެއް ނެތި، އެއުރެން އެއްބަސްވީގޮތަކަށް، އެ ދަރަނީގެ ލިޔުން) ލިޔާހުށިކަމެވެ! ލިޔާ މީހަކު (ކިބައިން ލިޔެދިނުމަށް އެދިއްޖެނަމަ) އޭނާއަށް، الله ލިޔަން އުނގަންނައިދެއްވި ގޮތައިން ލިޔެދޭންވާނެއެވެ. ފަހެ، އޭނާ ލިޔާހުށިކަމެވެ! އަދި، އޭނާގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ކަމުގައިވާ الله އަށް، އޭނާ ތަޤުވާވެރިވާހުށިކަމެވެ! އަދި، އެއިން އެއްވެސް އެއްޗެއް އުނި ނުކުރާހުށިކަމެވެ! ފަހެ، އެއްޗެއްގެ ދައްކަން ހައްގު އޮތް މީހާއީ (އެބަހީ: ދަރަނިވެރިޔާއީ) ހަމަބުއްދިނުވާ މީހަކު ކަމުގައިވާނަމަ (އެބަހީ: މުދާތަކާ ހަރަދުކުރާން އިސްރާފުކުރާނެއާ، އުމުރުން ކުޑަ މީހަކު ކަމުގައިވާނަމަ) ނުވަތަ (ދަރަނިވެރިޔާއީ) ނިކަމެތެކެއް ކަމުގައިވާނަމަ، (އެބަހީ: ކުޑަކުއްޖެކު، ނުވަތަ މަޑުޖެހިފައިވާ މީހަކު ކަމުގައިވާނަމަ (ދަރަނިވެރިޔާއީ) އޭނާ އަމިއްލައަށް ލިޔުއްވަން ކުޅަދާނަކަން ލިބިގެންނުވާ މީހަކު ކަމުގައިވާނަމަ، ފަހެ، އަދުލުވެރިކަމާއެކު އޭނާގެ ވަލީވެރިޔާ (އެ ދަރަނި ލިޔުމަށް) ކިޔައިދޭ ހުށިކަމެވެ! އަދި، (މިފަދަ ކަންކަމުގައި) ތިޔަބައިމީހުންގެ ފިރިހެނުންގެ ތެރެއިން ދެމީހުން ތިޔަބައިމީހުން ހެކިއަޅުވާށެވެ! އެ ދެ ހެކިންނަކީ، ދެ ފިރިހެނުން ކަމުގައި ނުވާނަމަ ފަހެ، ހެކިންނަކީ ތިޔަބައިމީހުން ރުހޭ މީހުންގެ ތެރެއިން (އެބަހީ: އަދުލުވެރި މުސްލިމުންގެ

ތެރެއިން) ފިރިހެނަކާއި ދެ އަންހެނުންނެވެ. (އެއީ) އެ ދެ އަންހެނުންކުރެ އެކަކު (ހަނދާންނެތިވެ) މަގުއޮޅިދާނެ ކަމަށްޓަކައެވެ. ދެން، އެހިނދު އެ ދެ އަންހެނުންކުރެ އެކަކު (ހަނދާންނެތިވެ) މަގުއޮޅިދާނެ ކަމަށްޓައެވެ. ދެން، އެހިނދު އެ ދެ އަންހެނުންކުރެ އެކަކު (ހަނދާންނެތިވެ) މަގުއޮޅިދާނެ ކަމަށްޓަކައެވެ. ދެން، އެހިނދު އެ ދެ އަންހެނުންކުރެ އެކަކަށް، އަނެކަކު (އެކަކުން) ހަނދާންކޮށް ދިނުމަށްޓަކައެވެ. އަދި، ހެކިންނަށް ގޮވައިލެވި ހިނދަކު އެއުރެން (އެކަމުން) މަނާވެ ނުގަންނާހުށިކަމެވެ! އަދި (އެ ދަރަނި) ކުޑަކަމުގައިވިޔަސް، ނުވަތަ ބޮޑު ކަމުގައިވިޔަސް އެ ދަރަނީގެ މުއްދަތު އާ ހަމައަށް ލިޔުމަށް، ތިޔަބައިމީހުން ފޫހިނުވާހުށިކަމެވެ! އެގޮތަށް ލިޔުމުން، ﷲ ގެ ހަޟްރަތުގައި އަދުލުވެރިކަން ބޮޑެވެ. އަދި، ހެކި ދިނުމަށް ސީދާކަން ބޮޑެވެ. އަދި، ތިޔަބައިމީހުންނަށް ޝައްކުނުވުމަށް ގާތްކަން ބޮޑުވެސްވެއެވެ. ތިޔަބައިމީހުންގެ މެދުގައި، ވަގުތުން ހިނގާ ވިޔަފާރިއެއްކަމުގައި ވުމުން މެނުވީއެވެ. ފަހެ، ތިޔަބައިމީހުން އެ ވިޔަފާރި ނުލިޔުމުގައި ތިޔަބައިމީހުންގެ މައްޗަށް ކުށެއް ނުވެއެވެ. އަދި، ތިޔަބައިމީހުން ވިޔަފާރިއެއް ކޮށްފިނަމަ، ތިޔަބައިމީހުން ހެކިކުރާހުށިކަމެވެ! އަދި، ލިޔާ މީހާއަށްވެސް އަދި ހެކިދޭ މީހާއަށްވެސް ގެއްލުމެއް ނުދޭހުށިކަމެވެ! (ނުވަތަ، އެ ދެމީހުންނަށްވެސް ގެއްލުމެއްދިނުން ނުވާނެކަމެކެވެ.) ތިޔަބައިމީހުން (ނަހީ ނަހީކުރެއްވި ކަންތައް) ކުރިނަމަ، ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، އެއީ، ތިޔަބައިމީހުންގެ ދީނުގައިވާ (ނުކިޔަމަންތެރި) ފާސިގު ކަމެކެވެ. ތިޔަބައިމީހުން، ﷲ އަށް ތަޤްވާވެރިވާހުށިކަމެވެ! ﷲ، ތިޔަބައިމީހުންނަށް އުނގަންނައިދެއްވައެވެ. ﷲ އީ، ކޮންމެ ކަމެއް މޮޅަށް ދަނެވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެއެވެ.

وَإِن كُنتُمْ عَلَى سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُواْ كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَّقْبُوضَةٌ فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُم بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ أَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللّهَ رَبَّهُ وَلاَ تَكْتُمُواْ الشَّهَادَةَ وَمَن يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آثِمٌ قَلْبُهُ وَاللّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ (އަލްބަޤަރާ ސޫރަތުގެ 283 ވަނަ އާޔަތް، 2:283)

މާނަ: ތިޔަބައިމީހުން (ދަރަނީގެ މުއާމަލާތެއް ކުރާހިނދު) ދަތުރެއްގެމަތީގައިވެފައިވައި ލިޔާނެ މީހަކު ތިޔަބައިމީހުންނަށް ނުލިބުންނަމަ، ފަހެ، އަތުގައި ބަހައްޓާ ރަހުނެއް ހިފާހުށިކަމެވެ! ފަހެ، ތިޔަބައިމީހުން ނުލިބުންނަމަ، ފަހެ، އަތުގައި ބަހައްޓާ ރަހުނެއް ހިފާހުށިކަމެވެ! ފަހެ، ތިޔަބައިމީހުންކުރެ އެކަކު އަނެކަކަށް އަމާނާތެއް ހަވާލުކޮށްފިނަމަ، ފަހެ، އެ އަމާނާތް ހަވާލުކުރެވުނު މީހާ، އޭނާގެ އަމާނާތް އަދާކުރާހުށިކަމެވެ! އަދި، އޭނާގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ކަމުގައިވާ ﷲ އަށް، އޭނާ ތަޤްވާވެރިވާހުށިކަމެވެ! އަދި ތިޔަބައިމީހުން ހެކިބަސް ވަންހަނާ ނުކުރާހުށިކަމެވެ! އެކަން ވަންހަނާކުރާ މީހާ (ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، އޭނާގެ ހިތް ފާފަވެރިވެގެންވާ މީހެކެވެ. ﷲ އީ، ތިޔަބައިމީހުންކުރާ ކަންތައް މޮޅަށް ދަނެވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެއެވެ.

ސާބިތުކުރުމުގެ ވަސީލަތެއްގެ ގޮތުގައި ކިތާބީ ހެކި ބޭނުންކުރުމާ މެދު ފިޤުހުވެރިންގެ މެދުގައި، ޚާއްސަކޮށް އިހުގެ ފިޤުހުވެރިންގެ މެދުގައި ހިލާފު އުފެދިފައިވެއެވެ. އިހުގެ ފިޤުހުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވަނީ އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި ކިތާބީ ހެކީގެ ދައުރަކީ ވަރަށް ހަނި ދައުރެއް ކަމަށާއި ޝަހާދަތުގެ (މުސްތަނަދުތަކުގެ) ދައުރަކީ ހަމައެކަނި ހެކިވެރިންނާއި ވަސީލަތްތަކުންގެ ހަނދާންތަކުގެ ގޮތުގައި ބޭނުންކުރުމެވެ. އެބަހީ، އިހުގެ ފިޤުހުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވަނީ ޝަރީޢަތުގައި ހިމެނޭ ކަންކަން ހަނދާނުން ހިތައިދި އެކަކު (1) ދެ ހެކިންގެ ހެކިބަހުން (އަނގަބަހުން) ކަނޑައެޅޭ ނިންމުމަށް، ނުވަތަ (2) އަނެއް އުސޫލުގެ

އިޢުތިރާފުން އެކަން ކަށަވަރުވާނަމަ، ނުވަތަ (3) ތަޙުޤީޤުގެ ރަސްމީ ފަރާތަކުން އެ ޤަރީނާއެއްގެ ސައްޙަކަން ކަށަވަރުކުރެ ނުކުރެވޭ ނަމަ، އޭގެ ޙުއްޖަތައް ހަމައެކަނި އެ ޤަރީނާއިންގެ މައްޗަށް ބިނާވެ ހުކުމް ނުކުރެވޭނެ ކަމަށެވެ. މިއީ އަސްލަކީ ބިން ޢައިނީ ތަޢާރުޟް ފަދަ ޝާފިޢީ މަޛްހަބުގެ އިޖުތިހާދީ ގޮތެއްގެ ތަޢާރުޟެވެ.[338]

އާދަކާދަ ބަލަހައްޓާ އެކިއެކި މުޢާމަލާތްތަކުގައި ތަކާޒާ ކުރުމަށް ޤަރީނާތަކުގެ ބޭނުންކުރުން އިސްލާމީ ސަބަބުންނާއި ޝަރީޢަތުން ނިންމުމަށް ފިޤުހީ ޤަވާޢިދުން އިސްލާމީ ނަޒަރީ އަދިހުރެ ހަރުގެ ތަޢާރުޟް ދޭހާ އެކިއެކި ތަޢާޒަތައް ތަޙުޤީޤުގެ ފާހަގަކުރެވުނު ޤާނޫނީ ޚިޔާލުތައް ފިޤުހީ ބަލައިލާއިރު ހަމަހަމަ ކަމާއި ޙައްޤުވެރިވުން (މިސާލަކަށް ކައިވެނިކުރި ވަރި ދަރިފުޅުގެ ކުރިން ޖާބިތުވުމުގެ) ބާރުލުމާއި ވާޖިބުތައް ޢާއިލީ ދަރިފުޅުގެ ކުރިން ޖާބިތުވުމުން މައިދަކު ބާޠިލުވުން ފުރަޖެހުމުގެ ނަޒަރިއްޔާ އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި ދެނެގަނެވެ. އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި ފާހަގަކުރެވެނީ ތަކްރާރުން ބެލޭ ޤަރީނާ ފުދުނު ކަމަށެވެ. މިސާލެއްގެ ގޮތުން، އިބްނު ޤައްޔިމް ވިދާޅުވެފައިވަނީ "މި ޢަމަލަކީ އަހަރެން ބައިވެރިވިފައިވާ ޢަމަލެއް ނޫނެވެ" ބުނުމުން ޖާބިތުވާ ދަޢުވާގެ އިޙުތިމާލެވެ. އަދި މި ބަޔާނުގައިވާ ޤަރީނާތަކުގެ ބިނާކޮށްފިނަމަ ފިޤުހުވެރިންގެ ތަފްސީރުތަކުގެ އިސްތިޛްމާރު ޤަޟިއްޔާގެ ބޭނުންވާ ޙުކުމަކަށް ޤާނޫނަކުގެ ނިމުމަކަށް ނުފެންނަމަށެވެ.[339] އަދި އިބްނު ތައިމިއްޔާ ބުނާ ޤަރީނާ ޙުއްޖަތް ގޮތުގައި ބަލައިގަންނާނެ ނިޒާމެއް ޤާނޫނީ ގޮތުން ބާރުގަދަ ކަމަށެވެ.[340]

އަންނަނިވި ގޮތަށް ބައިބައި ކޮށްލެވޭ ޤަރީނާ ދާއިރާގެ ފިޤުހީ ތަޢާރުޟްތައް ގޮތަކަށް ބަޔާންކޮށްފައިވެއެވެ.[341]

(1) ސަބަބު ޤަރީނާގެ އަސާސް ބަދަލު ވާ ކަމުގެ ބައެއް ޤަރީނާ.

(2) ޤާނޫނީ ގޮތުން މަޤުބޫލު ވާ ކަމަށް ސާބިތުވާ ޤަރީނާ.

(3) ޢާއްމު އަދި ޚާއްޞަ ތަޢާރުޟްވާ ޤަރީނާ.

1. ސަބަބު ޤަރީނާގެ އަސާސް ބަދަލު ވާ ކަމުގެ ބައެއް ޤަރީނާ

ތަޢާރުޟުގެ މައްސަލަތަކުގައި ޤަރީނާގެ މައްސަލަތަކުގައި ޙުކުމުގެ ބައެއް ޤަރީނާ ބޭނުން ކުރެވިފައިވެއެވެ.[342] ޤަރީނާގެ ސަބަބު ޤާނޫނުގެ ސާބިތުކުރުމުގެ އަސާސް ކަމަށް ޝަރީޢަތުގެ ބައެއް ބޭނުންކުރެވޭ ޝަރީޢަތުން ބޭނުންކޮށްފައިވެއެވެ. އެއް ހުއްޖަތުގެ ބައެއް ޤަރީނާ ބައިވެރިވާ ބައެއް ހުއްޖަތްތަކުގެ ބައެއް ޤަރީނާ ބޭނުންކުރެވޭ ފިޤުހުވެރިން މީގެތެރޭގައި ޤަރީނާ ޤަބޫލުކުރެއެވެ. ދެން އެހެން ޤަރީނާ ޤަބޫލުކުރެވިދާނެއެވެ.

---

[338] KAPTEIN, NICO. "Sayyid 'Uthmân on the Legal Validity of Documentary Evidence." *Bijdragen Tot De Taal-, Land- En Volkenkunde* 153, no. 1 (1997): 85-102. Accessed June 11, 2020. www.jstor.org/stable/27864812.

[339] **Ibid.**

[340] Baber Johansen, "Signs as Evidence: The Doctrine of Ibn Taymiyya (1263-1328) and Ibn Qayyim al-Jawziyya (d.1351) on Proof", Islamic Law and Society, v.9, n.2 (2002), pp.188-90, citing Ibn Qayyim, Turuq al Hikmiya fi al-Siyasa al Sharia.

[341] Saedon A. Othman, *Introduction to Islamic Law of Evidence*, The Open Press (M) Sdn Bhd (2003, Mahmud Kuala Lumpur), 141.

[342] Saedon A. Othman, *Introduction to Islamic Law of Evidence*, The Open Press (M) Sdn Bhd (2003, Mahmud .141Kuala Lumpur),

ހެކިވެރިޔަކު ކަމުގައިވާނަމަ، އެ ޑޮކިއުމަންޓް ސާބިތުވާނީ އަދުލުވެރި އެހެން ދެ ފިރިހެނުންގެ ހެކިބަހުންނެވެ. ބައެއް ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާގޮތުގައި މީހެއްގެ އަތްގައި އެމީހަކު ސޮއިކޮށްފައިވާ ލިޔުމެއް ވަނިކޮށް ދެ ހެކިވެރިޔަކަށް އެ ލިޔުން ދުށިފައިވަނިކޮށް އެ ލިޔުން ގެއްލިފައިވާނަމަ، އެ ލިޔުމުގައި އެކުލެވިގެންވާ ތަކެތި އެ ދެ ހެކިންނަށް ހިތަށް އެނގޭ ނަމަ އަދި އެ ކަމުގެ މައްޗަށް އެމީހުންނަށް ޔަޤީންކަން އޮތް ނަމަ، އެ ލިޔުމުގައިވާ ކަންކަން އެމީހުންގެ ސާބިތުކުރެވޭނެއެވެ. ނަމަވެސް އަނެއްބައި ޢިލްމުވެރިން ޑޮކިއުމަންޓްގައި އެކުލެވިގެންވާ ކަންކަން ސާބިތުކުރުމަށް އެކަނި ހެކިންގެ ހެކިބަސް ގަބޫލުކުރަން އިއުތިރާޟު ކުރެއެވެ.[343]

2. ގެއްލިފައިވާ ނުވަތަ މަރުވެފައިވާ މީހާ ސޮއިކޮށްފައިވާ ޑޮކިއުމަންޓް

ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި މަރުވެފައިވާ ނުވަތަ ގެއްލިފައިވާ މީހާ ސޮއިކޮށްފައިވާ ލިޔުމެއްގެ ސައްޙަކަން ސާބިތުކުރުމަށް އަންހެން އަދި ފިރިހެނުން ދެ ހެކިބަސް ގަބޫލުކުރެވޭނެއެވެ.[344]

3. މީހަކު އަމިއްލައަށް ތައްޔާރުކޮށްފައިވާ ޑޮކިއުމަންޓް

މީހަކު އަމިއްލައަށް ތައްޔާރުކޮށްފައިވާ ލިޔުމަކާބެހޭ ގޮތުން އެމީހަކު އަމިއްލައަށް ދޭ ހެކިބަސް ގަބޫލުކުރެވޭނެއެވެ. އެހެނީ އެއީ ހެކިބަސް ބުނާފަރާތް އެނގޭ އިންސާނާ އަނގަބަހުން ހުށަހަޅާ ކަންކަން ދައުވާކުރާ ފަރާތުން ކަމަކަށް ވާތީ އެކަމުގެ ތެދު ދޮގު ނުދިންނަމަވެސް އެކަންކަން ޤާނޫނާއި ހުއްޖަތުން އެނގޭނީއެވެ.[345]

މީހަކަށް ހައްޤެއް ލިބިގެންވާ ކަމަށް ބަޔާންކުރާ ޑޮކިއުމަންޓެއް ސައްހަ ޑޮކިއުމަންޓެއް ނޫންކަމަށް އެ ހައްދު ބަލައިގަތުމުގެ ކުރިން އެ ކަމުގެ ތެދު ބަޔާންކުރުމަށް އެ ޑޮކިއުމަންޓާއި ހަވާލާދީ ދައުވާއެއް ކުރެވިދާނެއެވެ. އެ ޑޮކިއުމަންޓްގެ ތެދުވެރިކަމުގެ ބޭނުމަށް ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާ ގޮތުން ޑޮކިއުމަންޓްގެ ތަފާސީލު ސާބިތުކުރުމަށް ހެކިން ބޭނުންވާނެއެވެ.[346]

އިމާމު އަބޫޙަނީފާ ވިދާޅުވަނީ ދައުލަތުގެ ފިރިޢައުނާ (ހަލީފާ ނުވަތަ ގާޒީ) ގެ ސިއްކަ ޖަހައި ތައްޔާރުކުރާ ޚަބަރު ދަޢުވާ ބަލައިގަތުމަށް ސަބަބު ލިބެނީ ހެކިންގެ ބަސް ގަބޫލުކުރެވޭ ގޮތުގައެވެ. ނަމަވެސް ހައްޤުގެ މައްސަލައިގައި އެކަނި ވިދުން ސައްޙަކަމަށް ކަމުގައި އެކަން ވިދާޅުވެފައެވެ، އިމާމު އަބޫޙަނީފާ ވިދާޅުވެފައިވާ ހައްޤުގެ މައްސަލައިގައިވެސް ހުކުމްގެ މައްސަލައިގައި ހަމަޖެހިފައިވާ (ޙ.އ) ސަލަހައްދުމެއްގެ ގޮފިންލިބުނު ވިސްނުމާފައިވާ ކަމަށެވެ.[347] އިމާމް އަބޫޙަނީފާގެ ޝަރުޢީ ގޮސްތު މަޖިލި ގޮސްތުންނަ މަތިގެ މައްސަލައިގައިވެސް ހައްޤު ހަ ބޭނުންކުރުވާނެ ކަމަށެވެ. އިމާމް އަބޫޙަނީފާގެ ގޮތުގައިން އަލި ސަބަބުން،

---

[343] Ibid.

[344] Ibid.

[345] Ibid.

[346] Ibid.

[347] Ibid.

ޢަބްދުﷲ ބިން ބުރައިދާ، ޢަލީ ބިން އުބައިދާ، ޢައްބާސް ބިން މަސްޢޫދު، ބިލާލް ބިން އަބޫ ބުރުދާ ވެސް ވިދާޅުވެފައިވަނީ ގާޟީއަކު ސިއްކަ ޖަހާފައިވާ ސިޖިއްލަކީ އިތުބާރު ހުއްޖަތުގެ ހައިބަތާ ނުލައި ސަމާލުކަން ހިފަން ޖާއިޒުވާނެކަމަށެވެ. އަދި އުޅޭ ތިޔާގައި އުފެއްދެވިގައި ސަލާމަތުން ތިމާގެއަރިހުގައި މިހާރު ބުނާނަމަ، އެކަން ސާބިތުކުރުމަށްދިނުމަށް އެހެނަސް ބުނާ މިހާރުގެ ޖާއިޒުވާނެއެވެ.[348]

އިސްމާޢީލް ޢަބްދުލް ހަމީދު ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް[349]

މި ގަޟިއްޔާގައި އިސްތިއުނާފުކުރާ ފަރާތުން ބުނެފައިވަނީ ދަށު ކޯޓުގެ ހުކުމުގެ ޖިނާއީ ކޯޓުތަކާބެހޭ ޤާނޫނުގެ 56 ވަނަ މާއްދާއާ ޚިލާފުވާގޮތަށް އެއީ ތިމާގެ ހުކުމުގައި ކަމުގައިވާތީވެ އެއީ އެ މައްސަލަ އަމަލުކުރަން ސައްތައިން ނުކުރެވޭ ކަމަށެވެ. މި ނުކުތާއާ ބެހޭ ގޮތުން ހައިކޯޓުން ބަޔާންކުރެއްވީ ކަމަށް ހުކުމުގެ ދިވެހި ޤާނޫނުން ނުވަތަ ބޭރުން ކޯޓުތަކުގެ ޝަރުޢީ އުސޫލުން ލިބިދޭ އިޚްތިޔާރެއް އެ ކޯޓަކަށް ސިޔާސަތު ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ ފަރާތުން ކޯޓަށް ހުށަހެޅި ހެކިބަސް ބަލައިގަނެވޭނީ އެކަމަށް އިޢުތިރާޟުކުރާ ފަރާތް، އެ ހެކިބަސް ކޯޓުތަކާބެހޭ ޤާނޫނުގެ 56 ވަނަ މާއްދާއާ ހިލާފު ސަލާމަތް ނުވާ ހެކިބަހެއް ކަމަށް ބުނާނަމަ އެކަން ސާބިތު ކުރަންވާނެ ކަމަށެވެ.

އިމާމް އަލްބާޖީ، ބަޔާން އަލްބަސްރީ، އަދި އަދި ގާޒީ ވިޔަފާރިވެރިން ޕްރޮސިކިއުޓަރޖެނެރަލްގެ ހިނގާ ކަންކަން ފުރިހަމަކުރުމުގައި އެ ފަދަ ޕްރޮސިކިއުޓަރަކު ހިފެހެއްޓި މަޤާމަށް ހަމަޖެހިފައިވާ ދަރަޖައިގެ ކަންތައްތަކެވެ. އެހެން ބޭފުޅުން އަހަރެމެންގެ ނުފޫޒު ބޭރުގައި ކޯޓުތަކުގެ މަރުތަބާ ބަލައިގަތުމަށް ނިސްބަތްވާ ކަމަށެވެ.[350] މިކަންކަމުން އެނގެނީ ހުރިހާ ބާވަތެއްގެ މައްސަލަތަކުގެ ކޮންމެ ހިސާބަކަށް ދިޔަޔަސް ދިފާޢުގެ އުސޫލުތަކަށް އިމާމް އަލްބާޖީ ފުރަބަނދަރުވެވިފައިވާ ކަމެވެ.

އިމާމް އަބޫޙަނީފާގެ އަރިހުން އިސްމާޢީލް ބިން އިބްރާހީމް ސުވާލު ކުރެއްވިފައިވާ ބާރަށް ފެތޭ ހިސާބެއްގެ ގާޟީއެއް ކޯޓުގެ ރިކޯޑުތަކުން ދެކެވުން ހޯދިފައިވާ ކަމާއި ވީ ކަރުދާސް އެކަތި ބެހޭގޮތުން ގާޟީއަކަށް އެ ލިޔުމުގެ ބަޔާނުގައި ހުރިކަން ވެސް ބޭނުމަކަށް ތިންވަނަ އަށް ވަސީލަތެއްގެ ގޮތުގައި ބޭނުން ނުކުރެވޭ ކަމެވެ. އިމާމް އަބޫޙަނީފާ އަށް ސުވާލުގެ ޖަވާބުގައި ވިދާޅުވެފައިވަނީ ކޮންމެ އެހެން ސިޓީތަކެއް، އެ ވަސީލަތްތަކުގެ ގޮތުގައި އެކުލެވިގެންވާ ކަންކަން ރިޢާޔަތްކުރަން ވާނެ ކަމަށެވެ.[351] މިއީން އެނގެނީ ޕްރޮސިކިއުޓަރގެ ސިޔާސަތުތަކުގެ ވަކިކޮށް ޕްރޮސިކިއުޓަރގެ އެކުލެވޭ ކަންކަން ސިޔާސަތުތަކުގެ މުހިންމު ކަމެވެ. އަދި ފުރިހަމަކުރުމުގައިވާ ކަންކަން ސިޔާސަތުކުރަން ހެކިތަކުގެ މައްސަލަ ބަލައިގަނެވޭ ކަމެވެ. އަދި އެ ޕްރޮސިކިއުޓަރ ދަރުމަވަންތަވާ ފެންވަރު ގާއިމްކުރުމަށް ރަނގަޅު ބާރުއަޅައިދިނުމުން ވެސް ކަންކަން ކަމެވެ.

Ibid. [348]

2011/HC-A/233 [349]

Ibid. [350]

Ibid. [351]

އިމާމް އަހްމަދު ވިދާޅުވާ ގޮތުން ޕޯޗުގީޒުންގެ ސަރުކާރުން ސާބިތުކޮށްދިނުމުގެ ނަމަ އެ ޕޯޗުގީޒުންގެ ސަރުކާރު ހުކުމުގެ ގޮތުގައި ބަލައިގަންނަވާފައެވެ.[352] އަދި ސުލްޠާނުގެ މަރުކަޒުގައި އެ ޕޯޗުގީޒުންގެ އިދާރާ ނިޒާމް ނުވަތަ ސުލްޠާނު އެއްވެސް ފަރާތަކުން ސުލްޠާނު އެޖަމާއަތަކާ ވިއްދާގެ ސަރުކާރުން ކަރަތަޕުކުރަމުންދިޔައި އެކަށީގެންވާ ފިޔަވަޅު އެޅުމަށް ކޮޗީން ފިޔަވަޅުތަކެއް އެޅިއެވެ. މިކަމާމެދު ގޮތުން އިބްނު ގައްދިމް އަންނަނިވި މުއުމިން ދިއްލާލުއިފައެވެ: "ގަ ޖަނަވާރުއްގައި "ފަޅު" ނުވަތަ "ސަދަގާތް" މިހެން ދިނު ފަރަގަޖާހައިވާ ނަމަ، އެ ފަރަގައަށް ރިޔާއަތްކުރަން ގާތް ހުރުމް ކުރަން ހުއްދަވޭ؟ ޖަވާބަކީ، އާނ، އެކެވެ. އެގޮތަށް އެ ހުކުމުގެ މައްސަލަ ރިޔާއަތްކުރަންގެން ގާތް ހުރުމް ކުރަނީއެވެ." މިއީ މިކަމުގައި އިމާމް މާލިކުގެ ރައްޔިތުފެށް ފެއްދެވެ.[353] އެ ބާވަތުގެ ފަރަގަ ތެދުވުމާއި ނުފުދުގައިވެސް ޝަރީޢަތް ހުކުމްރައްޔަތު ދީގެހުންނާއި ތެދުބުނުމާ ދެމުދު ޝަރީޢަތް މިންވަރުގެ އިސްތިމާލުކެވެ.

ކިތާބު ހައްލާބޭ ގޮތުން މަޖުމޫގައި ގަވާއިދުތަކެއް ހިމަނާފައިވެއެވެ. އެއީ މާއްދާ 69، 1606، 1607، އަދި 1608 އެވެ.

ކޮޗީގައި ޕޯޗުގީޒުން ސާބިތުކޮށްދިނުން

މަތީގައި ބަޔާންކުރި ޝަރުޢީ އުސޫލުތަކަށް ބަލާއިރު، ހަސަނަކީ ދަރުމަ ސާބިތުކުރުމުގެ ކަމުގައި ރިޔާއި ހައްލާބޭގެ ގޮތުގައި ޕޯޗުގީޒުންގެ (މުސްތަޤިއްލު) ހުރަހަކާނަމަ، މި ޤަވާޢިދު އެހެން ބައިތަކުގައި ބަޔާންކުރެވިފައިވާ ހުކުމް ސަރުކާރުތަކުގެ ރަހަމަތްތެރި ޝަރުތުތަކުގެ އިތުރުން، މައިގަނޑު ދެ ޝަރުތެއް ފުރިހަމަވާން ޖެހެއެވެ. އެއީ:

(1) އެ ޕޯޗުގީޒުންގަޔަށް ހިފޭނެ ކަންކަން ސާބިތުކުރުން.
(2) އެ ޕޯޗުގީޒުންގައި ސޯލްޖަރުކޮށްފައިވާ ސަރުކާރުގެން ކަން ސާބިތުކުރުން.

މަތީގައި ބަޔާންކުރެވުނު ދެ ޝަރުތު ކަނޑައެޅިފައި އޮތީ ހަމައެކަނި މިހެން ނުވަތަ ބަދަލު ތިން ސޯލްޖަރުކުރުމާ ފިޔަވަޅުތައް ނިސްބަތްކުރެވިފައެވެ. މި ޤަވާޢިދު ހައްލާބޭ ގާނޫނުތަކުގައި ޕޯޗުގީޒުން މަސްޢޫލުކުރުމަށް އިއަދުވުރު ފުރާ މަސައްކަތް ދެކޮޅަށް ކަމަށްވާތީ، އެކި އެކިބަޔަތުގެ ޕޯޗުގީޒުންގެ ފުރުޞަތު، އެ ޕޯޗުގީޒުންގެ ސަރުކާރު ހައްލާބޭގެ ގޮތުގައި ކޮޗީން ބަލައިގަންނަވާފައެއް އެއްޗެއްވެސް ބަދަލުކޮށް ވަކި ޝަރުޢީގޮތް ކަނޑައެޅިފައިވެއެވެ.

ކުރީ ޒަމާނުގައި ޕޯޗުގީޒުން ކަމުގައި ބެލެވުނީ ކަނޑުދާރާ ތަކުރާރު އާއި ގަބޫލު ހިމާޔަތް ޖަނަވާރުގެ ހަން ފަދަ

ތަކެތީގައި ދިރުފައި ހުނަނަ ދިރުމަކެވެ. މިޒަމާނުގެ ގާނޫނީ ނިޒާމުގައި ޕޯޗުގީޒުންގެ މައްޗަށް ވިސްނުމަށް އެ މައުލޫމާތު ފުރަތަމަ

---

[352] Ibid.
[353] Ibid.

ކޮންމެ އެއްޗެކެވެ. އޭގެ ތެރޭގައި ކަރުދާހުގައި ލިޔެފައި ހުންނަ ލިޔުމާއި، ނޯޓާއި، މެޕާއި، ޕްލޭނާއި، ކުރެހުމާއި، ފޮޓޯއާއި، ގްރާފާއި، ޑިސްކާއި، ޓޭޕާއި، ސައުންޑްޓްރެކާއި، ފިލްމާއި، ނެގެޓިވާއި، އަދި ވީޑިއޯއާއި ނަންބަރުތަކާއި މައުލޫމާތު ކޮމްޕިއުޓަރުގައި ރައްކާކޮށްފައިވާ ގޮތް ހިމެނެއެވެ.

1. ޑޮކިއުމަންޓުގައި ހިމެނޭ ކަންކަން ސާބިތުކުރުން

ޑޮކިއުމަންޓުގައި ހިމެނޭ ކަންކަން ސާބިތުކުރެވޭނީ އެ ޑޮކިއުމަންޓުގެ އަސްލު ހުށަހަޅައިގެންނެވެ. ނުވަތަ އެ ޑޮކިއުމަންޓުގެ އަސްލު ވުޖޫދުގައި އޮތް ނަމަވެސް ނުވަތަ ނެތް ނަމަވެސް ކޮޕީން ގަބޫލުކުރާ ގޮތަކަށް އެ ޑޮކިއުމަންޓުގެ ނުވަތަ އެ ޑޮކިއުމަންޓުގެ ކާބަނު ބައިގެ ކޮޕީއެއް އަސްލާ އެއްގޮތް ކޮޕީއެއްކަން ތަސްދީގުކޮށްފައިވާ ކޮޕީއަކުންނެވެ. މިސާލަކަށް މައިކްރޯ ފިލްމްކޮށްގައިވާ ޑޮކިއުމަންޓެއް ނުވަތަ އެ ޑޮކިއުމަންޓުގެ ބައެއް ޕްރިންޓުކޮށްގެން ހަދާފައިވާ ކޮޕީއެއް ކޮޕީން ގަބޫލުކުރާ ކޮޕީއެއްގެ އަސްލާ އެއްގޮތް ކޮޕީއެއް ކަމަށް ބަލާނެ ގޮތަކަށް ޑޮކިއުމަންޓުގައިވާ ކަންކަން އެހެން ސާބިތުކުރެވިދާނެއެވެ. ހަމައެއާއެކު، ދައުލަތުގެ ރަސްމީ އިދާރާއަކުން ދޫކުރާ ލިޔުމެއް ކޮޕީއެއް ކަމަށް ބަލާ ކަމަށް ހަމައެކަނި ސިޓީއެއް ހުށަހަޅަންވާނެއެވެ.

އިސްމާއިލް އަބްދުލް ހަމީދު ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް[354]

މި ޤަޟިއްޔާގައި ހައިކޯޓުން ކުރި ހުކުމުގައި ބުނެފައިވަނީ އެންޓި ކޮރަޕްޝަން ކޮމިޝަނުގެ މެންބަރުންގެ ތެރެއިން އަދި ރަޝީދު އާއި އަބްދުﷲ އާދަމް އާއި ހަސަން ލުތުފީ ޝަރީޢަތަށް ހާޒިރުކޮށް ސުވާލުކުރަން ބޭނުންވިޔަސް މި މައްސަލައިގައި ކޮންމެފަހަރަކު ތަޙުޤީޤަށް އެންޓިކޮރަޕްޝަން ކޮމިޝަނުން ކޮށްފައިވާ ތަޙުޤީޤުގެ ދޫނުކަން ޝަރީޢަތުން ސާބިތުކުރުމަށް ދީނުމަށް ކަމަށް އިސްތިއުނާފުކުރި ފަރާތުން ހައިކޯޓުގެ ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި ބުނެފައިވަނީ، ކޮންމެ ކަމަކީ ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހަކުން ހުށަހެޅި ޤަރާރުތަކުން ހުށަހެޅޭ ހުށަހަޅާ ކަމަކަށް ބަލައިގެން ސާބިތުކުރާ ކަމެއް ނޫންކަން ހެއްކާބެހޭ އުސޫލުތަކުންނާއި ސާބިތުކުރުމުގެ އޮންނަ މަބްދައުތަކުން އެނގޭ ކަމަށެވެ. އިތުރަށް ހައިކޯޓުން މި ނުކުތާއާ ބެހޭގޮތުން ބުނެފައިވަނީ ކަމަކާ ގުޅޭގޮތުން ރަސްމީ އިދާރާއަކުން ދޫކުރާ ރަސްމީ ލިޔުމަކީ ކަން ހިނގި ގޮތުގެ ހެއްކެއް ކަމުގައި ބެލެވޭނެ އެއްޗެއް ކަމަށާއި، އެހެންކަމުން މި މައްސަލައަކީ އެންޓިކޮރަޕްޝަން ކޮމިޝަނުން ބަލަން ނިންމާފައިވާ މައްސަލައެއް ކަމާއި އަދި މައްސަލަ ބެލުމަށް ނިންމި އެ މައްސަލައިގައި ދައުލަތުން އެންޓިކޮރަޕްޝަން ކޮމިޝަނުން ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ އޮފީހަށް ފޮނުވުމަށް ނިންމާފައިވާކަން އެންޓިކޮރަޕްޝަން ކޮމިޝަނުގެ ސިޓީއިންނާއި ތަޙުޤީޤުގެ ރިޕޯޓުން އެނގޭ ކަމަށާއި، ތަހުގީގު ކޮމިޝަނުން ސާބިތުކޮށްދިނުމަށް ސާބިތުވާ ގޮތް ނޫން އެހެން ގޮތަކަށް ސާބިތުކުރުމަށް، ހަމައެކަނި ދަޢުވާ ކަމަށް ފުރިހަމަކަން ކަމަށްވާތީ އިސްތިއުނާފުކުރި ފަރާތުން ހުށަހެޅީ ގޮތުގައި ޤަރާރުކުރުމަށް އެދިފައިވާ އެންޓި ކޮރަޕްޝަން ކޮމިޝަނުގެ 3 މެންބަރުން ޤަރާރުކުރުން ނޫޅޭ ކަމަށެވެ.

ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހެއްކާބެހޭ ޤާނޫނު (ޤާނޫނު ނަންބަރު 24/76) ގެ 5 ވަނަ މާއްދާގައި ބުނެފައިވަނީ "ޝަރީޢަތުން ނުވަތަ ޤާނޫނުން ލިޔުމެއް އޮތުން ލާޒިމުކުރާ ކަމެއްގައި ހެކިކަމުގައި ބަލާނީ ހަމަ އެ ލިޔުމެއް" ކަމަށެވެ. "ނަމަވެސް އެ

---

[354] 2011/HC-A/233

ލިޔުމުގެ ނުތޮސީ ގަބޫލުކުރެވޭ ގޮތަށް އެކަށައަޅާފައިވާ ސަރުކާރުގެ ރަސްމީ ރިކޯޑެއްގައި ސާބިތުވާ ކަމަށް ބަލާ ބޭނުންކޮށްގެން އެ ކަން ގަބޫލު ކުރެވޭނެއެވެ."

- އަސާސީ ހެކި

ޑޮކިއުމަންޓުގެ އަސްލުގެ އިތުރުން އެ ޑޮކިއުމަންޓެއްގައި ހިމެނޭ ކަންކަން ދޭން ސާބިތުކުރުމަށް ބޭނުންކުރެވިދާނެ މަގުބޫލު ވަސީލަތްތަކަކީ ރަސްމީ އިދާރާތަކުގައި ފައިލުކުރެވިފައިވާ ޑޮކިއުމަންޓުތަކުގެ ކޮޕީ ތަކުންނާއި އެ ޑޮކިއުމަންޓުގައިވާ ކަންކަމަށް އަނެއް ޚަސްމުގެ ފަރާތުން އިއުތިރާފުވުމުންނެވެ. މި ގޮތުން ވަސީލަތް ވެސް ބެލެވޭނީ ޑޮކިއުމަންޓެއްގައިވާ ކަންކަން ސާބިތުކުރުމުގެ އަސާސީ ހެކި ކަމުގައެވެ. ނަމަވެސް މިދޭ ހެކިއިން އެންމެ ރަނގަޅީ ހަމަ އެ ޑޮކިއުމަންޓުގެ އަސްލެވެ.

އާންމު ގޮތެއްގައި ޑޮކިއުމަންޓެއްގައި އަސްލަކީ ކޮބައިކަން ވަކިކުރުމަކީ ފަސޭހަކަމެއް ކަމުގައިވިޔަސް، ބައެއް ފަހަރު ޑޮކިއުމަންޓުގެ އަސްލަކީ ކޮބައިކަން ކަނޑައެޅުން ދަތިވެއެވެ. ޑޮކިއުމަންޓުގެ ދެ އަސްލު ހަދާފައިވާނަމަ އެއިން ކޮންމެ އެއްޗަކީވެސް ޑޮކިއުމަންޓުގެ އަސްލެވެ. އެހެންކަމުން ކޮންޕިއުޓަރުން ބައިވަރުން އެއް އަސްލަކަށް ވުރެ ގިނަ އަސްލު ހަދައި އެއިން ކޮންމެ މީހެއްގެ އަތުގައި އަސްލުގެ ބާވަތުގައިވާނަމަ އެއިން ކޮންމެ އެއްޗަކީވެސް އަސްލެކެވެ. ނަމަވެސް އެ އަސްލުން ހަދައިފައިވާ ފޮޓޯކޮޕީ ފަދަ ތަކެއްޗަކީ އެ ޑޮކިއުމަންޓުގެ ސޮފްޓްކޮޕީގައިވާ މެދުން ސޮފްޓްކޮޕީއާ އެއްގޮތަށް ކޮޕީކުރެވިފައި ހުރި އެއްޗެއް ކަމަށް ބަލަނީ. އެ ޑޮކިއުމަންޓުގެ ކޮޕީއެއްގެ ގޮތުގައި ވަކިވަކިން ބަލައިގަނެވޭ ސޮފްޓްކޮޕީއާ، އަސްލެއްކަމަށް ބެލެވޭ އެ ޑޮކިއުމަންޓެއް އެއްގޮތް ކަމަށް ބެލެވޭނީ ސޮފްޓްކޮޕީގެ އަސްލެވެ.

ޕްރައިވެޓް ޑޮކިއުމަންޓެއް ކޮޕީގައި ސޮއިކޮށް ދަފްތަރުގެ މުއައްސަސާއެއްގައި ރަޖިސްޓްރީކޮށްފައިވާ ނަމަ ނުވަތަ އެފަދަ ރެކޯޑުތަކުގައިވާ ނަމަ، ކޮޕީން ނަމަ އެ މުއައްސަސާ އެކަން ދޭ ޑޮކިއުމަންޓުގެ ކޮޕީ އަކީ ޑޮކިއުމަންޓުގެ އަސްލެކެވެ.

މީގެ އިތުރުން ކޮޕީގައި ހިމެނެނީ ފޮޓޯސްޓެޓިކް ފަދަ ތަކެއްޗާއި އެ ޑޮކިއުމަންޓުގެ މައްސަލައެއްގެ ބާވަތުގައި ނަމަވެސް ކޮޕީއަކަށް ބެލެވޭ ތަކެއްޗެވެ.

ނަމަވެސް ޑޮކިއުމަންޓުގައި ބައިންޑުކުރެވިފައިވާ ކަމެއް އެހެން ގޮތަކުން ސާބިތުކުރުމުގައި ޑޮކިއުމަންޓުގައި ހިމެނޭ އަސްލުކަމަށް ބެލެވޭ ކޮޕީއެއް އަސްލަކަށް ބަލައި ހެކިގޮތުގައި ގަބޫލުކުރެވިދާނެއެވެ. ސިޔާސީ މުއައްސަސާއަކުން ކަށަވަރުކޮށްދީފައިވާ ކޮޕީއެއް ނަމަ ސާބިތުކުރުމުގައި ޑޮކިއުމަންޓުގެ އަސްލު ސާބިތުކުރުމަށް ބޭނުންކުރެވޭނެއެވެ.

މިސާލަކަށް، އިނގިރޭސިވިލާތުގެ އޮގަސްޓިން ވ. ޗެލިސް[355] ޤަޟިއްޔާގައި ނިންމާފައިވަނީ ޗެކުގެ ގޮތުގައި ދައްކަންޖެހޭ ފައިސާގެ މިންވަރު ޗެކުގެ އެއްބަސްވުމުގެ އަސްލު ހުށަހާގައި، އެ އެއްބަސްވުމުގެ އަސްލުގައި ބަދަލުގައި ހުށަހެޅޭ އެހެނިހެން ހެކީގެ ޒަރީޢާއިން ސާބިތުނުކުރެވޭނެ ކަމަށެވެ. ނަމަވެސް އާރް ވ. ހޯލީ ޓްރިނިޓީ ހަލް[356] ޤަޟިއްޔާގައި ނިންމާފައިވަނީ އެއްބަސްވުމުގެ އަސްލު ހުށަނޭޅިއަސް ހެކިބަހުން ޗެކުގެ އަދަދު ސާބިތުކުރެވިދާނެ ކަމަށެވެ.

ޑޮކިއުމަންޓެއްގައިވާ ކަންކަން ސާބިތުކުރެވޭނީ އެ ޑޮކިއުމަންޓުގެ އަސްލުން ކަމަށް ބަޔާންކުރާ އާންމު އުސޫލާއި އެ އުސޫލުގެ އިސްތިސްނާ ތަކާބެހޭ ގަވާއިދުތަކެއް އިނގިރޭސިވިލާތުގެ ކޯޓް އޮފް އެޕީލުން ނިންމި ސްޕްރިންގްސްޓީން ވ. ފްލޫޓް އިންޓަރނޭޝަނަލް ލިމިޓެޑް[357] ޤަޟިއްޔާއިން ރޫލާގައި މުޅިން އާ އުސޫލެއް ޤާއިމުކުރެވިފައެވެ. މި އުސޫލު ނިޔާކުރާގޮތުން މައްސަލަ ބަލާ ފަނޑިޔާރަށް ބޮޑު އިޚްތިޔާރެއް ލިބޭއެވެ. އެ އުސޫލަކީ: (1) ހުށަހަޅަންބޭނުންވާ އަސްލު ޑޮކިއުމަންޓު ލިބެން އޮތުމާއި، އަދި ހާއްސަ ހާލަތެއް ނޫންނަމަ، ސާނަވީ ހެކި ބަލައިނުގަތުމަށް ކޯޓަށް ނިންމިދާނެކަން (2) ހަޤީގަތުގައިވެސް އެ ހަސްތަކަން އެ ޑޮކިއުމަންޓުގެ އަސްލު ލިބެން ނެތުމަކީ، އަދި ހާއްސަ ހާލަތެއް ނޫންނަމަ، ސާނަވީ ހެކި ބަލައިގަތުމަށް ކޯޓަށް ނިންމިދާނެކަން، އަދި އެ ހާލަތުގައި އެ ސާނަވީ ހެއްކަށް ދޭން ބަރުދަނެއްވެސް ފަނޑިޔާރަށް ކަނޑައެޅިދާނެކަން (3) މި ބޭނުމަށް ދެ ގޮތަކަށް ނުފެތޭ ހާލަތްތަކުގައި، ޑޮކިއުމަންޓެއްގައިވާ ކަންކަން ސާބިތުކުރުން އަސާސީ ހެކީގެ ބަދަލުގައި ސާނަވީ ހެކި ހުށަހަޅަން ޤަސްދުކުރާ ފަރާތަށް ފަސޭހައިން އަސްލު ހުށަހެޅޭނެ ކަމަށްވާނަމަ، އެ ކަންކަމަށް ރިއާޔަތްކޮށް އެ ސާނަވީ ހެއްކަށް ދޭން ބަރުދަނެއް ކަނޑައަޅާނީ ކޯޓުން ކަން.

- **އިސްތިސްނާ: ސާނަވީ ހެކި**

ޕްރައިވެޓް ޑޮކިއުމަންޓްތަކަކީ ޑޮކިއުމަންޓުގައި އެކުލެވޭކަންކަން ސާނަވީ ހެކިން ސާބިތުކުރެވިދާނެ ދެ ގޮތަކަށް އެ ޑޮކިއުމަންޓުގެ އަސްލުގެ ކޮޕީއެއް ނުވަތަ ކޮޕީކުރެވިފައިވާ ކޮޕީއެއް ނުވަތަ ކޮޕީއެއްގެ ކޮޕީއެއް ހުށަހެޅުމުންނެވެ. ކޮޕީއެއް ނުވަތަ ކޮޕީއެއްގެ ކޮޕީ ހުށަހެޅުމަށްޓަކައި އެއީ އަސްލު ޑޮކިއުމަންޓުގެ ކޮޕީއެއްކަން ސާބިތުކޮށްދެވެންޖެހޭނެއެވެ.

ސްޓޭޓް ޓްރޭޑިންގ އޯގަނައިޒޭޝަން ޕީއެލްސީ ވ. ކުރިޔަރ ސަރވިސަސް ޕްރައިވެޓް ލިމިޓެޑް[358]

ސްޓޭޓް ޓްރޭޑިންގ އޯގަނައިޒޭޝަން ޕީއެލްސީ (އެސްޓީއޯ) އިން ކުރިޔަރަކަށް ދައުލަތުގެ ފައިސާ ބޮޑުގެ ބާޒާރެއް ވިއްކަން ދެމުންދާކަމީ ސްޓޭޓްޓްރޭޑިންގ އޯގަނައިޒޭޝަން ދަނޑުވެރިން ހިފާފައި ހުރިތަން ދަނޑުވެރިޔާ ފަރާތުން ދައްކަންޖެހޭ ފައިސާ ދައްކާފައި ނުވާތީ، އެ ފައިސާ ހޯދުމަށް އެސްޓީއޯ ފަރާތުން ދައުލަތް ސާބިތުކޮށްދެއްވުމަށް ދަތި ކޮށްފައިވާކަމުގެ ހުކުމަކާ ދަލީލަށް ގެނެސް ސޮއިކުރެވުނު އެސްޓީއޯއާ ދެމެދު ޔާދޭ ބަދަލުކުރުމުގެ އެއްބަސްވުމާއި، ބޮޑުވެސް ޔާދޭ ބަދަލުކުރުމުގެ މައްސަލައެއް އެސްޓީއޯ އިން ހުށަހެޅި ކަރުދާހުގެ ކޮޕީއެއް ނިސްބަތްކުރެވޭ އެސްޓީއޯ އިން މުޅި ބަދަލުކުރުމަށް ފަހު

---

[355] Augustien v Challis (1847) 1 Exch 279.

[356] R v Holy Trinity, Hull (Inhabitants) (1827) 7 B&C 611.

[357] [2001] EMLR 654, CA.

[358] 2016/HC-A/405

ދައުލަތުން ފޮނުވާފައިވާ އިންވޮއިސްތަކުގެ ކޮޕީތަކާއި ފަދަ ޑޮކިއުމަންޓްތައް ފޯމް ނަންބަރާ ގުޅޭ ފޯމް ޖަމާކޮށް ބޭސްފޮށި ޑިޕޮޒިޓް ކުރި އިންވޮއިސް ހަވާލުކުރި ޑިކްލެއަރ ސޮފްޓްވެއަރ ސިސްޓަމާއި ކާޑުގެ ބޭނުން ގަވާއިދުތަކުން އެއްވަރަށް އެސައިކުޑާ ކުރި އެސައިކުޑާ ފެއްޓީ ސޮފްޓްވެއަރގެ މަސައްކަތްކުރި މުއައްސަސާ ފުރިހަމަކުރުމެވެ.

މި މައްސަލައިގައި ސިވިލް ކޯޓުން ކުރި ހުކުމުގައި ބުނެފައިވަނީ މި ޤާނޫނުތަކުގެ ދަށުން ގެއްލިފައިވާކަން ނުވަތަ ވޫޒިރު ނުދޭ ގޮތަށް ފައިސާ އެސައިކުޑާ އަށް ސަރަހައްދު ދަނޑިވަޅު ނުވާތީ، އެސައިކުޑާގެ ގަވާއިދު ސަރަހައްދު ކަމަށެވެ.

ހައިކޯޓުން މި ދަޢުވާގައި ކުރި ހުކުމުގައި ބުނެފައިވަނީ އެސައިކުޑާއިން ހުށަހެޅި މުޢާމަލާތުގެ ވާހަކަ އެސައިކުޑާއަށް ފޯމާވެ އެޕްލިކޭޝަން ފޯމުތަކާއި، އެ ފޯމެއް ސާބިތުކުރެވޭ ގޮތުގެ ބޭނުމަށްފަހު އެސައިކުޑާ އިން ދަރުމަވަންތަ ފޯމު ދޫކުރެއްވި ނަންބަރު އެސައިކުޑާ އިން މުޤައްރަރުގެ ވަގުތު ދައުލަތުން ފޯމުތައް އިންވޮއިސްތަކުގެ ކަނޑައެޅި ހުކުމުގެ ހުށަހެޅުއްވުން އެސައިކުޑާގައި ހިނގައިދިޔަ ވައްކަމުގެ ކޯޓުގެ ހިސާބުގައި މުއާމަލާތުގެ ކަނޑު ގަވާއިދުގެ ކަމަށެވެ، އެ ބިޔަންތައް ގެއްލުނު ގޮނޑިއެއް ފޯމު އެސައިކުޑާގެ ފޯމުން އެ މައްސަލަ ޑީލްޕޯސް ބޭރުގެ ސަރުކާރުން 27 އޮކްޓޫބަރު 2011 ގައި ހުށަހެޅުމާ ދަށު ކޯޓުން ނިންމި އިސްތިއުނާފުކުރުމަށް ގަޖެއްޓާ ދިޔައީ ޖެހުނުއިރު ހޯދަން ވަގުތަށްވާ ކަމަށް، ނަމަވެސް މި ބިލްތަކުގެ އަސްލުކޮށް ހުށަހެޅުމަށް ގަޑީގެ ރިޕޯޓުތަކެއް ސަރަޙައްދު ފޮނުވުމާ ކޮށްދެވި އެސައިކުޑާ އަށް ދެއްކިކަމަށް ބޭއްވިކަމަށް ރަސްމީ ޚިދުމަތް ކަމަށް، އެސައިކުޑާ އިން ޖެހޭ ގޮތަށް ދަންނަވާ ކަމަށް ފާހަގަކުރެއްވި ވޭތުވެދިޔަ ފެންނަށް ވަޑައިގަތުމަށް މަސްއޫލިއްޔަތަކީ، މި ހުކުމުގެ އެމީހުންގެ ސެޓިފިކެޓް ގަޑި ނަމަވެސް ނިޔާ ފަހަރު އެއްވެސް ފޯމް ނެތި އެ ބިލްތަކުގެ ހުށަހެޅުމަށް އެދި އެސައިކުޑާ އިން ސިފައެއް ބުނެދިނުމާ ތިޔަ ގޮތުގެ ޖާގައެއް އެއްވެސް ހަރަކާތެއް، މި ހުކުމުގައި އެސައިކުޑާ ހިނގަމުންދާ މަސައްކަތް ހަރަދު ދާއިރާގެ ޤާނޫނު ނަންބަރު (24/76) ގެ 5 ވަނަ މާއްދާއަށް ބަލާއިރު، ހުކުމްދީގެ ގަވާއިދު ހަމަ ނަމަވެސް ނޯޓިސްކުރެއްވި ހަމަ، އެ ހުކުމް ނޫނީ ގަޑިތަކުގެ ފުރާ އިޖުރާއާތު ސަރުކާރުގެ ގަޖިއްޔާ ސާބިތުވާކަމަށް އެހެން ހެދި ގަޑިތަކާއި ދަށުން އަސްލުތަކެއް، އެސައިކުޑާ އިން ހެދި ގޮތުގައި ހުށަހެޅި ދެނެގަތުމާ އެސައިކުޑާ އިން ދަރުމަވަންތަ ފައިސާ ފޯމު ދޫކުރެއްވި ނަންބަރު ކޮމްޕިއުޓަރުގެ ކަމަކަށެވެ. އަދި އެ ހުކުމްތަކާ މުޢާމަލާތުގެ ހިސާބު ސާބިތުކުރުމަށް އެސައިކުޑާ އިން ހެދި ގޮތުގައި އެސައިކުޑާގެ ގަވާއިދު ހުށަހެޅުމެއް ކަމަކަށެވެ.

ޝަރީޢަތުން ހުށަހެޅި ހެކިތަކުގައި އަދުލުއިންސާފުގެ ސިފައިންގެ ޖެހިގެން ތަންފީޒުކުރަމުން އަދުލުއިންސާފު ގޮނޑިއަށް މިއަދު ނަމަވެސް ކަނޑައެޅިގައި އިސްލާމް ލިޔެކިޔުންތަކާއި ދަތުރުތައް ހުށަހެޅުއްވުމާ މުޅިގެން ހެއްކާއި ވަޑައިގަތް ބިޔަވެސް ދޫކުރެއްވި މުދަލާއި ކަސްޓަމްސްގެ މުއާމަލާތު ސަރު އެއީ އަދުލުއިންސާފުގެ ސިވިލް ގެންދަމުންދާ ގޮސްފަ ކަމުގައި ބަލައިގަނެވޭ ނުވަތަ އެޑްމިނިސްޓްރޭޓިވް، އެސައިކުޑާގެ ފޯމުން ހިސާބުގެ ގަވާއިދު ހެދި ހުކުމްތަކާއި މި މައްސަލައިގައި މުޢާމަލާތު ހިނގި ދަތުރުކުރަމުން އެސައިކުޑާގައި މަސައްކަތްކުރި ފޯމުތަކަށް އަދުލުއިންސާފުގެ ގަވާއިދުން ގަޑިތަކުގެ އަދުލުއިންސާފުގެ ދިއުމާއި އެސައިކުޑާގެ ހިސާބު ސަރަހައްދު އެދި ގަޑީގައި ބިލްތަކުގެ ކޮމްޕިއުޓަރުގައި މިސާލު ބަޔާން ނުކުރެއްވި، މި ހިސާބުގައި ޖެހޭ މި މައްސަލައިގައި ކޮންމެހެން ގަޑިކަންކަމާ ބެހޭ މި މުޢާމަލާތުގައި އަދި ގަޑިން ބަލައިލި ބިލްތަކުގެ ކަމަށްވާ މި މުޢާމަލާތު ހިނގައިދިޔަ ގަޑީގެ މުއާމަލާތު އެނގޭ ފަހަރުގެ އިނގޭން ބަދަލުކުރި ތިބޭ

މިފަރާތްތަކަށް ކަމީ އެކަމާމެދު ދެބަސްވެވެންނެތް ހަޤީޤަތެއް ކަމަށެވެ. އަދި މިހާލަތުގައި މި ހެކިންގެ ހެކިބަސް ޤަބޫލުކުރެވިއްޖެނަމަ އިންސާފު ގާއިމުކުރުމަށް ހުރަސް އެޅިދާނެކަން އެނގެން އޮންނާނީ މި ޑޮކިއުމަންޓުގެ ހެކިބަސް ޤަބޫލުކުރުމަކީ މި ހާލަތުގައި އެންމެ އިންސާފުވެރިގޮތް ކަމަށެވެ.

- **ކޯޓުން އަމުރުކުރުމުން ޑޮކިއުމަންޓުގެ އަސްލު ހުށަނާޅުން**

ޑޮކިއުމަންޓެއްގައި ހިމެނިގެންވާ ކަންކަން ސާބިތުކުރުމަށްޓަކައި ޑޮކިއުމަންޓުގެ އަސްލު އޮތް ފަރާތުން އެ އަސްލު ހުށަހަޅުމަށް ކޯޓުން އަމުރުކުރުމުން މުއްދަތުގައި އަސްލު ހުށަހަޅާފައިނުވާނަމަ، އެ ޑޮކިއުމަންޓުގެ ކޮޕީއެއް ހެކީގެ ގޮތުގައި ކޯޓުން ޤަބޫލުކުރެވިދާނެއެވެ.

- **ޑޮކިއުމަންޓުގެ އަސްލު ގެއްލިފައި އޮތުން**

ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހެއްކާބެހޭ ޤާނޫނު (ޤާނޫނު ނަންބަރު 24/76) ގެ 5 ވަނަ މާއްދާގައި ބުނެފައިވަނީ "ޝަރީޢަތުން ނުވަތަ ޤާނޫނުން ލިޔުމެއް ޝަރުތުކުރާ ކަމެއްގައި ހެއްކަށް ބަލާނީ ހަމަ އެ ލިޔުމެވެ" ކަމަށެވެ. "ނަމަވެސް އެ ލިޔުމެއް ނެތިއްޖެނަމަ ގަބޫލުކުރެވޭ ފަދަ ސަބަބަކާހުރެ ގެއްލިފައިވާކަން ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުން ސާބިތުވާނަމަ އޭގެ ބަދަލުގައި އެހެން ހެއްކަކުން ސާބިތުކުރެވިދާނެއެވެ."

ޑޮކިއުމަންޓެއްގައި ހިމެނިގެންވާ ކަންކަން ސާބިތުކުރުމަށްޓަކައި ޑޮކިއުމަންޓުގެ އަސްލު ހުށަހަޅަންޖެހުމުން އެ އަސްލު ގެއްލިފައި ނުވަތަ ނެތިގެން ގޮސްފައިވާނަމަ، އެ ޑޮކިއުމަންޓުގެ ކޮޕީ ހެކީގެ ގޮތުގައި ކޯޓުން ޤަބޫލުކުރެވިދާނެކަން [illegible] ވ. [illegible][359] މައްސަލައިގެ ހުކުމުން އެނގެއެވެ.

ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުން ނިންމާފައިވާ އިސްމާޢީލު ޢަބްދުއްލަޠީފް ވ. އަޙްމަދު ނާސިރު[360] މައްސަލައިގައި އަޙްމަދު ނާސިރު ދައުވާކުރެއްވީ އޭނާ އިސްމާޢީލު ޢަބްދުއްލަޠީފަށް ކުއްޔަށްދޫކުރުމުގެ އިޖާރާ އެ ދިނުމުގެ ބަދަލުގައި ސޮއިކޮށްފައިވާ އެގްރީމަންޓުގެ 4 ވަނަ މާއްދާއާ ހިލާފަށް އިސްމާޢީލު ޢަބްދުއްލަޠީފް ދިނުން ފައިސާއެއްކަން ބަދަލުކޮށްފައިވާ ކަމަށެވެ. މި ކަން ސާބިތުކުރުމަށްޓަކައި ޑޮން އަޙްމަދު ނާސިރުގެ ވަކީލު ކޮޕީ ހުށަހަޅުއްވައިފި އިސްމާޢީލު ޢަބްދުއްލަޠީފާއި މެދު ވެވުނު އެގްރީމަންޓު ދުވަހު 16 ޖުލައި 2016 ގައި ސައިންކޮށްފައިވާ އެގްރީމަންޓުގެ ކޮޕީއެއްވެ. މި ކޮޕީގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށް އަޙްމަދު ނާސިރުގެ ދައުވާ ސާބިތުވާކަމަށް ދަށު ކޯޓުން ނިންމުމުން އިސްމާޢީލު ޢަބްދުއްލަޠީފް ކުރިއަށްގެންދިޔަ ދައުވާގައި ދަށު ކޯޓުގެ ހުކުމް ސާބިތުވާ ކަމަށް ނިންމާފައިވާ އެ ދަށު ކޯޓުގެ ސަމާލުކަން ކަނޑައެޅި ނުކުތާ ކަމަށެވެ.

މި ނުކުތާއާ ގުޅިގެން ހައިކޯޓުގެ ނިޔާގައި ބަޔާންކޮށްފައިވަނީ ހެއްކާބެހޭ ޤާނޫނު (ޤާނޫނު ނަންބަރު 24/76) ގެ 5 ވަނަ މާއްދާގައިވާ ގޮތުން ލިޔުމެއް ހުށަހަޅަންޖެހޭ ކަމެއް ސާބިތުކުރުމުގައި ލިޔުމުގެ އަސްލު ހުށަހަޅަންޖެހޭނެ

---

[359] 2016/HC-A/405
[360] 2017/HC-A/223

ކަމަށާއި، ނަމަވެސް ހެއްކާބެހޭ ޤާނޫނު (ޤާނޫނު ނަންބަރު 24/76) ގެ 5 ވަނަ މާއްދާގެ ދަށުން ޖުމްލަތަށް ބަލާއިރު އެ އުސޫލުގެ އިސްތިސްނާއެއް އެމާއްދާގެ ދަށުން ޖުމްލަތަކުގައި އެބައޮތް ކަމަށެވެ. އެގޮތުން، މި މައްސަލައިގައި އަޅުގަނޑު ނިސްބަތުން ހުކުމްކުރެވިދާނެ އިސްލާމީ އަސާސީ ފިޤްހުގެ ޢުލަމާއުންގެ ޝަރީޢަތުގައިވާ އެއްބަސްވުމުގެ ކަމުގައި ވާނަމަ، މި ފިޤްހުން އަޅުގަނޑު ނިސްބަތުން ސާބިތުކުރުމުގައި ބޭނުންކުރެވޭ އިސްލާމީ އަސާސީ ފިޤްހުގެ ބައެއް ޤަވާޢިދުތައް ދެނެގަތުމަށް 4 ވަނަ މާއްދާއަށް ރުޖޫޢަވާ ކަން ކަމަށާއި، އެ ފިޤްހުގެ އަސާސީ އަޅުގަނޑު ނިސްބަތުން ހުކުމްކުރުމުގައި ނުވާ އެ އެއްބަސްވުމަކީ އެއް ހެކިންގެ ހެކިވުން ހުޅުވާލާ އެއްބަސްވުމާ ދެމެހެއްޓުން އެކަމާ ބެހޭގޮތުން އެ ފިޤްހުގެ އަސާސީ ނޫން ކަމަށާއި އެ ފިޤްހުގެ ދެނެގަތުމަށް ބޭނުން އެ ދެމެހެއްޓުމުގައި ޝަރީޢަތްތަކުގައިވާ ތިން ވަނަ ފަރާތްތަކުގެ އިތުރުން ކަމަށެވެ. މިގޮ އިޖުރާތު މިކަމުގެ ގޮތުގެ ކުރީގެ ބޭނުންކުރެވޭ އެ ފިޤްހުގެ އަސާސީ ޝަރީޢަތުގެ ހުކުމްތަކަށް އެ އެއްބަސްވުމާ އަޅުގަނޑު ނިސްބަތުން ހުކުމްކުރުމުގައި އެއްބަސްވުމުގެ ނުވާނީ ކަމެއް އަޅުގަނޑު ނިސްބަތުން ބޭނުން ބޭނުމާ ހެއްކާބެހޭ ޤާނޫނުގެ 5 ވަނަ މާއްދާގެ ދަށުން ބައްޔާންކުރެވޭ އެކަށީގެންވާ ކަމަށާއި، އެހެން ކަމެއް އެ އެއްބަސްވުމުގެ އަސާސީ ބައެއްގައި އެހެން ހުރި (އިޖުމާޢުގެ ކޮޕީ) ޝަރީޢަތަށް ގެނެވުނުތަނާ ކަމަށާއި، މި ހާލަތުގައި މި ފިޤްހުގެ އިސްތިސްނާތައް ބަޔާންކުރާ ފަރާތްތަކުން އަދިކަމުގައި ފިޤްހު ހުކުމްކުރުމާ ފިޤްހުގެ ކަމަށް އިސްތިސްނާތަކާ ފަރާތްތަކުން ބޭނުންކުރެވޭ އެ ފިޤްހުގެ ސަލާމަތުން ނުލިބޭނެ ނުލިބޭ ކަމަށާއި، ނުފެންނަކަމަށް އަހަރުމެން ހުޅުވާ އެހެން އިސްތިސްނާތަކާ އިސްލާމީ އަސާސީ ފިޤްހުގެ ފަރާތްތަކުން ކުރެވޭ ހުކުމްތަކުގެ ކަމަށާއި އެހެން އެވަރު ހެއްކާ ދުރުކުރެވޭ ހުކުމްކުރުމާ ނުވާ ކަމަށެވެ.

ހައިކޯޓުގެ ނިންމުމުގައި ދައުލަތަށް ފަރާތްތަކުން ދަށު ކޯޓުން ހުކުމްކުރި ފިޤްހުގެ ސަލާމަތުން ސާބިތުކުރުމުގެ ބަދަލު ދައުލަތުން ފަރާތްތަކުން ބޭނުންކުރި ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުން ގެނެސްދިން ޢަމަލު ކުރެވޭނެ ހުށަހެޅިކަމަށް ކަމަށް ނުލިބޭތީއެވެ. އެހެންކަމުން ކޯޓުން ހުކުމްކުރާ ފިޤްހުގެ ސަލާމަތަކީ ފިޤްހުގެ ސާބިތުކުރުމުގެ އެ ފިޤްހުގެ ކޯޓުން ހުކުމްކުރާ މިކަމުގެ ޖަވާބުދާރީވެވެ. އެއްވެސް ފަރާތެއް ހުކުމްކުރާ ފިޤްހުގެ ސަލާމަތުން އަސާސީ ކޮށްފި އިންސާފު ކުރި ހާލަތުގައި އެ ފިޤްހުގެ ސަލާމަތުން ފިޤްހުގެ ސަލާމަތުން ކަނޑައަޅާލުމަށް ހުކުމްކުރާ ފަރާތްތަކުން ހުރިހާ ކަމެއް ހާމަކުރުން ގެނެސްދޭންޖެހޭނެއެވެ. މިގޮތުން ދައުލަތުން އަސާސީ ނޫނީ ފަރާތްތަކުން ބޭނުންކުރި ފަރާތުން ނޫނީ ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުން ސާބިތުކުރުމުގެ އަސާސީ ފަރާތުން ހުކުމެއް ނުކުރެވޭ ކަމެވެ، އެ ފިޤްހުގެ ސަލާމަތުން ސާބިތުކުރުމުގެ އަސާސީ ހުކުމެއްގެ ފަރާތުން ފަރާތުން ސާބިތުކުރުމާ ހުކުމް ދަޢުވާކުރާ ހުކުމްކުރުމުގެ ހުށަހެޅުން ކަމެކެވެ. އަދި އެ ފިޤްހުގެ އަސާސީ ކޯޓުން ކުރިމަތިކުރެއްވުމަށް ހުކުމްކުރާ ފަރާތްތަކަށް ސާބިތުކުރުމުގެ ކަނޑައެޅިފައިވާ އުސޫލުތަކެވެ. މި ހާލަތުގައި ދައުލަތް ފިޤްހު ދައުލަތުން އެ ފިޤްހުގެ ސަލާމަތުން ނުލިބޭފަދަ ކަމުން ސާބިތުކުރުމާއި ހުށަހަޅާ ސާބިތުކުރާނެ ގޮތެވެ.

2. ދިވެހިރާއްޖޭގައި ޝަރީޢަތްކުރުމުގައި ސާބިތުކުރުމުގެ ސްޓޭންޑަރޑް

އަދި އުސޫލުތަކުގެ ގޮތުން ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޝަރީޢަތްތަކުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ އެ ދިވެހިރާއްޖޭގައި ޝަރީޢަތްކުރުމުގައި ސާބިތުކުރުމުގެ ކަނޑައަޅާފައެވެ. ނަމަވެސް ހުކުމް ފިޤްހުގެ ޝަރީޢަތްކުރުމުގައި ގެނެވޭ ހުކުމްތަކުގެ ސާބިތުކުރުމުގައި ނުވަތަ އެ ފަދަ

ވިސްނުމަށް ކޯޓުން ބަލައި ނިގަހަށްޓާފައެވެ. މިސާލަކަށް ބަޔާންކުރެވިފައިވާ ޤަރާރުން ދައުލަތުގެ ރަސްމީ އިދާރާތަކުގެ ލިޔުންތަކަށް ސާބިތު ހުކުން ސާބިތުކުރެވޭނެއެވެ. ހަމަ އެގޮތަށް ދައުލަތުގެ ރަސްމީ އިދާރާތަކުގެ ލިޔެކިޔުންތަކުގައި ސާބިތުކޮށްފައިވާކަން ނުވަތަ އެ ލިޔުމަކީ ގަވާއިދުން އެކަށައެޅިފައިވާ ލިޔުމެއްކަން ވަކިން ސާބިތުކޮށްދިނުމެއް ނުޖެހޭނެއެވެ. އެފަދަ ލިޔުމަކީ ސަރުކާރު ލިޔުމެއްކަމަށްވާނަމަ އެއީ ގަވާއިދާ އެއްގޮތަށް އެކަށައެޅިފައިވާ ލިޔުމެއްކަމަށް ސާބިތުކުރެވޭނެއެވެ. އެއާ ހިލާފަށް އަދި ލިޔުމެއްކަމަށް އެ ފަރާތުން ސޮއިކޮށްފައިވާ ލިޔުމެއްކަން އެފަރާތުގެ ނުވަތަ ބަޔާން ހާޒިރުކޮށްގެން އެ ގޮތަށް އިޤްރާރުވެފައިވާނަމަ ކުރެވިދާނެއެވެ. އެފަރާތުން އެ ލިޔުމުގައި ސޮއިކޮށްފައިވާކަން އިންކާރުކުރާނަމަ، އަޅުގަނޑުމެން ނުވަތަ ސޮއި އަތުއިނގިލީގެ ނުވަތަ ހަރުފުތަކުގެ ހާލަތުން ސާބިތުކުރަންވާނީ އެވެ. ސާއްޙަ އަތުއިނގިލީގެ ނުވަތަ ހަރުފާއި ސޮއި އަޅާކިޔުމުގެ ފަންނީ ދިރާސާއަކުން ސާބިތުކުރެވިދާނެއެވެ.

ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ. މޫސާ ގާސިމް[361]

ސާބިތު ދަރަނިގެ ގޮތުގައި އޮޑިޓް ލާމު ކޮމްޕެނީގެ ބަޔާން ކަލަންދަރު އިން އިސްތިހާރު ތަރުޖަމާކުރެވިފައިވާ ދުވަހު ތުރައިން 400، 913 ރުފިޔާ އެފަރާތުން ސިވިލް ކޯޓަށް ދައުވާކުރުން، ސިވިލް ކޯޓުގެ އަމުރާ އެއްގޮތަށް އެފަރާތަ އިސްތިހާރު ތަރުޖަމާކުރުމުގެ ދުވަހު މިނިސްޓްރީ އޮފް ފިނޭންސް އިން އިސްތިހާރު ތަރުޖަމާގެ ނަމްބަރު ދުވަސްވަރު ކޮމްޕެނީގެ އަގުގެ ފައިސާ ވިޔަފާރިކުރުމުގެ ޤަޟިއްޔާ މޫސާ ގާސިމް އެ ކޮމްޕެނީ ހަވާލުވެ މޫސާ ގާސިމް ހިއްސާގެ ކަންތައްތައް ބެލުމަށް ދުވަސްވަރު ކޮންޓްރެކްޓް ކުރުމުގެ އެއްބަސްވުމާއި އިސްތިސްނާތަކުން ޖަވާބުދާރީވުން މަޝްރޫޢު ހިލާފުވުމާއި ދައުލަތާ ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ އަރިހުން މޫސާ ގާސިމްގެ މައްސަލަ ސާބިތުކުރެވޭކަމަށް ތަޙުޤީޤު ކޯޓުން ހުކުމް ކުރުމުން މި މައްސަލަ އިސްތިއުނާފުކުރުމަށް ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ ފަރާތުން ހައިކޯޓަށް ހުށަހެޅިއެވެ.

މި މައްސަލައިގައި ހައިކޯޓުން ބެލުމަށްޓަކައި މޫސާ ގާސިމްގެ ހިއްސާ ހިމެނޭ ކުންފުނީގެ އެކައުންޓުން އަނބުރާ ޖަވާބުދާރީވުމުގެ ހުށަހެޅުން ނަގާފައި ކަމަށާއި، ހަމައެކަނި ހުށަހެޅުނު އެކުންފުނިވެސް މޫސާ ގާސިމް އެކައުންޓް ކުރި މަޢުލޫމާތު ހިއްސާކުރުމުގެ ނޫނީ ކަމަށާއި، މޫސާ ގާސިމް ބޭނުންކުރި މޫސާ ގާސިމް އެކައުންޓުގެ އިސްތިހާރު ތަރުޖަމާ ސްޓޭޓްމަންޓް އެފަރާތުން ފައިސާ ނަގާފައިވާ ގޮތުން މޫސާ ގާސިމްއަށް ހުއްދަ ދިނުމާއި ޤަބޫލުކުރަން ކަމަށެވެ. ނަމަވެސް އިސްތިހާރު ތަރުޖަމާ އެކަމަށް އިސްތިސްނާކުރުނު ކަމެވެ. އެ ސްޓޭޓްމަންޓް ވާ ޝަހާދަތް އިސްތިހާރު ތަރުޖަމާކުރުމުގެ ޝަރީޢަތް ނުނިމިގެން ބެންކް އެކައުންޓްގެ ފޮޓޯކޮޕީ ޕްރިންޓް ސެޓްލްމަންޓް ކުރުމަށް ކުރެވުނު އެ ޝަރީޢަތް ސްޓޭޓްމަންޓް ބޭނުމަށް ބެންކްތަކުގެ ރިޕޯޓުތައް ސޮއިކުރި ޕްރިންޓް ފޮޓޯކޮޕީ ކަމަށް ކޮމްޕެނީގެ ސެކްރެޓަރީގެ ރިޕޯޓުގެ އެކައުންޓުން ސެޓްލްމަންޓް ބެންކްތަކުގައި ބަލާފައި ބައްލަވާ ކަމަށާއި، ދަރުމަވެރިންގެ ޝަރުޢީ މަޙްކަމާގައި މި ބެންކް ތަފާސްހިސާބު ފަރާތުން، މި ސެޓްލްމަންޓް ކުރުމުގެ ޝަރީޢަތް ނަގާއިރު އިސްތިހާރު ތަރުޖަމާ ސްޓޭޓްމަންޓް ބަލައި ބާރުވެރިކަމާ ސްޓޭޓްމަންޓް އޮތް ޝަރީޢަތް އިސްތިހާރު ތަރުޖަމާގެ ޝަރީޢަތް ތަފާސީލް ފޮޓޯކޮޕީ ސޮއިކުރެވޭ ބާރުވެރިކަމުގައި ކަމަށާއި، މި ބެންކް ތަފާސްހިސާބު ފަރާތާއި

---

[361] 2017/HC-A/273

ސުވާލުކުރުމުގެ ފުރުޞަތު މޫސާ ގާސިމްއަށް ލިބިފައިވާ ކަމަށާއި، ނަމަވެސް ތަޙްޤީޤު ކުރިކުރުމާއި ގުޅޭގޮތުން އެކަށީގެންވާ ގޮތެއްގައި ޝަކުވާއުފުލުން ކަމެއް ބަޔާންކޮށްފައި ނުވާ ކަމަށާއި، މޫސާ ގާސިމްގެ ފަރާތުން ސުވާލު އުފައްދާފައިވަނީ ގާނޫނު ނަންބަރު 24/76 (ހެއްކާބެހޭ ގާނޫނު) ގެ 4 ވަނަ މާއްދާގެ ދަށުން ބިނާކޮށް، އިސްމާޢީލް ޢަޒީޒުގެ ސޮއިކުރުން އާދަމްފަޅާ ބަހަލާ ހުށަހެޅުނު ގޮތުގައި ނަންބަރަކަން ބުނެކަށް އެނގެން ހުރިހާ ކަމަށާއި، އެ މާއްދާގައި ބަޔާންކޮށްފައިވަނީ "ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުން ވަކިވެގެން ލިބިގެން ނުވަތަ ސޮއި ބަލައި ފާހަގަކުރަން ޖެހިއްޖެ ހިނދެއްގައި އެލިޔުން ނުވަތަ ސޮއި ދެކެވިދާނެ ހަމަ ސޮއި ލިޔުން އާދަވަތާ ޖެހޭ ހަމައެއް ކަމުގައި ބަލަހައްޓާފައެވެ." މި ފަދައިން ކަމަށާއި، ދަރު ކޯޓުން މި ދަޢުވާގެ މައްސަލަ ބެލެހެއްޓުމަށްފަހު އިސްމާޢީލް ޢަޒީޒުގެ ސޮއި ދަރުން އާދަވަތާ ބަދަލު ހުށަހެޅުނު ގޮތުގައި ނަމޫނާ ކަމަށް ބަލައިގެން އެކަމުގެ މުޅި ނަތީޖާ ކަމަށް ބަލައިގަތުމަށް ހުރި، ނަމަވެސް ދަރު ކޯޓުން މިމާއްދާ ފަރާތް ގޮތްތަކާއި ސޮއި ހޯދަން ބާރު ލިބިފައިވާ ޝަރީޢަތްތަކުގެ ޢަމަލު ކުރަމުންދާ އާއި އެއަށް ޢިލްމީ ގޮތުން ހޯދިދާނެ ކަމަށް ބުނެފައިވަނީ ދަރު ކޯޓުން ހުށަހެޅުނު ނަމޫނާއެއް ވިދާޅުވާ މި ގޮތަށް ބައްލަވާ ސާފުކުރެއްވުމަށް ނުވާތީ އަދި ޖަވާބު ނިސްބަތް ހިފާފައިވާ ނަތީޖާ ފާހަގަ ކުރެވުނު ކަމަށާއި، އެގޮތުން ބަލާއިރު ނުވަތަ ސޮއި ލިޔުމުގެ ޙަޤީޤަތް ބަލަން ސުޕްރީމް ކޯޓަށް ވަނީ އެދިފައި ކަމަށް ނަމަވެސް ގަބޫލުކުރާ ކަމަށާއި، މި ދަޢުވާގައި ސޮއި ލިބިގެން އެދުނު ސަބަބު ޖަވާބު ނުހުށަހެޅޭ ކަމަށް، ނަމަވެސް ސުޕްރީމް ކޯޓުން ހުށަހެޅިފައިވާ ތަފާސީލު ކަމުގެ ބައި ނުވާތީ، މި ދަޢުވާގައި ޖަވާބު ދެވިފައިނުވާ ކަމަށާއި، ވީމާ "އެލިޔުން ނުވަތަ ސޮއި ބަލައިގަތުމާ ޙަވާލާ" ކަމުގައި ބަދަލު ފަރާތުގެ ބަޔާނުގައި ބުނެފައިވާ ކަމަށާއި، ސަރުކާރުގެ ވެރިޔާ އަންގާފައިވާ މި ދަޢުވާ ދެކެން އިސްމާޢީލް ޢަޒީޒުގެ އަތުން ހޯދާ މަޢުލޫމާތާއި، މި ދަޢުވާގައި ބަދަލު ފަރާތުގެ ޝަރީޢަތުގެ ބަޔާނުގައި ފާހަގަކުރި ފަރާތަށް ސޮއި ނިޔާވި ތާރީޚު 2006 ވަނަ އަހަރުން ފެށިގެން މި ދަޢުވާގައި މަޝްވަރާކޮށްފައިވާ ފަރާތްތައް ސަބަބު ދިން، ބަދަލު ފަރާތުގެ ބަޔާނާ ގުޅޭ ނޯޓިސް ހުށަހަޅައި ސޮއި ބަލައި ދެނެގަތުމުގެ ބަޔާނުގައި ވެސް ފާހަގަކުރަނީ، ވީމާ ސޮއި ލިބިގެން ސޮއި ބަލައިގަތުމާ ޙަވާލާ ކަމުގައި ބަލައިގަތުމަށް ދަރު ކޯޓުން ނިންމާފައިވާ ގޮތް ޝަރީޢަތުގެ ބަޔާނުގައި ފާހަގަކުރެވިފައިވާ ކަމަށެވެ.

ސުޕްރީމް ކޯޓުން ބަލައިގަތުމުގެ ވަގުތު ފާސްކުރެވުނު ގަވާއިދުގެ ސޮއި ބަލައިގަތުމާ ބެހޭ ގޮތުން އެކަން ބަލައިގަނެވޭނެ، ޝަރީޢަތުގެ ނިންމުމަކީ ފާހަގަކުރެވޭ ނިންމުމެއް ކަމަށް ބަލައިގަނެވޭނެ، އަދި މި ބަލައިގަތުމަށް ހުރި ނިސްބަތް ސަބަބުތަކެއް ހުރިކަމެވެ.[362]

---

[362] ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ. ޢަލީ ޙަސަން 2018/HC-S-A/14 ގެ ޤަޟިއްޔާގައި ހައިކޯޓުން ނިންމާފައިވާ ނިންމުމާއި ގުޅޭ ބޭނުންތަކަށް ބަލައިގެން ޝަރީޢަތުގައި ބެލުމަށް ޙަވާލާދީފައިވާ ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ނިންމުމަކީ ދެންނެވި ގޮތަށް ނިންމާފައިވާ ނިންމުމެކެވެ.

ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހެއްކާބެހޭ ޤާނޫނު

ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހެއްކާބެހޭ ޤާނޫނު (ޤާނޫނު ނަންބަރު 24/76) ގެ 2 ވަނަ މާއްދާގައި ބުނެފައިވަނީ: "ކަމެއްގެ ހަޤީޤަތާ ދެކޮޅަށް ޝަރީޢަތުގެ މަޤާޞިދުތަކާ ޚިލާފުވާގޮތަށް އެ މަޤާޞިދު ޝަރީޢަތުގެ މަޤާޞިދަކަށް ހެދުން ކޮންމެ ކަމެއް ދިމާކުރިޔަސް ހެއްކެއްގެ ޒާތުގައި ބަލާނެ އުސޫލުތަކެވެ. މިގޮތަށް ކޮންމެ ދިމާކުރި ކިތާބީ (ޤާނޫނުގެމަތިން) ހެއްކެކެވެ. ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހެއްކާބެހޭ ޤާނޫނު (ޤާނޫނު ނަންބަރު 24/76) ގެ 5 ވަނަ މާއްދާގައި ބުނެފައިވަނީ "ޝަރީޢަތުން ނުވަތަ ޤާނޫނުން ދިމާކުރެވޭ އެއްޗެއް ހެއްކެއްގެ ގޮތުގައި ބަލައިގަނެވޭނީ ހަމައެކަނި ކިތާބީ ހެއްކެއް ކަމަށެވެ. "ނަމަވެސް އެ ދިމާކުރެވޭ ކަމަކީ ނުބައި ގޮތުގައި ކުރެވޭ ކަމަކަށް ވާނަމަ، ޝަރީޢަތުގެ މަޤާޞިދަށް ސާބިތުވާނެ ބަޔާނެއް އޮތުމަކީ ހެއްކެއް ކަމުގައި ބަލައިގަނެވޭނެއެވެ."

ކިތާބީ ހެކީގެ ޤީމަތު

ދިވެހިރާއްޖޭގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ އަޙްމަދު ނާޝިދު ވ. މުޙައްމަދު މުސްތަފާ[363] ގަޟިއްޔާގެ ހުކުމުގައި ބުނެފައިވަނީ މަދަނީ މުޢާމަލާތްތައް ސާބިތުކުރުމުގެ ވަސީލަތްތަކުގެ ތެރެއިން އެންމެ ހަރުދަނާ ވަސީލަތަކީ ކިތާބީ މުސްތަނަދު ކަމަށާއި، މިގޮތުން މުސްތަނަދުތަކުގެ ތެރެއިން މުޢާމަލާތުގެ ބައިވެރިންގެ ދެމެދުގައި އެ ސާބިތުކުރުމަށްޓަކައި އުފައްދާފައިވާ ޚާއްޞަ މުސްތަނަދަކީ ދެ ވައްތަރެއްގެ ހުއްޖަތް ގާއިމުކުރުވާ އެއްކޮށް ކަމަށާއި، ފުރަތަމަ ހުއްޖަތަކީ މުސްތަނަދުގައި ސޮއިކުރި ފަރާތުން އިންކާރުނުކުރާ ހިނދަކު އެ މުސްތަނަދަކީ އޭގައި ޝަރުޢީ ތަޞައްރުފުކޮށްފައިވާ ތަޞައްރުފުތަކާއި ދިފާޢުވާ މުސްތަނަދުން ކަމުގައި ގާއިމުވާ ހުއްޖަތެއްކަމުގައި، ދެވަނަ ހުއްޖަތަކީ އެ މުސްތަނަދުގައި ވާރިދުވެފައިވާ ބަޔާންތަކާއި އަދި ސާބިތުކުރުމުގެ ނުފޫޒު ހިނދަކު ސަބަބަ ބަޔާންތަކާއި ވަގުތާއިބެހޭ ކަމުގައި ގާއިމުވާ ހުއްޖަތްތަކެވެ.

ކިތާބީ ހެއްކަކުން ސާބިތުވާކަމަކާ ޚިލާފަށް ކަމެއް ސާބިތުކުރެވޭނީ ހަމައެކަނި ކިތާބީ ދަލީލުތަކުން

ދިވެހިރާއްޖޭގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ އަޙްމަދު ނާޝިދު ވ. މުޙައްމަދު މުސްތަފާ[364] ގަޟިއްޔާގެ ހުކުމުގައި ސުޕްރީމް ކޯޓުން ބުނެފައިވަނީ ރަސްމީންގެ ދުރުގައި މުޢާމަލާތަކަށް ސާބިތުކުރާ އުޅެފައިވާ ކަމެއް ސާބިތުކުރެވޭނީ ކިތާބީ ހެއްކެއް ކަމަށާއި، އެފަދަ ކިތާބީ ހެއްކަކުން ސާބިތުވާކަމަކާ ޚިލާފަށް ކަމެއް ސާބިތުކުރެވޭނީ ހަމައެކަނި ކިތާބީ ދަލީލުތަކުން

---

[363] 2010/SC-A/02

[364] 2010/SC-A/02

ކަމުގައި އޮންނަ އޮޅުމަކީ އިސްތިސްނާއެއް ނެތި އޮންނަ އުސޫލެއް ނޫންކަމުގައި، މިގޮތުން އެ ހައްގުތަކުގެ މައްޗަށް ދަށުވާ ގައިމުކުރަން ބޭނުންވާ ހަސްލުގެ އަމިއްލަ އަތުން ލިބިފައިވާ، އެފަރާތުން ސާބިތުކުރަން ބޭނުންވާ މައްސަލައާ ގުޅޭ ލިޔުމަކީ ސާބިތުކުރުމަށްޓަކައި އެކުލެވިގެންވާ ހައްގެއް ދުސްތޫރުގައި ކަށަވަރުކޮށްދީފައިވާތީ، އެއީ ޝަރީޢަތެއް ހިނގުމުގެ ބާރަކާ ޚިލާފަށް ނުވާނެކަމަށް ދީފައިވާ ކަނޑައެޅުމެއް ސާބިތުކުރުމުގެ ބާރު ލިބިގެންވާ ހައްގެއް ކަމުގައި ބެލެވޭނެ ކަމަށާއި، އެފަރާތަށް ދިފާޢުކުރުމުގެ ހައްގަށް ނުރައްކާ ނުވާނެ ކަމަށް ބަލައި ފިޔަވަޅު އަޅާނެ ގޮތެއް ނުވާ ކަމަށް ޝަރީޢަތުން ކަނޑައަޅާފައިވެއެވެ.

ދިވެހިރާއްޖޭގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ އަހްމަދު ނާޝިދު ވ. މުޙައްމަދު މުސްތަފާ[365] ގަޟިއްޔާގައި ކަނޑައަޅުއްވާފައިވާ ގޮތަކީ މިއެވެ. 15 އޮގަސްޓް 2007 ގެ ކުރިން އަނބުރާ ދައްކާގޮތަށް އަހްމަދު ނާޝިދު މުޙައްމަދު މުސްތަފާގެ އަތުން 77،821 ޔޫއެސް ޑޮލަރު ނަގާފައިވެއެވެ. އަދި އެ ދަރަނި އަދާކުރުމުގެ ގެރެންޓީއެއްގެ ގޮތުން 15 އޮގަސްޓް 2007 ގައި ފައިސާ ނެގޭނެ ގޮތަށް އަހްމަދު ނާޝިދު މުޙައްމަދު މުސްތަފާއަށް ބޭންކް އޮފް މޯލްޑިވްސްގެ ޗެކެއް ހަވާލުކޮށްފައިވާ ކަމަށް އެއްބަސްވެ އަހްމަދު ނާޝިދާއި މުޙައްމަދު މުސްތަފާ ސޮއިކޮށްފައިވާ "ފައިސާގެ މުއާމަލާތުގެ އެއްބަސްވުން" ގައި ބަޔާންކޮށްފައިވެއެވެ. މި އެއްބަސްވުން ހެދި ގޮތުގައި ދަށު ކޯޓަކާއި ހައިކޯޓުން ހުކުމްކުރިއެވެ. މި ބާވަތުގެ މުސްތަނަދަކީ އަހްމަދު ނާޝިދު ސޮއިކޮށްފައިވާ މުސްތަނަދެއް ކަމަށް އޭނާ ދަށުކޯޓުގައާއި ހައިކޯޓުގައި އެއްބަސްވެފައިވެއެވެ. މި އެއްބަސްވުމުގައި އަހްމަދު ނާޝިދު ސޮއިކުރި ކަމަށް އެއްބަސްވެ އެކަމަށް އިޤުރާރުވި ނަމަވެސް އަހްމަދު ނާޝިދު ދަށު ކޯޓުގައާއި ހައިކޯޓުގައި ބުނަމުން ގެންދިޔައީ އޭނާއަށް މިއަދާހަމައަށް (77،821 ޔޫއެސް ޑޮލަރު) ފައިސާ ލިބިފައި ނުވާ ކަމަށެވެ. އަދި އެ އަދަދަށް ފައިސާ ލިބިފައިނުވާކަމަށް ބުނެ އަހްމަދު ނާޝިދު ކުރިމަތިލާފައިވާ ދަޢުވާ ސާބިތުކުރުމަށް މުޙައްމަދު މުސްތަފާގެ އަތުން ލިބިފައިވާ ލިޔުމާއި އަހްމަދު ނާޝިދު ޝަރީޢަތަށް ހުށަހަޅާފައިވެއެވެ. މުޙައްމަދު މުސްތަފާގެ އަތުން ލިބިފައިވާ ލިޔުމާބެހޭ ގޮތުން ސުޕްރީމް ކޯޓުން ހުކުމުގައި ބަޔާންކުރައްވާފައިވަނީ އަހްމަދު ނާޝިދު މުޙައްމަދު މުސްތަފާއަތުން 77،821 ޑޮލަރު ނަގާފައިވާ ކަމަށް އެއްބަސްވެ ދެފަރާތުން ސޮއިކޮށްފައިވާ ލިޔުމުގެ މުސްތަނަދެއް އޮންނަ ގޮތުގައި އެ މުސްތަނަދުގައި ބަޔާންވެގެންވާ މުއާމަލާތް އޮތީ ބަޔާންވެގެންވާ ގޮތަށް ހިނގާފައިވާކަން ސާބިތުކުރުމަށް ނުފޫޒުވެރި ދަލީލެއް ނެތް ކަމަށާއި، މަދަނީ ކޯޓާއި ހައިކޯޓުގެ ޝަރީޢަތުގެ މަރުޙަލާގައި ބޭނުމާ ދިމާ މުސްތަނަދުގައިވާ އަދަދަށް އަހްމަދު ނާޝިދު މުޙައްމަދު މުސްތަފާގެ އަތުން ފައިސާ ނަގާފައިވާ ކަމަށް އިންކާރުކުރުމުން ކުރި ދިފާޢުގައި މުޙައްމަދު މުސްތަފާގެ އަތުން އަހްމަދު ނާޝިދަށް 77،821 ޑޮލަރު ލިބިފައިނުވާ ކަމަށާއި، އެހެން ނަމަވެސް އޭނާއަށް މުޙައްމަދު މުސްތަފާގެ އަތުން ގެރެންޓީއެއްގެ ގޮތުން ލިބިފައިވާ ފައިސާގެ ޖުމްލަ އަދަދަކީ 455،672 ރުފިޔާ ކަމަށާއި، އަދި އަހްމަދު ނާޝިދުގެ މި ދިފާޢު ދަލީލު ސާބިތުކުރުމުގެ ގޮތުން މުޙައްމަދު މުސްތަފާގެ އަތުން ލިބިފައި އޮތް ލިޔުމެއް މަދަނީ ކޯޓުގެ ޝަރީޢަތުގެ މަރުޙަލާއިން ހުށަހަޅާފައިވާ ކަމަށާއި، އަދި އެ ލިޔުމުގެ ސައްޙަކަމާމެދު ހުށަހެޅުމުން ފާހަގަކޮށް ހުކުމަކީ އެފަރާތުގެ ހުށަހެޅުމާ ހުރި ދިނުމުގައި ހައިކޯޓުގެ ޝަރީޢަތުގެ މަރުޙަލާގައި އެދިފައިވާ ކަމަށާއި، ނަމަވެސް ހައިކޯޓުން އެ ހުރި ހުށަހެޅުމުގެ ފުރުސަތު އިތުރަށް އަހްމަދު ނާޝިދަށް ދީފައި ނުވާކަމަށެވެ. މީގެ އިތުރުން، ސުޕްރީމް ކޯޓުން ބަޔާންކުރައްވަނީ، އަހްމަދު ނާޝިދު މުޙައްމަދު މުސްތަފާއަތުން 77،821 ޔޫއެސް ޑޮލަރުގެ ބަދަލުން އަހްމަދު ނާޝިދު އަނބުރާ 250،000 ރުފިޔާ ދައްކާފައިވާކަން ސާބިތުކުރުމަށް އަހްމަދު ނާޝިދު އެފުރުސަތުގައި ސްލިޕް ބޭންކް އިންވޮއިސްގެ ނަންބަރު

---

[365] 2010/SC-A/02

418300 ޗެކުން ފައިސާ ލިބުނުކަމަށް މުޙައްމަދު މުސްތަފާ ސޮއިކޮށްފައިވާ ބޭންކް ރަސީދުތަކާއި ވައްކަމުގެ ހާލަތު ދަރަނިތަކުގެ ގޮތުގައި މުޙައްމަދު މުސްތަފާ މަދަނީ ކޯޓުގެ ޝަރީޢަތުގެ މަރުޙަލާގައި ހުށަހަޅާފައިވުމުން، އެ 250،000 ރުފިޔާ ދީ އިތުރުން ފައިސާދޭކަމަށް ސާބިތުކުރުމަށްޓަކައި ކުރިން ދައްކާފައިވާ ބަޔާންތަކުގެ ތެރޭގައި އަހްމަދު ނާޝިދު ހުށަހެޅި ބޭންކް އޮފް ސިލޯނުގެ ނަންބަރު 845،949 ޗެކުން ދޫކުރުމުން 147،775 ރުފިޔާ އަދި އަހްމަދު ނާޝިދުގެ ބޭންކް އޮފް ސިލޯނުގެ ކަރަންޓް އެކައުންޓުން ޗެކުން ދޫކުރުމުން ފައިސާކަން ސާބިތުވާން އެނގެން އޮތް ކަމުގެ ހެކިވެސް، އެ ފައިސާއަކީ އަހްމަދު ނާޝިދު މުޙައްމަދު މުސްތަފާއަށް ދިން ފައިސާ ނޫން 77،821 ރުފިޔާ ޖަމާކުރި މުޢާމަލާތެއް ކަމުގައި ދެއްކުމަށް ފައިސާއާއި އެއްކަން ނޯޓުތަކަށް ބަލައިގެން ބޭންކް އޮފް ސިލޯނުގެ ސްލިޕް އަހްމަދު ނާޝިދުގެ ދަރިއާ ދައްކާފައިވާ ގޮތުގައި މަދަނީ ކޯޓުން ހުކުމް ކޮށްފައިވެއެވެ.

ދިވެހިރާއްޖޭގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ އަހްމަދު ނާޝިދު ވ. މުޙައްމަދު މުސްތަފާ[366] ގަޟިއްޔާގައި އިތުރަށް ބުނެފައިވީ އިސްލާމީ ފިޤުހުގައި އަލް ބައްޔިނާ އަކީ ހަޤީޤަތުގައި ހައްގުގެ ބަޔާންކޮށް ކަޝްފުކޮށްދޭ އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުން ގަބޫލުކުރާ ކޮންމެ ވަސީލަތެއް ކަމަށާއި، މިގޮތުން ހެކި ދެވޭނެ ފައިސާގެ ދަޢުވާތަކުގައި، ހެކިވެރިންގެ ހެކިބަހާއި، ޤަރީނާތަކާއި ކަރުދާސް އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި ހެކިގެ ގޮތުގައި ގަބޫލުކުރެވޭ ސާބިތުކުރުމުގެ އެންމެހައި ވަސީލަތްތަކަކީ އަލް ބައްޔިނާ ގެ މާނަ ގެ ބާވަތުގެ ތެރޭގައި ހިމެނޭ ފިޤުހު އުޞޫލުތަކެއް ކަމަށާއި، ހެކިންގެ ހެކިބަހުން ސާބިތުކުރުން ބޭނުންވާ ހައްގުގެ ބާވަތް ބަލައި ހެކިބަހުގެ ނިސާބު ވެސް ތަފާތުވާ ކަމަށާއި، އަދި މާލީ މުޢާމަލާތްތަކާއި ގުޅުންހުރި ދަޢުވާތަކުގައި ހެކިބަހުގެ ނިސާބު ފިރިހެނުން ދެމީހުން ނުވަތަ ފިރިހެނަކާއި ދެ އަންހެނުންގެ ހެކިބަސް ކަމަށާއި، އެއާއި މުޢާމަލާތުގައި ސާބިތުކުރުމުގައި އެއް ފިރިހެނެއްގެ ހެކިބަހާއި ދަޢުވާ ހުށަހަޅާ ފަރާތުގެ ހުވާ ވެސް ގަބޫލުކުރެވޭ ކަމަށް ނަބަވީ ސުންނަތުން ސާބިތުވާ ކަމަށާއި، އަދި ހުވާގެ ބާވަތްތަކުން ޔަމީނުލް މުތައްމިމާ ނުވަތަ ފުރިހަމަކުރުމުގެ ހުވާ (supplementary oath) އާއި ޔަމީނުލް ޤަޟާ ހުށަހެޅުމަށް ވާޖިބުވާ ހުވާ ގަބޫލުކުރެވޭ ސާބިތުކުރުމުގެ ވަސީލަތެއް ކަމަށާއި، މިގޮތުން ދަޢުވާގައި ހުވާގެ ބާރުގެ ގޮތުގައި ދަޢުވާ ސާބިތުކުރުމުން ކޯޓު ފަރާތުން ނުހުށަހަޅާ ނަމަ، އެ ފަރާތުގެ ހުވާގެ ބަދަލުގައި އެއް ކަމާއި އެ ފަރާތް ފުރިހަމަކުރުމުގެ އިތުރަށް އެ ހުވާއަކީ ޔަމީނުލް ހާސިމާ (decisive oath) އާއި ހުވާގެ ބާވަތުގައި ދައްކަން ލިބިގެންވާ އެހެން އިންކާރު، އަދި ހުވާގެ ދަޢުވާއާއި އިތުރުން ސާބިތުކުރުމަކީ އެ ފަރާތުން ނިސްބަތް ކުރެވޭ ފަރާތުން ހެއްކާއި ސާބިތުކުރުމުގެ ވަސީލަތްތައް ދަޢުވާ ކުރާ ފަރާތުން ނުހުށަހަޅައިފި، އަދި ހުވާގެ ދަޢުވާއާއި އިތުރުން ސާބިތުކުރުމުން ފަރާތުން ނުދެއްކުމާއި ހުވާގެ ޒިންމާ އެ ފަރާތުން ވަކިކުރާ ފަރާތުގެ ޒިންމާގައި ހުރެއްޖެނަމަ އެ ދަޢުވާ ގަބޫލުކުރަން ޖެހޭ ކަމަށާއި، މި މަސްއަލައިގައި ފިޤުހުގައި އިސްތިދުލާލުކުރެވޭނީ މިބާވަތުގެ ކަމަށާއި، އެއީ އަސާސީ އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ "އަލްބައްޔިނަތު ޢަލަލް މުއްދަޢީ ވަލް ޔަމީނު ޢަލަލް މުއްދަޢާ ޢަލައިހި" އެވެ.

---

[366] 2010/SC-A/02

ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ހުކުމުގައި ބަޔާންކުރައްވާފައި އިސްވެ ދިޔަ އަލްއަދީނުން މުޤައްދިމާ ދާއި އަލްއަދީނުން ހަސަދާގެ މަސްއޫލުން ބަލާއިރު އެ ދީ ހުކައިގެ އިންސްޕެކްޓަރަށް ތަފްޞީލު ކުރާއިރު، އަލް އަދީނުން މުޤައްދިމާ ދާނީ މަސްއޫލިއްޔަތާ ގުޅިގެން ސިޔާސީ ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުން ފިޔަވަޅާ އިޖުތިހާދުން ކަމަށްވާއިރު، އަލް އަދީނުން ހަސަދާ އަދި ދައުލަތުގެ ފަރާތުގެ ހައްޤުތައް ކަމަށާއި، އުސޫލުތަކާ ފަރާތްތަކުގެ އުފުލުމާ މަޢުނީ ދެމުން ފަރާތަކީ މަސައްކަތުގެ ފަރާތަކަށް އިންސާފުވާ ފަރާތެއް ހުކުމްވާން ކަމުގައި، އަދި އަލް އަދީނުން މުޤައްދިމާދާއި ދައުލާ ސަރަޙައްދުން ހުރި ހައްޤާއި ދަތިތަކާ ތާޢީދުކުރަން ފުރިހަމަ ނަގާ ހުކުމަށް ހުށަހަޅާކަން ވެއްޖެ، އަލްއަދީނުން ހަސަދާ އަދި ދައުލާ ސަރަޙައްދުން އެއްވެސް ދަތިތަކެއް ނިމުމުން ހުކުމާ ދަތިތަކެއް އެނގެން ހުކުމަށް ކަމުގައި، އެއްބަސްވުން މަދަނީ ކޯޓުގެ 160/MC/2008 ޤަޟިއްޔާގައި އަލްއަދީނުން ދައުލަތް ޝަރީޢަތު ގެ އިސްތިސްނާ ފަރާތްތަކާ ފަރާތްތަކުން ހުކުމްވާ މުސްތަޤުބަލު ވަކި އުޞޫލަކަށް ހުށަހެޅުނު ދައުލަތާ ބަލައި ހުކުމްދެވުނު އަލް އަދީނުން މުޤައްދިމާގެ މަސްއޫލުން ފާޑު ހުކުމެއް ކަމުގައި ވެފައި ހައިކޯޓުގެ ނަންބަރު 2009/HC-A/161 ޤަޟިއްޔާގައި މަދަނީ ކޯޓުގެ ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުން މުޢާމަލާތު މުސްތަޤުބަލުގެ މަސައްކަތް ތަޢާރުފުކުރަމުން ހުކުމްދިނުމުގެ އަދާކުރު ނިޒާމުގެ ދަށުން ފަރާތްތަކުން އިންސާފުވާކަން ފަރާތަކަށް ކުރިމަތިލާ މުސްތަޤުބަލު މުސްތަޤުބަލުގެ މަސައްކަތް ތަޢާރުފުކުރުމުގެ އިންސާފުގެ ހުކުމަކީ ކުރިން ވަކި ހައްޤުތަކުގެ މަސްލަޙަތަށް ފާހަގަކުރަން ދައުލަތުން ފަރާތްތަކާ އެކު ހުކުމެއް ކުރިމަތިލިއިރު ހުކުމްކުރުމަށް މަސަކަތު ކުރިން ފާހަގަކުރެވޭ މަސްއޫލިއްޔަތު ކަމަށް ބުނެފައި ވަނީ އިސްވެ ދިޔަ ހުކުމުގެ ވާހަކައާ ހުކުމްކުރަން ފާހަގަކޮށްފައި ކަމަށެވެ.

ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ހުކުމުގައި ބަޔާންކުރައްވާފައި އިސްވެ ދިޔަ ޝަރީޢަތުގެ ކަންތައްތަކުގެ އަމިއްލަ ދާއިރާތަކުގެ ހައިކޯޓުގެ ނަންބަރު 2009/HC-A/161 ޤަޟިއްޔާގައި އިސްތިއުނާފުކުރުމުން މަޙްކަމާ ސިފަކުރުމުގައި އަސާސީ ދީ ނުކުތާތަކުގައި ހައިކޯޓުން ފާހަގަކުރެއްވި ކަންތައްތައް ބަޔާންކޮށްފައިވާ ގޮތުން ހުކުމްކަމަށް ފާހަގަކޮށްފައި ކަމަށެވެ. އެއީ:

(1) ޝަރީޢަތުގެ މަދަނީ ކޯޓުން ހުކުމްދިން ކަންތައް ކުރިމަތިލާ އަމިއްލަ ހައިސިއްޔަތުން ފާހަގަކޮށް ފާސްކުރުން ފެށި ސަބަބަކީ ޤަޟިއްޔާގައިވާ މަސައްކަތްތައް ހުށަހެޅުމުގެ ޤާނޫނީ ބާރުގެ ޤާނޫނީ ޙައްޤު ލިބޭ ކަމެއް ކަމަށް ނުވަތަ، މަދަނީ ޤާނޫނު ލަފާތަކުގެ ކުރިމަތިން ޤާނޫނީ ދަށުން އަމިއްލަ ހައިސިއްޔަތުން ފާހަގަކޮށް ހުކުމްދިނުމުގެ ކުރިން، ހަމަ ހަމަ ކަމާއި ދައުލަތުގެ ފަރާތުން ބަލައިގަތުމަށް ޝަރީޢަތުން ހުކުމާއި ބެލުމުގެ ބަޔާން، ބަލައިގެންނެވި އިސްތިއުނާފުކުރުމުގެ މަސައްކަތުގައި މުއާމަލާތު މުސްތަޤުބަލު 77821 ޗެކުގެ ފައިސާ ނަގާފައި ނަގާދިން ބަޔަ ފަރާތުން ހަލާކުނުވާ ދައުލާ ސަރަޙައްދުން ހުކުމް ދޫކުރުމަށް ފާޅު ފާހަގަކުރުމުގެ ފާސް ހުކުމް ނުވި ހައިކޯޓުން މަސައްކަތް ނިންމާފައި ވެއެވެ.

(2) އިސްތިއުނާފުކުރުމުން މަސައްކަތުގައި ފަރާތުގެ ނަގާއިން އަސާސީ ދައުލަތުން މުއާމަލާތު މުސްތަޤުބަލުން ނަގާފައި ފައިސާގެ ޙިއްސާ ފަރާތުން ނަގާއިރު ދައުލަތުގެ އަސާސީ ފައިސާފައިވާ ހަމައެކަނި 250،000 ރުފިޔާ ދޫކޮށްފައި، އެވެ އިތުރުފުޅު ފައިސާ ދައުލަތުގެ ފަރާތުން ހުކުމްދޭން ހަމަޖެހި ބަލާ ދިނުމަށް ބޭންކް އޮފް ސިލޯނުގެ 26 ނޮވެމްބަރު 2008 ގެ ސެޓްލްމެންޓް ނަގާފައި މުއާމަލާތު މުސްތަޤުބަލުން ބޭންކް އޮފް ސިލޯނުގެ ނަންބަރު 845949 ޗެކުން 19 ޑިސެމްބަރު 2005 ގައި 147،775 ރުފިޔާ ދައްކާފައިވާކަން އެނގެން އޮތް ކަމުގައި ވިޔަސް އެ ފައިސާއާ ބެހޭގޮތުން އިސްތިޤާމަތާ މަސައްކަތް ގެނެވުން ދައުލަތުގެ ފައިސާގެ ހުކުމުން ޝަރީޢަތުން ނަގާފައި ދައުލަތުން ފައިސާ ދައުލަތުގެ

ސާބިތުވާން ދަލީލެއް ނެތްކަމަށް ހައިކޯޓުން ކަނޑައަޅާފައިވާއިރު، ބުނެވޭ ކަހަލަ މަދަނީ އަދި ޖިނާއީ މުޢާމަލާތްތަކާއި ގުޅިގެން ދަރަނި އަދާކުރުމުގެ ވަސީލަތްތަކުން އެނގެން އޮތުމަށް، އަދަދު ނާސިރު ހެކިބަސް ދިނުމާއި ސާބިތުކުރާ ވައްޓާ ދައްކާފައިވާ ތާރީޚުކަމަށް 19 އޮކްޓޫބަރު 2005 އާއި މުޙައްމަދު މުސްތަފާއަމުރުން އަހްމަދު ނަޝީދު ފައިސާ ނަގާފައިވާ ތާރީޚާއި އެފައިސާ އަނބުރާ ދައްކަންޖެހޭ ތާރީޚާއި ދެމެދު ތާރީޚުއްކަން އެނގެން އޮތްވަރަށް ބަޔާން ދެ އަނގަބަހުގެ މަސައްކަތެއް ނޯންނާނެ މުޢާމަލާތުގައި އެކަން ކިޔައިދޭ ހެކިބަހުގެ ވަސީލަތްތަކެއް ނެތުމުން ސާބިތުނުވާ ވަރަށް ތާރީޚުން ދިނުން ނުކުރެވޭ ކަމަށާއި، އަދި ހެކިބަހުގެ ތެރެއިން މުޢާމަލާތްތަކުގައި ތަފާތު ވަޒަންތަކެއް ސާބިތުކުރާ ހެކިބަސް ދިން ހެކިވެރިންނަކީ ދެފަރާތުގެ މުޢާމަލާތް ދޭހަވާ ގޮތަށް ކަނޑައެޅިގެން ސާބިތުކުރެވޭ ހެކިބަސް ކަމުން ސުޕްރީމް ކޯޓަށް ހުށަހެޅި ދަޢުވާ ބާޠިލްކުރެވެ. މި މައްސަލަ ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ އަމުރާ އެއްގޮތްވާގޮތަށް އަނބުރާ ހައިކޯޓަށް ބަލައިދޭން ބާޠިލްކުރެވެ.

މުޙައްމަދު ރަޝާދު ވ. ހުސައިން ރަޝީދު[367]

މި ގަޟިއްޔާގައި ސުޕްރީމް ކޯޓުން ކުރި ހުކުމުގައި ބުނެފައިވަނީ، މަދަނީ ދަޢުވާ ސާބިތުކުރުމުގެ ވަސީލަތްތަކުގެ ތެރެއިން އެންމެ މުހިންމު އެއް ވަސީލަތަކީ ހެއްކާ ހެކި ކަމަށާއި، ހެއްކާ ހެކީގެ ތެރޭގައި ދި ގޮވާއިއް ގެ މުއްދަތުގެ ހިދުން ކަމަށާއި އެއީ ދަޢުވާ މުދައްޢާ ޢަލައިހި (އަދާލަތު) މުއްދައްޢާ ޢަލައިހި ދަޢުވާ ކަމަށާއި، ދަޢުވާ މުއްދައްޢާ ޢަލައިހި ކުރިމަތިލިއްބައެއް ސާބިތުކުރުމުގައި ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުން ހެކި ހުށަހެޅުން ކަމަށާއި، ހުށަހަޅާ ހެކި ދަޢުވާ ހެކިބަސް ދިނުމަށް އަދާލަތުގެ ސަބަބުން ނޫން ގޮތަކަށް މުއްދައްޢާ ޢަލައިހި އިންކާރުކުރާ ކަމުގައިވާނަމަ، އެކަން ސާބިތުކުރުމަށް ދަޢުވާ ކުރާ ފަރާތަށް ހެކި ހުށަހެޅުން ލާޒިމުވާ ކަމަށާއި، ޤާނޫނީ އުސޫލުގައި ސާބިތުކުރަނީ ދަޢުވާކުރާ ފަރާތް ކަމަށާއި، އަދި ސާބިތުކުރާ ގޮތުގެ މަޤްސަދުތައް ބަޔާންކޮށް ހުށަހެޅުމުގެ ކުރިން ހުށަހަޅަންވާ ޤާނޫނީ ވިސްނުން ހުރި ކޮންމެ ގޮތަކަށް ދަޢުވާ ސާބިތުކުރުމަށް ހެކިވެރިން ހޯދުމަށް ބަލަންވާނެ ކަމަށާއި، ދަޢުވާ ހުށަހެޅި ފަރާތުން ސާބިތުކުރުމުގެ ބާރުގެ ތެރޭގައި ހުށަހަޅާ ހެކިބަސް ނުވަތަ ޤަސަމަކީ ހެއްކެއް ނުވަތަ ދަޢުވާއިއް ގެ މުއްދަތުގައި ޤަސަމުގެ ބާރު ދީފައިވާ ގޮތުން ހެކި ނެތްކަމުގައިވާނަމަ މުއްދައްޢާ ޢަލައިހި ޤަސަމުގެ ބާރު ހިފެހެއްޓޭނެ ކަމަށާއި، އެކަން މުއްދައްޢާ ޢަލައިހި ދާއިރާ ޤަސަމެއް ކުރަން ކަމަށާއި، ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުގެ ހެއްކާއި ހެކިވެރިންގެ ކުރިން ބަޔާން ޤަސަމުގެ ގޮތުން ދަޢުވާ ސާބިތުކުރާ ފަރާތަށް ޤަސަމުގެ ބާރު ދޭން ކަމަށާއި، ދަޢުވާކުރާ ފަރާތް ނުކުޅެދިގެން ޤަސަމުގެ ބާރު ދީފައިވާ ދަޢުވާކުރާ ފަރާތަކަށް ޤަސަމުގެ ބާރު ހިފެހެއްޓުން ކަމަށާއި، ޤާނޫނީ ސާބިތުކުރުމުގެ ބާރު ދަޢުވާ ޤަސަމުގެ ޙައްޤެއް ނުލިބޭ ކަމަށާއި، އަދި ދަޢުވާ ހުށަހެޅި ކުރިން ދެމެދު ގުޅުމެއްގެ ސަބަބުން ޢަދުލުވެރިކަމާ ޚިލާފަށް ދޫކުރުމުގެ ޙައްޤު ސާބިތުނުވާ ކަމަށާއި، ޙައްޤުވާ ތަޖުރިބާ ޤަސަމުގެ ބާރު ދޫކުރުމަށް ހުކުމް ސާބިތުކުރަން ބާރުނުވާ މައްސަލައާ ގުޅިގެން ޤަސަމުގެ ބާރުދޭއިރުވާ ދަޢުވާ ކުރާ ފަރާތުގެ ކުރިމަތިލާހަކަ އެ ގޮތަށް ތަޢާރަފު ކުރާ ބޭނުން ހިމެނޭ ހެކިވެރިން ހެކިބަހުގެ ތެރޭގައިވާ ތަފާތު ވެރިކަމާ ކުރިމަތިވާން ހިފެހެއްޓޭ ހެކިބަސް ކަމަށެވެ.

---

[367] 2015/SC-A/02

މުޙައްމަދު ރަޝާދުގެ ފަރާތުން ސިވިލް ކޭސް ހުށަހެޅި ދަޢުވާގައި ކޯޓުން ގޮތެއް ނިންމަން ޖެހިފައި އޮތް ކަމަކީ، މުޙައްމަދު ރަޝާދު އަމިއްލައަށް ބަޔާންކޮށްފައިވާ ވިޔަފާރީގެ ހިސާބުތައް ހިމެނޭ ޝެޑިއުލް 2 ގައިވާ އަދަދާއި ދައުލަތުގެ ހުސައިން ރަޝީދުގެ ކޮމްޕެނީތަކުގައި ހުސައިން ރަޝީދު ބަޔާންކޮށްފައިވާ ޝެޑިއުލް 6 ގައި ބަޔާންކުރާ ވިޔަފާރީގެ ހިއްސާތަކާ ދިމާކުރުމެވެ. ހުސައިން ރަޝީދު އަމިއްލައަށް ބަޔާންކޮށްފައިވާ ޝެޑިއުލް ނަންބަރު 6 ގައިވާ ހިއްސާގެ ސަރުކާރުގެ ދައުވާތަކާ ބަޔާންކޮށް ކުންފުނިތަކުގެ ހިއްސާތަކާ، ޝެޑިއުލް 6 ގައިވާ ހިއްސާތަކުގެ ސަރުކާރުގެ ސާބިތުކުރެވޭތޯ ހުސައިން ރަޝީދު އެއްވެސް ހައްޤެއް ނުވަތަ ގާނޫނީ ވިޔަސް ހުރިކަމަކަށް ނެތެވެ. ސުޕްރީމް ކޯޓުން ބަހައްޓަވާފައިވަނީ ޝެޑިއުލް 2 ގައިވާ ހިއްސާތަކާއި ޝެޑިއުލް 6 ގައިވާ ހިއްސާތައް އެއްގޮތް ނުވުމާ ޝެޑިއުލް 2 ގައި ބާރުން ފެނުނީ ހިއްސާތަކުގެ ސަރުކާރަށް ނަގާފައިވާ ހިއްސާތަކުގެ ތެރެއިން ކަމާބެހޭ ޝެޑިއުލް 2 ގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ އިތުރު ސަރުކާރަށް މި މައްސަލައިގައި ހުކުމްކުރައްވާފައިވާ ވިޔަފާރީ ކުންފުނިތަކުގެ ހިއްސާތަކުގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ބެލުމުގައި ހުސައިން ރަޝީދުއާއި މުޙައްމަދު ރަޝާދުގެ ހިއްސާތަކާ ސަރުކާރުގެ ހިއްސާތަކުގެ ބޭނުމުގައި ފެނުނު ހިއްސާ ސަރުކާރަށް ހިއްސާތަކުގެ ނަމްބަރު ހުސައިން ރަޝީދުގެ ސާބިތުކުރުމުގައި ނުވާ ކަމަށެވެ.

މިގޮތުން، ހުސައިން ރަޝީދުގެ ވިއްސާއާއި މުޙައްމަދު ރަޝާދުގެ މަސައްކަތުން ކުރި ވިޔަފާރިން ހަމަވި ކާކުރެވުނު ލިބޭ ވެރިޔާ ދިޔުމަށް ހަމަހަމަކުރެއްވި ބަރުވަން ދި ވިޔަނުގެ ދަރުދަރަނި ވެރިވާ އެއްބަސްވުމުގެ ދަރަނި ލިބޭން ސާފު ވެރިޔާގެ ޖުމްލަ އަދަދަކީ 3،439،353 ރުފިޔާ ކަމަށް ސާބިތުކުރެވޭ މުޙައްމަދު ރަޝާދުގެ ވިޔަފާރި ހުކުމްކުރެވުނު ޝެޑިއުލް 3 ގައި ބާރުންކަރުވާ އަދަދުތަކަށް އެ ވިޔަފާރިން ލިބޭން ވިޔަފާ އަނގައިދޭ ލިބުނުއް ނަމްބަރު އެ ލިބުނުގައި ބާރުންކަރުވާ އިބާރާތްތަކުން އެނގޭ ކަމަށް. އަދި މިއަދަދު ސާބިތުކުރުމަށް މުޙައްމަދު ރަޝާދު ހުކުމްކުރެވުނު އިތުރު ލިބުނުތަކަށް ހުރި މުޙައްމަދު ރަޝާދު އަމިއްލަ އަދަދުތަކުގެ ހިއްސާކުރުމުގެ ލިބުނުތަކަކަށް ވެފައި، އެ ލިބުނުތަކުގައި ހަމަވާ ދިރިވާ އަދަދުތައް ބަރުކުރުމުގައި ރަސްމީ، އިންވޮއިސް ފަދަ އެއްވެސް ލިބުނު ހުކުމްކުރުން ނިޔަލުން މުޙައްމަދު ރަޝާދު އަމިއްލައަށް ހިއްސާކުރެވުނު އެ އަދަދުތަކަކަށް ހުސައިން ރަޝީދު އިންސާފުކުރެވޭ އަމުރުން، މުޙައްމަދު ރަޝާދުގެ ވިޔަފާރި ހުކުމްކުރެވުނު ޝެޑިއުލްގައި ބާރުންކަރުވާ ފަދަ ޖުމްލަ އަދަދު ސަރުކާރަށް ޝަރީޢަތުން ސާބިތުވާ ކަމަށް ސުޕްރީމް ކޯޓުން ކަނޑައަޅުއްވައިފައެވެ.

ވިއްސަ އިންވެސްޓްމަންޓް ވ ފުޑް ލިންކް[368]

މި ޤަޟިއްޔާ އިސްތިއުނާފްކުރެވުނު ފަރާތުން ހުކުމްކުރުމަށް ނުކުތާގައި ބޭނުންވެވޭ އާންމު އުސޫލުގެ ބޭނުން މަދަނީ ދެބަސްވުންތަކުގައި ސާބިތުކުރުމުގެ ބާރު އުފުލުމަކީ ދައުވާކުރާ ފަރާތުގެ މަސްއޫލިއްޔަތެއްކަން ދިވެހިރާއްޖޭގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ނަންބަރު 2010/SC-A/02 ޤަޟިއްޔާގައި ކަނޑައަޅާފައިވާ އުސޫލާ ހިލާފަށް ދަރަނިކޯޓުން މައްސަލަ ނިންމާފައި އޮތް ކަމަށެވެ.

މި މައްސަލައިގައި ފުޑް ލިންކް ދަރަ ކޯޓަށް ހުށަހެޅި މައްސަލައިގެ އެފަރާތުން ވިއްސާ އިންވެސްޓްމަންޓުން ވިއްކާފައިވާ ތަކެތީގެ ދަރަނި ފަހަރެއްގައި ފަހަރު އެއް ގޮތަކަށް ލިބެންޖެހޭ ފީގެ ޖުމްލައިގެ ހިސާބުން އަދި 50،000 ރުފިޔާ، އެއީ ޖުމްލަ

---

[368] 2018/HC-A/357

2،308،060 ރުފިޔާ ވިއްސަ އިންވެސްޓްމަންޓުން ހޯދަން ކުރި ދައުވާ އެކެވެ. ވިއްސަ އިންވެސްޓްމަންޓުން ދަރުކޮޅުގައި ދެއްކި ވާހަކައިގައި އެ މުއާމަލާތް ނުކުރާކަމަށް ބުނެ އެ މުއާމަލާތަށް އިންކާރުކޮށްފައެއް ނުވެއެވެ. އެ ދައުވާގެ ދިފާޢުގައި ވިއްސަ އިންވެސްޓްމަންޓުން ބުނެފައިވަނީ އެފައިސާ ވަނީ ހަމައަށް ދައްކާފައި ކަމަށެވެ. އެހެންކަމުން ފައިސާ ދައްކާފައިވާ ކަމަށް ބުނެ ދައުވާ ލިބޭ ފަރާތުން ކުރިމަތިލާފައިވާ މި ދިފާއު ސާބިތުކޮށް ދިނުމަކީ ދައުވާ ލިބޭފަރާތުން އުފުލަންޖެހޭ ބުރައެއް ކަމަށް ކޯޓުން ކަނޑައަޅާފައިވެއެވެ.

މި މައްސަލައިގައި ހައިކޯޓުން ކުރި ހުކުމުގައި ބުނެފައިވާ މި ދެފަރާތުގެ ދެމެދުގައި ވީ ޢަޤްދު ވިއްކާ ބޭޢުގޮތުން ލިޔެފައިވާ އެއްބަސްވުމެއް ނެތް ނަމަވެސް މި މައްސަލައިގައި ހުށަހެޅުނު ލިޔުންތަކުގެ މައްޗަށް ބަލާއިރު، މި މައްސަލައާއެކު ހުށަހަޅާފައިވާ ޗެކްސް އޭޖަރީކާއި އިންވޮއިސްތަކާއި އަދި ވިއްސަ އިންވެސްޓްމަންޓްގެ ކަސްޓަމަރ ރިކާޑް ސްލިޕް މި ނަމޫނާގައި އޯޑަރ ލިޔުމަށް ބޮޑުވުން ވިއްސަ އިންވެސްޓްމަންޓުގެ 17 ޗެކްސް އޭޖަރީކާއި ގުޅިގެން ފިއްލާ ލިބުނުކަން ބެއްޓެތިކަމަށް އޭގެ މުޅިޖުމްލަ ހުރުމުގެ ގޮތުން އިންވޮއިސް ޓްރާންސްފަރވާކަން އެނގޭ ކަމަށާއި، ބޭންކުގެ ޗެކްސް އޭޖަރީކާއި އިންވޮއިސްތަކަށް އަދި އެ ލިޔުންތަކުގައިވާ ފައިސާގެ އަދަދުތަކާމެދު ވިއްސަ އިންވެސްޓްމަންޓުން އިޢުތިރާޟުނުކުރާކަމަށް ކޯޓުގައި ވިއްސަ އިންވެސްޓްމަންޓުގެ ފަރާތުން ދައްކާފައިވާ ވާހަކަތަކުން އެއްބަސްކަމަކީ ކަމަށް، މި ލިޔުންތަކުގައިވާ ޖުމްލަ މި ދެފަރާތުގެ ދެމެދުގައި ހިނގާފައިވާ ބޭޢުގެ މުއާމަލާތުގެ ޖުމްލަ އަދަދަކީ 5،410،460 ރުފިޔާ ކަމާއި އޭގެ ތެރެއިން ވިއްސަ އިންވެސްޓްމަންޓުން ދެއްކި އަދަދުކަމަށް ފިޔާ ލިބުނުން އެއްބަސްވާ އަދަދަކީ 3،152،400 ރުފިޔާ ކަމަށް ފުރާ ލިބުނުން ކޮޅުގައި ދައްކާފައިވާ ވާހަކަތަކުގައި ބޭއްވުނު ކަމަށާއި، މިހެންކަމުން މި މުއާމަލާތް ގޮތުގައި ހިނގިކަން އަދި ފުރާ ލިބުނުން ބާކީ އަދަދަށް ބާކީ ދައްކަންޖެހޭކަން ސާބިތުވެފައިވާ ދޫކޮށް ކުރުމަށް ފުރާ ލިބުނުގެ ފަރާތުން ޝަރީޢަތަށް ހުށަހަޅާފައިވާ ގޮތަކަށް ބެހެއްޓޭ ކަމަށް ބުނެފައިވޭ، މި ހާލަތުގައި ފުރާ ލިބުނުން ހިސާބުން ދައުވާ ފުރާ ލިބުނު ބާކީ ދިޔަ ވިއްސަ އިންވެސްޓްމަންޓުގެ ފަރާތުން ހައިކޯޓުން ދައުވާ ސާބިތުވެގެން ކޮށްގެން ގޮތަށް ހުކުމް މައްސަލައިގައި ކަމަށް ބުނެފައެވެ.

ސިލިންކޯ އިންޝުއަރަންސް ކޮމްޕެނީ ޕްރައިވެޓް ލިމިޓެޑް ވ. އައިޝަތު އިބްރާހީމް[369]

މި ގަޟިއްޔާގައި އިސްތިއުނާފުކުރި ސިލިންކޯ އިންޝުއަރަންސް ކޮމްޕެނީ ޕްރައިވެޓް ލިމިޓެޑް ގެ ފަރާތުން ހައިކޯޓުގައި ބުނެފައިވަނީ އައްސަރީޢާ ކޯޓު އަޑުއަހަން ދިޔަ ހަރަކާތާ ގުޅިގެން ސަރވިސަސް ޕްރައިވެޓް ލިމިޓެޑުން ތައްޔާރުކޮށްފައިވާ ގެއްލުމުގެ ސާރވޭ ރިޕޯޓް އަށް ބަލާއިރު، އައްސަރީޢާ ދޫކޮށް ހަރަކާތާ ދިމާވެގެން އަޑުއަހަން ދިޔައީ ނޫންކަމަށާއި، ނަމަވެސް އެ ކޯޓު އަޑުއަހަން ގެސްޓްހައުސްގައި ކާރުގެ ސަބަބުން ކަމަށް ބުނެގައި ބެލެހެއްޓިފައިވޭ، މިފަދަ ހަރަކާތްތަކުގައި ކާރުހިސާބުގައިވާ ގެއްލުމާ ދެފަރާތުގެ ޒިންމާ ފަރާތްތަކުން ސަހީޙު ކަމަށް ބުނެފައިވާ ގޮތުގެ ދާއިރާގައި ނުހިމެނޭ ކަމަށެވެ. މި ނުކުތާއާ ބެހޭ ގޮތުން ހައިކޯޓުން ބުނެފައިވަނީ ސިލިންކޯގެ ފަރާތުން ބުނާ އެކްސްކްލޫޝަން ބައެއްގެ ގޮތުގައި އައްސަރީޢާ ކޯޓު ދިމާވުން ސަރވިސަސް ޕްރައިވެޓް ލިމިޓެޑް އިން ގެއްލުމާ އައްސަރީޢާ ދިމާވެގެން ކަމަށް މި ގަޟިއްޔާގައި ހިފާ ހަރަކާތް ފުރިހަމަކޮށް ސަރވޭ ކުރުމުގެ ކުރިން ބޭނުންތެރި ގޮތަކަށް ދީފައި، އައްސަރީޢާ ކޯޓު އަޑުއަހަން ގެސްޓްހައުސްގައި ބެލުން

---

[369] 2017/HC-A/145

ކުރި ކަންތައްތަކެއްގެ ސަބަބުން ކަން، ފަންނީ އަސާސްތަކެއްގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށް ދެވުނު ނަތީޖާއެއްގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށް ތަޙްޤީޤުކުރުމުގައިވާ ރިޕޯޓެއްކަން އެ ރިޕޯޓުގައި ފާހަގަކޮށްފައިވާ ކަންކަމުން އެނގެން ނެތް އިރު، މި ފަދަ ހާދިސާތަކުގައި މީހުންނާއި މުދާ ސަލާމަތްތެރި އެކްސްޕީރިއަންސްގެ މަސްއޫލިއްޔަތު އަދާކުރާ އޮފިސަރުންގެ ކޯސްޓް ގާޑް އަސްކަރިއްޔާ ދޯނި އަލިފާން ރޯވުމުގެ ހާދިސާ ހިނގި ވަގުތުން ފެށިގެން މި ދޯންޏާއި މި ދޯނީގައި ތިބި މީހުން ސަލާމަތްކުރުމުގެ މަސައްކަތްކުރުން، މި ހާދިސާ އާ ގުޅިގެން ތަޙްޤީޤުކުރުމުގައިވާ ރިޕޯޓާއި، މިފަދަ މައްސަލަތަކަށް ތަޙްޤީޤުކުރުމުގެ މަސްއޫލިއްޔަތު ހަވާލުކުރެވިފައިވާ މޯލްޑިވްސް ޕޮލިސް ސަރވިސްއިން ތަޙްޤީޤުކުރުމުގައިވާ ޕޮލިސް ރިޕޯޓުގެ ސައްޙަކަމާމެދު ސުވާލު އިންޝުއަރަންސް ކުންފުނީގެ ފަރާތުން ދަށުކޯޓުގައި ސުވާލު އުފައްދާފައި ނުވާ ކަމަށާއި، އެހެންކަމުން އެ ރިޕޯޓުތަކުގެ ސައްޙަކަން ކަނޑަވަޅުކުރުމަށް އެ ރިޕޯޓުތަކުގައި [illegible] ކޯޓަށް ހަމައެއްގޮތް ޤަޟިއްޔާއަކަށް ކުރިން ހައިކޯޓުން ނިންމާފައިވާ ހައިކޯޓުގެ ނަންބަރު 2012/HC-A/129 ޤަޟިއްޔާގެ ހުކުމުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާގޮތުން، މި ދެ ރިޕޯޓަށް ބެލުމުން އަސްކަރިއްޔާ ދޯނި އަލިފާން ގޮސްފައިވާ ކަނދު ގަދަވުމުގެ ސަބަބުން ކަން އެނގެން އޮތުމުން، ސިވިލް އިންޝުއަރަންސް ކުންފުނިން އައްޔަންކުރައްވާފައިވާ ލޮސް އެޑްޖަސްޓަރ ކަމުގައިވާ [illegible] ސަރވިސްގެ ފަރާތުން ތަޙްޤީޤުކުރުމުގައިވާ ރިޕޯޓުގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށް އަސްކަރިއްޔާ ދޯނި އަލިފާން ގޮސްފައިވާ ދޯނީގެ ވެރިފަރާތުން ގަސްދުގައި ކުރި ކަންތައްތަކެއްގެ ސަބަބުން ކަމަށް ބަލައިގެން ނިންމި ކަމަށެވެ.

ލިޔުމެއް އޮތުން ތާއީދުކުރާ ކަމެއްގައި ޙުއްޖަތެއް ކަމުގައި ބަލާނީ ހަމަ އެ ލިޔުމެއް

އަބްދުއްރަޝީދު އިބްރާހިމް ވ. އަލްޙަސަން ނިޒާރު[370] މި ޤަޟިއްޔާ އަކީ އަބްދުއްރަޝީދު އިބްރާހިމް އާއި އަލްޙަސަން ނިޒާރު ދެމީހުންގެ ދެމެދުގައި، ހުޅުމާލޭގައި ހުރި އަބްދުއްރަޝީދުގެ މިލްކު ގޯއްޗެއް◌ 1،300،000 ރުފިޔާއަށް އަލްޙަސަން އަށް ވިއްކަން އެއްބަސްވެގެން، އެ އެއްބަސްވުމުގެ ދަށުން އެކިފަހަރު މަތިން 950،000 ރުފިޔާ އަލްޙަސަންގެ ފަރާތުން އަބްދުއްރަޝީދުއަށް ދީފައިވާކަން އެ ގޯތި ވިއްކުމަށް އަބްދުއްރަޝީދު އިންކާރުކުރުމުން، އެ އެގްރީމެންޓް ބާތިލުކޮށް އާރާއިސަރަން އަލްޙަސަން އަބްދުއްރަޝީދުއަށް ދީފައިވާ 950،000 ރުފިޔާ އަނބުރާ ހޯދުމަށް ހުށަހެޅި މައްސަލައެކެވެ. ދަށު ކޯޓުން ކުރި ހުކުމުގައި ބެލުނުކަމަށް އަގުގެ ތެރެއިން ނަގުދު ފައިސާގެ ގޮތުގައި 300،000 ރުފިޔާ ލިބިފައިވާ ކަމަށް އަބްދުއްރަޝީދު އެއްބަސްވެފައިވާ ކަމަށާއި، އަލްޙަސަންގެ 'ނިރާޖ 3' ނަމަކަށް ކިޔާ ސްޕީޑް ލޯންޗެއް އަބްދުއްރަޝީދުއަށް އަލްޙަސަން ހަވާލުކުރެވިފައިވާ ކަމަށާއި، އެ ލޯންޗުގެ އަގަކީ 650،000 ރުފިޔާކަމަށް ދެފަރާތުން އެއްބަސްވެފައިވާކަން ދެފަރާތުން އެއްބަސްވެފައިވާ ލިޔުމުން ސާބިތުވާކަމަށެވެ.

އިސްތިއުނާފުކުރާ ފަރާތްކަމަށްވާ އަބްދުއްރަޝީދު ހައިކޯޓުގައި ބުނެފައިވަނީ އެ ލޯންޗު އަލްޙަސަންގެ ފަރާތުން އަބްދުއްރަޝީދާ ހަވާލުކުރި ނަމަވެސް އެ ލޯންޗު އޮތީ ހަލު މަރާމާތުކުރަންޖެހި އަދި އިންޖީނު ހަލާކުވެފައި ކަމަށްވާތީވެ، އިސްތިއުނާފުކުރާ ފަރާތުން ހަލު މަރާމާތުކުރުމަށް 600،000 ރުފިޔާ ޚަރަދުކޮށްފައިވާ ކަމަށާއި އިންޖީނު މަރާމާތު ކުރުމަށް

---

[370] 2016/HC-A/583

375،000 ރުފިޔާ ހަރަދުކޮށްފައިވާ ކަމަށާއި އެހެންކަމުން އެފައިސާ ހައްސަންއަށް ދޭން ނުޖެހޭނެ ކަމަށާއި، އަދި އެ ގޯތި ހައްސަން ވަނީ އަބްދުއްރަޝީދުއަށް ނޫނީ އެހެން ދިޔަކަށް ވިއްކާލާފައި ކަމަށާއި މި ވާހަކަތައް ދަށުކޯޓުގައި ބަޔާންކުރުމުންވެސް އެކަމަށް ރިޢާޔަތްކުރުމަކާ ދަށު ކޯޓުން މައްސަލަ ނިންމާފައިވާ ކަމަށެވެ.

މި މައްސަލައިގައި ހައިކޯޓުން ކުރި ހުކުމުގައި ބެންޗުގައިވީ ޤާނޫނު މަސައްކަތްކުރުމުގައި އަބްދުއްރަޝީދު ހަރަދުކޮށްފައިވާ ކަމަށް އަބްދުއްރަޝީދު ބުނާބުނުމަކީ ޤަބޫލުކުރެވޭ ދަލީލެއް ކަމަށާއި އެހެން ކަމުން އެ ހަރަދުކުރިކަން ސާބިތުކޮށް ދިނުމަކީ އޭނާގެ މަސްއޫލިއްޔަތެއް ކަމަށާއި، އެ ޤާނޫނު ހަވާލުކުރިއިރު އެ ޤާނޫނު ހަރަދު އަސްލާއި އެއްގޮތްވޭތޯ ބަލައިލުން އަބްދުއްރަޝީދު ހުށަހަޅާފައި ނުވާ ކަމަށާއި، ޤާނޫނުގެ ގާއިމުކޮށްދީފައިވާ ގޮތުން އެއްވެސް ޝަހާދަތެއް ކުރިއަށް ޝަރީޢަތަށް ހުށަހަޅާފައިވާކަން އެނގެންނެތް ކަމަށާއި، މި ވަކްފާއި ހަރަދުކުރި ކަމަށް ދިޔަ ފޮތުގައި ނުވާ ކަމަށާއި، ޝަރީޢަތުގެ ގާއިދާތަކުގެ ތެރެއިން الاصل بقاء ماكان على ماكان "އަސްލަކީ އެ އެއްޗެއް އޮތް ގޮތަށް، އެ އެއްޗެއް ދެމިއޮތުމެވެ" – މި ގާއިދާގެ މަފްހޫމަށް ބަލާއިރު މާޒީގައި ދިމާވި ޙާލަތު ސާބިތުވެފައިވާ ކަމެއް އެ ބަދަލުވެފައިވާކަން އެހެން ދަލީލެއް ނުހުށަހަޅާހާ ހިނދަކު އެ ކަމެއް ދެމި އޮންނާނެ ކަމަށާއި، އަބްދުއްރަޝީދު އިޤްރާރުގެ ހަރަދުކުރިކަމުގެ އެ ޤާނޫނުގެ ގޮތް އަދި މަސައްކަތްތެރިންނަށް ސާބިތުކުރަން ނުކުޅެދޭ ހިނދަކު އަސްލުގެ ގޮތުގައި ބަލާއިރު ޤާނޫނު އޮޅިގެން ބަދަލެއް ގޮތުގައި ކަމަށެވެ.

މީގެ އިތުރުން ހައިކޯޓުގެ ހުކުމުގައި ބުނެފައިވަނީ، އެ ޤާނޫނު ވިއްކައިގެން އޭގެ މަންފާ ލިބިފައިވަނީ އަބްދުއްރަޝީދު އިބްރާހީމްއަށްކަން ޔަގީންކަމާއެކު ސާބިތުވާ ކަމަށާއި، އަބްދުއްރަޝީދު އިބްރާހީމް ނޫނީ މި ޤާނޫނު ހައްސަން ވިއްކާލާފައިވާ ކަމަށް އަބްދުއްރަޝީދު ބުނާބުނުމުގެ ސާބިތުކުރުމުގެ ޒިންމާ އޭނާއަށް އޮތް ކަމަށާއި އަބްދުއްރަޝީދު ހުށަހަޅާފައި ނުވާ ކަމަށެވެ.

އަބްދުލް މުޙްސިން ވ. އޮޑިޓަރ ޖެނެރަލް[371]

މި މައްސަލައަކީ އަބްދުލް މުޙްސިން ގެ އައިޑީ ކާޑު ހެދިއިރު އޭނާގެ އުމުރު ބޮޑުކޮށްފައިވާ އޭނާގެ އަސްލު އުފަން ތާރީޚުގައި އުފަން އަހަރު ބަދަލު ކުރުމަށް އެދި ގދ. ގައުމީ ބިއުރޯގެ ތާރީޚާ ބެހޭ ގޮތުން ހުށަހެޅި މައްސަލައެކެވެ. މި މައްސަލައިގައި ދަށުކޯޓުން ކުރި ހުކުމުގައި ބުނެފައިވަނީ އަބްދުލް މުޙްސިންގެ ރަޖިސްޓަރީގައި ވަނީ އޭނާގެ އަސްލު އުފަން ތާރީޚު ބަދަލު ގެނެވިދާނެ ކަމާ، މި މައްސަލައިގައި ކޯޓުން ބެލުމުން އަބްދުލް މުޙްސިން އަސްލު އުފަންވެފައިވީ 26 ޖުލައި 1956 ގައި ކަން ގދ. ގައުމީ، އާގެ، އަބްދުﷲ އަފީފު އާއި ގދ. ގައުމީ ބިއުރޯގެ މުވައްޒަފު ވަކީލުގެ ހެކިބަސްތަކުން ސާބިތުވާ ކަމަށާއި އަބްދުލް މުޙްސިންގެ އުފަން ތާރީޚަކީ 9 އޮގަސްޓް 1938 ވަނަ ކަމަށެވެ. ހެކިވެރިޔާ މުވައްޒަފު ވަކީލު ބުނެފައިވަނީ އާންމުކޮށް އަބްދުލް މުޙްސިންގެ ސަރުކާރު އުފަން ދުވަސް އެނގޭ ސަބަބަކީ އެ ދުވަހަކީ އާންމުގެ އެއްބަޔާ ދުސާ ކަމާ މަރުވި ދުވަސް ކަމަށް ވާތީ ކަމަށެވެ. ހައިކޯޓުން ކުރި ހުކުމުގައި ގދ. ގައުމީ ބިއުރޯގެ މުވައްޒަފު ވަކީލުގެ

---

[371] 2012/SC-A/09

އެއްބަފާ މޫސާ ކަލޯ ކިޔާ މިހާރު ހުރިކަން ގެނ. ގައުމީ އާއިލާގެ ދިޔައުމުންތަކުން އަނބުރާ ނުވި ކަމަށް އެ އާއިލާގެ ބެލެނިވެރިޔާއީ މަޢުލޫމާތު ވަޒީރުގެ ހެކިބަހުގެ އެ ހެކިބަހަކީ ސަރުކާރަކާ ބޭނުން ކޯމެން އިތުރަން ހަރިންކުރުމަކާ ނުވަތަ ބަލައިގަންނަވާ ހެކިބަހެއް ނޫން ކަމަށެވެ. އެހެންކަމުން ހައިކޯޓުން ކުރި ހުކުމުގައި ބަޔާންވެފައިވާ އަސާސީ ދުސްތޫރު އުފެއްދިފައިވާ 1938 ގައި ކަން ތަރުތީބު ލިޔުއްވުމުގެ އެންމެން ހުރި، އަސާސީ ދުސްތޫރު އުފެއްދިފައިވާ 1938 ގައި ނޫންކަމުގައި އަސާސީ ދުސްތޫރު އުފެއްދިފައިވާ 1956 ގައިކަމަށް އަސާސީ ދުސްތޫރު ބަދަލުވުން ހުރިބަހުގެ ސާބިތުކޮށްދޭ ކަމަށެވެ. ހައިކޯޓުން ކުރި ހުކުމުގައި ސުޕްރީމް ކޯޓުން ބާރުލާފައި އަސާސީ ދުސްތޫރުގެ އަސާސް އުފެދުން އަހަރަކީ 1956 ކަމަށް ސުޕްރީމް ކޯޓުން ކަނޑައަޅައިފައިވާ 1986 ގައި ސ. މީރު ގެދޮރު ސްކޫލް ކޯޓުން އަސާސީ ދުސްތޫރު އާއި އާރިޔާ އަސާސީޤާނޫނުއަކު ހަރަކާތްތެރިވުމާ ގުޅިގެން ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ އިދާރީ ހުކުމުގައި އޮޅުން އަސާސީ ދުސްތޫރުގެ އުސޫލު 30 އަހަރުވަންދެން ތިބޭފައިވާތީވެ، އާދެ އިސްލާމީދަން ބާރު 1956 އަހަރާއި އެ ސުޕްރީމްކޯޓުގެ ތިބޭފައިވާ އުސޫލު ދީނާއާތީވެ އެ ތިބުމުގެ މައްސަލަ ބާރުކަންދާނެވެ.

ހުރިހާ ހެއްކާބެހޭ އެންމެ އުސޫލުތަކެއް ދިވެހިރާއްޖޭގެ ސުޕްރީމްކޯޓުގެ ޢަބްދުﷲ ޖާބިރު ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް[372] ޤަޟިއްޔާގެ ރައުޔުގައި ފަނޑިޔާރު ޙުސްނުއްސުލޫކު ބަޔާންކޮށްފައިވެއެވެ.

ފަނޑިޔާރު ޙުސްނުއްސުލޫކުގެ ރައުޔު (ފަނޑިޔާރު އާއިޝާ ޝުޖޫން މުޙައްމަދު އަދި ފަނޑިޔާރު މަހާޒް ޢަލީ ޒާހިރު ކުރައްވާފައި)

ތަޢާރުފު

1. މިއީ ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުގެ ނަންބަރު 2015/HC-A/280 ޤަޟިއްޔާ ނިމިފައިވާ ގޮތުން އެއްގޮތަށް ނޫނުކަމަށް ބާރުނަޒަރު މަ. އަވަށުގެދޮރު، މާލެ، ޢަބްދުﷲ ޖާބިރު ސުޕްރީމް ކޯޓަށް އެ ޤަޟިއްޔާ އިސްތިއުނާފުކުރުމުން ސުޕްރީމް ކޯޓުން ބެލި އިސްތިއުނާފު ޤަޟިއްޔާއެވެ. މި ޤަޟިއްޔާގައި އިސްތިއުނާފު ކުރައްވާފައި އަޕީލް ހުށަހެޅުނު ފުރަތަމަ ތިމާ ޤަޟިއްޔާގެ މައްސަލައެވެ.

މައްސަލައިގައި ކަނޑައަޅާފައިވާ ގޮތް

2. މަ. އަވަށުގެދޮރު، މާލެ، އަބްދުލްސަލާމް ޢަބްދުﷲ ޖާބިރު ގުޅުވައިލެވިގެން އަޕީލް އަންނަށް ތިޔައިސަކު ފުރަތަމަ ތިމާގެ އަމާޒު، މާލެ ޝަރީޢަތުގެ ހިތްހަމަނުޖެހޭ ފުރަތަމަ ތިމާގެ 20 ސުޕްރީމްކޯޓުން 2006 ގެ ނިޔަލަށް ފިލުވައިލާ ފުރަތަމަ ކޯޓުތަކުގެ ފައިދާއިން 25 ޖަލްސާއި ދިނުމަށް އަޕީލް އަންނަށް ތިމާއެކު ފުރަތަމަ ތިމާގެ އާއި މާލޭ ޝަރީޢަތުގެ ހިތްހަމަ ތިމާގެ އިސް ދީ މިހާރު ކުރުމުގައި މުޤައްރަރު ވަޒީރު އާއި އަހަރުގެ ޖާބިރު، 20 ސުޕްރީމްކޯޓުން

---

[372] 2017/SC-A/40

2006 ގައި ޝަރުޠީ ގޮތުން އެއްބަސްވެ އަބްދުﷲ އާރިފް އަށް ލިޔުމެއް ދީފައިވެއެވެ.

3. ބޭންކިންގ ލިޔުމުގައިވާ ގޮތުން، އަބްދުﷲ އާރިފް މުދަލުވެރިވެގެން އޮޕޫލް އިންޓަރނޭޝަނަލް ޕްރައިވެޓް ލިމިޓެޑް އަށާއި، މޯބޭ ކޮންސްޓްރަކްޝަން ޕްރައިވެޓް ލިމިޓެޑް އަށް 20 ސެޕްޓެމްބަރު 2006 ގެ ނިޔަލަށް ލިބިފައިވާ ޕްރޮޖެކްޓްތަކުގެ ފައިދާއިން 25 ޕަސެންޓްގެ ގޮތުގައި އަބްދުﷲ އާރިފް އަށް ދިނުމަށް މުޙައްމަދު ވަޙީދު އާއި އަޙްމަދު އާރިފް އެއްބަސްވެފައިވަނީ މުޅި ޖުމްލަ -/1,450,000 (ސާދަ ލައްކަ ފަންސާސް ހާސް) ރުފިޔާއެވެ. މީގެ އިތުރުން، 20 ސެޕްޓެމްބަރު 2006 ގެ އެގްރީމެންޓުގައި ބުނެފައިވާ އެއްބަސްވުމުގައި ސާފުކޮށް އިތުރު ހިސާބުކުރުމަށް ޕްރޮޖެކްޓްތަކުގެ ލިބިފައިން އާމްދަނީ ނިންމުމަށް ޕްރޮޖެކްޓްތަކުގެ ފައިދާގެ މައްސަލަ ކަންތައްތަކުގެ ބައިވެރިވުން އެކަމަށް ގޮތުން ގޮތުގައި ކަނޑައަޅައި އިރުން ކަންތަކުގެ ޕްރޮޖެކްޓްތަކުގެ ހިސާބު ކަމަށް އިރުން ކަންތަކުގެ ޕްރޮޖެކްޓްތަކުގެ ގެއްލުމާއި ފައިދާއަށް ބަލާފައި އެކަމަށް އެކަށީގެން ވަގުތުގައި ކަމަށެވެ.

4. އަބްދުﷲ އާރިފް ގުޅުވެރިވެގެން 26 ސެޕްޓެމްބަރު 2006 ގެ ނިޔަލަށް އޮޕޫލް އިންޓަރނޭޝަނަލް ޕްރައިވެޓް ލިމިޓެޑް އަށާއި، މޯބޭ ކޮންސްޓްރަކްޝަން ޕްރައިވެޓް ލިމިޓެޑް އަށް ލިބިފައިވާ ޕްރޮޖެކްޓްތަކުގެ ފައިދާއިން 20 ސެޕްޓެމްބަރު 2006 ގެ ނިޔަލަށް ޕްރޮޖެކްޓްތަކުން އަބްދުﷲ އާރިފް އަށް ލިބެންޖެހޭ ފައިސާ ނުދިނުން އެ މައްސަލައިގައި އަބްދުﷲ އާރިފްގެ ފަރާތުން ދައުވާކުރުމުން ބަލައިގަނެ މައްސަލަ މަދަނީ ކޯޓުން ބަލައި، އެންމެފަހުން އެ މައްސަލަ ދިވެހިރާއްޖޭގެ ސުޕްރީމް ކޯޓު ހުކުމުން ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ނަންބަރު 2009/SC-A/05 ޤަޟިއްޔާގައި އެ ފައިސާ އަބްދުﷲ އާރިފް އަށް ދެއްކުމަށް މުޙައްމަދު ވަޙީދު އާއި އަޙްމަދު އާރިފްގެ މައްޗަށް ޙުކުމްކޮށްފައިވެއެވެ. އަދި މި ފައިސާ މުޙައްމަދު ވަޙީދު އާއި އަޙްމަދު އާރިފްގެ ފަރާތުން އަބްދުﷲ އާރިފް އަށް ދައްކައި ހަވާލުކޮށްފައިވެއެވެ.

20 ސެޕްޓެމްބަރު 2006 ގެ އެއްބަސްވުމުގެ ފަސް

5. އަބްދުﷲ އާރިފް ގުޅުވެރިވެގެން އޮޕޫލް ހޮލްޑިންގްސް ޕްރައިވެޓް ލިމިޓެޑް އަދި އޮޕޫލް ގްރޫޕް އޮފް ކޮމްޕެނީޒްގެ ބެލުމުގައި ހިމެނޭ އޮޕޫލް އިންޓަރނޭޝަނަލް ޕްރައިވެޓް ލިމިޓެޑް އާއި، މޯބޭ ކޮންސްޓްރަކްޝަން ޕްރައިވެޓް ލިމިޓެޑް އާއި، އޮޕޫލް އާލި އިންވެސްޓްމަންޓް އެންޑް ޑިވެލޮޕްމަންޓް ޕްރައިވެޓް ލިމިޓެޑްއާއި ނޯތަންވެލް ކޮންސްޓްރަކްޝަން ލިބިފައިވާ ޕްރޮޖެކްޓްތަކުގެ ފައިދާއިން 20 ސެޕްޓެމްބަރު 2006 ގެ އެއްބަސްވުމުގައި ސާފުކޮށް ފަހުން، އަބްދުﷲ އާރިފް އަށް ފައިސާ ލިބެންޖެހޭ ޕްރޮޖެކްޓްތައް ހުރި ކަމަށާއި، އަބްދުﷲ އާރިފް އަށް ދޭންޖެހޭ އިތުރު ފައިދާ، ދެވިފައިނުވާ ޕްރޮޖެކްޓްތަކުގެ ފައިދާގެ ބައިން 25% ހިއްސާގެ މަސައްކަތް އަބްދުﷲ އާރިފް ފައިދާކަމަށް އަބްދުﷲ އާރިފް ޝަރީކް ކަމުގައި ބެލެވިފައެވެ.

6. އަބްދުﷲ އާރިފް އަށް ލިބެންޖެހޭ ކަމަށް އޭނާ ބުނާ ފައިސާ ދެއްކުމުގެ ޒިންމާ [illegible] މުޙައްމަދު ފަރީދު އާއި އަޙްމަދު އާރިފް ނަގުދުގެ ބަދަލުގައި އެ ޕްރޮޖެކްޓުތަކުން ލިބުނު ފައިދާގެ ފައިދާއިން އަބްދުﷲ އާރިފް އަށް ލިބެންޖެހޭ 25% ހަމަޖެއްސުމުގެ ބިނގާ [illegible] ހޯލްޑިންގްސް ޕްރައިވެޓް ލިމިޓެޑްގެ ޝެއާރުން ނަގާފައިވާކަމަށް އެކުންފުނީގެ ފަރާތުން އެކުންފުނީގެ ޖެނެރަލް މެނޭޖަރު 5 ނޮވެމްބަރު 2008 ގައި އިސްތިއުފާދިނުމާ އަބްދުﷲ އާރިފް އަށް ސިޓީއަކުން އެނގިކަމަށް އަބްދުﷲ އާރިފް ބުނެފައިވެއެވެ.

7. މީގެ އިތުރުން، އަބްދުﷲ އާރިފް މެދުވެރިވެގެން [illegible] ހޯލްޑިންގްސް ޕްރައިވެޓް ލިމިޓެޑް އަދި [illegible] [illegible] [illegible] ގްރޫޕް އޮފް ކޮމްޕެނީޒްގެ ހިއްސާގައި ހިމެނޭ ކުންފުނިތަކުން އަބްދުﷲ އާރިފް މެދުވެރިވެގެން ލިބިފައިވާ ޕްރޮޖެކްޓުތަކުގެ ފައިދާއިން އަބްދުﷲ އާރިފް އަށް ދޭންޖެހޭ ފައިސާގެ މިންވަރު އެނގޭނެ ގޮތަށް [illegible] ހޯލްޑިންގްސް ޕްރައިވެޓް ލިމިޓެޑްގެ ޑިރެކްޓަރުން ކަމުގައިވާ މުޙައްމަދު ފަރީދު އާއި އަބްދުﷲ އާރިފް އާ ދެމެދު 7 ޑިސެމްބަރު 2008 ގައި އެއްބަސްވުމެއްގައި ސޮއިކޮށްފައިވާ ކަމަށް އަބްދުﷲ އާރިފް ބުނެފައިވެއެވެ.

ސިވިލް ކޯޓުގެ 647/Cv-C/2013 ގަޟިއްޔާ

8. ސުޕްރީމް ކޯޓުގައި މިހާރު ބަލަމުން މިގެންދާ އިސްތިއުނާފުގެ މައްސަލައިގައި ހިމެނޭ ދައުވާ ފުރަތަމަ ހުށަހެޅިގެން އެ މައްސަލަ ބަލާފައިވަނީ ސިވިލް ކޯޓުގެ ނަންބަރު 647/Cv-C/2013 ގަޟިއްޔާގައެވެ.

9. ސިވިލް ކޯޓުގެ ނަންބަރު 647/Cv-C/2013 ގަޟިއްޔާގައި އަބްދުﷲ އާރިފް ގެ ވަކީލުން [illegible] ހޯލްޑިންގްސް ޕްރައިވެޓް ލިމިޓެޑްގެ މައްޗަށް ދައުވާ ކޮށްފައިވަނީ [illegible] ގްރޫޕް އޮފް ކޮމްޕެނީޒްގެ ހިއްސާގައި ހިމެނޭ [illegible] އެންޓަރޕްރައިސަސް ޕްރައިވެޓް ލިމިޓެޑް އާއި، [illegible] ކޮންސްޓްރަކްޝަން ޕްރައިވެޓް ލިމިޓެޑް އާއި، [illegible] [illegible] އެކްސްޕޯޓް ([illegible]) ޕްރައިވެޓް ލިމިޓެޑް ފަދަ ކުންފުނިތަކުން އަބްދުﷲ އާރިފް ހޯދައިދިން ޕްރޮޖެކްޓުތަކުން އަބްދުﷲ އާރިފް އަށް ލިބެންޖެހޭ ފައިދާ ހޯދުމަށެވެ.[373]

10. އަބްދުﷲ އާރިފްގެ ވަކީލުން [illegible] ހޯލްޑިންގްސް ޕްރައިވެޓް ލިމިޓެޑްގެ މައްޗަށް ސިވިލް ކޯޓުގެ ނަންބަރު 647/Cv-C/2013 ގަޟިއްޔާގައި ކޮށްފައިވާ ދައުވާ ބިނާކޮށްފައިވާ މައިގަނޑު އަސާސަކީ 7 ޑިސެމްބަރު 2008 ގައި [illegible] ހޯލްޑިންގްސް ޕްރައިވެޓް ލިމިޓެޑްގެ ޑިރެކްޓަރުން ކަމުގައިވާ މުޙައްމަދު ފަރީދު އާއި އަބްދުﷲ އާރިފް އާ ދެމެދު ސޮއިކޮށްފައިވާ ކަމަށް އަބްދުﷲ އާރިފް ބުނާ ލިޔުމެވެ.

11. އަބްދުﷲ އާރިފްގެ ވަކީލުން [illegible] ހޯލްޑިންގްސް ޕްރައިވެޓް ލިމިޓެޑްގެ މައްޗަށް ސިވިލް ކޯޓުގެ ނަންބަރު-647/Cv

---

[373] 11 މާޗް 2013 ގައި ސިވިލް ކޯޓަށް ހުށަހެޅި ދައުވާ ފޯމު.

C/2013 ޤަޟިއްޔާގައި ކޮށްފައިވާ ދަޢުވާއަށް އޭޕީޖޭ ކޯޓިންގްސް ޕްރައިވެޓް ލިމިޓެޑްގެ ފަރާތުން އިންކާރުކޮށް، އެފަރާތުން ބުނެފައިވަނީ 7 ޑިސެމްބަރު 2008 ގައި އޭޕީޖޭ ކޯޓިންގްސް ޕްރައިވެޓް ލިމިޓެޑްގެ ޑިރެކްޓަރުން ކަމުގައިވާ މުޙައްމަދު ވަޙީދު އާއި ޢަބްދުﷲ ޖާބިރު އާ ދެމެދު ސޮއިކުރެވުނު ލިޔުމަކީ ސައްޙަ ލިޔުމެއް ނޫންކަމަށެވެ. 7 ޑިސެމްބަރު 2008 ގައި އޭޕީޖޭ ކޯޓިންގްސް ޕްރައިވެޓް ލިމިޓެޑް ގެ ޑިރެކްޓަރުން ކަމުގައިވާ މުޙައްމަދު ވަޙީދު އާއި ޢަބްދުﷲ ޖާބިރު އާ ދެމެދު ސޮއިކުރެވުނު ލިޔުމަކީ ސައްޙަ ލިޔުމެއް ނޫން ކަމަށް ބުނާ ދެ ސަބަބު ދަޢުވާލިބޭ ފަރާތުން ސިވިލް ކޯޓަށް ހުށަހަޅާފައިވެއެވެ. އެ ސަބަބުތަކަކީ:

(ހ) އެ ލިޔުމަކީ ކުންފުނީގެ ޑިރެކްޓަރުންގެ ބޯޑު ނިންމާފައިވާ ނިންމުމަކުން ހެދިފައިވާ އަދި ޑިރެކްޓަރުންގެ ބޯޑު ގަބޫލުކުރާ އެއްބަސްވުމެއް ނޫންކަން.

(ށ) އެ ލިޔުމަކީ ބަދަލު ލިބޭ ފަރާތަކަށް ޑިރެކްޓަރުކަމަށް ޝަރީޢަތްކުރުމުގައި އެ ލިޔުމުގައި ވާ ތާރީޚަކީ ލިޔުމުގައި އޮތް ތާރީޚު އެ ލިޔުން ލިޔުނުއިރު 2008 ގައި ކަމަށް ބުނެވުނު، އެ ލިޔުން ލިޔުނީ ފެބުރުއަރީ 2010 ވަނަ އަހަރު ދައުލަތުގެ ބޭނުންކުރަން ފަށާފައިވާ ފެބުރުއަރީގެ ކަމުގައި، އެ ލިޔުން ލިޔެފައިވާ ފެބުރުއަރީ 2010 ގައި ކަމަށް، 2010 ގައި އޮފީސް ބަދަލުކުރި ބައްދަލުވުމުގެ އެޖެންޑާ 2008 ގައި ބައްދަލުކުރި ލިޔުމުގައި އޮތުމުން އެ ލިޔުމުގެ ސައްޙަކަމާ ސުވާލު އުފެދޭ ކަމަށެވެ.

12· އޭޕީޖޭ ކޯޓިންގްސް ޕްރައިވެޓް ލިމިޓެޑްގެ ޑިރެކްޓަރުން ކަމުގައިވާ މުޙައްމަދު ވަޙީދު އާއި ޢަބްދުﷲ ޖާބިރު އާ ދެމެދު 7 ޑިސެމްބަރު 2008 ގައި ސޮއިކުރެވުނު ލިޔުމަކީ ސައްޙަ ލިޔުމެއް ނޫންކަމަށާއި، އަދި އެ ލިޔުމަކީ ދަޢުވާގެ މައްސަލައިގައި ބާރުލިބިގެން އެއްވެސް ކުންފުނީގެ ޑިރެކްޓަރުންގެ ބޯޑު ނިންމާފައިވާ ނިންމުމަކުން ހެދިފައިވާ އަދި ޑިރެކްޓަރުންގެ ބޯޑު ގަބޫލުކުރާ އެއްބަސްވުމެއް ނޫންކަމަށް އޭޕީޖޭ ކޯޓިންގްސް ޕްރައިވެޓް ލިމިޓެޑްގެ ފަރާތުން ކޯޓުގައި ބަޔާންކުރުމުން އޮތް ދައްކާފައިވާ ޢަބްދުﷲ ޖާބިރުގެ ފަރާތުން ބުނެފައިވަނީ މިފަދަ ގާނޫނީ ގޮތުގައި އަމަލުކުރަން ޖެހޭނީ މިއާއި ގުޅޭ ދައުލަތުގެ ކުންފުނިތަކާބެހޭ ޤާނޫނާއި ފަތުރާލެވިފައިވާ ކަންކަން ފުރިހަމަކުރުމަށްޓަކައި ނުވަތަ ނުހިނގާ ބޭނުންކުރުން ކުންފުނިތަކުގެ މުޤައްރަރުތަކާ ޚިލާފުވުން އެކުއެކީގެ ނުހިނގާކަމަށް، މިފަދަ ގޮތަކުގައި އަމިއްލަ ޚިލާފުވުމުގެ ގޮތުގައި ހުރިހާ މިހާރު ބާކީ ކުންފުނީގެ ޝެއާރުން އަދާކުރެވިފައި ނުވާކަން ކަމަށެވެ.

13· މީގެ އިތުރުން، ޢަބްދުﷲ ޖާބިރުގެ ފަރާތުން ބުނެފައިވަނީ އޭޕީޖޭ އިންޓަރނޭޝަނަލް ޕްރައިވެޓް ލިމިޓެޑް އާއި ޔޫނިޓީ ކޮންސްޓްރަކްޝަން ޕްރައިވެޓް ލިމިޓެޑްގެ ދެ ޝެއާހޯލްޑަރުން ކަމުގައިވާ މުޙައްމަދު ވަޙީދު އާއި އަޙްމަދު ޖާބިރު 20 ސެޕްޓެމްބަރު 2006 ގައި ޢަބްދުﷲ ޖާބިރު އާ އެކުގައި ފެޔާ އެއްބަސްވުމާ ބެހޭގޮތުން ސްޓޭޓްމަންޓް ކާޑު

ނަންބަރު 2009/SC-A/05 ޤަޟިއްޔާގައި އެޕެކްސް ކޮންސްޓްރަކްޝަން ލިމިޓެޑް އަށް ލިބިފައިވާ ޕްރޮޖެކްޓް ކޮންސްޓްރަކްޝަން ލިމިޓެޑްއަށް ލިބިފައިވާ ޕްރޮޖެކްޓުތަކުން އަބްދުﷲ ޝާހިދު އަށް ލިބެންޖެހޭ ފައިސާ ދިނުމަށް އަމުރުކުރު ޝާހިދުގެ މައްސަލައިގައި މުޅިއަކުން ފަރާތުގެ މައްސަލަ ހުކުމްކޮށްފައިވާ ކަމަށެވެ.

ސިވިލް ކޯޓުގެ 647/Cv-C/2013 ޤަޟިއްޔާގެ ހުކުމް

14. ސިވިލް ކޯޓުގެ 647/Cv-C/2013 ޤަޟިއްޔާގެ ހުކުމުގައި ސިވިލް ކޯޓުން ކަނޑައަޅާފައިވަނީ؛

(ހ) ދައުވާކުރާ އަބްދުﷲ ޝާހިދުގެ ދައުވާ ބިނާކޮށްފައިވާ ލިޔުންކަމުގައިވާ، 7 ޑިސެމްބަރު 2008 ގައި އެޕެކްސް ކޮންސްޓްރަކްޝަން ލިމިޓެޑްގެ ޖެނެރަލް ކަމުގައިވާ މުޙައްމަދު ވަޙީދު ސޮއިކުރި ކަމަށް ބުނާ ލިޔުމުގެ ސައްޙަކަމާމެދު ދައުވާލިބޭ ފަރާތުން ސުވާލު އުފައްދާފައި ވީނަމަވެސް، އެ ލިޔުމުގެ ސައްޙަކަމާމެދު ދައުވާލިބޭ ފަރާތުން ސުވާލު އުފައްދައި ފާޅުކުރި ކަންކަން ނަފީކުރުމަށް ކަންކަން ދައުވާކުރާ ފަރާތުން ދޭހަނުވާ ތުހުމަތުގައި ނުވުމުން އެ ލިޔުމަކީ ސައްޙަ ލިޔުމެއް ކަމަށް މަދަނީ މިންގަނޑުން ސާބިތުނުވާ ކަމަށާއި،

(ށ) ދައުވާކުރާ ފަރާތުން އުފައްދާ ދިނުމަށް ދައުވާލިބޭ ކޮންފިޔުޝަން ނިންމާފައިވާކަން ދައުވާކުރާ އަބްދުﷲ ޝާހިދު އަށް ސާބިތުކޮށްދިނުމަށް ނުވާ ކަމަށެވެ.

ހައިކޯޓުގެ އިސްތިއުނާފު

15. މި މައްސަލަ ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުގައި އިސްތިއުނާފު ކުރުމުން، އެ ކޯޓުގެ ނަންބަރު 2015/HC-A/280 ޤަޟިއްޔާ ނިންމަވުން ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުން ބެލެވިފައިވާ ކޯޓުތަކުގެ ފަނޑިޔާރުން އެއްބަސް ހަރަދުކުރުވިފައި ކޯޓުތަކުގެ ބޭނުން ފާސްކޮށްދެއްވާނެކަމަށް، މި ލިޔުމުގެ މައްޗަށް އެޕެކްސް ކޮންސްޓްރަކްޝަން ލިމިޓެޑް އިން ދަރަނިކަމުގައި އެއްބަސްވެފައިނުވާ ކަމަށާއި، އެޕެކްސް ކޮންސްޓްރަކްޝަން ލިމިޓެޑްގެ ޖެނެރަލް ކަމުގައިވާ މުޙައްމަދު ވަޙީދު އެ ލިޔުމުގައި ސޮއިކޮށްފައިވާ ކަމަށް މުޙައްމަދު ވަޙީދު ބަޔާންކޮށްފައިވާ ބައިވެރިއާއި މުޙައްމަދު ވަޙީދު ރައީސްކޮށްގެން ކަމަށް މުޙައްމަދު ވަޙީދު ބުނާ ކަމަށާއި، އަދި އެ އެއްބަސްވުން ލިޔެވިފައިވާ ލިޔުމަކީ ކޮންޓްރެކްޓުގެ ސަރުކާރު ލިޔުމެއްގައި ލިޔެވިފައިވާ ލިޔުމެއް ނޫންކަމަށާއި، މިއީ އަބްދުﷲ ޝާހިދު އުފައްދާފައިވާ ލިޔުމެއް ކަމަށް ބުނާ މި ލިޔުމާމެދު އެޕެކްސް ކޮންސްޓްރަކްޝަން އިން ސަރުކާރު އުފައްދާފައިވާ ވިޔަފާރިއެއްނުވާ މި ސަރުކާރު ދަރަނިއަދާކުރަނީ އަބްދުﷲ ޝާހިދުގެ ފަރާތުން އުފައްދާފައިވާ ބަރަހަނާ ކަމަށް ވާއިރު، އެކަން އެ ސަރުކާރު ދިރާސާކުރަން ސަރުކާރާއި ދެމެދު އެއްވެސް ހަމައެއް ނުފެނޭ، އަބްދުﷲ ޝާހިދުގެ ފަރާތުން އެނގޭ ދައުވާ ސާބިތުކުރުމަށް ހުށަހަޅާ ލިޔުމެއް ސަރުކާރު ލިޔުމެއް ކަމަށް މަދަނީ މިންގަނޑުން ސާބިތު ނުވާ ކަމަށެވެ.

16. މި މައްސަލަ ނިންމުމުން ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުގެ ހުކުމުގައި އިތުރަށް ބުނެފައިވަނީ ޢަބްދުﷲ ޖާބިރުގެ ފަރާތުން އޭނާގެ ދައުވާ ސާބިތުކުރުމަށް ހުށަހެޅި ތުހުމަތާ ސަބަބުން ސާބިތުވާން ނެތުމުން ޢަބްދުﷲ ޖާބިރުގެ ފަރާތުން ބަޔާނަކަށް އިންސާފު ފޯރުކޮށްދިނުމަށް ރިޢާޔަތްކުރަންޖެހޭ ގޮތަށް މި މައްސަލައިގައި ނުވާ ކަމަށެވެ.

ސުޕްރީމް ކޯޓުން ހުކުމްކުރެވުނު އިސްތިއުނާފުގެ މައްސަލަ

17. އިސްތިއުނާފުކުރާ ފަރާތުން އިސްތިއުނާފު ކުރަން ހުށަހަޅާ މުހިއްމު 3 ނުކުތާ އެވެ. އެއީ:

(ހ) 7 ޑިސެމްބަރު 2008 ގައި އޮޑިޓަރ ޖެނެރަލްގެ ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ ފަރާތުން ކަމުގައިވާ މުހައްމަދު ވަހީދު އާއި ޢަބްދުﷲ ޖާބިރު އާ ދެމެދު ޝަރީޢަތުގައި އެއްބަސްވުމަކީ ސަރުކާރާ އެއްބަސްވުމެއް ކަމަށްވާއިރު ދަރަ ކޮށްސާއި ޙައިސިއްޔަތު އާ އެއްބަސްވުން ބަޔައިގެންފައިނުވުން.

(ށ) މުހައްމަދު ވަހީދު އާއި އަހްމަދު ޖާބިރު 20 ސެޕްޓެމްބަރު 2006 ގައި ޢަބްދުﷲ ޖާބިރު އާ އެކުގައި ވެފައިވާ އެއްބަސްވުމާބެހޭ ދަޢުވާ ބެލުމުން ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ނަންބަރު 2009/SC-A/05 ގެ މައްސަލައިގައި އަދި ސިވިލް ސަރުކާރާ ބެހޭގޮތުން އޮތް އުސޫލަށް ދަށުން ކޯޓުން ހުކުމް ކުރައްވާފައި ނުވުން.

(ނ) އިންޞާފުވެރި ޝަރީޢަތެއް ލިބުމުގެ ޙައްޤު ގެއްލިފައިވުމާ ޖެހިފައިވާ ސާބިތުކުރުމުގެ ބާރުތަކާ ކުރުވުނު ބިނާކޮށްފައިވާ ދަޢުވާ، ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުން އެ ނުކުތާއަށް ރިޢާޔަތްކޮށްފައި ނުވުން.

ލިޔުމީ ހެއްކާބެހޭ ބެސްޓް އެވިޑެންސް އުސޫލު

18. ކޯޓަށް ހުށަހެޅޭ ލިޔެކިޔުމުގެ (ޑޮކިއުމެންޓް) މަތިވެރި ކަމެއްގައި ބެލެވޭ ދުވަސް ލިބިދޭ ހާލަތުގައެވެ.[374] އެއީ ރަސްމީ ލިޔުމުގެ (ޕަބްލިކް ލިޔުމުގެ) އަދި އަމިއްލަ ލިޔުމުގެ (ޕްރައިވެޓް ލިޔުމުގެ) އެވެ.[375] ރަސްމީ ލިޔުމުގެ ތެރޭގައި ބެލެވޭ ދައުލަތުގެ އިދާރާތަކުން ނެރޭ އެއްޗެހި އަދި މުއައްސަސާތަކުން ލިބޭ ބަލައިގަނެވޭ ލިޔުމެވެ. އޭގެ ތެރޭގައި އުފަން ދުވަހުގެ ސެޓްފިކެޓު، ކައިވެނީގެ ސެޓްފިކެޓު، ވޯޓުގެ ސެޓްފިކެޓު އަދި ހިދުމަތްތަކާ ގުޅޭ ފަރުމާ ކަރަންޓް ބިލާއި ފޯނުގެ ބިލު ހިމެނެއެވެ. އަމިއްލަ ލިޔުންތަކުގެ

---

[374] 2015/SC-A/02 މުހައްމަދު ރަޝީދު ވ. ހުސައިން ރަޝީދު

[375] އިރު ބެންފީނު މަސްދަރު (އިބްނު)

ތެރޭގައި ޚަސްމުންގެ ދެމެދުގައި ބަދަލުކުރެވޭ ސިޓީތައް އާއި އެގްރީމަންޓާއި އީމެއިލް ފަދަ ތަކެތި ހިމެނެއެވެ.

19. މަތީގައި ބުނެވުނު ދެ ބާވަތުގެ ޑޮކިއުމަންޓު ކޮޕީގައި ސާބިތުކުރުމުގައި ބޭނުންކުރާ ގޮތް ތަފާތެވެ. ރަސްމީ ޑޮކިއުމަންޓެއް ސާބިތުކުރުމަށް އެ އިދާރާއަކުން ދޫކުރާ ސަޓިފައިޑް ކޮޕީއެއް އެ ޑޮކިއުމަންޓު ސާބިތުކުރުމަށް ފުދެއެވެ.[376] ނަމަވެސް އަމިއްލަ ޑޮކިއުމަންޓެއްގައި ހިމެނޭ ކަންކަން ސާބިތުކުރުމުގައި އެ ޑޮކިއުމަންޓުގެ އަސްލު ހުށަހަޅަންޖެހެއެވެ. ނުވަތަ އެ ޑޮކިއުމަންޓުގެ އަސްލު ވުޖޫދުގައި އޮތް ނަމަވެސް ނުވަތަ ނެތް ނަމަވެސް ކޮޕީ ހުށަހެޅުމަށް ގަބޫލުކުރާ އެ ޑޮކިއުމަންޓުގެ ނުވަތަ އެ ޑޮކިއުމަންޓުގެ ކަމާބެހޭ ބަޔަކާ ކޮޕީއަކީ އަސްލާ އެއްގޮތް ކޮޕީއެއް ކަމަށް ބަޔާންކުރުމަށް ތަސްދީޤުކޮށްދިނުމަކީ ކާފީކަމަކަށްވާނެއެވެ.[377]

20. ޑޮކިއުމަންޓުގައި ސޮއިކުރި ފަރާތުން އިންކާރު ނުކުރާހާ ހިނދަކު އެ ޑޮކިއުމަންޓަކީ އޭގައި ސޮއިކޮށްފައިވާ ފަރާތުން ސޮއިކޮށްފައިވާ ސައްޙަ ޑޮކިއުމަންޓެއް ކަމަށް ބެލެވޭނެއެވެ. އަދި އެ ޑޮކިއުމަންޓުގައި ހިމެނިފައިވާ ބަޔާންތަކާއި ވާހަކަތަކީ އޭގެ އިދިކޮޅު ސާބިތުކޮށް ނުދައްކާހާ ހިނދަކު، ސައްޙަ ބަޔާންތަކާއި ވާހަކަތައް ކަމުގައި ބެލެވޭނެއެވެ.[378]

21. އަމިއްލަ ޑޮކިއުމަންޓެއްގެ ސޮއިކުރުމުގެ ނުވަތަ އެ ޑޮކިއުމަންޓުގެ ސައްޙަކަމާމެދު މައްސަލައެއް އަރައި ޚަސްމު އިންކާރުކޮށްފިނަމަ، އެ ކަންކަން ދެން ސާބިތުކުރެވިއްޖެ އެ ކަންކަން ސާބިތުކުރުމުގެ އާންމު އުސޫލުން ހެކި ހުށަހަޅަންޖެހެއެވެ.

22. ޑޮކިއުމަންޓެއްގެ ސައްޙަކަމާމެދު ޑޮކިއުމަންޓު ހުށަހެޅިފަރާތް ނޫން އަނެއް ފަރާތުން އިންކާރުނުކުރާނަމަ އެ ޑޮކިއުމަންޓުގެ ސައްޙަކަން ސާބިތުކޮށް ދިނުމަކީ އެ ޑޮކިއުމަންޓު ހުށަހެޅި ފަރާތުގެ ޒިންމާއެއްނޫނެވެ. ޑޮކިއުމަންޓުތަކާގުޅޭ ޚަސްމުންގެ ދެމެދުގައި ޚިލާފު އުފެދިއްޖެނަމަ، އެ ޑޮކިއުމަންޓު ހެދި ގޮތުގައި ހުށަހަޅާ ޚަސްމުން ކޯޓަށް އިންކާރުކުރާނަމަ އެ ޑޮކިއުމަންޓުގެ އަސްލު (އަސާސީ ހެކި) ހުށަހަޅަންޖެހުމަކީ އެ ޑޮކިއުމަންޓުގައި ސޮއިކުރި ފަރާތް ދެނެގަތުމަށް ހުށަހެޅުމަށް އެކުލެވިގެން، އެ ބޭނުން މަސައްކަތުގައި މުހިންމެވެ، އެ ޑޮކިއުމަންޓުގެ ސޮއިކުރި ބަޔާނު ހެކިންގެ ވަޒަނަކީ ރިޕޯޓަކާ، އެ ބަޔާނާއި، އަދި އުސޫލުތަކުން އެކަން ސާބިތު ހެކި ހުށަހަޅައިގެން އެ ކަމެއް ކުރަންޖެހޭނެއެވެ.

23. ޑޮކިއުމަންޓަކީ މީހަކު އުފައްދާފައިވާ އެއްޗެއްސެވެ ހަމައެކަނި ނަމަ ޑޮކިއުމަންޓެއް ކަމަށް ހަމަވުމަށް ބޭނުން ރަހުމަތްތެރިކަމުގައި، އެ ޑޮކިއުމަންޓަކީ ސައްޙަ ޑޮކިއުމަންޓެއް ކަމަށް ޝަރީޢަތަށް ސާބިތުވެއްޖެނަމަ، އެ ޑޮކިއުމަންޓުގައި ހިމެނިފައިވާ ބަޔާންތަކާއި

---

[376] އިހު ބުނެވުނު މަސްދަރު. *Mortimer v M'Callan* (1840) 6 M&W 58.

[377] *Springsteen v Flute International Ltd* "2001" EMLR 654, CA; *Post Office Counters Ltd v Mahida* "2003" EWCA Civ 1583.

[378] 2015/SC-A/02 މުޙައްމަދު ރަޝާދު ވ. ޙުސައިން ރަޝީދު

ވާޤިޢާތަކީ އޭގެ އިދިކޮޅު ސާބިތުކޮށް ނުދެވޭހައި ހިނދަކު، ސައްޙަ ބަޔާންތަކާއި ވާޤިޢާތަކެއް ކަމުގައި ބެލެވޭނެއެވެ.[379]

24. ޑޮކިއުމަންޓުގައި ކޮށްފައިވާ ސޮއިޔަކީ އެމީހާގެ ސޮއި ނޫންކަމަށް މީހަކު ބުނާ ހާލަތުގައި، އެ ސޮއިޔަކީ އެމީހާގެ ސޮއިކަމަށް ޝަރީޢަތަށް ސާބިތުވެއްޖެނަމަ، އެ ޑޮކިއުމަންޓުގައި ހިމެނިފައިވާ ބަޔާންތަކާއި ވާޤިޢާތަކީ އޭގެ އިދިކޮޅު ސާބިތުކޮށް ނުދެވޭހައި ހިނދަކު، ސައްޙަ ބަޔާންތަކާއި ވާޤިޢާތަކެއް ކަމުގައި ބެލެވޭނެއެވެ.[380]

25. ޑޮކިއުމަންޓުގައި މީހަކު ސޮއިކޮށްފައިވަނީ އެމީހާގެ ރުހުން ނެތި ކަމަށް މީހަކު ބުނާ ހާލަތުގައި، އެމީހާ އެ ޑޮކިއުމަންޓުގައި ސޮއިކޮށްފައިވަނީ ރުހުމުގައި ކަމަށް ޝަރީޢަތަށް ސާބިތުވެއްޖެނަމަ، އެ ޑޮކިއުމަންޓުގައި ހިމެނިފައިވާ ބަޔާންތަކާއި ވާޤިޢާތަކީ އޭގެ އިދިކޮޅު ސާބިތުކޮށް ނުދެވޭހައި ހިނދަކު، ސައްޙަ ބަޔާންތަކާއި ވާޤިޢާތަކެއް ކަމުގައި ބެލެވޭނެއެވެ.[381]

26. ދިވެހިރާއްޖޭގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ އަޙްމަދު ނާޝިދު ވ. މުޙައްމަދު މުސްޠަފާ[382] (2010) ޤަޟިއްޔާގެ ހުކުމުގައި ސުޕްރީމް ކޯޓުން ބުނެފައިވަނީ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ސާބިތުކުރުމަށް [illegible] އަމިއްލަ ޑޮކިއުމަންޓަކީ ކަމެއް ސާބިތުކުރެވޭ ކިތާބީ ހެއްކެއް ކަމަށާއި، އެފަދަ ޑޮކިއުމަންޓެއްގައި ހިމެނިފައިވާ ބަޔާންތަކާއި ވާޤިޢާތަކުގެ އިދިކޮޅު ސާބިތުކޮށް ސާބިތުކޮށްދެވޭނީ އެންމެ [illegible] ހަމަ އެފަދަ ކިތާބީ ދަލީލަކުން ކަމަށެވެ. ކިތާބީ ހެއްކަކުން ސާބިތުވާ ކަމަކާއި އިދިކޮޅަށް ކަމެއް ސާބިތުކޮށްދެވޭނީ އެންމެ [illegible] ހަމަ އެފަދަ ކިތާބީ ދަލީލަކުން ކަމަށާއި ނަމަވެސް އެ އާންމު އުސޫލުގެ އިސްތިސްނާ ހާލަތްތަކެއް ހުންނަ ކަމަށް ސުޕްރީމް ކޯޓުން ފާހަގަކޮށް އެފަދަ އިސްތިސްނާ ހާލަތެއް އެ ޤަޟިއްޔާގެ ހުކުމުގައި ސުޕްރީމް ކޯޓުން ފާހަގަކޮށްފައިވެއެވެ.

27. ހެއްކެއްގެ ގޮތުގައި ޑޮކިއުމަންޓެއް ޝަރީޢަތަށް [illegible]، އެ ޑޮކިއުމަންޓުގައި [illegible] [illegible] ކަމަށް ވާނަމައެވެ. ޑޮކިއުމަންޓުގައި ސޮއިކޮށްފައިވަނީ މަޖްބޫރުން ކަމަށް ނުވަތަ އެމީހާގެ ރުހުން ނެތި ކަމަށް ޑޮކިއުމަންޓުގައި ސޮއިކުރި ފަރާތުން، ނުވަތަ އެ ޑޮކިއުމަންޓު ޝަރީޢަތަށް ހުށަހެޅި ފަރާތް ނޫން އަނެއް ފަރާތުން ބުނާނަމަ، އާންމު އުސޫލަކީ އެހެން ބުނާ ފަރާތުން އެކަން ސާބިތުކުރުމެވެ. ނަމަވެސް ބައެއް ހާލަތްތަކުގައި، ޑޮކިއުމަންޓުގައި ސޮއިކުރި މީހާ އެ ޑޮކިއުމަންޓުގައި ސޮއިކޮށްފައިވަނީ ރުހުމުގައި ކަން ސާބިތުކުރުމުގެ މަސްއޫލިއްޔަތު އެ [illegible] [illegible] [illegible] މީހާ [illegible] ޝަރީޢަތުން ނުވަތަ [illegible] [illegible] [illegible] އިސްތިސްނާ އެއް

---

[379] އިހު ބުނެވުނު މަސްދަރު (އބމ)

[380] އިހު ބުނެވުނު މަސްދަރު (އބމ)

[381] އިހު ބުނެވުނު މަސްދަރު (އބމ)

[382] 2010/SC-A/02

ހާލަތަކީ އެކަށީގެން ނުވާ ނުފޫޒެއް ފޯރުވިކަން މަޤާމެއްގައި ހުންނަ މީހަކު ނުރަނގަޅު ނުފޫޒެއް ބޭނުންކޮށްގެން މީހަކު ކޮންޓްރެކްޓްގައި ބައިވެރިކުރުވި ކަމަށް ކޮންޓްރެކްޓްގެ އަނެއް ބައިވެރިޔާ ބުނާ ހާލަތެވެ.[383]

28. ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުން ދަޢުވާ ސާބިތުކުރަން ހުށަހަޅާފައިވާ ޑޮކިއުމަންޓްތަކުގެ ސައްޙަކަމާމެދު ދަޢުވާލިބޭ ފަރާތުން އިންކާރުކުރާނަމަ އަދި އެ ޑޮކިއުމަންޓްގެ ސައްޙަކަން ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުން ސާބިތުކޮށްދޭން ނުޖެހޭ ހާލަތުގައި، އެ ޑޮކިއުމަންޓުގައި ބަޔާންކުރާ މުޢާމަލާތުގައި އެހެނިހެން ފަރާތްތަކާ ހިނގާ ހިނގުމެއް ނުވަތަ އެއްބަސްވުމެއް ގެނެސްފައިވާނަމަ ސާބިތުކޮށް ދިނުމުގެ ޒިންމާ ދަޢުވާކުރާ ފަރާތަށް އަންނާނެއެވެ.

29. ދަޢުވާއެއްގައި ހަވާލާދޭން ނުވާ ފަރާތަކުން ސޮއިކޮށްފައިވާ އެއްބަސްވުމެއް ނުވަތަ އެފަދަ ފަރާތަކުން ތައްޔާރުކޮށްފައިވާ ސިޓީއެއްގެ ސައްޙަ ކަމާމެދު އެ ދަޢުވާގައި ހިމެނޭ އަނެއް ފަރާތުން އިންކާރުކުރިނަމަ، އެ އެއްބަސްވުމުގައި ނުވަތަ އެ ސިޓީގައި ސޮއިކުރި މީހާގެ ހެކިބަސް ނުވަތަ އެ ޑޮކިއުމަންޓްގެ ސައްޙަކަން ސާބިތުވާ އެއްވެސް އެހެން މަޤްބޫލު ހެއްކެއް ނެތި، އެ ޑޮކިއުމަންޓް ހެއްކެއްގެ ގޮތުގައި ބަލައި ނުގަނެވޭނެއެވެ.

ޑޮކިއުމަންޓަރީ ހެއްކާބެހޭ އާންމު އުސޫލުތައް މި މައްސަލައަށް ތަތްބީޤުކުރުން

30. މި ދަޢުވާގައި ބަޔާންކުރާ ފައިސާ ދަޢުވާލިބޭ ފަރާތުގެ ޒިންމާއިން ލިބެންޖެހޭ ކަމަށް ބުނެ ސާބިތުކުރަން ޢަބްދުﷲ ޢާރިފުގެ ފަރާތުން ހުށަހަޅާފައިވަނީ ދެ ޑޮކިއުމަންޓެކެވެ. ޢަބްދުﷲ ޢާރިފުގެ ފަރާތުން ހުށަހަޅާ މި ދެ ޑޮކިއުމަންޓުގެ ތަރުތީބުން ޢަބްދުﷲ ޢާރިފް ކުރާ ދަޢުވާ ސާބިތުވާނެކަމަށް ޢަބްދުﷲ ޢާރިފް ދެކެއެވެ. އެ ދެ ޑޮކިއުމަންޓަކީ:

(ހ) 7 ޑިސެމްބަރު 2008 ގައި އެކޯޑޯ ހޯލްޑިންގްސް ޕްރައިވެޓް ލިމިޓެޑްގެ ޑިރެކްޓަރެއް ކަމުގައިވާ މުޙައްމަދު ވަޙީދު އާއި ޢަބްދުﷲ ޢާރިފް އާ ދެމެދު ސޮއިކުރެވިފައިވާ ލިޔުމެއް ކަމަށް ޢަބްދުﷲ ޢާރިފުގެ ފަރާތުން ބުނާ ލިޔުން.

(ށ) މުޙައްމަދު ވަޙީދު އާއި އަޙްމަދު ޢާރިފް 20 ސެޕްޓެމްބަރު 2006 ގައި ޢަބްދުﷲ ޢާރިފް އާ އެކުގައި ވެފައިވާ އެއްބަސްވުން.

31. މި ދެ ލިޔުމުގެ ތެރެއިން ޢަބްދުﷲ ޢާރިފުގެ ދަޢުވާގައި ބަޔާންކުރާ ހައްޤު އުފެދޭ މައިގަނޑު މަސްދަރުކަމަށް ބުނެ ހުށަހަޅާފައިވާ ހެއްކަކީ 7 ޑިސެމްބަރު 2008 ގައި އެކޯޑޯ ހޯލްޑިންގްސް ޕްރައިވެޓް ލިމިޓެޑް ގެ ޑިރެކްޓަރެއް ކަމުގައިވާ މުޙައްމަދު ވަޙީދު އާއި ޢަބްދުﷲ ޢާރިފް އާ ދެމެދު ސޮއިކުރެވިފައިވާ ލިޔުމެއް ކަމަށް ޢަބްދުﷲ ޢާރިފުގެ ފަރާތުން ބުނާ ލިޔުމެވެ. މި ލިޔުމުގައި ބުނެފައިވަނީ އެކޯޑޯ ހޯލްޑިންގްސް ޕްރައިވެޓް ލިމިޓެޑްގެ ފަރާތުންނާއި އެކޯޑޯ ގުރޫޕް އޮފް ކޮމްޕެނީޒްގެ ތެރޭގައި ހިމެނޭ އެކޯޑޯ އެންޓަރޕްރައިޒަސް، ދެ ކޮންސްޓްރަކްޝަން ޕްރޮޖެކްޓް ލިމިޓެޑްއާ އެކޯޑޯ އަލް އިންޓަރނޭޝަނަލް އެންޑް ޕްރޮޖެކްޓްސް ޕްރައިވެޓް ލިމިޓެޑްއާއި، ނާޒަން ފައިގު ކޮންފޮނި

---

[383] ހުސައިން ޢަބްދުލްމާލިކު ވ. ރިޔާސް ހުސައިން 2018/HC-S-A/14

ހިމެނޭ ގޮތަށް އަބްދުﷲ އާރިފް ގުޅުވެރިވެގެން ހޯދާދީފައިވާ ކޮންޓްރެކްޓްތަކަށް އެޕޯލޯ ހޯލްޑިންގްސް ޕްރައިވެޓް ލިމިޓެޑުގެ ފަރާތުން އުޖޫރައެއްގެ ގޮތުގައި އެއިން ކޮންމެ ކޮންޓްރެކްޓްއެއްގެ ފައިދާގެ 25% އަބްދުﷲ އާރިފް އަށް ދިނުމަށް އެއްބަސްވެފައިވާކަމަށެވެ. މިގޮތުން، މި ޖޮއިންޓްވެންޗަރގައި ބުނެފައިވާ ގޮތުން އެކު ޖުމްލަ 1,578,000 ޔޫއެސް ޑޮލަރާއި 2,750,000 ރުފިޔާ އަބްދުﷲ އާރިފް އަށް ދިނުމަށް އެޕޯލޯ ހޯލްޑިންގްސް ޕްރައިވެޓް ލިމިޓެޑުގެ ފަރާތުން އެއްބަސްވެފައިވެއެވެ.

32. ދައުލަތަށް ފަރާތުން ލިބެން ސަބަބަކަށްވަނީ މި ވިޔަފާރީގެ ސަރަޙައްދުން އިންކާރުކުރެއެވެ. އެއިން ސަބަބަކީ:

(ހ) އެ ވިޔަފާރީ ދައުލަތަށް ފަރާތުން އުފައްދާފައިވާ ސަރުކާރުން ވިއްކާފައި ކަމަށްވީ ބެން އެ ވިޔަފާރި ކުރު އިންކާރު.

(ށ) އެ ވިޔަފާރީގައި ސޮއިކުރެވިފައިވާ އެޕޯލޯ ހޯލްޑިންގްސްގެ އެއް ޑިރެކްޓަރު ކަމަށްވާ މުޙައްމަދު ވަޙީދު ދަށުވެގެން އެ ވިޔަފާރީގައި ސޮއިކުރެވިފައިވާ މަޢުލޫމާތު ކަމަށް ބެން އެ ވިޔަފާރި ކުރު އިންކާރު.

(ނ) އެ ވިޔަފާރީ ކުންފުނީގެ ޑިރެކްޓަރުންގެ ބޯޑުން ހުއްދަ ދިނުން ސޮއިކުރެވިފައިވާ ވިޔަފާރީ ކަމަށް ނުވާތީ އެ ވިޔަފާރިކުރު އިންކާރު.

ވިޔަފާރީ ދައުލަތަށް ފަރާތުން އުފައްދާފައިވާ ސަރުކާރުން ވިއްކާފައި

33. 7 ޑިސެމްބަރު 2008 ގައި އެޕޯލޯ ހޯލްޑިންގްސް ޕްރައިވެޓް ލިމިޓެޑުގެ ޑިރެކްޓަރުން ކަމުގައިވާ މުޙައްމަދު ވަޙީދު އާއި އަބްދުﷲ އާރިފް އާ ދެމެދު ސޮއިކުރެވިފައިވާ ވިޔަފާރީ ކަރާރު އަބްދުﷲ އާރިފްގެ ފަރާތުން ބެން ވިޔަފާރީ އަބްދުﷲ އާރިފްގެ ފަރާތުން އުފައްދާފައިވާ ސަރުކާރުން ވިއްކާފައި ކަމަށް ބެން އެޕޯލޯ ހޯލްޑިންގްސް ޕްރައިވެޓް ލިމިޓެޑުގެ ފަރާތުން އެ ވިޔަފާރި އިންކާރުކުރަމުން ބުނެފައިވާ، އެ ވިޔަފާރީގައި ޝާއިޢުވެފައިވާ އެ ވިދުން ޖޮއިންޓްވެންޗަރތަކުގައިވާ 2008 ގައި ކަމަށް ބުނާއިރު، އެ ވިދުން ވިދުވައިވާ ދެބަސްވުމެއް 2010 ވަނަ އަހަރު ދައުލަތަށް ފަރާތުން ބޯޑުންކުރަން ފަރާތްތައް ދެބަސްވުމެއް ކަމަށާއި، އޭގެތެރެއިން އިސްތިހާރު ބޯޓު ސަރުކާރުގައި ހަރު ވާހަކަ ދ. ދިރިއުޅެން 2010 ގައި ބަދަލުކުރަމުން ފާހަގަ، ދެބަސްވުމެއްގައިވާ އިސްތިހާރު ބޯޓު ސަރުކާރުގެ އޭގެތެރެގެ މަސައްކަތް ދަމަހައިގެން ހަމަ އޭގެތެރެ ހާލަތު ދިވެހިން އެގޮތަށް ދެބަސްވުމ ބޯޑުންކުރަން ފިޔަ 2010 ގައި ކަމަށާއި، 2010 ގައި ހަޅޭ ބަދަލުކުރި ވަނަތައް އޭގެތެރެ 2008 ގައި ވަރަށްގިނަ ކުރި ވިދުވައިގައި ހަމަޖެހުން އެ ވިޔަފާރީގެ ސަރަޙައްދުން ސޮއިކުރެވިފައި ކަމަށެވެ. މި ވާހަކައާއި ގުޅިގެން އަބްދުﷲ އާރިފްގެ ފަރާތުން ބޯޑުންވައި 5 ނޮވެމްބަރު 2008 ގައި އެޕޯލޯ ހޯލްޑިންގްސް ޕްރައިވެޓް ލިމިޓެޑު ގެ ދެބަސްވުން ކަމަށް ބޯޑު ދެބަސްވުމެއްގައި އެ ކުންފުނީގެ ޖެނެރަލް މެނޭޖަރު އަބްދުﷲ ޝަރީފް އަބްދުﷲ އާރިފް އަށް ފޮނުވިކަމަށް އަބްދުﷲ އާރިފް ބުނާ ސިޓީފުޅު ވިދުވައި އޭގެ އެ ދެބަސްވުމެއްގައި ކަމަށްވުމުން އަދި 2008 ގައި އެކުންފުނީން ބޯޑުންކުރި ދެބަސްވުމެއްކަން އެނގެކަމަށެވެ. ނަމަވެސް އެ ދެބަސްވުމެއްގައި ބާރުކުރާ އޭގެތެރެއިންކަމުގައިވާ ދ. ޑިރެކްޓަރ ދަފަތަރ ފޮތުގެ ކަން އެޕޯލޯ

ހޯލްޑިންގްސް ޕްރައިވެޓް ލިމިޓެޑްގެ ނަމުގައި ކަރަންޓު ޗާޖައިވަނީ 2010 ގައި ކަމަށް އެޕޯލޯ ހޯލްޑިންގްސް ޕްރައިވެޓް ލިމިޓެޑްގެ ފަރާތުން ބުނެފައިވާ އެކަން ސިވިލް ކޯޓުން ސުޕްރީމް އަށް ހިނގައިގެން ސާބިތުކުރެވިފައެވެ. މި ލިޔުން ތައްޔާރުކޮށް ސޮއިކޮށްފައިވަނީ 2008 ގެ ޑިސެމްބަރު 7 ގައި ކަމަށް އަބްދުﷲ ޖާބިރުގެ ފަރާތުން ބުނާއިރު، އެ އެއްބަސްވުން ލިޔުއްވާ ކުންފުނީގެ ޑިރެކްޓަރުގެ އެކައުންޓުން 2010 ވަނަ އަހަރު ބޭންކޮކުގެ ފުރި ފޮޓޯކޮޕީ އެއްބަސްވުމާއި ޕްރޮވިޝަނަލް ޝަރީޢަތުގެ ސުޕްރީމްކޯޓުގެ ނުވަތަކަމަށް ސިވިލް ކޯޓާއި ހައިކޯޓުގެ ހުކުމުގައިވެސް ފާސްކޮށްފައެވެ. ނަމަވެސް، ސުޕްރީމް ކޯޓުގައި މި އިސްތިއުނާފުގެ މައްސަލައިގެ އަޑުއެހުމުގައި ނިމުނުއިރުވެސްކަން، އެއްބަސްވުން ލިޔުއްވާ އިސްތިއުނާފު ޢަދުލު ކުންފުނީގެ ޑިރެކްޓަރު އެކައުންޓުން 2010 ވަނަ އަހަރު ބޭންކޮކުން ފުރި ކަމަށްބުނާ ފޮޓޯކޮޕީ އެއްބަސްވުމާ އޮޕީ ޕްރޮވިޝަނަލް ޝަރީޢަތުގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ސަނަދުކަމާ ޢިލްމީ ޝަހާދަތް ސަނަދުކަމަށް މިނިސްޓްރީ އޮފް ޖަސްޓިސް އެންޑް އިސްލާމިކް ޑިޕާޓްމަންޓުން 8 ސެޕްޓެމްބަރު 2008 ގައި ދޫކޮށްފައިވާ އިމްތިޙާނުގެ ސެޓްފިކެޓްގެ އަސްލާއި ކަމަށް އެ މިނިސްޓްރީން ދޫކޮށްފައި، ޖުޑިޝަލް ސަރވިސް ކޮމިޝަނުން ސުޕްރީމް ކޯޓަށް ހުށަހަޅައެވެ. އެ ހުށަހެޅުމުގައި އެޕޯލޯ ހޯލްޑިންގްސް ޕްރައިވެޓް ލިމިޓެޑްގެ އޮފީސް ކަމަށް ބުނެފައިވަނީ މ. ދޮރުފަތުގެ ގޮތުގައި ފޯރުކޮށްދެއެވެ. މި ލިޔުން ހުށަހެޅި ޖުމުލަ ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހަށް ހުށަހެޅިފައިވާ ދަށުކޮށްފައިވާ ޤާނޫނީ ސުޕްރީމް ކޯޓުގައި ޤާނޫނުގެ ދަށުން ސުޕްރީމް ކޯޓުން ނިންމާފައިވާ އިސްތިއުނާފުގެ މައްސަލައިގައި އަދި ހުކުމް ނިންމާފައިވާ ޤަރާރު ކަމަށް ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ފަރާތުން ނިންމާފައިވާ ޢ. ސީރިޔާ ދަށުން އިސްތިއުނާފު ހޯދުމުގެ ޖާގަ ލިބިފައިވާ ހުކުމް ސުޕްރީމް ކޯޓުން ނިންމާފައިވާ ހުކުމް ގޮތެއް ނިންމާފައިވާ އެކަމާއި ބެހޭ ކަނޑައެޅުމުގެ ޤާނޫނީ ހުކުމުގެ ބާރު ލިބިފައެވެ.[384] ގަޟިއްޔާގައި ކަނޑައެޅިފައިވާ އުސޫލުތަކާ އެއްގޮތްވާ ގޮތުގެ މަތިން ނިންމާފައެވެ. ނަމަވެސް މި ހުކުމް ސުޕްރީމް ކޯޓަށް ހުށަހެޅިފައިވާ އިސްވެ މި ޝަރީޢަތުގެ ޤަޟިއްޔާގައި ޤަވާޢިދުގެ ދަށުން ކަމަށްވާތީވެ، މި އިސްތިއުނާފުގެ ބޭނުމަށް މި ޤަޟިއްޔާގައި ޝަރީޢަތުގެ ރައްޔިތުން ފޯރުކޮށްދީފައިވާ ހުކުމް ގޮތަކަށް މި ހުކުމުގެ ސަބަބުން އިސްތިއުނާފުކުރާ ފަރާތުން އިސްތިއުނާފުގެ ބާރު ފަރާތުން ދެކޭގޮތުގައި ޤާނޫނީ އަސާސީގެ ރޫޙާއި ޚިލާފު ޝަރީޢަތުގެ ރައްޔިތުން ސާބިތުކޮށް ނުވަތަ މީހުން ބަދަލުވާން ފަދަ ހާލަތެއްގައި މި ހާލަތުގެ ހުކުމުގެ ބަސްފުޅުން. މި ޤާނޫނު ބަލާއިރު އެޕޯލޯ ހޯލްޑިންގްސް ޕްރައިވެޓް ލިމިޓެޑްގެ އޮފީހުގެ އޮފީސް ފަރާތުގެ ގޮތުގައި މި. ފޯރުކޮށްދޭ ފަރާތަށް ވާތީ ބާރުލިބިފައިވާ މި ޤާނޫނުން އިސްލާހުކުރެވެ. ނަމަވެސް މި ޤާނޫނުގެ ސަބަބުން، 7 ޑިސެމްބަރު 2008 ގައި އެޕޯލޯ ހޯލްޑިންގްސް ޕްރައިވެޓް ލިމިޓެޑްގެ ޑިރެކްޓަރުން ކަމުގައިވާ މުޙައްމަދު ވަޙީދު އާއި އަބްދުﷲ ޖާބިރު އާ ދެމެދު ސޮއިކުރެވިފައިވާ ކަމަށް ބުނާ ލިޔުމުގައި އެ ޤާނޫނުގެ މަސައްކަތް ބާރުކުރާ އިސްލާމީ ޝަރީޢަތާ ގުޅޭގޮތުން ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޤާނޫނީ އަސާސީގައި ޤާނޫނީ ނިޒާމު ލިބިދޭ އިންސާފުގެ ހައްޤު މި ޤާނޫނުގެ ސަބަބުން ސާބިތުކުރަނީ ކަމަށް ގަބޫލުކުރަން ނުކުރެވެއެވެ.

34. މި ޤާނޫނުގެ 22 ވަނަ ޕޮއިންޓާއިގައި ފާހަގަކުރި ފަދައިން ޝަރީޢަތުން ހުށަހަޅާ ޤާނޫނީ ޚިލާފުތަކާބެހޭ ސަރުކާރާއިމެދު

---

[384] 2013/SC-A/20

އަނެއް ހަސްމުގެ ފަރާތުން އިންކާރުކޮށްފިނަމަ، އެ ދިފާޢުކުރުމަށްޓަކައި [illegible] ދަޢުވާއެއް ކަން ޝަރީޢަތުން ސާބިތުކުރަން ޖެހޭނީ އެ ދަޢުވާކުރާ [illegible] ފަރާތުންނެވެ. މި ޤަޟިއްޔާގައި ހިމެނޭ މި ލިޔުން ޝަރީޢަތަށް ހުށަހެޅި ޢަބްދުﷲ ޢާރިފްގެ ފަރާތުން ކަމަށްވާތީ، އެ [illegible] [illegible] އަނެއް ހަސްމުގެ ފަރާތުން އިންކާރުކޮށްފައިވާ ހިނދު، އެ ޤަޟިއްޔާގެ [illegible] [illegible] ފަރާތުން [illegible] [illegible] އެ ޤަޟިއްޔާގެ [illegible] [illegible] ސާބިތުކުރަން އެ އެއްބަސްވުމުގައި [illegible] [illegible] [illegible] އެ ޤަޟިއްޔާގެ [illegible] ޤަޟިއްޔާ [illegible] [illegible] ޢަބްދުﷲ ޢާރިފް އަށް [illegible]. [illegible] 2008 ގެ ޑިސެމްބަރު 7 ގައި މި ކޯޓުގައި [illegible] [illegible] [illegible]، [illegible] [illegible] އާއި އެ ކޯޓުގައި [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]، [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] އެ ޤަޟިއްޔާގެ [illegible] ޢަބްދުﷲ ޢާރިފް [illegible] [illegible]، [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]، އެ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ފަރާތުން ޢާރިފް ހިސާބުގެ [illegible] ސަރަޙައްދުން [illegible] ފަރާތުން [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

20 ސެޕްޓެމްބަރު 2006 ގެ އެއްބަސްވުން

35. ހައިކޯޓުގެ ނަންބަރު 2015/HC-A/280 ޤަޟިއްޔާ އިސްތިއުނާފުކުރުމަށް ޢަބްދުﷲ ޢާރިފްގެ ފަރާތުން ހުށަހަޅާފައިވާ ދެވަނަ ނުކުތާގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ މުޙައްމަދު ވަޙީދު އާއި އަޙްމަދު ޢާރިފް 20 ސެޕްޓެމްބަރު 2006 ގައި ޢަބްދުﷲ ޢާރިފް އާ އެކުގައި ވެފައިވާ އެއްބަސްވުމާ ބެހޭގޮތުން ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ނަންބަރު 2009/SC-A/05 ޤަޟިއްޔާގައި އެ ވިދާޅުވުން [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ކޯޓުންނާއި ހައިކޯޓުން ރިޢާޔަތްކޮށްފައި ނުވާކަމަށެވެ.

36. މުޙައްމަދު ވަޙީދު އާއި އަޙްމަދު ޢާރިފް 20 ސެޕްޓެމްބަރު 2006 ގައި ޢަބްދުﷲ ޢާރިފް އާ އެކުގައި ވެފައިވާ އެއްބަސްވުމަށް ބަލާއިރު، އެ އެއްބަސްވުމުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވަނީ ޢަބްދުﷲ ޢާރިފް [illegible] [illegible] އެންޓަރޕްރައިސަސް ޕްރައިވެޓް ލިމިޓެޑް އަށާއި، މާލޭ ކޮންސްޓްރަކްޝަން ޕްރައިވެޓް ލިމިޓެޑަށް 20 ސެޕްޓެމްބަރު 2006 ގެ ނިޔަލަށް ލިބިފައިވާ ޕްރޮޖެކްޓްތަކުގެ ފައިދާއިން 25 ޕަސެންޓްގެ ގޮތުގައި ޢަބްދުﷲ ޢާރިފްއަށް ދިނުމަށް މުޙައްމަދު ވަޙީދު އާއި އަޙްމަދު ޢާރިފް އެއްބަސްވެވަޑައިގެން އެ ދުވަހުގެ ފަރާތުން ރުފި ޖުމްލަ -/1,450,000 (ސާދަ ލައްކަ ފަންސާސް ހާސް) ރުފިޔާ ޢަބްދުﷲ ޢާރިފް އަށް ދޭން އެއްބަސްވާ ކަމަށާއި، މީގެ އިތުރުން، އެ އެއްބަސްވުމުގައި [illegible] އިތުރު ހިނގަމުންދާ ޕްރޮޖެކްޓްތަކުގެ ތެރެއިން އާމްދަނީ [illegible] ޕްރޮޖެކްޓްތަކުގެ ފައިދާގެ ކަންތައްތަކުގެ މައްސަލަ [illegible] އެކަމާބެހޭ [illegible] [illegible] އެއިން ކޮންމެ ޕްރޮޖެކްޓްތަކުގެ [illegible] އެއިން ކޮންމެ ޕްރޮޖެކްޓެއްގެ

ގެއްލުމާއި ފައިދާއަށް ބަލާފައި އެކަމަށް އެކަށޭނަ ވަގުތުގައި ކަމަށެވެ.

37. މިގޮތުން 20 ސެޕްޓެމްބަރު 2006 ގެ އެއްބަސްވުމުގެ ދަށުން މުޙައްމަދު ވަޙީދު އާއި އަޙްމަދު އާރިފް ދޭން އެއްބަސްވުމުގައިވާ ފައިސާ އަބްދުﷲ އާރިފް އަށް ނުދީގެން އެ މައްސަލަ ޝަރީޢަތަށް ހުށަހަޅައިގެން ކޯޓުގެ މަރުޙަލާތަކުގައި ހިނގި މައްސަލަތައް އެންމެފަހުން ނިމިފައިވަނީ ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ނަންބަރު 2009/SC-A/05 ގަޟިއްޔާއިންނެވެ. މި ފައިސާ މުޙައްމަދު ވަޙީދު އާއި އަޙްމަދު އާރިފްގެ ފަރާތުން އަބްދުﷲ އާރިފް އަށް ދީ ހަވާލުކުރުވިފައިވާކަން ޝަރީޢަތަށް ހުށަހެޅުނު ލިޔުންތަކުން އެނގެއެވެ.

38. ނަމަވެސް، ހަވާލާދީފައިވާ 20 ސެޕްޓެމްބަރު 2006 ގެ އެއްބަސްވުމުގައިވާ ގޮތުން އެ އެއްބަސްވުމުގައި ސޮއިކުރި އިރު، އޭރު ހިނގަމުންދާ ޕްރޮޖެކްޓުތަކުގެ ތެރެއިން [illegible] ނުނިމިހުރި ޕްރޮޖެކްޓުތަކުގެ ފައިދާގެ ކަންތަކުގެ މައްޗަށް ރިޢާޔަތްކޮށް އެކަމާ ބެހޭގޮތުން ގޮތެއް ކަނޑައަޅާނީ އެއިން ކޮންމެ ޕްރޮޖެކްޓެއް ނިމުމުން އެއިން ކޮންމެ ޕްރޮޖެކްޓެއްގެ ގެއްލުމާއި ފައިދާއަށް ބަލާފައި އެކަމަށް އެކަށޭނަ ވަގުތުގައި ކަމަށް އެ އެއްބަސްވުމުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވެއެވެ. ނަމަވެސް އެ ތާރީޚަށް ފަހު އެދުވަހު ފައިސާއަކާ ބެހޭގޮތުން މުޙައްމަދު ވަޙީދު އާއި އަޙްމަދު އާރިފް އާއި އަބްދުﷲ އާރިފް އެއްބަސްވުމެއް ވެފައި އޮތްކަމަށް އަބްދުﷲ އާރިފްގެ ފަރާތުން ޝަރީޢަތުގެ އެއްވެސް މަރުޙަލާއެއްގައި ބުނެފައެއް ނުވެއެވެ. އަދި އެފަދަ ފައިސާއެއް ހޯދުމަށް އަބްދުﷲ އާރިފްގެ ފަރާތުން މުޙައްމަދު ވަޙީދު އާއި އަޙްމަދު އާރިފްގެ މައްޗަށް ދައުވާކޮށްފައި އޮތްކަމެއް މި ގަޟިއްޔާގައި ހުށަހެޅުނު ލިޔުންތަކުން އެނގެން ނެތެވެ.

39. އެހެންކަމުން، ހަވާލާދީފައިވާ 20 ސެޕްޓެމްބަރު 2006 ގެ އެއްބަސްވުމާއި، ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ނަންބަރު 2009/SC-A/05 ގަޟިއްޔާއަށް އިސްތިއުނާފުކުރެވުނު ހައިކޯޓުގެ ނަންބަރު 2015/HC-A/280 ގަޟިއްޔާގައި ރިޢާޔަތްކޮށްފައި ނުކުމަކީ ހައިކޯޓުން މައްސަލަ ބެލުމުގައި ގޯސް ގޮތެއް ހިނގާފައިވާ ކަމަކަށް ނުފެނެއެވެ.

އިންޞާފުވެރިކަމުގެ ރޫޙު

40. އަބްދުﷲ އާރިފްގެ ފަރާތުން މި މައްސަލަ ސުޕްރީމް ކޯޓަށް ހުށަހަޅަމުން ފާހަގަކޮށްފައިވާ ތިންވަނަ ނުކުތާގައި ބުނެފައިވަނީ، އިންޞާފުވެރިކަމުގެ ރޫޙު އޮތުމުން ކޮންޓްރެކްޓް އެ ކޮންޓްރެކްޓުގެ ޝަރުތުތަކަށް މުޙައްމަދު ވަޙީދު ސޮއިކުރެވިފައިވާ އެގްރިމެންޓުބަން އެ ކޮންޓްރެކްޓްގެ [illegible] ހައިކޯޓުން އެ ނުކުތާއަށް ރިޢާޔަތްކޮށްފައި ނުވާ ކަމަށެވެ. މި އިސްތިއުނާފުގެ ނުކުތާގެ ކުރު ޖަވާބަކީ މި [illegible] 7 ޑިސެމްބަރު 2008 ގައި އޭޝިއާ ކޮންސްޓްރަކްޝަން ޕްރައިވެޓް ލިމިޓެޑްގެ ޑިރެކްޓަރުން [illegible] މުޙައްމަދު ވަޙީދު އާއި އަބްދުﷲ އާރިފް އާ ދެމެދު [illegible] އޭޝިއާ ކޮންސްޓްރަކްޝަން ޕްރައިވެޓް ލިމިޓެޑްގެ

ފަރާތުން އިންކާރު ކުރުމުން އެ ޤަވާއިދުތަކުގެ ސަރުކާރަށް ސާބިތުކޮށް ދިނުމަށް އަބްދުﷲ އާރިފްގެ މައްޗަށް ޤާނޫނު މަތިކުރާ މަސްއޫލިއްޔަތެއް ކަމަށްވާއިރު، މަދަނީ މައްސަލައެއް ސާބިތުކުރުމުގެ މިންގަނޑު ކަމަށްވާ ބޭއަށް ގަބޫލުކުރެވޭ މިންގަނޑުން އެ ޤަވާއިދުތަކުގެ ސަރުކާރަށް އަބްދުﷲ އާރިފް އަށް ސާބިތުކޮށްދެވިފައި ނުވާތީވެ، މި ނުކުތާއާ ގުޅޭ ޝަރީޢަތުން ގޮތެއް ކަނޑައަޅާނެ ތަނެއް ނެތްކަމަށް ބުނުމެވެ. އެހެނީ އިންޑޯރ މެނޭޖްމަންޓް ރޫލް ތަތްބީޤުކުރެވޭނީ ކުންފުނީގެ މުވައްޒަފަކާ ނުވަތަ ކުންފުނީގެ ޑިރެކްޓަރުންގެ ބޯޑުގެ މެންބަރަކާ އެކު އެ ކުންފުނީގައި ނުހިމެނޭ މީހަކު ވެފައިވާ ސަރުކާރާ އެއްބަސްވުމެއް ހެދުމަށް ކަމަށްވާއިރު އެގޮތަށް ސަރުކާރާ އެއްބަސްވުމެއް ހަދާފައިވާކަން އަބްދުﷲ އާރިފަށް ސާބިތުކޮށްދެވިފައި ނުވެއެވެ.

41· އިސްވެ ހަވާލާ ދެވުނު 7 ޑިސެމްބަރު 2008 ގެ ޙުކުމުގައި ސަރުކާރު ކަމަށް ސާބިތުވޭ، އިންޑޯރ މެނޭޖްމަންޓް ރޫލް ތަތްބީޤުކުރި ނަމަވެސް، އެ ރޫލްގެ ދަށުން އެ ޙުކުމުގައިވާ ދަލީލު އަދާކުރުމުގައި ޝަރުޢީ ލިޔުންތައް ހުރިގޮތުގެ މައްސަލަ ތަޖުރިބާކުރެވުނު ނަތީޖާއަކީ ޖިނާއީ މި ފަރާތުގެ ކަންކަމުން އެނގެއެވެ.

(ހ) އިނގިރޭސި ޤާނޫނުގެ ތެރޭ ބޭނުންކުރާ ގޮތައްދުމަށް ހަމައިލާ "އިންޑޯރ މެނޭޖްމަންޓް ރޫލް" އަކީ ކުންފުނީގައި ނުހިމެނޭ ފަރާތްތަކުން (ކުންފުނީގެ މުވައްޒަފުން ނޫން ކުންފުނީގެ ހިއްސާދާރުން ނޫން މީހުން) ކުންފުންޏާއެކު މުޢާމަލާތްކުރާއިރު، ކުންފުނިން ނިންމުމަކީ އެ ކުންފުނީގެ އެތެރޭގެ ގަވާއިދުތަކާ އެއްގޮތަށް ނިންމާފައިވާ ނިންމުމެއް ކަމަށް އިތުބާރުކުރުމުން އެފަރާތްތަކުން ހިމާޔަތްކުރާ ގަވާއިދެކެވެ. ފަރާތަކަށް ފަރާތަށް އިނގިރޭސި ޤާނޫނު ގެ ގައި އިންޑޯރ މެނޭޖްމަންޓް ގަވާއިދު އެކަށައަޅާފައި ވަނީ Royal British Bank v· Turquand[385] ޤަޟިއްޔާގައެވެ. މި ޤަޟިއްޔާގައި، ކުންފުނީގެ ފަރާތުން ނުގި ފޯނަކަށް ޑިރެކްޓަރު ދޫކޮށްފައި އެވަނަ ޑިރެކްޓަރު ދޫކުރުމުގެ ކުރިން އެކުންފުނީގެ ގަވާއިދުތަކުގެ ދަށުން ކުންފުނީގެ ހިއްސާދާރުންގެ ގަރާރަކުން އެ ގަރާރު ދިނުމުން ރަނގަޅު ކޮށްފައި އެއީ ނިޔާވެ. ކުންފުނިން ބޮންޑަށް ފައިސާ ނެގުމުގައި ކުރިން ޤަރާރެއް ފާސްކުރިއެވެ. ނަމަވެސް ކުންފުނީގެ ހިއްސާދާރުންގެ ޖަލްސާއިން އެ ޤަރާރެއް ފާސްކޮށްފައި ނުވާކަމަށް ބުނެ، ކުންފުނިން ބޮންޑު ދޫކުރުމުގެ ހުއްދަ ޑިރެކްޓަރުންނަށް ދީފައިނުވާކަމަށް ބުނެ ކުންފުނިން ހިއްސާދާރުންގެ ރިޔާއަތް ކުރުމަށް ހިއްސާދާރުންގެ ޖަލްސާއިން ނިންމާފައިވާ ގަވާއިދުތަކުގެ ހިއްސާ ކަމަށް (ގަވާއިދުތަކުގެ) ހުރި ބޮންޑު ދޫކުރުމާ ކަމެވެ.

(ށ) Royal British Bank v· Turquand[386] ޤަޟިއްޔާގެ ފަހުން ނިންމާފައިވާ ޤަޟިއްޔާތަކުގެ ޒަރީޢާއިން އިންޑޯރ މެނޭޖްމަންޓް ގަވާއިދަށް އިސްތިސްނާ ހުރިކަމަށް ކަނޑައަޅާފައިވާ އިންޑޯރ މެނޭޖްމަންޓް

---

[385] (1856) 6 E&B 327·

[386] (1856) 6 E&B 327.

ގަވާއިދުގެ ދާއިރާ ހަނިކޮށްފައިވެއެވެ. އެގޮތުން އިސްތިސްނާ ހާލަތްތަކުގެ ތެރޭގައި، ކަން އޮތްގޮތް އެނގެންވާނެ ކަމަށް ޤާނޫނުން ގަބޫލުކުރާ ހާލަތްތަކާއި[387]، ކަން އޮތްގޮތް އެނގޭ ހާލަތްތަކާއި[388]، ހެދިއަ ބަލައި ދެނެގަތުން ޝައްކުވާ ހާލަތްތަކާއި[389]، ވަޒީފާއެއް އަދާކުރާ ހާލަތުގައި ވެސް ސޮއިކުރާ ހާލަތު[390] ހިމެނެއެވެ.

(ނ) އިންޑޯ މެނޭޖްމަންޓް ގަވާއިދުގެ އިސްތިސްނާ ހާލަތްތައް ބޭނުންކޮށްގެން އިންޑޯ މެނޭޖްމަންޓް ގަވާއިދުގެ މައްޗަށް ބަރޯސާވާކަމަށް، ކުންފުންޏާއެކު މުޢާމަލާތްކުރި މީހާ ކޯޓުގައި ބުނާއިރު، އެ ކުންފުނީގެ ގަވާއިދުތައް ހުންނަ ގޮތް އެމީހަކަށް އެނގެންޏާ ނުވަތަ ކުންފުނީގެ އޭޖަންޓާ ދެމެދުގައި އޮތް ގުޅުމުގެ ސަބަބުން އޭނާއަށް އެ ކުންފުނީގެ ކަންކަން އެނގެންވާނެކަމަށް އިޙްތިމާލު ކުރެވޭ ހާލަތެއް އޮތްނަމަ، އިންޑޯ މެނޭޖްމަންޓް ގަވާއިދު މައްޗަށް އެމީހާ ބަރޯސާވުން ހުއްދަވެގެން ނުވެއެވެ. އަދި އެ މީހަކީ ކުންފުނީގެ މުވައްޒަފެއް އެނގޭ ނުވަތަ ކުންފުންޏާ ގުޅުން އޮތް މީހަކު ނަމަ އެ މުޢާމަލާތް ކުރަނީ ކުންފުނީގެ އެތެރޭގެ އިޖުރާއަތުތައް ފުރިހަމަކުރެވިފައިވޭތޯ ގަވާއިދުން ހުއްދަ ލިބިގެންތޯ އިތުރަށް ބަލައި ކަށަވަރުކުރުމަށް އެޅުމުގެ މަސައްކަތް އިންޑޯ މެނޭޖްމަންޓް ގަވާއިދުގެ އިސްތިސްނާ ހާލަތެއްކަމަށް ގަބޫލުކުރެއެވެ.

(ށ) އިސްވެ ބަޔާންވެދިޔަ އިސްތިސްނާ ހާލަތްތައް މި މައްސަލައިން ތަފްސީލުކުރާއިރު، އަބްދުﷲ ހާރިސް އަދި އޮރިޖް އިންޓަރޕްރައިސަސް ޕްރައިވެޓް ލިމިޓެޑްގައި މި މައްސަލައިގައި ހުކުމްކޮށްފައިވާ އިސްވެ ހަވާލާ ދެވުނު 7 ޑިސެމްބަރު 2008 ގެ ޙުކުމުގައިވާ ތަފްސީލުގެ ކުރިން މަސައްކަތްކުރި މީހާ ކަމުގައި، އޭޖެންޓް ޖެނެރަލް އޮފް ކޮމްޕެނީޒްގެ ކުންފުނިތަކަށް ޕްރޮކިއުރޭޝަން ނުވަތަ ޕްރޮކިއުރޭޓް ހެދިއިރު ދައްކާފައި ބެލެނިވެރިޔާ ދުވަސްވަރު އޭޖެންޓް ޖެނެރަލް ޕްރޮކިއުރޭޝަން ހިފެހެއްޓުމަށް ބޭނީ ކުންފުނިތަކުގެ ތެރެއިން ހަތް ކޮންސްޓްރަކްޝަން ޕްރައިވެޓް ލިމިޓެޑްގެ ޑިރެކްޓަރުގެ ގޮތުގައި ހުރި ފަރާތުން ބުނާގޮތަށް ކަމަށް، އޭޖެންޓް ޖެނެރަލް ސޮއި ކަމުގައި ޑިރެކްޓަރުން ކަމަށް ބުނެފައިވާ ޕްރޮކިއުރޭޝަން ކަމަށް، އަބްދުﷲ ހާރިސް އާއި އޭޖެންޓް ޕްރޮކިއުރޭޝަން ޑިރެކްޓަރުގެ ހާ ދުވަސްވަރުގައި ގެއްލުމުގެ ސަބަބުން، އޭޖެންޓް ޕްރޮކިއުރޭޝަން ހިފެހެއްޓުމުގެ ގަވާއިދުތަކާއި އަރާގޮތަށް ހިނގުން އަބްދުﷲ ހާރިސްގެ އެހެންނަމަވެސް އިމްޕްލައިޑް ކަމުން އިންޑޯ މެނޭޖްމަންޓްގެ ގަވާއިދު އިސްތިސްނާއަށް ބަލައިގަނެވެއެވެ. އެހެންކަމުން، 7 ޑިސެމްބަރު 2008 ގެ ޙުކުމުގައި ކަނޑައަޅާ އޭޖެންޓް ޕްރޮކިއުރޭޝަން ހިފެހެއްޓުމުގެ ގަވާއިދުތަކާއި ގުޅޭ ކަމަށް އޭޖެންޓް ޕްރޮކިއުރޭޝަން ހިފެހެއްޓުމުގެ ޑިރެކްޓަރުންގެ ބާރު ޤާނޫނީގޮތުން މުޢާމަލާތްތަކަށް ކަމުގައި، އެ

---

[387] Ernest v. Nicholls [1857] VI HLC 401.

[388] Howard v. Patent Ivory Manufacturing Co (1880) 38 Ch D 156.

[389] Morris v Kanssen [1946] AC 459; Custom Credit Holdings Ltd v. Creighton Investments Pty Ltd (1985) 3 ACLC 248.

[390] Ruben v. Great Fingall Consolidated [1906] AC 439.

މުޢާމަލާތްތަކަށް އެޑްވޮކޭޓް ކޮލިޖެންސް ޖުޑީޝަލް ލީގަލް ޕްރޮފެޝަނަލް ބޭފުޅުން ކޮމިޝަނުގެ ސާފުކޮށް

އަބްދުﷲ އާދިލް އަށް އިސްމާޢީލް ޙުކުމް ކުރުން އިންޒާރު މުސްލިމްކަމުގެ ގަވާއިދުގެ ދަށުން ބަލަން ޖެހުނެވެ.

(ބ) އޭނާ ކުރީން، މި ބާބުގައި ސަބަބުތަކަކީ، 7 ޑިސެމްބަރު 2008 ގެ ޖިނާއީ މުޢާމަލާތް އެޑްވޮކޭޓް

ކޮލިޖެންސް ޖުޑީޝަލް ލީގަލް ޕްރޮފެޝަނަލް ބޭފުޅުން ކުރުން ދިނުމަށް ސާފުކޮށްދިނުމެވެ، އެ ކަންތައްތައް

އަބްދުﷲ އާދިލް އާ ދެމެދުގައި އޮތް ގުޅުން ސަބަބުން އެ ޖިނާއީ މުޢާމަލާތް ޕްރޮފެޝަނަލް ބޭފުޅުން

ކުރުމަށް ސާފުކޮށް އަބްދުﷲ އާދިލްގެ އިސްލާމްކަން ކަމަށް ދީނާއި މުސްލިމްކަން ގަވާއިދު ގެ ދަށުން

ބަލަން ގާނޫނުގައި، އެ ޖިނާއީގައި ބާރުތަކާއި ފައިސާ ކޮމިޝަނުގެ ކަންކަމާބެހޭ ގާނޫނުގެ ދީނާ

މުސްލިމްކަން ގަވާއިދުގެ ދަށުން އެ ޖިނާއީ ބަލާނެ ފަރާތް އެ ގަވާއިދު ތަޢާރަ ނުދެއެވެ.

42. ފާހަގަކުރި ސަބަބަކީ އެހެން ހުކުމުން، ސިވިލް ކޯޓުގެ ނަންބަރު 647/Cv-C/2013 ޤަޟިއްޔާގެ ހުކުމަށް

ތާއީދުކޮށް، ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުގެ ނަންބަރު 2015/HC-A/280 ޤަޟިއްޔާގައި ހައިކޯޓުން ހުކުމް ކުރައްވާފައިވާތީ

ގޮތުގެ އެއްބަސްވުންތަކަށް އަމަލުކުރުން ލާޒިމެވެ.

ބާބު 8

ބާރުދެނިވި ހެކި

ވާޤިޢާއެއް ސާބިތުކުރުމަށް އާންމު ކޮށް އިތުބާރުކުރި އެއް ހެކި ނުވަތަ އެކަކުގެ ހެކިބަސް ފުދެއެވެ. ނަމަވެސް އިންސާފުވެރި އަދި ހަޤީޤާ ގޮތުގާ ހުކުމެއް ކުރުމަށްޓަކައި، ބިޔަ އޮތް އިތުބާރުހުރި ހެއްކަކަށް ބާރުދޭ ނުވަތަ އެ ހެއްކަކަށް ތާއީދުކުރާ ނުވަތަ އެ ހެއްކާއި ކަށަވަރުކޮށްދޭ އިތުބާރުހުރި އެހެން ހެކިބަހެއް އޮތުން މުހިންމެވެ. ހެކިވެރިއެއްގެ ހެކިބަހަށް ނުވަތަ ހެއްކަކަށް ބާރުދޭ އެހެން ހެކި ހުރުން ބައެއް ހާލަތްތަކުގައި ޤާނޫނުތަކުން ލާޒިމުކޮށްފައި ވެއެވެ.

ބާރުދެނިވި ހެކި ބޭނުންވާކަމަށް ބާރުއަޅާ ހެކިބަހުގެ ގަވާއިދު އުފެދިގެން އައިސްފައިވަނީ ލެޓިން ޤާއިދާއެއް ކަމަށްވާ "އެކެއް ހެކިވެރިޔަކީ ހެކިވެރިއެއް ނޫން" ކަމަށްބުނާ testisunus testis nullus މި ގާއިދާގެ ދަށުންނެވެ. ހެކިބަހުގެ މި ގަވާއިދުގެ ދަށުން ބާރުދެނިވި ހެކިކަމަކީ، ވާޤިޢާއެއް ސާބިތުކުރުމަށްޓަކައި ހެއްކާއި ހިނދު އެ ވާޤިޢާ ސާބިތުކުރުމަށް ލިބިފައިވާ އެ ހެކީގެ އިތުރުން، މުޅިން މިނިވަން އެހެން ހެއްކަކުން އެ ވާޤިޢާއާ ކަށަވަރުކުރުވުން ހުރަހެއް ހެކިކަން ކިޔާ ނަމެވެ.

1. ބާރުދެނިވި ހެކި އަންނަން ޖެހޭނީ މިނިވަން މަސްދަރަކުން

ވަކި ޚާއްސަ މަސްއަލައެއް ސާބިތުކުރުމަށް ހަދާފައިވާ ގާނޫނުތަކުން އެހެން ޝަރުތަކަށް ކަނޑައަޅާފައި ނުވާނަމަ، ބާރު ދެނިވި ހެކި އަންނަން ޖެހޭނީ ހެކިން އެ ވާޤިޢާއެއް ސާބިތުކުރުމަށް ލިބިފައިވާ ހެއްކާއި މުޅިން ވަކި ނުވަތަ ތަފާތު މިނިވަން އެހެން މަސްދަރަކުންނެވެ.

އާރު ވ. ކޮލްހަމް[391]

މި މަސްއަލައިގައި އަނިޔާވެރިވުނު އަންހެން މުވައްޒަފު ދަރުވާލިބާ ފަރާތުގެ ވަކިކަމުން މިންޖުވެގެން ދުވަހުގައި ޖެސް ފަހަރު ތެރޭގައި ވަނީ. އެ ފަހަރުގައި ހުރި އެހެން އަންހެން މުވައްޒަފުން އަނިޔާވެރިވުމުގެ ފަހަރުގައި ވަނީވަލާއި އެ މުވައްޒަފު ފަހަރުގެ ބޮޑުން ހަވާލުވެ އަދި ތިޔަނުވޭ. އަނިޔާވެރިވުމުގެ އަންހެން ކުރިމަތިލާނެ ފަހަރުގެ ބޮޑުގައި ހުރިކަމަށް ދަރުވާ ލިބިފައިވާ އިއްޔެގެދުވަ ނަމަވެސް އެއްވެސް ގޯސް އަމަލެއް ކުރިކަމަށް ދަރުވާލިބާ ފަރާތުން އިންކާރުކޮށްފައިވެއެވެ. ސުވާލަކީ އަނިޔާވެރިވުނު އަންހެން މުވައްޒަފުގެ ހެކިބަހަށް، އެހެން މުވައްޒަފުގެ ހެކިބަހަކީ ބާރުދެނިވި ހެކިބަހެއް ނުވަތަ ނޫންތޯއެވެ. ސުވާލަކީ މިއީ އަނިޔާވެރިވުނު އަންހެން މުވައްޒަފުގެ ހެކިބަސް މުޅިން މިނިވަން ނުވަތަ ވަކި ހެކިބަހެއްތޯ ނުވަތަ ނޫންތޯއެވެ. ކޯޓުން

---

[391] [1999] 7 Ecr APP R 232

ނިންމާފައިވަނީ މިއީ މުޅިން މިނިވަން ވަކި މަސްދަރަކުން އައި ހެކިބަހެއް ކަމަށެވެ. ނަމަވެސް މިފަދަ އެހެން މައްސަލަތަކުގައި މިފަދަ ހާލަތްތަކުގައި ދޭ ހެކިބަސް ބަލާލީ މިނިވަން ވަކި ހެކިބަހެއް ކަމަށް ނުބަލައިވެސް ހިނގައިދާނެއެވެ.

2. ބާރުދޭނިވި ހެކިން ކުށްކުރި ފަރާތާއި ކުށާ ގުޅުވާންވާން

ބާރުދޭނިވި ހެކިން، މިފަދަ އަމަލެއް ހިނގިކަމަށް ބުނުމުގެ އިތުރުން އެ އަމަލާއި ދަޢުވާލިބޭ ފަރާތާ ގުޅުވާންވާނެއެވެ.

އޮކޮލައި ވ. ދަޢުލަތު[392]

މި މައްސަލައިގައި، ފިރިހެނެއްގެ މައްޗަށް 14 އަހަރުގެ އަންހެންކުއްޖަކު ރޭޕްކުރިކަމުގެ ދަޢުވާ އުފުލުނެވެ. މި މައްސަލައިގައި ފަނޑިޔާރު ނިންމާފައިވަނީ އެ އަންހެންކުއްޖާއަށް ޖިންސީ ގޮތުން އަނިޔާ ލިބިފައިވާކަން ބޮޑު ހެކިތަކަކުން އެނގޭ ނަމަވެސް އެ ފިރިހެން ޖެހިފައިހުރި ހުރަހަކާ އެމީހާ އެކަން ކުރިކަމަށް ލިބިފައިވާ އެހެން ހެކިތަކަށް ބާރުދޭނިވި ހެކިން ކަމަށްވާ އެހެންކަމުން އެ ފިރިހެން މީހާގެ މައްޗަށް ކުށް ސާބިތުވާ ކަމަށެވެ.

3. ބާރުދޭނިވި ހެއްކަކީ އިތުބާރު ހުރި މަޤުބޫލު ހެއްކަކަށްވާން ޖެހޭނެ

ވާޤިޢާއެއް ސާބިތުކުރުމަށް ކުރިން ލިބިފައިވާ ހެއްކަކަށް ބާރުދޭނިވި ހެއްކަކަށްވެސް ގޮތުން، މަޤުބޫލު އަދި އިތުބާރުހުރި ހެއްކަކަށް ވާންޖެހޭނެއެވެ. އެހެންނޫންނަމަ އެއީ ބަލައިގަންނަވާން ހެއްކަކަށް ނުވާނެއެވެ. އަދި އިތުބާރުހުރި ކަނޑަނޑު ވިޔަ އަދުރުވެއްގެ ބާރުދޭނިވި ހުރި ހުރަސް ނަމަވެސް އިތުބާރުހުރި ހެއްކެއް ބާރުދޭނިވި ހެއްކަކަށް ބަދަލު ނުވާނެއެވެ.

ބީ.ކޭ ވ. ރިޕަބްލިކް[393]

މި މައްސަލައިގައި ޖިންސީ ގޮތުން މީހަކަށް އަނިޔާކުރުމުގެ ދަޢުވާ މީހެއްގެ މައްޗަށް އުފުލުނެވެ. ހުކުމުގެ ހިސާބުން ބާރުދޭނިވި ހެއްކެއްގެ ގޮތުން ހުށަހަޅާފައިވަނީ ތަހުޤީޤުކުރާ ފުލުހުންގެ ހެއްކެވެ. ނަމަވެސް އެ ފުލުހުންގެ ގޮތް ތަހުޤީޤު ހުށަހެޅި ހެއްކަށް ނަގާފައިވާ ހުރި ބާރުދޭނިވި ހެއްކަށް ސާބިތު ނުވާތީ ހެކިތަކުގައި ނުހިމެނުނެވެ، އަދި ބާރު ދޭނިވި ހެކިތައް ބަލާ ކަނޑައަޅައި އެ މީހާގެ މައްޗަށް އިސްވެގެން ހުކުމް ބާތިލުކުރިއެވެ.

4. ވާޤިޢާއެއް ސާބިތުކުރުމަށް ލިބިފައިވާ ހުރި ގަރީނާއިން ކަނޑަވަރުކުރުވިދާން

ވާޤިޢާއެއް ސާބިތުކުރުމަށް ލިބިފައިވާ ހެކިން ގަރީނާއިން ވެސް ކަނޑަވަރުކުރެވިދާނެއެވެ. މިސާލަކަށް ކުށްކުރިކަމަށް ލިބިފައިވާ ދެކޮޅު އެތިފާރުގެ، މުއްދަތަކުގެ އަމަލުތަކާއި ހުރިހާ ޝަރުތުތަކާއި އެހެނިހެން ގަރީނާއިން ކަނޑަވަރުކުރެވިދާނެއެވެ.

ބައެއް އިދާރީ ފަރާތްތަކުގެ ނަޒަރުގައި ހުރި ހުއްޖަތު އެ ހެއްކަކީ ބާރުދޭނިވި ހުރި ހުއްޖަތް ބޭނުން އިތުރު މަސައްކަތްކުރެވޭ. އެހެން ކުރު ސާބިތުކުރަންޖެހުނީ އެކަށީގެންވާ ސަބަބުތަކުގެ މިންވަރަކަށް ކަމުގައިވުމުން ދަޢުވާ ލިބޭ ފަރާތަށް

---

[392] [1970] 1ALL NLR 300

[393] (1999) eKLR.

އެއިން ހިމާޔަތްތެރިކަން ލިބިފައިވެއެވެ. ނަމަވެސް ބައެއް އިލްމުވެރިންގެ ނަޒަރުގައި ހެކިބަހެއް ބާރުދޭ އެހެން ހެއްކަކުން ހެކި ކަށަވަރުކުރަންޖެހޭ ސަބަބަކީ ހަދަހަދައިގެން މީހުން ހެކިބަސް ދިނުމުން ރައްކާތެރިވުމަށެވެ.

5. ބާރުދޭނިވި ހެކިބަސް ހުރުމަށް ގާނޫނު ލާޒިމުކުރުން

(ހ) ކުޑަކުދިންނަށް ކުރާ ޖިންސީ އަނިޔާގެ މައްސަލަތައް.

(ށ) ޝަރީޢަތުގައި ދޮގު ހެދުން.

(ނ) ދައުލަތާ އިދިކޮޅު ހަރަކާތް ނުވަތަ ސިޔާސީ އިދިކޮޅު ޖަމާޢަތްތަކުގެ މައްޗަށް ކުރާ ދަޢުވާ.

6. ސައިންޓިފިކް ހެއްކާއި ބާރުދޭނިވި ހެކި

ހެކިންގެ ހެކިބަހާއި އެހެނިހެން ހެކިތަކަށް ސައިންޓިފިކް ހެކިތަކުން ކަށަވަރުކުރަން ލިބިދެއެވެ. ހަމައެފަދައިން ސައިންޓިފިކް ހެކިތަކަށް އެހެނިހެން ހެކިތަކުން ބާރުލިބިދެއެވެ.

ޗެޕްޓަރު 9

ޤަރީނާ

ހެކިބަހާއި، އިޢުތިރާފަށް ފަހު ވާޤިޢާއެއް ސާބިތުކުރުމަށް އިސްލާމީޝަރީޢަތުގައި އިސްތިޢުމާލުކުރާ ވަސީލަތަކީ ޤަރީނާއެވެ. "ޤަރީނާ" މި ބަހުގެ ލަފްޒީ މާނައަކީ ގުޅުން، ނުވަތަ ދޭހަވުމެވެ.[394] ޤަރީނާ އަކީ ކޯޓުން ގޮތެއް ނިންމަންޖެހިފައިވާ މައިގަނޑު ވާޤިޢާ ހިނގައިދިޔަކަން ނުވަތަ ނޫންކަން، އެ ވާޤިޢާ ގުޅުންހުރި އެހެން ވާޤިޢާއަކުން ނުވަތަ ވާޤިޢާތަކުން ދޭހަކުރުމެވެ. ޝަރީޢަތަށް ސާބިތުވާ ގުޅުންހުރި ވާޤިޢާތަކުގެ ތެދުކަން ޔަޤީން ވުމުން، އެ ވާޤިޢާތަކުގެ ޖަރީމާއިން ވަކި ކަމެއްގެ ހަޤީޤަތަކީ ނުވަތަ ނިސްބަތުން ނަތީޖާއަކީ ކޮބައިކަން ކަށަވަރުކުރެވެއެވެ. އެހެންކަމުން، ޤަރީނާއަކީ، ދުނިޔޭގައި ކަންހިނގާ އާދައިގެ މަތިން ވަޒަންކޮށް ވުމުން، އޭގެ ނަތީޖާއެއްގެ ގޮތުން ވަރަކަށް ހިނގާފައިވާނޭ ކަމަށް ގަބޫލުކުރެވޭ ހާލަތެކެވެ. ޤަރީނާ ވަރުގަދަކުރުމާއި ބަލިވުން އޮންނަނީ ގުޅުންހުރި އެހެނިހެން ވާޤިޢާތައް ސާބިތުވުމުގައި ހުންނަ ހަރުދަނާކަމުގެ މައްޗަށެވެ. މިސާލަކަށް: އަލިފު، ބާ މަރާލި ތަނުގައި ބާ ނުފެނެއެވެ. އެހެން ކަމުން ބާ އަށް އަލިފު، ބާ މަރާލިތަން ފެނިފައެއް ނުވެއެވެ. ނަމަވެސް އަލިފު، ބާ މަރާލި ދުވަހު ބާގެ ގޭގައި ބާ މަރުން ބޭނުންވާ ކަހަލަ އަލިފު ފެނިފައިވެއެވެ. އަދި ބާ މަރާލި ދުވަހު ބާ މަރުވިގަޑިއެއްގައި ގޭތެރެއިން ހިފައިގެން ވަދެން ގޮސްފައިވާތީ އަލިފު ނިކުމެދަނީ މަގާ އ ބޭރަށް ދިޔަކަން ބާގެ ގެއިން ފެނިފައިވާ ކަމަށް އަލިފުގެ ނަންބަރު ތަނުގައި ހުރިކަން، ބާގެ އަތުގެ މަރުވެފައިވާ ބައި ބަޔަކު ހުރި ބަޔަކު ދުށެވެ. ހަމަ އެ ދުވަހު ބާ މަރުވުމުގެ ކުރިން އިންސާނުން ބާރުލާފައިވާތީ ދުށްކަން ފެނިފައިވެއެވެ. ދެން މި ހާލަތުގައި، ކޯޓުގައި އަލިފުގެ މައްޗަށް އުފުލިފައިވާ ތުހުމަތު ސާބިތުކުރުމަށް ޤަރީނާ ބޭނުންކޮށްފައި ސާބިތު ފެނިފައިވެއެވެ. ބާގެ މި ހާލަތުގައި، ކޯޓުގައި އަލިފުގެ މައްޗަށް އުފުލިފައިވާ ތުހުމަތު ދުށްކަމަށް ހާލަތުން ދޭހަވާކަމެވެ.

އިސްލާމީ ޝަރީޢާގައި ޤަރީނާ

ހަތަރު މަޛްހަބުގެ ގިނަ އިލްމުވެރިންގެ ނަޒަރުގައި ޤަރީނާއިން މައްސަލަ ސާބިތުކުރުން ހުއްދައެވެ.[395] އިބްނު ޤައްޔިމް އަލްޖައުޒިއްޔާ ވަނީ ޤަރީނާގެ ހުކުމެއް ހެކިބަހާއި އިޢުތިރާފާއި އަދި ހުކުމްތަކުގެ ބޭނުންކުރާ ވަސީލަތްތަކުގެ ބޭރުން އެހެން ވަސީލަތެއް ކަމަށް ދެކިވަޑައިގެންފައެވެ. ފުޤަހާއުން ނުވަތަ އަލްއިމާމުން ނުވަތަ ޙުކުމްކުރާ ނުވަތަ ސަލަފުންގެ ނުވަތަ އިޖްތިހާދުކުރާ ބައެއް ވަސީލަތެއް ހުކުމްތަކުގެ ބޭރުން ބަރާބަރުކޮށްފައިވާ ވަސީލަތެކެވެ.[396] ކުރީ ސާބިތުކުރުމަށް ދެވޭ ބޭރުން ޚިޔާލު ފުޤަހާއުންގެ ތަޢާމުލުގައި ޤަރީނާ

---

[394] Mahmud Saedon A. Othman, An Introduction to Islamic Law of Evidence, The Open Press (M) Sdn Bhd (2003, Kuala Lumpur), 117.

[395] Mohd Munzil bin Muhamad, Ahmed Azam Mohd Shariff, Ramalinggam Rajamanickam, Mazupi Abdul Rahman, Anowar Zahid & Noorfajri Ismail, *Qarinah: Admissibility of Circumstantial Evidence in Hudud and Qisas Cases*, Mediterranean Journal of Social Sciences, Vol 6 No 2, MCSER Publishing, (Rome, 2015), p.144-148.

[396] Mahmud Saedon A. Othman, *An Introduction to Islamic Law of Evidence*, The Open Press (M) Sdn Bhd (2003, Kuala Lumpur), 128.

ގެ ވާހަކަ ސަޙީޙަކޮށް ބަޔާންކުރައްވާފައެއް ނުވެއެވެ. އެހެން ނަމަވެސް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވެސް، ގަޔާނާއިން ތަރީޚު ގާއިމުވާކަން ޔަޤީނު ދުރުއާސްނުގެ މި އާރަމްސިކުން އެނގޭ ކަމަށެވެ.[397]

وَجَاءُوا عَلَىٰ قَمِيصِهِ بِدَمٍ كَذِبٍ ۚ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنفُسُكُمْ أَمْرًا ۖ فَصَبْرٌ جَمِيلٌ ۖ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَىٰ مَا تَصِفُونَ

(ޔޫސުފް ސޫރަތުގެ 18 ވަނަ އާޔަތް، 12:18)

މާނަ: އަދި އެއުރެން އެކަލޭގެފާނުގެ ގަމީސްކޮޅުގައި ދޮގު ލޭއެއް އުނގުޅައިގެން ގެނައީއެވެ. (يعقوب ގެފާނު) ވިދާޅުވިއެވެ. އެހެންނަކުންނޫނެވެ. ތިޔަބައިމީހުންގެ އަމިއްލަ نفس ތައް (ނުބައި) ކަމެއްކުރުމަށް، ތިޔަބައިމީހުންނަށް ތަންދިނީއެވެ. ފަހެ، (މިކަންކަމަށްޓަކައި އޮތީ) ރިވެތިވެގެންވާ ކެތްތެރިކަމެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުން، ސިފަކުރާ ކަންތަކުގައި އެހީތެރިވެދެއްވާ ފަރާތަކީ (ކެތްތެރިވުމުގައި) الله އެވެ.

وَاسْتَبَقَا الْبَابَ وَقَدَّتْ قَمِيصَهُ مِن دُبُرٍ وَأَلْفَيَا سَيِّدَهَا لَدَى الْبَابِ قَالَتْ مَا جَزَاءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوءًا إِلاَّ أَن يُسْجَنَ أَوْ عَذَابٌ أَلِيمٌ (ޔޫސުފް ސޫރަތުގެ 25 ވަނަ އާޔަތް، 12:25)

މާނަ: އަދި އެ ދެ މީހުންވެސް ދޮރާ ދިމާއަށް އަވަސްވެގެންދިޔައީއެވެ. އަދި އެކަނބުލޭގެ އެކަލޭގެފާނުގެ ގަމީސްކޮޅު ފުރަގަހުން (ހިފައި) ފަޅާލިއެވެ. އަދި ދޮރުކައިރިން އެކަނބުލޭގެ ފިރިމީހާ އެ ދެ މީހުންނަށް ފެނުނެވެ. އެކަނބުލޭގެ ބުނެފިއެވެ. ތިބާގެ އަނބިމީހާއަށް ނުބައިކަމެއްކުރަން އުޅުނުމީހަކަށް، އެމީހާ ޖަލުގައި ހައްޔަރުކުރުން، ނުވަތަ ވޭންދެނިވި ޢުޤޫބާތު ދިނުން ފިޔަވައި އެހެން ކޮން ޖަޒާއެއް ހުއްޓެވެ؟

قَالَ هِيَ رَاوَدَتْنِي عَن نَّفْسِي وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّنْ أَهْلِهَا إِن كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِن قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الكَاذِبِينَ (ޔޫސުފް ސޫރަތުގެ 26 ވަނަ އާޔަތް، 12:26)

މާނަ: އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ނުބައި ކަންތަކަށް ތިމަން ކަލޭގެފާނާ ބެހުން އެދުނީ، އެކަނބުލޭގެއެވެ. އަދި (އެކަނބުލޭގެ) އެކަނބުލޭގެ ތިމާގެ މީހުންކުރެ ހެކިވެރިޔަކު ހެކިދީ ބުނެފިއެވެ. އެކަލޭގެފާނުގެ ގަމީސްކޮޅު ފަޅާފައިވަނީ، ކުރިމަތިންނަމަ، އެކަނބުލޭގެ އެބުނީ ތެދެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ވަނީ ދޮގުވެރިންގެ ތެރެއިންނެވެ.

وَإِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِن دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِن الصَّادِقِينَ (ޔޫސުފް ސޫރަތުގެ 27 ވަނަ އާޔަތް، 12:27)

---

[397] Ibid.

މާނަ: އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ގަމީސްކޮޅު ޗީރިފައިވަނީ ފުރަގަހުންނަމަ، އެކަނބުލޭގެ އެހެދީ ދޮގެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ވަނީ ތެދުވެރިންގެ ތެރެއިންނެވެ.

فَلَمَّا رَأَى قَمِيصَهُ قُدَّ مِن دُبُرٍ قَالَ إِنَّهُ مِن كَيْدِكُنَّ إِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ

މާނަ: ފަހެ، އެކަލޭގެފާނުގެ ގަމީސްކޮޅު ފުރަގަހުން ޗީރިފައިވާތަން ފެނުމުން، އޭނާ (އެބަހީ: އެކަނބުލޭގެ ފިރިމީހާ) ބުންޏެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އެއީ ތިޔަ އަންހެނުންގެ މަކަރުވެރިކަމުގެ ތެރެއިން ކަމެކެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ތިޔަ އަންހެނުންގެ މަކަރުވެރިކަމަކީ، ބޮޑުވެގެންވާ ކަމެކެވެ. (ޔޫސުފް ސޫރަތުގެ 28 ވަނަ އާޔަތް، 12:28)

މިދަންނަވާ އާޔަތްތަކުގައި ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ ޔޫސުފުގެފާނަށް ދިމާވި ހާދިސާތަކެއްގެ ވާހަކައެވެ. ޔޫސުފް ސޫރަތުގެ 18 ވަނަ އާޔަތުގައި ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ ޔޫސުފުގެފާނުގެ އަޚުން ޔޫސުފުގެފާނު އެކަލޭގެފާނުގެ ބައްޕާފުޅުގެ ގާތުން ވަކިކޮށް އެއްލައިލުމަށް ނަގާފައިވާ ހިތްހޮޅި ބޮޑުވުމުގެ ވާހަކައެވެ. މިގޮތުން ޔޫސުފުގެފާނުގެ އަޚުން ޔޫސުފުގެފާނު ވަޅަކަށް އެއްލައިލުމަށްފަހު، އެކަލޭގެފާނުގެ ބައްޕާފުޅު އޮޅުވާލުމަށްޓަކައި ޔޫސުފުގެފާނުގެ ގަމީސްކޮޅުގައި އަސްލު ނޫން ލޭއެއް ޖައްސައިގެން އެކަލޭގެފާނުގެ ބައްޕާފުޅުގެ އަރިހުގައި ދިރާ ކާލައިފިއޭ[398] ޔޫސުފުގެފާނު ކާލި ކަމަށް ބުނެއެވެ. އަދި ޔޫސުފުގެފާނަށް ދިރާ ކާލައިފިނަމަ ހަމަގައިމުވެސް އެ ގަމީސް ޗީރާނުލާ ހުރެވޭނެ ކަމެއް ނޫނެވެ. ނަމަވެސް ޔޫސުފުގެފާނުގެ ބައްޕާފުޅަށް ފެނުނު ގަމީސް ޗީރާފައި ނުހުރުމުން، ޔޫސުފުގެފާނުގެ އަޚުންގެ ވާހަކަ ގަބޫލު ނުކުރެއްވިއެވެ. ދެން މިޤިއްޞާގައި ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ އަނެއް ކަމަކީ الله ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ މިސްރުގެ ނަވާބު ބައްޕާފުޅުގެ އަނބިކަނބަލުން ޔޫސުފުގެފާނާ މެދު ކޮށްފައިވާ ދަޢުވާއެވެ. ޔޫސުފުގެފާނު ބޭއްވުމަށް ބޭނުންފުޅުވީ ދުވަހު، ޔޫސުފުގެފާނު ފިލައިގަތުމުން އެކަނބުލޭގެ ދަޢުވާ ކުރެއްވިއެވެ. ޔޫސުފުގެފާނުގެ މައްޗަށް ކުށްވެރިކުރުމުން ހެކިބަހެއް ޔޫސުފުގެފާނު ބެހެއްޓެވި އެކަލޭގެފާނުގެ ގަމީސްކޮޅު ފުރަގަހުން ޗީރިފައިވާތީ، ޔޫސުފުގެފާނު ކުށެއްނެތް ކަމަށް ބޭނުންކުރެވުނީ އެ ގަމީސްކޮޅުގައި ހުރި ޤަރީނާ ސާބިތުވުމުންނެވެ.[399]

ސާބިތުކުރުމުގެ ވަސީލަތެއްގެ ގޮތުގައި ޤަރީނާ ޝަރުޢީ ހެއްކެއްގެ ގޮތުގައި ގަބޫލުކުރެވޭކަން ފިޤުހުގެ ޢިލްމުވެރިން ގަބޫލުކުރެއެވެ. އަދި އަސާސީ ބައެއްގެ ޤަރީނާތަކުގެ ބާވަތްތަކެއް ވެސް އެނގެއެވެ.[400]

1. ޤަރީނާ ޤާނޫނީ ގޮތުން ސާބިތުކުރުމެވެ. މި ޤަރީނާތަކަކީ އަނެއްކާވެސް އެއްވެސް ކަމެއް ކުރެވިފައިވާކަން ނިންމުމަށް ބޭނުންކުރެވޭ ނުވަތަ އިތުރު ހެއްކެއް ނެތް ނަމަވެސް ކަމެއް ސާބިތުކުރުމަށް ބޭނުންކުރެވޭ ޤަރީނާއެވެ.[401] އެ ޤަރީނާތަކުން ކުށެއް ކުރެވުނުކަން ނިންމިދާނެއެވެ. މި ޤަރީނާތަކަކީ ނުވަތަ ނަމަވެސް މިސާލެއްގެ ގޮތުގައި ކުށްވެރިކުރުމަށް ދަލީލުތަކެއްގެ ގޮތުގައި ބޭނުންކުރެވެއެވެ. މި ޤަރީނާގެ ދަށުން ސާބިތުކުރުމުގެ ގޮތުގައި ޤާނޫނު ސާބިތުކުރާ ގޮތްތައް މި ގޮތަށް ނިންމާފައި ހުރިހާ އަނެއްކާ ޤާނޫނީ ކަމެއްގައި ބޭނުންކުރެވެއެވެ. ދެން އަމިއްލަ ގޮތުގައި ސާބިތުކުރުމަށް ބޭނުންކުރެވޭ

---

[398] Wolf, ذئب

[399] Mahmud Saedon A. Othman, *An Introduction to Islamic Law of Evidence*, The Open Press (M) Sdn Bhd (2003, Kuala Lumpur), 120 – 122.

[400] Ibid, 122 – 125.

[401] Wolf, ذئب

އަރިހަށް ގޮސް އެވާހަކަ ދަންނަވައި އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުން އެ މައްސަލައިގައި ގޮތެއް ނިންމަވައި ދެއްވުމަށް އެދުނެވެ. އެކަލޭގެފާނަށް އެވާހަކަ ދެންނެވުމުން އެ ކުއްޖާ ދެބައިކޮށް އެއިން ކޮންމެ މީހަކަށް އެތަނުން އެއްބައި ދިނުމަށްޓަކައި ވަޅިއެއް ގެނައުމަށް އެކަލޭގެފާނު އަންގަވައިފައެވެ. އެހިނދު، އެ ކުއްޖާ ދެބައި ނުކުރުމަށް އެތަނުން ކުޑަ އަންހެނުންމީހާ އެދުނެވެ. އަދި އޭނާ ދޫކޮށްލީ އަނެއް އަންހެނުންމީހާގެ ކުއްޖާ ކަމަށް ބުނެދެވެ. މި ޙާލު އިވުމުން ސަފާރުގެއްވި ސުލައިމާނުގެފާނު އެ މައްސަލަ ނިންމެވީ ކުޑަ އަންހެނުންމީހާގެ ކޮއްކޮއަށެވެ. (އަބޫހުރައިރާ ރިވާކުރައްވާފައި).[402]

2. ނަސަބު ސާބިތުކުރުމުގެ މައްސަލަތަކުގައި ޤާއިފާގެ ހަމައިން ޚިދުމަތް ހޯދުމަށް ނިންމަވާފައިވެއެވެ.[403] ޤާއިފާއަކީ ކުރީ ޒަމާނުގައި އަރަބި ކަބީލާތަކުގައި ކުއްޖާ އާއި ފިރިހެން މީހާގެ ސިފައިގެ އެއްގޮތްތަކާކަން ބަލައިގެން ނަސަބު ސާބިތުކުރާ ގޮތެކެވެ. ޤާއިފާގެ އުސޫލުން ކުރީގެ އަސްލާފު ބާކުރުންވެސް ނަސަބުގެ މައްސަލަތައް ނިންމަވާފައިވެއެވެ.[404] ޤާއިފާގެ ބަދަލުގައި، ނަސަބު ސާބިތުކުރުމަށް އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި އިސްކަންދެވިފައިވަނީ "ދަރިފަށްވާނީ ތަންމަތިކަށް" ކަމަށް ބަޔާންކުރާ ޤާއިދާއަށެވެ.[405]

3. ސުނަން އިބްނު އަލްމާޖާ ޢާއިޝާގެ ފަރާތުން ރިވާކުރެއްވިއެވެ. ބަރަކާ މިހެން އެމީހުންގެ ގޭގެ މައްޗަށް އުފާވެރިވެ ދެބަސްވުމެއް ހިފައިގެން ރަސޫލާގެ އަރިހަށް އައެވެ. ޒައިދު ރަސޫލާ އެމައްސަލަ ހައްލުކުރުމަށް ޤާއިފުގެ ފޮނުއްވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ނިންމެވީ އެގޭގެ މުޖައްޒިޒުލް މުދްލިޖީ، އެމީހުގެ ބާއިލީ ފާރިން އެޖެހޭގެ މުޖައްޒިޒު ފުރާޅުގައި ހުރިކަން ފުންނަން ހުރި ފައިގެ ފައިތިލަތައް ކަމުގައެވެ. ހުޖައްޖަތުގެން ވަކިވެގެން އެވާހަކަ ދަންނަވާލުމުން އެއީ ރަސޫލާގެ ބޭނުންކުރެއްވި ހެކިބަހަކަށް ހުށަހެޅިއެވެ.[406]

ފިޒިއޮގްނޮމީގެ ދުނިޔޭގައި ހިމާޔަތް އެވިޑެންސް ނުކުތާ

ކަންމިހެން އޮތުމަކަށްވެސް، ގަރީނާ އަކީ ދަލީލާއި ސާބިތުކުރުމަށް ފުރިހަމަ ނިމުނުގޮތް ހުށަހަޅާއެއް ކަމާއިމެދު ފުރިހަމަ ފިޒިއޮގްނޮމީގެ ދުނިޔޭގައި ހިމާޔަތް އެވިޑެންސްއެއް ވެއެވެ. މި ހިމާޔަތް އެވިޑެންސްގެ މައިގަނޑު ސަބަބަކީ، ޝަރުޢީ ޤާނޫނުގައި އަދަދު ދަރުވާ ފުރިހަމަ ރިވާކުރެވިފައިވާ ޙަދީޘްތަކުން އެނގެއެވެ.[407] އެ ސަބަބަކީ، ހަމައެކަނި ދަރުވާވެސް މައްސަލަތަކުގައި ގަރީނާ ބާރުވާނީ ބަލިވެރިކަމުގެ ސާބިތު އެވިޑެންސްއާ ގުޅުންހުރި އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި ހަމައެކަނި

---

[402] Sahih Muslim, *Book 18, Number 4269*

[403] *Al-Balādhurī*, Aḥmad ibn Yaḥyā, *Ansāb Al-ashrāf*, Ed. Al-furdus Al-azam, (Damascus: Dar Al-yaqaza Al-arabiyya), 1997, Vol 5, pp 197-204; Mahmud Saedon A. Othman, *An Introduction to Islamic Law of Evidence*, The Open Press (M) Sdn Bhd (2003, Kuala Lumpur), 123.

[404] Mahmud Saedon A. Othman, *An Introduction to Islamic Law of Evidence*, The Open Press (M) Sdn Bhd (2003, Kuala Lumpur), 123.

[405] SHABANA, AYMAN. "ISLAMIC LAW OF PATERNITY BETWEEN CLASSICAL LEGAL TEXTS AND MODERN CONTEXTS: FROM PHYSIOGNOMY TO DNA ANALYSIS." Journal of Islamic Studies 25, no. 1 (2014): 1-32. Accessed June 16, 2020.

[406] Ibn al Majah, *al-Sunan*, Vol II, p. 171; Anwarullah, *Principles of Evidence in Islam*, Kuala Lumpur: A.S Noordeen, 1999, p. 09.1

[407] Reported by Abu Hurayrah, Sunan Ibn Mājah 2545.

ޤިޞާޞްގެ ކުށް ސާބިތުވާންޖެހޭނީ އެއްވެސް ޝައްކެއް ނެތް މިންވަރަށް ކަމަށްވާއިރު، ގަރީނާއިން އެ މިންވަރު ހާސިލުކުރެވިދާނެ ހުއްޓެވެ. ގަރީނާ އިން ހުއްޖަތް ގާއިމުކުރުމުގެ އިއްތިފާގު އިޚްތިލާފުވެރިން ވިދާޅުވާގޮތުގައި އެބޭފުޅުން ގަރީނާ ގަބޫލުކުރައްވަމުން އިއްތިފާގުކުރައްވާ ސަހަބަކީ ގަރީނާ ހަކި ކިމަންމު ހުރިހާ ގަރީނާއެއް ކަމަށްވިޔަސް އޭގައި ކޮންމެވެސް މިންވަރެއްގެ ޝައްކެއް އޮންނާނީ އޭގެ ގަރީނާއިން ބިނާ ހުއްޖަތުގެ ބަރަދަހަރި، ކަންހިނގި ގޮތް ގުނޭން ނުވަތަ އުމުރާހިގެ ހިސާބުގައި އެކަން އެނގިގެން ދިޔަ އެކަންކުރި ހިސާބުގައި އެކަމުގެ ބަރަދަން އެއްވަރު ނުވާތީ އެވެ. މަސްއޫދު ސަހީހުން ވިދާޅުވެފައިވާ، ގަރީނާ ދެކޮޅު އިޖުތިހާދުގެ ހުއްޖަތަކީ ހިރީ ރަސޫލާގެ މި ހަދީސްއެވެ.[408]

ހަދީސް: ހެއްކާއި ނަމީސް ރަޖަމް ކުރުމަށް ހުކުމް ކުރެވުނު މަސައްކަތާ އަނގަނގޭ އުގުމާއި، ވާހަކަދައްކުމާއި ވަރަހައިގެންނާ ކަންކަމުން ބަލާފައި އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި މައްސަލަ ސަބަބުން އުފެދުނު ހިނދު، އެކަންބެލުމުގެ ރައްކާތެރިކަން ދީފައިން އެއްގޮތެވެ. (އިބްނު އަބްބާސް ރިވާކުރައްވާފައި)[409]

މި ހަދީސްއިން އެނގެނީ، އެއްވެސް ބައެއްގެ އުފުލުމަށް ފިޔަ ޢަދަދަކަށް ހައްދެއް ދިޔަސް ވަންޏާވެސް ގަބޫލުކުރެވޭނެއެވެ.

ހައްދުގެ މައްސަލަތަކުގައި ގަރީނާއިން ކުށް ސާބިތުކުރުން

ގަރީނާ ހެއްކެއްގެ ގޮތުގައި ބަލައިގަތުމާމެދު އިޚްތިލާފުވެރިންގެ ތެރޭގައި 3 ރައުޔެއްވެއެވެ.

- ހަނަފީއިންނާއި ޝާފިޢީ އިންނާއި ހަންބަލީ އިޚްތިލާފުވެރިންގެ ރައުޔަކީ ހައްދާއި ދިރާސާގެ މައްސަލަތަކުގައި ގަރީނާ ބޭނުން ނުކުރެވޭނެކަމަށެވެ. އެހެންކަމުން ހައްދާއި ދިރާސާ ގެ މައްސަލައެއް ސާބިތު ކުރުމަށް ބޭނުން ކުރެވޭނީ ހެކިންގެ ހެކިބަހާއި އިއުތިރާފާ އެކަންޏެވެ. މި ރައުޔު ބަލާވެރިއާވަނީ އިސްވެ ހަވާލާ ދެވުނު އިބްނު އައްބާސްގެ ރިވާވާގޮތުން ހަދީސްގެ މައްސަލަވެ.
- ދެ ވަނަ ރައުޔަކީ ހައްދުގެ ބައެއް ބާވަތުގެ މައްސަލަތަކުގައި ގަރީނާ ގަބޫލުކުރެވޭނެއެވެ. (މިސާލަކަށް ވިހުމުން، އެއްޗެހިތަކާ މަޖިބޫރުވެގެން ކަމަށް ނުބައި ހާލަތުގައި، ހަދި ރަބްއިޔާގެ ދަޢުވާގައި ރަވާސްދުވުން – ނުވަތަ ޝަރާގެ ހަރަކާތްތަކުން ހުށަހަ ގޮތުން).
- ތިންވަނަ ރައުޔަކީ ހުރިހާ ބާވަތެއްގެ މައްސަލަތަކުގައި (ހައްދުވެސް ހިމެނޭ ގޮތުން) ގަރީނާ ހުށަގެ ގޮތުގައި ބަލައިގަނެވޭނެއެވެ. މިއީ މާލިކީ މަޛްހަބުގެ ރައުޔެވެ. މި ރައުޔަށް އިބްނުލްގައްޔިމް ބާރުދީ ކަރައްވައެވެ. (الطرق

---

[408] Mahmud Saedon A. Othman, *An Introduction to Islamic Law of Evidence*, The Open Press (M) Sdn Bhd (2003, Kuala Lumpur), 123; Ahmad Abdul Munim Al-Bahai, Min Turuq Al-Ithbat Fi Al-Shariah Wa Fil Al-Qanun, Dar Al-Fikr Al-Arabi, Egypt, 1965, p.80.

[409] Ibid.

الحكمية، ص6.) މުޙައްމަދު އަތާ އަލް ސީދު ވިދާޅުވެފައިވަނީ މި ތިންވަނަ ރައުޔު ބިނާވެފައިވަނީ ޚަލީފާ ޢުމަރު ބިން އަލްޚައްޠާބުގެ ޚަލީފާކަމުގެ ދުވަސްވަރު ހިނގާފައިވާ ބައެއް ކަންކަމުގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށްފައެވެ.[410]

(ހ) ޚަލީފާ ޢުމަރު ދެއްވި ޙުކުމްތަކެއްގައި ވިދާޅުވެފައެވެ: ދުވަސްވަރަކު ޚާއިނުވުމުން الله ގެ ޚަޒާނާ ރަޙުމަތްކުރެއްވުން ނުކޮށް ކަމަށް ބަޔަކު ބުނެފައިވާ ތިމަން ކަލޭގެފާނު ވަރަށް ކަންބޮޑުވެވުނެވެ. އެހެން ބުނު އެބައިމީހުން الله އަށް ބިރުވެތިވާ މި ފަރުސް ދުރުކުރެވެއެވެ. ހަމަކަނަވަރުން ވިސްނުމުން ނުވަތަ އިޢުތިރާފުން ކަން ސާބިތުވެއްޖެނަމަ މުޖްރިމަށް ޖަލްދުކުރި ޙައްދު އުޤޫބާތް ޤާއިމުކުރެވުނެވެ.

(ށ) އެހެން ފަހަރަކު ޢުމަރުގެ ފާނު ވިދާޅުވެފައެވެ: އުބައިދުالله ގައިން ބުއިމެއްގެ ވަސް ތިމަން ކަލޭގެފާނަށް ދުވެއެވެ. އަދި އޭނާ ކޮންބާވަތެއްގެ ބުއިމެއް ތިމަންކަލޭގެފާނު ބައްލަވާލާނަމެވެ. އެއީ މަސްތުވާބާވަތެއްގެ އެއްޗެއްކަމަށްވާނަމަ ޙައްދުގެ އަދަބު ތިމަންކަލޭގެފާނު އޭނާއަށް ދެއްވާ ހުރިމެވެ.

(ނ) މީގެ އިތުރުން ޚަލީފާ އުސްމާން، އަލްވަލީދު ބިން އުޤްބާ ރާބޮއިގެން ފަޖުރު ނަމާދު އަދަދު ހަތަރު ރަކުޢަތަށް ކުރުމުން ޙައްދު ދެއްވިއެވެ. އުސްމާނުގެފާނު އެގޮތަށް ހިންގެވީ އޭނާ ރާބޯކަމަށް އިޢުތިރާފު ނުވަތަ ހެކި ނެތި އޭނާގެ ގައިން ވަސް ދުވުމުގެ ސަބަބުންނެވެ.

މީގެ އިތުރުން އިބްނު ޤައްޔިމް ވިދާޅުވެފައިވަނީ ވަގަށް ނަގާފައިވާ މުދާ މީހެއްގެ އަތުގައި ހުއްޓާ ފެނުން ހިނދު، އިމާމުންނާއި ޚަލީފާއިން އެ މީސްމީހުންނަށް ޙައްދު އުޤޫބާތް ދެއްވާފައިވާ ކަމަށެވެ.[411] އިބްނު ޤައްޔިމްގެ ރައުޔަކީ އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ މަޤްޞަދަކީ މީހުންގެ ދެމެދުގައި އަދުލުއިންސާފު ޤާއިމުކުރުން ކަމަށް ވާތީއެވެ، އެކަމަށް މަގުފަހިކުރާ އެންމެހައި ވަސީލަތްތައް ބޭނުންކުރުން ހުއްދަވާނެ ކަމަށެވެ. ޤަރީނާ އެންމެ ގާތުން ބަލާ ހެކީގެ ވަސީލަތެއް ނުވަތަ ދަލީލެއް އެންމެ ތަނަވަސް ގޮތެއްގައި ހިފުމަށް އަދުލުއިންސާފު ޤާއިމުކުރުމަށް ކުރެވޭ ކަމެކެވެ.[412] އަލްޖަރޫމީ ވިދާޅުވެފައިވަނީ ހެއްކާއި ޤިޞާޞްގެ މައްސަލަތަކުގައި އިޢުތިރާފު އާއި ހެކިބަސް ނުލިބޭ ހާލަތްތަކުގައި ހެކީގެ ގޮތުގައި ޤަރީނާ ބޭނުންކުރެވިދާނެ ކަމަށެވެ.[413] މުޙައްމަދު އަތާ އައްސީދުގެ ރައުޔަކީ ޤަރީނާއަކީ ޙައްދުގެ މައްސަލަތައް ސާބިތުކުރުމަށް ފުދޭ ދަލީލެއް ކަމަށެވެ.[414]

ޤިޞާޞްގެ މައްސަލަތައް ޤަރީނާއިން ސާބިތުކުރުން

މިހާރު މަޤާޞިދުތަކުގެ ތަރުތީބުގައި ހައްޤުތަކުގެ ތެރޭގައި ހުރި ތާ އުނގެނިފައެވެ. މި ތާގެ ތަރުތީބުގެ ނަފްސާއިން ދަމަހައްޓާ މާލާއި ޢަޤުލު މިއީ މަޤާޞިދުގައި ކަމަށް ނުވަތަ މަޤާޞިދުން ބޭނުންކުރި އާދަމީން ފުރާނަ ތަރުތީބުގެ ކުރީގަ

---

[410] Mahmud Saedon A. Othman, *An Introduction to Islamic Law of Evidence*, The Open Press (M) Sdn Bhd (2003, 2Kuala Lumpur), 12 – 125.

[411] Mahmud Saedon A. Othman, *An Introduction to Islamic Law of Evidence*, The Open Press (M) Sdn Bhd (2003, Kuala Lumpur), 124.

[412] Ibid, 122 -131.

[413] Al-Jarumi, Amin, *Pembuktian dalam syariat Islam* (Criminal Procedure in Islamic Law), Pusat Penerbitan Universiti (UPENA), Universiti Teknologi MARA, 2005, cited in Mohd Munzil bin Muhamad, Ahmed Azam Mohd Shariff, Ramalinggam Rajamanickam, Mazupi Abdul Rahman, Anowar Zahid, Noorfajri Ismail, *Qarinah: Admissibility of Circumstantial Evidence in Hudud and Qisas Cases*, Mediterranean Journal of Social Sciences, Vol 6 No 2, MCSER Publishing, (Rome, 2015), p.144.

[414] Mohd Munzil bin Muhamad, Ahmed Azam Mohd Shariff, Ramalinggam Rajamanickam, Mazupi Abdul Rahman, Anowar Zahid & Noorfajri Ismail, *Qarinah: Admissibility of Circumstantial Evidence in Hudud and Qisas Cases*, Mediterranean Journal of Social Sciences, Vol 6 No 2, MCSER Publishing, (Rome, 2015), p.144-148.

މީހާގެ ހައްދުގެ ނިޝާނެވެ. މިފަދަ ޤަރީނާއެއް އޮތުމުން މި ޤަރީނާގެ މައްޗަށް ބަލައި މަދުގެ މައްސަލަތައް ސާބިތުވާކަމަށް ނިންމިދާނެހެއްޔެވެ؟ މިކަމުގައި ބައެއް އިލްމުވެރިން ބުނަނީ ލިބިފައިވާ ޤަރީނާތަކަކީ ވަރުގަދަ އަދި ޤަރީނާ ގޮތުގައި ކަށަވަރު ޤަރީނާއެއްނަމަ މަދުގެ މައްސަލަތައް ޤަރީނާގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށްގެން ސާބިތުކުރެވޭނެކަމަށެވެ. މިއީ އިބްނު ޤުދާމާ، އިބްނު ފަރުޙޫން އަދި އިބްނުލްޤައްޔިމްގެ ވެސް ބުނެއެވެ.

ޤަރީނާ އަޅާ ކުން ސާބިތުކުރުމަން ފުދޭނެ ހާލަތު ވަސީލަތެއްކަމުގައި ހުރިހާ އިލްމުވެރިންވެސް އުސޫލުއެއްގެ ގޮތުން އެއްބަސްވާއިރު، އެކަމު ރަނގަޅު ގޮތަކީ ޤަރީނާ ގޮތެއްގާ މިންވަރު ނުވަތަ ހައްދުގެ މައްސަލަތައް ސާބިތުކުރުމަށް ހުކުމްކުރުމުގައި މިންވަރު ހާސިލުވާ މިންވަރުގެ ވަރުގަދަ ޤަރީނާ (ޤަރީނާ އަލް ޤާޠިޢާ) ހުރިކަމަށް ޤާޟީއަށް ކަށަވަރުވާނަމަ އެ މައްސަލައެއް ވެސް ނިންމުމެވެ.[415] ބައެއް އިލްމުވެރިންގެ ނަޒަރުގައި ހައްދާއި ޖިނާޔަތުގެ މައްސަލަތަކުގައި ހުކުމްކުރުމުގައި އެއްވެސް ޝައްކުވެރިކަމެއް މިންވަރަކުން ސާބިތުވާނަމަ ނުވަތަ އެހެން އިޤުރާރުވާން ބާނަމަ އެކަށީގެން ކުރިއަށްދެވެން މުޅިން ނަހަމަވާނެއެވެ. އެކަން ހުކުމްކުރެވޭ ހައްދުގައި ބުރަހާނެ ހުއްޖަތާއި ހެކިބަސްދޭން ކަމަށެވެ. މިއާ ހަވާލާއިން ބައެއް އެހެން އިލްމުވެރިންގެ ނަޒަރުގައި ޖިނާޔަތުގެ މައްސަލަތަކުގައި މުޅިން ހައްދާ މިންވަރު ހުކުމް ކުރަމުގެ ވާނެ ކައިރު ނުނިންމަކަމެވެ. އެހެންކަމުން ހައްދާއި ޖިނާޔަތުގެ މައްސަލަތަކުގައި އެކަށީގެންވާ މިންވަރަށް ބުރަވެވޭ ކުރިއަށްދެވެން ގާބިލުވާ ޤަރީނާތަކެއް މިންވަރު ގޮތަކަށް ހުކުމްކުރުމުގައި ހައްދާ މިންވަރަކަށް ބުރަވެވޭ ހުކުމް ކުރެވޭނެއެވެ. ޔަޤީން ދަލީލާ އިތުރުގައިއެކު ޝަރީޢަތުގައި އެއްވެސް ކުރިއަށްހާ އެ ޝަރުޢީ އެކަށީގެންވާ ޝަރުޢީ ކުރިއަށްވާނަމައެވެ.[416]

އުސޫލެއްގެ ގޮތުން ބަލާއިރު ޤަރީނާއެއްގެ މައްޗަށް ހުކުމް ކުރަން ބާވައިރު، އަސްލުގައި ބަލައި އިސްލާމީ ހުޖޫން ވަސްދުވަމަޔާ އާގެ ޖޯގައި އެންމެ ވަރުގަދަ ޤަރީނާ (ޤަރީނާ އަލް ޤާޠިޢާ) އެއް ނޫނެވެ.[417] އެ ޖާގެ ޤަރީނާ ވަރުގަދަ ވެގެން އަންނަނީ މައްސަލައިގެ ވަކައިގެންވާ އެހެނިހެން ވާޤިޢާތަކުގެ ނުވަތަ ހާލަތުގެ އަސަރުގައެވެ. ހަމައެކަނި އެ ވާޤިޢާ ސާބިތުވުމަކުން ނޫނެވެ. އެ ވާޤިޢާ ގެ މައްސަލަ އެކަނި ބަރުސާ ވާކަމަށް ވަންޏާ އެއީ ކަނޑައަޅާ ސާބިތުކުރާ ފުދޭން ޤަރީނާތަކެއް ނޫނެވެ. ތަފާތު ސަބަބުން ނުވަތަ ތަރުހެން ނުދެވޭން އެކަކުވެސް ހުކުމްދީގެ ކުރިއަށްޖެހޭ ހަރަކާތް އަދި މިޒާނު ޖެހޭކުރުން އަށްހަނދާނަށް ހަމަވާ އެހެނިހެން ޝަރުޢީ ދަލީލަކަށް ދާ ކުރިކަމުގެ ކަނޑައަޅާ ހުކުމްތަކުގެ ކުރިން ނުވަތަ އެ ބެހޭގެ ހުކުމް ޝަރުޢީ ޔަޤީން އަވަށްގެ ބެހެއްޓުމުގެ ބާވަތް މަސްޢޫލިއްޔަތު ހަމަކުރެވޭ ޖަނާޔާތުގެ މައްސަލަތަކުގައި ޖަހާދެވިދާނެވެ. އެހެނަސް ޝަރުޢީ ދަލީލަކާ ޖަވާބުދާރީ ކުރެވިދާނެ ޝަރުޢީ ހުކުމް ވާސިލުކޮށްދިނުމަށް ބޭނުންކުރުމަށް ވަކިވަރަކަށް ތެދުވާ ކަމެއްކަމަށް ބުނެވިދާނެއެވެ.[418] އެހެނަސް ފަސޭހަކަމާއި ބޭނުންތެރިކަން ޝަރުޢީ ހުކުމް އަންނަނީ ޚާއްޞަ ޤަރީނާތަކެއްގެ ވަސީލަތްކުރުމަށް ކަނޑައަޅާލެވޭ ނަތީޖާގާއި ޝަރުޢީ ހުކުމް ހުރިހާ ހާލަތުގައި ޤަރީނާތަކަށް އިތުރު ހަޔާތުގެ ކަމަކީ ފާޅުކަމުން ޤަރީނާ ހުކުމް ދީން ގަބޫލުކުރަނީ ވަރުގަދަ ޤަރީނާތަކެވެ. އެހެންނަމަވެސް ހުކުމް ދޭއިރު ނަސީހަތް ވާގިވަތް ޤަރީނާ ހުކުމް އެ ޤަރީނާ ވަރުގަދަ ހުއްޖަތްތަކުގެ ބާރުމިނިވަން ޝަރުޢީ ހުރި ސާބިތުކުރުން

---

[415] Ibid.
[416] Ibid.
[417] Ibid.
[418] Ibid.

ދިނުމަށް ފުދޭނޭ ވަސީލަތްތަކެއް ނުހުންނަކަން އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. މިއީ ޤަރީނާ އަށް ބިނާ ސާބިތުކުރަން އިބްނު ޤައްޔިމް ފަދަ އިލްމުވެރިން ވެސް ކަނޑައަޅުއްވާފައިވާ ޘަބުތުތަކެވެ.[419]

މަތީގައި މި ބަޔާންކުރެވުނު ބަހުސްތަކުން އެނގެނީ ޤާޟީއާއި ޝާހިދުން ހާޒިރުވެފައިވާ ގޮތް ބަލާއިރު ވަކި ސަބަބުތަކެއްގެ މަތިން ނުވަތަ ނުންކަން ދޭހަކުރުން ބާވާއިރު، އެކި ފުރުސަތުތައް ގޮތުގައި ކުރެވޭނެ ކަމެވެ. އޭގެ ލިޔުންތަކީ ކަމެއް ދަލީލުތަކެއް ނިންމުމުގައި ޤާޟީގެ ޢިލްމު ސާބިތުކޮށްދޭ ގޮތުން ބަލައިގަންނަ ޤަރީނާއެއް ކަމުގައި ޝަރުޢީ ގޮތުން ބަލައިގަނެވެއެވެ.[420]

ދިވެހިރާއްޖޭގެ ކޯޓުތަކުގެ ނިންމުންތައް

ދިވެހިރާއްޖޭގެ ކޯޓުތަކުން ހުރިހާ ބާވަތެއްގެ މައްސަލަތަކުގައިވެސް ހަމަޖެހިފައިވާ ޝާހިދުންގެ ހެކި ބޭނުންކުރާކަން ކޯޓުތަކުން ނިންމާފައިވާ ޤަޟިއްޔާތަކުން އެނގެއެވެ.

މަރުގެ މައްސަލަތައް

ރާއްޖޭގެ ކޯޓުތަކުން ނިންމާފައިވާ މަރުގެ މައްސަލަތަކުގައި އެކުލެވޭގޮތަށް ގޮތެއްގައި ހެކިވެރިން ބޭނުންކުރެވިފައިވާ ކަމަށް ބުނެވިދާނެއެވެ. ނަމަވެސް ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުން ނިންމާފައިވާ [illegible] ވ. މުޙައްމަދު ނަޖީމް[421] ގެ މައްސަލައިގައި ހައިކޯޓުން ކުރެއްވި ބަޔާނުގައި ހެކިވެރިން ނެތި ހުކުމްކުރުމުގެ ގޮތުން ވަނީ ހުރިހާ ކަމެއް ބަލައި ދެމިއޮތެވެ. ހެކިވެރިންގެ މައްސަލައެއް ކަމަށްވާތީ، ވަކި ދަލީލެއް މަދުވުމުން ބާޠިލު ނުވާނެ ކަމަށް ޤަރީނާ ބޭނުންކުރެވޭނެ ހެކިތަކެއް ސާބިތުވާ ނަމަ ޤާނޫނީ ހެކިތައް އިސްކުރެވޭނެ ކަމަށް ހައިކޯޓުން ކަނޑައަޅާފައިވެއެވެ.

[illegible] ވ. މުޙައްމަދު ނަޖީމް[422]

މި ދެއްތޯގެ ހުކުމްގައި ފަނޑިޔާރުން މިއިން ދެ ފަރާތުގެ ހެކިވެރިން ބެލުމުގައި އެ ހެކިވެރިޔާގެ ބަޔާން ދެކޭގޮތް ސާބިތުކުރުމަށް ވަނީ ހުރިހާ ކަމެއް ބަލައި ދެމިއޮތެވެ. ހެކިވެރިންގެ މައްސަލައެއް ކަމަށްވާތީ، ވަކި ދަލީލެއް މަދުވުމުން ބާޠިލު ނުވާނެ ކަމަށް ޤަރީނާ ބޭނުންކުރެވޭނެ ހެކިތަކެއް ސާބިތުވާ ނަމަ ޤާނޫނީ ހެކިތައް އިސްކުރެވޭނެ ކަމަށް ހައިކޯޓުން ކަނޑައަޅާފައިވެއެވެ. މިގޮތުން ދަރުބާރު އަދި ޒިންމާ އެކި ޙާލަތްތައް ބަލައިގަތުމުގައި ބާރުއަޅާފައިވާ ޝާހިދުންގެ ބަޔާންތަކުގެ ތެރެއިން ޝަރީޢަތުގެ ޤާނޫނީ އަސާސްތައް ބެލުމަށް ބޭނުންކުރެވޭ ގޮތުގައި ޤަރީނާ ދޫކުރެވިފައިވެއެވެ. ޙަޤީޤަތުގައި ހެއްކާ ދެކޭ ކަމަކީ ގޮތުން ބެލޭއިރު ފަރާތުން ޚިޔާލު ހިމެނޭ އިލްތިޒާމެއް ހިމެނޭ ބަޔާނަކަށް ވަޒަން ނުކުރެވޭނެ ކަމަށެވެ. "އެގޮތަށް ތަޙުޤީޤުގައި ތަކުރާރުކޮށް ސާބިތުވާ ހެކިވެރިޔާގެ ބަޔާނަށް، ފުރިހަމަ ސާބިތުވުމެއް ދީފައިނުވާތީ ނުވަތަ ހެކިވެރިންގެ މި ބަޔާނުގައި، ބިނާވެ ހެކިވެރިއެއް ފަދަ އަދި އެއްގޮތަކަށް ސާބިތުކުރެވޭ ހެކިތަކެއް ބަލައިގަނެވޭނެ ކަމަށް ހުކުމްގައި ބާރުއަޅާފައިވެއެވެ

---

[419] Ibid.

[420] މަޖައްލާ 1741 މާއްދާ.

[421] 2017/HC-A/178

[422] 2017/HC-A/178

ބަޔާން ކުރާ ސާބިތުކުރުމުގެ ވަސީލަތްތަކަށް ތަރުޖަމާ ދިނުމަކީ ރަނގަޅު ގޮތެއް ނޫނެވެ. މިއުސޫލުން ބަލާއިރު، ގިސާސް ހުއްދަވާ މަރުގެ މައްސަލަތަކުގައި އަދި އުނުނުވެސް މަރުގެ މައްސަލަތަކުގައި ގަބޫލުކުރެވޭ ސާބިތުކުރުމުގެ ވަސީލަތެއް ކަމުގައި އަދި ބައެއް ހާލަތްތަކުގައި އެއީ ދެ ހެކިބަހަށް ވުރެ ވަރުގަދަ ހެކިބަހެއްކަމުގައި ހިމެނިގެން" އެވެ.

މި މައްސަލައިގައި ހުށަހެޅިފައިވާ ހެކިތަކުން ސާބިތުކޮށްދޭ ހަގީގަތްތަކުން ބަލާއިރު، މަރުޙޫމް ސުރީނާއި މުޙައްމަދު ނަޖާހާ ކުދިންނާ ދިރިއުޅުއްވަމުން ދިޔައީ މ.ކުރަހާގެ އެގޮތުގެ ކޮޓަރިއެއްގައެވެ. ހާދިސާ ހިނގިރޭ (31 ޑިސެމްބަރު 2009 ދުވަހުގެރޭ) 10:30 އާއި 11:00 އާ ދެމެދު ހެކިބަސް ދިން މުޙައްމަދު ނަޖީބު އ. ކުރިދުން އާދެ ކޮޓަރިއަށް ވަދެ އިރު މުޙައްމަދު ސިޔާން އެކޮޓަރީގެ އަނދުމަލިގައި ފާރާވި ފާރާމަތުން އުނބުރިގެން އޮތްމަތިން ހުނިފައިވެއެވެ. މުޙައްމަދު ހިނގާ، މަތިވެރި ސިޔާނަށް ފިޔައި ވެރިހިނގާކޮށް މުޙައްމަދު ނަޖާހު ކަރަން އަތުން ބޯޅަހަރާ، ބޭރުގައި އޮތް ސިޔާނުގެ ބޮޑުކޮށް މުޙައްމަދު ނަޖާހު ބަލާފައިވެއެވެ. އެއާ ދަނބުރަކަށް ގަޑިއަކާ 1:30 އެހާކަންހާއިރު، މުޙައްމަދު ނަޖާހު ސިޓީންގެ ދޮރަށް ނިކުމެ އެކޮޅު، އަދިވެސް ނިދާކަން ނުވާނަ މުޙައްމަދު ހަރިފު ސުވާލު ކުރުމުން، ނިދަނުވާތީ ކޮއްޓަހި އަރިސްއަޅައިގެން ބައްޕަރި ފެންފުރިއްޔާ ހިފައިގެން މުޙައްމަދު ނަޖާހު އެކޮޓަރިއަށް ވަނެވެ. އެއާ މުޙައްމަދު ހަރިފު ނިދި ގަޑިއަކާ 2:00 ޖެހިއިރާކަން ކަމަށް މުޙައްމަދު ހަރިފު ބޮޑުކުރައިފައެވެ. ނިދާތުރަ އޮއްވާ އަޅުއް އިމިގެން ބޮޑުވ ގަޑިބުރިއަށް 04:30 ވެފައިވާ ކަމަށް ބޮޑުކުރައި ފައެވެ. ދެން މުޙައްމަދު ހަރިފު ކޮޓަރިން ނިކުމެ ބޮޑުއިރު، މުޙައްމަދު ނަޖާހުކޮޓަރީގެ ދޮރުހުޅުވައިގެން ދޮރުކައިރިގައި ހުއްޓެވެ. މި ކަރުނަ ސުވާލު ކުރުމުން ނާއިރާ ކަމަށް ބޮޑު މުޙައްމަދު ނަޖާހު ކޮޓަރިއަށް ވަނެވެ. ޖެހިގެން އައި ދުވަހު (01 ޖެނުއަރީ 2010) ހެނދުނު 9:30 ހާއިރު މުޙައްމަދު ހަރިފު ކޮޓަރިން ނިކުމެ ބޮޑުކަމުގައި އިންދައި މުޙައްމަދު ނަޖާހު އަދިވެސް އެކު ކޮޓަރިއަށް ވަދެ ބިއްލޫރި ފުރި ތަޅުންކަމަށް ބޮޑުކުރައިފައެވެ. އެދުވަހު 10:30 ހާއިރު، މުޙައްމަދު ނަޖާހު ކޮޓަރިން ނިކުމެ ކޮޓަރި ބޭރުން ތަޅުލާފައި އެއްޗެހިކަމާބެހެން ބޭރަށް ދިޔައެވެ. އާދެ ފަހުން މުޙައްމަދު ނަޖާހު ކޮޓަރިއަށް އެނބުރި ކޮޓަރި ދޮރު ހުޅުވާލައި މުޙައްމަދު ނަޖާހު ކޮޓަރިއަށް ވަދެ ދޮރު ތަޅުލިއެވެ. ދެން މުޙައްމަދު ނަޖާހު ކޮޓަރިން ނިކުމެ އަދިވެސް ހުޅުވާ ފަރުބަދާއެވެ. އެއަށްފަހު މުޙައްމަދު ނަޖާހު ކޮޓަރިއަށް އައީ 01 ޖެނުއަރީ 2010 ދުވަހުގެ ހެވަނަގަޑިއެވެ. އަދި މުޙައްމަދު ނަޖާހު އެކާ ނިދިފުސް އެކޮޓަރިގައެވެ. އެކާ އެއްބަޔަކަށްބަހަ ވަނަވަ މައިދަރުގެ ތަޅުތަކަކު މުޙައްމަދު ބޮޑުކު ނުވެއެވެ. އެއީ ހުރިނި ދަރުގެ ތަޅުތަކަށް ހުރިހާ ތަޅުކަ ދަނގަޅުއެވެ. އެހެންކަމުން ދޮރުޖެހިގެން އައިދުވަހު (02 ޖެނުއަރީ 2010) ދުވަހު ހެނދުނުގެ ވަގުތުގައި، ސިޓީންގެ ދުވަހުން އެބަރުތަކުގެ ވަށައި މައިދުރު ހުޅުވައިދިނުމަށް މުޙައްމަދު ނަޖާހު މުޙައްމަދު ހަރިފު ގޮވުން އެދުނެވެ. އެދުރު ހުޅުވަން ދިޔައިރު، މުޙައްމަދު ނަޖާހުގެ ކައިރިގައި މަރުވެ ސިޔާން އެގޮތުން ފުރަތަމަ އައިދުވަހު ގެނައި ދޮރުހުޅުވައިގެ ދަނޑުގައި. އެދޮރު ހުރި ވަރަށް ބޮޑަށް ފުރި ފުއްޕާފައި ކަން މުޙައްމަދު ހަރިފު ފެނުނު ކަމަށްކަށް ތަރުވަނަވަކަން އެނާ ބޮޑުކުރައިފައެވެ. މުޙައްމަދު ނަޖާހުގެ ގޮތުގައި ގެދަރުގެ ކޮށްއިވާނެކަމަށް އަނާއި އެނާގެ އަންނަވުން ކަމަށް މުޙައްމަދު ނަޖާހު ބޮޑުކުރައިފައެވެ. މުޙައްމަދު ނަޖާހު އެގައިން ގަޑަށް ދުވަހު ގެނައި ދަރުބާރުގެ ފިޔަވަޅުތަކެއް ދަރުބާރު ކަމަށް މުޙައްމަދު ހަރިފު ބޮޑުކުރައިފައެވެ. މުޙައްމަދު ނަޖާހު އެގެއިން ނިކުމެގެން ދިޔައީ ކޮޓަރި ތަޅުލާފައެވެ. ދެން އެންމެ ފަހުން އެއް ދުވަހު

(02 ޖެނުއަރީ 2010) ގެ 02:30 ހާއިރު އެވެ. 31 ޑިސެންބަރު 2009 ދުވަހުގެ ރޭއިންފެށިގެން 02 ޖެނުއަރީ 2010 ދުވަހުގެ ހެނދުނު މުޙައްމަދު ނަޖާދު މ.ކުރަގާގެއިން ނުކުމެގެން ދިއުމާއި ހަމައަށް މަސްއަލަ ސިޔާސީގެ ޚަބަރެއް ނުވެގެން މުޙައްމަދު ނަޖާދު ކަންބޮޑުވެގެން އުޅުނުކަމުގެ އެއްވެސް އަސަރެއް ހުރިކަމުގެ ބަޔާން ތިލަން ފެންނާކަން ނެތެވެ. މުޙައްމަދު ނަޖާދު 02 ޖެނުއަރީ 2010 ދުވަހު މ.ކުރަގާގެއިން ބަޔާންވެރިޔަ ފޯރި ހިފައިގެން ނުކުތީ ހެދުން ޓޯވަލިކަން އެނގެއެވެ. އަދި ހަމަ އެދުވަހުގެ ހެނދުނުކޮޅު ގާތްގަޑަކަށް 8:30 އާއި 8:45 އާ ދެމެދު، މާފަންނު ގަޑިބުރު ކައިރިން، މުޙައްމަދު ނަޖާދު ޓޯނބެއް ހިފައިގެން ބޭސްދަށް އެރިކަށް އެ ބޯކްސް ދުއްވި އަސްދަރު މުޙައްމަދު ހިލަބެސް ދުވުން ބޭނުންކުރެއްވިއެވެ. ބޯކްސް ދަޅުވި އަސްދަރު މުޙައްމަދު ބޭނުންކުރައްވަނީ 02 ޖެނުއަރީ 2010 ވަނަ ދުވަހުގެ ހެނދުނު ގާތްގަޑަކަށް 8:30 އާއި 8:45 އާ ދެމެދު ފިނޮޅު ގަޑިޖެހުން ކަރަން ވައިޖެހިގެން ދިއުމާލުވިޔާ މ.ހުދުހުރިގެއަށް ވަންނަ ގޮތް ގަންޖެހިލާގައި ހުރި މީހަކު އަތް ހިއްލާފައި ދަތުރުކަން އެދުން ކަމަށެވެ. އެނދު އާންމުގެ ގަޑިގައި ދުވާޖު ހެންނަވާރުގެ ފޮނުބެއް ހުރިކަމަށެވެ. ބޯކްސް ދަތުރަށް އެދުން މީހަކު، މުޙައްމަދު ނަޖާދުކަން އަހަރަމަށް މުޙައްމަދު ނަޖާދުކަން އެނގިގެން ގޮސްފައިވާ ގޮތް ޝަރީޢަތުގައި ކިޔައިދީފައިވެއެވެ. ބޯކްސް ޖެހިލާފައި އަހަރަމަށް މުޙައްމަދު ނަޖާދު ބަޔާންކުރި، މުޙައްމަދު ނަޖާދު އެއްމީހަކަށް ވެސް ދަތުރަށް މީހުން ނޭނގެވެ. އެދުވަހު އެމެރިކާއި ބޯކްސް ދަތުރު ނެގި މުޙައްމަދު ނަޖާދުކަން އެޅުނު ފުރުސަތުގެ ތަނބޮޅުން ދެއްކި ފޮޓޯ ބަލައިލުމުން، އެފޮޓޯގައި އިން މީހަކީ އެދަތުރު ނެގި މީހާކަން އަހަރަމަށް މުޙައްމަދު ނަޖާދުދެއްކަން ތަފާތު ކުރެވުނުކަމަށެވެ.

ހަމައެއާއެކު، އެދުވަހު އެދަތުރު ނެގި މުޙައްމަދު ނަޖާދުގެ ކަމަށް މުޙައްމަދު ނަޖާދުގެ ފާރާތުން ހުށަހެޅި ޖަވާބުގައި ސުވާލުކުރުމުގައި ވެސް ހާމަވެއެވެ. ހަމައެކަނި ކުރި ސުވާލަކަށް ޖަވާބުދެމުން ފޮނި ކުރުގެ ޖަވާބުދޭން ބޭރުގައިވާ ކުރުގެ ޖަވާބު ވަނީ އިޖާބަތްފާރުން އެއްވެސް ކަހަލަ ނިޝާނެއް ވަރަށް ދުރު ބޯ އެވެ. މިސުވާލުގެ ސުވާލުގައި، ބޯކްސް ޖެހިލާފައި ބޭނުންކުރެވިން، މުޙައްމަދު ނަޖާދު ބޯކްސް ދަޅުގެ ނިލައިރު، ހަމަގެ ކަމެއްގައި ފޮނުބެހެއް ހުރިކަމުގެ، އެކުރި އެ ހާބަރު އެއްގަލަމާއި އަދި އެތުރި އަންހެނަކީ ކަމެއްގައަށް ބޭނުކުރެވެ. މިއީ ތަފާތު އިޝާރާތް ސާފުވާން އޮތްކަމަށްވެއެވެ. އަދި އެ ފޮނުބަޔާ މ.ކުރަގާގެއިން ނުކުތުން ގޮސްއި ފުރި ނުން ފޮނުބެއްކަމަށްވާ މުޙައްމަދު ނަޖާދުގެ ދަރަފުން ބާރޫން ކޮންފެލާއި ނުކުތެވެ. މ.ކުރަގާގެއިން

2 ފޮޓޯ ހުށަހަޅާފައިވާ ބޮޑު ފޮނުބެއް ނުކުތުން 02 ޖެނުއަރީ 2010 ވަނަ ދުވަހުގެ ހެނދުނު މުޙައްމަދު ނަޖާދު ދިޔަކަމަށް މިސްކިތު ބަހާލި ހުރިބަހާ ދިލެއިވާއިރު، ހަމަ އެދުވަހު ހެނދުނު މ.ކުރަގާގެއިން ފެނުނުކަން ގާތްގަޑު ގެ ބޯޓަ ހިސާބުން ދެފޮޓޯ ހުށަހަޅާފައިވާ ބޮޑު ފޮނުބެއް ހިފައިގެން ހުރި މީހާ ބޯކްސް ދަތުރަކަން އެދި އެތުރި ހިފައިގެން ދަތުރުކުރިކަން ބޯކްސްގެ ޖެހިލާފައި އަހަރަމަށް މުޙައްމަދު ނަޖާދުގެ ހިކަސާކޮސްފިލައި ވޭއެވެ. މިދުހިކާ ގޮތް ވާގޮތުން ނިކަންނަ ނަސީހަތަކީ، މުޙައްމަދު ނަޖާދު.ކުރަގާގެއިން 02 ފޮޓޯ ހުށަހަޅާފައިވާ ބޮޑު ފޮނުބެއް ހިފައިގެން ނިކަންނަވެ. އެތުރި ހިފައިގެން ބޯކްސްގައި ދަތުރުކުރިކަމެވެ. މިކަންކަން މިދިޔަބަރު ހިނގައި ބާރުގެ ދަތުރު ދިޔައީ ބާރުންކަންދިނުމަށް މުޙައްމަދު ނަޖާދުގެ ޖަނާޒާ އެކަވެ. ނަމަވެސް މުޙައްމަދު ނަޖާދުގެ ފަރާތުން އެދުވަސް ދިޔައީ ހުރަހަރާގެއެއްނެތެވެ.

ސަރީޢަތުގައި ނަޖާދު ގެ ފަރާތުން ބޮޑުވެއިވަނީ ދިފާއުގައި ހުރަހަރާން ހެއްކާއި ނޭކުރަންކުރެވެ. މިހާ މުޙައްމަދު ނަޖާދު މ.ކުރަގާގެއިން 02 ފޮޓޯ ހުށަހަޅާފައިވާ ބޮޑު ފޮނުބެއް ހިފައިގެން ދިޔަކަމާއި އަދި އެތުރި ހިފައިގެން ބޯކްސްގެއްގައި ދަތުރުކުރިކަން ސާބިތުވާން އޮތުމެވެ. ދެން އެދެރަ ސާފުވަނީ، މުޙައްމަދު ނަޖާދު ބޯކްސްގައި އެތުރި އެތުރީ ކޮންތަނަކަށް އާއި އެ ފޮނުގައި އިތުރު ކޮންއެއްޗެއްކަމެވެ؟ މުޙައްމަދު ނަޖާދު ބޯކްސް ދަތުރުކުރި އަދި އަތް ނެގިއިރު އާންމު ކައިރީގައި ހުރި ފޮނި

ޓެކްސީއަށް އަރުވައިގެން ދަޢުވާކުރީ މުޙައްމަދު ނަޝީދު ކިޔައިދިން ގޮތަށް ކިޔައިދިން މަގުތަކުން ނުވެ. މުޙައްމަދު ނަޝީދު ކިޔައިދިން ގޮތުން، އާންމު ވަކި މަސްޢޫލުވެރި އޮޅުވާލުން ހާމަ ނުވާކަން ޓެކްސީ ޑްރައިވަރު އަޙްމަދު މުޙައްމަދު ދިފާއިގާ ހިތަބަރުން އެނގެއެވެ. މުޙައްމަދު ނަޝީދު އުފުލި ޓޮރި ހިތަވައިގެން ޓޯޓީ މ.އަންގާދިރި ރާއާ ކޮންސްޓިޓިއުޝަން މަސްއޫލިއްޔަތު ކުރަމުންދާ ގެއްލުގެ ކައިރިއަކުން ހިތާބަސް ދިން އަޙްމަދު މުޙައްމަދުގެ ބަދަން އެ ނެގެއެވެ. މިކަމަށް މުޙައްމަދު ނަޝީދުގެ ފަރާތުން އިންކާރު ކޮށްފައެއް ނުވެއެވެ. ކުރިން ބަޔާން ކުރިހެން ހަމަޖެހުމަށް އުފެއްދި ސިޔާސީ ފޯރަމް ކާރުގެ ޖިޔާއިން ނުވަތަ އެޓަރީން ނުބައި ވަރަށް ދުރުވިޔޭއެވެ؟ މ.އަންގާދިރި ކައިރިއަކުން ބަރު ޓްރާންސްޕޯޓް (ފޯނުގެ ބަރުކަން ބާރީން ކާނުދިނުމަށް ޓެކްސީ ޑްރައިވަރު ބުނެފައިވަނީ "މިތަންބަރު މިހިރީ ތިމަރަ އަރާވަރު" މި ތިރި ބާރުވުން ޑްރައިވަރު ނަޝީދުކަލައިރިން އުރުކާމަތް ޑްރައިވަރު ބުނެފައިވެއެވެ. މުޙައްމަދު ނަޝީދު މ. އަންގާދިރި ކައިރިއަކުން ބޫރިމަރުން، ހަމައެކަނިވަރު، (2 ޖެނުއަރީ 2010ދުވަހުގެ ހެނދުނު 9:30 އާއި 9:45 އާ ދެމެދު) އަމީނީ މަގުން މަޖީދީމަގަށް ދޮށުން ހިނގައިގެން މުޙައްމަދު ނަޝީދު ނިކުމެނިކުތް ފެނިގެ ސީ.ސީ.ޓީ.ވީ ފޫޓޭޖުގައި ހަރަކާތްތައް އޮވެއެވެ. އެއީ މަޖީދީމަގުގެ ސީސަން ސިޓީ ކުރިމަތީގައި ހަރުކޮށްފައިވާ ސިކިއުރިޓީ ކެމެރާއަކުން އަރިހުގައިވާ މަސްޢޫލުކަމެކެވެ. އެވިޓަން ހިފަހަ ދިމާވުން އޮޅުން ހިނގައިގެން އަމީނީ މަގުން މުޙައްމަދު ނަޝީދު ކައިރީ މުޙައްމަދު ނަޝީދު ހިނގައިގެން ހުރި ފޫޓޭޖަށް މަޖީދީމަގު ސީސަންގެ ފޫޓޭޖުން ސާބިތުވާން އޮވެއެވެ. އަދި މުޙައްމަދު ނަޝީދު އޭރު ހިނގައިގެން ނިކުމީ، ބަދު ފޫޓޭޖުގެ ނޫނީކަން ކަން އެނގޭން އޮވެއެވެ. މިހެން ދަލީލުތަކުން، މުޙައްމަދު ނަޝީދު ބަދު ފޫޓޭޖުގެ ހިނގައިގެން ޓެކްސީގައި މ.އަންގާދިރި ކައިރިއަށް ފައިބައި، އެތަނަށް އެކުއި ހުސްކުރުމަށްފަހު ހުސްވެރި ހިނގައިގެންއަލިވިލާ މަގުން މަޖީދީމަގަށް ނިކުމެ ކަމެވެ.

މުޙައްމަދު ނަޝީދު މ.އަންގާދިރި ކައިރިއަށް ގެންދިޔަ ޓެކްސީގައި ހުރި ކަންތައްތަކުގެ އުފެދުން ސާބިތުކުރަން ބަލާއިރު، މުޙައްމަދު ނަޝީދު ގެންދިޔަ ޓެކްސީގައި ހުރި މުޙައްމަދު ނަޝީދު ދާން ގެންދުނު އަންނައުން ކަމަށް މ.ކުރަހާގެއިން އެކުރި ފަރަތަކަ ނަރަނު ދަރުމަން، މިރަވަތް ހަނދު ކުރި ސާބިތަށް ޖަވާބު ދަލީން މުޙައްމަދު ނަޝީދު ބޭނުންކުރިއެވެ. އެކަމަށް މުޙައްމަދު ނަޝީދު އިނގާރާއި ނުކުރައެވެ. މުޙައްމަދު ނަޝީދު މ.ކުރަހާގެއިން އެތުރި ނަރުޝަހުރު، އެތުރި ހުރީ ފަރަތް ބޯޓަށް ފުރި ފާއިދާވައިކަން މިހާރުވެ ބަލިފާގެ ހިފަހަށް އެނގެއެވެ. އަދި އެތުރި ގާތުން ފުށް، އަދި އެތުރި އުފުލުން އެމްޓީވީ ފާރަތްތަކެ ބަލުމަށް، ޖެކްސީ ޑްރައިވަރު ދިން ހިފަހައްޓަމުން ފަރަތް ބަދު ފޫޓޭޖުއެކަން އާންމަން އަންނަގާ ކުރިވައިފައެވެ. މ.އަންގާދިރި ކައިރިއަން ޖެކްސީ މަދުކަން އެތުރި ބޮޑުފަރަން އެރިޔާގެ ދުލުގެ ދިޔައިރު މުޙައްމަދު ނަޝީދު އެތުރި ބާރުގައި ނުހިފަހި މުޙައްމަދު ނަޝީދުއާއިކަ އެތުރި މ.އަންގާދިރި ގެޓަނ ނަޝީދު ހަރަކާތާ ވަކިނަ ކަރުވައިގާ ދާއި ހަމަހަމަ އެތުރިގަޔި ޖެކްސީ ޑްރައިވަރު ހިފާއިވާ .ހަމަޖެހުމަށް ވީ އެތުރި ބަދުކަން ޖެކްސީ ޑްރައިވަރު އެނގުވުން، މިއަށް މިހިރީ ތިމަރަ އަރާވަރު ޖެކްސީ ޑްރައިވަރު ސާބިތު ކުރުވުނެވެ. މުޙައްމަދު ނަޝީދު މ.ކުރަހާގެއިން ގެންދިޔަ ޓެކްސީގައި ހުރި/އޮތް އެއްޗެއް ކުރަކަށް ހުރަހަށް ހިފައިގެން އެނބުރި މ.ކުރަހާގެއަށް ގެނެސް މަޑުކުރީ ސިޓީން ދިރިއުޅުން ކަށަވަރެ އެތުރި ބޭހެއްހިފާއިލުވާ ފަރުސޯވާނެ ނުވެވެ. މުޙައްމަދު ނަޝީދު މ .އަންގާދިރި ކައިރިއަން މަޖީދު ގެންދިޔަ ޓެކްސީ ހުރަހަށްދިން، 03 ޖެނުއަރީ 2010 ދުވަހު، މ.އަންގާދިރި، ފިހާރައި ޖާމިޢާތުވައިލާ ހުރަހަށްދިނުމާއި ކުރެވިނުވުމެއް އެކަމުގެ މަސައްކަތް ކުރިމަތިން އެކަށީގެން ނަގަން އެގޮތަށް މިހާރަ ފުރަނި މުޙައްމަދު ނަޝީދުގާ އަނބުރާ ބަހައި ދާނެވެ. އާންމަން އެކަށީގެން ބުރައިން ފުރަނި ހިތްސާނައި ކަނޑުން ބިރިބަ އެވެ. އާންމުކަންކަމުގެ ފާޑުކިޔުމަކަށް އެނގެއެވެ.

އެހެން ފުދުރުންނާއި އެގްރިމަންޓާއި އެކު ބަލާލުވެ ހުރި ފަރާތާއި މަސައްކަތް ކުރަން އުޅެން މީހުން ތިބެގެން ބެލިއިރު، އެހެންގައި އޮމީ ފުރާނަ ނެތް އިންސާނުކަމެވެ.

އަދިއެހެންގައި މަޢުލޫފައި އޮތް މީހަކީ މުޙައްމަދު ނަޝީދު އުޅިހަރާއަށް 31 ޑިސެމްބަރު 2009 ދުވަހުގެ ކުރި ދ.ކުރާގާގައި ހުރި ކޯޕެރިއަން ވަޕްފަރުން ހަބަރުއް ނުވެގެން އާދޭ ގ.ގަން ގޯސްޔެ، ހުރަވީ މަރުކަމް ޝީއިރީގެ. މުޙައްމަދު ނަޝީދު ބަދު ފޮނުބައް ހިފައިގެން، ދ.އަންގާދީރު ކާއިރިއަރު އައުމާއި އެގޭގެ ބޮޑުއިން، މުޙައްމަދު ނަޝީދު ބޮޑާގެން އަނގަރުއްން ބޮކާއް ނުފޮނި، މަސްލަހައްވާ މަސްއަލަ ޝީރިންގެ ހަރިގަނޑު ފުންލާއި ދިއި އިއްޔުވާގުއް ޓޫރުވި ޗިގެ އިސްލާމް، މުޙައްމަދު ނަޝީދު ދ.އަންގާދީރު ކާއިރިއަރު ގެނޑޮ އަނބަރާ ދ.ކުރާގެއަރު ގެނދިރަ ފޮރިގެ ބޮޑުއިން، މަސްލަހަތް ޝީރިންގެ ހަރިގަނޑުގެ ދިއަ ފުންލާއިވާ ކާއްކަކާވާ ބޮޅުޑްޖުން އަނގެން އޮލްއަހެ. މުޙައްމަދު ނަޝީދު އުފުލި ފޮރިގައި ހުއްޓާނި އަނގަރުއްން ކާމަރު މުޙައްމަދު ނަޝީދު ބޮޑުފާއިވާއި އާކަން އޮސާއަރު ސަބަލް ކޯރުދިވާފުއް ނުޅޮލް. ބާތްވުދިއަ ހާބަކާއި ގެދިފާވާ ފޭރިސާ ބޮކަން އަނގެރި، މުޙައްމަދު ނަޝީދު އުފުލި ފޯރިގައި އޮމީ މަސްލަހަތް ޝީރިންގެ ހަރިގަނޑު ކާގުޅު. މަސްލަހަތް ޝީރިންގެ ފުއްސަ ނުޅޮ ހަރިގަނޑު ދ. ކުރާގެއިން ގެނޑޯގަހުރު ގެނޑޯސް އަނބަރާއިރޮ މުޙައްމަދު ނަޝީދު ކާއޮޅު. އަނގަން އެއަން ގޮބަކަރު މިހާކު މަސްލަހަތް ޝީރިން ހަރިގަނޑު ދ.އަންގާދީރު ބޮޑުއަރު ގެނޑޮވަފިއް އަތޮޅުއަރު ކާމަރު މުޙައްމަދު ނަޝީދު ސްޓާފް އުފުލަމްޅުސަނަ، އަސޮފާޅުގެ ޖަވާބަ މި ބާރުދާގައި ހުތު މުޙައްމަދު ނަޝީދު ދޮންޖެހޭން ޖަވާބުކާވެ. ދިއަގޮޑުން ހުރަހަވާ މިބަވަޅުގެ ދިއްވާބޮކާގައި، ދިއުގޮޅުން ހުރި ހުރަހަގައި އެ ހުރިބޮކާގެ މަސްއަކަން ބޮޑުވާއިރު، އެ ބަޒީފާ އެގޮޅުގައި ހިނގާފައިވާ ކަމަށް ތިބީނާ ގާބަން ބޮޑުވާލާ ހުރި ހުރިހަމަ، މުއްސަރަދުގެ ފާބޮޅުން އިދިކާޅު ހުރި ދިއަކާއިޖުރުއަޅުއާ .އިފަދިއިން އިދިކޮޅު ހުރި ނުފުއްކާހަމަ، ދިއުގޮޅުން ހުރަހުގެ ހުރިބޮކާގެ މަސްއަކަން ބޮޑަވާ ދިއުވާ ސާބިތު ކާޑާބުރުއަށް .މިހުރިހަކީ ކަށްއާ މިހުން ހުރިއިރު، މުޙައްމަދު ނަޝީދު ބޮޑުޖަހާގައި ހުރި ހަމަވާ. އަދި ޝަރީޢަތުގައި ބޭނުފާވެނީ ދިޔާގުގައި ހުރަހަގާމުރުއާކާއް ނަށްބާކަމަފާ. ހަމަ ހުރަހަތި ޖާހަމަކިއްސާމުން މިބަޔާނުފާއި ބައްޔިކާވެ. ނަމަވެސް ބާކާމްލޮޔަހަ ހުރިބޮކާއި ގޮތުފާއި ޖާއިޝާބޮކާން މުޙައްމަދު ނަޝީދުގެ މަސްއަކަން ޖަވާބާ ދިނުން ހާޖިދު ކާޑާއޮވެ. އެ ޖަވާބަ ވަރުދީ ޖަވާބާ ދިއްވެ. އެކަނިގެނާވާ ގަސްއޮޅާ ގަޅުދިނާ ގައިވާލާކޮ ދިނުޖާނަ ޖަވާބުކާވެ. ނުވަތަ މަދިނީ މިނުގަނޑުން އެކަން ޝަރީޢަތާދާން ޖަޅުދާ ކާޑާވުން މިނުވަރުކާން ދިނުޖާނަން ޖަވާބުކާވެ. ނަމަވެސް އެކަން މުޙައްމަދު ނަޝީދުއަން ކާޑާވިފައިވާ ނިމުވެ.

މަސްއަލަ ޝީރިންގެ ފާރަނަށްތޮ ހަރިގަނޑު ދ.އަންގާދީރުގެ މިރިގައި ހުރި ހުސްމީނިބޮކާގެ ބޮޑުއިން ފާރުފާއިރު އޮތް ގޮތަން ނަށް ޝަރީޢަތުން ހުރަހަގާފައިވާ ގޮތް ދިކޯޗިންބާއިނުނަން އޮތް ގޮތަގައި މަސްއަލަ ޝީރިން އޮމީ ދިއައޮގައި ދިއާކާ ދާރުގަންޏަތުރުކާވެ ކާޑަގާގޮފާވަގާއޮވެ. މަސްއަލަ ޝީރިންގެ ފާރަނަ ނަށް ހަރިގަނޑު ބާއިނުފާދިއާ ފުންޖަން ގޮފާއިގަބަން އޮގާ ބާއިޖުނަލޮއޮވެ. މަސްއަލަ ޝީރިން މަސްއަލަފާއި އަސޮބާ ގަޅުއިން ހުރި އަނގާނަރުސަން ޖަމަބޮމް ހުރިހާއޮވެ. މަސްއަލަ ޝީރިންގެ ގަތަރުވެ ފާއިގެން އަސާގަނާ ބާރުގެ ބޮން ދިނާ ތަކާވެ. މަސްއަލަ ޝީރިން ސިދިނޫހާރަވާ ދި އިއްޔުރާކާން މިޑުވަޑު ހަރިވޭ ބޮޑުން އޮގެދަރު މަވަ މުޙައްމަދު ނަޝީދުއަރު ގުޑުން ސިނާ ރުދުން އަގައިގެން މާއަޅު ފާގަވެ ކާޑަން ދިޔަވާއަރު މުޙައްމަދު ނަޝީދު ބޮނި ބޮރުމާ މަސްއަލަ ޝީރިން އަރުދަރު އަގައިގެން ޖާއޮވާ ފުނިއްޖަނަމަ، މުޙައްމަދު ނަޝީދުގެ ބޮގެ ގޮދާކަން ހަމަކާދިނުދާން ދިނާވާ އަދެއިވާކަމަށް ދިހިދު ކާޑާއޮވެ. އަރުނަކާމުން، މަސްއަލަ ޝީރިން މަސްއޮފާއިވާނީ މުޙައްމަދު

ނަޤްލުކުރި އިމާމުގެ ގޮތުންކަން ބަޔާންވެދިޔަ ކަނޑައެޅުމަށް ސަރުކާރު އަނގައިން އޮތެވެ.

މަރުހޫމް ޝިޔާން މަޙްމޫދުމަންނާފް، އޭނާގެ ހަށިގަނޑު ފެންނަކަން ބަލައިގެން ދ.ކުޑަހުވަދޫއިން ގެންގޮސް، ގަޑިބަށު ކައިރިން ބޯކޮސްއްޔާ ހަގަލައިގެން އެޅުމަށް ބޯކޮސްއްޔަކަށް ޤަތުވައިގެން ގެންގޮސް ދ.އަތޮޅުގައި ލޮބުއަން އަށްވާލު މުޙައްމަދު ޤަޟިއްޔާގެ ބަޔާން އެނގެއެވެ. ނަމަވެސް، ފިޔަވަޅުގައި މިޙަރު ގެޔާގެ ޖަނަވަރު ޒުވާނާ ގެޖަގެން، ސޯޅަ ޤާނޫނު ކަނޑައަޅާ މަރުވެ މިޔާ ޢާމް ޖެހިއެވެ. އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ ފިޔަވަޅު ރިހާއެވެ، ފިޔަވަޅުގައި ގޮތި ގުޅޭ ގުޅަ ގޮސް ކުރިމަށް ހަރަކާތްތެރިވެއެވެ. ކުރީން ބާރުން ކުރިޔާސް، ފިޔަވަޅުގައި ކުރީގެ ސަބަބުން މިހާރު މަގުފިލައިގެ ފަސޭހަ ކުރާކަށްވެގެން ސަފާރާ ކުރުގެ ގަދަކަމުގައި، އެކަކު އަނގަލާ ގާގެ ޖާރީކުރެވޭ. އަޖާ ގޮތަކުން މިހާރު މަގުފިލުމުގެ މިއީ ގައިމުވެ ޖޭ ފިޔަވަޅުގައި ކަލާގެމާއެވެ. ހުރަސް ވެދިއައީ ދައުލަތާއި ގުޅިގެން، މަރުހޫމް ޝިޔާން މަރުވި ބަލާ ކަލާނަ އެނގޭ ކަމަކީ ޅެންވެރިޔާ ހަލާކުވެ ޤަތުލުތަކެއް ގިނަވިއެވެ. ހުރަސް ބައްޓަން ކުރިޔާން، ބައްޓަންކުރި ހޯދުމުގެ ހަލާކުގެ ފުރަތަމަ އިތުރު ބަޔާނަކާ ޖަނަވަރާބާރު ކުރެވުނު ގެ ޖާރީ ޙުކުމެއްގެ ބޮޑު އިސްޚިދުމަތް ހަޅުވާ ޖެހޭ ޙާލަތު، ގުޅޭ ގުޅަ ބަލައިގެން ކުޑަކުރާ ގުޅެން އެއްވަރު ވުޒާރާތަކަށް އިސްލާމީ ފަދަހުން އެނގެން އެވެއެވެ. މަޙްކަމަތު ޝަރީޢަތް މަރުހޫމް ޝިޔާން ގެޔާގެ އަނބިކަލުގެ ޙުކުމެއްގެ ބާޣީގެ އިމާމުގެ ނަޒަރު ކުރެއްވި ޖަމާޢަތްތަކާ ޙަމްލާ ޝަރީޢަތު ގިނަގުނައެވެ. ޤުދުރަތު ޢުލާމާ އިބްލީސް ޤާނޫނުގެ ޔަޤީން ކުރެވޭ އެކަން ހަދާލުމަށް ތަނަވަސް ސޮއިކުރެވުނެވެ. މި ޤާނޫނުގައި

މަރުހޫމްގެ ޝަރީޢަތް މަސައްކަތްތެރި ތަޙްޤީޤްގެ ނިޒާމާއިރަށް ވިސްނާ ޤާނޫނުގައި

މި ޤާނޫނުގައި މަރުހޫމްގެ ޝަރީޢަތް މަސައްކަތްތެރި ތަޙްޤީޤް ނިޒާމާއިރަށް ކަމަށް އިސްލާމީ ފިޔަވަޅުގައި މަޑު ބޯހިޔާވަހިކަމާ ބައިވެރިކަމާ އަދި މިއަދުވާ އުފެދުނުވާ ޤާނޫނީ ނަޑުމަކާ ބަލައިގެން ބޭނުންއެކެވެ. މި މަސްވެރިކަމުގައި، މަރުހޫމް ޝިޔާން މަޙްމޫދުމަންނާފް، ދ.ކުޑަހުވަދޫއިން ދ.އަތޮޅުގައިތުރު ގެންގޮސް އެއްގަޑީގައި މަރުހޫމްގެ ޝަރީޢަތް ތަކަށް އެނގެން އޮތެވެ. ސަލާމަތް ކުރަނީ، މަރުހޫމް ޝިޔާން މަޖިލީހުގެ ދީނުގައި، މަރުހޫމްގެ ޝަރީޢަތް ފުރަތަމަ ގަސްދުކޮށް ކުރިކަމުގެ ޤަތުލުތަކުގެ ސުވާލަކީ ކޮބައިތޯއެވެ؟ އަޅުގަނޑުގެ ދެކޭގޮތުގައި ހުރިހާ ހުރިހާ ޤަތުލުތަކެއް ވެސް ސާބިތުކުރެވިދާނެއެވެ. މި ޤާނޫނުގައި ގަސްދުގައި ދިރުމަށް ފުރުޞަތު ދިނުމަކީ، މި ޤާނޫނުގައި ގަސްދުގައި ދިރުން ޤަތުލުގެ ކުށް، އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި ބަޔާންކުރާ شبه عمد (ޤަސްދުމަރާލުމާ ވައްތަރުގެ މަރު) ގެ ޙުކުމުގައި ސާބިތު ވެގެންދާނެއެވެ.

ހުރަސް ބައްޓަން ކުރެވުނު ބައްޓަން ކުރާނެ ގޮތުގެ ޤަރާރުތަކާ ބެހޭގޮތުން، މަރުހޫމް ޝިޔާން މަޖިލީހުގެ ހިންގުމުގެ އުސޫލުތައް ނިންމެވެ. ޖަނަވަރާ ވާހަކަ ފުރުޞަތު ދިނުމުގައި ގުޅޭ ވަރަށް ބޮޑުކަމެއް ދިރިއުޅުއްވި އެއްވެސް ތަކެއް ސަރުކާރު އުސޫލުތައް ނިންމެވެ. މަރުހޫމް ޝިޔާންގެ ޤާނޫނީ ހުއްދަ ހުރިހާ ނިޔާޝަރު، ޖާގަ ރިޔާސަތު ހުއްދަ ރަސްމީ ހުއްދަ ވެރިކަމާ، ގުޅޭ ޖާގަ ސިޔާސީ ގަސްދުގެ ހުއްދަ ވެރިކަމާ ގުޅިގެން ގުޅޭ ހުރިހާ ހުއްދަ ވެރިކަމާ އަދި މަރުހޫމް ސަލާމަތް ކުރުމަށް ނިކަމެތިވުމަށް ނިންމެވެ. ސަލާމަތްކުރާނެ ގޮތް ޝިޔާން މަޖިލީހުގެ އޮފީސްތަކުން ޤާނޫނީ ޙައްޤުތައް އެނގެއެވެ. ޤާނޫނީ ހުއްދަ ނިޔާޝަރު ސަލާމަތް، ފަހުން ބޭނުން ކުރަނީ މަރުހޫމް ޝިޔާން މަޖިލީހުގެ ޚާއްޞަކުރަނީވެ. މަރުހޫމް ޝިޔާން މަތިން ހުވަ ގުޅޭ ކައިރިކުރުމުގެ އެނގެން ނިކަމެތިކަމަށް، މަސްވެރިކަމުގައި އޮފީސްތަކުން އެނގެއެވެ. އެކަންކަމީ، މަރުހޫމް ސަލާމަތް ކުރެވުނު ފުރަތަމަ އާއި ގުޅޭ އޮފީސްތަކުން އެނގެއެވެ.

ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ. ކުޑަކުއްޖެއް[423]

29 މާޗް 2015 ވަނަ ދުވަހު 01:42 ހާއިރު ނޫރު އާދަމް ހަސަން ފުލު އައިޖީއެމް ހޮސްޕިޓަލްގެ އިމާޖެންސީ ގޭޓް ކައިރިމަގުން ބުރުޖު މަގުގައި ބަހައްޓާފައިވާ ސައިކަލްތަކާ އަރައިރަކަވި ވަގުތު އިސްތިއުނާފު ކުރައްވާ ފަރާތާއި އިތުރު ތިން މީހުން ދެ ސައިކަލުގައި ގޮސް، މި މީހުންގެ ތެރެއިން އެކަކު ނޫރު އާދަމް ހަސަން ފުލުގެ ވާތް ފައިގައި އަރިކަށިއަށް ދިގުމިނުގައި 8 އިންޗި ހުންނަ ވަޅިގެ ވަޅިއަޅުން ހަމަލާދިނުމުގައި ވާދީ އާއި މި ހަމަލާ ދިން ވަގުތު އިސްތިއުނާފު ކުރައްވާ ފަރާތާއި ސައިކަލުގައި ވަޅިކޮށްގެން އިށީނދެގެން ހަމަލާދިނުމުން މި އެންމެން އެކުގައި ހ. ސަރަހައްދުން ގޮސްފައިވާތީއާއި، މި ހަމަލާގެ ސަބަބުން ނޫރު އާދަމް ހަސަން ފުލު އޭނާ 03:20 ގައި މަރުވެފައިވާތީ، ބިރުދެއްކުމާއި، ނުރައްކާތެރި ހަތިޔާރާއި ތޫނު އެއްޗެހި ގެންގުޅުން މަނާކުރުމުގެ ގާނޫނުގެ 5 ވަނަ މާއްދާގެ (ހ) ގެ ދަށުން ތޫނު އެއްޗެއް ބޭނުންކޮށްގެން ގަސްދުގައި މީހަކު މެރުމުގެ ކުށުގެ ދައުވާ އިސްތިއުނާފު ކުރައްވާ ފަރާތުގެ މައްޗަށް ކުރެވިފައިވެއެވެ. މި މައްސަލައިގައި ދަށު ކޯޓުން ހުކުމްކުރީ އިސްތިއުނާފު ކުރައްވާ ފަރާތުގެ މައްޗަށް މި ދައުވާ ސާބިތު ނުވާ ކަމަށެވެ.

މި މައްސަލައިގައި އިސްތިއުނާފު ކުރައްވާ ފަރާތުގެ މައްޗަށް ކުރި ސާބިތުކުރުމަށް ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ ފަރާތުން ހުށަހެޅި ހެކިންގެ ހެކިބަހުން ސާބިތުވާ ވާހަކައަކީ ނޫރު އާދަމް ހަސަން ފުލުގެ ހަމަލާދިނުމުގައިވަނީ ދެ ސައިކަލުގައި އައި ގުރޫޕުން ކަމަށާއި، ހާދިސާ ހިނގަމުންދިޔަ ދިމާއިން ސައިކަލުތަކާއި އައި ބަޔަކީ ސައިކަލުތަކުން ކަމަށާއި، ނޫރު އާދަމް ހަސަން ފުލުގެ ހަމަލާ ދިނީ ބޭރުން ސައިކަލުގެ ފަހަތުގައި އިން މީހާ ކަމަށާއި، އިސްތިއުނާފު ކުރައްވާ ފަރާތް އިނީ އެބައިމީހުން އައި އަނެއް ސައިކަލުގެ ފަހަތުގައި ކަމެވެ.

މި ވާހަކައިން ދޭހަވާ ދަރަޖައިގެ މައްސަލަ ކަން ސާބިތުކުރުމުގައި ހައިކޯޓުން މި މައްސަލަ ބެލި ފަނޑިޔާރުންގެ ރައުޔު ތަފާތުވެފައިވެއެވެ. މި ގޮތުން ފަނޑިޔާރު ޢަލީ ސަމީރުގެ ރައުޔުގައި، އިސްތިއުނާފު ކުރައްވާ ފަރާތް އަނެއްބަޔާގެ ސައިކަލުގެ ފަހަތުގައި އިން އިނުން ފިޔަވައި އިތުރު އެހީތެރިކަން ހިންގިކަން ހެކިބަހުން އެނގެން ނެތް އިރު، އެ ހަމަލާ ދިނުމުގައި ސައިކަލުގައި އިން އިނުމުގެ އިތުރުން މި އަމަލު ހިންގުމުގައި އިސްތިއުނާފު ކުރައްވާ ފަރާތް ބައިވެރިވާ ގޮތަށް އަދި ކުރި އަމަލެއް ދައްކައި އެކަމުގެ މައްޗަށް ހެކި ހުށަހަޅައިގެން ނުވާތީ ކަން ސާބިތުވާން ނެތް ކަމަށެވެ. ފަނޑިޔާރު ޝުޖާއު ސަމީރުގެ ރައުޔުގައި އިތުރު ބަންދުކޮށްފައިވި ހާދިސާ ހިނގި ތަނުގައި މިހާރު ހަމައެކަނި އިންނަ އިންދަވަސް އައިސްގޮސްފައިގެ ޖާގައި އެހެން ކަމަކު ބަޔާންކުރަން ހުރި ހުށަހެޅުމަށް ބަލާއިރު އިންނަނީ އިންނަވަނީ އާދަމް އުސްތާޒުގެ ގޮތުން އެކަކުގެ ޖާގާ އެދިހަކަ އުޅުނު އެކަށީގެންވާ ސަބަބެއް ކަމުގައި ނުވާ ނަމަވެސް އެ ހާދިސާ ހިނގާ ތަނުގައި އެހާރު އިންނަވަ އެ ކޯޓުކުރީ އަސްލު މިޔާރު ހިތްވަރުދިނުމަކީ ނުވަތަ އެހީތެރިވެދީ ދިނުމަކީ އެހެން އިންނަވަ އިންނަނީ ކަމަށްވާނަމަ، އަދި އެހާރު އެތަނުގައި އިނީ ކޯޓުކުރާ މީހާއަށް އެހީތެރިވެދިނުމުގެ ނިޔަތުގައި ކަމަށްވާނަމަ އެކަން އެއީ ކުށެއްގައި ބައިވެރިވުން ކަމަށް ދެކެވޭ ކަމަށާއި، މި މައްސަލައިގެ އަމަލީ ހާލަތަށް ބަލާއިރު ފާހަގަކުރެވޭ ގޮތުގައި އެބައިމީހުން ހާޒިރުވެފައި ހުރިކަމީ، ކޮންމެ ކަމެއްގައި ވިޔަސް އެ އަމަލުގައި އެކުގައި ބައިވެރިވުމަށް ތިބިކަން ދައްކާ ކަމެއް ކަމަށާއި، ކުރަން އަމަލު ހިންގާއިރު ގޮތްތަކެއް ތައްޔާރުކޮށް ހިތްވަރުދިނުން، ހަމަތަކާއި ހިފެހެއްޓުން، މަގު ބެލެހެއްޓުން، ނުވަތަ މި ގޮތުގެ ކުށްތަކަށް މިހާރު އެހީތެރިވެދިނުން ފަދަ ގޮތްތަކެއްގެ ތެރެއިން އެއިން ޒާތެއްގެ ބައިވެރިވުމެއް ކަމަށް ދެކެވޭ ކަމަށެވެ.

---

[423] 2016/HC-A/69

މި ޤަޟިއްޔާގެ އަދުލަބިއްދަމު ޙަދުދު ދިރުއްވި ފަސޭޖާބުން ވިދާޅުވައިވިސް ކާރުއްގެ ޝަރީޢާ ހިނގާ ތަޙުޤީޤުގައި މިހާރު އިންސާނަ އިންސާނީ އާންމު އުސޫލުތަކުގެ ގޮތުން އެ ކުރުގެ ޖިއްމާ އެމިހާރު އުސޫލުތަކުން އެކަށީގެންވާ ސަބަބަށް ކަމުގައި ނުވި ނަމަވެސް، އެ ޝާހިދާގެ މައްޗަށްވާ އިސްތިސްނާ އެ ޝާހިދާ ހިނގި ތަކުގައި އަސްލު ކުރެ ހިސާބު މިހާރު ނުވަތަ އިހުތިރާޒުކުރުން ގަސްދު އެއްވެސް ކުރެ ޝާހިދާ ހިނގާ ތަކުގައި އިންސާނަ މިހާރު ކުރާ ގާނޫނީ ސަބަބުތަކުގެ ތަފްޞީލު އޮތް ހުކުމް ޝަރީޢަތުން ތަޙުޤީޤް ކުރެވޭ އެކަށީގެންވާ ސަބަބު ގާނޫނީ ހިނގާ ތަޙްޤީޤު ދިމާވާން ނުވަތަ އެ ޙާލަތު ސަލާމަތުގެ ދަށުން ކުރާ ހުކުމަކީ އިތުރު ހިނގާ ތަޙުޤީޤުގެ ދަޢުވާ ބަލާ ކުރިން ކަމަށްވެއެވެ. ކުރެވޭ ހުކުމް ނުވަތަ މިހާރު ވިޔަނުކަމާ ކުރެ ސާބިތު އިސްލާމީ ގާނޫނުގެ ކަމުގައި ހިމެނެއެވެ، މި ގޮތުން މަޖައްލާގެ އަލްޢަދުލިއްޔާގެ އިމަޖިނަސް ތަހުގު ކުރިމަތިން ބަރުޖަކުގެ ހުރަތްބަސްވެރިކަމަށް ސަރީޢަތާ އަޙްކާމުވެ ފަރުމާ، ޤާއިން ސަރީޢަތުގެ، އެއްބަޖެ ސަރީޢަތުގެ އެކުލަވާ ކަރަމަ ގެޒަރަން އެމަގުން ދަމުން، ހާގެ ދިޔައިން ޤާއިން ސަރީޢަތު ވަރަމުގައި ހުރި މިހާ ގަސްދުވެރި ވެރިކަން ވިލާތުގެ އަރިހަށް ގެނެސްދިނުމަށް ހަމަ ދަރަޖަކަށް އެ ހަމަޖެހިން މިހާ އެގެންސަ ދަރި ޤާއިން ސަރީޢަތު އެކުލަވާގެ ކަރަކްޝަވަތަކަށް އެގެންސަ ދަރި އެއަރިބަރޭ ސަރީޢަތުގެ ވަރަމުގައި އިސްތިޙުސާނުކަން ހަމަ ފަރުން ހަމަކުރަނީ، އެއަރިބަރޭ ސަރީޢަތު މަގުޒަމާނަކުން ހަރި ޤާއިން ސަރީޢަތު ހަތަރުކަމަށް ހަވާލު، ޤާއިން ސަރީޢަތުގެ ވަރަމުގައި އިން މިހާ މަގުޒަވެރިކަން ހަމަޖެހޭ ދިމާވާ އެ ދަ ސަރީޢަތަށް އެޤާއިސަރީޢަތުގައި ދުށްވާފައި އެ ސަރާހަތްކޮށްދިނުން ދިރާ ކަމަކުރަނީ، އަދި އެ ދަ ސަރީޢަތު އެ ދަސަރީޢަތުގައި އެ ވަމުތ ތިތި މިހެން އެ ހަމަޖެހޭ ހިނގާދާނެ ކަރަން އެޢާ މ. ޒަރަބާބުގެ ތަދި ވިސްޔާ ކަނޑައަޅާކަން ފުރިހަމަވާން އެނގޭ، ހަމަ އަރަމު ހަސަން ފުރުސަތު ހަމަ ދިވާވައިން އެ ދަސަރީޢަތުގައި އަދިބުން ކުރިން ހަވާލުވާވާ ޤަވާޢިދު ހިމަފަހަރާ އަޅަށް ކަރަން ބާރުވެރި، އަދި އެއަރިބަރީ އިސްތިޙުސާނުވާ ކަމަރާ ފަރާތް އެއަރިބަރީ އިން ހިމަނަމަށް ހަރުފަށްވާ އެކުލަވާ ހަމަޖެހޭ ކަރަމާ އިރިޢާޔަތްކޮށްގެން ހިނގާދާނެ އޮތް ނަފުސީ ކަރަމަކުރަން ދަ ޒަރަން ނިވައާދޭ ޤަވާޢިދު އާދާގެ ޒަރަބާބުގެ ގޮތަށް އެހާރިހަށް ހިނގާދާނެ އާދަބާއި ސަރަޙައްދު ޤަވާޢިދު ދަޒަބަރޭ ސަރީ ހިނގާނެ ދަރުސް ފޯމު ކަރަމު ހިމަ.

މި މައްސަލަފަދަ ޤާނޫނީ ދާއިރާ ގެ ބާބުގެ އަދުލަބިއްދަމު ޤާނޫނީ ވިދާޅުވައިވިސް މި މައްސަލައިގެ ޝަރީޢާ ހިނގާ ގޮތަށް ފައިސާ، ނޫރު އާދަމް ހަސަން ފުޅަށް ހަމަޖެހޭ މިހާ އިން ސަރީޢަތު ފަރުވާ ކުރިއަށް ހިނގާ އެކުލަވާގެ ކަރަޝަވަތަށް އިސްތިޙުސާނުކޮށް އެޤަރީދު ފަރާތް އިން ސަރީޢަތު ވަރަމު ހަވާލުކުރަނީ، އަދި އެއަރަމުން ކަރަކްސަމުގެ ދަސަރީ ހިސާބު ކުރަނީ، ނޫރު އާދަމް ހަސަން ފުރުސަތު ހަމަ ދިން ހިމަ ގޮތުން ސަރީޢަތުގެ އެއަރުމުން އެސަރީޢަތު ދަރަމުދުން އިސްތިޙުސާނު ހަރަދު ފަރުމާ އެހެންނަމަވެސް އެ ސަރީޢަތުގެ އެކުލަވާގެ ދަފަރުވާ ހަކަރާދަ އިން ފަރުމާ އެހެން ދަރަހަ، އެފަދަ ސަރީޢަތުގެ ހަރަފަރާތު ހިނގާދާނެ ކަރަން އެކުލަވާގެ އިސްތިޙުސާނު ވަރަމުގެ ފަރުމާ ވަރަމު ދަދުހަ އެ އަރަމު ހިނގާދާނެ ބަޔަކީވެސް ނަލަ ދަރުހަ އެ ވަރަމުގައި ހަމަ ހަރަދު މަނާ ދަރަމު އަދަދުކުރާ ކަރާ ވަރުން ކަމަކުރަން ބަރު ދަދުތުގެ ކަރަމުގެ ބާރުވެރިކަމާ ކަރަން، އަދި އެ ދަ ސަރީޢަތު އެ ހިނގާ ހިމަހުގެ ދަރުން ފުރިހަމަވާ މިހާ، މި މައްސަލަފަދަ ހިނގާދާނެ ގަވާއިދު ހަމަ މަރަ ބަރުސަރީޢަތު ދަރާދޭ ކަމުދާނެ އެކުލަވާ ގަވާއިދު ފަރުމާ އިސްތިޙުސާނު ހަރުދުން ނޫރު އާދަމް

ހަސަންފުޅަން ހަމަޖެހިން މިހާ ނުބެ އާދަމް ހަސަންފުޅަން ހަމަޖެ ދިފާއުވާ އެތަނަށް ފު ސަލާމަތުގައި ދިޔަ މީހުން ބައިވެރިވެގެން ކަމަށް ގަބޫލުކުރެވޭ ކަމަށެވެ.

ތަހުޤީޤުގައި ބަލާން ދިނީ އެއްވެސް މަޢުލޫމު ކަމެއްނަމަ އަމިއްލަ އިޚްތިޔާރުގައިކަން ޝަރީޢަތަށް ސާބިތުވެފައި، އެބަހާނަން ބާރުދޭ އެހެން ހުކުމަކާއި ނުވަތަ ގަރާރުތަކާއި ހުރިނަމަ، އެބަހާނަން ބުރަދަން ދިނުން ޤާނޫނު އަސާސީގެ 52 ވަނަ މާއްދާއިން ހުރަސް ނާޅާކަމަށް ބަޔާންކޮށް ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ 2009/SC-A/18 ގަޟިއްޔާއާއި ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ. ޝަހުރުނާޒު ރަޝާ[424] ގަޟިއްޔާއިން ގާއިމުކޮށްފައިވާ މި އުސޫލު ތަޠްބީޤުކޮށް ދިރާސާގެ މައްސަލައެއް ކަމަށާ ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ. މުހައްމަދު ނަސީމު[425] ގަޟިއްޔާގައި ދައުވާލިބޭ މީހާގެ މައްޗަށް ޖިނާއީ ކޯޓުން ކުރި ހުކުމް އިސްތިއުނާފުކުރެވުނެވެ. އަދި މި ހުކުމަކީ ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުންނާއި ސުޕްރީމް ކޯޓުން ތާއީދުކޮށްފައިވެއެވެ.

ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ. ހުސައިން ހުމާމް އަހްމަދު[426]

މި ގަޟިއްޔާގައި ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ ފަރާތުން ރ. ތޮޅި ހުސައިން ހުމާމް އަހްމަދު ގެ މައްޗަށް ދަޢުވާކުރީ ޑރ. އަފްރާޝީމް ޢަލީ މަރާލުމުގެ ކުށުގައެވެ. 2 އޮކްޓޫބަރ 2012 ގައި ޑރ. އަފްރާޝީމް ޢަލީއަށް ހަމަލާދީ މަރާލުމުގެ ދަޢުވާ ރ. ތޮޅި ހުސައިން ހުމާމް އަހްމަދުގެ މައްޗަށް ސާބިތުވެ، ހުސައިން ހުމާމް އަހްމަދުގެ މައްޗަށް ކްރިމިނަލް ކޯޓުން މަރުގެ ހުކުމް އިސްތިއުނާފުކުރެވުނެވެ. ކްރިމިނަލް ކޯޓުގެ މި ހުކުމަކީ ހައިކޯޓުންނާއި ސުޕްރީމް ކޯޓުން ތާއީދުކޮށްފައިވެއެވެ.

ހުސައިން ހުމާމް އަހްމަދުގެ މައްޗަށް ކޮށްފައިވާ ދަޢުވާ މައިގަނޑު ގޮތެއްގައި ބިނާކޮށްފައިވަނީ އޭނާ ތަހުޤީޤުގައި ފުލުހުންނާ އިޢުތިރާފުވުމުގެ މައްސަލައިގައި، އޭނާގެ މައްސަލަ ކޯޓުގައި ދަޢުވާކުރުމުގެ ކުރިން ފުލުހުން އޭނާ ފަސްޖެހުމުގެ ކުރިމަތިކޮށް ގެނެސްދިނުމުން ފަސްޖެހުމުގެ ކުރިމަތީގައި އޭނާ ދިފާޢުވާ އިޢުތިރާފާއި ބަހައްޓާފައިވާ މައްސަލައެވެ. އޭނާގެ އިޢުތިރާފު ބަޔާނުގައި ކަނޑައެޅިފައިވާ ބޭނުމަށް ހ. ހިނގައިލި ފަރާތް، އިޢުތިރާފުވުމާއި ބަޔާންކުރާގޮތުން ޑރ. އަފްރާޝީމް މަރާލުމުގެ ކަސްޓޯޑިއަލް ގަސްދުގައި ޑރ. އަފްރާޝީމް ދިރިއުޅޭ ގެއަށް ގޮސް ޑރ. އަފްރާޝީމަށް ވަޅިން ހަމަލާދިން ކަމަށާއި، ޑރ. އަފްރާޝީމް މަރާލީ އޭނާގެ އިޚްތިޔާރުގައި ވަޅިން ދިން ހަމަލާއިން ކަމަށެވެ. ހުމާމްގެ މައްޗަށް ކްރިމިނަލް ކޯޓުގައި ދަޢުވާ އުފުލުނީ 30 ޖަނަވަރީ 2013 ވަނަ ދުވަހުއެވެ. 6 މާޗް 2013 ވަނަ ދުވަހު އޮތް ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި ހުމާމްގެ މައްޗަށް ކޮށްފައިވާ ދަޢުވާއަށް އިންކާރުކޮށް އޭނާ 7 ޑިސެމްބަރ 2012 ގައި ފުލުހުންނާ ދީފައިވާ އިޢުތިރާފު ބާތިލް ކުރުމަށް އެދިއެވެ. ނަމަވެސް 22 މާޗް 2013 ގައި އޮތް ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި އަނެއްކާވެސް ހުމާމް ކުށަށް އިޢުތިރާފުވިއެވެ. އޭނާ ނަމަވެސް 31 މާޗް 2013 ގައި އޮތް ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި އެ އިޢުތިރާފުވުން ހުމާމް ބުނެ ދަޢުވާއަށް އިންކާރުކުރިއެވެ. މި މައްސަލައިގައި މަރުގެ ހާދިސާ ހިނގިތަން ނުފެންނަކަމަށް ހުމާމް ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި ބުނި ނަމަވެސް، މިމައްސަލައިގައި ހުމާމް ގައިގެން ހުރި ޖިންސުގެ އެތެރެއިން ޑރ. އަފްރާޝީމްގެ ލޭ ފެނުނު މި މައްސަލައިގައި

---

[424] ގަޟިއްޔާ 2011/SC-A/23

[425] 585/Cr-C/2010 (2447/JC/2009)

[426] 1158/Cr-C/2012

ލިބިފައިވާ އެހެނިހެން ހެކިތަކާއި ގަރީނާތަކަށް ޑީއެންއޭ ގެ ގަރީނާއިން ކަށަވަރުކަން ލިބިފައިވާ ކަމަށް ކޯޓުން ހުކުމުގެ މައްޗަށް ކުރި ހުކުމުގައި ބުނެފައިވެއެވެ.

ޑީއެންއޭގެ މައްސަލަތައް

ގދ. ފިޔޯރީ ކޯޓުން ނިންމާފައިވާ އެޓަރނީ ޖެނެރަލް ވ. އާމިނަތު ނަޖީބާ[427] ގަޟިއްޔާ އިސްތިއުނާފުކުރުމުން އާމިނަތު ނަޖީބާގެ ފަރާތުން 24 ޖުލައި 1993 ގައި ހައިކޯޓަށް ހުށަހެޅިއެވެ.[428] މި ގަޟިއްޔާގައި ގދ. ފިޔޯރީ ކޯޓުން ނިންމާފައިވަނީ ގދ. ފިޔޯރީ ގިއުޖެޔާރިގެ އާމިނަތު ނަޖީބާ 2 ރަމަޟާން 1412 ގައި ވިހާފައިވާ އަންހެން ދަރިފުޅަކީ ވަކި މީހަކަށް ނުލައްވާ ގޮތަށް ވިހާފައިވާ ދަރިއެއް ކަމަށް ކަނޑައަޅައި މި ދަރިފުޅު ވިހެއުމުގެ ކުށުގެ އުޤޫބާތެއްގެ ގޮތުން އާމިނަތު ނަޖީބާ އަށް އަހަރު ދުވަހުގެ މުއްދަތަށް ގޭގައި ބަންދުކުރުމަށެވެ. މި މައްސަލަ ހައިކޯޓަށް ހުށަހެޅިފައިވަނީކޮން މި މައްސަލައިގެ އިސްތިއުނާފު ކުރިއަށް ގެންދިއުމަށް އާމިނަތު ނަޖީބާ ބޭނުންނުވާ ކަމަށް ބުނެ މި އިސްތިއުނާފުގެ މައްސަލަ އޭނާ ވަނީ ކޯޓުން ނަގާފައެވެ.

ޝާހިދާ އަޙްމަދު ވ. އެޓަރނީ ޖެނެރަލް[429]

މިއީ ކ. ގުރައިދޫ ކޯޓުން ނިންމުމުން ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުގައި އިސްތިއުނާފުކުރެވުނު މައްސަލައެކެވެ. ދަށު ކޯޓުން ނިންމި ގަޟިއްޔާގެ ހުކުމުގައި ބުނެފައިވަނީ މުޙައްމަދު މޫސާ އާއި ޝާހިދާ އަޙްމަދާ ކައިވެނިކުރިތާ 4 މަހާއި 13 ދުވަސްފަހުން ވިހާ ދަރިފުޅަކީ ވަކި މީހަކަށް ނުލައްވާ ގޮތަށް ވިހާފައިވާ ދަރިއެއް ކަމަށާއި، މި ދުވަސްކޮޅުގެ ކައިވެންޏަށް ބޭރުކައިވެނިވުމެއް ކަމަށެވެ، ޝާހިދާގެ އިޢުތިރާފުން ވަކި މީހަކަށް ނުލައްވާ ވިހާފައިވާ ދަރިއެއްކަން ސާބިތުވާ ކަމަށެވެ.

ދަށު ކޯޓުން ނިންމާފައިވާ މައްސަލަ އިސްތިއުނާފުކުރުމުން ޝާހިދާ ބުނެފައިވަނީ ދަރިއަކަށް ބަލިވެ ވިހެން ގޮތް ދަނީ ކަމަށާއި، ކައިވެނި ކުރުމުގެ ކުރިން ދަރިއަކު ބަލިވެ ހުރިކަމަށް މުޙައްމަދު މޫސާއާއި ކުރިން ގުޅުން ހުރި ކަމަށާއި، ކައިވެނީގެ ކުރިން ޝާހިދާ ފިރިހެނަކާ ގުޅުމެއް ނުހުރި ކަމަށާއި، ޝާހިދާ ވިހާފައިވާ ދަރިފުޅު މުޙައްމަދު މޫސާގެ ދަރިއެއް ކަމަށް ދިފާޢު ކުރަމުން ގޮސް ކޯޓުން ވަނީ ޝާހިދާ ކުރި އިޢުތިރާފު 4 މަހާއި 13 ދުވަސްކޮޅު ސާބިތުވާ ކަމަށް، 4 މަހާއި 13 ދުވަހުން ވިހާ ދަރިއެއް ވަކި މީހަކަށް ލުއިވާނެ ގޮތް ބާރުގައި ހުރި ކަމަށާއި، ދަރިފުޅު ފުރިހަމަވާ ޝަރުޢީ މުއްދަތު 6 މަސް ކަމަށާއި ދުވަސް 1 އަހަރު ކަމަށާއި، މި މުއްދަތުގެ ތެރޭގައި ވިހާ ދަރިއެއް ވިހާ މީހާ ކައިވެނިކުރި ފިރިމީހާގެ ދަރިއެއް ކަމަށް ގަބޫލު ކުރެވޭނެ ކަމަށެވެ. ކުއްޖާ ވިހެއި ދުވަސްވަރު ބަލާއިރު ބަލިވެ ތިބި ބަލިމީހާ ކޯޓުގައި ބަޔާންކުރާ ގޮތުން ވިހެއީ ކައިވެނިކޮށް 13 އަހަރު ވީއިރު ކަމަށާއި، ކުއްޖާގެ ސިއްހަތު ސާފުކުރުމަށް ހުކުމް ކަމަށް ވެއްޖެއްޔާ އެއީ ދުވަސްކޮޅެއް ވީ ކުއްޖެއްކަން ސާބިތުވެ

---

[427] 18/q-7-C/93
[428] 93/HC-A/43
[429] 1994/HC-A/29

ނޫންކަން އެނގޭ ކަމަށާއި، ނަމަވެސް ޝާހިދާ ވީނާ ކުއްޖާ އޮތީ ކަހިނާ ކަމުން ބޮޑަށް ހިތަދީ މުޅިން ދުވަސް ނުދެއްކުން ކަމަށާއި، ޚަޔާލުކުރެވޭ ގޮތުން ހަމަސް ނުވަތަ ހަތަރުމަސް ވުން އެކަށީގެންވާ ކަމަށެވެ.

މި މައްސަލައިގައި ހައިކޯޓުން ކުރި ހުކުމުގައި ބުނެފައިވަނީ ޝާހިދާ ވީނާ ކުއްޖާ ވިހެއީ ކައިވެނިކޮށް 4 މަހާ 13 ދުވަސް ފަހުން ކަމަށް ސާބިތުވާ ކަމަށާއި، ކުއްޖާ ވިހެއުމަށް ޤުރުއާނުގެ ބަޔާނުން ނޫނީ ވީނާ ކުއްޖާއަށް 6 މަހަށްވުރެ ދުވަސް މަދު ނުވާނެ ކަން އެނގޭ ކަމަށާއި، އެހެންކަމުން ޝާހިދާ ކައިވެނި ކުރުމުގެ ކުރިން ބަނޑުބޮޑުވެފައިވާ ގޮތަކަށް އެއްވެސް މިހާރުއަށް ނޫރުކަމަށް ބެހިނަމަވެސް، ޝާހިދާ ވަކިކުރިކަން ނުޖެހޭވާ ގޮތަށް ކުއްޖާ ވާރުތަވާކަން ސާބިތުވާ ކަމަށެވެ.

އަންވަރު މޫސާ ވ. އުޒާރީ ޢަޝްރަފް[430] ގަޟިއްޔާއަކީ ގއ. ވިލިނގިލީ ކޯޓުން ބެލި މައްސަލައެއް[431] އިސްތިއުނާފުކުރުމަށް ހައިކޯޓަށް ހުށަހެޅުމުން ބެލި ގަޟިއްޔާ އެކެވެ. ދަށު ކޯޓުގައި ގއ. ވިލިނގިލީ ކުޑަތަކުރާގޭ ފަރުޒާނާ މުޙައްމަދު އާއި ގއ. އަންބަރީގޭ އަންވަރު މޫސާގެ މައްޗަށް ދަޢުވާކުރީ މި ދަރިފުޅުގެ ބައްޕައަކީ ކަމަށް ބަދަލުކުރުމަށެވެ. އަމަލު ހިނގުމުގެ ކުރިން ފައި ވާތީއެވެ. މި މައްސަލައިގައި ފަރުޒާނާ ޖެހޭގެ ކުރީ އިޢުތިރާފުވެފައިވާ ޖެހޭގެ ކުރީ އަމާނާގެ މައްކަން ސާބިތުވާ ކަމަށް ދެން ދަރިފުޅު ކަމަށް ނުބަލާ ގޮތަށް ދަޢުވާކުރެއްވި ހުކުމެއް އެވެ. އަންވަރު މޫސާ ފަރުޒާނާ ޖެހޭގެ ކުރިން ލިބިފައިވާ ބަލިބަލަ އެވެ. ނަމަވެސް މި މައްސަލައިގައި ވިޔަފާރި ގަޑިއާ ގެ މައްކަން ބޮޑެތި މި ގަޟިއްޔާގައި ދަރިކަނޑުން ހުކުމްކުރެއްވި ބަދަލުކުރެވޭ އަމަލު ހިނގުމުގެ ކުރީ އަންވަރު މޫސާގެ މައްކަން ސާބިތުވާ ކަމަށެވެ. އަންވަރު މޫސާ ވިހާގެ އިންކާރުކޮށް ހުރި ދަޢުވާ އަންނަނިވި ގޮތަށް ގަވާއިދުން އަންވަރު މޫސާގެ ކޯޓަށް ޝަރީޢަތުގައި ވަގުތުއްގައި ކޮށް ދަރިފުޅެއްގެ ވާރުތަވެރިޔެއް ކަމަށް އަންވަރު މޫސާގެ އަނބި އާޝިޔާ ކައިރިއަށް އަންވަރު މޫސާގެ ކައިރި ނާޒިމް މޫސާ ބަރުގަދުން އަންވަރު މޫސާގެ އަނބި އާޝިޔާ އަހުރެން އަންބަރީގެއަށް އައިސް އަންވަރުމެން ކޯޓަށް ދިޔަ ދަރިފުޅު ހުރި ދަރިފުޅު ކުރިމަތީ އިޢުތިރާފުވި ދަރިފުޅު ހުރިކަން ބަޔާން ކުރީ ނަފްސު އާޝިޔާ ބޭނުން ނަމަވެސް އާޝިޔާ ކޯޓަށް ދަރިފުޅު ހުރިކަން ހުރިހާ އަނބިން ފަށަން ގޮތުގައި ވަކި ދަރިފުޅަކަށް ވާނެ ކަމަށް ހުރިހާ ދަރިފުޅު އެ ކޯޓަށް ބަހަނދާނެއް ކަމަށް ބުނެ ތަރުޖަމާ ކަމަށް ހުއްޓާއި ބަލަކާ އާޝިޔާގެ ބަޔާންތަކުން އަންވަރު އާއި އެކޯޓުގައި ހިރާ އަންނަނިވި މަސްއޫލު ދަރިފުޅު ހިނގާ ކަމަށް ބައްޕައެއް ކަމަށް ވާނެ ދުވަހެއް ވަޒީފާ އަދާކުރާ ހިސާބަށް އާއި ބަލާ ބަހުސްކުރިއިރު މިދެ ހިސާބު މާބޮޑު ބަޔާންތަކުން އަލީސާއާ މަހަށް ދިޔައީ ޒުވާނާ ދަރިފުޅު ހުރި ހިސާބަށް ފަހުކޮށް ދުވަސް އެއްވެސް ވިސްނުމަކީ ސާބިތުނުވާކަން އެވެ. ވިލިނގިލީ އަންބަރީގޭ އަންވަރު މޫސާގެ މައްކަން ބަޔާން ކުރިމަތީ ހިސާބުގެ ކުރީ ސާބިތުވާ ކަމަށް ތަނުގެ ކޯޓުގައި ހުކުމްކުރެއްވި ގަވާއިދަކަށްވެއެވެ. މި މައްސަލަ ހައިކޯޓުގައި ހިނގަމުން ދިޔައިރު އަންވަރު މޫސާއަށް ޙަޤީޤަތުގައި ދޮގުހެދުމުގެ ދޫކުރެވުމަކީ ދުވަސްވެ ދިޔައީ މި މައްސަލައިގެ އިސްތިއުނާފު ހައިކޯޓުން ނިންމަވައިދިން ގޮތަށް ފާސްކުރެއްވިކަމެވެ.

2014 ވަނަ އަހަރު ފާސްވި 2015 ވަނަ އަހަރު އަމަލުކުރަންފެށި ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޖިނާއީ އިޖުރާއާތު[432] ގެ 411 ވަނަ މާއްދާގެ (ނ) ގައި ބުނެފައިވާ ޖެހޭގެ ކުރީ ސާބިތުކުރުމުގައި، އެކަށޭނަ މިފަދަ އިއުތިރާފުން ނުވަތަ ހެކިން ހުކުމުގެ

---

[430] 1996/HC-A/12

[431] 26/P.2.C/1995

[432] 9/2014

ހެކިބަހުން ނޫންގޮތުގައި، ޤިޞާޞް އާއި ޙައްދުގައި އިސްލާމުގެ ޤަރީނާ [illegible] ކަމުގައިވާނަމަ، އެ ކުށަކީ އެނޫން ހާލަތްތަކުގައި އެ ކުށް ދަރަޖައަކުން [illegible] އެއް ދަރަޖަ ތިރީގައިވާ [illegible] ކަމަށެވެ.

ވައްކަމުގެ މައްސަލަތައް

އާދަމް ޝަރީފް ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް 2009/SC-A/18

މިމައްސަލައިގައި ދައުލަތުގެ ފަރާތުން އާދަމް ޝަރީފްގެ މައްޗަށް ދައުވާ ކޮށްފައިވަނީ، މީނާ އިތުރު މީހަކާ އެކު 8 ފެބްރުއަރީ 2006 ދުވަހުގެ ރޭ 2:00 ހާއިރު މިނިސްޓްރީ އޮފް ޓްރާންސްޕޯޓް ގެ [illegible] [illegible] [illegible] ހުޅުވައި [illegible] [illegible] ހުރި [illegible] [illegible] އިލެކްޓްރޯނިކް ސާމާނު ވަގަށް ނަގާފައިވާ ކަމަށް މި މައްސަލައިގެ ތަހުޤީޤުގައި މީނާ އިޢުތިރާފުވެފައި ވާތީވެއެވެ. މި މައްސަލާ [illegible] ޖިނާއީ ކޯޓާއި ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުގައި ހިންގުން ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި އާދަމް ޝަރީފް އިންކާރު ކުރި ނަމަވެސް، މިނިސްޓްރީ އޮފް ޓްރާންސްޕޯޓް [illegible] ވަގަށް ނަގާފައިވާ ތަކެތި އާދަމް ޝަރީފްގެ ބެލުމުގެ ދަށުގައިވާކަމަށް އާދަމް ޝަރީފް ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި އިޢުތިރާފުވެފައިވެއެވެ.

މިމައްސަލައިގައި ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުން ކުރި ހުކުމް ސުޕްރީމް ކޯޓުން ބާޠިލު ކުރުމުން ބުނެފައިވަނީ، މިމައްސަލައިގައި ޖިނާއީ ކޯޓުންނާއި ހައިކޯޓުން އާދަމް ޝަރީފްގެ މައްޗަށް ކުށް ސާބިތުވާކަމަށް ކަނޑައަޅާފައިވަނީ އާދަމް ޝަރީފް ތަހުޤީޤުގައި ފުލުހުންނަށް އިޢުތިރާފުވުމުގެ މައްޗަށް ބަލައިގެން ނޫން ކަމަށާއި، ޖިނާއީ ކޯޓުންނާއި، ހައިކޯޓުން އާދަމް ޝަރީފްގެ މައްޗަށް ކުށް ސާބިތުވާކަމަށް ކަނޑައަޅާފައިވަނީ އާދަމް ޝަރީފް ތަހުޤީޤުގައި ދީފައިވާ ބަޔާނުގައި މި ވައްކަމުގެ އަމަލު ހިންގި ގޮތް ބަޔާންކޮށްދީފައިވާ ގޮތައި، އާދަމް ޝަރީފާއެކު މި ވައްކަމުގައި ބައިވެރިވި ދެވަނަ މީހާ ދައްކާފައިވާ ވާހަކަތަކާއި ހުރި ގުޅުމުގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށް ކަމަށާއި، އަދި އޭގެ އިތުރުން މި ދެ މީހުން ކުއްޔަށް ހިފައިގެން އުޅުނު ގެސްޓް ހައުސްގެ ކޮޓަރި ތެރެއިންނާއި އާދަމް ޝަރީފްގެ ގެއިންނާއި އޭނާގެ ދަބަހުން ފެނިފައިވާ ތަކެތީގެ ތެރެއިން މިނިސްޓްރީ އޮފް ޓްރާންސްޕޯޓްގެ [illegible] ވަގަށް ނަގާފައިވާ ތަކެތި ހޯދުމުން، މިކަންކަމުގެ މައްޗަށް [illegible] ލިބިފައިވާ [illegible] ޤަރީނާތަކާއި ހެކިތަކުގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށް، އެކަށީގެންވާ މިންވަރަށް ޝައްކުއްނެތި ކުށް ސާބިތުވާ ކަމަށް ޝަރީޢަތަށް ބުރަވެވިގެން ކަމަށެވެ.

ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ. ޝަޒީއްލާ އިބްރާހީމް[433]

7 ޑިސެންބަރު 2007 ދުވަހުގެ ހެނދުނު 6 ޖަހާ [illegible] މަރިޔަމް ޝިފާނާ އުޅޭ ކޮޓަރި ތެރޭގައި މަރިޔަމް ޝިފާނާގެ މޮބައިލް ފޯނު ބޭއްވާފައި އޮއްވާ ޝަޒީއްލާ އިބްރާހީމް ވަގަށް ނަގާފައިވާތީވެ، ޤާނޫނު ޢުޤޫބާތުގެ 131 (ހ) އާއި 138 ވަނަ މާއްދާގެ ދަށުން ޝަޒީއްލާ އިބްރާހީމްގެ މައްޗަށް ވައްކަން ކުރުމުގެ ދައުވާ އުފުލުމުން ގއ. ދާންދޫ ކޯޓުން އެ މައްސަލަ ބަލައި ނިންމާފައިވެއެވެ. މިމައްސަލަ ގއ. ދާންދޫ ކޯޓުން ނިންމަމުން މެޖިސްޓްރޭޓް ވިދާޅުވެފައިވަނީ، ތަހުޤީޤު މަރުޙަލާގައި ޝަޒީއްލާ ކުރަން އިޢުތިރާފުވެފައިވި ނަމަވެސް އޭނާ މި ދައުވާގެ އަސްލަށް ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި އިންކާރު ކޮށްފައިވާތީވެ، ވައްކަން ކުރުމުގެ ކުށް އޭނާގެ މައްޗަށް ސާބިތު ނުވާކަމަށެވެ. އިސްތިއުނާފު ކުރުމުން މި ނިންމުމާ

---

[433] 2009/HC-A/274

މެދު ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުގެ ފަނޑިޔާރުން ވިދާޅުވެފައިވަނީ ތުހުމަތު ކުރެވޭމީހާ ބުއްދި ސަލާމަތުން ހުރެ ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައިވާ އިޢުތިރާފު ފިޔަވައި އެހެން އިޢުތިރާފުތަކަކީ ހުއްޖަތެއް ކަމުގައި ނުބެލެވޭނެކަން ބަޔާން ކޯޓްގައި އޮތުމުން ޝަރީޢާ ތަހުޤީޤުގައި ފުލުހުންނަށް ބުނާ އިޢުތިރާފަކީ އަމިއްލަ ސާބިތުކުރުމަށް އޮތް "ފުރިހަމަ ހުއްޖެއް" ކަމުގައި ނުބެލެވޭނެ ކަމަށެވެ. މިގޮތުން ހައިކޯޓުގެ ފަނޑިޔާރުން ވިދާޅުވެފައިވަނީ، ތުހުމަތު ކުރެވޭމީހާ ދީފައިވާ އިޢުތިރާފަކީ "ފުރިހަމަ ހުއްޖެއް" ކަމުގައި ނުބެލެވޭނެކަމަށް، "ތަހުޤީޤު މަރުޙަލާއެއްގައި ދެއްވާފައިވާ ބަޔާނެއް ގޮތުގައި ބެލެވޭ އިޢުތިރާފެއް ކަމުގައި ނުވާނަމަ" އެ އިޢުތިރާފަކީ ތުހުމަތު ސާބިތުކުރުމުގެ ބާރު ހުރި ހުއްޖަތެއް ކަމަށް، ތަހުޤީޤު މަރުޙަލާގައި ކޮށްފައިވާ އިޢުތިރާފު މައްސަލަ ސާބިތުކުރުމަށް ކަމުދާނެ ބާރެއް ހުރި ހުއްޖަތެއްގެ ގޮތުގައި ބަލައިގަނެވިދާނެ ކަމަށެވެ.

ބަނގުރާ ބުއިމުގެ މައްސަލަތައް

ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ. ނަޝްއަތު ނިޒާރު[434] ގަޟިއްޔާގެ ހުކުމުގެ ފާހަގަކުރެވޭ ނުކުތާތަކުގެ 3 ވަނަ ނަންބަރުގެ (ނ) ގައި ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުން ބުނެފައިވަނީ ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުން ބަނގުރާ ބުއިކަން ސާބިތުކުރާ ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި އިޢުތިރާފުވެފައިވާނަމަ، ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުން ބައިވެރިވެފައިވާ ބަނގުރާކަން މި މައްސަލައިގައި ހިފެހެއްޓިފައިވާ ފުޅިތަކު ތަކެތީގެ ތަޙުލީލު ރިޕޯޓުން ކަނޑައެޅިފައިވާ ކަމަށެވެ.

އެހެނިހެން ޖިނާއީ ބޭހީ މައްސަލަތައް

މުޙައްމަދު ހުސައިން ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް[435] ގަޟިއްޔާގައި އިސްތިއުނާފުކުރާ ފަރާތާ އެކު 5 މީހުންގެ (އަޙްމަދު އަކްބަރު، މުޙައްމަދު ޝަފީޤު، މުޙައްމަދު ހުސައިން، ޝަފީއު ޢީސާ އަދި މުޙައްމަދު ޝަމީމު) މައްޗަށް ދަޢުވާކޮށްފައިވަނީ އެއިރުގޭނީ އެއްވެއްޖެއިން ބައިވެރިވެ ލަވުޅާ ހަނިކަސޭރު ކުރިކަމުގެ ދަޢުވާއެވެ. މި ގަޟިއްޔާއިން ބެލުނީ މި 5 މީހުންގެ ތެރެއިން 3 މީހުންގެ މައްޗަށް ކުރެވުނު ދަޢުވާއެވެ. އެ ގަޟިއްޔާގައި ގއ. ވިލިނގިލީ ގެސްޓްހައުސް ކޭބިން ހުކުމްކޮށްފައިވަނީ އެ ގަޟިއްޔާގައި ދަޢުވާކޮށްފައިވާ 3 މީހުން ކަމަށްވާ އަޙްމަދު އަކްބަރު އާއި މުޙައްމަދު ޝަމީމު އާއި އިސްތިއުނާފުކުރާ ފަރާތަށް ކަމަށްވާ މުޙައްމަދު ހުސައިން ދައުލަތުން އިސްތިސްނާކުރަނިވި ކަމަކުން، ޒަހީބާ އަލީގެ ގޭތެރޭގައި، ބޭރުން ފިޔަވައި މަންމަ ޖަވާބުދާރީ ކުރުމަށް ކަމަށް، އާއިލާގެ ފަރާތުން ސަމާލުކަން ދިނުމަށް ކަމަށް ފަހުން ދުވަހެއްގައި ކަމަށް، އަދި އެކަން ހިނގާފައިވާ ވަގުތު ޝަފީޤު ޢީސާއާއި އަޙްމަދު އަކްބަރު، ޒަހީބާ އަލީގެ ގެއިން ނުކުމެފައިވާ ދުވަހަށްފަހު ހުކުމް

ޝަރީފާ އަބްދުﷲ (ޒަހީބާ އަލީގެ މަންމަ) ހުކަމްދުވަސްވާފައިވާ އާއި، ޝަފީޤު ޢީސާއާއި މުޙައްމަދު ޝަމީމުއާއި އަޙްމަދު އަކްބަރުއާއި މުޙައްމަދު ހުސައިންއާއި އެކުގައި ބައިވެރި ޒަހީބާ އަލީގެ ގެއިން ގެ ނުކުތާ ބަލާ މިންވަރުން ޤާނޫނީ ގޮތުގައި މަރުވާ ޔަގީންކަން ދޭ ޝަރީޢަތުގެ ހުކުމުން ފާހަގަ ކޮށްފައިވަނީ ޒަހީބާ އަލީގެ ދަރިފުޅާއި ދެމެދު ހަވާލުކޮށް ސާބިތުވެފައިވާ ޤާނޫނާ ޚިލާފު ކަމަކަށް ހިނގާފައިވާ ގޮތް، ޒަހީބާ އަލީގެ ސިއްރު ހާމަނުކުރުމަށް ހުރި ކަންތައް ވާހަކަތައް ހާމަކުރެވޭތީ، މި މައްސަލައިގެ ހުރިހާ ހިނގާފައިވާ ކަމާއި ހުށަހެޅި ހައިކޯޓުގެ ދިވެހި ޤާނޫނުގެ 6 ވަނަ މާއްދާގެ ދަށުން އަޙްމަދު އަކްބަރުއާއި މުޙައްމަދު ހުސައިންގެ މައްޗަށް ކުރި

---

[434] 2019/HC-S-A/48

[435] 2011/HC-A/161

ސާބިތުވާ ކަމަށާއި، ހެއްކާބެހޭ ޤާނޫނުގެ 6 ވަނަ މާއްދާގެ ދަށުން މުޙައްމަދު ސަޢީދުގެ ވައްކަން ކުރި ސާބިތުވާ ވަރަށް ހެކި ނެތް ކަމަށެވެ.

މި މައްސަލަ އިސްތިއުނާފުކުރުމުން މުޙައްމަދު ހުސައިން ގެ ފަރާތުން ބުނެފައިވަނީ މައްސަލައިގެ އަސްލަން މުޙައްމަދު ހުސައިން އިސްތިއުނާފުކުރައްވައި ވަނިކޮށް އެވަގުތު އައްމުދުއްގައި މުޙައްމަދު ހުސައިން ބައިވެރިވިކަން ޝަހީދު އަލިފާސް ބުނެފައި ނިޔާސް އަދި އުވަދުން އެއްގަމު ހުރި ވީޑިއޯ އަލީގެ މަންޒަރު ފެނޭ އެއްގަމުން ބިމަށް ނިކުމޭ، މުޙައްމަދު ހުސައިންގެ މައްޗަށް ހުކުމްކުރެވޭ ޝަރީޢަތުގައި ވީޑިއޯ ޑިސްކް ނުވަތަ ތަޙްޤީޤު ކަމަށާއި އެ ވީޑިއޯއާ މުޙައްމަދު ބޭނުން ބަލާލުމަށް ޝަރީޢަތް ދެކޮޅު ހަދައިގެން މާނަކުރާ ކަމަށާއި އެހެން ބަޔަކު މައްސަލައިގެ ބިންގާ ބަހައްޓަން ނުކުރެވޭ ވާހަކައެވެ.

މި މައްސަލައިގައި ދިފާޢުއްސެހޭގެ ހައިކޯޓުން އަންނަނިވި ކަންކަން ފާހަގަކޮށްފައިވެއެވެ.

1. މި މައްސަލައާއި ގުޅިގެން ހާދިސާގެ ތަޙްޤީޤު އެންމެ ބޭނުން ދުވަސް ގަވާއިދު އަނިޔާ ލިބުނު ތަޙްޤީޤު އަލިފާނގެ ކަމަށާއި ނަމަވެސް މި މައްސަލައިގައި ތަޙްޤީޤު އެކުލެވޭ ބަޔާން ޝަރީޢަތުން ހާޒިރުކުރި ފުލުހުން ހާޒިރުކުރާ ނުކުރާ ކަމަށާއި، 16 ފެބުރުއަރީ 2009 ގައި ފުލުހުންގެ ތަޙްޤީޤަށް ހާޒިރުވާ ބަޔާނުގައި ހަމަޖެހުން ގެ ތުހުމަތު ވަކި މީހުންގެ ނަން ތަފާތު ބަޔާނުގައި ހާޒިރުކުރެވުނު ގެ ތުހުމަތުގައި މުޙައްމަދު ހުސައިންގެ ނަން ބުނެފައި ނެތް ކަމަށާއި، ތަޙްޤީޤު އަދި ބުނެފައިވާ މުޙައްމަދު ހުސައިން ގޮވި ތުހުމަތު ވަނަ ދަރުބާ ކަޅިހިގައި މަޖިލީހުގެ ހުރި ތަން ދަށް ކަމަށާއި، ތަޙްޤީޤު އަދި މަނާ ޖިނާއީ އަބްދުﷲ ދިން ބަޔާންގައި ބުނެފައިވާ ގޮތަށް ތުހުމަތު ނިކަމެ ގޮތުގެ ތުހުމަތު ފުރިހަމަވާ ޝަހީދު ރިޔާއާއި އަދުލު އަލްބަދު ކަމަށާއި މުޙައްމަދު ހުސައިން ދީގެ ތުހުމަތު ހުރިކަން ބުނެފައި ނެތް ކަމަށެވެ.

2. މި މައްސަލައާ ގުޅިގެން ދަށު ކޯޓުން މުޙައްމަދު ހުސައިންގެ މައްޗަށް ކުރި ސާބިތުވާ ކަމަށް ކަނޑައެޅުމުގައި އެ ހެކިބަހެއްގެ މައްޗަށް ބަރާވާ ނަސްރީނާ އަދި ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުން ދިފާޢުވާ ބަޔާނުން ބަލާއިރު، އެ ބަޔާނުގައި ބުނެފައިވޭ "8 ފެބުރުއަރީ 2010 ދުވަހުގެ 23:00 އާއިރު ޝަރީޢަތު ރިސާ، މުޙައްމަދު ޝަހީދު، އަހުމަދު އަލްބަރު، މުޙައްމަދު ހުސައިން އަދި ނާހިދާ ދިހުނބަސްއެއް އަރުވަނީގެއްގެ ގެއަށް ވަދެ އަރުވަނީގެއަށް އެއްކަލާ ކެއްސާ ތަޙްޤީޤު އަދި ގެއިގައި ބޮޑެއް މާރާމާރި ހިންގައި ތާނގައި ތިރިން ދިރުސޭ ޖެހޭގޮތުވުމެވެ." - މި ގޮތަށް ކަމަށާއި ނަމަވެސް މި ހާދިސާ ހިނގި ވަގުތު ނަސްރީނާ އަދި ހުރި ބަޔާއި އަދި މި ހާދިސާ ނަސްރީނާއަށް ފެނުނު ގޮތެއް މިނާ ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި ބުނެދީފައި ނުވާ ކަމަށާއި، ނަސްރީނާ ބަޔާނުގަ ދިފާޢުވާ ބަޔާނުން ބަލާއިރު، އެ ބަޔާނުގައި ބުނެފައިވޭ "ގެއި ވިލިނގިލި ނޫރާނީ ހިޔާ ފިހާރައަކަށް ދަނޑުވެރިން އެކާ ދިޔައިރަކަށް ނަމަވެސް ފިހާރައަށް ނުވަދު އެނބުރިލާފައި އައިބަނޑުން ގޮތް ކަހިރީގައި ވަރަށް ގިނަ ބައިކު ޖަމާވެފައި ފެނުނު އިތުރު ގޮތެއް ބައިސް ދިޔައިރު އެގޮ ދެކެވެ ބަޔާނަށް 5 މިނެޓް ނިޔަލުގެ ދާރުބަދުން ފެނުނު ކަމަށާއި، ގެއަށް ގޮސް ތަޙްޤީޤު އަދި ކާޑްރައިން ވަނީ އިރު ތަޙްޤީޤު އަދި މާނި މަޖިލީސް ބޮޑި ހިނދުރުސް ދިގުވާހަގައި ހުރި ގޮތް ފެނުނު ކަމަށެވެ. މިވާ ނަސްރީނާ ފުރު ހުންނަން ދިޔައިމާ ބަޔާނަށް ބަލައިރު ނަސްރީނާއަށް މި ހާދިސާ ހިނގިތަން ފެނިފައިވާ ކަމުގައި ބުނެފައި ނުވާ ކަމަށެވެ.

މި މައްސަލައިގައި ދަށު ކޯޓުން ކޯޓުގެވާ ހުކުމް ބާތިލުކުރުމުން އަދި މުޙައްމަދު ހުސައިންގެ މައްޗަށް ކުރި ސާބިތު ނުވާކަމަށް ކަނޑައަޅައިދިން ހައިކޯޓުން ބުނެފައިވޭ،

މުޙައްމަދު ހުސައިން ގޭތެރެއަން ވަމް ކަމަށް ލިބިބު އަލި ބުނުވައި ނުމުވުނުނާއި (ލިބިލު އަލި ހުރި ބާބު ދުރުމަޑިގައި ކަމަށް ލިބިބު ގެ ބާރުނުގައި ބުނުވައިވާ)،

ލިބިބުގެ މަށްމަ ޖުނައިރާގެ ބާރުނުގައިވެސް ލިބިބުއަށް އަނިޔާ ކުރުމުގެ މިއަމަލުގައި ބައިވެރިވުމަށް ލިބިބު އަލިގެ ގެއަށް މުޙައްމަދު ހުސައިން ވަދެވައިވާ ކަމަށް ބުނުވައި ނުމުވުނުނާއި،

ނަސްރީނާ އަލި ކާބަށް ދިޔަ ބާރުނުގައި އާނާއަށް މި ހާދިސާ ފެނުނު ގޮތް ބުނުދިޔައި ނުމުވުން،

ހަމައެކަނި ނަސްރީނާ އަލި ގެ ހެޔޮ ބަނުނާއި ދުވާލް ލިބިކު ބުރަތާގެ މައްޗަށް ބުނުވަތް، މުޙައްމަދު ހުސައިން އަނިޔާގެ ސްރީ އަށްވުމެއްގައި ބައިވެރިވެވާކަން އެކަށީގެންވާ ޝަރުޢީ ހެކި ނުވާތީ ބަލިކަށް ނުވެސް ފެނުމުގެ މިނުވަރަށް ސާބިތު ނުވާކަމަށެވެ.

މި މައްސަލައިގައި ގއ. ވިލިނގިލީ ޕޮލިސް ސްޓޭޝަން ކޮށްގެ ޕޮލިސް ސްޓޭޝަން މި މައްސަލަ ސާބިތުވާ ކަމަށް ހުކުމްކުރެއްވީ މި މައްސަލައިގެ ހެކިން ހިސާބުގައިވާ ގާތިލް ހެލިހާތި ފާތިމާ ޙައްވާ ވަޙީދާ ބެލި، ހެޔޮކަބޭ ހާއްސާގެ 6 ވަނަ ހަފުތާގެ ބަޔާން، ކުރީ ސާބިތުކުރުމުގެ ވަސީލަތެއް ކަމަށްވާ ގަރީނާއިން ޝަރީޢަތުން ސާބިތުވެގެންވާ އަޑީން ވާހަކަތަކުގެ ތަފުސީލް ހަޔާތް ވެރިން، އެގޮ ނުފެނުނުގައިގެ ހުރިހާކަމެއް ނުވާކަމުގެ ނަމުގައި ހަދައެ ކަނޑުގެ ސާބިތުވެއްޖެއްދެ ހަޔާތް ފެނުން ކަން އެނގެއެވެ. އެހާ ޒާތުގެ ހައިކަލްބެން މި މައްސަލަ ސާބިތުވާ ނުވަތަ ތަޢުލީމީ ބާރުތަކުގެ ކުރީ ސާބިތުކުރުމުގެ ވަސީލަތެއް ކަމަށްވާ ހުކުމުގެ ހުރި ބައިނަ ކަން އެނގެއެވެ. ކުރީ ސާބިތުކުރުމުގެ ނުވަތަ ނުވާތީ ބަޔާނުގައި މައްސަލަ ބާރު ފާސްކުރާކަމަށް އެދިއުރެ ވަސީލަތެއް ތާރީޚު ހެކިވެރިންގެ މިސަކުންކަން ލިބިގެންވާއިރު، މި މައްސަލައިގައި ސާބިތުވާ މައްސަލަތާ ގުޅިގެންވެ ހެކިތަކުން ދޫކުރި ދޫކުރުމުން، މައްސަލައިގެ ހެކިން ހިސާބުގައިވާ ގާތިލް ހެލިހާތި ފާތިމާ ޙައްވާ ވަޙީދާ ބެލި ވަޙީދާއަށް ހިސާބުގެ ނުވަތަ ދަނޑުތަކަށް އެކަށީގެންވާ ޝަރުޢީ ނަތީޖާ މިންވަރަކަށް ދުރަކަށް ދިޔަމުން އެނގެއެވެ، މި މައްސަލައިގައި ދަރުވަ ކުޑަގެ ސާބިތުކުރުމަށް މި މައްސަލައިގެ ނިޔާމުގައި ވާސިލްވެވޭނެ ޙަރަކާތެއް ކަމަށް ބެލެވިދާނެއެވެ. މިގޮތުން، ދަރުވާރުގައިވެ ހައިކަލްސަރު އެއްޗެއްގެ މައްކަމަށް ކަމަށްވާތީ، ލިބިބު އަލިގެ ގެއަށް މުޙައްމަދު ހުސައިން ވަދެވައިވާ ނުވާއަޅާ ބާރ ގެދުރުމަޑިގައި ހުރިކަމަށް ލިބިބު އަލިގެ ބާރުނުގައި ބުނުވައިވެއެވެ. ލިބިބު އަލިގެ މަށްމަށް އެއް ރާށް ބާރުކަށް ބުނުދިޔަ ވެދެ ނުވަތަ ގޮތުގެ ބައިވެރިވާ ގެދޮރުގައި ލިބިބު އަލިގެ މަށްމަށް އޮތީ އަލިއަށް ގުޅުމެއް ފާހަގަކުރެވިދާނެ ތަފާތަކުން ބާރުވެގެން ނުވާތީ އިރުވެއްޖެއެވެ. ނަސްރީނާ ބަޔަށް ޓިވީއަށް ބާރުގައި ލިބިބު ބަލާފައި ހުރި ވާހަކަ އަލިއަށް ފާދޭ ހުށަހެޅުމުން ނަސްރީނާގެ ބަޔާނުގައި ސާބިތުވާ ބާރުނުގައި ބުނުވައިވެއެވެ. ގއ. ވިލިނގިލީ ކޯޓުގެ ސާބިތު ހަކަ ރާއްޖެއިން ބަލައިލިއިރު، ކުރީ ސާބިތުކުރުމުގެ ނިސްބަތުން ތަފާތު ކަންތަކެއް އެއިމާޖެސިކަން ލިބިގެން ނުވާ ވާހަކަ ކޯޓުގެ ބާރުވާދާ ބައިގެ ދަށުން ހަކަތަ ޝަރުޢީ 5 މިނަށް ނިޔާވެރިކަން ފެނުމަށް ކަމަށްވާތީ، ބަޔާނު ގޮސް ލިބިބު އަލިގެ ހާޒިރުވާ ވަކި އިދި ލިބިބު އަލިގެ މުސް މައްސަލަ ފެނި މިނުވަސް ދަށުގައި ހުރި ބަލި ފެނުނު ކަމަށެވެ. އަދި ބައިން ނިޔާވެރިކަމާ މިހުރީ ނަންބަރު ނަސްރީނާ ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި ދިޔަ ހުރި ބައިގައި ބުނުވައިވެއެވެ. މި ހުކުމް ކަމުގެ ގުޅޭގޮތުން ލިބިބު އަލިއަށް އަނިޔާކުރަން އެއްވެފައި ތިބި ކޮންބައެއްކަން އެނގެއެވެ. އަދި އެކަމާބެހޭ އިބައަށް އެގޮތަށް ބަރަކާ ވަކިވެ ނަގައެވެ. އެމީހުން ހަމަ އެބައިން ނިޔާމުތަކުން ނަސްރީނާ އަހާއި ޖުނައިރާއަށް ލިބިބު އަލިއަށް އަނިޔާކުރުމުގައިވާ ތަން

ފެންނެވެ. މި ދަލީލުންގެ ހެކިބަހަށް ވަޒަން އަޅާނީ ދޭގޮތް ޤަބޫލް ބިނާކޮށް ބަލައިގެންނެވެ. އެހެން ކަމުން ވަޒަން އަޅާނީ ޤާޟީއާ ބަރަށް ބާކީ މިންވަރު ބޭ ކޮންބަޔަކުން ހުށަހަޅާނީ ކަމަށް ޢަމަލުކުރުމުން އެކަން ވަޒަން އަޅާނީ ޤާޟީއެވެ.

އާމިނަތު ސަޢުދާ ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް[436]

މި ގަޟިއްޔާއަކީ ސުޕްރީމް ކޯޓުން ބަޔާންކުރައްވާ މައްސަލައަކަށެވެ. މި މައްސަލައިގައި ކްރިމިނަލް ކޯޓުންނާއި ހައިކޯޓުން ކުރި ހުކުމުގައި އާމިނަތު ސަޢުދާގެ މައްޗަށް ކުށް ސާބިތުވާކަމަށް ހުކުމްކޮށްފައިވަނީ، ސްޓޭޓް ޓްރޭޑިންގ އޯގަނައިޒޭޝަން (އެސްޓީއޯ) ގެ ކޭޝިއަރެއްގެ ވަޒީފާގައި ހުރެ 29 މޭ 2008 ދުވަހު ހެނދުނުގެ ގަޑިއިން ފެށިގެން 31 މޭ 2008 ދުވަހުގެ ނިޔަލަށް ސްޓޯރސްގެ ތިޖޫރީގައި ބަހައްޓާފައިހުރި 335،472.50 ރުފިޔާ ކަނޑާ އަތުލާ ނަގައި ހިންގުމުގައި ހުންނަ އެސްޓީއޯގެ ޕްރޮޕަޓީ ޝީޓްގެ ރިކޯޑުގައި ބަޔާންކޮށް 1 ޖޫން 2008 ގައި މިފައިސާ ގެއްލިފައިވާކަން މިކަމާ ސަރުކާރު އިބްތިދާއީ ގެ އިޤްރާރުން ވެރިޔާ ކަމުގައިވާ ސާބިތުވާނެ، އާމިނަތު ސަޢުދާ ކުށްވެރިވާކަމަށެވެ. މި ދަލީލާ ސާބިތުވާކަން ދަށު ކޯޓުންނާއި ހައިކޯޓުން ބަރަވެރިވެ ވާގޮތުގެ ސާބިތުވުމަށް ވާނީއެވެ. އެއީ: (1) ގެއްލިފައިވާ ފައިސާ ގެއްލިފައިވާ މުއްދަތުގައި، ސޭފުގެ އެއްގޮތް ގެއްލިފައި ނިޔަބަހަމަށް ވުން (2) މި ފައިސާ ނެގިފައިވާ މުއްދަތުގެ މުޢާމަލާތް ބާނަންކުރެވުން ހަމަ ބަޔަކަށް ބަރާބަރުކުރެވޭނީ ކަމަށް ބޭނުންކުރާ ފައިސާ (3) މިފައިސާ ގެއްލުނުއިރު އަ ސޭފުގެ މުއްދަތުގެ ބަލާދާދީގެ ތަޅު އާމިނަތު ސަޢުދާގެ އަތުގައި ކަމަށްވުން (4) މި ފައިސާ ހުރި މުއްދަތުގައި އާމިނަތު ސަޢުދާ އަތުގައި އޮތް ބަލާދާދީގެ ފުއްތައި އިތުރު ބަލާދާދީއެއް އޮންނަކަން އެނގޭން ނެތުން، މިއެވެ.

މި ގަޟިއްޔާގެ ހުކުމުގައި ސުޕްރީމް ކޯޓުން ބުނެފައިވާ ވާހަކަ ގަރީނާ[437] އަކީ މައްސަލައެއްގައި ހިނގާ ވާހަކަތަކުގެ ތެރެއިން ދިމާވެދާނެ ވާހަކަތަކެއް ދެކިގެން ހުކުމްކުރާ ސާބިތުވާ ސާބިތުކުރާނެ ކަމަކަށް ބަލައި، މި ގޮތުން ސާބިތުވާ ވާހަކަ ބަލަން އެހެން ވާހަކަތަކުން ސާބިތުވާކަން މަސްއަލަ ބަޔާންވާ ފަރާތެއް ވާހަކަތަކެއް އިސްތިޤާމަތު ސާބިތުކުރުމުގެ ހަމަ ޤާނޫނީ އަސާސެއް ގަރީނާ ވާހަކަތަކުން ސާބިތުވެ ގަރީނާ އަސްލެއް ކަމަށް ނަގައިފިނަމަ، މި މައްސަލައިގައި ބާރަކާއިއްޔާ މުއްދަތުގައި ވާހަކަ ގެއްލިފައިވާ އާމިނަތު ސަޢުދާގެ އިޤްރާރުން ކަމަށް ބަލާދާދީ އެއްބައިވާ ގޮތަކީ ހަމަ ގަރީނާ ބަރަބަރުކަން ކުރަން ކޯޓުން ހައިކޯޓުން ވާހަކަ ބަލާބޭގެ ކޯޓުގައިވާ މައްސަލައިގައި ކަން ނިކަން ކަމަށެވެ. ސުޕްރީމް ކޯޓުން ބަލާފައިވާ އާމިނަތު ސަޢުދާގެ އިޤްރާރުން ގެއްލިފައިވާ ކަމަށް މުއްދަތުގެ ފައިސާ ގެއްލިފައިވާ ސޭފްތައް އުޅޭ ގެއްލުމުގެ ނިޔަބަ ކަމުގައި ވެފައި ނެތަވަ މި ފައިސާ ގެއްލުނުއިރު އަ ސޭފުގެ ބަލާދާދީގެ ތަޅު އާމިނަތު ސަޢުދާގެ އަތުގައި ކަމަށް ވެފައި އެގެ ޖަވާބުގައި އެއީން އެކަށީ އިޤްރާރުގެ ދަރުވާ ސާބިތުވާގޮތުން ގަރީނާއެއް ނިންމަވަފައި، އެންމެ ޖަވާބެއްގައި ސޭފް ވެސް ބަލައިއަޅާ އެސްބާބުން ގަރީނާއެއް އެހެން ބަލާދާދީއެއް ހުރިކަމެއް ނުވާ ބަލާދާދީ ހުރި ހުރިކަމުގެ ފާހަގަ އެގެއްގެ އެކަށީން އެއްވެސް ކަމެއް ނެތުމާއި، އެސްޓީއޯގެ ގަރާރުން ބަލާފައިވާ ސޭފުގެ ބަލާދާދީއާ ބަލާދާދީއަކަށް ބާރުވާ ބަލާދާދީ ބެއްލެވުމަށް އަ ބަލާދާދީ ބަލާފައި ކަނޑައެޅުނު ބަލާފައި ބަލާފައިވާ، ސާބިތުވާ ފަރާތުގެ ހުށަހެޅުން ސާބިތުވާ ކަމަށް މި ދަލީލުތަކުން ސާބިތުވާ ކަމަށް ބެލުނީ އިސްނަގައިގެން ގަރީނާއަށް ގަރީނާގެ ހައިސިއްޔަތުން ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ ގަރީނާ ކަމަށެވެ.

---

[436] 2011/SC-A/34

[437] Presumption of fact.

ތަހުގީގުގައި މުއްތަހަމު ދީފައިވާ އިއުތިރާފު ގަރީނާއެއްގެ ގޮތުގައި ބޭނުންކުރުން

ހައިކޯޓުގެ ތިރީގައިމިވާ ހުކުމުން އެނގެނީ ތުހުމަތު ރައްދުވާ މީހާ ބެއްދި ސަލާމަތުން ހުރި ޝަރީޢަތުގެ މަރުޙަލާގައިވާ އިއުތިރާފު ފިޔަވައި އެހެން އިއުތިރާފުތަކަކީ އެމައްސަލަ ސާބިތުކުރުމަށް އޮތް "ފުރިހަމަ ހެއްކެއް" ކަމުގައި ނުބެލެވޭނެ މުއްތަހަމު ތަހުގީގު މަރުޙަލާގައި ދީފައިވާ އިއުތިރާފު މަޖުބޫރުކުރެވިގެން ނުވަތަ ބާރުން ކަމުގައި ވާނަމަ އެފަދަ އިއުތިރާފުތަކަކީ ގަރީނާ އެއްގެ ގޮތުގައި ބޭނުންކުރެވިދާނޭ އެއްޗެއް ނޫނެވެ. އަދި އެފަދަ ގަރީނާއެއްގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށް ކުށް ސާބިތުކުރުމަކީ އެ އިއުތިރާފުން ބޭރު ހެކިތަކާއި އެހެނިހެން ހެކިތަކާއި ގަރީނާ ތަފާތު ހެކިތަކުން ސާބިތުކުރުމަށެވެ. މި ހުކުމުގައިވާ ގޮތުން ތަހުގީގު މަރުޙަލާގައި މަޖުބޫރުކުރެވިގެން ދީފައިވާ އިއުތިރާފު ބާރުދިނީ އިއުތިރާފު ހުށަހަޅާ ގަރީނާ ނެތިނަމަ، އެ ގަރީނާއަކީ ކުށް ސާބިތުކުރުމަށް ފުދޭނެ އެއްޗެއް ނޫނެވެ.

ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ. ޝަފީޢާ އިބްރާހީމް[438]

7 ޑިސެންބަރު 2007 ދުވަހުގެ ހަވީރު 6 ޖަހާ އިރުކަށްވަރުގައި މަރިއަމް ޝިފާނާ އުޓާ ކޮޓަރި ތޮށީގައި މަރިއަމް ޝިފާނާގެ މޯބައިލް ފޯން ބާއްވާފައި އޮތުން ޝަފީޢާ އިބްރާހީމް ވަގަށް ނަގާފައިވާތީވެ، ގާނޫނު އުގޫބާތުގެ 131 (ހ) އާއި 138 ވަނަ މާއްދާގެ ދަށުން ޝަފީޢާ އިބްރާހީމްގެ މައްޗަށް ވައްކަން ކުރުމުގެ ދަޢުވާ އުފުލުމުން ގއ. ޖުވެނައިލް ކޯޓުން އެ މައްސަލަ ބަލައި ނިންމާފައިވެއެވެ. މި މައްސަލަ ގއ. ޖުވެނައިލް ކޯޓުން ނިންމަމުން ދެބަސްވުމެއް ފާހަގަކޮށްފައިވަނީ، ތަހުގީގު މަރުޙަލާގައި ޝަފީޢާ ކުރަން އިއުތިރާފު ދީފައިވި ނަމަވެސް އެކަން މި ދަޢުވާ ގެ އަސްލަށް ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލިސްގައި އިންކާރު ކޮށްފައިވާތީވެ، ވައްކަން ކުރުމުގެ ކުށް ސާބިތު ނުވާކަމަށް ފެނިގެންނެވެ. މިމައްސަލައަށް ދިފާޢުގެ ހައިކޯޓުގައި އިސްތިއުނާފު ކުރުމަށް ހުށަހަޅުމުން ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ އޮފީހުން ހުށަހަޅާ ދަޢުވާގައި ނިސްބަތްވާ ހުކުމް ބާތިލްކުރުމަށް، މި މައްސަލައިގެ ތަހުގީގު މަރުޙަލާގައި ވައްކަންކުރި ކަމަށް ޝަފީޢާ އިބްރާހީމް ދީފައިވާ އިއުތިރާފު ނަމަވެސް، މައްސަލަ ނިންމުމުގައި ދަރުނީގެ އެއްވެސް މިންވަރަކަށް ރިޢާޔަތް ކުރައްވާފައި ނުވާކަމަށެވެ. އަދި ތަހުގީގު މަރުޙަލާގައި ޝަފީޢާ އިބްރާހީމް ދީފައިވާ އިއުތިރާފުން އެކަށީގެންވާ ސާބިތުކުރުމަށް ކުރިއަރާ ހުށަހަޅާފައިވާ ހުކުމް ދިފާޢުގެ ބަޔާނާ ދެމެދު ހައިކޯޓުން ނިންމެވީ ބަޔާނުގައި ދިފާޢުގެ ހައިކޯޓުގެ ފަނޑިޔާރުން އިއްތިފާގުން 7 އޭޕްރީލް 2008 ން ފެށިގެން އަމަލު ކުރަންފެށި ގާނޫނު އަސާސީގެ 52 ވަނަ މާއްދާގައި، ތުހުމަތު ކުރެވޭމީހާ ބެއްލި ސަލާމަތުން ހުރި ޝަރީޢަތުގެ މަރުޙަލާގައިވާ އިއުތިރާފު ފިޔަވައި އެހެން އިއުތިރާފުތަކަކީ ހެކިބަސް ކަމުގައި ނުބެލެވޭނެ ކަމަށް ބަޔާންވެފައިވާތީ، ޝަފީޢާ ތަހުގީގުގައި ދީފައިވާ ކަމަށް ބުނާ އިއުތިރާފަކީ އެމައްސަލަ ސާބިތުކުރުމަށް އޮތް "ފުރިހަމަ ހެއްކެއް" ކަމުގައި ނުބެލެވޭނެ ކަމަށެވެ. މިގޮތުން ހައިކޯޓުގެ ފަނޑިޔާރުން ބަޔާންކޮށްފައިވަނީ، ތަހުގީގުގައިވާ އިއުތިރާފު "ފުރިހަމަ ހެއްކެއް" ކަމުގައި ނުބެލެވޭނެ، "ތަހުގީގު މަރުޙަލާއިގައި މުއްތަހަމު ދިނި މަޖުބޫރުކުރެވިއްޖެނަމަ ނުވަތަ ބާރުން އެއްގޮތަކަށް، ކުރަނިވި ވާ އިއުތިރާފަކީ ބާރު ދިނީ ގަރީނާއެއް ކަމުގައި އެކަށީގެންވާ ގަރީނާ ނެތިނަމަ، ތަހުގީގު މަރުޙަލާގައި ކުރިކަމަށްވާ މައްސަލަ ވަކި އިއުތިރާފަކީ މައްސަލަ

---

[438] 2009/HC-A/274

ސާބިތު ކުރުމަށްފަހު ހަރުދަނާ ގަރީނާއެއްގެ ގޮތުގައި ބަލައިގަނެވިދާނެ ކަމަށް ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ 2009/SC-A/18 ޤަޟިއްޔާއިން ނިންމަވާފައިވާ ނިންމެވުމަށް ބެލުމުން އެނގޭ ކަމަކީ ތަޙުޤީޤު މަރުހަލާގައި ކުރަން އިއްތިހާމު ފުލުހުން ޝަރީޢަތުގައި އެކުރުގެ އަމަލަން އިންކާރު ކުރާ ހާލަތްތަކުގައި، އެމީހެއްގެ މައްޗަށް ހުށަހެޅިފައިވާ އެހެނިހެން ހެކިތަކާއި ގަރީނާތަކުގެ މައްޗަށް ބަލައި، އެމީހެއްގެ މައްޗަށް ތުހުމަތު ކުރެވިފައިވާ ކުށް، ގާނޫނު އަސާސީގެ 51 ވަނަ މާއްދާގެ (ހ) ގައިވާ މިންގަނޑުތަކުން، އެމީހެއްގެ މައްޗަށް ސާބިތުވާފަދަ އަދި އެމީހާ ތުހުމަތުކުރެވޭ ކުށާ ބާރުގަދަ ހަރުދަނާ ހެކި އަދި ގަރީނާ ލިބިފައިވާ ނަމަ، އެ ހެކިތަކާއި ގަރީނާތަކުގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށް، އެމީހެއްގެ މައްޗަށް ކުށްސާބިތު ކުރެވިދާނެ" ކަމަށެވެ. މި ޤަޟިއްޔާގައި އިތުރަށް ފަނޑިޔާރުން ވިދާޅުވެފައިވަނީ، "ޝަރީޢަތުގެ މަޤާޞިދުން ބޭރުގައި ދުއްމަތު މީހާ، ކުރިން އިތުރުކުރުމަށް ފަދަ ޝަރީޢަތުގެ މަޤާޞިދުގައި އެ އިތުރުކުރުން ބޮޑުވެ ވެއްޖެނަމަ، އިތުރުކުރުން ބޮޑުއަވަސްކަމާއި އެ ބޮޑުއަވަސް ބިނާކުރި ސަލާމަތް ވަޒަންކުރެވޭ ތަރުތީބު ކުރުމުގެ ބާރު މަދުކަމާއި ބައި ފަނޑިޔާރުން ލިބިގެންވާ ކަމަކަށް، މިއުސޫލުތަކާ ދިމާކުރެވޭ ހައިކޯޓުގެ ނަންބަރު 2011/HC-A/94 އަދި 2012/HC-A/14 ޤަޟިއްޔާގައި ހިމެނޭ މައްސަލަތައް ނިންމެވުމުގައިވެސް ތަތުބީޤު ކުރެވިފައިވާ އުސޫލުތަކެއް" ކަމަށްވީމަ، އިތުރުކުރުމުގެ ގެ މަޖިލީހުގެ ބޭނުމަކީ ތަފާތު ކޯޓުތަކުގެ ހުކުމްތަކުން ހުރިހާ ޖިނާއީ މައްސަލަތަކުގައި، ތަރުތީބުކުރާ އިތުރުކުރުން ޝަރީޢަތުގައި ބޮޑުއަވަސް ކަމަކާ ބެހޭގޮތުން، އެމީހާ ތަރުތީބުކުރުމުގައި ފެއްޓުމާ އިތުރުކުރުމުގެ އިތުރުން އެ މީހާ އިޢުތިރާފުވެފައިނުވާ ހާލަތްތަކުގައި ގަރީނާތަކާއި ކޯޓުން ބޭއްވުމުގެ އެކަންކަމުގެ މަޢުލޫމާތު ޝަރީޢަތުން ދިރާސާ ކުރަންޖެހޭނެ ކަމަށެވެ.

ހަމަ އެގޮތުން، ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ. ޝަރަފުއްދީން ބަރާ[439] ޤަޟިއްޔާގައި ދިވެހިރާއްޖޭގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުން ބުނެފައިވަނީ، ޝަރީޢަތުގެ މަޤާޞިދުން ބޭރުގައި ދުއްމަތު ފަދައިން އިތުރުކުރާ ސަބަބަކާ އިތުރުކުރާ ބޭނުމެއް ނެތި ޝަރީޢަތުގެ މަޤާޞިދުގައި އެކަން ސަރުކާރުން އިތުރުކުރާ ދަޢުވާގައި ހިނގައިދިޔަ، އެގޮތަށް އިތުރުކުރާ ކަމާ ބެހޭ ދަޢުވާގައި ބޮޑުކަމުގެ ބާރުގޮތަށް ބަލާކަމާއި ސަބަބު ބޮޑުއަވަސް ބިނާކުރި ސަލާމަތް ތަރުތީބުކުރުމުގެ ބާރު މަދުކަމާއި ބައި ފަނޑިޔާރުން ލިބިގެންވާ ކަމާ، އިތުރުކުރުން ޝަރީޢަތުގައި ދިރާސާކުރުމުގެ ބާރު ކޯޓަށް ލިބިގެންވާ ކަމަށް ސާބިތުވުމުގައި އިތުރު ބޮޑުވަރުން ދިރާސާ ކުރެވިދާނެ ކަމަށެވެ.

ތަރުތީބުގައި ބޭނުން ދިން އެއްވެސް މަޤާޞިދު ކަމެއްނުވި އަމިއްލަ އިތުރުކުރުމެއް ގަބޫލުކުރެވޭ ޝަރީޢަތުގެ ސާބިތުވުމުގައި، އެބާރާން ބޮޑު އެހެން ހާލަތްތަކާ ދިމާވާ ގޮތަކަށް ދިވެހިރާއްޖޭގެ ބާރުގަދަ ތަރުތީބު ކޯޓުގެ ބަލައި ގާނޫނު އަސާސީގެ 52 ވަނަ މާއްދާއިން ހުއްދަ ނުކުރާ ބާރުގަދަ މަގުން ލިބިފައިވާ ހެކިތަކާއި މި ޢިލްމީ ތަހުޤީޤުތަކުގެ ދިވެހިރާއްޖޭގެ ކޯޓުތަކުގައިވެސް ކަމަށެވެ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ. މުހައްމަދު ނަޞީރު[440] ޤަޟިއްޔާގައި ދިރާސާކުރެވުނު މީހާގެ ހުކުމް ކޯޓުން ތަރުތީބު އިސްތިޢުމާލުކުރެވޭ. އަދި މިހާރުވެސް ތަރުތީބުތައް ސުޕްރީމް ކޯޓުން ގާއިމުކޮށްފައިވެއެވެ.

---

[439] ޤަޟިއްޔާ 2011/SC-A/23 ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ނަންބަރު

[440] (2447/JC/2009) 585/Cr-C/2010

ތަޙުޤީޤުގައި ހެކިވެރިޔަކު ދީފައިވާ ހެކިބަސް ގަރީނާއެއްގެ ގޮތުގައި ބޭނުންކުރުން

ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ. މުހަންމަދު ނަބީލު[441]

މި ގަޟިއްޔާގެ ހުކުމުގައި ގާޒީ އަލީ ރަޝީދު ވިދާޅުވެފައިވަނީ، "ގަސްތުގައި މީހަކު މެރުމުގެ ދަޢުވާއާ ގުޅިގެން، ދަޢުވާގައި ބަޔާން ކޮށްފައިވާ މާރާމާރީގެ ބައެއް ކަންކަމަށް އިޢުތިރާފުވާ ކަމަށް ދަޢުވާއަށް ޖަވާބު ދެމުން ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި ދިފާޢީ ވަކީލު ބުނެފައި، ފަހުން މުޅި ދައުވާއަށް މުހައްމަދު ނަބީލު އިންކާރު ކުރާކަމަށް ދިފާޢީ ވަކީލު ބުނި ކަމުގައި ވިޔަސް، މި މައްސަލަގައި ތުހުމަތު ކުރެވޭ މީހާ ހަމައެކަނި ގައިގައި ތަޅާފައިވާ ކަމަށް ވާއިރު، މިފަދަ މައްސަލަތަކުގައި ޝަރީޢަތުގައި އިޢުތިރާފު ކުރަމުން، އެ އިޢުތިރާފަކީ ޝަރުޢީ ހަމަތަކުން ބަލާއިރު ގަބޫލުކުރެވޭ އިޢުތިރާފަކަށް ނުވާތީ، މުހައްމަދު ނަބީލާއި އެކުގައި ދިޔަ މީހުން ފުލުހުންގެ ގައިގައި ތަޅައި އަނިޔާކުރުން ފެށުމުން އެމީހުންގެ ހިތައިން ސަލާމަތްވުން ވެގެން ފުލުހުން ދެކޮޅުހަދައިގެން މުހައްމަދު ނަބީލާއި އެކު ދިޔަ މީހުންގެ ތެރެއިން އެކަކު ހަތިޔާރަކުން ފުލުހުންގެ ބަޔާނުގައި ހުށަހަޅާފައިވާ ގޮތުން ހިނގާފައިވާ ކަމަށް ސާބިތުވާތީ، މުހައްމަދު ނަބީލު ފަޅުރަށުގައި ހުރި ވަގުތު ބަޔާން ދިނުމުން ހިނގައިދިޔަ ގޮތް ބަޔާންކޮށްފައިވާ ކަމަށާއި، ނަބީލުގެ ބަޔާނުން ދޭހަވާ ގޮތުން، ހަމައެކަނި ބަޔާނަށް ބަލާފައި ވެސް ފާހަގަކުރެވޭ ބައެއް ކަންކަން ހުރުމާއި، މުހައްމަދު ނަބީލު ދިން ބަޔާން ކަމަށް ބުނާ ބަޔާނާއި، ބަޔާން ދިން ތާރީޚާއި، ބަޔާނުގައި ސޮއިކޮށްފައިވާ ގޮތް ކަނޑައެޅޭ ވަރަށް ހުރުމުން، މުހައްމަދު ނަބީލު ދިން ބަޔާން، ހުށަހެޅުނު ބަޔާނަކީ ފުލުހުންގެ ތަޙުޤީޤުގައި ބޭނުންކުރެވޭ ބަޔާނެއް ކަމުގައި، ސާބިތުކުރުމަށް މުހައްމަދު ނަބީލު ދިން ބަޔާނާ ގުޅޭ ހެކިތަކެއް ޝަރީޢަތަށް ހުށަހެޅިފައިވާތީ، ނަބީލު ތަޙުޤީޤުގައި ދިން ބަޔާނަކީ އޭނާގެ އަމިއްލަ އިޚްތިޔާރުގައި ދިން ބަޔާނެއް ކަމުގައި ވާތީ، އެ ބަޔާން ބަލައިގަނެވޭނީ ފުލުހުން ތަޙުޤީޤުކުރި އޮފިސަރުން ހެކިބަހުން ހަމައެކަނި ބަޔާން ދިން ކަމަށް ނުވާތީ، އެމީހުންގެ ހެކިބަސް، ފިޔަވަޅުއެޅުމަށް ބޭނުންކުރެވޭ ގަރީނާއެއް ކަމުގައި ވާތީ، ނަބީލު ބަޔާން ދިނުމުގައި ފުލުހުން ވަނީ ބަޔާން ދިނުމަށް މަޖުބޫރުކޮށްފައި ކަމުގެ ސާބިތުވާ ހެކިތަކެއް ނެތުމާއި، އަދި ނަބީލު ދިން ބަޔާނަކީ، ފުލުހުންގެ ތަޙުޤީޤުގައި ބޭނުންކުރެވޭނެ ބަޔާނެއް ކަމުގައި ވާތީ، "ފުލުހުންގެ ތަޙުޤީޤުގައި ނަބީލުގެ ބަޔާން ބޭނުންކުރުމަށް އެއްވެސް ހުރަހެއް ނެތްކަމަށް، ނަބީލު ދިން ބަޔާނަކީ ހަމަ ބަޔާން ކަމަށް ބަލައި ފުލުހުން ވަނީ ސާބިތުކޮށްފައި، އެ ބަޔާނަކީ ޝަރީޢަތުގައި ބޭނުންކުރެވޭ ބަޔާނެއް ކަމަށް" ނަބީލު އަދި އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުން ކަނޑައަޅާފައިވާ ގަރީނާއެއް ކަމުގައި ވާތީ، އެ ޤަރީނާ ބަލައިގަނެ މުހައްމަދު ނަބީލު ކުށުގެ ޒިންމާ އުފުލަން ޖެހޭ ކަމަށާއި، ފުލުހުންގެ ތަޙުޤީޤުގައި ހުށަހެޅި ބަޔާންތައް ސާބިތު ކުރުމަށް ޤާނޫނީ އަސާސެއް ހުރުމާއި، ތަޙުޤީޤުގައި ފުލުހުންނަށް ދިން ބަޔާން ނަބީލު ބަލައިގަތުމަށް ކޯޓަށް ހުށަހެޅުނު، ޤާނޫނީ ގޮތުން ޝަރީޢަތުގައި ބޭނުންކުރެވޭ ބަޔާނެއް ކަމަށް ސާބިތުވާތީ، ފުލުހުންގެ ބަޔާން ކިޔާދީފައިވާ ގޮތަށް ނަބީލު ދިން ބަޔާނުގައި ސޮއިކޮށްފައިވާ ކަމަށް ތަޙުޤީޤު ކުރި އޮފިސަރުން ބުނާތީ، ނަބީލު ދިން ބަޔާނަކީ އޭނާގެ އަމިއްލަ އިޚްތިޔާރުގައި ދިން ބަޔާނެއް ކަމަށް ބެލެވޭތީ، ނަބީލު ދިފާޢުގައި ކަމަށް ބުނާ ހުރިހާ ކަމެއް އިންކާރު

---

[441] 585/Cr-C/2010 (2447/JC/2009)

ބަޔާން ރަނގަޅަން ކިޔައި، ބަޔާނުގައި ސޮއިކުރިއިރު، ބަޔާންގައި އޭނާގެ އުފަން ދަރިފުޅު މުޙައްމަދު ނަޝީދު، ޖުމްހޫރިއްޔާގެ ގައުން ކަބަރު ހުރިކަމަށް ނިޔުމާ ނުބުނަނީސް، އުވާރަކަ ޖިނާއީ އޮމޯ ބަޔާންގައި އަށް ސިޔާސީ ނިޒާމުގެ ބާރުތައް މަސައްކަތް ކަމަކަށް ނުވުމާއި، އާދިނަމަދު ނިޒާމާ ވަކިވެގެންވާ ބަޔާންގައި ފަށް ތިމް ދުވަސްކޮޅެއް ކަމަށް ޝަރީޢަތުގައި ނިޒާމާ ބަޔާންގައިވާ ހިނދު، އެރަށު ދުވަސްވަރުގައި ހާލަތު އެއްބަސްވުމާ ބަޔާނާ ބަޔާންކުރުމަށް ދިވެހިރާއްޖޭގައި، ހާލަތު ބާރުގެ ކަނޑައެޅުމާއި ބަޔާނުގައި ރަސްމީކުރުމުގެ ގާނޫނު، ޖަވާބުދާރީ ކަނޑައަޅައިދިނުމަށް ކަރުދާސް ނިމުމާ ބަޔާނުގައި ޝަރީޢަތުގައި ބައްޕަ، އެ ކަނޑައަޅައިގަތް އިޖުތިމާޢީ ބަޔާނުގައި، އާދިނަމަ ނިޒާމާ މަސައްކަތްތަކުގައި ސްޓޭޓަސް އިންސާފުގެ ނިމުމަށް ޖަމާޢަތުގެ ބަޔާނަށް، އާދިނަމަ ނިޒާމާ މަސައްކަތް ބަޔާން ދުނިޔެ ނަޒަރުގައި ފެނިގެން ޙުކޫމަތުން އެއްބަޔަކު މަސައްކަތުގައި ބަޔާން ކުރެއްވި އެއްބަސްވުން ނިމުމުގެ ދުވަސް، އަދިވެސް އިންސާނުގެ ހައްޤުތައް ކަމަށްވާ ބަޔާން، ދިރާސާ ޝަރީޢަތުން ގޮވާލައި ނިޒާމާ ޖެހުނު ކުރިމަތިން ގާނޫނު ޤާނޫނު ހިނގުން، އާދިނަމަ ނިޒާމާ މަސައްކަތްތަކުގައި ސްޓޭޓަސް އިންސާފުގެ ނިމުމަށް ޖަމާޢަތުގެ ބަޔާނަށް، އާދިނަމަ މަސައްކަތް ބަޔާންތަކުގެ އިރު ނަމަ ގަޔާން ޙުކޫމަތުން ވަކިވެގެން މި ވަރުސްކުރުމުގައި ހުށަހެޅުން ފާން ހުށަހެޅުމުގެ ހުށަހަޅައި ގުޅުއްވާ، އެ ހުށަހެޅުމުގެ ހުށަހަޅަން ބާރުނު ގުޅިގެން ކަމަށް ކަނޑައަޅާ" ކަމަށްވެ.

ފަޞްލު 10

ޤަރީނާގެ ދައުރު

އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި ހަޤީޤަތެއް ސާބިތުކުރުމަށް ނުވަތަ ކުށެއް ސާބިތުކުރުމަށް ބޭނުންކުރެވޭ އެއް ވަސީލަތަކީ ޤަރީނާގެ ބައެވެ. އެއީ ސަރކަމްސްޓެންޝަލް، ޕްރިޒަމްޕްޓިވް އަދި އިންފަރެންޝަލް ކަމަށާ ބެހޭ ދަލީލުތަކެވެ. އެއީ އެމީހުންނަށް ލިބިހުރި އިތުރާ، ހުނަރާއި، ތަޖްރިބާއި އަދި ސިކުނޑީގެ އަހުލުވެރިކަމުން ލިބޭ ވިސްނުމާއި އެއްގޮތަށް ކަމެއް ސާބިތުކުރާ ދަލީލެކެވެ. ޤަރީނާގެ ދަލީލަކީ ސިކުނޑިއަށް ހުރި ވިސްނުމާއި އަމިއްލަ ތަޖުރިބާއިން ސާބިތުކޮށްދޭ ކަމެކެވެ. ޤަރީނާގެ ދަލީލަކީ ސިކުނޑީގެ ހުރި ވިސްނުމުގެ މަގުން ބަލައި އެއްގޮތަށް ހުކުމްކުރެވޭ އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ ދަލީލެކެވެ.

ފުރުޤާނުން ވިސްނުމާ ގުޅޭގޮތަށް ހެއްކެއް ސާބިތުކުރުމަށް ނުވަތަ ކުށެއް ސާބިތުކުރުމަށް ޤަރީނާގެ ދައުރު ޤުރުއާނުގައި އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި ހުށަހަޅާފައިވާ ކަމުގެ ހެކިތަކެއް ތިރީގައި މިވާ އާޔަތުގައިވެއެވެ.[442]

وَمَا أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ إِلاَّ رِجَالاً نُّوحِي إِلَيْهِمْ فَاسْأَلُواْ أَهْلَ الذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لاَ تَعْلَمُونَ

> މާނަ: އަދި ކަލޭގެފާނުގެ ކުރިންވެސް އަޅުގަނޑުމެން ވަޙީ އިއްވަވައި، ރަސޫލު ކަމާއިގެން ފޮނުއްވީ ފިރިހެނުން މެނުވީ، ނުފޮނުއްވަމެވެ. ފަހެ، ތިޔަބައިމީހުން ނުދަންނަ ކަމުގައި ވާނަމަ، ތިޔަބައިމީހުން ޢިލްމުގެ އަހުލުވެރިންނާ ސުވާލު ކުރާށެވެ! (އައްނަޙްލު ސޫރަތުގެ 43 ވަނަ އާޔަތް ، 16:43)

ޤަރީނާގެ ދައުރު ބޭނުންކުރެވިދާނެ ހާލަތްތައް އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި ބަޔާންކޮށްދެއްވާފައިވެއެވެ. އޭގެ ތެރޭގައި ޖަރީމާތަކުގެ ބާވަތްތަކާއި އެކުވެރިން ފިލުވުމަށް ޖިނާއީ ދައުވާތަކާއި ޤަރީނާ ހެދުމާއި، ޖިނާއީ މައްސަލަތަކާއި ބޭނުން ދަށުގައިވާ ބާވަތްތަކާއި ހަޤީޤަތުގެ ޤަރީނާ ހިމެނެއެވެ.[443]

ބައެއް އިލްމުވެރިންގެ ނަޒަރުގައި ޤަރީނާގެ ދައުރަށް މަޤާމެއް ނުދެވޭނެ ކަމުގައި ބުނެއެވެ. ހަނބަލީ މަޛްހަބުގެ އިލްމުވެރިންގެ ދައުރާއި އަންހެނަކު ޒިނޭކުރިކަން 4 މީހުން ހެކިވެގެން ނުވަތަ ނަމަވެސް، އިއުތިރާފު ހުރި އަންހެނުންގެ ނުވަތަ އެ އަންހެނާގެ ބަނޑުބޮޑުވުމަކީ އެ ޤަރީނާއެއް ކަމަށް ބަލައިގަނެވޭނެ ކަމަށް އެ

---

[442] Mahmud Saedon A. Othman, *An Introduction to Islamic Law of Evidence*, The Open Press (M) Sdn Bhd (2003, Kuala Lumpur), 132.

[443] Ibn Qayyim, *Al-Turuq Al-Hukumiyyah*, Matba'ah Al-Madani, Egypt, 1977, p. 188.

އަންހެން މީހާ ބަރީއަވާކަމަށް ހުކުމްކުރަން ޖެހޭނެއެވެ. މިއީ އަލް-ޝާފިޢީ، އަލް ޙަންބަލީ އަދި އަބޫ ޘޫރު އާއި އެހެނިހެން ޢިލްމުވެރިންގެ ރައުޔެވެ.[444] ސަބަބަކީ 4 ހެކިން ހެކިބަސް ދީފައިވީ ނަމަވެސް، ހެކިންގެ ތަޢާރުޟުގެ ސަބަބުން ޝައްކެއް އުފެދިފައިވާތީއެވެ.

އާދަމް ހަލީމް ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ އޮފީސް[445] މި ޤަޟިއްޔާގެ ހުކުމުގައި ސުޕްރީމް ކޯޓުން ބުނެފައިވަނީ ޝަރީޢަތް ހުށަހެޅޭ ހެކިންނާއި ހެކިބަހުގެ މައްޗަށް ޝަރީޢަތުން ބަރޯސާވުމުގެ ކުރިން ފުރިހަމަކުރަންޖެހޭ އުސޫލު ކަންތައްތަކަށް ހުންނަ ކަމަށާއި، އޭގެ ތެރޭގައި އެ ހެކިތަކު [illegible] [illegible] މަޤްޞަދަކީ [illegible] [illegible] ހައްދު ހަމަކުރުމާއި، ޤާނޫނީ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ދެއްކުމުގެ [illegible] ޝަރުޢީ [illegible] މަތިން ކުރަންޖެހޭ [illegible] ކުރުމާއި، އެ ހެކިތަކު [illegible] ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ހުކުމުގައި [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ނުހުންނަކަމަށެވެ.

ޖިނާއީ އިޖުރާއާތުގެ ޤާނޫނުގެ[446] 146 ވަނަ މާއްދާ ގައި ބުނެފައިވަނީ މައްސަލައިގައި ހިމެނޭ ޚަސްމުން ޝަރީޢަތަށް ހުށަހަޅާ ހެކި ފިޔަވައި އެހެން އެއްވެސް ހެކެއް ފަނޑިޔާރުން ޤަބޫލުކުރެވޭނެ ނުވާނެ ކަމަށެވެ. އެހެންނަމަވެސް، މައްސަލައިގައި ހިމެނޭ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]، އެކަމުގައި އިތުރު [illegible] [illegible] މުހިންމު ކަމަށް ފަނޑިޔާރަކަށް ފެނިއްޖެނަމަ، ފަނޑިޔާރުގެ އަމިއްލަ އިސްނެގުމަކުން ހެކިން ހާޒިރުކޮށް، އެ މީހުންގެ ހެކިބަސް ނެގިދާނެއެވެ. ކޯޓުގެ އަމިއްލަ އިސްނެގުމުގައި ހާޒިރުކުރާ ހެކިންނާ ސުވާލުކުރުމުގެ ހައްގު، ދައުލަތާއި ދިފާޢު ފަރާތަށް [illegible]

---

[444] Mahmud Saedon A. Othman, *An Introduction to Islamic Law of Evidence*, The Open Press (M) Sdn Bhd (2003, Kuala Lumpur), 133.

[445] 2011/SC-A/31

[446] ޤާނޫނު ނަންބަރު 12/2016.

ފަޞްލު 11

ހުވާ

ތެދުބުނުމަށް ﷲ ގަންދީ ހުވާ ކުރުމަކީ އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި ކަމެއް ސާބިތުކުރުމުގެ ވަސީލަތެކެވެ. ހުވާކުރުވޭނީ ހަމައެކަނި އެހެން ހެއްކެއް ނެތް ހާލަތްތަކުގައެވެ. މީހަކު އެއްޗަކަށް ދައުވާކުރާ ހިނދު ދައުވާލިބޭ ފަރާތުން ދައުވާއަށް އިންކާރުކޮށްފި ނަމަ، ދައުވާ ސާބިތުކުރުމަށް ހެކި ހުށަހަޅަންޖެހޭނީ ދައުވާކުރާ ފަރާތުންނެވެ. ނަމަވެސް ހެކި ނެތް ހާލަތެއްގައި ނަމަ، ދައުވާލިބޭ ފަރާތަށް ހުވާކުރުވާނީ ދައުވާކުރާ ފަރާތުގެ އެދުމުގެމަތިންނެވެ. ހަމައެކަނި ހުވާއިން ސާބިތުކުރެވޭނީ ތަޢުޒީރުގެ ކުށްތަކާއި މަދަނީ މައްސަލަ ތަކެވެ. ހުވާގެ ޒަރީޢާއިން ޙައްދުގެ މައްސަލަތައް ސާބިތެއް ނުކުރެވޭނެއެވެ.

ހުވާކުރުމަކީ އެކަށީގެންވާ ކަމެއް ސާބިތުވުން ނުވަތަ ނުވުމުގައި، ﷲ ގެ ނަންގަތުން ކަމެއް ބަޔާންކުރުމެވެ. އެއީ މާޒީގެ ކަމެއް ކަމަކަށް ވިއަސް ނުވަތަ މުސްތަޤްބަލުގެ ކަމެއް ކަމަށް ވިޔަސް ބުނުމެވެ.[447] މިއީ ﷲ ސުބްޙާނަހޫ ވަތަޢާލާ ގެ ނަންގަތުން ހުވާކުރުމުގެ ބާރުގަދަކަމާއި އާ ބާރަކަށް ވާތީ ދަނެގެންވާކަމެވެ.

ހުވާ އިން ހައްގުތައް ސާބިތުކުރެވޭކަން ކީރިތި ޤުރުއާނާއި ސުންނަތުން އެނގެއެވެ.

އަލް މާއިދާ: 89

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَٰكِن يُؤَاخِذُكُم بِمَا عَقَّدتُّمُ الْأَيْمَانَ ۖ فَكَفَّارَتُهُ
إِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ
رَقَبَةٍ ۖ فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ۚ ذَٰلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ ۚ
وَاحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ ۚ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

މާނަ: قصد ނުކޮށްގައި، ބުނާ ބަސްތަކުން، ﷲ، ތިޔަބައިމީހުންނަށް عقوبات އެއް ނުދެއްވާނެއެވެ. (އިބާރާ: މާދަކުރި ވަރަކަށްދީ ހުވާކުރުމުގެ، އެހާއިރު، قصد އެއްނުކޮށް، ހުވާގެ ބަހުގައި ބޭއް ބޭނުންކޮށްގެން ކިޔާ ބަސް.) އެހެންކަމުން، قصد ކޮށްގެން ކުރާ ހުވާތަކުގެ، އެހާލަތުގައި ތިޔަބައިމީހުންނަށް ޢާޤިބަތު ދެއްވާނެއެވެ. ފަހެ، ހުވާގެ كفّارة އަކީ، ތިޔަބައިމީހުންގެ އަހުލުވެރިންނަށް ކާންދޭ ދަރަޖައިގެ ކާނާ مسكين ދިހަ މީހުންނަށް ކާންދިނުމެވެ. ނުވަތަ އެއުރެންނަށް އަންނަން

---

[447] Muhammad Al-Sharbini Al-Khatib, *Al-Iqna'*, Dar Al-Ihya Al Kutb Al-Arabiyyah, Egupt undated, Vol. 2, p 287 Saedon A. Othman, *Introduction to Islamic Law of Evidence*, The Open Press (M) Sdn Bhd (2003, cited in Mahmud Kuala Lumpur), 86.

ދިނުމެވެ. ނުވަތަ އަޅަކު މިނިވަންކުރުމެވެ. ފަހެ، (އެއިންކަމެއް ކުރެވެން) ނުކުޅެދުނީމާ، ތިންދުވަހު ރޯދަހިފުން ހުށުމެވެ. އެއީ ތިޔަބައިމީހުން ހުވާކޮށްފި ހިނދެއްގައި (އެބަހީ: ހުވާކޮށް، އެ ހުވާއާ خلاف ވެއްޖެ ހިނދެއްގައި) ތިޔަބައިމީހުންގެ ހުވާގެ كفّارة އެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުންގެ ހުވާތަކަށް ރައްކާތެރިވާށެވެ! ތިޔަބައިމީހުން شكر ކުރުމަށްޓަކައި، الله، އެކަލާނގެ آية ތައް ތިޔަބައިމީހުންނަށް އެފަދައިން بيان ކުރައްވައެވެ.

އައްނަޙްލު: 91

وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ إِذَا عَاهَدتُّمْ وَلَا تَنقُضُوا الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا ۚ إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ

މާނަ: ތިޔަބައިމީހުން الله އާއި عهد ކޮށްފިނަމަ، އެ عهد ތިޔަބައިމީހުން ފުއްދާށެވެ! އަދި ހުވާތައް ގަދަކޮށް، ކަށަވަރުކުރުމަށްފަހު، ތިޔަބައިމީހުން އެ ހުވާތައް އުވައިނުލާށެވެ! އެހެނީ، ހަމަކަށަވަރުން، الله އީ، ތިޔަބައިމީހުންގެ މައްޗަށް، ހެކިވެ ބެލެހެއްޓެވުމަށް ފަރާތެއް ކަމުގައި، ތިޔަބައިމީހުން ލާފައިވެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ތިޔަބައިމީހުން ކުރާ ކަންތައް، الله ދެނެވޮޑިގެންވެއެވެ.

ޔޫނުސް: 53

وَيَسْتَنبِئُونَكَ أَحَقٌّ هُوَ ۖ قُلْ إِي وَرَبِّي إِنَّهُ لَحَقٌّ ۖ وَمَا أَنتُم بِمُعْجِزِينَ

މާނަ: އެއީ، ހަމަ حق ތެދުތޯ خبر ދެއްވުމަށް، ކަލޭގެފާނުގެ ކިބައިން އެއުރެން އަހާނެއެވެ. ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވާށެވެ! އާނއެކެވެ! ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ގަންދެއްވައި ވިދާޅުވާށެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އެއީ، ހަމަ حق ތެދެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުންނަކީ، އެކަލާނގެ ނުކުޅެދުއްވައި ދުވެގެންދާނޭ ބަޔަކު ކަމުގައި ނުވެއެވެ.

ސަބާ:3

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَأْتِينَا السَّاعَةُ ۖ قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي لَتَأْتِيَنَّكُمْ عَالِمِ الْغَيْبِ ۖ لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ وَلَا أَصْغَرُ مِن ذَٰلِكَ وَلَا أَكْبَرُ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ

މާނަ: كافر ވި މީހުން ބުނީއެވެ. قيامة ދުވަސް ވަގުތު ތިމަންމެންނަށް ހަމައަކަށް ނާންނާނެއެވެ. ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވާށެވެ! އަދި ކިއްޔަތަ! އެހެންނަކުންނޫނެވެ. ތިމަންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ގަންދެއްވައިވާށެވެ. އެވަގުތު (އެބަހީ: قيامة ދުވަސް ވަގުތު) ތިޔަބައިމީހުންނާ ހަމައަށް އަންނާނެކަން ކަށަވަރެވެ. އެކަލާނގެއީ، غيب ދެނެވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެއެވެ. އުޑުތަކާއި، ބިމުގައިވާ

ذرّ އެއްގެ މިންވަރުވެސް، އަދި އެއަށްވުރެ ކުޑައަށް އަދި އެއަށްވުރެ ބޮޑަށް، އެކަލާނގެއަށް ވަންހަނާވެގެންނުވެއެވެ. بيان ވެގެންވާ ފޮތެއްގައި އެތަކެތި ލިޔުއްވާފައިވާ ކަމުގައި މެނުވީ ނުވެއެވެ.

އައްތަޣާބުން: 7

زَعَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَن لَّن يُبْعَثُوا ۚ قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي لَتُبْعَثُنَّ ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ بِمَا عَمِلْتُمْ ۚ وَذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ

މާނަ: كافر ވީމީހުން، އެމީހުން އަލުން ދިރުއްވައި ނުފޮނުއްވާނޭކަމަށް ހީކުރިއެވެ. ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވާށެވެ! އެހެންނަމަކުން ނޫނެވެ. ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ގަސްދެއްވައި ވިދާޅުވާށެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ތިޔަބައިމީހުން އަލުން ދިރުއްވައި ފޮނުއްވާނުމެވެ. ދެން ހަމަކަށަވަރުން، ތިޔަބައިމީހުންކުރި عمل ތަކުގެ خبر، ތިޔަބައިމީހުންނަށް އަންގަވާނުމެވެ. އަދި އެކަންތަކަކީ، الله އަށް ފަސޭހަ ކަމެކެވެ.

ހަދީސް

(1) ހެކި ދެއްކުން ވަނީ ދައުވާކުރާ ފަރާތަށެވެ. ހުވާ އޮތީ ދައުވާ ޖެހޭ ފަރާތަށެވެ.[448]

(2) އަބޫހުރައިރާ ރިވާކުރެއްވިއެވެ. الله ގަސްދީ ނޫން ގޮތަކަށް ހުވާ ނުކުރާށި ކަމެވެ.[449]

(3) އިބްނު އައްބާސް ރިވާކުރެއްވިއެވެ. މީހަކު ކުރާ ކޮންމެ ދައުވާއެއް ނުވަތަ ތުހުމަތެއް ފުއްދައިދޭން ވެއްޖެނަމަ، މުދަލާއި ލޭގެ ބަދަލު ހޯދުމަށް އަންނާނެ ވަރަށް ގިނަ ބަޔަކު ތިބޭނެއެވެ. އެހެންނަމަވެސް، ހެކި ދެއްކުން އޮތީ ދައުވާކުރާ ފަރާތަށެވެ. ހުވާ އޮތީ އިންކާރުކުރާ ފަރާތަށެވެ.[450]

ފިޤުހުވެރިން އިއްތިފާޤުވާ ގޮތުގައި ހަތަރު ފިރިހެން ހެކިންގެ ހެކިން ޒިނާ ސާބިތުވެ، ގަޒުފުގެ ހައްދުން ބަރީއަވާނެއެވެ. އަދި ޤިޞާޞްގެ މައްސަލަތަކާއި ކާވެނީގެ މައްސަލަތައް ދެ ފިރިހެނުންގެ ހެކިން ސާބިތުވާނެއެވެ. އަދި ފިޤުހުވެރިން ވިދާޅުވާ ގޮތުން ދެ ފިރިހެނުން ނުވަތަ ފިރިހެނަކާއި އެކު ދެ އަންހެނުންގެ ހެކިން މުދަލާގުޅޭ މައްސަލަތައް ސާބިތުވާނެއެވެ. އަބޫބަކުރު، އުމަރު، އަލީ، ޢަބްދުالله ބިން އުމަރު، އިބްނު އައްބާސް، އަނަސް ބިން މާލިކް، އިމާމް ޝާފިޢީ، އިމާމް މާލިކް، އިމާމް އަޙްމަދު، އަދި އިބްނު ހަޒަމް ގެ ރައުޔަކީ ފިރިހެން ހެކިއަކާއި ދައުވާކުރާ ފަރާތުގެ ހުވާއިން ދައުވާ ސާބިތުކުރެވޭނެ ކަމަށެވެ. މި އިޚްތިލާފުގެ ސަބަބަކީ ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ ތިރީގައިމިވާ ހަދީސްއެވެ.[451]

---

[448] Mahmud Saedon A. Othman, *Introduction to Islamic Law of Evidence*, The Open Press (M) Sdn Bhd (2003, Kuala Lumpur), 88.

[449] Ibid

[450] Ibid

[451] Ibid, 89.

އިބްނު އައްބާސް ރިވާކުރައްވާފައިވާ ގޮތުގައި ކީރިތި ރަސޫލާ އެއް ފަހަރަކު ފިރިހެން ހެއްކެއްގެ ހުވާއާއި ދައުވާކުރާ ފަރާތުގެ ހުވާގެ މައްޗަށް ހުކުމް ކުރެއްވިއެވެ.[452]

މީގެ އިތުރުން، އަބީ ޒިނާދުގެ އަރިހުން އިމާމް މާލިކް ރިވާކުރައްވާފައިވާ ގޮތުގައި، އެއް ފިރިހެނެއްގެ ހުވާގެ މައްޗަށް ހުކުމް ކުރެއްވުމަށް، އުމަރު ބިން އަބްދުލްޢަޒީޒް، ކޫފާގެ ހުންނަވާ ގަވަރުނަރު އަބްދުއްރަޙްމާން ބިން ޒައިދު ބިން އަލްޚައްޠާބު އަށް ލިޔުއްވިއެވެ.[453] އަދި ފިރިހެން ހެއްކެއްގެ ހުވާއާއި ދައުވާކުރާ ފަރާތުގެ ހުވާއިން ދައުވާ ސާބިތުކުރެވޭނެ ކަމަށް ވިދާޅުވާ އިލްމުވެރިންގެ ތެރޭގައި އަސްޙާބު ބޭކަލުންގެ ތެރެއިން ގިނަ އަދަދެއްގެ ބޭކަލުން [illegible] ހުވާއާއި ދައުވާކުރާ ފަރާތުގެ ހުވާއިން ދައުވާ ސާބިތުކުރެވޭނެ ކަމަށް ހުކުމްކުރައްވާފައިވާ އާއި އެކަމަށް އެއްވެސް ބޭކަލަކު އިޚްތިލާފު ކުރައްވާފައި ނުވާތީ މި ގޮތަށް ހުކުމްކުރުމަކީ އިޖުމާޢު ލިބިގެންވާ ގޮތެއް ކަމަށެވެ.[454]

ނަމަވެސް ފިރިހެން ހެއްކެއްގެ ހުވާ އާއި ދައުވާކުރާ ފަރާތުގެ ހުވާއިން ދައުވާ ސާބިތުކުރެވޭނެ ކަމަށް ހަނަފީ އިލްމުވެރިން ގަބޫލެއް ނުކުރައްވައެވެ.[455] މި ބޭފުޅުންގެ ދަލީލަކީ ކީރިތި ޤުރުއާނުގެ ބަގަރާ ސޫރަތުގެ 282 ވަނަ އާޔަތުގައި ދެ ފިރިހެނުން ނުވަތަ ފިރިހެނަކާއި ދެ އަންހެނުންގެ ހެކިބަހުގެ ވާހަކަ ކީރިތި ޤުރުއާނުގައި ސާފުކޮށް ބަޔާންކުރައްވާފައި އޮތުމުން، ފިރިހެން ހެއްކެއްގެ ހުވާއާއި ދައުވާކުރާ ފަރާތުގެ ހުވާއިން ދައުވާ ސާބިތުނުކުރެވޭނެ ކަމަށެވެ.

ސާބިތުކުރުމަށް ބޭނުންކުރެވޭ ހުވާގެ ވައްތަރުތައް

1- ދައުވާކުރާ ފަރާތުގެ ހުވާ

ހެކި ދައްކުން އޮންނަނީ ދައުވާކުރާ ފަރާތުންކަމާއި ހުވާ އަޅަނީ އިންކާރުކުރާ ފަރާތުންކަމުގައި އޮންނަ އަމުރަކީ ހުވާގެ އާންމު ގަވާއިދެވެ. އެހެންނަމަވެސް ބައެއް ކަހަލަ މުޢާމަލާތްތަކުގައި ހެކި ސާބިތުކުރުމަށް އޮންނަ ނިސާބު ހަމަވާފަދަން ހެކިން ލިބިފައި ނެތްނަމަ، ލިބިފައިވާ އެއްހެކިބަހާއި އެކު، (އައްޝާހިދު ވަލްޔަމީން) ނުވަތަ އެކަނިވެސް ލިބިފައިވާ ދަލީލާއި އެކު ދައުވާކުރާ ފަރާތުން ހުވާދިނުން (އައްޝާހިދު ވަލްމަރްއަތާނި) އާއި އެކު މައްސަލަ ނިންމިދާނެއެވެ. ހެކިންގެ އަދަދު ސަބަބަކާއި ފައިގެން ހަމަނުވާ ހާލަތެއްގައި އެއްހެއްކާއެކު ފުރިހަމަ ކުރުމަށް ދައުވާކުރާފަރާތުން ހުވާ ދިނުމަކީ ޖާއިޒު ކަމަށް އިލްމުވެރިން އެއްބަސްވެފައިވާ ގޮތެކެވެ. އަދި މިއީ އަބޫދާވޫދުގެ ސުނަން، އަލްބައިހަޤީ، އިމާމް މާލިކް އަދި ޝާފިޢީގެ ރައުޔުވެސް މެއެވެ. މި ރައުޔަށް އެބޭފުޅުންގެ ދަލީލަކީ ކީރިތި ރަސޫލާ މިގޮތުން އަމަލު ކުރެއްވިކަމުން އޮތް ހަދީސްތަކެވެ. އެހެންނަމަވެސް ގިނަ އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވަނީ މިއީ މުދަލުގެ މައްސަލަތަކުގައި ކަނޑައެޅިދާނެ ގޮތެއްކަމުގައެވެ.

2- ދައުވާލިބޭ ފަރާތަށް ހުވާ ދިނުމުން ހުވާކުރުމަށް އިންކާރުކުރާ ހިނދު، ދައުވާކުރާ ފަރާތަށް ދޭ ހުވާ

---

[452] Ibid, 88-89

[453] Ibid, 89.

[454] Ibid, 89.

[455] Ibid, 89-90.

މިއީ ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުގެ އަތުގައި އޭނާގެ ދަޢުވާ ސާބިތުކުރުމަށް ހުށަހަޅާނެ ކާފީ ހެކި ނެތުމުގެ ސަބަބުން ދަޢުވާލިބޭ ފަރާތަށް އިންކާރުގެ ހުވާ ދެވޭ ހިނދު، ދަޢުވާލިބޭ ފަރާތުން އިންކާރުގެ ހުވާ ކުރަން ބޭނުން ނޫންކަމަށް ބުނުމުން އަނބުރާ ހުވާ ދަޢުވާކުރާ ފަރާތަށް ދެވޭ ހާލަތެވެ. މިފަދަ ގޮތެއް ދިމާވުމުން ދަޢުވާކުރާ ފަރާތަށް ހުވާ ދެވިދާނެކަމަށާއި އަދި އެފަދައިން ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުން ހުވާކޮށްފިނަމަ އެގޮތަށް މައްސަލަ ނިންމިދާނެކަމަށް ޢިލްމުވެރިން ބުނެއެވެ. އެހެންނަމަވެސް މައްސަލައިގައި ކަން ހިނގާފައިވާ ގޮތަށް ބަލައި ދަޢުވާކުރާ ފަރާތަށް ހުވާ ދިނުމާއި ނުދިނުން ދޫކޮށްލެވިފައިވަނީ ޤާޟީގެ އިޖުތިހާދަށެވެ. މިއީ ޢުމަރު، އަލީ، މިޤްދާދު ބިން އަސްވަދު، އަލްޝަޢުބީ، އިބްނު ސިއްރީން، ޝުރައިޙް، މާލިކީން އަދި އެއް ރިވާޔަތެއްގައި ބުނާގޮތުން އިމާމް އަޙްމަދުގެ ވެސް ރައުޔުއެވެ.[456] މި ބޭފުޅުންގެ ރައުޔު ބިނާކުރައްވާފައިވަނީ އަލްމާއިދާ ސޫރަތުގެ 107 ވަނަ އާޔަތާއި 108 ވަނަ އާޔަތުގައެވެ.

فَإِنْ عُثِرَ عَلَىٰ أَنَّهُمَا اسْتَحَقَّا إِثْمًا فَآخَرَانِ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا مِنَ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْأَوْلَيَانِ فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ لَشَهَادَتُنَا أَحَقُّ مِن شَهَادَتِهِمَا وَمَا اعْتَدَيْنَا إِنَّا إِذًا لَّمِنَ الظَّالِمِينَ

ذَٰلِكَ أَدْنَىٰ أَن يَأْتُوا بِالشَّهَادَةِ عَلَىٰ وَجْهِهَا أَوْ يَخَافُوا أَن تُرَدَّ أَيْمَانٌ بَعْدَ أَيْمَانِهِمْ ۗ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاسْمَعُوا ۗ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ

މާނަ: ދެން އެ ދެމީހުން ފާފަވެރި ވެއްޖެކަމަށް ފެނިއްޖެނަމަ، އެދެމީހުންގެ مقام ގައި، އެހެން ދެމީހުން قائم ވާނީއެވެ. (އެއީ) އެބަޔަކަށް وصية حق ވެގެންވީ މީހުންގެ ތެރެއިން، މަރުވި މީހާ އެންމެގާތް ދެމީހުންނެވެ. ދެން އެ ދެމީހުން، الله ގަންދީ ހުވާކުރާނީއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، މިމަންޖެހުންގެ ހެކިބަސް އެދެމީހުންގެ ހެކިބަހަށްވުރެ ތެދުކަން ބޮޑުކަމަށާއި، މިމަންޖެހުން ހައްދުފަހަނަޅައި ނުދާކަމަށެވެ. އެހެން އެކަންކޮށްފިނަމަ، ހަމަކަށަވަރުން، މިމަންޖެހުން ވާހުށީ އަނިޔާވެރިންގެ ތެރެއިންނެވެ.

މާނަ: އެއުރެން ހެކިބަސް އަދާކުރުން އޮތްގޮތުގައި، އަދާކުރުމަށް ގާތްކަން ބޮޑީ އެގޮތެވެ. ނުވަތަ އެއުރެންގެ ހުވައިންފަހު، ހުވާ ރައްދުކުރެވިގެން [illegible] އެއުރެން ބިރުވެތިވާން ގާތްކަން ބޮޑުވެސް އެގޮތެވެ. ފަހެ، ތިޔަބައިމީހުން الله އަށް تقوى ވެރިވޭ، އަޑުއަހާށެވެ! فاسق ވީ މީހުންނަށް، الله ތެދުމަގުގައި ނުދައްކަވާނެއެވެ.

[illegible] ދަޢުވާ ލިބޭ ފަރާތަށް ހުވާ ރައްދުކުރުއްވި ކަމަށް ރިވާ ވެގެންވެއެވެ. އަނެއްބައި ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވަނީ [illegible] ފަރާތުން އިންކާރުގެ ހުވާ [illegible] ކަމަށެވެ. [illegible] ވިދާޅުވެފައިވާ [illegible].[457] މި ބޭފުޅުންގެ ރައުޔު ބިނާކުރައްވާފައިވަނީ މި ދެ ހަދީސް އެވެ.

(1) ހެކި ދެއްކުން ވަނީ ދަޢުވާކުރާ ފަރާތަށެވެ. ހުވާ ހުރީ ދަޢުވާ ލިބޭ ފަރާތަށެވެ.[458]

---

[456] Mahmud Saedon A. Othman, *Introduction to Islamic Law of Evidence*, The Open Press (M) Sdn Bhd (2003, Kuala Lumpur), 111 – 112.

[457] Mahmud Saedon A. Othman, *Introduction to Islamic Law of Evidence*, The Open Press (M) Sdn Bhd (2003, Kuala Lumpur), 113.

[458] Ibid, 8.

(2) އިބްނު އައްބާސް ރިވާކުރެއްވިއެވެ. މީހަކު ކުރާ ކޮންމެ ދައުވާއެއް ނުވަތަ ތުހުމަތެއް ފުއްދައިދޭން ވެއްޖެނަމަ، މުދަލާއި ލޭގެ ބަދަލު ހޯދުމަށް އަންނާނެ ވަރަށް ގިނަ ބަޔަކު ތިބޭނެއެވެ. އެހެންކަމުން، ހެކި ދެއްކުން އޮތީ ދައުވާކުރާ ފަރާތަށެވެ. ހުވާ އޮންނާނީ އިންކާރުކުރާ ފަރާތަށެވެ.[459]

ދިވެހިރާއްޖޭގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ އަޙްމަދު ނާޝިދު ވ. މުޙައްމަދު މުސްތަފާ[460] ޤަޟިއްޔާގައި ބުނެފައިވަނީ އިސްލާމީ ފިޤުހުގައި އަދި ބައެއް ކޮމަން ލޯ ގައުމުތަކުގައި ހުވާއަކީ އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުން ގަބޫލުކުރާ ހެކީގެ ވަސީލަތެއް ކަމުގައި، މިގޮތުން ރިޔާސީ ދަޢުވާތަކުގައި، ހުރިހާ ހާލަތެއްގައި، ޖިނާއީ ދަޢުވާތަކުގައި އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި ހުއްދަ، ސާބިތުކުރުމުގެ އެންމެހައި ވަސީލަތްތަކާ އެކު ބައްޔިނާ ގެ މަފްހޫމުގައި ހިމެނޭ ދަލީލުތަކެއް ކަމަށްވާއިރު، ހުވާގެ ހެއްކަކުން ސާބިތުކުރަން ބޭނުންވާ ހައްޤުގެ ބާވަތަށް ބަލައި ހެކީގެ ނިޞާބު އިސްލާމީ ފިޤުހުގައި ތަފާތު ކަމަށާއި، އަފްރާދުންގެ މުދަލުގައި ހިނގާ މާލީ މުޢާމަލާތްތަކުގައި ހިއްސާކުރާ ސާބިތުކުރުމުގެ ނިޞާބަކީ ދެ ފިރިހެނުންގެ ނުވަތަ ފިރިހެނަކާއި ދެ އަންހެނުންގެ ހެކިބަސް ކަމަށާއި، އެފަދަ މުޢާމަލާތްތަކުގައި އެއް ފިރިހެނެއްގެ ހެކިބަސް ނޫން އެހެން ދަލީލެއް ހުށަހަޅައިދިނުމަށް ދަޢުވާކުރާ ފަރާތަށް ނުކުޅެދިފައިވާ ނަމަ، އަދި ހަމަ ހެކިވެރިއަކު ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުން އިޘްބާތު ނުވާނަމަ، އިސްލާމީ ފިޤުހުގެ ޖުމްހޫރުންގެ ގޮތުގައި ބޮޑުބައި ފުޤަހާއުންގެ ރައުޔަކީ "އަލްޔަމީން މަޢަ ޝާހިދު ވާހިދު" ގެ އަސާސްގެ ދަށުން ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުގެ ހުވާގެ ހޯދިގެން ކުރިއަށްދާ ހެކިވެރިޔަކު ދިނުމަށް ދަޢުވާކުރާ ފަރާތުގެ ހުވާގެ ސަބަބުން ދަޢުވާ ސާބިތުކުރެވޭނެ ކަމުގައި، މި އަސާސްގެ މަޢުނާ ޝަރީޢަތުގެ ބަލައިގަތުމުން ހުވާ ނުވަތަ އަނެއް ހުވާ (supplementary oath) އަދި ބައެއް ޙާލަތްތަކުގައި ޤަރީނާގެ ޝަރުޢީ ނިޒާމުތަކުގައި ފުރިހަމަކޮށްދޭ ސާބިތުކުރުމުގެ ވަސީލަތެއް ކަމުގައި ބަލާކަމަށާއި، މިގޮތުން ދަޢުވާއެއްގައި ހުކުމްކުރާ ފަރާތަށް ދަޢުވާ ސާބިތުކުރުމަށް ކާފީ ދަލީލެއް ނެތްނަމަވެސް ޤާޟީން ފުރިހަމަ ނުވާ ހެކި ފުރިހަމަކުރުމަށް ހުވާގެ ސަބަބުން ހުކުމުގެ އަސާސް އެއް ދަލީލު ފުރިހަމަކުރާ ކަމުގެ އިތުރުން، އެ ޤާޟީން ވިޔަސްނަމަވެސް ޤަބޫލުކުރާ އިޤްރާރު އަދި ގަވާއިދުން (decisive oath) އަކީ ހުވާގެ އެއްގަޑިއެއް ދާނުވަތަ ނިޔަލަށް ސާބިތުކުރުމަށް ބޭނުންކުރާ ހުވާ ދަޢުވާއާ ގުޅޭ ދަލީލުތަކުގެ ބަދަލުގައި ކޮށްފައިވާ ކަމުގެ އަސާސް ދަޢުވާގެ އިންކާރުކުރާ ފަރާތުން ހުވާ ކުރުމަށް ފަރާތެއް ނުވަތަ ހެކިވެރިއަކު ނެތުމުން ހުވާގެ ހުކުމް ކަނޑައަޅާ ކަމަށާއި، މި މަޤާމު އަދި އިސްލާމީ ފިޤުހުގައި އިސްތިޤްރާރުވެފައިވާ މަޤާމެއް ކަމަށާއި، އެއީ އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ "އަލްބައްޔިނަތު ޢަލާ މަން އިއްދަޢާ ވަލް ޔަމީނު ޢަލާ މަން އަންކަރަ" ކަމަށެވެ.

ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ހުކުމުގައި ބޭނުންކުރައްވާފައި އިސްވެ ދިޔަ އަލްޔަމީނުލް މުތައްމިމާ އާއި އަލްޔަމީނުލް ހާސިމާ ގެ މަފްހޫމަށް ބަލާއިރު އެ ދެ ހުވާގެ އެއްޗެހި ބޭނުންކުރެވޭ ޚާއްޞަ ކަންކަމެއް ނުވާ ހާލަތްތަކުގައި ޤާނޫނީ ނިޒާމުތަކުގައި އެކި މައްސަލަތަކުގައި ތަޠްބީޤުވާ ގޮތް ތަފާތުކަމަށް ބުނެވިދާނެއެވެ. ޔަމީނުލް މުތައްމިމާ އަކީ ދަޢުވާގެ އެއްބައި ސާބިތުވި ނަމަވެސް އަނެއް ބައި ސާބިތު ނުވާ ހާލަތެއްގައި ބޭނުންކުރެވޭ ހުވާއެކެވެ. އަދި ޔަމީނުލް ހާސިމާ އަކީ ދަޢުވާގެ ހުރިހާ ކަމެއް ސާބިތު ނުވާ ހާލަތެއްގައި، ޤާޟީ ދަޢުވާ ސާބިތުކުރުމަށް ތަކުރާރު ހުވާ ދަށަށް ބޭނުންކުރެވޭ ހުވާއެކެވެ. އަދި އެއް ޔަމީނުލް މުތައްމިމާ އަދި ދަޢުވާ ސާބިތުކުރުމަށް ކަނޑައެޅޭ ހުވާ ބޭނުންކުރާ އެއް ފަރާތަށް ހުވާ ނުކުރަނީ، އަލްޔަމީނުލް ހާސިމާ އަދި ދަޢުވާ ސާބިތުކުރާ ނިޔަލަށް ހުވާ ދިނުމަށް ފަރާތެއް ނިސްބަތްވާ ކަމަށް ބުނެވިދާނެއެވެ. އެހެންކަމުން މަދަނީ ކޯޓުގެ 160/MC/2008 ގަޟިއްޔާގައި އަލްޔަމީނު މަޢަ ޝާހިދު ގެ އުސޫލުން ދަޢުވާ ސާބިތު ކުރަށްވާ މުދަލުގެ ދަޢުވާއެއް ނިމުމުގައި ބަލަހައްޓާ ހުވާ ހިމެނުމާއެކު އަޅާ ބަލާ ފިޔަވަޅު އެޅުމަށް ފަހު ހައިކޯޓުގެ ހުކުމް ދެއްވީ މަދަނީ ކޯޓުގެ 2009/HC-A/161 ނަންބަރު ގަޟިއްޔާގައި ހައިކޯޓުގެ ޝަރީޢަތުގެ

---

[459] Ibid, 89.

[460] 2010/SC-A/02

މަޖިލީހުން މުޙައްމަދު މުސްތަފާގެ މައްޗަށް ލާޒިމުކުރުވި ހުކުމަކީ އަޙްމަދު ނާޝިދުގެ ދިފާޢީ ދަޢުވާއަށް އިސްނާދުކުރާ ޤަރީނާއެއްގެ ހައިސިއްޔަތުން މުޙައްމަދު މުސްތަފާގެ މައްޗަށް ލާޒިމުކުރުވިފައިވާ އިސްނާދުކުރާ ހުކުމެއް ކަމަށް ގާނޫނީ ގޮތުން ބަލައިގަނެވޭ ހެއްކެއް ނޫން ކަމާއި، އިސްވެ ބަޔާންވެގެންދިޔަ ދަޢުވާކުރާ ފަރާތަށް އަދި ހުވައި ކަމުގައިވާ އަޙްކާމުތަކާ ގުޅުނު މަޤުބޫލު ނުވާ ހެއްކެއް ކަމަށް ބަލައިގަނެވޭ ބައްޔިނާއެއް ކަމަށެވެ.

ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ހުކުމުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ އިސްވެ ފާހަގަކުރެވުނު ކަނޑައެޅުމުގެ އުސޫލުތަކާ އެއްގޮތަށް ހައިކޯޓުގެ ނަންބަރު 2009/HC-A/161 ގައިވާ އިސްތިއުނާފުކުރެވުނު މައްސަލަ ނިންމުމުގައި އަސާސީ ދެ ނުކުތާއެއްގައި ހައިކޯޓުން ގޮތުން ބަލާފައިވާ ގަވާއިދުތައް ބަޔާންކޮށް ނިންމަވާފައެވެ. އެއީ:

(1) ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހަށް ހުށަހަޅާ ގޮތުން ހުއްދަކުރާ ލިޔުމަކީ ހަމައެކަނި ސާބިތުކުރުމުގައި ބޭނުންކުރާ ހެއްކެއްގެ ގޮތުގައި ދެފަރާތުގެ ބަޔާނާއި ދިރާސާކޮށް އިސްތިއުނާފުކުރި މައްސަލަ ބަލާ ބެލުމުގައި ކަމަށް ބަލާ މީހުންގެ ބަޔާން ލިޔުމުގެ ކަމުގައި ހެކިބަސް ދީފައިވާ އެއްބަސްވުމުގެ ނަމަވެސް، މައްސަލައިގައި ބަލާނީ އަސްލު ދިރާސާކޮށް އެގޮތަށް ހުށަހެޅި ލިޔުންތަކާއި ހުށަހެޅި ލިޔެކިޔުމުގެ ބަޔާން، ބަލަހަށްޓަނީ ފަހަރުގައި ބަލަހައްޓާ ނުކުތާ ޝަރީޢަތުން ބަލާ ލިޔުމުގެ މަޢުލޫމާތުގެ ވަސީލަތްތަކާއި، ބޭންކުގައި އިސްތިއުނާފުކުރެވުނު މައްސަލައިގައި މުޙައްމަދު މުސްތަފާ އަމުން 77821 ނަންބަރު ގެ ފައިސާ ނަގާފައިވަނީ ބޭންކު އަޙްމަދު ނަޝީދު ކުރީ ދައްކާ ސާބިތުކުރުމަށް ހުށަހެޅި އެއްވެސް ހެއްކެއް ދެއްކުމަށް ފުރުޞަތު ނުދީ ހައިކޯޓުން މައްސަލަ ނިންމާފައި އޮތުން.

(2) އިސްތިއުނާފުކުރެވުނު މައްސަލައިގައި އަޙްމަދު ނަޝީދު އަނބުރާ ދައްކަންޖެހޭ މުޙައްމަދު މުސްތަފާއަށް ނަގާފައިވާ ފައިސާގެ ބާކީއިން އަޙްމަދު ނާޝިދު އަނބުރާ ދައްކާފައިވަނީ ހަމައެކަނި 250،000 ރުފިޔާ ނޫންކަމާއި، އޭގެ އިތުރުންވެސް ފައިސާ ދައްކާފައިވާކަން ސާބިތުކުރުމަށް ހުށަހެޅި ރަސީދު ދަފުތަރުކުރެވިފައިވާ ބޭންކް އޮފް ސިލޯނުގެ 26 ނޮވެމްބަރު 2008 ގެ ސްލިޕުން އަޙްމަދު ނަޝީދު މުޙައްމަދު މުސްތަފާއަށް ބޭންކް އޮފް ސިލޯނުގެ ނަންބަރު 845949 ޗެކުން 19 އޮކްޓޫބަރު 2005 ގައި 147،775 ރުފިޔާ ދައްކާފައިވާކަން އެނގެން އޮތް ކަމުގައި ލިޔުމެއް އެ ފައިސާއަކީ ބޭނުމަކަށް އިސްތިއުނާފުގެ މައްސަލައާ ގުޅުން ދައްކާފައިވާ ފައިސާކަން އެނގެން ނެތުމުން އަޙްމަދު ނަޝީދު އިތުރަށް ފައިސާ ދައްކާފައިވާކަން ސާބިތުވާން ދެލިލު ނެތްކަމަށް ހައިކޯޓުން ކަނޑައަޅުއްވާފައިވުން، ބޭންކުގެ ޗެކަކީ މަދަނީ އަދި ތިޔާރީ މުޢާމަލާތްތަކުގައި ބޭނުން ދަށުގައި އަދާކުރުމުގެ ވަސީލަތްތަކުގެ އެނގެން އޮތުމުގައި، އަޙްމަދު ނަޝީދު އިތުރަށް ދައްކާފައިވަނީ ސާބިތުކުރާ ފައިސާ ދައްކާފައިވާ ތާރީޚުކަމަށް 19 އޮކްޓޫބަރު 2005 އަކީ މުޙައްމަދު މުސްތަފާއަށް އަޙްމަދު ނަޝީދު ފައިސާ ނަގާފައިވާ ތާރީޚާއި އެ ފައިސާ އަނބުރާ ދައްކަންޖެހޭ ތާރީޚާއި ދެމެދުގެ ތާރީޚުތަކެއް އެނގެން އޮތުމުގައި ގޮތުގައި ބަލަހައްޓާ އަސާސުގެ މަތިން އެއްވެސް ހެއްކަކާނުލާ މުޙައްމަދު މުސްތަފާއާއި އަޙްމަދު ނަޝީދުގެ ދެމެދުގައި އެކަން މުޢާމަލާތެއް ހިނގާފައި ނެތުން ކަމަށް ބެލުމާއި، އަޙްމަދު ނަޝީދު އިތުރަށް ދައްކާފައިވާ ސާބިތުވާ ފައިސާ ދައްކާފައިވާނެ އެކަން މުޢާމަލާތެއްގައި ބޭނުން

ކަމަށް މުހައްމަދު މުސްތަފާ ބުނާނަމަ އެކަން ސާބިތުކުރުމުގެ ބުރަ އުފުލަންޖެހުނީ މުހައްމަދު މުސްތަފާ ކަމަށެވެ. މި މައްސަލައިގައި ސުޕްރީމް ކޯޓުން އަމުރުކޮށްފައިވަނީ މި މައްސަލަ އަލުން ހައިކޯޓުން ބަލުމަށެވެ.

މޫސާ އިބްރާހީމް ވ. ޢަބްދުﷲ ސަޢީދު[461] މި ޤަޟިއްޔާގައި ހައިކޯޓުން ކުރި ހުކުމުގައި ބުނެފައިވަނީ އެ މައްސަލައިގައި ދައުވާކުރި ފަރާތުން ހެއްކެއްގެ ގޮތުގައި ހުށަހެޅި ޢަބްދުއްލަތީފުގެ ހެކިބަހަށް ބަލާއިރު ޢަބްދުއްލަތީފުއާއި ފައިސާގެ އެ މުޢާމަލާތް ހިނގިކަމުގައި ހުރި ލިޔުމެއް [illegible]، އަދި ޢަބްދުއްލަތީފު ހެކިބަސް ދީފައިވަނީ ވެސް އެ މުޢާމަލާތް ހިނގިކަމުގައި އޭނާ [illegible] [illegible] [illegible]، [illegible] [illegible] މައްޗަށް ބިނާކޮށްގެން [illegible]، އޭނާ ހެކިބަސް ދީފައިވަނީ ޢަބްދުﷲ ސަޢީދު އޭނާގެ ކައިރިގައި ދައްކާފައިވާ [illegible] މައްޗަށް ބިނާކޮށްގެން ކަމަށާއި، އެހެންކަމުން ޢަބްދުއްލަތީފުގެ ހެކިބަހަކީ އެ ހެކިބަހުގެ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ފުރިހަމަ ހެކިބަހަކަށް ނުވާކަމަށާއި، ނަމަވެސް ޢަބްދުއްލަތީފުގެ ހެކިބަހަކަށް [illegible] [illegible] [illegible] ([illegible] [illegible] ބުނާ މި [illegible] [illegible] އޭނާގެ ސޮއި [illegible] ޢަބްދުﷲ ޖަމީލު ކޯޓުގައި ބުނެފައިވާ) [illegible] [illegible] އަދި ޢަބްދުﷲ ޖަމީލު އެދުވަސްވަރު ބޭނުންކުރަމުން ގެންދިޔަ ފޯނަކުން މޫސާ އިބްރާހީމަށް ފޮނުވާފައިވާ އެސްއެމްއެސް އެއްގައި މޫސާ އިބްރާހީމް އަތުން 50،000 ރުފިޔާ ނަގާފައިވާ ކަން ދޭހަވާތީވެ، އެ ލިޔުމާއި މި އެސްއެމްއެސް އިން ޢަބްދުއްލަތީފުގެ ހެކިބަހަށް ބާރު ލިބޭ ކަމަށާއި، އެ ހެކިބަހަކީ އެހެންކަމުން [illegible] ގަބޫލުކުރެވޭ [illegible] [illegible] ހެކިބަހެއް ކަމަށެވެ. މި ހެކިބަސް [illegible] [illegible] މޫސާ އިބްރާހީމް އަތުން [illegible] [illegible] ގަތްކަން ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުގައި މައްސަލަ ބަލާ ފަނޑިޔާރުންނަށް [illegible] ހިނދު [illegible] [illegible] އެ މައްސަލައިގައި ލިބިފައިވާ [illegible] [illegible] މޫސާ އިބްރާހީމުގެ ހައްޤުގައި ޢަބްދުﷲ ޖަމީލުގެ މައްޗަށް 50،000 ރުފިޔާ ދައްކަން ހުރި ދަރަނި ސާބިތުވާ ކަމަށް ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުން ނިންމާފައިވެއެވެ.

---

[461] 2010/HC-A/73

ޗެޕްޓަރ 12

ފޮރެންސިކް ހެކި

ފޮރެންސިކް ހެއްކަކީ ހަގީގަތް ސާބިތުކުރުމަށް އިސްލާމީ ޝަރީޢާ ހުއްދަކުރާ ހެއްކެއް ކަމަށް އިލްމުވެރިން ބަޔާންކޮށްދީފައެވެ. ފޮރެންސިކް ހެއްކަކީ ހުއްދަ ހެއްކެއް ކަމަށް އިލްމުވެރިން ދައްކަވާ އެއް ހުއްޖަތަކީ ކީރިތި ރަސޫލާގެ މި ހަދީސްއެވެ.

"އަހަރުމެންނަށް ތިޔަބައިމީހުން ކަހަލަ އިންސާނަކީއެވެ. ހަސްމުން ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް ދުރަބަސްކުރެއް ހިފައިގެން އައިސް އެ ދުރަބަސްވުން ކައިރީގައި ބަހުސްކުރާއިރު، އެ ދެމީހުން އެކަކު ސާބިތުކޮށްދޭ ގޮތަކަށް ބުނުމަށް ވެސް އެކަކަށްވުރެ އަނެކަކު ބަސްމަގު ހުޅުވައިގެންވެދާނެއެވެ. އެހެންކަމުން ސަބަބުން ކަމެއްގެ ޙަޤީޤަތް ސާބިތުނުވާ ހާލަތު ދެ ބަޔަކު މެދުގައި ބުނާ ބަހަށް ޙުކުމްކުރާނީ ތިމަންކަލޭގެފާނެވެ. ނަސީބުގައި ނުހުރެވޭ ގޮތަކަށް ވަތްކަމާ ތިމަންކަލޭގެފާނު ޙުކުމްކުރެއްވިނަމަވެސް އެއީ ޙައްޤަކަށް ނުވާނެއެވެ."

މި ހަދީސް އިން އެނގެނީ ހެކި ދެއްކުމާއި ސާބިތުކުރުން ދިނުމަކީ އިންސާނުންގެ ކަމެއް ކަމެވެ. އިންސާނުންގެ އިލްމާއި ތަޖުރިބާއާއި ހުނަރު ބޭނުންކޮށްގެން ހެކި ދެއްކުމާއި އިންސާނުންނަށް ހުށަހަޅައިދިނުމަކީވެސް ކަމެވެ. ސައިންސާއި ޓެކްނޮލޮޖީގެ އެހީގައި ހޯދޭ ހެކިތަކަކީ ވާޤިޢާތައް ސާބިތުކުރުމަށް ބޭނުންކުރެވޭ ހެކިތަކެވެ.

އެގޮތުން، އުސޫލާގެ ނަ◌ޞް ކީރިތި ރަސޫލާ ސާބިތުކުރައްވާފައިވެސް ޢިލްމާއި އުސޫލާގެ ސުންނަތުގެ ސިފައިގެ އެއްވަރުކުރުމަށް ހެކިތަކުގެ ދިން ބަޔާންތައް މައްސަލަތަކެވެ. އުސޫލާ އާއި ޢަލީގެ ސުންނަތުގެ ސިފައިން ބަޔަށްގޮތް އުސޫލާގެ ނަ◌ޞް ސާބިތުކުރުމަށް ކީރިތި ރަސޫލާ ހެއްދެވި ހަދީސްގެ ބަދަލުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ އުސޫލުތަކުން ޤިޔާސްކޮށްފައިވާ ހުކުމުގައި ތަޖުރިބާގެ މައްސަލަތަ.[462] މިޒާނުގައި ކުރިއަށްގެންދެވޭ ސައިންސްގެ އެހީގައި ކުރެވޭ ތަހުޤީޤުން ކުރެވޭ ބަޔާނުގެ ބައްޔަކީ ދަލީލަކަށް ކަނޑައެޅުމެއް ދީނުގެ އެއްވަރުގެ ބައިތަކުގެ މައްސަލަތައް ބަދަލުވެސް ސާބިތުކުރުމަށް ނަ◌ޞް ސާބިތުކޮށްފައިވާ އިލްމުގެ ވަސީލަތަށް ކަމަށްވާއިރު، ހަގީގަތް ސާބިތުކުރުމަށް މިހެން ވެސް ޤިޔާސްކޮށް ބާރުގަދަކުރެވި ހުއްދަކުރެވޭކަން އެނގެއެވެ.

ކީރިތި ރަސޫލާގެ އެހެން ހަދީސްއެއްގައިވާ ގޮތުން ޤާއިފުންގެ ބަޔާނަށް ބަލައިގެން ނަސަބު ސާބިތުކުރެއްވިކަން އެނގެއެވެ. އުސާމާ ބިން ޒައިދު ބަޔަކު ޒައިދުގެ ދަރިއެއް ނޫން ކަމަށް ބުނި ހިނދު، ޤާއިފު މުޖައްޒިޒު އަލްމުދްލިޖީ ދެބަފައިންގެ ފައިތިލަތައް ބަލާފައި ބުނީ މި ފައިތަކަކީ އެއްބައި އަނެއްބަޔާ އެއްގޮތް ފައިތަކެއް ކަމަށެވެ. ކީރިތި ރަސޫލާ ވަރަށް އުފާކުރެއްވިއެވެ. ޤާއިފު ދެބަފައިންގެ ފައިތިލައަށް ބަލައިގެން ކަނޑައެޅުއްވި ނަސަބު ކީރިތި ރަސޫލާ ޤަބޫލުކުރެއްވިއެވެ. އެހެން ހަދީސްއެއްގައި ވެސް ޤާއިފުންގެ ބަހަށް ބަލައިގެން ނަސަބު ސާބިތުކުރެއްވިއެވެ.

---

[462] Ali Ibn Umar al-Dar Qutni, *Sunan al-Dar Qutni*, Cairo: Dar al-Mahasin, 1966, Vol. 4 p. 239 – 240.

ދެއްވިއެވެ.[463] މި ހާދިސާއިން އެނގެނީ ޤަރީނާ މުދާ ހައްގުވާ ފަރާތް ކަނޑައަޅުއްވުމުގައި ބޭނުންކުރުމުގެ ހެކި ކީރިތި ރަސޫލާ ބޭނުންކުރައްވާފައިވާ ކަމެވެ.

ކީރިތި ރަސޫލާގެ ސުންނަތާ އެއްގޮތަށް އެކަށީގެންވާ އަސްލާބު ބާރުލެވުން ވެސް މައްސަލަތައް ނިންމެވުމުގައި މިފަދަ ހުކުމެއް ބޭނުންކުރައްވާފައި ވެއެވެ. މި މިސާލުތަކުން އެނގެނީ އެ ޤަރީނާގައި އެ ބާރުލެވުން ބޭނުންކުރައްވާފައި ހުކުމްތަކުގެ ވަސީލަތެއްގެ ގޮތުގައި ޤަރީނާ ބޭނުންކުރެއްވި ކަމެވެ. އެގޮތުން މިޒާތުގެ އަންގައިން ގޮ ވަސްދުރުވުން އިމާމް ހަކީމުގެ ނަޒަރުގައި މުސްތަޙައްޤު ކަމެއް ކަނޑައަޅުއްވައި ދެއްވާފައިވެއެވެ.[464] މިގޮތު، ބަނދުރާ ބޭއިގެން ހުރިކަން ނުވަތަ ނުންނަކަން ބޭރުމީހަކާއި ބުސްތަނުންނާއި ދުރުން ބުސްތަން ބެލުމެވެ.

ހަދީޘާ އުމަރުގެ ދައުރުގައި އަންހެނަކު ފިރިހެނަކާއި މާ ބޭއަދަބު ފިޔަވަޅުގެން އަރުޖާގެ ހިތް ޖެއްސުމަށް ތަޖާތް ދަޢުވާކުރުމަށް ގަސްތުގައި ބިހުގެ ހުދުގަނޑު ފޭރާގައި ލައިގެން ފިރިހެނާއާ ދެކޮޅަށް ޝަކުވާ ކުރިއެވެ. އަދި އެކަމުގެ ހެކިއެއް ގޮތުގައި ދަބަރުވެފައިވާ ހެދުން ހުށަހެޅިއެވެ. އަދި އެހެން ދެމީހުން ވެސް އެ ޤަރީނާގެ މައްޗަށް ރައްދު ކޮށްދިނެވެ. އެއް ދަރިއެއްގެ ވަކިކަމުގައި ބިހުގެ ހުދު ބޭރުވެގެން ނުވަތަ ހުކުމަކަށް ގޮސް އަސަރުކުރިއެވެ. އެއީ އެ މައްސަލައާ ގުޅޭ ބަދަލުގައި ދަޢުވާކުރި އަންހެނާގެ ދެކޮޅަށެވެ. އެހެނީ އުސޫލުތަކުން ފޯރުވާ ކަމެވެ. އެހެނީ ޤަރީނާއިން ޢަދުލުވެރި ފިކުރުގައި ހުރިތާ އަލީ ބިހުގެ ހުދުގައި ބާއްވާ ނިމުން ބޭނުންކުރެއްވިއެވެ. އެހެނީ ޖާނަވަރުގެ ބިސްކެހިގަނޑު ނިކުތަކަސް ހޫނު ފެނަށް ގޮސް ކުޑަކުރައްވާ ބިސްކެހިގަނޑު ހުދުވެގެން ދިޔައެވެ. އެހެނީ އަލީގެ ވިސްނުން ޤަރީނާގެ ބޭނުމުގައި ނިކަމެތި ދުވަސް ގާބިލު ކަމުގެ ތެރެއިން އެ ޤަރީނާއިން ހުކުމްކުރެއްވި ކަމެވެ. ސާބިތުކޮށް މައްސަލަ ނިމުނުއިރު ދިމާވި ގޮތެއް ނުވަތަ ހުކުމެއް އެއްޗެއް ޕްރޮސީޖަރުގެ ބަދަލުގައި ދަޢުވާކުރި އަންހެނާ ކަމެވެ.[465]

މި ހާދިސާތަކުން އެނގޭނީ ހަމަގޮތް ކުރެވޭނެތަނަކުން ތަޢުލީމު އެބަ އިސްލާމް ވަސީލަތްތަކެއް ބޭނުންކުރުމަކީ ހުކުމް ކަމެއް އެކަމާއި ގުޅުވައިގެން ހަމަ ޤަރީނާތަކުގެ ބޭނުން ކުރެވިދާނެ ކަމެވެ.

މިއީ އިސްލާމީ ފިޤުހުގެ މަޢުލޫމާތު އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ ދާއިރާގެ ތެރެއިން އިސްލާމީ ފިޤުހުގެ އިސްލާމީ ޤާނޫނީ ނިޒާމުގެ ބައެކެވެ. އަދި އޮވޭ ނިޒާމަކީ ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޝަރީޢަތުގެ ދާއިރާ ހިމެނޭ ވާހަކައެވެ. އަދި މިދެން ނިޒާމުގައި ނިންމުން ޤަރީނާގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށް ނިޒާމީ ގޮތެއްގައި ކަމަށް ވެއެވެ. މި ގޮތުން، ޝަރުޢީ ހުކުމް ނިންމުމުގައި ހަމަ ޤަރީނާއާ ހެކިތައް ބޭނުން ކުރެވޭ ސިފަތައް، ނުވަތަ މިފަދަ ހެކިތަކުގެ ބާވަތްތަކެވެ. ޤަރީނާ އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި މިހެން އެގޮތަށް ބޭނުންކުރާ ގޮތް ވަކިކޮށް އެހެން ހެކިތަކުގެ ބާވަތުގެ ތެރޭގައި ހިމެނެއެވެ.

---

[463] Shams al-Din Abu Abd Allah Muhammad Ibn Qayyim al-Jawziyyah, *al-Turuq al-Hukmiyyah fi al-Siyasah al-Sharuiyyah*, Muhammad Jamil Ghazai (edit.) Cairo, Dar al-Madani, p. 13.

[464] Abi Abd Allah Malik ibn Anas, *al-Muwatta*, Beirut, Ihya al-Turath al-Islamiyyah, 1967, p. 242.

[465] Anwar Mahmud Dabur, al-Qarain wa Dawruha fi al-Fiqh al-Jinai al-Islami, Cairo, Dar al-Thaqafah, al-Arabiyyah, 1985, p. 215; See also, Isam Gihanem, *Islamic Medical Jurisprudence*, London: Arthar Probsthain, 1982, p. 29.

ޤަރީނާގެ ގޮތުގައެވެ.[466] މި ފަދަ ފޮރެންސިކް ހެކިތަކާ ކުޅެ އޮޅުވާލުމުގެ ފުރުސަތު އޮވެދާނެއިރު، އެކަންކަމަށް ފުރުސަތު ނުދިނުމަށް ކޯޓުތަކުން ހާއްސަ ސަމާލުކަމެއް ދޭންވާނެ ކަމަށް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ.[467]

ދިވެހިރާއްޖޭގެ ކޯޓުތަކުގައި ފޮރެންސިކް ހެކި

ހާދިސާއެއް ތަސްވީރުކޮށް ދިނުމުގައި ގަސްދުގައި ދޮގު ހެދުމުގެ، ނުވަތަ ކުށެއް ޖެހުމުގެ ފުރުސަތު އޮތް ނަމަވެސް ކަންހިނގި އަސްލު ގޮތަކަށް ބަދަލެއް ނުކުރެވެއެވެ. ކަން ހިނގި ގޮތް ދަލީލު ސާބިތުކުރެއެވެ. އެހެންކަމުން ފޮރެންސިކް ހެއްކަކީ އިންސާފު ގާއިމުކުރުމަށްޓަކައި ހަޤީޤަތާ ދެނެގަތުމުގެ ވަރަށް ބޮޑު ބާރެއްކަން ވެފައިވެއެވެ. ހެކިންގެ ހެކިބަހާއި މީސްމީހުންގެ އިޢުތިރާފު ކަށަވަރުކުރުމަށް އެކިއެކި އިލްމުތަކުގެ ފޮރެންސިކް އެކްސްޕާޓުންގެ ހަރުދު ފުޅާ ދާއިރާއެއްގައި ދިވެހިރާއްޖޭގެ ކޯޓުތަކުގައި ބޭނުންކުރަމުން ގެންދެއެވެ.[468] ތަފާތު ފޮރެންސިކް ތަހުލީލު ބޭނުންކުރާގޮތްތަކުން ޖުމްލަގޮތެއްގައި ނުކުތް ނަތީޖާއިން ދަޢުވާއެއް އެކަށީގެންވާ ޝައްކަކުން ބޭރުން ސާބިތުކުރުމަށް ކުރުވިދާނެ ކަމެވެ. މިސާލަކަށް: ޑީއެންއޭ ދިރާސާއަކީ މީހާއާއި ކުށާ ގުޅުން ސާބިތުކޮށްދިނުމުގައި ބޭނުންކުރާ ކަމެކެވެ. ޑީއެންއޭ ދިރާސާތަކުގެ ނަތީޖާއިން ދަރިފުޅާއި ބައްޕަގެ ގުޅުން ސާބިތުކުރުމަށް ބާރުދޭނެ ހެކި[469] ހުށަހެޅިފައިވާ ކަމުގައިވާނަމަ، ފޮރެންސިކް ހެއްކަކީ ކަމެއް ސާބިތުކުރުމަށް ބޭނުންކުރެވިދާނެއެވެ.

ގާނޫނީ މައްސަލަތަކުގެ ހައްލު ހޯދުމަށްޓަކައި ފޮރެންސިކް އިލްމުގައި އެކި ބާވަތްތަކުގެ ތަޙްލީލު، މާއްދީ އަދި އިޖްތިމާޢީ އިލްމު ބޭނުންކުރެއެވެ. އޭގެ ތެރޭގައި އިކޮނޮމިކްސް، އެކައުންޓިންގ، އެންޓޮމޮލޮޖީ، ޖިއޮލޮޖީ، ބަޔޮލޮޖީ، އޮޑޮންޓޮލޮޖީ، ސައިކޮލޮޖީ އާއި ކޮމްޕިއުޓަރ ފޮރެންސިކްސް ހިމެނެއެވެ. ހިނގާފައިވާ ޖަރީމާއަކާ ގުޅިގެން ލިބިފައިހުރި މައުލޫމާތު ދިރާސާކުރުމަށްޓަކައި ނުވަތަ ޕޯސްޓްމޯޓަމްކުރުމަށްޓަކައި ފޮރެންސިކް ހެކި އެއްކުރުން، ތަހުލީލުކުރުން، ވަޒަންކުރުން، މާނަކުރުން، ތަހުލީލުގެ ކޯޓުތަކުގައި ހާލަތުގައި ސާބިތުކުރުމަށް، ދިވެހިރާއްޖޭގައި މިފަދަ ހެކިތައް ފުޅާ ދާއިރާއެއްގައި ބޭނުންކުރެވެއެވެ.[470]

ފޮރެންސިކް އިލްމުވެރިން ބަލާގޮތުގައި ކޮންމެ ޖަރީމާއެއްގައި ކޮންމެ ކުށްވެރިއަކު ކޮންމެ ތަނެއްގައި ހަމަ ހިނގަމުންނެވެ. އޭގެ ކޮންމެ ގޮތަކަށް ހިނގާފައިވާ ކުށްކުރާ ބޭނުންކުރި އާލާތްތަކާއި ކަމެއް ފެނިދާނެ ކަމެއް ލިބިދާނެ، ކޮންމެ ހާލަތެއްގައި ފުރުސަތުތަކާއި، ކުށްކުރާ މީހާގެ ތަކެތި ކުށްކުރި ތަނުގައި ދޫކޮށްލައެވެ. ކުށްކުރި ތަނުން ކުށްވެރިޔާގެ ހެދުމާއި ގައިގައި އެއްޗެއް ލިބިދާނެއެވެ، ނުވަތަ ކުށްވެރިޔާ ދޫކޮށްލާ ތަކެތި ހިމެނެއެވެ. ކުށްކުރި މީހާގެ ނިޝާނާއި ބޭނުންކުރި ތަކެތި ބައެއް ފަހަރު ހޯދުމަށް ކުރުވިދާނެއެވެ. އަދި ޖަރީމާއެއް ހިނގި ތަނުގައި ހުންނަ

Anwarullah, *Principles of Evidence in Islam*, Kuala Lumpur: A.S Noordeen, 1999, p. 113 – 118. [466]

Al-Zuhayli, *Wasail al-Ithbat fi al-Shari'ah al-Islamiyyah fi al-Muamalat al-Madaniyyah wa al-Ahwal al-Shakhsiyyah*, 1982, (Damascus: Maktabah Dar al-Bayan). p. 111. [467]

އަހުމަދު ނާސިރު ވ. މުހައްމަދު މުސްތަފާ 2010/SC-A/02 [468]

Corroborating evidence. [469]

ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ. މޫސާ ޝަރީފް 2017/HC-A/284 [470]

ދެނެގަތުމާއި، ހެކި ވަޒަންކުރުމާއި މާނަކުރުމަށްޓަކައި ކޯޓުތަކުން ބޭނުން ކަންކަމެވެ. ހާދިސާ ހިނގިގޮތް ސާބިތުކުރުމަށް، ހެކިތައް އެއްކޮށް، ބަލަހައްޓައި، ތަހުލީލުކުރުމަށް އެ ހެކިތައް ނުގުޅޭ ނުވަތަ ބަދަލުނުވާނެ ނުވަތަ ހަލާކުނުވާނެ ނުވަތަ ނުގެއްލޭނެ ގޮތަށެވެ. އަދި ސްޓޯރުކުރުމުގައި ސައިންޓިފިކް ތަހުލީލުތަކާއި، ހެކިތަކުގެ ސައްޙަކަން ބެލުމަށް އެ ހެކިތަކާ ގުޅޭ ހުރިހާ ލިޔެކިޔުންތައް އެއްކޮށް ބެލުމަށް ދާއިރާގެ މުއައްސަސާތަކުން އެއްބާރުލުން ދީ އެ ހެކިތަކުގެ ސައްޙަކަން ކަށަވަރުކުރުމެވެ. އަދި މިއީ ހެކިތަކުގެ ސައްޙަކަމާއި ސާބިތުކަން ކަށަވަރުކުރުމުގައި ވަރަށް މުހިންމު ކަމެކެވެ.

ފޮރެންސިކް އިންޓެލިޖެންސް ހެކި ހޯދުމަށް ޓެކްނޮލޮޖީ ބޭނުންކުރުމަކީ ސައިންޓިފިކް ހެކިތަކުގެ ކުރިއެރުމެކެވެ. އެހެން ގޮތަކަށް ބުނާނަމަ ޑީ.އެން.އޭ ސާމްޕަލް ތަހުލީލުކުރުމާއި ފިންގަރޕްރިންޓް ހޯދުމާއި (ޑީ.އެން.އޭ) އާއި އަލިފާނުގެ ހަނދާނުގައި ބަލައިގަތުމާއި، ކޮމްޕިއުޓަރު ނިޒާމުތަކުން ސައިބަރ ކްރައިމް ތަހުލީލުކުރުމާއި، ޑިޖިޓަލް ހެކި ބޭނުންކުރުމަށް ހިމެނެއެވެ. މި ގޮތުން ޑިޖިޓަލް ހެކިތައް ކުރިއަށް ދިޔަ ސިފައެއް ކަމުގައިވާ ކެމެރާ ފުޓޭޖް ފޯރުކޮށްދިނުމާއި، ކެމެރާ އަދި ފޯނު ފަދަ ކަންކަމުން ބޭނުންކުރުމާއި، ކޮމްޕިއުޓަރ ސިސްޓަމް ފަދަ ދިރާސާކުރުމާއި، ކަމެރާ މަޢުލޫމާތު ހިފެހެއްޓުމާއި، ސިސްޓަމުތަކާއި ފަހުން ވާނީ ކަމެރާ ފަދަ ތަކެތި ބޭނުންކުރުމުން، ކޮމްޕިއުޓަރ ހަރުމުގެ ދިރާސާކުރުމާއި، ތަފާސްހިސާބު ފަދަ ކަންކަން ހިމެނެއެވެ.

ސައިންޓިފިކް ހެކިތައް ކޯޓުތަކުން ބަލައިގަތުމުގައި ތަޙުގީގުކުރާ އިދާރާގެ ދައުރުވަރަށް މުހިއްމެވެ، އަދި ސައްޙަ ގޮތެއް ކަމަށް ބެލުމަށް ހެކީގެ އިތުބާރު ކުރުވަނީއެވެ.

ސައްރަ ހުކުމްތަކަށްވެސް

ސައިންޓިފިކް ހެކިތައް ތަހުލީލުކުރުމުގައި ނުކުތާ އެއްކަލަ ނުވަތަ ނުގުޅޭ ގޮތަށް ގުޅުން ހިފެހެއްޓުން ހިނގާފައިވާ ގޮތުން ކަމަށް ހެކި ނެގުމަށް ސަލާމަތް އަލިފާނުގެ ޝަރީޢަތުގައި ނަތީޖާ ކުރިއަށް މަސައްކަތްކުރުމުގެ ނަތީޖާ ސައްޙަކަމުގެ ޝަރުޠުތަކެވެ.

ހަދީޖާ އަހްމަދު ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް[471]

މި މައްސަލައިގައި ހައިކޯޓުން ކުރި ހުކުމުގައި ބަލައިފައިވާ ހަދީޖާ އަހްމަދުގެ ދަޢުވާގައި ފާހަގަކޮށްފައިވާ ބައެއް މައްސަލަތަކުގައި ހުށަހެޅުނު އެއް ޝަރުޠު ސާބިތުކުރުމަށް ހުށަހެޅި ސާމްޕަލް އިސްނަގަނީ ފުލުހުންގެ ފަރާތުން ހުށަހެޅުމުގެ ކުރިން ބެލުމުގެ ފަރާތުން ކަމަށް އެ ސާމްޕަލްތަކުގެ ހަމަތަކާ ގުޅިގެން ހުކުމްކުރިއިރު ބައްޔާ ހެކީގެ ދަށުން ހަދީޖާ އަހްމަދު ބިރު ހުރި (ޑްރަގްސް) ގެ ފާހަގަކުރުމާއި ދަޢުވާގެ ހެކިތަކުގެ ގޮތުން ހަދީޖާ އަހްމަދުގެ ނަމުގައި ފޯނެއް ކަމުގައި (ފޯނު) ގެ ފާހަގަކުރުމުގައި ސިއްރިއްޔާގެ މަޢުލޫމާތު ބަލައިގެން ހަދީޖާ އަހްމަދު 1 ވާ ދަރަޖައިގެ، އެ ސާމްޕަލް ފަރާތުން ދޭ ނަތީޖާ ބުނުމުން ޖިނާއީ ދަޢުވާ ފަށައިފިއެވެ، ހަދީޖާ އަހްމަދު 1 ވާ

---

[471] 2017/HC-A/253

2013 ގައި UL119 ފްލައިޓުން ސްރީ ލަންކާއިން ދިވެހިރާއްޖެއަށް އައި އިރު، ބަގޭޖުން ފެނުނު މަސްތުވާތަކެތި ކަމަށް ޝައްކު ކުރެވުނު ތަކެއްޗަކީ މި މައްސަލައިގައި ހިފުނު މަސްތުވާ ތަކެތީގެ ތަހުލީލު ރިޕޯޓުގައި ހިފުނު ތަކެތި ކަމާމެދު ޝައްކު އުފެދޭ ކަމަށާއި، އެތަކެތި ތަހުލީލުކުރުމަށްޓަކައި ފޮރެންސިކަށް ގެންގޮސް ތަހުލީލުކުރި ފަރާތާ ހަވާލުކުރި ވާސިލު ގޮތުގެ އިޖުރާއަތު ސަރުކާރު ފެށުން ފުރިހަމަ ނުކުރެވޭ ކަމަށާއި، ސަރުކާރު ނުހުން ތަހުލީލު ރިޕޯޓުގެ ނަތީޖާއަށް ބަރަދަން ނުދެވޭ އިރު އެ ނަތީޖާގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށް ހުކުމް ތަކެތިން ފެނުނު ކަމަށް ބުނާ ޖަދުވަލް އެވިޑެންސް ބެޗުތަކުގެ 400 ގްރާމްގެ ދަށުގައި 371.7 ގްރާމް ގައިޑްލައިން ހުރި ކަމަށާއި، ޖަދުވަލް އެވިޑެންސް ބެޗުތަކުގެ 200 ގްރާމްގެ ދަށުގައި 199.1 ގްރާމް ގައިޑްލައިން ހުރިކަމަށް ޝަރީޢަތުގައި ސާބިތުކޮށްދީފައި ނުވާ ކަމަށެވެ.

އަޙްމަދު މުޙައްމަދު ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް[472]

އަޙްމަދު މުޙައްމަދުގެ މައްޗަށް ތުހުމަތުކުރެވުނު މަސްތުވާތަކެތީގެ މައްސަލައަކީ ގެއިން 18 ނޮވެމްބަރު 2010 ގައި އަޙްމަދު މުޙައްމަދު ފުލުހުންގެ ބެލުމުގެ ދަށުން ގެންގޮސް އޭނާގެ ހަށިގަނޑާއި ތަކެތި ބަލައި ފާސްކުރުމުގެ ތެރޭގައި އޭނާގެ ސޮކްސް އެތެރެއިން ޑްރަގް ފެނުނު 17 އަހަރުގެ ކުޑަ އަންހެންކުއްޖެއްގެ އާއިލާއިން މަސްޖިދު ދައްކުވައިދީ ޖެހިގެން 18 ނޮވެމްބަރު 2010 ގެ މެންދުރު ކުރީގެ ދުވަހުގެ 21:00 ހާއިރު އެ ކުއްޖާގެ ކޮޓަރިއަށް އަޙްމަދު މުޙައްމަދު ވަދެ އަނިޔާކޮށް ބިރުދައްކައިގެން ނަގާފައިވާ ވީޑިއޯތަކާއި ޑޮކިއުމެންޓް ކަމަށް އެ ކުއްޖާ ބުނެފައިވެއެވެ. މި މައްސަލައިގައި ކުރެކުރިންނަށް ޖިންސީ ގޯނާކުރާ ދޫނުކުރުމުގެ ގާނޫނު އުސޫލަކުން ބަލައިގަތުމުގެ ގާނޫނުގެ 18 ވަނަ މާއްދާގެ (ހ) އާއި (ނ) ގެ ދަށުން އަޙްމަދު މުޙައްމަދުގެ މައްޗަށް ދައުވާކުރެވިފައިވީ ކުރެކުރިމަށް ގުދުވެރިކަން އިތުރުކުރުމުގެ އުޅުއްވުމުގެ ކުށުގެ ދައުވާއެވެ. މި ދައުވާ ސާބިތުކުރުމަށް ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ ފަރާތުން ހުށަހަޅާފައިވާ އެއް ހެއްކަކީ މެޑިކަލް ރިޕޯޓާއި ސަރވިސް އިން ތަޙްޤީޤުކުރާފައިވާ އަޙްމަދު މުޙައްމަދުގެ އަތުން ފެނުނު އަދި ޑިޖިޓަލް މަސްދަރުތައް ފޮނުވާ ޖޭޓޯލް އިވިޑެންސް އެންޑް ސެކިއުރިޓީ ރިޕޯޓެވެ.

މި މައްސަލައިގައި ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުން ކުރި ހުކުމުގައި ބަޔާންކުރެވިފައިވާ ހަވާލާ ދީފައި ޖަދުވަލް އެވިޑެންސް އެންޑް ސީލް ރިޕޯޓުގައި ހިމެނޭ މަޢުލޫމާތު ފޯމު ގޮސް ލެބް މި މައްސަލައިގައި ވީޑިއޯ އާއި ކުރެވުނު ކަރުދާސް ހުށަހެޅުމަށް ކުރިއަށް ބާއްވާފައިވާ ހެކިބަސް ހިމެނޭ ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި ފަރާތްތަކުގެ ދަށުން ފާހަގަކުރި ދެފަރާތުގެ ވަކީލުން އެއް ހަދާކަށް ހެކި ބަހުގެ ހުށަހެޅުމެއް ނެތް ކަމަށްވެސް ސާބިތުކުރުމަށް އެކުލަވާލެވުނު ޖަދުވަލް އެވިޑެންސް ނުހިމެނޭ ކަމަށެވެ. އަދި ޖަދުވަލް އެވިޑެންސް ރިޕޯޓްތަކުގެ ތަފާތުތަކެއް ބިނާކޮށްގެން ޖެހިލުންވާތީ އެއްބަސް ވަނީ ސުވާލު ކުރެވިފައިވާ ދެފަރާތުގެ ސަބަބުން ރިޕޯޓު ބަލައިނުގަތުމާ ގުޅިގެން ހެއްކެއްގެ ގޮތުގައި ނުބަލައި އަދި ވީޑިއޯ އިން ފެނުނު ކުއްޖާގެ ޝަހާދަތާ އެއްވެސް ތަފާތެއް ނެތް ކަމަށާއި ސީރިއަސް ގޯނާ ދިން ވީޑިއޯ އަދި ވީޑިއޯ ހެއްކެއް ކަމަށް ބަލައިގަނެވިފައިވާ ކަމަށް ހުށަހެޅިފައިވާ ގޮތަށް ބަރަދަން ނުދެވޭ ކަމަށެވެ.

---

[472] 2017/HC-A/284

އިޢުތިބާރުކުރި ހެއްކަކަށްވުން

ސައިންޓިފިކް ހެއްކެއް ކޯޓަށް ހުށަހަޅާ ޤަބޫލު ހިމާޔަތުގެ ރިއާޔަތް ކުރެވޭނީ ކުރިން އޭގެ އިމްކާން ހޯދާ ޤަބޫލުކުރެވޭ ޢިލްމީ ގޮތުން އެކަމަށް ޢާއްމުކޮށް ޤަބޫލުކުރެވޭ ފަންނީ އުޞޫލު ތަރުތީބުން ތަޠުބީޤުކޮށްގެން ޝައްކެއް ނެތި ސާބިތުކުރެވިއްޖެނަމައެވެ.

ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ. މޫސާ ޝާހިދް[473]

ސާބިތު ދަރަނީގެ ގޮތުގައި އޮޑިޓް ރިޕޯޓް ހޯލްޑިންގްސް ޕްލަސް އިން އިސްލާމިކް ބޭންކުން ދޫކުރެވުނު ފައިސާގެ ތެރެއިން 913،400 ރުފިޔާ އެފަރާތުން ސިވިލް ކޯޓުން ދަޢުވާކުރުން، ސިވިލް ކޯޓުގެ އެންގުމާ އެއްގޮތަށް އެފައިސާ އިސްލާމިކް ބޭންކަށް ދޫކުރުމަށް މިނިސްޓްރީ އޮފް ފިނޭންސް އިން އިސްލާމިކް ބޭންކުގެ ނަމުގައި ދޫކޮށްފައިވާ ޗެކު އޮތީ ގެންދިޔުމަށް ވަކިވެފައިވާކަމުގައި މޫސާ ޝާހިދު އާ ޙަވާލުކުރި ކަމަށާއި ޙަވާލު މޫސާ ޝާހިދު ހިއްސާވާ ކަންކަމުގެ ބަޔާން އެއީ މުޅިން ގަބޫލުކުރެވޭ އެކައުންޓަކަށް ޖަމާކުރުމުން މިކަމާ ހިލާފު ހެއްކެއް ތިބި ކަމަށް ދަޢުވާ ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ އޮފީހުން މޫސާ ޝާހިދުގެ މައްޗަށް އުފުލިއެވެ. މި ދަޢުވާ މޫސާ ޝާހިދުގެ މައްޗަށް ސާބިތުވާ ކަމަށް ކްރިމިނަލް ކޯޓުން ހުކުމް ކުރުމުން މި މައްސަލަ އިސްތިއުނާފުކުރުމަށް ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ ފަރާތުން ހައިކޯޓަށް ހުށަހަޅައިފައެވެ.

މި މައްސަލައިގައި ހައިކޯޓުން ބެލުމުގައިވަނީ މޫސާ ޝާހިދުގެ ހިއްސާ ހިމެނޭ ކަންތައްތަކުގެ އެކައުންޓަށް އޮޅުވާ އެކަން ޖަމާކުރިކަމާ ގުޅޭ ހިތާމައީ ނަތީޖާ ކަމަށާއި، ހަމައެކަނި ހިތާބު އުފެދިފައިވާ މޫސާ ޝާހިދު އެކައުންޓް ކުރި މަޢާދު ހިތުވުރެ ބޭނުންވާ ކަމެއް ކަމަށާއި، މޫސާ ޝާހިދު ބެންކުގެ ތަފްޞީލް މޫސާ ޝާހިދު އެކައުންޓަށް އިސްލާމިކް ބޭންކް ސާފުކޮށްދެވޭގައި ދީން ސަލާމަތާއި އެފައިސާ ނަގައިގެން މޫސާ ޝާހިދުއަށް ހުއްދަ ދިނުމާ އެކުވެރިގޮތުން ކަމަކަށް ނުވާކަމެވެ. ނަމަވެސް އިސްލާމިކް ބޭންކް އެކަމަށް އިންކާރުކުރެއެވެ.

އެ ސިޓީގައި ވާ ސާޢަތް އިސްލާމިކް ބޭންކުގެ ވެރިޔާގެ ސޮއިއާ ނުޖެހޭކަމަށް ބުނެ އެމައްސަލަ މެޑިކަލް ޓެސްޓް ސަރވިސަސްއަށް ހުށަހެޅުމުން އެ ސާޢަތާ ސިވިލް ކޯޓުގެ ޑޮކިއުމެންޓް ބޭނުން ކުރެވޭ ހުރުމުގެ ހެކިތަކުގެ ސާޢަތާއިގެ ޝައްކު ނަގައި މެޑިކަލް ޓެސްޓް ސަރވިސަސްގެ ޑޮކިއުމެންޓް ފޮރެންސިކް އެނަލިސިސް ރިޕޯޓުގައި ބަޔާންކުރެވިފައިވާ އެއްގޮތަކަށް ނުވާކަމަށާއި، ދެ ސާޢަތުގެ ތަފާތު ބަޔާންކޮށްފައިވާ ފަރާތުގެ ޝަރީޢަތުގެ މަރުޙަލާގައި މި ރިޕޯޓް ވަކާލާތުކުރުމުން ފޮރެންސިކް ޑޮކިއުމެންޓް ހޯދުމަށް ދިން އިޢުތިރާޒު، އިސްލާމިކް ބޭންކުގެ ސޮއި ބެލި ވަކި ފަރާތަކުން ނޫން ވަކާލާތުކުރި ޑޮކިއުމެންޓް ސިއްޙަތާއި ސޮއި އިސްލާމިކް ބޭންކުގެ ސޮއި ވަކި ވަކިން ތަފާތުގޮތެއްގައި ބަލާފައިވާ ޑޮކިއުމެންޓްތަކުގެ ތަފާތުވުމެއް ނުވާކަމަށާއި، މި ރިޕޯޓް ފަރާތުގެ ބަޔާންތަކާއި ސާފުކުރުމުގެ ދިރާސާ ގޮތުން ހައިކޯޓުން ރިޕޯޓަށް ރުހިފައިވާ ކަމަށާއި، ނަމަވެސް ވަކިވެފައި ހައިކޯޓުގެ ޤަބޫލުކުރެވޭ ދަޢުވާ އެބައިގެން ވަކިވެ ހިދުމަތްތަކުގައި އަސްލު ސިޓީއަކީ ވަކި ބައެއްގެ ހުއްދަ ދެވިފައިވާ އެއްގޮތަކަށް ނުވާކަމަށާއި، މޫސާ ޝާހިދުގެ ދިފާޢުން ޝަރީޢަތް ހިސާބުން ފޮރެންސިކް ކުރެވުނު ހެއްކާއި ހިތާމައީ ގުޅުމެއް ފެންނަން ނެތްކަމަށާއި، ޖިނާއީ އިޖުރާއާތުގެ ޤާނޫނު ނަންބަރު 24/76 (ހުކުމްތަކުގެ ޤާނޫނު) ގެ 4 ވަނަ މާއްދާގެ މަޢުނާގެ ތެރޭގައި، އިސްލާމިކް ބޭންކުގެ ސިއްރުދުން އެކަށީގެންވާ ބަޔަކު ހުށަހެޅި ހެކިތަކެއް ގޮތުގައި ހުކުމް ބިނާކުރުމަށް ނަގައިފައިވާ ދިފާޢުން އަސްލެއް ނެތްކަމަށާއި، އެ މާއްދާގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ "ޝަރީޢަތުގެ މަރުޙަލާގައި ހުށަހަޅާ ހެކިތަކުގެ ނަތީޖާ ސިއްރު ބަލައި ދޭހަވާ ވަކިވަކިކޮށް ޤަބޫލުކުރުމުގެ ހިތާމައީ ގެއްލުން ނަގައިފައި ސިއްރު ދުރުން އެކަށީގެންވާ މިންވަރަށް ޝައްކު ނެތި ސާބިތު ނުކުރެވިއްޖެނަމައެވެ." މި ގަވާއިދާ ކަމަށާއި، ދަންނަ ކޯޓުން މި ދަޢުވާގެ މައްޗަށް ބަލާބެލުމުގެ ކުރިއްސުރެ އިސްލާމިކް ބޭންކުގެ ސިއްރު ދުރުން އެކަށީގެންވާ ހުއްދަ ހުށަހެޅި ގޮތުގައި

---

[473] 2017/HC-A/273

ހުށަހަޅާފައި ނެތް ކަމަށް ބަލައިގެން އެގޮތުގެ މަތިން ކަމަށާއި، ނަމަވެސް ދަށު ކޯޓުން މި މާއްދާއާ ގުޅޭގޮތުން، މީހެއްގެ ޝާހިދުގެ ޝަރީޢަތަށް ގަބޫލުކުރެވޭ އަދި އެއަށް އިޢުތިރާޟުކުރެވޭ ހަމަތަކާ ހިލާފަށް ދެވޭ އެމީހެއްގެ ސާބިތުކުރަން އާދަވެފައިވާ މިހާރަށް ނުވަތަ ބަދަލުކުރެވުން މި މާއްދާއިން ސާބިތުކޮށް އެނގެން އޮންނަކަމަށް ބާރުއަޅައިގެން ޤާނޫނީ ހަމަތަކާ ހަމަހަމައެއްގެ މައްޗަކަށް ނޫން ކަމަށާއި، އެހެން ދިރުމުގެ ނުވަތަ ސަރުކާރު ކަމާ އިތުރު އަދި ޓެކްނޮލޮޖީއާ އެކު ކަމަށް ކުރާ ތަޙުޤީޤުކުރެވޭ އެކަމުގެ އިތުރު ވިޔަފާރި ވަނަވަރުން ވަކިވަކި ދިރާސާކުރެވޭ ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި ދީ ހުކުމަކުން އެއީ ޝަރީޢަތުގެ ގަބޫލުކުރެވޭނެ އަދި އެއަށް އިޢުތިރާޟުކުރެވޭނެ ހަމަތަކާ ހުކުމަކުން ކަމުގައި ޝަރީޢަތުން ބަލައިގަނެވޭ ނަމަ، މި ޢަމަލުގައި ދީނާއި އެދުނުގެ ނަޒަރުން މި ކަމަށް ބަޔާންކުރެވިފައިވާ އިތުރު އަދި ޓެކްނޮލޮޖީ ހޯދުމުގެ ބައިވެރިވުމަށް ހިނގައިދާނޭ ގޮތުން، މިފަދަ "އެޑިޓަން ދުރުން އާދަވެފައިވާ މިހާރު" ކަމުގައި ބެލެވޭނެ މިންވަރުގެ ތަފާތަކީ އިތުރު ގޮތެއް އެކަމަށް ހަމަޖެހިފައިވާ ކަމެއް މިހާރުވެސް ހިފެހެއްޓޭ ކަމަށް، މި ދައުލަތުގެ ގޮތުން އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ އަޚްލާޤު ސާބިތުކުރުމުގެ ޤާނޫނީ ކަމަކަށް ސިފަކުރެވޭ އެއް ސާބިތުކުރުމުގެ ބަރާބަރު ވަސީލަތެއް ގޮތުގައި ޚާއްޞަ ދައުރެއް އޮތް ކަމަށާއި 2006 ވަނަ އަހަރުން ފެށިގެން މި ފަންނުގައި މަސައްކަތްކުރާ ފަރާތްތަކަށް އެކުލެވިގެންވާ އިން ޖަމާޢަތްތަކާ އަދި، އެއާ އަޅާ ކިޔާއިރު މުޅިން ތަފާތު ޚާއްޞަ އިތުރު ގޮތުން އެހެނިހެން ވަސީލަތްތައް ވެސް މީގެ ތެރޭގައި ހިމެނޭ ގޮތަށް ގަބޫލުކުރެވޭ އިތުރު ތަޙުޤީޤާތުގެ ތެރެއިން ސާބިތުކުރުމަށް އާދަވެފައިވާ މިންވަރު ބަލައިގަނެވޭ ކަމަށާއި، ވީމާ އިތުރު ގޮތުން އެމީހުން މިއީ ބަލައިގަނެވޭ ސާބިތުކުރުމެއް ކަމުގައި ބަލައިގަނެވޭ ކަމަށެވެ.

ދިވެހިރާއްޖޭގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ އަޙްމަދު ނާޝިދު ވ. މުޙައްމަދު މުސްތަފާ[474] ޤަޟިއްޔާގެ ހުކުމުގައި ބަލާފައިވަނީ މަދަނީ ހެއްކާބެހޭ ސާބިތުކުރުމަށް ދިވެހިރާއްޖޭގެ ގާނޫނުތަކާއި ގަވާއިދުތަކުގައި ބައްޓަންވެގެންވާ ވަސީލަތްތަކުގެ އިތުރުން، އިސްލާމީ ޝަރީޢާ ހުއްދަކުރާ ސާބިތުކުރުމުގެ އެންމެހައި ވަސީލަތްތަކާ ދިވެހިރާއްޖޭގެ ކޯޓުތަކުންނާއި ޓްރައިބިއުނަލްތަކުން ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޖުމްހޫރިއްޔާގެ ގާނޫނުއަސާސީގެ 142 ވަނަ މާއްދާގައި ބުނެފައިވާ ހާލަތުގައި ބަލައިގަންނަންޖެހޭ ވަސީލަތްތަކެއް ކަމަށް ގާނޫނު އަސާސީގެ 142 ވަނަ މާއްދާގެ މަޤްޞަދުން އެނގޭ ކަމަށް، ވީމާ ދިރާސާކުރެވޭ ހެކިބަސްތަކާއި ލިޔެކިޔުންތަކާއި ސާބިތުކުރުމުގެ ވަސީލަތްތަކުގެ ތެރެއިން ޝަރީޢާގެ ސާބިތުކުރުމުގެ ވަސީލަތަކަށް ދިވެހިރާއްޖޭގެ ކޯޓުތަކުންނާއި ޓްރައިބިއުނަލްތަކުން ރިޢާޔަތްކުރަންޖެހޭކަން ގާނޫނުގެ 10 ވަނަ މާއްދާއިންނާއި 42 ވަނަ މާއްދާއިންނާއި 68 ވަނަ މާއްދާއިން އެނގޭ ކަމަށެވެ.

ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ. [illegible][475] ޤަޟިއްޔާގެ ހުކުމުގައި ބަލާފައިވަނީ ޖިނާއީ މައްސަލަތަކުގައި ހެކިބަސް ދޭ ފަރާތްތަކުގެ ބަސްތަކަށް ގާނޫނީ (ޕްރިޒަމްޕްޝަން އޮފް ލޯ) ފަދަ ބާވަތްތަކާއި ސާބިތުކުރުމުގެ ބާރު ދެވޭނީ ހަމައެކަނި އެ ހެކިތަކުން އިތުރު ސާބިތުކުރުމުގެ ބާރެއް ނުލިބޭ ކަމަށެވެ. އަދި އިވިޑެންޝަލް ބާރެއް ހޯދުމުގެ އުސޫލުތަކަށް ބަލާއިރު އެއީ ޤާނޫނީ (އިވިޑެންޝަލް) ތަޙުޤީޤާތުގެ ތެރެއިން ތަޙުޤީޤުކުރެވޭ ސާބިތުކުރުމުގެ އުސޫލުތަކުގެ ބާރުގެ (ނެގެޓިވް ޕްރިޒަމްޕްޝަން) ކަމުގައި ބަލާއިރު ހެކި ދެވިދާނެ ގޮތަކަށް ވަކި ކަމެއް ދެކޭ ސާބިތުކުރުމުގެ ބާރެއް ޝަރީޢަތުގެ ކަމުގައި ބަލަން ނުވާނެ ކަމަށެވެ.

---

[474] 2010/SC-A/02

[475] ޤަޟިއްޔާ 2011/SC-A/23 ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ

ބާބު 13

ގާޒީގެ ޢަމިއްލަ މަޢުލޫމާތު

ޝަރީޢަތަށް މައްސަލައެއް އައުމުގެ ކުރިން ގާޒީއަށް އެނގިފައިވާ ހަޤީޤަތްތަކާއި ހާލަތުތަކުގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށްގެން ގާޒީއަށް އެ މައްސަލައިގައި ޙުކުމް ކުރެވިދާނެ ހެއްޔެވެ. ގާޒީގެ ޢަމިއްލަ މަޢުލޫމާތުގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށްގެން ކަމެއް ސާބިތުކުރެވިދާނޭ ކަމާމެދު އިލްމުވެރިންގެ ދެމެދުގައި ޚިލާފު ބޮޑުވެފައިވެއެވެ.

ދެ ގޮތަކުން ގާޒީއަށް މައްސަލައާ ބެހޭ މަޢުލޫމާތު އެނގެން ހުރެއެވެ. އެއްގޮތަކީ ގާޒީގެ ޙައިސިއްޔަތުން ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހަށް ހުށަހަޅާ ހެކިތަކާއި ދަލީލުތަކުގެ އަލީގައި ގާޒީއަށް ލިބޭ މަޢުލޫމާތެވެ. ގާޒީ މައްސަލަ ނިންމާނީ މިގޮތުން ލިބޭ މަޢުލޫމާތަށް ބިނާކޮށްގެންނެވެ. ގާޒީއަށް މައްސަލައާ ބެހޭ މަޢުލޫމާތު ލިބިދާނެ އަނެއް ގޮތަކީ ފަރުދެއްގެ ގޮތުގައި ގާޒީއަށް ކޯޓުން ބޭރުން އެނގޭ ކަންތައްތަކެވެ.

ގާޒީ މައްސަލަ ބަލަންވާނީ އޭނާގެ ކުރިމައްޗަށް ދެފަރާތުން ހުށަހަޅާ ހެކިތަކާއި ދަލީލުތަކުގެ މައްޗަށް ކަމަށްވާއިރު، ގާޒީއަށް އަމިއްލަ ގޮތުން ކޯޓުން ބޭރުން ލިބޭ މަޢުލޫމާތު އެ މައްސަލައިގައި ބޭނުންކުރެވިދާނެ ހެއްޔެވެ. މި ސުވާލަށް ޖަވާބު ދިނުމުގައި ފުޤަހާއުންގެ ދެމެދުގައި މައިގަނޑު ތިން ރައުޔު އެބައޮތެވެ.[476]

ފުރަތަމަ ރައުޔު

ފުރަތަމަ ރައުޔަކީ ގާޒީއަށް އަމިއްލަ ގޮތުން ކޯޓުން ބޭރުން ލިބޭ މަޢުލޫމާތު އެއްވެސް ބާވަތެއްގެ މައްސަލައެއްގައި ޙުކުމްކުރުމަށް ބޭނުން ކުރުން މަނާކަމާ ފިޤުހުވެރިންގެ ރައުޔެވެ. މި ރައުޔު ބިނާވެގެންވަނީ ކީރިތި ރަސޫލާ (ސ.ޢ.ވ) އަމަލުކުރައްވާފައިވާ ގޮތާއި އުމަރު (ރ.ޢ) ވިދާޅުވެފައިވާ ބަސްފުޅުގެ މައްޗަށެވެ.[477] "ތިބާ ބޭނުން ނަމަ ތިމަންކަލޭގެފާނު ހެކިބަސް ދެއްވާނަމެވެ. އެކަމަކު ޙުކުމެއް ނުކުރައްވާނަމެވެ. ނަމަވެސް [illegible] [illegible] ހުކުމް ކުރައްވާނަމެވެ. އެހެން ކަމަށްވާއިރު ތިމަންކަލޭގެފާނާ ހެކިބަސް ނުޤަބޫލުކުރެވޭނެވެ." މިއީ [illegible] [illegible] [illegible] އެކަލޭގެފާނު ރައްދުކުރައްވަނިކޮށް އެމައްސަލައިގެ ޚަސްމަކު އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުން ހެކިބަސް ދިނުމަށް އެދުނު ހިނދު އެކަލޭގެފާނު [illegible] ދެއްވި ޖަވާބެވެ. މީގެ އިތުރުން [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ޢަބްދުއްރަޙްމާން އިބްނު ޢައުފު [illegible] އެއްސެވިއެވެ. "ކަލޭގެފާނަށް އަމީރު ކަމުގައި ވެފައި [illegible] ގާޒީ ކަމުގައިވަނިކޮށް، މީހަކު ޒިނޭކުރަނިތަން ފެނިއްޖެ ނަމަ ނުވަތަ ވައްކަންކުރަނިތަން ފެނިއްޖެ ނަމަ، ތިމަންކަލޭގެފާނު

---

[476] .144 Anwarullah, *Principles of Evidence in Islam*, Kuala Lumpur: A.S Noordeen, 1999, p.

[477] Ibid.

އަމަލުކުރައްވާނީ ކޮންފަދައަކުން ތޯއެވެ." އެހެނީ އަބްދުއްރަޙްމާން އިބްނު ޢައުފު އެ ސުވާލުގެ ޖަވާބުގައި ވިދާޅުވީ، "ކަލޭގެފާނުގެ ހެކިބަސްވާނީ ހަމައެކަނި މުސްލިމެއްގެ ހެކިބަހާ އެއްގޮތް ހެކިބަހެއް" ކަމަށެވެ. އަބްދުއްރަޙްމާން އެހެން ވިދާޅުވުމުން ޢުމަރުގެފާނު ވިދާޅުވީ "ކަލޭގެފާނު ތިޔަ ވިދާޅުވީ ރަނގަޅަށް" ކަމަށެވެ.[478]

އިބްނު ޤައްޔިމް ރިވާކުރައްވާފައިވާ ގޮތުގައި ޢުމަރު (ރ.ޢ) އަބޫ މޫސާ އަލް އަޝްޢަރީ އަށް ލިޔުއްވާފައިވަނީ: "ޤާޟީއަކަށް ޤާޟީގޮތުން [illegible] ނުވަތަ [illegible] ނުވާނެއެވެ." އިމާމް ބުޚާރީ ވިދާޅުވެފައިވަނީ ޝަރީޢަތުގެ މަޖިލީހުގައި [illegible] ޤާޟީ [illegible] ކަލޭގެފާނަށް ޙާދިޘާ ފެނިވަޑައިގެންފައި އޮޅުމާއެކު ކަލޭގެފާނު [illegible] ހުކުމަކާ [illegible]." އެ ހިނދު ޤާޟީ ޝުރައިޙް [illegible] ގޮތުގައި ވިދާޅުވީ ގޮސް އެހެން ޤާޟީ އަކާ [illegible] ދަތިވުން އެދި އަމީރުގެ އަރިހުގައި ދަންނަވާށެވެ."

މި ރައުޔަކީ ޢުޘްމާނު، ޢުމަރު، ޢަލީ، އިބްނު ޢައްބާސް، އަބްދުއްރަޙްމާން އިބްނު ޢައުފު، އަދި މުޢާވިޔާގެފާނު ރައުޔެވެ. މީގެ ފަހުން މި ރައުޔަށް އިމާމް ޝާފިޢީ، އިމާމް މާލިކު، އިމާމް އަޙްމަދު، ޝަވްކާނީ، ބުޚާރީ، އިބްނު ޙަޒްމް، އަދި ފަހުން ހަނަފީންވެސް ތާއީދުކުރައްވާފައިވެއެވެ.[479]

މިސްރުގެ ހައިކޯޓުގެ މައްސަލަތަކުގައި [illegible] ކޯޓުން ބޭނުން ކުރިފައިވާ މައްސަލަތަކުގެ ހުކުމްތަކުގައި ބޭނުން ނުކުރެވޭނެ ކަމަށް ވިދާޅުވާ [illegible] ވިދާޅުވެފައިވަނީ:[480]

(1) އަލްޤަރާފީ ވިދާޅުވެފައިވަނީ [illegible] ރަސޫލާ އެކަލޭގެފާނާ މުޤާބަލާކޮށް ވިދާޅުވިއެވެ: "ކަލޭގެފާނުގެ [illegible]. މި [illegible] ނެތެވެ.

(2) ޤާޟީގެ އަމިއްލަ މަޢުލޫމާތަށް ކަންކަން ނިންމަވާނަމަ [illegible] ކުރުމަން ޤާޟީ އެކަނި ހުކުމް ފުދޭނެއެވެ. އެހެންކަންވާނަމަ ދެ ހެކިންގެ ބޭނުމެއް ނެތެވެ.

(3) ޤާޟީގެ އަމިއްލަ މަޢުލޫމާތަށް [illegible] މައްސަލަ ނިންމާނަމަ، ޤާޟީ ވަކި ފަރާތަކަށް ޖެހިފައިވާ ކަމުގެ ތުހުމަތު އޮންނާނެއެވެ. މި ފަދަ ތުހުމަތެއް އޮވެގެން ވާނެ އެއްގޮތެއް ނެތެވެ.

(4) ޤާޟީގެ އަމިއްލަ މަޢުލޫމާތަށް މައްސަލަ ނިންމާނަމަ، [illegible] ޤާޟީން އެ މިހާރުގެ [illegible] ފައިދާނަގައި ބައިންސާފުން ކަންކަން ކުރާނެއެވެ.

ދެވަނަ ރައުޔު

---

[478] Ibid.

[479] Anwarullah, *Principles of Evidence in Islam*, Kuala Lumpur: A.S Noordeen, 1999, pp. 144 -145.

[480] Saedon A. Othman, *Introduction to Islamic Law of Evidence*, The Open Press (M) Sdn Bhd (2003, Mahmud Kuala Lumpur), 151 -152.

ޒާހިރީ މަޒްހަބުގެ އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވަނީ ގާޒީންނަށް ކޯޓުން ބޭރުން ލިބޭ މަޢުލޫމާތާއި ގާޒީ ޢައްޔަންވުމުގެ ކުރިން ލިބިފައިވާ މައުލޫމާތު ހުރިހާ ބާވަތެއްގެ މައްސަލަތަކުގައިވެސް ބޭނުންކުރުމަކީ ގާޒީގެ މައްޗަށް ޖާއިޒުވެގެންވާ ކަމެއް ކަމަށެވެ. އެހެނީ އެގޮތުން ގާޒީއަށް ލިބިފައިވާ މައުލޫމާތުގެ ހެކިކަން މާ ބަޔާން ގާޒީއަށް އަންނާނެއެވެ.[481] މި ރައުޔު ބިނާވެގެންވަނީ މި އާޔަތްތަކުގެ މައްޗަށެވެ.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ كُونُواْ قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاء لِلّهِ وَلَوْ عَلَى أَنفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالأَقْرَبِينَ إِن يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقَيرًا فَاللّهُ أَوْلَى بِهِمَا فَلاَ تَتَّبِعُواْ الْهَوَى أَن تَعْدِلُواْ وَإِن تَلْوُواْ أَوْ تُعْرِضُواْ فَإِنَّ اللّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا (އަންނިސާ ސޫރަތުގެ 135 ވަނަ އާޔަތް، 4:135)

މާނަ: އޭ އީމާންވެއްޖެ މީސްމީހުންނޭވެ! ތިޔަބައިމީހުން ޢަދުލު އިންސާފު ގާއިމުކުރުމުގައި ތެދުވެރި (އަދި ﷲ އަށްޓަކައި ހެކިބަސް އަދާކުރާ ބަޔަކު ކަމުގައިވާށެވެ! ތިޔަބައިމީހުންގެ އަމިއްލަ ނަފްސުތަކުގެ މައްޗަށް ކަމުގައިވިޔަސް، ނުވަތަ މައިންބަފައިންނާއި، ގާތްތިމާގެ މީހުންގެ މައްޗަށް ކަމުގައިވިޔަސް ވެއެވެ. އެމީހަކީ (އެބަހީ: އެމީހެއްގެ މައްޗަށް ހެކިދޭ މީހަކު) މުއްސަނދިއަކު ކަމުގައި، ނުވަތަ ފަގީރަކު ކަމުގައިވިޔަސް، އެދެމީހުންނަށްވެސް، ﷲ، އަޅާލާކަން ބޮޑެވެ. ތިޔަބައިމީހުން އަދުލުވެރިވުން ދޫކޮށް އަމިއްލަ އެދުމަކަށް ތަބާ ނުވާށެވެ! އަދި، ތިޔަބައިމީހުން ހެކިބަސް ބަދަލުކޮށް ފިނަމަ، ނުވަތަ ހެކިބަސް އަދާކުރުމުން އެއްކިބާވެއްޖެނަމަ (ދަންނާށެވެ!) ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، ތިޔަބައިމީހުން ކުރާ އަމަލުތައް ހުރިގޮތް ބަރާބަރަށް ދަންނަވާ ކަލަކު ކަމުގައި ﷲ ވޮޑިގެންވެއެވެ.

إِنَّا أَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللّهُ وَلاَ تَكُن لِّلْخَآئِنِينَ خَصِيمًا (އަންނިސާ ސޫރަތުގެ 105 ވަނަ އާޔަތް، 4:105)

މާނަ: ހަމަކަށަވަރުން، ހައްގު ގޮތުގައި ތިމަންރަސްކަލާނގެ ކަލޭގެފާނަށް ފޮތް ބާވައިލެއްވީ، ކަލޭގެފާނަށް ﷲ އަންގަވާފައިވާ ގޮތުގެމަތިން، މީސްތަކުންގެ ދެމެދުގައި ހުކުމް ކުރެއްވުމަށެވެ. ޚިޔާނާތްތެރިން ދިފާޢުގައި މަސައްކަތް ކުރައްވާ ބަޔަކުކަމުގައި ކަލޭގެފާނު ވެވަޑައި ނުގަންނަވާށެވެ!

މީގެ އިތުރުން މި ރައުޔަށް ތާއީދުކުރައްވާ އިލްމުވެރިން ހަވާލާ ދެއްވަނީ ކީރިތި ރަސޫލާގެ މި ހަދީސް އެވެ.

"މީހަކަށް އިވިގައިވާ އެއްޗަކާ ނުވަތަ މީހަކަށް ފެނިގައިވާ ކަމެއް، އެމީހެއްގެ ޝަރުޢުގެ ސަބަބުން ހުކުމްކުރުމަށް ހުރަސް އެޅިގެންނުވާނެއެވެ."[482]

---

[481] Mahmud Saedon A. Othman, *Introduction to Islamic Law of Evidence*, The Open Press (M) Sdn Bhd (2003, Kuala Lumpur), 151 -152.

[482] Anwarullah, *Principles of Evidence in Islam*, Kuala Lumpur: A.S Noordeen, 1999, p. 146.

މި ގޮތުން، ޤާޟީންނަކީ އަދުލު އިންސާފުވެރިކަމުގެ ވާޖިބު މަތިކުރެވިފައިވާ މީހުން ކަމަށްވާތީވެ، ހަޤީޤަތް އެނގިތިބެ އެކަން ޤުރުއާނު ތިބޭގޮތް ނުވާނެ ކަމަށް މި ރައްޔިތުން ޤާނޫނުތަކާ އިސްލާމީ ވިދާޅުވެފައެވެ.

ތިންވަނަ ހައްދު

ތިންވަނަ ހައްދަކީ ޤާޟީއަށް އަމިއްލަ ގޮތުން ކޮށްނުން ބޭނުން ވިޔަ މައްޗަށް ބޭނުން ނުކުރެވޭ ހަމައެކަނި ހައްދުގެ މައްސަލަތަކުގައި އެކަނި ކަމަށް ވިދާޅުވާ އިސްލާމީ ހައްދުތަކެވެ. އެ ބާވަތުގެ ހައްދު ޝާހިދުންނާއި ބެހޭ ގޮތުން އަންނަނިވި އާޔަތްތަކުގައެވެ.[483]

وَاللاَّتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِن نِّسَآئِكُمْ فَاسْتَشْهِدُواْ عَلَيْهِنَّ أَرْبَعةً مِّنكُمْ فَإِن شَهِدُواْ فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتَّىَ يَتَوَفَّاهُنَّ الْمَوْتُ أَوْ يَجْعَلَ اللّهُ لَهُنَّ سَبِيلاً (އައްނިސާ ސޫރަތުގެ 15 ވަނަ އާޔަތް، 4:15)

މާނަ: ތިޔަބައިމީހުންގެ އަންހެނުންކުރެ ހުތުރުކަން ބޭޓުވާނާ ފުދު ގެންނަވާ މީހުންނާމެދު، (އެބަހީ: ޒިނާކުރާ މީހުންނާމެދު) ތިޔަބައިމީހުންގެ ތެރެއިން ހަތަރު ހެކިން، އެބައިމީހުންގެ މައްޗަށް ހެކިކުރުވާށެވެ! ފަހެ، އެމީހުން ހެކިދީފިނަމަ، މަރު، އެބައިމީހުން އަތުލައިގަނެ ގޭތެރޭގައި (އެބަހީ: މަރުވެއްޖެއުމަށް ގޭތެރޭގައި) ނުވަތަ، އެބައިމީހުންނަށް الله މަގެއް ދައްކަވައިދެއްވަން ދާންދެން، މަރާއި އެބައިމީހުން ބަންދުކުރުވާށެވެ! (އިބްނު ކަޘީރު: މަގެއް ދެއްކެވުމަކީ ޙައްދުގެ ޢުޤޫބާތެވެ ފުރަތަމަ، އެބައިމީހުންނަށް ދޫކުރެއްވި ޢުޤޫބާތް ކަނޑައެޅުމުގައި އުސޫލުން. އެކަމާ ސޫރަތުއް ނޫރުގެ ދެވަނަ އާޔަތުން ނަސްޚުވެފައިވެއެވެ.)

لَوْلَا جَاؤُوا عَلَيْهِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاء فَإِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشُّهَدَاء فَأُوْلَئِكَ عِندَ اللَّهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ (އައްނޫރު ސޫރަތުގެ 13 ވަނަ އާޔަތް، 24:13)

މާނަ: އެކަމުގެ މައްޗަށް އެމީހުން ހަތަރުހެކިން ނުގެނައީ ކީއްވެގެން ހެއްޔެވެ؟ ފަހެ، އެމީހުން (އެކަން ދެންނެވި) ހެކިން ނުގެނައިއިރު، ފަހެ، الله ގެ ހަޟްރަތުގައި އެމީހުންނީ ހަމަ ދޮގުހަދާ މީހުންނެވެ.

ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލް ވ. އަބްދުﷲ ޒާހިރު[484]

ހައިކޯޓުގެ ނަންބަރު 2009/HC-A/152 ޤަޟިއްޔާއިން ޝާއިޢުކޮށްފައިވާ އުސޫލުގެ މައްޗަށް ބަލާއިރު، ޤަޟިއްޔާގެ ކުރިމައްޗަށް ހުށަހެޅޭ މައްސަލައެއްގައި ގޮތް ނިންމުމުގައި ޤަޟިއްޔާ ޢިއްދިއާކުރާ ކަންތައް ޤަޟިއްޔާގެ ކުރިމައްޗަށް ހުށަހެޅޭ ކަންތައްތަކަށް އެކަނިކަމާއި، ޤަޟިއްޔާގެ ކުރިމައްޗަށް ހުށަހެޅޭ ކަންތައްތަކުގެ މައްސަލަ ޤަޟިއްޔާ ޢިއްދިއާކުރާ މައްސަލައެއްގައި ގޮތް ނިންމުމުގައި ޤަޟިއްޔާގެ މައްސަލަތައް ބަލައި ހުށަހެޅުމުގައި ގެންގުޅެންޖެހޭ ހަމަހަމަކަމާއި

---

[483] Ibid.

[484] 2012/HC-A/139

އަދުލުވެރިކަމުގެ އުސޫލާއި ފުށުއަރާކަމަށްވާކަން އެނގޭކަމާއި، އެހެނީ ކުށެއްކުރިކަމުގެ ދަޢުވާ އުފުލިފައިވާ ކޮންމެ މީހަކަށް، އެމީހެއްގެ ދައްކަން ތުހުމަތުކުރެވިފައިވާ ކުށަކީ ކޮބައިކަން އެނގުމުގެ ހައްގާއި އަދި ކުށުން ބަރީއަވުމަށްޓަކައި ދިފާޢު ހުށަހެޅުމުގެ ފުރުސަތު ލިބިދޭގޮސް ކުށުގެ ތުހުމަތުގައިވާ ހަމަ ކޮންމެ މީހަކަށް ލިބިގެންވާ އަސާސީ ހައްގެއްކަން ގާނޫނުއަސާސީގެ 51 ވަނަ މާއްދާގެ (ހ) އަދި (ށ) އަށް ބެލުމުން އެނގެން އޮތްއިރު، ފަނޑިޔާރުގެ ކުރިމަތީގައި ހުށަހެޅޭ ކަމަކަށް ދިމާއަށް ކުރެވިއްޖެނަމަ، ތުހުމަތު ކުރެވޭ މީހާއަށް އެކަށީގެންވާ ދިފާޢުގައި ވަކީލަކު ހުށަހެޅުމުގެ ފުރުސަތު ނުލިބިގެންނަމަ ނިންމުންތަކަކީ، ގާނޫނުއަސާސީގެ 42 ވަނަ މާއްދާގެ އަދި 43 ވަނަ މާއްދާގައި ބުނެފައިވާ ހަމަތަކާއި ހިމާޔަތް ނިންމުންތަކާއި ކަމަށް ބެލެވޭނެކަމަށެވެ.

ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ގާނޫނުގެ[485] 146 ވަނަ މާއްދާ ގައި ބުނެފައިވަނީ މައްސަލައިގައި ހިމެނޭ ހަސްވުން ޝަރީޢަތަށް ހުށަހަޅާ ހެކި ޖިހާލައި އެހެން އެއްވެސް ހެއްކެއް ފަނޑިޔާރުން ގަބޫލުކުރެވޭ ނޫން ކަމަށެވެ. އެހެންނަމަވެސް، މައްސަލައިގައި ހިމެނޭ ފަރާތްތަކުން ހެކީބުން ގަބޫލުކުރާ ގަވާއިދުގައި، އެކަމުގައި އިތުރު ތަފްޞީލް ނެތިން މުއާމަލާ ކަމަށް ފަރާތްތަކުން ގަބޫލުކުރާނަމަ، އަދި އެހެން ފަރާތްތަކުގެ އިތުރުން ހެކިތަކާ ގުޅޭ ގޮތުން ހުށަހެޅިފައިވާ ކަމެއް ނަމަ، ހެކިތަކަށް ބަލައި ނިންމޭނެއެވެ. ކޯޓުގެ އަމުރަކީ އިސްނަގައިގެން ގަބޫލުކުރާ ހެކިތަކާ ސަމާލުކުރުމުގެ ހައްގު، ދައުލަތުގެ ލިބޭ ފަރާތަށް ލިބިގެންވާނެއެވެ.

---

[485] ގާނޫނު ނަންބަރު 12/2016.

ބާބު 14

އިމްތިޔާޒު ލިބިގެންވާ މައުލޫމާތު

އިމްތިޔާޒު ލިބިގެންވާ މައުލޫމާތަކީ ވަކި ދެފަރާތެއްގެ ދެމެދުގައި އިތުބާރުކުރެވޭ މަޤާމެއްގައި ބަދަލުކުރެވިފައިވާ ސިއްރު ނުވަތަ ޒާތީ މައުލޫމާތެވެ. މިފަދަ މައުލޫމާތު ހެކީގެ ގޮތުގައި ކޯޓަށް ބަލައި ނުގަނެވޭނެއެވެ. އަދި މިފަދަ މައުލޫމާތެއް ލިބިފައިވާ މީހަކު ކޯޓުގައި އެ މައުލޫމާތު ހާމަ ކުރުމަށް ކޯޓުން ޖަބުރުނުކުރެވޭނެއެވެ. އަދި އެ ފަދަ މައުލޫމާތެއް ހިފުމުން ކޯޓަށް ހުށަހަޅުމަށްވެސް ކޯޓުން އަމުރު ނުކުރެވޭނެއެވެ.

ހުސައިން ޒާހިރު ވ. ނުއުމާން އަޙްމަދު ދީދީގެ ވާރިސުން[486] މި ޤަޟިއްޔާގައި، ސިވިލް ކޯޓުން ޝަރީޢަތް ކުރިއަށް ދަނިކޮށް ދެފަރާތުން ކޯޓުން ބޭރުގައި ވާހަކަ ދައްކައި، ސުލްހަވެރި ހައްލެއް ހޯދަން އެއްބަސްވެގެން ކުރެވުން މަޝްވަރާތައް ނާކާމިޔާބު ވެއްޖެ ކަމަށް ބުނެ ޝަރީޢަތް އަލުން ކުރިއަށް ދަނިކޮށް ކޯޓުން ބޭރުގައި ސުލްހަވެރި ހައްލަކަށް ދިއުމަށްޓަކައި ދައުވާލިބޭ ފަރާތްތަކުން ހުށަހަޅާފައިވާ ލިޔުމުގައިވާ ފަދައިން ޝަރީޢަތް ނިންމައި ދިނުން އެދި ހުސައިން ޒާހިރުގެ ފަރާތުން ހުށަހެޅުމުން، އެކަމަށް އިއުތިރާޒުކޮށް އެ ލިޔުމަކީ ކޯޓުން ބޭރުގައި މައްސަލަ ހައްލުކުރުމުގެ މަސައްކަތުގައި ދީފައިވާ "ވިތައުޓް ޕްރެޖުޑިސް" ލިޔުމެއް ކަމަށް ބުނެ އެ ލިޔުމަކީ ހުސައިން ޒާހިރުގެ ފަރާތުން ނުއުމާން އަޙްމަދު ދީދީގެ ވާރިސުންގެ މައްޗަށް ކޮށްފައިވާ ދައުވާއާއި ގުޅިގެން ޝަރީޢަތަށް ބަލައި ގަނެވޭނެ ލިޔުމެއް ނޫންކަމަށް ނިންމާފައިވެއެވެ. އެގޮތުން ކޯޓުން ނިންމަވުން ބަޔާންކޮށްފައިވަނީ ކޯޓުން ބޭރުގައި މައްސަލަ ނިންމުމުގެ މަސައްކަތުގައި ފަރާތްތަކުގެ ދެމެދުގައި އެގޮތުން ބަދަލުކުރެވޭ ލިޔުންތަކަކީ އިމްތިޔާޒު ލިބިގެންވާ ލިޔުންތަކެއް ކަމަށެވެ.

---

[486] 951/Cv-C/2010

ޗެޕްޓަރ 15

ޝަޚުސިއްޔަތުގެ ބަލި

ޝަޚުސިއްޔަތުގެ މާނައިގެ ތެރޭގައި މީހުންގެ ތެދުގައި ނުވަތަ ފުޅާ މަޢުނާގައި މީހަކު މަސްއޫލިއްޔަތާ ގޮތުގައި އެމީހާގެ އުޅުން އާންމުކޮށް ހުސްނަ ގޮތް ހިމެނެއެވެ. މީހެއްގެ އުސޫލާ އަޚްލާޤު ހުސްނަ ގޮތުން، އެމީހަކީ ވަކިކަމެއް ކުރުމުގެ ނުވަތަ ނުކުރުން ކަމުގެ ފުރުސަތު އޮތް މިހަކުކަން އަދި ވަކިބާވަތެއްގެ އަމަލެއް ނުކުރާނެކަމުގެ ފުރުސަތު އޮތް މިހެއްކަން ދެނެގަނެވިދާނެއެވެ. އެއާ ހިލާފަށް، މުތަމަދުގެ ނަފްސުގައި އެމީހަކު މަސްއޫލިއްޔަތާ ގޮތެއް އެއާ ތަފާތު އެއްކޮށްކަމެވެ. މިސާލަކަށް މީހެއްގެ އުޅުން އާންމުކޮށް ހުސްނަގޮތުގެ ގަސްތަކަން ސިފަކުރާނަމަ، އެމީހަކު މަސްއޫލިއްޔަތާ ގޮތެއް އެ ގޮތުގެ ހިތަރަސްއެވެ.

ހިޕޮކްރެޓީސްގެ އިތުބާރާއި ހިޕޮކްރެޓީސްގެ ޝަޚުސިއްޔަތު

ހިޕޮކްރެޓީސް ދެކޭ ހިއުމަރުގެ އިތުބާރާއި އާންމު ޝަޚުސިއްޔަތާ ދެމެދު ގުޅުމެއް އޮންނަ ކަމަށް ގާބިލު ގަބޫލުކުރެއެވެ. އެހެންކަމުން މީހެއްގެ ޝަޚުސިއްޔަތުގެ ސިފަތަށް ފެނިދާނެގޮތް އާންމުކޮށްދެނީ އެނގެއެވެ. ޝަޚުސިއްޔަތުގެ ހިލުން ހިޕޮކްރެޓީސްގެ އިތުބާރު ވަޒަންކުރުން ކުރަން ފަސޭހަފުޅުން ދޭއެވެ. މިސާލަކަށް ކުރިން ކުރު ސާބިތުވެފައިވާ މީހެއްގެ މަސްއަލަ ވާދޭ އިތުބާރާއި ދިރާސާކަން ގަބޫލު ކުރުވިފައެވެ.

ދަރުވާދިވާ މީހާގެ ޝަޚުސިއްޔަތު

ކުރިސޫރަތުކުރުމަށް ދަޢުވާދިވާމީހާގެ ގޮސް ޝަޚުސިއްޔަތު ހިލޭ ގޮތުގައި ބޭނުންސިފަހިއްޔަތު ބަރާބަރުކުރަން އިސްކިރާނުނާ ކަމެވެ. ހަމައެކަމުން، ދަރުވާދިވާ ފެނުމަށް ކުރު ކުރުމަށް ދަރުކުރަން އެނގޭ ބަދަލު ޝަޚުސިއްޔަތު ދަރުކަނޑިރުކުރުން ވަރަށް ގިނަ ފަހަރު ދަރުވާދިވާ ފެނުމަށް މަސައްކަތްކުރެއެވެ.

ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޤާނޫނުގައި ޝަޚުސިއްޔަތުގެ ބަލި

ޝަޚުސިއްޔަތުގެ ނަފްސާނީ ގޮތުން ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޤާނޫނުތަކުން އަމަލުކުރާ ގޮތް އެއާ ސާފެއް ނުވޭ.

މަރީޒާ މައްސަލަތައް

މަރީޒާ މައްސަލަތަކުގައި އާންމު އުސޫލަކީ ޝަޚުސިއްޔަތުގެ ބަލި ކުރިން ދެނެގަނެވެންޏާއެވެ. ނަމަވެސް މިދަރަ ބަލިތައް މަރީޒާ މައްސަލަތަކުގައި ބޭނުންކުރެވިދާނެ ގޮތެއް ނެތް ގޮތަކަށް ވާނެއެވެ. އެއީ:

(1) މީހާގެ ޝަޚުސިއްޔަތު ކުޅުން ނިންމަންޖެހޭ މައްސަލައާ ސީދާގުޅުން، މިސާލަކަށް އަބުރާ ބެހޭ މައްސަލަތައް.
(2) ގެއްލުމުގެ ބަދަލު ވަޒަންކުރުމުގައި

(3) ހެއްކެއްގެ އިތުބާރު ވަޒަންކުރުމަށް.

ޖިނާއީ މައްސަލަތައް

މީހެއްގެ ޢަނަނިގަތު ޝަޚުސިއްޔަތު އަންގައިދޭ ހެކިބަސް ހުށަހެޅުމަކީ ހުއްދަނުކުރެއެވެ. ނަމަވެސް، ކުޅުން ގޮތުގެ ނިންމަންޖެހޭ ވާދީއާ ސީދާގުޅުމެއްނެތް ޝަޚުސިއްޔަތުގެ ހެކި ޖިނާއީ މައްސަލަތަކުގައި ހުށަހެޅޭކަށްނުވެއެވެ. މިގޮތުން އިތުރުން މުއްތަހަމުކުރެވޭ ކުށުގެ ތަފްސީލުތަކާއި ދޭތެރޭ ނަތީޖާއެއްގެ މުއްތަހަމުގެ ޝަޚުސިއްޔަތު ވަކި ސިފަތަކެއްގެ ހާލަތަކަށް ނުވަތަ ނިޒާމަކަށް ފެނިގެ ގޮތް ގޮތުގައިވާކަން ދެއްކުމަށް ނުދީ ޝަޚުސިއްޔަތުގެ ހެކި ހުށަހެޅިދާނެއެވެ.